

ÇORUM'DA SAHABE VE EVLİYA MAKAMLARI

Ethem ERKOÇ

Birinci Basım

Aralık 2015

Dizgi

Ethem Erkoç

Kapak Tasarım/Yayına Hazırlayan

İrfan YİĞİT

ISBN: 978-605-62733-6-0

Grafik & Tasarım:

Bir Medya

Yeniyol Mh. Gazi Sk. No: 9/13

Tel: (+90-364)-225 66 64 ÇORUM

www.birmedya.net

Baskı & Cilt:

Salmat Basım Yayın Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.

Kültür Bakanlığı Sertifika No: 26062

Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1 İskitler/Altındağ/ANKARA

Tel: (+90-312) 341 10 20

www.salmat.com.tr

Bu eser Çorum Belediyesi'nin Kültür Yayımıdır.

PARA İLE SATILAMAZ

TAKDİM

Şehirlere kimlik ve ruh kazandıran o şehri diğerlerinden farklı kılan ve hatırlatan unsurların başında, mimari semboller gelir. Bunun yanında şehirler, sadece yapılardan ve mimari simgelerden ibaret değildir. Şehirlerin kimliğini oluşturan öğeler arasında meydanlar, parklar, bahçeler, o kentteki insani hareketlilik, coğrafi koşullar vb. unsurlar da vardır. Tarihi ve coğrafi mirasla beraber, şehrin –hâlihazırda- kültürel aktiviteler bakımından hangi noktada olduğu da şehirlere kimlik kazandıran diğer önemli bir etkindir.

“İnsanı yaşat ki devlet yaşasın” anlayışına sahip olan medeniyetimizin inşa ettiği şehirlerin, kimlik ve ruhunun oluşmasında bu etkenler kadar, yaşadığı zamana ahlakıyla, ilmiyle, irfanıyla damga vurmuş şahsiyetlerin de katkısı büyüktür. Bu durum bazı şehirlerimiz için mimari ve coğrafi unsurlarının önüne geçmiştir. Hatta gelişimini tarihi şahsiyetlerinin bıraktığı değerler ışığında sürdüren şehirlerimiz vardır. Mesela; İstanbul, denildiğinde akla ilk gelenlerden biri Eyyüp Sultan Hazretleri’yken, Ankara denildiğinde, şehrin manevi kurucusu olan Hacı Bayram-ı Veli aklımıza gelmektedir. Birçok şehirimiz için geçerli olan bu durum, büyük bir tarihi ve kültürel mirasa sahip, kadim şehrimiz; Çorum için de geçerlidir.

Çorum, hem merkezi itibariyle hem ilçe ve köyleri itibariyle tarihi ve kültürel eserler açısından oldukça zengin olduğu gibi, yetiştirdiği âlim, yönetici, eğitimci, hukukçu, sanatçı, din adamları ile de Türkiye'nin önde gelen şehirlerinden biridir. Bu yüzden Belediyemiz; şehrimizin siyasi, dini, içtimai hayatında etkili olan zatların araştırılmasını ve incelenmesini önemli bir kültür hizmeti olarak görüyor. Çorum'un maddi ve manevi değeri sayılabilecek her türlü yazılı, görsel bilgi ve belgeyi titizlikle inceliyor ve kamunun hizmetine sunuyoruz.

Çorum Belediyesi olarak, Anadolu'nun, vatan olarak benimsenmesinde emeği geçen insanların birçoğunun gerek makamlarının, gerek türbelerinin ve gerekse mezarlarının ortaya çıkarılmasına ve bu amaçla yapılan ilmi çalışmalara destek veriyoruz.

Kültür ve medeniyetimize ait mirasımızı muhafaza etmek, bu mirasa bugünün değerlerini katarak daha zenginleştirmek ve gelecek nesillere sağlıklı şekilde aktarmak kültürel belediyecilik anlayışımızın asıl hedefi... Değerli Ethem Erkoç Hocamızın, alanında ender eserlerden biri olan **“ÇORUM'DA SAHABE VE EVLİYA MAKAMLARI”** adlı çalışmasını bu hedef doğrultusunda neşrediyoruz. Yapmış olduğu çalışmadan dolayı Ethem Erkoç Hocamızı tebrik ediyor, ilimizin kültür hayatına katkı sunan herkese teşekkür ediyorum.

Saygılarımla...

MUZAFFER KÜLCÜ
BELEDİYE BAŞKANI

Ethem ERKOÇ

(Biyografi)

1950 yılında Çorum'da doğdu. 1969'da Çorum İmam Hatip Okulu ve Çorum Atatürk Lisesini bitirdi. 1973'de Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nden, 1974'de Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nden mezun oldu. Kırklareli Atatürk Lisesi din dersi öğretmenliği ile meslek hayatına başladı. Osmancık İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenliğinden 1977 yılında Çorum İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenliğine atandı. 1987 yılında Arapça dil eğitimi için kısa süreli olarak Mısır'a gitti. Okullardaki kültür etkinliklerinde eksikliği hissedilen tiyatro eserleri konusunda çalışmalar yaptı. 1999 yılında emekli oldu. Yapmış olduğu araştırma, inceleme ve tebliğleri yerel ve ulusal basında çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlandı. Kitap çalışmalarının yanı sıra çeşitli dergi ve gazetelerde makale ve inceleme yazıları devam etmektedir. Ayrıca sempozyum, panel ve konferanslarla Çorum'un Bilim ve tarih alanına katkılar sağlamaktadır. Pek çok ilmi tebliği vardır. Evli ve dört çocuk babası olup Arapça ve İngilizce bilmektedir.

Yayımlanmış eserleri:

- Çorum İli ve İlçeleri
- Nikonya'dan Çorum'a (Roman)
- Suheyb-i Rumi
- Yusuf Bahri Efendi
- Çorum Evliyalari (Ali İzzet Efendi 'nin Tezkire-i Makamat adlı eserinden sadeleştirme) ilaveli 3. Basım
- Elvan Çelebi
- Arapça Kelime ve Cümle Yapısı (2.Basım)
- Hayat Çizgisi (Tiyatro)
- Gurbet Yuvası (Tiyatro)
- İkinci Ömer (Tiyatro)
- Selahattin Eyyubi (Tiyatro)
- Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa ve Bir Devrin Hikayesi (1.Baskı)
- Âşık Paşa ve Oğlu Elvan Çelebi

- Zekât Rehberi (2. Basım)
- Mazlumoğlu Hacı Halil Ağa
- Anadolu’da Bir Köy Odası (2.Basım)
- Sahabe Evliya Ulema Yurdu Çorum
- 18. Ebu Talib’in Müslümanlığı (Ahmet Feyzi Çorumi’nin Feyzü’l-
- Vahib Fi- Necat-i Ebi Talip adlı eserinden sadeleştirme)
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde Çorum Yöresi
- Nemci Şamlı
- Çorum Fatih Danişmend Ahmet Gazi (Tiyatro)
- Piyeslerim
- Taşralı Yazar
- İskilipli Atıf Hoca-Hayatı Düşünceleri ve İdamı
- Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa ve Bir Devrin Hikayesi (2.Baskı)
- Çorum’da Sahabe Evliya Ulema Makamları

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	3
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

SAHABE

Sahabe	7
1.Suheyb-i Rumi	10
2.Ubeyd Gazi	49
3.Amr b. Ma'dikerip (Kereb-i Gazi).....	52
4.Sa'd b. Ebi Vakkas	71
5.Yayan Dede	97

İKİNCİ BÖLÜM

EVLİYA VE ERENLER

I-ÇORUM MERKEZ İLÇE VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER.....	107
A.ÇORUM MERKEZDEKİ ERENLER.....	107
Giriş	107
Beyler Çelebi	111
İbrahim Ethem Baba	113
Müftü Mehmet Hilmi Efendi	116
Ali İzzet Efendi	118
Yusuf Bahri Efendi.....	120
Kara Müftü Abdulkadir Efendi	160
Hacı Ali Arif Efendi	164
Ahmet Feyzi Efendi	175
Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi.....	189
Çerkez Şeyhi Ömer Lütü Efendi	202
Kürt Hacı Mustafa Efendi.....	220

Şeyh Abbas Efendi.....	226
Bekir Baba	238
Hacı Ali Haydar Efendi.....	249
Hacı Mustafa Anaç Efendi.....	254
Müftü Mehmet Tevfik Ergun	262
Server Ahıskalı Hoca	265
Müftü Mustafa Özel.....	268
Zarif Balaban Hoca	271
Urlu Hafız	274
Pir Baba.....	276
Şeyh Mehmet baba.....	279
Hacı Ali Baba.....	279
Mustafa Zarif Efendi.....	280
Keyyali Veli Dede	280
Seyit Osman Efendi	281
Şeyh Eyüp Sultan.....	281
Şeyh Kerem Issi	282
Karaalizade Abdurrahman Efendi.....	283
Sofu Mehmet Efendi	283
Arap Dede	284
Ümit Halife	285
Sefer Baba.....	285
İsa Halife.....	285
Hace Ahmet ve Hace Yusuf	287
İbrahim Gazi ve Süleyman Gazi	287
Tut Dede.....	288
Kara İsmail Efendi	289
Çöplü Bey ve Secaaddin Paşa.....	289
Sadullah Safi	290

Ahi Menteş.....	290
Erzurum Sultan	291
Azap Ahmet	293
Lenduha Sultan	294
Şeyh Seyit Yahya Efendi.....	295
Sarılık Dede	295
Ahi Müsteşar.....	296
Buber (Biber) Dede.....	296
Penahi Sultan	297
Hacı Geven.....	297
Şeyh Abdülhamit.....	297
Zeyni Dede.....	298
Çimdirici Dede.....	299
Hacı Yusuf.....	299
Hacı Recep.....	299
Gül Baba	299
Bayram Dede	300
Arap Hoca	300
Han Dede	300
Şeyh Arap.....	300
Safar Dede.....	301
Ebu İshak Sultan	302
Pir Said Baba.....	302
Hacer Dede.....	302
Kadri Baba	302
Akkuş Dede.....	303
Beyan Dede.....	303
Sancaktar Dede	303
Karaca Dede.....	304

Arap Dede	304
Şahmeran Dede	304
Gülşeni Hacı Mehmet Efendi.....	305
Arap Dede	305
Garip Abdulkerim Baba	305
Kapaklı Dede	305
Ecir Dede	306
Hacı Kemal	306
Baba Tahir	306
Burhan Gazi	307
Horasanlı Abdürrezzak Sultan	307
Ruhi Baba.....	307
Sancı Dede	308
Ümmügülsüm.....	308
Hüseyin Gazi.....	308
Meşhet Dede	308
Melik Gazi	308

B-ÇORUM MERKEZ KÖYLERDEKİ ERENLER

Abdalata	310
Seydim Sultan (Seyit Murat)	310
Şeyh Hamza	325
Ahi Hacıbey	328
Ahi İlyas.....	328
Abdal Bodu	329
Veli Rum	330
Hasan Dede	330
Halas Dede	330
Şeyh Aşık	330

Baba Mehmet.....	331
Selim Sultan.....	332
Hasan Balım Sultan.....	332
Şeyh İsmail.....	333
Ahi Burak.....	333
Teslim Abdal.....	333
Kaza Ali Baba.....	336
Kılıç Baba.....	336
Sarıklı Dede.....	336
Kanber Dede.....	336
Mehmet Dede.....	337
Hu Baba ve Mehmet Dede.....	337
Yoğun Pelit Baba.....	337
Kuş Timur Baba.....	337
Gaziler.....	338
Dilara Sultan.....	338
Çelenger.....	338
Muratoğlu.....	339
İmam Emmi.....	339
Aşık Dede.....	339
Sarılık Sultan.....	340
Sevindik Baba.....	340
Sakka Baba.....	340
Kara Baba.....	341
Ali Baba.....	341
Çörek Dede.....	341
Divani Baba.....	341
Karagöz Dede.....	342
Hazereddin.....	342

Nuri Baba.....	342
Sarı Şeyh Baba.....	342
Göcen Dede.....	343
Abidin Dede.....	343
Gölcez Dede.....	343
Hamdi Bey	343
Horasani Baba.....	344
Şeyh Sadreddin	344
Nuh Baba	345
Kuşçu Dede.....	345
Kırklar	345
Sabahan Dede.....	345
Buluz Dede.....	346
Tur Çelebi	346
Hançer Mahmut	347
Arap Dede	347
Sarı Dede.....	347
Nuri Dede.....	348
Sayalık Dede	349
Sarı Dede.....	349
Yahu Dede.....	350
Ağca Dede.....	350
Şeyh Horasani	350
Selman Çelebi	350
Murat Dede	350
Ayaz Dede	351
Güzelce Dede.....	351
Helvacı Baba.....	352
Ayşe Sultan	352

Sarıklı Dede	352
Niyet Dede	353
Arap Dede	353
Secaattin Sultan.....	353
Bilal Dede	354
Dede Meşe	355
Serpin Dede.....	355
Saraç Baba	355
Emir Baba	355
Yedi Abdallar	356
Haydari Dede	356
Boyras Dede.....	356
Hardagül Sultan	356
Nazlı Baba.....	357
Gevher Salık.....	357
Halil Dede	357
Sarı Baba.....	357
Kara Baba.....	358
Garip Dede	358
Kandil Baba	358

2.ALACA VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş.....	360
Hüseyin Gazi.....	361
Seyit Nizam.....	365
Osman Efendi.....	365
Şeyh Hacı Süleyman Efendi	366
Nesimi Dede.....	366
Pir Mehmet Dede	366

Ahmet Baba	367
Çopur Şeyh.....	367
Miyane Sultan	368
Pamuk Dede	368
Garipçe Dede	369
Emir Seyit dede.....	369
Sinan Dede	370
Don Baba	370
Garip Dede	370
Bayram Dede	370
Aşık Mehmet.....	371
Tut Baba.....	371
Kul Baba	371
Dedekale	371
Karnı Kara.....	371
Deli Hüseyin	372
Kara Baba.....	372
Kuş Baba.....	372
Mehmet Çelebi.....	373
Masum Dede	373
Duşak Baba	373
Tulu Baba.....	373
Yılkıcı Baba	373
Tül Baba.....	374
Çam Dede.....	374
Pir Sultan.....	374
Baltalı	374
Ballı Dede	374
Arap Dede	374
Tengerlek Baba	375

3.BAYAT VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş.....	376
Hasan Çelebi	376
Kurt Dede.....	377
Hacı Hayrullah Efendi	377
İleği Dede.....	377
Karatepe	378
Asma Tepe.....	378
Yedi Şeyhler	378
Emirşah	379
Şeyh Kubbedin.....	379

4.BOGAZKALE VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş.....	381
Nöbeti Baba	381
Hüseyin Efendi.....	383
Soğanlı Baba	383
Büyük ve Küçük Dede.....	384
Hasan Dede	384

5.DODURGA VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş.....	385
Hüsam Dede.....	385
Mehmet Dede.....	386
Arap Dede	387

6.İSKİLİP VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş.....	388
Şeyh Muhyittin Yavsi.....	389

Nuru'l-Hüda.....	395
Mehmet Atıf Efendi	397
Şeyh Muslihiddin Attar	467
Hacı Karani	468
İbrahim Rüştü İpek Efendi.....	468
Hacı Esat Efendi	474
Acıgülü.....	474
Nefes Dede.....	474
Garip Dede.....	474
Ahi Celal Baba.....	475
Gül Baba	475
Dedelik.....	475
Akşemsettin Müritleri	476
Akşemsettin Yakınları	476
Erenler/ Kırkkızlar	476
Arap Dede	477
İsmail Efendi.....	477
Arapzade Mehmet Emin Efendi.....	478

7.KARGI VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş.....	479
Şeyh Hasan Baba	480
Şandır Dede.....	480
Bunsuz Dede	481
Mihri Hatun.....	481
Buharalı Şeyh Hacı Yusuf Efendi	482
Aziz Baba.....	482

8.LAÇİN VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş.....	483
Bardaklı Baba.....	484
Şeyh Bekir Dede	486
Ahmet Dede	487

9.MECİTÖZÜ VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş.....	488
Elvan Çelebi.....	489
En'am Çelebi	528
Armut Dede.....	528
Hasan Basri Dede.....	529
Sarı Dede.....	529
Arap Dede	529
Şeyhler Dede.....	529
Ulufe Dede	530
Topçam Dede	530
Bükse Dede	531
Ağca Dede.....	531
Kapaklı Dede	532
Çağna Dede.....	532
Baziye Dede.....	532
Kamber Dede	532
Sarı Dede.....	533
Ersun Dede.....	533
Kavak Dede.....	533
Arap Dede	533
Gazi Dede.....	534
Ören Dede	534

Sütçü Dede	534
Bayram Dede	534
Gümüşlerin Dede	534
Erenler	534
Zünnun Dede	535
Sarılık Dede	535
Şıh Şipli Dede	536
Ezan Dede	536
Fedai Dede	537
Kesikbaş Isırgı Dede	538
Hasan Dede	538
Abdurrahman Dede	538
Balım	538
Sarek Dede	539
Kara Baba	539

10.OĞUZLAR VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş	540
Kara Donlu Can Baba	541

11.ORTAKÖY VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş	544
Doğan Dede	544
Demirci Baba	545
Hümmet Dede	545
Ağbaba	545
Mangıllı Baba	545

12.OSMANCIK VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş.....	547
Koyun Baba	548
Akşemsettin	566
Burhan Dede	572
Kepçeli Dede.....	572
Kum Baba	572
Ahi Baba	573
Kepez Dede.....	574
Ahi Baba	574
Basiret Baba.....	575

13.SUNGURLU VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş.....	576
Demirşeyh.....	577
Ergülü Baba.....	579
Yediler	581
Hüsnü Gülzari	582
Arif Dede	583
Yemlihan Efendi.....	584
Hacı Osman Efendi	585
Üç Yatır	585
Arif Gazi	586
Vahit Efendi	586
Emir Dede	586
Mahmatlı Ocağı	587

14. UĞURLUDAĞ VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş.....	588
Mert Dede	588
Arap Dede	589
Kara Dede	589
Çatma Dede.....	589
Kara Evliya	589
Urlu Hasan	590
Karabel Dede	590
BİBLİYOGRAFYA.....	591

**ÇORUM'DA
SAHABE VE EVLİYA
MAKAMLARI**

**Bu kitabımı bana emeği
geçen hocalarıma, anneme ve
babama ithaf ediyorum.**

ÖNSÖZ

Yaşadığımız illeri bize vatan yapan binlerce kahramanın, şehit ve gazinin izi var buralarda. Malazgirt'ten itibaren her köy, her belde, her kent tek tek fethedilerek Avrupa içlerine yol aralanmış. Eyüp Sultan İstanbul kenarında şehit olduktan yüzyıllar sonra Sultan II.Mehmet Han, İstanbul'u fethetmiştir.

Çorum'un tarihinde de Hz. Peygamber (s.a.v)'in sancaktarı Suheyb-i Rumi, Kadisiye Savaşı başkomutanı Sa'd b. Ebu Vakkas, fillere karşı savaşan Amr b. Ma'dikerib (Kereb-i Gazi) gibi sahabilerin makamları yer almaktadır. Anadolu Erenlerinden pek çoğunun türbeleri bulunmaktadır.

Çorum'da Hıdırlık mevkiî manevi yönden önemli mekandır. Burayı üç büyük sahibinin makamı şereflendirmektedir. Burası sahabe, evliya ve ulemanın mekanıdır. İstanbul için Eyüp Sultan, Konya için Mevlana, Ankara için Hacı Bayram ne ise Çorum için Hıdırlık Camii ve Kabristanı o konumdadır. Buraya gelen herkes bu manevi iklimi hissetmektedir. Özellikle il dışından gelen maneviyat erlerinin ilk ziyaret ettiği mekan yine burasıdır. Bu niteliği ile Hıdırlık Çorum'da inanç turizminin merkezi konumundadır.

Kitabımızı iki ana bölüme ayırdık. Birinci bölümde Çorum'da türmeleri/makamları bulunan beş sahabeyi tanıtmaya ve tanıtmaya çalıştık. Hz. Peygamber (s.a.v)'in "Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz." hadis-i şerif'inden ilham aldık. "Ashabımdan herhangi birisi bir yerde ölürse, O, o belde insanları için kıyamet günü bir nur ve klavuz olarak gönderilir." (Tirmizi) hadis-i şerifinin işaret buyurduğu ve kıyamet gününde bir nur ve klavuz olacağına inandığımız beş sahabenin rehberliğine talip olduk. Bir başka yerde vefat etmiş olmaları ihtimalini bir kenara bırakarak onları bağrımıza bastık. Bu vesile ile ashabın hayatını, mücadelelerini öğrenerek kendi yaşantımız için ders çıkartmayı esas aldık.

İkinci bölümde Evliya ana başlığı altında Çorum ve ilçeleri ile köylerinde yatan tüm erenleri sıralamaya çalıştık. Önce Çorum merkezindeki erenleri anlattık. Sonra merkez ilçeye bağlı köylerdeki yatırlar hakkında bulabildiklerimizi aktardık. Ondan sonra ilçelere geçtik. Önce ilçelerin merkezindeki erenleri, ardından da köylerdeki yatırları tanıttık. Onların bulundukları kent ve köyler hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Her kentimizde olduğu gibi Çorum'da da pek çok evliya, eren, ermiş yatmaktadır. Halka mal olmuş pek çok ermişin mezarları bulunmaktadır. Bu manada yerin altı yerin üstünden zengindir. Her biri farklı tariklerden, farklı renktendir. Hepsinin gerçek anlamda

ermiş olup olmadığını ancak Allah bilir. Ama halkın değerlendirmesi bu yönde ise biz onu erenler listesine almayı tercih ettik.

bu arada hepsini topladığımız iddiasında değiliz. Ulaşamadığımız köyler ve oralarda yatan mübarek zatlarda olabilir. Gücümüz ve gayretimizin sınırlı olduğu herkesin malumudur.

Akademisyenlerin ısrarı üzerine Erenlerin kabirleri/türebeleri/makamları anlatılırken o zat ve türbe hakkındaki halk inanışlarına da yer verdik. Türebelerle ilgili pek çok batıl inanç olduğu gibi nakledilirken bunların dinde yeri olmadığını belirttik veya bir halk inanışdır gibi çekinceler koyduk. Dileklerin gerçekleşmesi veya hastalıktan kurtulmak için din alimleri ve şeyhlere ait türebeleri ziyaret etmek batıl inançtır. Türbe ziyaretleri sırasında rastladığımız pek çok batıl inanç ve hurafe konusunda yeri geldikçe uyarıda bulunduk. Okuyucularımız tarafından bunların dikkate alınacağını umuyorum.

Bu kitabın hazırlanması için beni teşvike den Abdulkadir Ozulu Bey'e teşekkür ediyorum. Onun ısrarı üzerine daha önce hazırlamış olduğum bazı kitaplardan bölümleri buraya aktararak işe başladım. Çorum içi ve köylerindeki erenler için Ali İzzet Efendi'nin Tezkire-i Makamat adlı eserini ve usulünü esas aldım Bulabildiğim kadar bilgilerle konuyu genişletmeye çalıştım. Bu arada pek çok köyde bizzat araştırma yaptım.

İlçelere gelince öncelikle kaymakamlıkların ve belediyelerin hazırlamış oldukları kitaplardan yararlandım. Mesela Alaca köylerindeki erenlerle ilgili bilgileri oradan aldım. Diğer ilçelerle ilgili konularda kitapçıların yanı sıra dostlarımdan yardım istedim. Bu konuda gerekli bilgileri toparlayıp bana aktaran Bayat ilçemizden Müftü Yardımcısı Yusuf İzzettin Kara'ya, Boğazkale'den Hasan Aşıkoğlu'na, İskilip'ten Nurettin Tanay'a, Kargı'dan Hasan Algül'e, Osmancık'tan Aydın Derin'e, Sungurlu'dan İdris Özarslan'a, Uğurludağ'dan Halit Yıldırım'a, Mecitözü'nden Ahmet Yıldız'a ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Kitabın yayına hazırlanması ve kapak tasarımını yapan İrfan Yiğit'e, kitabın basımını gerçekleştiren Çorum Belediye Başkanı Sayın Muzaffer Külcü'ye özellikle teşekkür ediyorum.

Okuyucularımdan hayır dua bekliyorum.

Saygılarımla...

ETHEM ERKOÇ
Aralık 2015-Çorum

BİRİNCİ BÖLÜM
SAHABE

SAHABE

Sahabe, Resul-i Ekrem (s.a.v.)’i bir an bile görmüş ya da sohbetinde bulunmuş kimsedir. Ancak sadece görüp konuşmak veya dinlemek yeterli değildir. En önemli özellikleri Hz. Peygamber (s.a.v.)’in peygamberliğine veya getirdiği dine inanmış olmasıdır. Önce inanıp sonra dinden dönenler, sahabe sıfatını kaybetmişlerdir. İslam inancıyla yaşayıp o iman ile vefat eden ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’i görüp onunla arkadaş ve dost olmuş o mübarek insanlar, gerçek sahabe vasfını kazanmışlardır.

O insanlar, Kur’an-ı Kerim’de övgüyle anlatılmaktadır: “Siz, insanlık için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırsınız.” Âl-i İmran Suresi: 110)

Sahabenin içinde bulunan muhacir ve ensar başta olmak üzere onlara uyanların hepsi Kur’an-ı Kerim’de övülmüştür: “Muhacirlerden ve ensardan en ileri ve önce gelenlerle, iyilikte onlara uyanlardan Allah razı oldu. Onlar da Allah’tan hoşnut oldular. Allah onlara, altından ırmaklar akan cennetler hazırladı. Onlar orada ebedi kalırlar. En büyük başarı da budur.” (Tevbe Suresi: 100)

Sahabe, Hz. Muhammed (s.a.v.)’i peygamberlikle görevlendirildikten sonra sağlığında görmek şerefine ulaşmışlardır. Onun sohbetinde bulunmuşlar, onun eğitiminden geçmişlerdir. Onun döneminde islamla şereflenmişler ve o iman ile vefat etmişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında iman etmiş gibi göründükleri halde İslam düşmanlığı yapan münafıklar, sahabe olamamışlardır. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in vefatından sonra peygamberlik iddiasında bulunan sahtekarlar ve onlarla beraber hareket edip islamı terk eden mürtetler (dinden dönenler) de sahabe vasfını kaybetmişlerdir. Artık onlar, Kur’an-ı Kerim’in tarif ettiği “hayırlı ümmet” kapsamının dışındadırlar. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in “Ümmetin en hayırlıları”, “Cehennem ateşinin yakmayacağı kimseler” ve hatta “Cennetlikler” diye övdüğü sahabe niteliğini yitirmişlerdir.

Sahabe olabilmek için Hz. Muhammed (s.a.v.)’i peygamberliği döneminde dünya gözüyle görmek şarttır. Rüyasında görenler, sahabi sayılmazlar.

Saabe, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sohbet ve terbiyesinde yetişmişlerdir. Onun islami yaşayış biçimini en iyi bilen insanlardır. Onu, gelecek nesillere aktaran kimselerdir. Hadislerin ilk ravileridir. Binlerce hadis ile İslami yaşantıyı bizlere nakleden insanlardır. Onun içindir ki Allah’ın elçisi Hz. Muhammed (s.a.v.), “Ümmetimin en hayırlısı benim neslimdir.” buyurarak bu altın nesli övmüştür. Onun için “Ashabıma sövmeyiniz.” “Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarırsanız, doğru yolu bulursunuz.” “Biriniz Uhut Dağı kadar –Allah yolunda- altın harcasa, onların bir müd (ölçeği) veya onun yarısı kadar infak etmiş olma derecesine ulaşamaz.” buyurarak bize ashab-ı kiramı örnek göstermiştir.

Onlara saygı ve sevgiyi de temel almıştır: “Ashabım hakkında Allah’tan korkun, Allah’tan korkun. Benden sonra onları hedef edinmeyin. Kim onları severse beni sevdiği için sevmiş olur. Kim onlardan nefret ederse benden nefret ettiği için nefret etmiş olur. Kim onlara eziyet ederse bana eziyet etmiş olur. Kim bana eziyet ederse Allah’a eziyet etmiş olur. Kim de Allah’a eziyet ederse, artık onu cezalandırması yakın olur.”

Bu övgülere mazhar olmuş ashab-ı kiramdan her biri, bol kazanç ve rahat hayat peşinde değil de islami dünyaya yaymak uğrunda ömürleri boyunca koşmuşlar, çalışmışlar, cihat etmişlerdir. Onun için İstanbul’da olduğu gibi İslam coğrafyasının pek çok yerinde sahabenin izlerine rastlanmaktadır.

Çorum’da medfun bulunan sahbiler ise Hz. Peygamber (s.a.v.) vefatından sonra O’nun fethini müjdelediği İstanbul’a giderken veya dönerken burada şehit olup kalmışlardır. Büreyde (r.a)’dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: **“Ashabımdan her hangi birisi bir yerde ölürse, mutlaka o, (o belde) insanları için kıyamet günü bir nur ve kılavuz olarak gönderilir.”** (Tirmizi)

İşte bu hadis-i şerifin işaret buyurduğu, kıyamet gününde bir nur ve kılavuz olacağına inandığımız sahabilerden bazıları da Çorum’da yatmaktadır. Kentimizde oluşan bu bilgilerin ayrıntılarına girerek burada konuya açıklık getirmeye çalışacağız. Çorum’daki sahabe türbelerinin gerçek mezarlar mı yoksa onlar adına yapılmış makamlar mı olduğu tartışmasına girmeyeceğiz.

Zira onlar bir başka yerde vefat etmiş olsalar da onun adına bir yerde inşa edilen ve makam denilen türbeler de onlar kadar önemlidir. Yunus

Emre bir yerde vefat etmiştir ama Anadolu’da on bir yerde ve Azerbaycan’da türbesi vardır. Veysel Karani Sıffin’de şehit olmuştur ama Kufe’de, Şam’da, Yemen’de ve Siirt’in Baykan ilçesinde de türbesi vardır. İslam dünyasında Ashab-ı Kehf adını taşıyan pek çok mağara vardır. Bunlardan biri asıl, diğerleri makamdır. Makamlar da o niyetle ve o samimiyetle ziyaret edildiği için önemlidir.

Ashab-ı Kehf ile bağlantılı olarak Mevlana Cami şöyle diyor: “Ya Resulallah, nasıl olur ki Ashab-ı Kehf’in köpeği senin ashabınla beraber cennete girsin de ben cehenneme gireyim; reva mıdır bu? O Ashab-ı Kehf’in köpeği ise ben de senin Ashabının köpeğiyim.”

Mevlana Cami ile aynı şuura sahip olan Yusuf Bahri hazretleri de vefat edince Hıdırlık’taki Ashab-ı Kiram’dan Suheyb-i Rumi ve Kereb-i Gazi türbelerinin arasına defnedilmeyi vasiyet etmiştir. Kendisini onların bekçisi Kıtımr gibi telakki ederek Hz Peygamber (s.a.v.)’in ashabına yakın olmak ve onlara bağlılığını ifade etmek için böyle bir talepte bulunmuştur.

Bizler Çorum’daki sahabe türbelerine böyle yaklaşıyoruz ve bu şuurla onlara sahip çıkıyoruz. Bu vesile ile ashabın hayatını ve mücadelelerini öğreniyor ve kendi yaşantımız için ders çıkartmaya çalışıyoruz.

Sahabe hakkındaki bu genel bilgiden sonra Çorum’da kabirleri/makamları bulunan sahabilerin hayatlarını ve mücadelelerini anlatmaya başlayabiliriz. Konuya Suheyb-i Rumi’den başlayarak beş sahabinin hayatını sizlere sunmaya çalışacağım.

1. SUHEYB-İ RUMİ

Giriş

İslamın doğuşuyla birlikte tevhit inancı çerçevesinde yeni bir toparlanma başladı. Hz. Muhammed^(s.a.v.), son peygamber olarak bu hareketin lideri ve öncüsü idi. Karşısında güçlü ve kalabalık bir kitle vardı. Onun getirdiklerine inanan insanları ya canıyla, ya malıyla ya da toplumdaki mevki ile tehdit ediyorlardı. Bu güçlü şer ittifakına aldırış etmeden islamı seçen ve Hz. Peygamber^(s.a.v.)'e sağlığında yoldaş olan insanların hem imanı güçlü hem de bağlılığı tamdı.

İşte o mutlu insanlara **Sahabe** diyoruz. Sahabe: Hz. Peygamber^(s.a.v.)'i sağlığında müslüman olarak gören veya O'nunla sohbet eden ve o iman ile vefat eden kutlu kişilerdir.

Bir başka ifade ile sahabe: Resulullah^(s.a.v.)'i bizzat görüp, sohbetlerinde bulunan ve ondan hadis rivayet eden bahtiyar insanlardır.

Sahabe; bizzat Peygamberimiz Hz. Muhammed^(s.a.v.)'in eğitiminden geçmiş, kişilikleri onun eliyle yoğrulmuş altın nesildir.

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de sahabeyi övüyor:

“Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülüğü nehy edersiniz.” (Al-i İmran, 110)

“(İslam Dinine girme konusunda) öne geçen ilk muhacirler ve ensar ile onlara güzellikle tabi olanlar var ya, işte Allah, onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır.” (Tevbe, 100)

Peygamber Efendimiz^(s.a.v.), üç nesli övüyor: “İnsanların en hayırlısı, benim şu içinde bulunduğum dönemde yaşayanlardır. Sonra onların peşinden (yani tabiin), daha sonra da onların peşinden gelenlerdir.” (Buhari, Müslim)

Resulullah^(s.a.v.), ashabını yıldızlara benzetiyor: “Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz.”¹

Ashabına saygıyı ön plana çıkarıyor:

“Ashabım hakkında uygunsuz şeyler söylemeyin. Eğer sizden birinin

¹ Muhammed er-Rudani, *Cem'ul-Fevaid: Büyük Hadis Külliyyatı*, Çev. Naim Erdoğan, V, 90.

Uhut Dağı kadar altını olsa, bunun hepsini Allah yolunda harcasa, bu onların (ashabımın) bir iki avuçluk infakına, hatta yarısına bile denk olmaz.” (Buhari, Müslim)

Allah’ın buyruğuna, Resulü Hz. Muhammed^(s.a.v.)’in çağrısına uyarak, her türlü tehlikeyi göze alıp İslam çerçevesine giren ve bu yolun öncüleri olan Ashabı Kiramdan ne kadar söz etsek azdır. Her biri bir kutup yıldızı kadar değerli insanlardan yalnız birini incelemek için yola çıktık.

Peygamberimiz^(s.a.v.)’in “Suheyb ne iyi kuldur. Allah’tan korkmasa bile asla O’na karşı gelmezdi. (Günah işlemeyi düşünmezdi.)”² buyurarak övdüğü Suheyb-i Rumi^(ra)’den söz edeceğiz.

Önderimiz^(s.a.v.), bizlere Suheyb-i Rumi^(r.a.)’ı sevmemizi tavsiye ediyor: “Allah’a ve ahiret gününe inanan, annenin çocuğunu içtenlikle sevdiği gibi Suheyb’i sevsin.”³

² Ali el-Muttaki, *Kitab’ül Müntehap Fi Kenzi’l-Ummal* (Ahmet b.Hanbel’in Müsned’i-nin Kenarı), V, 202.

³ Ali el-Müttaki, *age*, V, 202.

SUHEYB-İ RUMİ'NİN HAYATI

1. Soyu

Asıl adı Suheyb İbni Sinan olan bu büyük sahabi, Suheyb-i Rumi diye bilinir. Aslı Yemenlidir.⁴ Kasıtoğlu Nemr sülalesinden geldiği için Nemri diye de anılır.

Baba tarafından soy kütüğü şöyledir: Suheyb b. Sinan b. Malik b. Abdi Amr b. Ukayl b. Amir b. Cendele b. Huzeyme b. Ka'b b. Sa'd b. Eslem b. Evs Menat b. Nemr b. Kasıt b. Hinb b. Efsa b. Dumî b. Cedile b. Esed b. Rebia b. Nizar.

Annesi, Temim kabilesinden Selma binti Kaid b. Mahid b. Huzai b. Mazin b. Malik b. Amr b. Temim'dir.⁵

2. Çocukluğu

Aslı Arap olmasına rağmen babası veya amcası Kisra'nın Übülle valiliği görevini yürüttüğü için çocukluğu Ninova (Musul)'da geçmiştir.

Evleri; Musul yakınında, Fırat Nehrinin kenarındaki bir köydeydi.⁶

Suheyb henüz çocuk yaşta iken Bizanslılar buraları işgal ederek, her tarafı yağmaladılar. Birçok insanı öldürüp, yüzlerce esir aldı. Suheyb de Bizans askerlerine esir düşenler arasında idi. Ailesi bir daha kendisini bulamadı. Uzun müddet Bizanslıların elinde kaldığı için Rumcayı iyi öğrenmişti. Bu nedenle daha sonraki Arapça konuşması da Rumcaya çalıyordu.

⁴ Mustafa Âli- *Künhü'l-Ahbar* III, 255

⁵ İbni Sa'd: *Tabakat*, .III, 226; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 36; Cemalettin el-Mezzi: *Tehzibü'l Kemal*, XIII, 239; Ahmed el-Belazuri, *Ensabü'l-Eşraf*, I, 204; İbni Abdülberr: *İstiab fi Esmâ'is-Sahabe*, II, 175-176; Şemseddin ez-Zehebi, *Siyerü'l-A'lâmî'n-Nübelâ*, II, 19; Ebu Nuaym, *Hilyet'ül-Evliya*, I, 151; İbni Kuteybe, *el-Maarif*, s. :264; Mustafa Asım Köksal, *İslam Tarihi: Mekke Devri*, III, 245; İbni Hacer, *el-İsabe*, III, 254.

⁶ İbni Hacer *age*, III, 254; İbni Sa'd, *age*, III, 226; İbnü'l-Esir, *age*, III, 236; Belazuri, *age*, I, 205; Zehebi, *age*, II, 17-18; Ebu Nuaym, *age*, I, 154; Mustafa Âli, *age*, III, 255; İbni Kuteybe, *age*, s. 264; *İslam Alimleri Ansiklopedisi*, II, 44; İbni Abdülberr, *age*, II, 176; Köksal, *age*, III, 246; el-Mezzi, *age*, XIII, 238.

3. Mekke'ye Gelişi

Suheyb b. Sinan, önceleri Rumların elindeydi. Ticaret nedeniyle Bizans topraklarına gelen Kelp kabilesi tüccarları tarafından satın alınıp Mekke'ye getirildi. Onu Mekke zenginlerinden Abdullah b. Cüd'an'a sattılar. Yeni sahibi Abdullah b. Cüd'an'la anlaşma yapan Suheyb b. Sinan, özgürlüğüne kavuştu.⁷

İslam Tarihçilerinin naklettiği bu bilgiyi Suheyb b. Sinan'ın ailesi ve çocukları kabul etmiyorlar. Onlara göre Suheyb, esir edildikten sonra Arap tüccarlarına satılmadı. Bilakis o, gençlik çağında yanında çok mal ile Rumlardan kaçarak Mekke'ye geldi. Geldiğinde de maddi durumu iyi olduğu için Abdullah b. Cüd'an ile sözleşme yaparak, islama girinceye kadar, onun himayesinde Mekke'de kaldı.⁸

4. Mekke Hayatı ve Çocukları

Suheyb b. Sinan, Mekke'de ticaretle meşgul olmuş, çok da mala, mülke sahip olmuştu.

Mekke'de evlenmiş, sekiz çocuk sahibi olmuştu. Eşinin adı, tarih kitaplarında geçmiyor. Çocukları ise şunlardır:

Osman, Sayfi, Hamza, Sa'd, Abbâd, Habib, Salih ve Muhammed.⁹

Torunlarından sadece Ziyad b. Sayfi'nin ismi geçmektedir. O da hadis rivayet ettiği için bilinmektedir.

Suheyb b. Sinan, orta boylu idi. Kızıl benizli ve sık saçlı idi.

Bazı tarihçiler, Rumlar elinde kalışından dolayı, bazıları da kızıl benizli oluşundan dolayı **Rumi** denildiğini söylerler.¹⁰

⁷ Mehmet Zihni, *el-Hakaik*, II, 211; İbni Hacer, *age*, III, 254; Zehebi, *a.g.*, II, 20; Halid Muhammed: Halid, *Ricalün Havler-Resul*, 162; Köksal, *age*, III, 246; İbni Abdülber, *age*, 177; el-Mezzi, *age*, XIII, 238.

⁸ El-Belazuri, *age*, I, 205; Zehebi, *age*, II, 20; İbnü'l-Esir, *age*, III, 37; İbni Sa'd, *age*, III, 226; İbni Abdülber, *age*, II, 177; İbni Kuteybe, *age*, 264; Köksal, *age*, III, 246.

⁹ Zehebi, *age*, II, 18; *İslam Alimleri Ansiklopedisi*, II, 45; Zehebi, *el-Kaşif*, 505.

¹⁰ Ahmed En-Nedvi-S.Sahib Ansari, *Asr-ı Saadet: Peygamberimiz ve Ashabı*, Çev. Ali Genceli, II, II, 188; Belazuri, *age*, I, 205.

5. Müslüman Oluşu

Suheyb-i Rumi, Hz. Muhammed^(s.a.v.)'e peygamberliğin gelişinden önce Mekke'ye gelmişti. Yaklaşık on yıldan fazla bir süre islamdan önce Hz. Muhammed^(s.a.v.) ile arkadaşlığı vardı.¹¹ Bir başka ifade ile Suheyb b. Sinan, Hz. Muhammed^(s.a.v.)'e vahiy gelmeden önce de O'nunla görüşür ve konuşurdu. Bunu bizzat Hz. Suheyb'in ağzından oğlu Sayfî nakletmiştir.¹²

Hz. Muhammed^(s.a.v.)'e ilk vahyin gelişinden sonra müslümanların sayısı yavaş yavaş artarken Suheyb b. Sinan da durumu öğrenmiştir. Hz. Peygamber^(s.a.v.)'i görüp müslüman olmaya karar vermiş ve bu niyetle yola çıkmıştır.

Kabe-i Muazzama'nın güneyinde yüksekçe bir yerde Hz. Erkam'ın evine vardı. Kabe'ye güney tarafından gelmek isteyen bu evin önünden geçmek durumunda idi. Ev yüksekte olduğu için Kabe rahat görülebiliyordu. Hz. Erkam da Mekke'nin ileri gelenlerinden idi. Bu nedenle Hz. Peygamber^(s.a.v.) ve arkadaşları burada toplanıyorlar, sohbet ve ibadet ediyorlardı. Müslüman olmak isteyenler de buraya geliyordu.

Suheyb b. Sinan da bu durumu bildiği için Erkam'ın evine yöneldi.

Ammar b. Yasir, o günü şöyle anlatıyor:

Suheyb b. Sinan ile Erkam'ın evinin kapısında karşılaştık. Resulullah^(s.a.v.) orada idi. Ona:

–Ne istiyorsun? Dedim.

O da bana:

–Sen ne istiyorsun? diye karşılık verdi.

Bende ona:

–Ben Hz. Muhammed^(s.a.v.)'in yanına girmek istiyorum. O'nun söyleyeceklerini dinleyeceğim, dedim.

–Ben de aynı şeyi istiyorum, deyince birlikte Hz. Muhammed^(s.a.v.)'in yanına girdik. O, bize islamı anlattı, dine girmemizi arz etti, biz de müslüman olduk. Akşama kadar orada kaldık.

¹¹ Belazuri, *age* , I, 205.

¹² Zehebi, *age*, II, 19; İbni Sa'd, *age*, III, 227; Köksal, *age*, III, 246; Ali el-Muttaki, *age*, V, 203.

Müslüman olarak oradan çıktık. Ama müslüman olduğumuzu da gizliyorduk.¹³

Gizlemek zorunda idiler. Çünkü sayıları çok azdı. Suheyb b. Sinan'ın islama girdiği vakit müslümanların sayısı otuzu yedi geçmişti.¹⁴

Resulullah(s.a.v.) onu çok sevmiştir ve henüz çocuğu olmadan ona “Ebu Yahya” (Yahya'nın babası) diye hitap etmişti.¹⁵

Hz. Peygamber(s.a.v.) bir Hadis-i Şerifinde

“İslam'da önde bulunanlar dörttür. Ben Arab'ın, Suheyb Rum'un, Selman Fars'ın (Acem'in) ve Bilal de Habeş'in öncüleridir.” buyurmuştur. Bu hadisi Enes rivayet etmiştir.

Bu hadisten başka Hz. Peygamber(s.a.v.), “Suheyb Rum'un öncüsüdür.”¹⁶ diyerek onu över ve ona değer verirdi.¹⁷

Suheyb b. Sinan, kendisine izin verilinceye kadar müslüman olduğunu gizledi. O, müslümanlığını ilk açıklayan yedi kişiden biri idi. Hz. Peygamber(s.a.v.) bu olayı şöyle açıklıyor:

“Müslüman olduğunu ilk açıklayan yedi kişidir:

Nebi(s.a.v.), Ebubekir, Bilâl, Suheyb, Habbâb, Ammar b. Yasir, Ammar'ın annesi Sümeyye.”¹⁸

¹³ Hakim, *Müstedrek*, III, 449; İbni Sa'd, *age*, III, 227; İbni Abdulber, *age*, II, 177; Halid Muhammed Halid, *age*, 162-163; Zehebi, *age*, II, 19; Belazuri, *age*, I, 204; İbnü'l-Esir, *age*, III, 37; en-Nedvi-Ansari, *age*, II, 186; M.Zekeriya Kandehlevi, *Müslüman Şahsiyeti*. Çev. Yusuf Karaca. 25-26: M.Yusuf Kandehlevi. *Hayat'üs-Sahabe*. Çev. Sıtkı Güllü. R. 67-68; İbni Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Çev.Mehmet Keskin, III, 44; Köksal, *age*, III, 246; Şerafettin Kalay, *Örnek Nesil*, 183-189.

¹⁴ İbni Sa'd, *age*, III, 227; İbnü'l-Esir, *age*, III, 37.

¹⁵ Belazuri, *age*, I, 204. Bu konuda diğer rivayetler ileride gelecektir.

¹⁶ İbnü'l-Esir, *age*, III, 37; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 104; Hakim, *age*, III, 454; İbni Kuteybe, *age*, 264.

Suheyb, Selman ve Bilal'in İslam'a koşuşunu konu alan Ahmet Şevki El-Fancari'nin yazmış olduğu “Es-Sabikün İlel-islam” adlı bir tiyatro eseri vardır. (Kuveyt 1977 bas-kılı)

¹⁷ İbni Sa'd, *age*, III, 226; Zehebi, *age*, II, 19.

¹⁸ Ahmet b.Hanbel, *age*, I, 404; İbni Hacer, *age*, III, 255; İbnü'l-Esir, *age*, III, 38; Zehebi, *age*, II, 20; İbni Kesir, *age*, III, 86.

6. İşkencelere Direnişi

Hız. Suheyb^(r.a.)'in islamı kabul edişi ve bunu artık açık açık söylemesi, Kureyş'in düşmanlığına neden oldu. Çünkü müşrikler, tevhit inancını kabul eden bu seçkin kişilere çok ağır hakaret ve işkenceleri reva görüyordu.

Mekkeli puta tapıcılar, daha çok kimsesi olmayanlara işkence ediyorlardı. Bilal-i Habeşi, Suheyb-i Rumi ve Kureyşin köleleri türlü baskı ve zulümlere maruz kalıyorlardı.

Suheyb b. Sinan da müslümanlıktan döndürülmek için en ağır işkencelere uğratılanlardandı. Hatta yapılan işkencelerin ağırlığından ne söylediğini bilmez hale gelirdi.¹⁹

Demir gömlek giydirilip en sıcak günde Ramda'da güneşin altında tutulur, güçleri tükeninceye kadar işkenceye devam edilirdi.²⁰ Ama o, yine de dininden dönmezdi.

Bir defasında Suheyb b. Sinan, Habbab b. Eret ve Ammar b. Yasir birlikte giderlerken Kureyş müşriklerinden bazıları ile karşılaştılar. Müşrikler bunları görünce:

–İşte Muhammed'in meclisinde oturttuğu kimseler bunlar, diye alay ettiler.

Suheyb onlara beklemedikleri bir cevap verdi:

–Evet, biz, Allah'ın peygamberinin meclisinde bulundurduğu kimseleriz. Biz, ona iman ettik. Siz ise küfrettiniz. Onu biz tasdik ettik. Siz ise yalanladınız. Şunu iyi bilin ki müslümanlıkta zillet ve alçaklık asla yoktur. Müşriklikte de şeref ve yücelik hiç yoktur.

Bunu duyan müşrikler Suheyb^(r.a.)'e saldırdılar ve onu öldüresiye dövdüler. Hem vuruyor, hem de:

–Demek ki Allah, aramızdan bula bula bunlara hidayet vermiş, diye alay ediyorlardı.²¹

¹⁹ İbni Sa'd, *age*, III, 227; İbni Hacer, *age*, III, 255; İbnü'l-Esir, *age*, III, 37; Belazuri, *age*, I, 202.

²⁰ Zehebi, *age*, II, 21; M. Zihni, *age*, II, 212; İbni Sa'd, *age*, III, 233; Köksal, IV, 104-105.

²¹ Belazuri, *age*, I, 209; Köksal, *age*, IV, 105.

Müşriklerin bu ve buna benzer tavırları, yoksul ve garipleri aşağılayıcı sözleri üzerine şu ayetler nazil oldu:

“Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O’na yalvaranları (o zayıf müminleri) kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk, senin hesabından da onlara herhangi bir sorumluluk yoktur. Zira senin onları yanından kovman, zalimlerden yana olmana sebep olur.” (En’am, 52)

“(Aramızda Allah’ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu kimseler de bunlar mı?!) demeleri için onların bir kısmını diğerleri ile işte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi?” (En’am, 53)

Müfessirlerin ortak görüşüne göre bu son ayet, kafirlerin, iman şerefine ermiş Habbab, Ammar, Bilal ve Suheyb gibi fakir müminleri Hz. Peygamber^(s.a.v.)’in kendileriyle eşit düzeyde tutmalarını hazmedemediklerini açıklamak için inmiştir.²²

Bazı Kureyş ileri gelenleri, Hz. Peygamber^(s.a.v.)’den Habbab, Suheyb, Bilal, Ammar gibi Allah ve Resulüne candan bağlı fakat maddi yönden yoksul durumdaki müslümanları yanlarından kovmalarını istemişlerdi. Peygamberimiz^(s.a.v.), kureyşin ileri gelenlerinin bu sözlerine uyması halinde kendilerinin de gelip görüşebileceklerini söylemeleri üzerine, tekliflerini reddetmişti. Beydavi’nin tefsirinde de belirttiği gibi üstünlük ve şerefin bedeni ve maddi ziynette değil; gönül zenginliğinde, iman ve güzel yaşayışta olduğunu, dolaşısıyla bu isteğine değer vermemek gerektiğini anlatmak için şu ayetler inmiştir:²³

“Sabah akşam Rablerine, O’nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan

²² Mehmet Vehbi, *Hulasetü’l-Beyan Fi Tefsil’il-Kur’an*, IV, 1430-1431; M. Ali Sabuni: *Safvet’üt-Tefasir : Tefsirlerin Özü*, Çev. Sadreddin Gümüş, II, 197-198; Ebül-Alâ el-Mevdudi, *Tefhim’ül-Kur’an: Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri*, Çev. M. Han Kayani, I, 255; Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, 1941; Abdülfettah el-Kâdi, *Esbab-ı Nüzul*, 178-179; Celalettin es-Süyuti, *Lûbabün-Nükul Fi-Esbab’ın-Nüzul*, 91; Ebü’l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vahidi, *Esbab-ı Nüzul*, 182-183; Ebu Abdurrahman Mukbil b. Hadi el-Vadi, *es-Sahih’ul-Müsned Min Esbabün-Nüzul*, 106; Tahsin Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzul*, IV, 251-256.

²³ Suyuti, *age*, 139; Vahidi, *age*, 250-251; Emiroğlu, *age*, VII, 296-297; M. Vehbi, *age*, VIII, 3115-3119; Sabuni, *age*, III, 439-440; Mevdudi, *age*, III, 168-169; M. Yusuf Kandehlevi, *Hadislerle Müslümanlık*, Çev. A. Büyükçınar, Ö. Tekin, III, 1076.

çevirme. Kalbini bizi anmaktan uzak kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimselere boyun eğme. Ve deki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin. Biz zalimler için öyle bir cehennem hazırladık ki onun duvarları, kendilerini çepeçevre kuşatmıştır...” (Kehf, 28-29)

Kafirleri ateşle tehdit eden bu ayetlerin inişinden sonra Resulullah^(s.a.v.) hemen ayağa kalkarak arkadaşlarını aramaya başladı. Sonra onları mescidin bir köşesine çekilmiş, Allah’ı zikreder vaziyette bulunca:

“Ümmetimden bir grupla birlikte sabretmemi bana emredinceye kadar beni öldürmeyen Allah’a şükürler olsun. Ölümüm de diriliğim de sizinle beraberdir.” dedi.²⁴

7. Medine’ye Hicret

İsra Suresinin 80. ayetinde Cenab-ı Hak, Hz. Muhammed^(s.a.v.)’e hicret izni veriyor:

“De ki: Rabbim! Beni, gireceğim yere doğruluk girişiyle girdir. Çıkacağım yerden doğruluk çıkışı ile çıkar. Tarafından bana hakkıyla yardım edici huccet de ver.”

Müfessirler, bu ayetin izinden çok emir olduğu kanaatindeler.²⁵ Ayette geçen “Çıkış yeri”nden maksat Mekke, “Giriş yeri”nden maksat ta Medine olduğunu ifade ederler. Fahrettin Razi ve Nisaburi gibi müfessirler bu görüştedir.

Suheyb-i Rumi^(r.a.)’ın rivayet ettiği bir Hadis-i Şerifte Allah Resulü^(s.a.v.) şöyle buyurmuştu: “Hicret yurdunuz bana gösterildi. İki kara taşlık arasında çorak bir yer. Burası ya Hacer yahut Yesrib (Medine)’dir.”²⁶

Bu Hadis-i şeriften de anlaşıldığı gibi Hz. Peygamber^(s.a.v.) nereye hicret edeceğini vahiy yoluyla öğrenmişti. Artık hicret etmeye karar verdiğinde

²⁴ Kandehlevi, *Hadislerle Müslümanlık*, III, 1076.

²⁵ M. Vehbi, *age*, VIII, 3041 ve diğer tefsirler.

²⁶ Kandehlevi, *Hayatü’s-Sahabe*, I, 319; Hakim, *Müstedrek*, III, 452; Zehebi, *age*, II, 23.

Suheyb-i Rumi^(r.a.)'a da kararını açıklamıştı. Bu durumda Hz. Peygamber^(s.a.v.), Hz. Ebubekir ve Suheyb'in birlikte hicreti düşünülüyordu.²⁷ Hatta Hz. Peygamber^(s.a.v.) tam çıkacakları sırada Hz. Ebubekir'i iki veya üç kere Suheyb hazretlerine gönderdi. Fakat Hz. Ebubekir, her dönüşünde "Onu namaz kılarlarken buldum. Namazını bozdurmak istemedim." deyince Allah Resulü^(s.a.v.): "İsabet etmişsin." buyurarak Mekke'den yola çıktılar. Suheyb^(r.a.), bu durumdan sabahleyin haberdar oldu. Hz. Ebubekir'in eşi Ümmü Rumman, Suheyb-i Rumi^(r.a.)'ın evine geldiğinde "Seni burada görüyorum. Halbuki kardeşlerin (Hz. Muhammed^(s.a.v.) ve Hz. Ebubekir) çoktan çıktılar. Sana da azık koymuşlardı." deyince Suheyb^(r.a.), hicret için harekete geçti.²⁸

Suheyb-i Rumi^(r.a.), Mekke'de yaşadığı yıllarda ticaret ile uğraşmış ve çok para kazanmıştı. Hatta biriktirdiği paraları da evinin bir köşesinde gizli bir yerde saklıyordu.²⁹

Suheyb^(r.a.), kararını vermişti. Azığına hazırladı. Kılıcını, okunu, yayını aldı. Tam çıkmak üzere iken durumdan haberdar olan Mekke putperestleri buna engel olmak istediler.

İki genç, sürekli nöbet tutuyor, hicret etmesine fırsat vermiyorlardı. Suheyb^(r.a.) o geceyi şöyle anlatıyor:

"O gece hiç oturmuyor, devamlı ayakta gezeliyordum. Gözcüler ise hiç gözlerini kapatmıyorlardı. Sık sık helaya gidiyordum. Gözcüler birbirlerine:

–İçiniz rahat olsun; Lat ve Uzza, onu karnındakilerle uğraştırıyor, dediler. Benim halimi iyi görmeyerek kaçamaz diye uykuya daldılar. Ben de böylece onlardan sıyrılıp Medine yolunu tuttum."³⁰

Hz. Suheyb^(r.a.)'ın hicret etmeye başladığını duyan Mekkeli putperestlerden bazıları peşine düştüler. Yolunu kestiler.

–Sen Mekke'ye fakir olarak geldin. Çok mal ve servete kavuştun. Şimdi hem kendin gideceksin, hem de bunca malı götüreceksin, öyle mi? Buna izin vermeyiz, dediler.

²⁷ Halid Muhammed Halid, *age*, 165; Abdurrahman Refet el-Başa, *Sahabe Hayatından Tablolar*, Çev. Taceddin Uzun, I, 155-156.

²⁸ Ebu Nuaym, *age*, I, 152.

²⁹ Halid M.Halid, *age*, 165.

³⁰ Abdurrahman Refet el-Başa, *age*, I, 158; Zehebi, *age*, II, 23; Ebu Nuaym, *age*, I, 152; Kandehlevi, *age*, I, 319.

Suheyb^(r.a.), onlara karşı okunu ve yayını gerdi dedi ki:

–Pekala bilirsiniz ki en iyi ok atanınız benim. Allah’a yemin ederim ki oktanlığımdaki bütün okları size atmadıkça sizi yanıma yaklaştırmam. Oklarım bitince de kılıcımla vuruşurum. Gerisi size kalmış... Ama isterseniz mallarımın yerini söyleyeyim, bana yol verin.

Suheyb^(r.a.)’ın sözleri ciddi idi. Onunla vuruşmak yerine servetine konmayı yeğlediler.

–Pekala, anlaştık bize paran lazım, dediler.

Bunun üzerine onlara her şeyi açıkladı:

–Kapımın eşliğini kazan. Oraya altınlarımı gömmüştüm, onu alın. Filan kadına da gidin, onda da iki kat yeni elbisem vardı. Onları da alın.

Bu söz onlara yeterli idi. Ama onlar bundan emin olmak istediler.

Parayı ve elbiseleri bulup alıncaya kadar onu salmadılar.

Suheyb^(r.a.) hicret için yola çıktığında Hz. Peygamber^(s.a.v.) ve Hz. Ebubekir^(r.a.) epeyce yol almışlardı.

Suheyb^(r.a.)’ın bu davranışından Allah Resulü^(s.a.v.) hicret esnasında haberdar olmuştu. Hatta bu olay üzerine bir ayet inmişti:

“İnsanlardan öyle kimseler vardır ki Allah rızasını kazanmak için (malı karşılığında) canını satın alırlar. Allah, kullarına çok şefkatlidir.” (Bakara, 207)³¹

Suheyb^(r.a.), bin bir zahmet ve çile ile yoluna devam etti.

Allah Resulü, Kuba’ya vardıklarında Gülsüm b. Hedm’in evine misafir olmuşlardı. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer de yanlarında idi. Fakat Hz. Suheyb, görünürlerde yoktu. Hz. Ömer onu göremeyince Allah Resulü^(s.a.v.)’e sormuştu:

–Ya Resulallah, Suheyb’i göremiyorum. Acaba ne oldu?

Allah Resulü^(s.a.v.), durumu araştırmış ve sonunda onun geldiğini, fakat yorgun ve hasta olduğunu öğrenmişti.

³¹ İbni Abbas’dan ve Said b. Müseyyeb’den rivayet edildiğine göre bu ayet, Suheyb b. Sinan ©(ra) hakkında nazil olmuştur. Bkz. Elmalılı, *age*, II, 734; M. Vehbi, *age*, I, 357; Suyuti, *age*, 28; Abdülfettah el-Kadi, *age*, 62-63; el-Vahidi, *age*, 53-54; Ebu Abdurrahman el-Vadii, *age*, 40; Emiroğlu, *age*, I, 189-190.

Hız. Peygamber^(s.a.v.), Hız. Ebubekir ve Hız. Ömer'le oturuyorlardı. Suheyb-i Rumi^(r.a.)'ı görünce:

–Ey Ebu Yahya, alış-veriş karlı oldu, buyurdu ve hakkında inen ayeti okudu.

Suheyb^(r.a.) durumu anladı ve şöyle dedi:

–Ya Resulallah, sana benden önce gelip kimse bu olayı anlatmış olamaz. Herhalde bunu sana Cebrail^(a.s.) haber verdi.

Allah Resulü, Suheyb'in bu fedakarlığını örnek göstererek “Malı konusunda sağda solda böyle diyebilen kimseden başkası cennete giremez.” buyurdu. (Ebu Nuaym, *Hilye*, I, 153.)

Peygamber Efendimiz^(s.a.v.) ile Suheyb^(r.a.) arasında bu konuşmanın geçtiği sırada onlar, Gülsüm b. Hedm'in getirdiği Ümmü Cizran denilen bir hurma yiyorlardı. Bu, taze yapraklı, salkım halindeki yaş hurma idi.

Suheyb^(r.a.), gündüzün kavurucu sıcakını, gecenin çöl ayazını yiyerek yolculuk yaptığı için bir gözünde akıntı ve ağrı oluşmuştu. Karnı da son derece acıkmıştı. İştahla hurma yemeye başladı.

Hız. Peygamber^(s.a.v.), başka bir rivayette de Hız. Ömer, latife ile Suheyb^(r.a.)'a:

–Gözlerinde rahatsızlık var, yine de hurma yiyorsun, diye takıldılar.

Nüktedanlığı ve hazır cevaplılığı ile tanınan Suheyb^(r.a.):

–Ya Resulallah, ben hurmaları gözümün ağrımayan kısmıyla yiyorum, deyince Allah'ın Resulü^(s.a.v.) tebessüm etti, ortam bir anda neşelendi.

Bu konuşmalardan sonra Suheyb b. Sinan er-Rumi^(r.a.), Mekke'den çıktığı sırada karşılaştığı olayları anlattı:

–Ya Resulallah, siz Mekke'den çıktığınız sırada müşrikler, beni yakalayıp eziyet ettiler. Ben de servetimi vererek kendimi ve ailemi satın aldım.

Suheyb^(r.a.)'ı dinleyen Peygamber Efendimiz:

–Ey Ebu Yahya! Alış-verişin karlı çıktı, buyurdu ve bunu üç kere tekrarladı.

Allah aşkı ve Hız. Muhammed^(s.a.v.) sevgisi uğruna yapmış olduğu fedakarlıklar karşılığında Ayet-i Kerime ile övülen Suheyb-i Rumi hazretleri böylece hicretini tamamlayıp Allah Resulü^(s.a.v.) ile beraber Medine'ye kavuştu.

H. Suheyb, Medine’de Saad b. Heyseme’nin misafiri olarak bir süre orada kaldı.

H. Peygamber^(s.a.v.), Mekke’den gelen muhacirler ile Medineli Ensar arasında kardeşlik bağı kurduğunda Suheyb^(ra) da Ensar’dan Haris b. Samme ile kardeşlik akdi yapmıştı.

Böylece Suheyb^(ra.), Mekke’den Medine’ye ilk hicret edenlerden oldu.³²

Mekke’de bin bir zulüm ve işkenceye katlandıktan sonra servetini ve yurdunu terk ederek Medine’ye hicret eden ashab için Cenab-ı Hakk’ın büyük bir müjdesi var:

“(Kendilerine) zulmedildikten sonra Allah uğrunda (dini için) göç edenler var ya, dünyada onları elbette güzelce yerleştireceğiz. Ahiret mükafatı ise elbette daha büyüktür.” (Nahl, 41)³³

Medine’de Mescid-i Nebevi’nin yanına yapılan ve İslamda ilk yatılı medrese olan Suffa’da ashabın yoksul ve zeki olanları kalıyordu. Bunlar arasında Bilal-i Habeşi, Suheyb-i Rumi, Ammar b. Yasir, Habbab b. Eret, Enes b. Malik... gibi isimler de vardı.³⁴

³² Nedvi-Ansari, *age*, II, 186; İbnü’l-Esir, *age*, III, 37; *İslam Alimleri Ansiklopedisi*, II, 44; M.Zihni, *age*, II, 212; Ebu Nuaym, *age*, I, 151-152; Halid M.Halid, *age*, 166-167; İbni Kesir, *age*, III, 265, 480, VII, 498-499; Köksal, *İslam Tarihi: Medine Devri*, I, 13-15; Zehebi, *age*, II, 22-23; Kandehevi, *Hayatü’s-Sahabe*, I, 319-320; Belazuri, *age*, I, 206-207. *Tercüman Sahabiler Ansiklopedisi*, 411-412; İbni Sa’d, *age*, III, 228-229; *Sahabiler Ansiklopedisi*, II, 590-593; İbni Hacer, *age*, III, 254-255; Nurettin el-Heysemi: *Mecmeu’z-Zevaid*, IX, 308; İbni Kuteybe, *age*, 265; İbni Abdulber, *age*, II, 178-181; Abdurrahman Re’fet el-Başa, *age*, I, 155-160; Hakim, *age*, III, 449-450.

³³ Bu ayetler Bilal, Suheyb, Habbab, Abis, Cübeyr ve Ebu Cendel gibi güçsüz müslümanlar hakkında nazil olmuştur. Abdülfettah el-Kadi, *age*, 234; Ebu’l-Hasan Ali el-Vahidi, *age*, 235; Emiroğlu, *age*, VII, 34; Zehebi, *age*, II, 21; İbni Hacer, *age*, III, 254.

³⁴ Hayati Ülkü, *İslam Tarihi*, I, 160; Akif Köten-Durak Pasmaz, “Ashab-ı Suffe”, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, I, 166-167.

8. Ayrımcılığın Yasaklanması

Medine’de islamın ilk günleri idi. Henüz islam şuuru insanların gönüllerine tam yerleşmemişti. Şeklen müslüman görünen münafıklar, islamın sadece işlerine gelen hükümlerini alıyor, diğerlerini uygulamamak için sinsice direniyorlardı.

Abdurrahman oğlu Ebu Seleme anlatıyor:

Selman-ı Farisi, Suheyb-i Rumi ve Bilal-i Habeşi’nin bulunduğu bir grubun yanına Kays b. Mutatiyye uğradı ve:

–Evs ve Hazreç kabileleri (peygamberimizi kastederek) şu adama yardım etmeye kalkıştılar. Bunu anladık. Ama Arap olmayan şu adamların burada (Medine’de) işleri ne? dedi.

Bunu gören Muaz, Kays’ın yakasından yapışarak doğru Hz. Muhammed^(s.a.v.)’in yanına götürdü. Sözlerini ve davranışlarını ona anlattı.

Allah Resulü öfke ile ayağa kalktı. Ridasını sürüyerek doğru mescide gitti. Namaz vakti de gelmişti. Ezan okundu. Cemaat toplanınca Allah’ın elçisi Hz. Muhammed^(s.a.v.), Allah’a hamd ve sena edip şunları söyledi:

–“Ey insanlar, Allah birdir. Ata birdir. Din de birdir. Arapça sizin ne ananız ne babanızdır. O, sadece bir dildir. Onu konuşan da Araptır.”

Kays b. Mutatiyye’nin yakasını tutmakta olan Muaz:

–Allah’ın Resulü, bu münafık hakkında ne buyurursun? dedi.

Hız. Peygamber^(s.a.v.)’de:

–Bırak, canı cehenneme!, buyurdu.

İslam’ı özümseyememiş ve ayrımcılık yapılamayacağını bir türlü kabullenememiş insanlar, islam dairesinde fazla kalamazlar. Nitekim Kays b. Mutatiyye de islamı terk etmiş ve dinden dönenlerle yapılan savaşlarda öldürülmüştür.³⁵

İslam’da renk, ırk, dil ayrımı yoktur. Nitekim Peygamber Efendimiz^(s.a.v.) Veda Hutbesinde islamın kesin görüşünü ilan etmiştir:

³⁵ Kandehlevi, *Hayatü’s-Sahabe*, III, 27-28.

“Ey insanlar! Şüphesiz ki Rabbiniz birdir, babanız birdir. Hepiniz Adem’densiniz. Adem de topraktandır. Allah katında en değerliniz, takvaca en üstün olanınızdır. Arab’ın Arap olmayana hiçbir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva ileldir.”

İslam, toplumların, milletlerin varlığını kabul eder. Ama onları ayrılık veya üstün unsur olarak görmez.

“Ey insanlar, biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. (İrkiniz ve şahsınızla övünmeniz için değil; sırf iyilik uğrunda) tanışasınız (yarışıp yardımlaşasınız) diye sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkakki sizin en şeref-liniz ençok takva sahibi olanınızdır.” (Hucurat, 13)

9. Hz. Ömer’in Üç Sorusu

Hz. Ömer, Suheyb-i Rumi^(r.a.)’ı severdi. Peygamber Efendimiz^(s.a.v.)’in tavsiyesine uyarak ona gereken hürmeti gösterirdi. Ona karşı hiçbir ayrımcı tavır sergilemezdi.

Halk arasında dolaşan bazı söylentileri bilen Hz. Ömer, bunları doğrudan Suheyb^(r.a.)’a sormayı uygun buldu.

Hz. Ömer, Hz. Suheyb’e soruları sormaya başladı:

–Ey Suheyb, sizde ayıplayacağım bir şey yoktur. Ayıplamak için söylemiyorum ama sizde gördüğüm üç özellik var:

1-Arap olduğunuzu söylüyorsunuz. Fakat konuşmanız aslen Arap olanların konuşmasına benzemiyor.

2-Oğlunuzun ismi Hamza olduğu (ve Yahya isimli bir oğlunuz olmadığı) halde bir Peygamber ismi ile (Ebu Yahya diye) künyeleniyorsunuz.

3-Malınızı çokca harcıyorsunuz, çok ikramda bulunuyorsunuz. Bu durumda malınızı israf etmiş olmuyor musunuz?

Suheyb^(r.a.), soruları samimiyetle cevapladı:

“Ben aslında Arab’ım. Küçükken beni Rumlar almışlardı. Ben onların elinde yetiştiğim için onların dilini daha iyi öğrendim. Soyum ise Musul hal-kından Nemr b. Kasıt sülalesindendir.”

“Ebu Yahya künyesini bana bizzat Resulü Ekrem^(s.a.v.) verdi.”

“Çok harcamama gelince, çok harcıyorum. Ama hep Allah yolunda harcıyorum.”³⁶

Hız. Ömer bu cevaplardan çok memnun kaldı.

10. Suheyb^(r.a.)’ın Cömertliğı

Suheyb b. Sinan, cömertliğı ile tanınan bir sahabi idi. Eline geçen imkanlarla halka ziyafet verirdi.

Oğlu hamza anlatıyor:

“Babam Suheyb, halka sık sık yemek verirdi. Hız. Ömer:

–Suheyb, çok sık yemek veriyorsun, malını israf ediyorsun dedi.

Babam da:

–Yüce Allah: “Siz hayır için neyi harcarsanız (Allah) onun yerine daha iyisini verir.” (Sebe, 39) buyuruyor. Allah Resulü^(s.a.v.)’de “Sizin en seçkininiz, yemek yedirip selam veren ve alanlarıdır.”³⁷ buyuruyor.

İşte beni yemek ziyafeti vermeye sevkeden bunlardır, diye karşılık verdi.³⁸

Hız. Suheyb’in misafirperverliğı, cömertliğı, yabancılara karşı merhameti ve ikramı herkesçe bilinir.

O, ziyafet vermek için lüks sofralar donatmayı beklemez, yerine göre bir kap yemeğı bile konuklarla paylaşmak isterdi.

Suheyb^(r.a.), kendisini anlatıyor:

“Bir gün Peygamber Efendimiz için bir yemek hazırlayıp kendisini çağırılmaya gittim. Allah Resulü sekiz dokuz kişilik bir grupla oturuyordu. Karşısında durup işaret ettim. O da:

–Bunlar da gelsinler mi? diye işaret buyurdu.

³⁶ İbnü’l-Esir, *age*, III, 69; İbni Sa’d, *age*, III, 227; Hâkim, *age*, III, 451; Ebu Nuaym, *age*, I, 153; Belazuri, *age*, I, 206; Zehebi, *age*, II, 25; Nedvi-Ansari, *age*, II, 188; Ali el-Müttaki, *age*, V, 202; Ahmed b. Hanbel, *age*, VI, 16; İbni Abdülber, *age*, II, 178-179.

³⁷ Ahmed b. Hanbel, *age*, VI, 16.

³⁸ Kandehevi, *Hayatü’s-Sahabe*, II, 231; Ebu Nuaym, *age*, I, 153-154; Belazuri, *age*, I, 206; Halid b. Muhammed, *age*, 168; Ali el-Müttaki, *age*, V, 202-203; Zehebi, *age*, II, 25

Ben:

–Hayır, dedim. Efendimiz sustu. Ben oturduğum yerde kaldım. Tekrar bana bakınca işaret ettim.

O da bana:

–Bunlar da gelsinler mi? diye işaret etti.

Ben yine:

–Hayır, dedim.

Üçüncü kez işaret ettiğimde Peygamberimiz^(s.a.v.) de aynı şekilde işaret buyurdu. Ben de:

–Peki, onlar da gelsinler, dedim.

Hazırladığım yemek çok azdı. Yalnız Resulullah^(s.a.v.) için yapmıştım. Allah Resulü ve yanındakiler de geldiler, yediler. Bir miktar yemek de arttı.”³⁹

11. Suheyb^(r.a.)’ya Saygı ve Sevgi

Suheyb b. Sinan^(r.a.), ashab arasında sevilen sayılan bir insandı. Fahr-i Kainat Hz. Muhammed^(s.a.v.) de “Suheyb ne güzel kuldur.” diyerek onu övmüştü. Hatta “Allah’a ve ahiret gününe inanan, bir annenin çocuğunu içtenlikle sevdiği gibi Suheyb’i sevsin”⁴⁰ buyurmuştu.

Bu nedenle Hz. Peygamber^(s.a.v.), onun incitilmesini hoş görmezdi.

Aiz b. Amr anlatıyor:

Selman, Suheyb ve Bilal birlikte giderken Ebu Süfyan onlara katıldı. Bunlar Ebu Süfyan’ı görünce:

–Kılıçlar, Allah düşmanlarından kesmeleri gereken boyunları kesmediler, diye ona dokundurdular.

Hiz. Ebubekir, bu davranışlarını hoş karşılamadı:

–Bu sözü Kureyşin ileri gelen ve efendisi için mi söylüyorsunuz? diyerek onlara çıkıştı. Sonra da Hz. Peygamber^(s.a.v.) e gelip durumu anlattı.

Peygamber Efendimiz^(s.a.v.) de ona:

³⁹ Kandehlevi, *Hayatü’s-Sahabe*, II, 234-235; Ebu Nuaym, *age*, I, 154.

⁴⁰ Ali el-Müttaki, *age*, V, 202.

–Ey Ebubekir, yoksa onları kızdırdın mı? Eğer onları kızdırdıysan bil ki Rabbi’nı kızdırdın demektir, diyerek Hz. Ebubekir’i uyardı ve endişesinin yersiz olduğunu anlattı.

Hız. Ebubekir, derhal Bilal, Selman ve Suheyb’in yanlarına gelerek özür diler biçimde:

–Ey kardeşlerim, sizleri kızdırdım mı? diye sordu.

Onlar da:

–Hayır, Allah seni affetsin Ey Ebubekir, diye cevap verdiler.⁴¹

Bu olayda görüldüğü gibi Hz. Peygamber^(s.a.v.), henüz müslüman olmamış bulunan Ebu Süfyan’a karşı müminlerin korunmasını, müslümanların kızdırılmamasına tercih etmiştir.

Suheyb^(r.a.)’ın şimdiki anlatacakları da aynı mahiyettedir.

Suheyb^(r.a.) diyor ki:

Ben mescidde otururken Ebubekir, yanında bir esir ile mescide geldi.

–Yanıındaki kimdir? diye sordum.

–Resulullah^(s.a.v.)’den salıvermesini istediğim müşrik bir esirdir, dedi.

Ben de, müşrik olduğunu duyunca:

–Kafası koparılacaklardanmış, dedim

Bu sözüme Ebubekir kızdı. Onu gören Hz. Peygamber^(s.a.v.):

–Ne oldu? Seni kızgın görüyorum, dedi.

Ebubekir de:

–Gördüğün şu esirimle Suheyb’e rastladım. Boynu koparılması gerekenlerdenmiş, dedi. Ona kızdım, diye cevap verdi.

Peygamberimiz^(s.a.v.) ona:

–Onu incitmiş olmayasın, dedi.

Ebubekir de:

–Hayır, zannetmiyorum, dedi.

⁴¹ Ebu Nuaym, *age*, I, 346; Nurettin el-Heysemi, *age*, IX, 309; Zehebi, *age*, II, 24-25; İbni Abdulber, *age*, II, 181-182; Kandehlevi, *Hadislerle Müslümanlık*, III, 1009; Mehmet Sofuoğlu, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, VII, 442-445.

Bunun üzerine Peygamberimiz^(s.a.v.):

–Eğer onu incittiyen, Allah ve Resulünü incitmiş olursun, buyurdu.⁴²

“Suheyb’i incitmeyiniz.”⁴³ Hadis-i Şerifi, Hz. Peygamber^(s.a.v.)’in Suheyb b. Sinan Rumi’ye ne kadar değer verdiğinin en önemli göstergesidir.

12. Suheyb^(ra)’ın Savaşlara Katılması

Suheyb-i Rumi^(ra)’ın nişan almakta ve ok atmaktaki hüneri, herkesin malumudur. Başta Bedir, Uhud ve Hendek olmak üzere bütün savaşlara katılmıştır. Hatta savaşlarda alemdarlık yapmıştır. Hz. Peygamber^(s.a.v.)’i koruma ve kollama konusunda büyük gayret ve kahramanlıklar göstermiştir.

Suheyb^(r.a.) bunu şöyle anlatıyor:

“Hz. Peygamber^(s.a.v.)’in bulunduğu bütün harblerde ben de onunla bulundum. Hiçbir savaş olmamıştır ki ben onun ya sağında ya solunda yer almış olmayayım. Nerede kendisine biat edilmişse ben de yanında olmuşumdur. Nereye gitmiş ise ben mutlaka onunla gitmişimdir. Ötesinden korktuklarında ben mutlaka önlerinden gitmişimdir. Arkalarından endişelendiklerinde ben, arkalarında olup onları korumuşumdur. Hiçbir zaman Peygamber^(s.a.v.)’i benimle düşman arasında bırakmamışım.”⁴⁴

Hafızası güçlü idi. Savaşlarda olanları, ayrıntılarıyla hatırlardı. Zaman zaman ashab-ı kirama “Gelin, toparlanın, size savaşlarımızı anlatayım” derdi ve anlatırdı. Ama bu esnada hiç hadis rivayet etmezdi.⁴⁵

Savaşlardaki etkinlikleri konusunda tarih kitaplarında daha fazla ayrıntıya rastlanılmıyor. Hz. Ömer dönemine kadarki hayat hikayesi konusunda bilgi bulunmuyor.

⁴² Ali el-Müttaki, *age*, V, 203; İbni Abdülber, *age*, II, 182; Kandehlevi, *Hadislerle Müslümanlık*, III, 1009.

⁴³ Hakim, *age*, III, 453; Ali el-Müttaki, *age*, V, 202.

⁴⁴ Ali el-Müttaki, *age*, V, 203; Belazuri, *age*, I, 208; Halid M. Halid, *age*, 164-165; Ebu Nuaym, *age*, I, 151; Zehebi, *age*, II, 24; İbni Hacer, *age*, III, 254; İbni Sa’d, *age*, III, 229; İbnü’l-Esir, *age*, III, 37; *İslam Alimleri Ansiklopedisi*, II, 45; Hakim, *age*, III, 451; Rudani, *age*, V, 172; Nurettin Heysemi, *age*, IX, 309.

⁴⁵ İbni Sa’d, *age*, III, 229; Belazuri, *age*, I, 208; Hakim, *age*, III, 53-454.

13. Hz. Ömer’e Vekalet Edişi

Hz. Ömer, Hz. Suheyb’i çok severdi. Bazı konularda onu yanından ayırmazdı. Ona çok itimad ederdi. Daima iyi davranırdı.

Hz. Ömer’in son günlerinde Suheyb-i Rumi^(r.a.)’ye önemli görevler düştü.

Hz. Ömer, hicretin 23. yılında Zilhicce ayının sonlarında Mugire b. Şu’be’nin kölesi Ebu Lü’lue diye bilinen Firuz isimli Mecusi bir kişi tarafından “Senin için öyle bir değirmen yapacağım ki doğuda ve batıda dillere destan olacak.” denilerek tehdit edildi. Ertesi gün sabah namazında Firuz tarafından altı yerinden hançerlendi.(31 Ekim 644)⁴⁶

Hz. Ömer yaralandığında içmesi için kendisine bir şeyler getirildi. Fakat içtiği herşey, yarasından geri çıkıyordu. Bunu gören Suheyb^(r.a.):

–Vah Ömer, vah kardeşim! Senden sonra bizi kim idare edecek? Senden sonra biz ne yapacağız? diye ağladı.

Hz. Ömer’in bilinci yerinde idi.

–Sus, kardeşim sus! Bilmiyor musun ki iyilikleri sayılarak ardından ağlanan kimse kabirde azab görür, diyerek çevresindekileri yatıştırdı.⁴⁷

Hz. Ömer, o yaralı halinde bir Şura Heyeti oluşturdu. Onlara aralarından yeni halife seçmelerini emretti. Sonra Suheyb-i Rumi^(r.a.)’ı çağırarak yeni halife seçilene kadar Mescid-i Nebevi’de namaz kıldırma ve halifelige vekalet görevini ona verdi.

Hz. Ömer’in yaralanışından vefatına kadar üç gün hilafet makamına Suheyb-i Rumi^(r.a.) vekalet etmiş, devlet işlerini yürütmüştür.

Hz. Ömer’in aldığı darbelerden kurtulamayarak şehit olduğunda onun cenaze namazını da halife vekili olarak bizzat Suheyb-i Rumi^(r.a.) kıldırılmıştır. Hz. Ömer, Ravza-i Mutahhara’da Peygamber Efendimiz^(s.a.v.)’in yanı başına defnedilmiştir.

Suheyb-i Rumi^(r.a.) da görevini, yeni seçilen Hz. Osman’a devretmiştir.⁴⁸

⁴⁶ Ülkü, *age*, II, 16-17; Mevlana Şibli, *Asr-ı Saadet*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, IV, 319-320.

⁴⁷ Kandehlevi, *Hayat’üs-Sahabe*, III, 21-22.

⁴⁸ Kandehlevi, *Hayat’üs-Sahabe*, II, 87-88; Nedvi-Ansari, *age*, II, 187; İbni Kesir, *age*, VII, 238; M.Zihni, *age*, II, 213; Zehebi, *age*, II, 26; Halid M.Halid, *age*, 168-169; İbni Sa’d, *age*, III, 229-230; Hakim, *age*, I, 2454; İbni Abdülberr, *age*, II, 181; *İslam Alimleri Ansiklopedisi*, II, 45; Belazuri, *age*, I, 208; *Sahabiler Ansiklopedisi*, II, 593; İbni Cerir et-Taberi, *Tarih-i Taberi*, Çev. Faruk Görtünca, III, 521; Nurettin el-Heysemi, *age*, IX, 309.

14. Fitne Dönemi ve Suheyb^(r.a.)'ın Tavrı

Hız. Osman'ın halifeliğı döneminde iç huzursuzluk başladı. Müslümanlığı özümseyememiş bazı kişi ve gruplar, yönetime karşı ayaklandılar.

Hız. Osman'ın bizzat kendi evinde Kur'an-ı Kerim okurken şehid edilmesiyle doruk noktaya ulaşan fitne, Hız. Ali döneminde de sürdü. Cemel vak'ası, Sıffin Savaşı, Hakem olayı gibi islam dünyasında, özellikle sahabe arasında cerayan eden hadiseler, saf ve ihlaslı müslümanları üzdü.

Önderimiz Peygamberimiz Hız. Muhammed Mustafa^(s.a.v.), bu günlere işaret etmişti. Ebu Zer'den rivayet ediliyor:

–Ey Ebu Zer!

–Buyur, eyAllah'ın Resulü emrinize amadeyim.

–Zeyd mıntıkasının taşları kanlara boğılduğı zaman sen ne yapacaksın?

–Allah ve Resulü'nün benim için tercih ettiğı şeyi yaparım.

–İşte o zaman, sana kendilerinden olduğun yakınlarını tavsiye ederim.

–Ey Allah'ın Resulü, kılıcımı alıp omuzuma asmayayım mı?

–O zaman sen de onlarla ortaklık etmiş olursun.

–O halde bana ne emredersin?

–Evinden ayrılmamanı....⁴⁹

İbni Amr b. As anlatıyor:

Allah Resulü^(s.a.v.) şöyle buyurdu: “İleride bir fitne olacak. Araplar, ölüleri ateşe sürükleyecekler. O zaman dil, kılıçtan daha etkili olacak.”⁵⁰

Ebu Musa'dan rivayet edilen bir hadis: “Kıyamet öncesinde, karanlık gecenin parçaları gibi fitneler meydana gelecek... O gün evinizin çulları olun (evlerinizden ayrılmayın).”⁵¹

Fitnenin zuhur ettiğı devreyi idrak eden, kargaşa ortamına şahit olan Suheyb^(r.a.), Hız. Peygamber^(s.a.v.)'in bu öğütlerine uyararak tarafsız kalmayı tercih etmiş ve Medine'de ki evine çekilmişti.⁵²

⁴⁹ Rudani, *age*, V, 335.

⁵⁰ Rudani, *age*, V, 338.

⁵¹ Rudani, *age*, V, 336.

⁵² Nedvi-Ansari, *age*, II, 187; Zehebi, *age*, II, 18.

Hız. Ali'nin Kufe mescidinde namaz esnasında İbni Mülcem tarafından şehid edilmesi⁵³ ile islam dünyasında bir dönem sona ermiş, Emevi saltanatı başlamıştır.

Suheyb'in gönlü hep Hız. Ali'den yana idi. Daha sonra Hız. Hasan Efen-
dimiz hilafeti Muaviye'ye bıraktığında onun emri ile Muaviye'nin nezdinde
kalmıştır.⁵⁴

İslam ordularının Anadolu'ya gelmeleri, Hız. Peygamber^(s.a.v.)'in işaret
ettiği İstanbul fethi şerefini kazanmak için vuku buluyordu. İlk defa İslam or-
dularının İstanbul üzerine seferleri, Hız. Osman'ın hilafetlerinde 655 yılında
olduğu tarihlerde geçiyor.

Muaviye ise siyasetteki yenilgi yüzünden kumandanları ve Arapların
ileri gelenlerini bol ihşanlarla kendi tarafına çekti. Onlara daha büyük bir fir-
sat vermek için seferlere girişti. İstanbul'un fethi için bir donanma gönderdi
ve karadan da destek birlikleri yolladı. Suheyb b. Sinan^(r.a.)'ın bu yan kuvvet-
ler arasında bulunduğu anlaşılıyor.⁵⁵

Bu görüş ve düşüncede olan yazarlara göre İstanbul'un fethi için gön-
derilen orduya bu üç zat (Alemdar-ı Resul Suheyb-i Rumi, Ubeyd Gazi, Ke-
reb-i Gazi) katılarak buralara (Çorum'a) gelmiştir.⁵⁶

15. Hız. Suheyb^(ra)'ın Vefatı

Hız. Suheyb^(r.a.), 73 yaşında, hicretin 38. yılında vefat etti.

Suheyb-i Rumi^(r.a.)'ın vefat ettiği yer konusunda farklı görüşler var.

İslam tarihi ve biyografi yazarlarına göre Suheyb-i Rumi^(r.a.), Medine-i
Münevvere'de vefat etti ve Baki mezarlığına defnoldu.⁵⁷

⁵³ Şibli, *age*, V, 107.

⁵⁴ Ali İzzet Efendi, *Çorum Evliyalari: Tezkire-i Makamat*, Sdl. Ethem ERKOÇ, 7-8

⁵⁵ Nazmi Tuğrul, *Çorum Tarih ve Coğrafyası*, 9

⁵⁶ hsan Sabuncuoğlu, *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim*, I, 44.

⁵⁷ Nedvi-Ansari, *age*, II, 187; İbnü'l-Esir, *age*, III, 39; İbni Kesir, *age*, VII, 498-499; İbni Hacer, *age*, III, 255; Hakim, *age*, III, 450; İbni Sa'd, *age*, III, 230; Zehebi, *age*, II, 26; Abdülberr, *age*, II, 182; el-Mezzi, *age*, XIII, 239; İbni Kuteybe, *age*, 265; Köksal, *age*, III, 247; Belazuri, *age*, I, 208.

Ancak ünlü tarihçi Gelibolu’lu Mustafa Ali,⁵⁸ “Künhü’l-Ahbar” adlı meşhur tarih kitabında farklı bir iddia öne sürüyor:

“38 tarihinde vefat ettiklerini İbni Esir yazdı ise de kabrinin nerede olduğunu tayin etmedi.⁵⁹ Zahir budur ki Rumiyye-i Suğra’ya (Anadolu’ya) tabi olan Çorum namındaki kasabada medfundur. Orada yatan odur, derler. Suheyb’in lakabının Rumi oluşu, onun Rumiyye-i Suğra (Anadolu’ya) gelmesine sebep olmuştur. Bundan dolayı onun gerçek kabirleri buradadır. Galiba onun Rum Küffar ordularına karşı (seferlere) katılması da lakabının tesiri ile olmuştur.”⁶⁰

Son dönem alimlerinden Mehmed Zihni Efendi ise Suheyb-i Rumi^(ra)’ın hicretin 38. senesinde 70 yaşında iken Medine-i Münevvere’de vefat ettiğini ve Baki mezarlığına defin edildiğini beyan ettikten sonra şöyle diyor:

“Çorum’da ziyaret ettiğimiz Suheyb-i Rumi merkadı, Üsdü’l-gabe’de gayr-i mensub olarak mezkur olan (Suheyb b. Numan)’ın olsa gerektir. Çünkü onun vefat tarihi ve yeri belli değildir.”⁶¹

Benzer görüşleri M. Sami Ramazanoğlu’da zikretmektedir.⁶²

Ali İzzet Efendi de “Künhü’l Ahbar”’a dayanarak Suheyb-i Rumi^(ra)’ın Çorum’da medfun olduğunu yazmaktadır.⁶³

Suheyb-i Rumi^(ra)’ın Çorum’da olup olmadığı konusu, Çorum’un kazalıktan sancak merkezine çevrilmesi ve Hıdırlık caminin yeniden inşası sırasında tartışılmıştır.

⁵⁸ Mustafa Ali’nin hayatı ve eserleri hakkında bkz. Mustafa İsen, *Gelibolulu Mustafa Ali*.

⁵⁹ Oysaki İbnü’l-Esir, meşhur *Üsdü’l-gabe Fi Marifeti’s-Sahabe*, adlı eserinde III, 39. Suheyb-i Rumi için “Medine’de vefat etti... ve Medine’ye defin edildi.” demektedir.

⁶⁰ Mustafa Ali, *Künhü’l-Ahbar*, III, 255-256.

⁶¹ M.Zihni, *el-Hakaik*, II, 214.

Suheyb b. Numan’dan rivayet edilen bir hadisi de zikrediyor: “Kişinin kendi evinde kıldığı nafile namazın herkesin gördüğü yerde kıldığı nafile namazdan üstünlüğü, farz olan namazların nafile olan namazlardan üstünlüğü gibidir.” Farzları cemaatle camide, sünnet ve nafileleri evlerde kılmak daha faziletlidir.

Ayrıca bkz. İbnü’l-Esir, *age*, III, 39-40; İbni Hacer, *age*, III, 255; İbni Abdülberr, *age*, II, 182.

⁶² Mahmut Sami Ramazanoğlu, *Ashab-ı Kiram*, 221.

⁶³ Ali İzzet Efendi *age*, 8.

Nazmi Tuğrul, bu tartışmayı şöyle anlatmaktadır:

“Beşiktaş muhafızı Çorumlu Hasan Paşa’nın zaman-ı ikbalinde kaza olan şehrin sancak merkezi olabilecek durumda olduğunu ileri sürdüğü sırada bir tartışma olmuştu. Hasan Paşa büyük zatların Çorum’da medfun olmasına istinat ile görüşlerini müdafaa ederken diğer bir kısmı da Çorum’un sancaklığına itiraz ile Suheyb hazretlerinin Çorum’da medfun olmadığını iddia ediyorlardı. Daha sonra Hasan Paşa, iddiasını Kütüphane-i Hümayun’da bulunan bir eserle isbata muvaffak olmuştur.”⁶⁴

Daha önce cami ve türbe, basit bir şekilde bir arada imiş. Çorum’un sancak haline dönüşü sırasında bakımsız haldeki Hıdırlık camisi Suheyb-i Rumi^(r.a.) hürmetine Padişah Sultan II. Abdülhamit Han’ın izni ve ödenek tahsisisi ile şimdiki şekilde 1308 (1892) yılında yeniden inşaa edilmiştir.⁶⁵

Bu külliyein inşasında cami, türbe ve zaviye birlikte ele alınmıştı. 1898 yılında zaviye odalarının civarına yeni hücreler eklenmişti. Bu zaviyede Rıfai tarikatının zikirlerinin yapıldığı, 1900 tarihli Ankara salnamesinde zikredilmektedir.

16. Çorum’da Suheyb^(r.a.) Sevgisi

Çorum’da Suheyb-i Rumi^(r.a.)’ın türbesinin bulunduğu kanaati çok eskilere dayanır.

“Mübarek türbeleri, yanında bulunan cami ve zaviyeleri, Selçuklu Sultanları tarafından inşaa ettirilmiştir. (Ali İzzet Efendi, *age*, s. 6)”

Bu zaviye hakkında 1576 tarihli Rum Evkaf defterinde “Vakf-ı Zaviye-i Hazret-i Suheyb-i Rumi, an-Ashab-ı kibar, der-nefs-i Çorum” şeklinde bir ifade geçmektedir. 1732 senesinde zaviyede bir mescit bulunuyordu. Temmetuat kıytlarında burası, Hıdırlık Tekkesi olarak geçmekteydi.

Osmancık kalesinde oturup Çorum bölgesini idare eden Şerafettin Osman Bey, Osmancık’ta Beyler Çelebi Camiini, Çorum’da Bey Camiini (Mu-

⁶⁴ Nazmi Tuğrul *age*, 10

⁶⁵ Nazmi Tuğrul *age*, 11; Ali İzzet Efendi, *age*, 7; Sabuncuoğlu, *age*, II, 45-48.

zaffer Paşa Camii) yaptırmıştır (737/1312).⁶⁶ Bu Bey camii, Çorum’u 1649 yılında ziyaret eden Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesinde de geçmektedir.

Hıdırlık camiinin güneyinde kabri de bulunan ve Çorum’da Hacı Çelebi oğlu Beyler Çelebi namıyla tanınan Şerafettin Osman Bey, Bey camiinde başka Çorum’da bir medrese, bir zaviye ve bir Nakşibendi dergahı yaptırmıştır. Hz. Peygamberin dördüncü alemdarı olan Suheyb-i Rumi^(r.a.) hazretlerinin türbelerini yeniden inşaa edip ziyaretçilere ve konaklayanlara yemek verilebilmesi için Büğdüz, Horasan, Kılıçören ve Burun köylerini vakfetmiştir. Vasiyeti üzerine ölümünde Suheyb-i Rumi^(r.a.) hazretlerinin türbeleri civarına defn edilmiştir.⁶⁷

Beyler Çelebi’nin vakfiyesindeki (737/1312) tarihleri dikkate alındığında Çorum’da Suheyb-i Rumi^(r.a.)’ın kabrinin olduğuna dair 13 ve 14. Yüzyıllardan beri yazılı belgelere dayalı bir kanaat vardır. Beyler Çelebi’yi böyle bir vakıf yapmaya yönelten kültürel yapıya bakılırsa Suheyb-i Rumi^(r.a.)’ın kabrinin Çorum’da olduğuna dair inanç ve kanaat, çok daha eski tarihlere dayanır. Ondan önce de Çorum kadıları (hakimleri) Suheyb-i Rumi^(r.a.)’a saygı nişanesi olarak Hıdırlık camiine bir çok arazi vakfetmiştir.⁶⁸

Hıdırlıkta türbesi bulunan meşhur hadis alimi Yusuf Bahri hazretleri de Hacca gittiğinde oradaki alimler Yusuf Bahri’yi Medine’de alakoymak istemişlerse de o, “Alemdar-ı Resul olan Suheyb-i Rumi^(r.a.)’ın yanında yatmayı ahit ve temenni etmiş idim.” diyerek Çorum’a dönmüş, müderrislik vazifesini sürdürmüştür. Hicri 1244 yılında vefatı halinde Hıdırlık’taki kabrine defn edilmiştir.⁶⁹

Çorum’un eski müftülerinden ve ikiyüzden fazla eseri bulunan büyük alim Ahmet Feyzi Efendi de Alemdar-ı Resul Suheyb-i Rumi^(r.a.)’ın Çorum’da medfun olduğunu söylemiştir.⁷⁰

19. yüzyıl sonlarında, 20. yüzyıl başlarında Çorum’da yaşamış ünlü

⁶⁶ Hüseyin Hüsamettin, *Amasya Tarihi*, II, 70; Cevdet Saraçer, *Tarhsel Doku İçinde Unutulan Bir Kent Osmanlık*, 135-136; Neşet Köseoğlu, “Çorum’da Beyler Çelebi ve Muzaffer Paşa Camii Minberi”, *Çorumlu Dergisi*, Sayı: 3, s. 75-76 (3-6).

⁶⁷ Ali İzzet Efendi, *age*, 16.

⁶⁸ Çorum 1973 İl Yıllığı, 128-130

⁶⁹ Ali İzzet Efendi, *age*, 11, Sabuncuoğlu, *age*, I, 44, 54-55.

⁷⁰ Sabuncuoğlu, *age*, I, 45.

mutasavvıf Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi, Çorum'da bulunduğu zamanlarda her onbeş günde bir Hıdırlığa gider, ziyaret yaparmış. Vefatına yakın zamanlarda bir gün Şeyh Abbas Efendiyi de yanına alarak türbeye giriyor ve diyorki “Ben, Hz. Suheyb Rumi^(r.a.)’ı rüyamda gördüm. Onun işareti ile Çorum’a gelip yerleştim. Hicaz’da ölmek isterim. Şayet Çorum’da ölürsem beni Suheyb-i Rumi^(r.a.)’ın eşliğine defn edin.” Bundan bir müddet sonra Şiranlı Şeyh Mustafa Efendi, Hicaz’a gidiyor ve orada 1315 yılında vefat ediyor.⁷¹

Hıdırlık Şeyhi namıyla tanınan Şeyh Abbas Efendi, Hıdırlık’ta yatan üç zat için şöyle diyor:

“Camiinin yanındaki türbede yatan Alemdar-ı Resul Suheyb hazretleridir. Beraberindeki de Ubeyd Gazi’dir. Ayrı türbede yatan ise Kereb-i Gazi diye tanınan Amr b. Madikerep hazretleridir. Her üçüde ashab-ı kiramdandır. Hz. Ali ile Muaviye arasındaki hilafet kavgasında Suheyb-i Rumi tarafsız kalmış ve Muaviye zamanında İstanbul’un fethi için orduya her üç zat katılarak buralara gelmiştir. Burada Ubeyd Gazi ile Kerb-i Gazi harben (savaşarak) şehit düşmüştür. Bilahare İstanbul dönüşünde Çorum’a uğrandığında Suheyb-i Rumi hastalanarak vefat etmiştir.”⁷²

Bütün bunlar gösteriyor ki Suheyb-i Rumi sevgisi, Çorum’da nesilden nesile artarak devam etmiştir.

Eski kütüphane müdürü Eşref Ertekin, bu üç zatı konu alan şu ilahi’nin kadın hocalar arasında meşhur olduğunu anlatıyor:⁷³

Billahi ölü değil bunlar diridir
Muhammed Mustafa’nın bahir nurudur
Bugnda kalanlara imdatçılardır
Ol Suheyb-i Rumi Ubeyt Gazi
Şehitler şahbazı Kereb Gazi

⁷¹ Sabuncuoğlu, *age*, I, 45, 72.

⁷² Sabuncuoğlu, *age*, I, 44.

⁷³ Sabuncuoğlu, *age*, I, 53-54.

Bunlar din yolunda kılıç çaldılar
Ahd-i ikrar üstüne can verdiler
Kelleler koltukta vatan buldular
Ol Suheyb-i Rumi Ubeyt Gazi
Şehitler şahbazı Kereb Gazi

Meşhur âlim Ahmet Feyzi Efendinin de babası olan âlim, şair, müftü Hacı Ali Arif Efendi (ölümü 1282/1865) Suheyb-i Rumi^(ra) hakkında bir şiir yazmıştır. Bu şiir, “**Hacı Ali Arif Kasidesi**” olarak bilinir.⁷⁴

Eşref-i Ashab-ı Fahr-i Enbiya
Seyyid-i ahab-ı Şah-ı Asfiya
Rabi-i rayatkeşan-i Mustafa
Niymel abd Suheyb Guftend O’ra
Asi nebüvet gernetersent ez Hüda

Azm-i Rum etmiş idi hengam-i şebab
Etti küffar ile ceng-i bihisab
Nuş edip şehd-i şehadet ol cenab
Niymel abd Suheyb Guftend O’ra
Asi nebüvet gernetersent ez Hüda

Rihlet-i ukba edip ol Âl-i cah
Çorum’un bâlâsin etti habgâh
Türbesi züvvare hem penah
Niymel abd Suheyb Guftend O’ra
Asi nebüvet gernetersent ez Hüda

⁷⁴ Sabuncuoğlu, *age*, II, 40-42.

Fahr-i Âlem dedi “Eshabi ken nûcum
Ihtedeytüm iktedeytüm eyyühüm”
Nuhbey-i nesli Arab sultan-ı Rum
Niymel abd Suheyb Guftend O’ra
Asi nebüvet gernetersent ez Hüda

Daima ol sırr-ı Hakk’ın mazharı
Olmuşidi evliya ser defteri
Zâti erbab-ı sülûkün rehberi
Niymel abd Suheyb Guftend O’ra
Asi nebüvet gernetersent ez Hüda

Sâni-i Beytü’l-haram’dır dergehi
Bunda çok kes buldu feyz-i agehi
Ol dur âfâk-ı şuhudün nehr-i mehi
Niymel abd Suheyb Guftend O’ra
Asi nebüvet gernetersent ez Hüda

İster isen olasın mahz-ı meram
Sıdk ile eyle ziyaret subh u şam
Kibley-i erbab-ı hacet bu makam
Niymel abd Suheyb Guftend O’ra
Asi nebüvet gernetersent ez Hüda

Dergahına yüz sürenler biriya
Kayd-i gamden buldular cümle reha
Kâmyâb oldu nice bay ü geda
Niymel abd Suheyb Guftend O’ra
Asi nebüvet gernetersent ez Hüda

Menba-ı sırr-ı hikemdir bu mekân
Menşe-i feyz-i keramet bigüman
Cilvegah temiş bu cay-i kudsiyan
Niymel abd Suheyb Guftend O'ra
Asi nebüvet gernetersent ez Hüda

Türbesi kurbünde çok kâmil kibar
Defnolup olmuşlar ana hem civar
Şafi oldur eksere yevmülkarar
Niymel abd Suheyb Guftend O'ra
Asi nebüvet gernetersent ez Hüda

Ravza-yı bağ-ı cinan bu Âşiyân
Sakinane heb hüma-yi lâmekân
Mehbat-ı envar-ı feyz-i müstean
Niymel abd Suheyb Guftend O'ra
Asi nebüvet gernetersent ez Hüda

Ibtida züvvarına şar-ı edeb
Mülteca-yı evveli Magdi Kereb
Sonra bâlâdan kılar taleb
Niymel abd Suheyb Guftend O'ra
Asi nebüvet gernetersent ez Hüda

Vasf-ı alâsin ne mümkün Ârifa
Eylemek hakkını tahrir-i eda
Hak-i payına heman kıl iltica
Niymel abd Suheyb Guftend O'ra
Asi nebüvet gernetersent ez Hüda

Hacı Ali Arif Efendi, Suheyb-i Rumi'nin Çorum'da medfun oluşuna duyduğu sevinci şu beyiti ile dile getiriyor:

Alemdar-ı Resulullah Suheyb-i Rumi'dir namı
Fahirlensün bu zat ile Çorum'un havas ile avamı

18. yüzyılda yaşamış bir şair olan Aşık Feyzullah ise Çorum'u anlatırken şöyle diyor:⁷⁵

Bize geldi Ubeyd Gazi
Velilerin geçer nazı
Kılalım Hakk'a niyazı
Hüdam bizden hoşnut olsun.

Suheyb-Rumi sad'a geldi.
Muhammed'den dersin aldı.
Aşuk maşukunu buldu
Hüdam bizden hoşnut olsun.

Çorumlu şairlerden **Mehmet Rüştü** (1825-?) de Çorum'u anlatırken burada ashab-ı kiramdan bazılarının yattığını vurgular:⁷⁶

Cevanib-i Çorum burc-ı evliyâ
Ashabdan medfundur nice asfîyâ
Nice kâmil mürşit şair ulemâ
Yaturlar Çorum'da, yoktur şumarı

⁷⁵ Abdullah Ercan, *Çorumlu Şairler*, 99-103.

⁷⁶ Ercan, *age*, 155-156.

Nice ebrar nice mukarrib rehber
Nice ârif zarif âlim ve server
Nice fâtiḥ nâsıḥ nice sâlih er
Yatur belli merkadleri mezarı

Şehr-i Çorum Bağ-ı İrem'den nişan
Arzı dūrūr her tarafı gülistan
Mekan-ı füyūzat menba-ı irfan
Çıkar andan şuarânın kibarı

Nâfız mahlasıyla şiirler yazan **Hacı Hamdi** (1849-1905) Çorum'u:
“Burc-ı evliya makamı
Himmet ister Suphiya
Ânın için bunda kaldık
Derde dermandır Çorum.”

Mısralarıyla medhederken “Suphiya” diyerek Suheyb-i Rumi^(ra) sevgisini vurguladıktan sonra Hıdırlık'taki Suheyb-i Rumi^(ra) türbesi üzerine bir kubbe yapılması nedeniyle sevincini şiiriyle dile getirmiştir.⁷⁷

Hıdırlık'taki Suheyb Rumi Türbesi Üzerine Bir Kubbe İnşası Münasebetiyle:

Ahter-i burc-ı hidâyet zeyn-i ashâb-ı kiram
Bunda olmuştur defîn-i hâk-i pâk-i ihtiram
Sâni-i râyetkeşân-ı Hazret-i Fahrü'l-Enam
Bunda hâsıldır dil-i uşşâka feyz-i müstedam
Türbe-i pâk-i Suheyb bîn-i Sinandır bu makam
Mehtab-ı feyz-i ilâhi mültecâ-yı hâs u âm

⁷⁷ Ercan, *age*, 248-249

Râh-ı Hak'ta nefis-i pâkin eylemiştir iştira
 Hakk-ı âlîsinde “nimel abd” buyurdu Mustafa
 Nass-ı Kur'an ile sâbittir bu mazmûn-u rızâ
 Âsitân-ı pâkine eyle hemîşe ilticâ
 Türbe-i pâk-i Suheyb bîn-i Sinandır bu makam
 Mehtab-ı feyz-i ilâhi mültecâ-yı hâs u âm

Hemcivârıdır Ubeyyid Gazi ve Mâdi Kereb
 Zâirâna şart-ı lazımdır melâhat-ı edep
 Bunda medfûn olmaya nîkû-şahâdetdir sebab
 Sıdkîle cân u gönülden eyle maksûdun taleb
 Türbe-i pâk-i Suheyb bîn-i Sinan'dır bu makam
 Mehtab-ı feyz-i ilâhi mültecâ-yı hâs u âm

Âşık-ı sadık bu bâbın hâs kurbânı olur
 Evliyâ elbet delîl-i kurb-ü rabbânî olur
 Nekd-i cânın bezleden manzûr-u cânânî olur
 Bunda ârif neş'eyâb-ı zevk-i rûhânî olur
 Türbe-i pâk-i Suheyb bîn-i Sinan'dır bu makam
 Mehtab-ı feyz-i ilâhi mültecâ-yı hâs u âm

Bundadır yâ hû dil-i uşşâka merhem bundadır
 Bundadır miftâh-ı künc-i sırr-ı âzam bundadır
 Bundadır ehl-i dile feyz-i demâdem bundadır
 Kutb-ı âlem her seher Allahu âlem bundadır
 Türbe-i pâk-i Suheyb bîn-i Sinan'dır bu makam
 Mehtab-ı feyz-i ilâhi mültecâ-yı hâs u âm

Bâni-i âlîsine eyle duâ-yı bî-hesab
Zâtına Hak'tan demâdem ola avn-i feth-i bâb
Hazret-i Abdülhamit Han pâdişâh-ı kâmyâb
Bunda elbet hep olur cümle duâlar müstecab
Türbe-i pâk-i Suheyb bîn-i Sinan'dır bu makam
Mehtab-ı feyz-i ilâhi mültecâ-yı hâs u âm

Eyle ihdâ Hazret-i Peygambe'e yüzbin selâm
Yüz sürüp bu dergehe iste şefâat subh u şâm
Âl-i ashâba dâhi olsun ilâ yevmi'l-kıyam
Eyle NÂFİZ hep cenab-ı Hakk'a arz-ı ihtiram
Türbe-i pâk-i Suheyb bîn-i Sinan'dır bu makam
Mehtab-ı feyz-i ilâhi mültecâ-yı hâs u âm

Suheyb-i Rumi^(r.a.) sevgisi, günümüz şairleri arasında da yaşamaktadır.
İskilipli İhvanî mahlasıyla şiir yazan aşık **Hasan Şen** duygularını şöyle
dile getirmiştir:

Suheyb-i Rumi^(r.a.)

Resulullah hicret eyledi diye,
O yolu tutuyor Suheyb-i Rumi.
Hakkında bir ayet geldi hediye,
Bu bize yetiyor Suheyb-i Rumi.

Suheyb'in yolunu kesince düşman,
Gençlerin hepsine okudu meydan,
İflah etmez bu ok, fırlatsa yaydan,
Güzel ok atıyor Suheyb-i Rumi.

Müjde geldi ol sahabi kullara,
Eyyüb Sultan gibi düştü yollara,
Yolu uğradı ya nice illere,
Çorum'da yatıyor Suheyb-i Rumi.

Evliya kabrine yoğun talep var
Ziyaretçilerde haya edep var
Ebi Vakkas, Ubeyd, Ma'di Kerep var
Gözümde tütüyor Suheyb-i Rumi

İhvanı'm nerde var bir gönül eri,
Bunlar fethederler tüm gönülleri.
Hıdırlık camisi ziyaret yeri,
Cana can katıyor Suheyb-i Rumi.

Çorum'da Suheyb^(r.a.)'dan galat olarak Suphi ve Suhip ismi çok yaygındır. Rumî ismi de oldukça çok kullanılır. Bunlar da aslında Suheyb-i Rumi^(r.a.) sevgisinin birer tezahürü sayılabilir.

Çorum halkı, Hıdırlık'ta yatan Suheyb Rumi, Ubeyd Gazi ve Kereb-i Gazi'yi çok sevmiş, bağrına basmış, türbelerinin bakımı ve ziyaretçilerine ziyafet verilmesi için arazi, ev, dükkan vakfetmiştir. Gönüllerindeki bu sevgi, onların Hz. Peygamber^(s.a.v.)'in arkadaşları oluşları nedeniyledir. Bu sevginin temelinde; peygamber sevgisi, ashab sevgisi, islam büyüklerine saygı yatmaktadır.

KAYNAKLAR:

1. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-VI, İst., 1982
2. Ali İzzet Efendi, *Tezkire-i Makamat: Çorum Evliyaları*, Sdl. Et-hem Erkoç, İst., 1315, (Sadeleştirilmiş 2. basım 2002)
3. Başa, Abdurrahman Re'fet, *Sahabe Hayatından Tablolar*, Çev. Taceddin Uzun Ankara 1991
4. Belazuri, *Ensabü'l-Eşraf*, Beyrut 1996
5. Buhari, *et-Tarihü'l-Kebir*, Beyrut 1985
6. -----, *Sahih-i Buhari*, IX, ist., 1981
7. Çorum İl Yıllığı 1973
8. Darimi, Ebu Muhammed Abdullah ed-Darimi, *Sünen-i Darimi*, İst., 1981
9. Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, Darü'l-kütüb'l-İlmiyye, Beyrut
10. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İst., 1970
11. Emiroğlu, Tahsin, *Esbab-ı Nüzul*, I-XV, Konya, 1965
12. Ercan, Abdullah, *Çorumlu Şairler*, İst., 1991
13. Hakim en-Nisaburi, *el-Müstedrek*, Beyrut 1990
14. Halit Muhammed Halit, *Ricalün Havle'r-Resul*, Beyrut 1973
15. Heysemi, Nurettin Ali b. Ebubekir, *Mecmauz-Zevaid ve Men-beu'l-Fevaid*, Beyrut 1986
16. Hüsamettin, Hüseyin, *Amasya Tarihi*, III, İst., 1927
17. İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Sünen-i İbni Mace*, I-II, İstanbul 1981
18. İbni Abdülberr, *el-İsabe Fi Esmail's-Sahabe* (El-İsabe Fi Tem-yiz'is-Sahabe adlı eserin kenar hamışı), Daru Sadr, Beyrut
19. İbni Hacer, *el-İsabe Fi Temyizi's-Sahabe*, Daru'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut
20. İbni Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye: Büyük İslam Tarihi*, Çev. Mehmet Keskin İst., 1994

21. İbni Kuteybe, *Kitabü'l-Maarif*, 6.Basım, Mısır 1992
22. İbni Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, Beyrut 1957
23. İbnü'l Esir, *Üsdü'l-Gabe Fi-Marifeti's-Sahabe*, Kahire 1970
24. İsen, Mustafa, *Gelibolu'lu Mustafa Âli*, Ankara 1988
25. İslam Alimleri Ansiklopedisi (İhlas Yayınları)
26. Kadi, Abdülfettah, *Esbab-ı Nüzul: Sahabe ve Muhaddislere Göre*, Çev. Salih Akdemir, 3. Basım Ankara 1996
27. Kalay, M.Şerafettin, *Peygamber Dostları Örnek Nesil*, İst., 2001
28. Kandehlevi, M.Yusuf, *Hadislerle Hz. Peygamber ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık*, Çev. Ahmet Büyükçınar-Ömer Tekin, 2. Basım, İst., 1977
29. -----, *Hayatü's-Sahabe*, Çev. Sıtkı Gülle, İst., 1996
30. Kandehlevi, M. Zekeriya, *Ashab-ı Kiramdan Örneklerle Müslüman Şahsiyeti* Çev. Yusuf Karaca İst., 1997
31. Karaman, Hayrettin, *Hadis Usulü*, İst., 1965
32. Koçyiğit, Talat, *Hadis Usulü*, Ankara 1967
33. Köksal, M.Asım, *İslam Tarihi Mekke ve Medine Dönemi*, İst. 1987
34. Köseoğlu, Neşet, "Çorum'da Beyler Çelebi ve Muzaffer Paşa Camii ve Minberi", *Çorumlu Dergisi*, Sayı:3
35. Mehmed Zihni, *el-Hakaik*, İst., 1311
36. Mehmet Vehbi, *Hulasatü'l-Beyan Fi Tefsiri'l-Kur'an*, İst., 1968
37. Mevdudi, Ebü'l-A'lâ, *Tefhimü'l-Kur'an*, İst., 1996
38. Mizzi, Cemalettin Ebu'l-Haccac Yusuf, *Tehzibü'l-Kemal Fi Esmai'r-Rical*, 2.Basım, Beyrut 1992
39. *Mucemü'l-Müfrehes li-Elfazi'l-Hadisi'n-Nebevi*, I-VIII, İst., 1988
40. Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbar*, İst., 1277
41. Müslim b. Haccac, , *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, Çev. Mehmet Sofuoğlu, İst.,1970
42. Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslim III*, İst., 1981

43. Müttaki, Ali, *Müntehab Kenzü'l-Ummal Fi-Süneni'l-Akval ve'l-Efal* (Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inin kenar hâmişi)
44. Nedvi, Şah Muinüddin Ahmed-Said Sahib Ansari, *Asr-ı Saadet: Peygamberimiz ve Ashabı*, Çev. Ali Genceli İst., 1985
45. Nesai, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şaib el-Horasanî, *Sünen-i Nesai I-VIII*, İst., 1981
46. Ramazanoğlu, M. Sami, *Ashab-ı Kiram*, İzmir 1975
47. Rudani, Muhammed, *Cem'u'l-Fevaid (Büyük Hadis Külliyyatı)*, Çev. Naim Erdoğan, İst., 1997
48. Sabuncuoğlu, M. İhsan, *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim*, Ank., 1972
49. Sabuni, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir*, Çev. S.Gümüş ve N.Yılmaz, İst., 1995
50. *Sahabiler Ansiklopedisi* (Nesil Yayınları)
51. Salih, Subhi, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, Çev. M.Yaşar Kandemir, 4.Baskı, Ankara 1986
52. Saraçer, Cevdet, *Tarihsel Doku İçinde Unutulan Bir Kent Os-mancık*, İst., 1998
53. Süyuti, Celâlettin, *Lübabü'n-Nükul Fi-Esbabı'n-Nüzul*, Beyrut 1994
54. *Şamil İslam Ansiklopedisi*
55. Şevki, Ahmet, *es-Sabıkun İle'l-İslam*, Kuveyt 1977
56. Şibli, Mevlana, *Asr-ı Saadet*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, İst., 1973
57. Taberi, İbni Cerir, *Tarih-i Taberi*, Çev. Faruk Gürtunca, İst., 1998
58. *Tercüman Sahabiler Ansiklopedisi*
59. Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen-i Tirmizi* (5 Cilt) İst., 1981
60. Tuğrul, Nazmi, *Çorum Tarih ve Coğrafyası*, Çorum 1927
61. Ülkü, Hayati, *İslam Tarihi*, İst., 1996

62. Vadi, Ebu Abdurrahman Mukbil b. Hadi, *es-Sahihu'l-Müsned Min-Esbab'in-Nüzul*, Beyrut 1993
63. Vahıdi, Ebul-Hasan Ali b. Ahmet, *Esbab'ün-Nüzul*, Beyrut 1993
64. Zebidi, Ebu'l-Abbas Şihabuddin, *Sahih-i Buharı Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi*, Çev. Ahmet Naim-Kamil Miras, Ankara 1969
65. Zehebi, Şemseddin Muhammed Ahmed, *el-Kaşif Fi Marifeti Men lehü Rivayetün Fi Kütübissitte*, Cidde 1992
66. -----, *Siyeru Alami'n-Nubela*, 9. Basım, Beyrut 1993

Hıdırlık

Süheybi Rumi Türbesi

2. UBEYD GAZİ

Çorum’da Hıdırlık Cami’inde Suheyb-i Rumi’nin türbesinin bitişiğinde ashab-ı kiramdan Ubeyd Gazi’nin kabri bulunmaktadır. Türbenin girişinde aslen Yemenli olduğu ve hicretin 40. senelerinde Medine-i Münevvere’den İstanbul’un fethi için giden Müslüman ordulara bağlı olarak Çorum’dan geçerken burada harben (savaşırken) şehit olduğu hakkında bir bilgi bulunmaktadır.

Ali İzzet Efendi, “Tezkire-i Makamat” adlı eserinde şu malumatı vermektedir:

“Suheyb ibni Sinan Rumi ve Ubeyd Gazi, ikisinin de ashabın ilk Müslümanlarından oldukları alimlerce bilinmekte olup halk arasında meşhurdur. Her ikisi de Hıdırlık mevkiinde yüksekçe bir yere defn edilmişlerdir. Mübarek türbeleri yanında bulunan cami ve zaviyeleri, Selçuklu sultanları tarafından inşa edilmişlerdir.”

Hıdırlık Şeyhi olarak tanınan Şeyh Abbas Külahi; Alemdar-ı Resul Suheyb, Ubeyd Gazi ve Kereb-i Gazi’nin her üçünün de ashab-ı kiramdan olduklarını zikrettikten sonra bunların Muaviye tarafından İstanbul’un fethi için gönderilen orduya katıldıklarını ifade ediyor. Ubeyd Gazi ve Kereb-i Gazi’nin harben şehit düştüklerini vurgulayıp Suheyb ibni Sinan er-Rumi hazretlerinin ise hastalanarak vefat ettiklerini anlatıyor.

İhsan Sabuncuoğlu’nun “Çorum Tarihine Ait Derlemelerim” adlı eserinde Ubeyd Gazi hakkındaki bilgiler, Ali İzzet Efendi’nin Tezkire-i Makamat adlı kitabından alınmıştır. Ancak oradaki bilgiler, Ubeyd Gazi’ye değil, Kereb-i Gazi’ye aittir. Alıntı esnasında bir kayma sonucu oraya sehven geçilmiş olabilir.

Abdullah Ercan da Şeyh Abbas Külahi’nin bilgilerini teyit ederek İstanbul kuşatmasından dönüşte Çorum önlerinde Bizanslılarla yapılan çarpışmada şehit olduğunu söylüyor.

Hıdırlık Camii’nde Suheyb-i Rumi’nin hemen yanında türbesi veya makamı bulunan ve ashab-ı kiramdan olduğuna dair güçlü kanaat oluşmuş olan Ubeyd Gazi hakkında siyer, İslam tarihi ve tabakat kitaplarında ayrıntılı bil-

giye ulaşamadı. Bu nedenlerle Çorum'daki rivayete dayalı bu bilgilerle yetinilmek zorunda kalındı.

Çorum'da “Hıdırlık” deyince ashab-ı kiramdan Suheyb-i Rumi, Ubeyd Gazi ve Kereb-i Gazi akla gelir. Bunların sevgisi, gönüllere taht kurmuştur. Şairlere ilham kaynağı olmuştur.

Nafiz mahlasıyla şiirler yazan Hacı Hamdi (1849-1905), Hıdırlık'taki Suheyb-i Rumi türbesi üzerine bir kubbe yapılması nedeniyle sevincini ifade ettiği şiirinin bir bölümünde şöyle diyor:

*Türbe-i pak-i Suheyb bin-i Sinan'dır bu makam
Mehtab-ı feyz-i ilahi mülteca-yı has u âm*

*Hem civarıdır Ubeyd Gazi ve Ma'di Kerep
Zairana şart-ı lazımdır Melahat-ı edep*

*Bunda medfun olmaya nik ü şehadettir sebep
Sıdkile can u gönülden eyle maksudun talep*

18. yüzyılda Çorum'da yaşamış olan Aşık Feyzullah, elifname tarzında yazmış olduğu şiirinde şu dörtlükle Ubeyd Gazi'yi anlatır:

*Bize geldi Ubeyd Gazi
Velilerin geçer nazı
Kılalım Hakk'a niyazı
Hüdam bizden hoşnut olsun.*

Çorumluların Suheyb-i Rumi, Ubeyd Gazi ve Kereb-i Gazi'yi hiçbir birinden ayırmayarak hepsinin ashab-ı kiramdan olduğu inancıyla yaşadıklarının en önemli kanıtı, kadın hocalar tarafından okunan şu ilahide görülecektir:

*Billahi ölü değildir bunlar diridir
Muhammed Mustafa'nın bahir nurudur
Bungda kalanlara imdatçılardır*

Ol Suheyb-i Rumi Ubeyd Gazi
Şehitler şahbazı Kereb-i Gazi

Bunlar din yolunda kılıç çaldılar
Ahd-i ikrar üstüne canlar verdiler
Kelleler koltukta vatan buldular

Ol Suheyb-i Rumi Ubeyd Gazi
Şehitler şahbazı Kereb-i Gazi

KAYNAKLAR

1. Ali İzzet Efendi, Tezkire-i Makamat, İstanbul 1315
2. Sabuncuoğlu, İhsan, Çorum Tarihine ait Derlemelerim, I, Ankara 1972
3. Ercan, Abdullah, 14.Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler, 2. baskı, İstanbul 1998

Ubeyd-i Gazi türbesi

3. AMR BİN MA'DİKERİP: KEREB-İ GAZİ

Çorum'da 'Kereb-i Gazi' unvanıyla meşhur olan Amr b. Ma'dikerip, aslen Yemenlidir. Mezhiç kabilesinin Zübeyd koluna mensuptur. Bu kabilenin tanınmış ve soylu ailesindendir. Ebu Sevr künyesiyle tanınır. Babasının adı Abdullah'tır. Annesi Cürhüm kabilesindendir. Doğum tarihi, kesin olarak bilinmemektedir. Ölüm tarihi ve yaşından hareketle A. Haffener, doğum tarihinin 530 olabileceğini kaydeder.

Onun soy kütüğü şöyledir:

Amr b. Ma'dikerip b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Amr b. Zübeyd b. Rebia b. Seleme b. Mazin b. Rebia b. Münebbihe b. Sa'd b. Sa'd el-Aşire b. Malik b.Üded b. Zeyd b. Yeşcep b. Urayb b. Zeyd b. Kehlan b. Sebe b. Yeşcep b. Yu'rab b.Kahtan b. Ebu Sevr ez-Zübeydi.

Kahramanlığı ve İştahı

Amr b. Ma'dikerip, cahiliye döneminde kabilesinin reisiydi. Yiğit ve kahramandı. İyi ata binerdi.

Kereb-i Gazi, yiğitliği kadar çok yemesiyle de meşhurdur. Çorum'da kadın hocalar arasında okunan bir ilahide her öğünde bir deve yediği zikredilmektedir. Burada büyük bir mübalağa olmakla beraber Amr b. Ma'dikerib'in Zübeydoğullarının en çok yiyeni diye bilinmesi, tarihi bir gerçektir.

Ebü'l-Ferec el-İsfehani, "Kitabü'l-Egani" adlı eserinde şöyle bir olay naklediyor:

"Amr b. Ma'dikerip, Zübeydoğullarının en iştahlı insanıydı. Bu haber, her tarafa yayıldı. Bir gün Has'am kabilesinin saldıracağına dair bir bilgi gelince Amr'ın babası Ma'dikerip, Zübeydoğullarını topladı. Amr da kız kardeşinin evine gitti. Yarın savaşa gideceğim, beni doyur, dedi. O da üç sa' (on kilogram) undan hamur yoğurdu ve bir keçi kesti. Ekmeği ve keçiyi pişirip Amr b.Ma'dikerib'e ikram etti. O da hepsini yedi.

Sabahleyin düşmanla karşılaştığında Amr, kendini öne attı. O gün at üzerinde defalarca Has'amoğullarının üzerine saldırdı. Ama hepsinden de sağ salim çıktı. Bu savaşta Zübeydoğulları galip geldi. O gün Amr, Zübeyd'in en

iyi savaşçısı ve en iyi süvarisi unvanını aldı. Savaşın sona erdiği saatlerde Amr b. Ma'dikerip, aç kurt gibiydi. O kadar ekmeği ve bir keçiyi hazmetmişti.”

Abdullah b. Umeyr'in anlattığı olayda da Amr b. Ma'dikerib'in ne kadar iştahlı olduğu görülecektir:

“Sahabeden Uyeyne b. Hıns, Kufe'ye geldi. Günlerce kaldı. Amr b. Ma'dikerib'i görmek istedi. Yiğit bir ata binerek Zübeyd mahallesinde Amr'ın evini buldu ve kapısının önünde durup seslendi. Amr, ev kıyafetiyle çıkıp Uyeyne'yi karşıladı. Misafirini eve davet etti. Uyeyne atından inip eve girince Amr b. Ma'dikerip, evinde beslediği koçu keserek misafirine ikram etmek istedi. Birlikte koçu kesip yüzdüler. Tüm gövdeyi bir kazana koyup pişirdiler. İki oturup bir koçu yediler ve eski günleri yad ettiler.”

Zübeydoğulları, Muratoğullarının (Mezhiçlerin) bir kolu olduğu için birlikte hareket ediyorlardı. İslamdan önce Muradilerle Hemedanlılar arasında bir sorun vardı. Bir defasında Muradiler, Hemedanlıların saldırısına uğramışlardı. Bu savaş, çok cana mal olmuştu. Bu hezimet gününe Rezm ve Redm günü denilirdi. Muradiler, o acı günü hiç unutamamışlardı.

Cahiliye döneminde kabileler arasında şiddetli savaşlar olurdu. Bunun sonucu olarak kabileler, uzun bir süre bir birlerine düşman olurlardı. Güçlü olan, dilediği gibi hareket ederdi. Amr b. Ma'dikerip de zaman zaman düşmanlarına saldırıp zarar veriyordu. Bazen düşmanlarının hışmına uğrayıp yaralandığı da oluyordu.

Kinaneoğullarından Rebia b. Mukaddem'in Amr'ı yaralayıp atını elinden alması, bunun en meşhur örneğidir.

İslam'a Yönelişi

Hız Peygamber^(s.a.v.)'e risalet görevinin verilışinden itibaren İslam, sürekli yayılıyordu. Hicret, Bedir, Uhut, hendek olayları ile İslam, Hicaz sınırlarını aşmış, kuzeyde Bizans ve İran'a, güneyde Yemen'e kadar ulaşmıştı.

Yemen, Bizans'la Acem'in güç gösteri alanı gibiydi. Bu bölgeye bazen biri, bazen öteki hakim oluyordu. Yemen'in güçlü kabilelerinden Muradilerle

Hemdanlılar arasındaki savaş, henüz hafızalardaydı. Muradilerin resi Ferve b. Müseyk, bu savaşta Kinde meliklerinden yardım istedi, fakat umduğunu bulamayınca onlardan uzaklaşarak Medine'ye doğru yola çıktı. Niyetleri, Hz. Muhammed^(s.a.v.)'in huzurunda iman ederek Müslüman olmaktı.

Ferve Hz. Peygamber^(s.a.v.)'in huzuruna vardığında “O Rezm gününde kavminin başına gelenden sana da bir şey oldu mu?” diye sordu. Ferve de: ‘Ey Allah’ın Resulü, onun kavminin başına gelen, benim kavmimin başına gelenle benzer durumda. Kendisine bir felaket, bir zarar dokunmadık kimse kalmadı.’ diye cevap verdi. Hz. Peygamber de “İslama girmekle kavmine büyük iyilik yaptın.” buyurdu. Zira İslam Muratoğullarını, Zübeydoğullarını ve Mezhiçli-leri bir birine kaynaştırdı.

Bu görüşme esnasında Ferve b. Müseyk'i Hz. Peygamber, bu üç kabilenin tümüne vali tayin etti.

Ferve'nin islama girip valilik göreviyle Yemen'e döndüğü sırda Zübeydoğullarının reisi Amr b. Ma'dikerip de Hz. Muhammed^(s.a.v.)'in peygamberlik göreviyle ilgili haberler almaya başladı. İşin aslını öğrenmek istiyordu. Niye-tini kız kardeşinin oğlu Kays b. Mekşuh el-Muradi'ye açtı:

‘Ey Kays, sen kavminin efendisisin. Bize bir haber ulaştı ki Hicaz'da Kureyş kabilesinden Muhammed adlı biri çıkmış. Peygamber olduğunu söylüyormuş. Birlikte gidelim de bu haberin mahiyetini öğreneyim. Eğer dediği gibi gerçekten peygamberse, bunu senden gizlemez. Görüşelim, kendisine tabi olalım. Eğer aksi olursa biz de onun iç yüzünü öğrenmiş oluruz. Haydi, çabuk hazırlan.’ Kays, Amr'ın teklifini kabul etmemiş ve onu beyinsizlikle itham etmişti. Bunun üzerine Amr, atına atlayıp Medine yollarına düştü. Amr, Arapların cesaretiyle tanınmış süvarilerindendi. Aynı zamanda iyi bir şairdi.

Bazı kaynaklara göre Amr b. Ma'dikerip, Medine'ye on kişilik Zübeydoğulları heyetinin başında geldi. Hicretin onuncu yılı içinde gerçekleşen bu ziyarette Amr şehre girince atından inip gemi elinde tutarak seslendi:

–Bu mıntıka halkı olan Amr b. Amir oğullarının ulusu kimdir?

–Sa'd b. Ubade, cevabını alınca binitini çekerek kapısının önünde durdu.

Sa'd b. Ubade, dışarı çıkıp ona hoş geldin, dedi. Uşağına hayvanlarının bağlanıp kendilerinin ağırılanmasını emretti. Sonra onu ve yanındaki arkadaşla-

rını alıp Peygamberimizin yanına götürdü. Amr b. Ma'dikerip ve arkadaşları, orada islama girdiler.

Ebü'l-Ferec el-İsfehani, "Kitabü'l-Egani" adlı eserinde Amr b. Ma'dikerip ve arkadaşlarının islama girişlerini, Hz. Peygamber^(s.a.v.)'in Tebuk seferinden Medine'ye dönüşü esnasında olduğunu söylüyor ve bunu Cüveyriye b. Esma'nın rivayetine dayandırıyor. Cüveyriye, olayı şöyle anlatıyor:

'Hz. Peygamber, Tebuk savaşından Medine'ye dönüyordu. Amr b. Ma'dikerip, Zübeyd kabilesinden bir grup insanla birlikte ona ulaştı. Amr, Resulullah^(s.a.v.)'a yaklaşmak üzere ilerledi. Onu derhal yakaladım. Hz. Peygamber^(s.a.v.), yürümeye devam ediyordu. Ona: "Rabbin Allah, sana uzun ömür versin, lanetlilere direndin." diye seslendi.

Resulullah^(s.a.v.) de: "Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların laneti, Allah'a ve ahiret gününe inanmayanların üzerine olsun. Allah'a iman et ki 'Büyük Felaket' gününde seni azaptan korusun." buyurdu.

Amr, büyük felaket nedir, diye sordu. Resulullah^(s.a.v.) başladı anlatmaya:

"Bu, senin zannettiğinden ve tahmin ettiğinden çok büyük bir felaket ve bir korkudur. O günde insanlara bir sayha (çığlık) ulaşır. Onun etkisiyle tüm canlılar ölürler. Ancak Allah'ın istisna tuttukları kurtulabilirler. Sonra insanlara bir sayha daha ulaşır. O zaman da hepsi dirilirler. Sonra yeryüzü şiddetli bir sesle alt üst olur. Dünya sarsılıp düzeni bozulur. Dağlar yıkılır. Kıptilerin yeni elbiselerinin yırtıldığı gibi gökyüzü de yarılr. Sonra ateş çıkar; karanlığın ortasında kıpkırmızı görülür. Dağların tepelerine kıvılcımları düşer. O gün kalbi yerinden fırlamayan ve günahları kendisine sayılmayan hiçbir kimse, hiçbir canlı kalmaz. O gün sen ne halde olursun ey Amr?"

Amr, "Bu gün büyük ve korkunç bir haber dinledim." diyerek şaşkınlığını ifade etti.

Resulullah^(s.a.v.), onu ve arkadaşlarını islama davet etti: "Ey Amr, islama girin, kurtuluşa erin."

Bunun üzerine Amr ve Zübeyd heyeti islama girdiler ve Hz. Peygamber^(s.a.v.)'e biat ettiler. Bu olay, Resulullah'ın Tebuk Gazvesinden dönüşündeydi. Hicretin dokuzuncu senesinin Recep ayında gerçekleşmişti. (Ebü'l-Ferec

el-İsfehani, *Kitabü'l-Egani* 15/212-213)

Ebü'l-Ferec'in verdiği bilgiler ve tarih, Arap kabilelerinin gruplar halinde Müslüman oldukları tarihle örtüşüyor. Ancak tarihçilerin çoğunluğunun görüşü, Amr b. Ma'dikerib'in islama girişinin hicretin onuncu yılında gerçekleştiği yönündedir.

Amr ve arkadaşları Müslüman olunca Medine'de birkaç gün kaldılar. O günlerde Hz. Peygamber^(s.a.v.), ona telbiyeyi öğretti. Amr b. Ma'dikerip, bunu şöyle anlatıyor:

“Allah’a hamd olsun, telbiyeyi öğrendik. Önceleri hac esnasında şöyle derdik: “Lebbeyk, Allahümme lebbeyke tazimen, ileyke uzren, hazihi Zübeyd kad-etetke kasren” Bu gün Resulullah^(s.a.v.)’in öğrettiği gibi söylüyoruz. Cahiliye döneminde Batn-ı Muhasara denilen yerde vakfe yapıyorduk. İnsanları Arafat’ta vakfe yapmaktan men ediyorduk. Resulullah, Arafat’ta vakfe yapılacak yerin Urene vadisinden başladığını söylemiştir.”

O günlerde Amr b. Ma'dikerib'i Medine'de görenler, hayret içinde kalıyorlardı. Hz. Ömer de ilk defa gördüğü zaman iri cüssesinden dolayı hayretini gizleyememiş, “Bizi ve Amr'ı yaratan Allah'a hamt olsun.” demişti.

Amr'ın islama girişinden sonra Hz. Peygamber^(s.a.v.), hicretin onuncu yılında Hz Ali komutasında üç yüz süvarilik bir askeri birliği Yemen'e sevk etmiştir. Hz. Ali'nin yanındaki komutanlardan biri de Halit b. Said idi. Hz. Ali, Mezhiçlilerle savaşarak kalanların da islama girmelerini sağladı. Zübeyd ve başka kabilelerden islama girmeyenleri dine davet etti. Direnenlerle savaştı. Hac mevsimine kadar orada kaldı. Sonra haccı eda için Mekke'ye döndü.

Liderlik Sevdasının Yankıları

Amr b. Ma'dikerip, Müslüman olduktan sonra Yine Zübeyd kabilesinin reisi olarak Yemen'e döndü. Mevkiini korumuş olmasına sevinmişti. İslamla şereflendiği için de mutluydu. Ancak Ferve b. Müseyk'in valiliğini kabullenmesi çok zordu. İslama girmekle tüm cahiliye düşüncelerini kafasından atması, pek kolay değildi. Onun zihnindeki karışıklıklar, henüz devam ediyordu.

Hicretin onuncu yılında Veda Haccı dönüşünde Hz. Peygamber^(s.a.v.)'in

hastalanması üzerine imanı olgunlaşmamış insanlar arasında bir kıpırdanma başladı. İlk irtidat hareketi, Yemen’de Esved el-Ansi tarafından başlatıldı. Yemen’deki Müslüman genel vali Bazan’ın vefatından sonra bölgeye hakim oldu. Bu bağlamda kendisine katılan Amr b. Ma’dikerib’i de Mezhiç kabilesi üzerine halife tayin etti. Amr, islamdan ayrılıp Esved el-Ansi’nin safına geçmekle gerçek amacını ortaya koydu. Ferve b. Müseyk’in makamına oturduğunu, onun mülk ve saltanatına kavuştuğunu anlatan şiirler söyledi.

Ancak peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Esved el-Ansi’nin saltanatı uzun sürmedi. Eşinin yardımıyla müslümanlar onu öldürdüler. Bunun üzerine İslam valileri tekrar harekete geçtiler. Dinden dönenler üzerine ordular sevk ederek yeniden islama çağırdılar. Karşı koyanlara savaş ilan ettiler. Amr b. Ma’dikerip üzerine Halit b. Sait gönderildi. O da Amr’la savaştı. Omzundan yaralayarak kılıcı Samsame’yi ele geçirdi. Amr, canını zor kurtardı.

Amr b. Ma’dikerip, Hz. Ebu Bekir’in islama tekrar dönenlere iyi davrandığını duyunca ferahladı. Hz. Ebu Bekir tarafından Yemen’e destek kuvvetlerinin gönderilişini görünce tekrar islama döndü. Gizlice Medine’ye gitti. Hiçbir teminat almamasına rağmen Muhacir b. Ümeyye’ye sığındı. O da onu sıkıca bağlayıp Hz. Ebu Bekir’e teslim etti. İlk İslam halifesi Hz. Ebu Bekir, ona sitem etmeye başladı:

–Hiç utanmıyor musun? Her gün yeniliyor ve hezimete uğruyorsun. Şayet bu dine hizmet etseydin Allah seni yüceltirdi.

–Elbette utanıyorum, kahroluyorum. İslamı kabul edip aranızda dönüyorum. Bir daha böyle hata yapmayacağıma söz veriyorum.

Bu sözler üzerine Hz. Ebu Bekir, onu serbest bıraktı. O da kavminin arasına tekrar Müslüman olmuş olarak döndü.

Amr Yermuk Savaşında

Amr b. Ma’dikerip, islama kesin dönüş yaparak daha önce içine düştüğü kötü durumdan kurtulmuştu. Ama ruhunda hala o günlerin ezikliği yatıyordu. Medine’ye dönüp halifeden cihat için izin alarak savaşlara katılmak istiyordu. Yüz yaşını geçkin bir ihtiyar olmasına rağmen onun her emrine

razıydı. Cengaverliğini Allah için kullanmak, İslam düşmanlarına karşı cenk etmek arzusuyla en kısa zamanda tekrar Medine'ye döndü. Büyük günahını affettirmek ve yararlı hizmetlerde bulunmak istiyordu. Hz. Ebu Bekir de onu, Suriye'nin fethi için Şam'a gönderdi. Bizans ordusuna karşı Ebu Ubeyde komutasındaki İslam ordusu saflarında 636 yılında Yermuk Savaşına katıldı. Bu savaşta güzel hizmetleri oldu. Tek gözünü burada kaybetti.

Amr b. Ma'dikerib'in Yermuk Savaşındaki kahramanlığını Malik b. Abdullah el-Has'ami şöyle anlatıyor:

“Yermuk gününde böylesine savaşçı bir adam görmedim. Karşısına iri yarı bir pehlivan çıktı, onu bir hamlede öldürdü. Sonra bir başkası çıktı, onu da öldürdü. O gün bir çok düşmanı saf dışı etti. Düşman bozguna uğradıktan sonra büyük bir çadıra girdi. Ceffan'ı ve çevresindekileri çağırdı. Ben de merak edip sordum; bu kim diye. Amr b. Ma'dikerip dediler.”

İslam ordusu içinde düşmanla savaşıp tek gözünü de kaybeden Amr, bundan böyle “Gazi” unvanıyla anılır olmuştur.

Kadisiye'de Fillere Karşı

İran'a hakim olan Sasaniler, Irak bölgesindeki topraklarını kaybetmişlerdi. Bu toprakları geri almak, İslam ordusu karşısında tekrar üstünlük sağlamak için yeni bir savaşa hazırlanıyorlardı. Hz. Ömer, bu durumdan haberdar olunca çoğunluğu Irak sınırına yakın olan kuvvetlerden oluşan bir ordu hazırladı. Sa'd b. Ebi Vakkas'ı da komutan tayin etti. Hazırlıkların tamamlayan ordu, bahar mevsiminde Kufe'nin güneyinde bulunan ve Sasanilerin en önemli sınır şehri olan Kadisiye'ye vardı. Kaynaklarda farklı rakamlar olsa da İslam ordusu 30 000, Sasani ordusu 120 000 civarındaydı. Ayrıca Müslümanlar için ciddi bir tehlike arz eden 30 kadar da fil vardı.

Hz. Ömer, Amr b. Ma'dikerib'i bu savaşa katılmak üzere Sa'd b. Ebi Vakkas'a gönderirken şöyle yazmıştı:

“Sana iki bin adam yerine geçecek Amr b. Ma'dikerip ve Tuleyha b. Huveylid'i gönderiyorum. Onları savaşta mutlaka istihdam et. Ayrıca savaş

konusunda onlarla istişare et ve mutlaka onlara görev ve sorumluluk yükle.”

Sa’d b. Ebi Vakkas, aralarında Amr b. Ma’dikerib’in de bulunduğu bir heyeti İran hükümdarına gönderdi. Uzun süren diplomatik çabalar sonuç veremeyince savaş, kaçınılmaz hale geldi.

Önce ipekler içinde yüzen, belinde altın kemer ve kolunda bilezikler bulunan bir İranlı cengaver meydana çıkarak bir müslümanla mübareze etmek istedi. Karşısına Amr b. Ma’dikerip çıktı. İranlı, Amr’a bir ok attı ki eğer isabet etseydi öldürürdü. Amr, İranlının okundan kurtuldu ve karşı saldırıda bulunmak üzere atını mahmuzladı. İranlıyı belinden yakalayarak atından indirdi ve Samsame adlı kılıcıyla kellesini uçurdu. Askerlere dönerek “Siz de böyle yapın.” dedi.

İranlılar, savaşın ilerleyen aşamasında İslam ordusuna karşı filleri sevk etmişlerdi. Arap atları, bu hareket eden Karadağları hiç görmediklerinden dolayı korkmuş ve ürkmüşlerdi. Süvarilerdeki bu panik, piyadenin de fillere karşı direnişini olumsuz etkiliyordu. Bu nedenle önce filleri durdurmak gerekiyordu.

Amr b. Ma’dikerip, fillerle mücadeleyi üzerine aldı. Bu arada başkomutan Sa’d b. Ebi Vakkas, fillerin saldırılarını ve yıkımlarını görerek müslümanlığı kabul eden Silm ve Dahm adlı iki İranlı ile istişare etti. Her ikisi de fillerin gözlerinin yaralanması veya hortumlarının kesilmesini önerdiler. Amr b. Ma’dikerip de fillerin hortumlarını kesmekten başka bir çare olmadığını biliyordu.

Vakidi’nin naklettiğine göre Amr b. Ma’dikerip, bir fil üzerinde gururla ilerleyen İranlı cengaver Rüstem’e saldırdı. Filine bir kılıç vurdu, hortumunu iki yerinden kesti. Rüstem, yere düştü. Beraberinde bulunan ve içinde kırk bin dinar bulunan heybesi de yere düştü. Rüstem bir ata daha binmişse de onu Amr, yakaladı ve oracıkta katletti.

Tarihçi Mevlana Şibli de Amr b. Ma’dikerib’in fillerle savaşını şöyle anlatıyor:

“Amr b. Ma’dikerip, fillerle mücadeleyi üzerine aldı. Amr, fillere saldırdı. İranlılar, filleri kurtarmak için uğraştılar. Amr’ın vücudu yara içindeydi, fakat kılıcını bırakmayarak mücadeleye devam ediyordu. Bu sırada Amr’ın yanından İranlı bir atlı geçti. Amr, atın kuyruğuna yapışınca at kı-

mıldayamadı. İranlı sıçradı ve kaçtı. Amr, bir sıçrayışta at bindi ve kalabalığı yardı. Onun fillere karşı savaşına diğer cengaverler de katıldılar. Kimi fillerin hortumlarını kesti, kimi de gözlerini kör ettiler. Filler kaçışmaya başlayınca çok geçmeden fillerden oluşan kara bulut ortadan kayboldu.”

Amr b. Ma’dikerip, bu olayları şöyle anlatıyordu:

“Kadisiye Savaşında Müslümanların atları fillerden ürküyordu. Ama İranlıların atları ürkmüyordu. Bunun üzerine birine emrettim. O da beni kalkanla korudu. Sonra file yaklaştım ve hortumuna vurup kopardım. O fil ürktü ve onu gören filler de ürktü. Askerleri bozuldu. Bu defa Müslümanlar saldırıya geçtiler. İranlılar tamamıyla hezimete uğradılar.”

Şabi anlatıyor:

“Kadisiye Savaşında İranlılar, 120 000 kişiydiler. Yanlarında 30 fil vardı. Her filin ardında 4000 asker yer alıyordu. Sa’d b. Ebi Vakkas; Amr b. Ma’dikerip, Kays b. Mekşuh el-Muradi ve Tuleyha b. Huveylid el-Esedi’ye şöyle dedi: Sizler uzun boylu ve iri cüsseli yiğitlersiniz. İnsanlar arasında dolaşarak onları savaşa teşvik ediniz.”

Bunun üzerine Amr b. Ma’dikerip, ayağa kalktı ve askerlere şöyle hitap etti: “Ey insanlar, mübarazeye çıktığınız zaman şiddetle saldırınız. Hasminızı başkasına bırakmayınız. Şu Acem topluluğundan birisiyle karşılaştığınızda koç gibi saldırınız. Ben Ebu Sevr, yalın kılıç duruyorum. Düşmana deli gibi vuracağım. Ya ben ölürüm ya onlar.”

Bu şevk ve heyecanla saldırıya geçen İslam cengaverleri İranlıların tank gibi kullandıkları filleri saf dışı edince ordumuz rahat bir nefes aldı. Askerlerimiz, istedikleri gibi savaşıma imkanı buldular. Artık savaş meydanı, mücahitlerin naralarıyla çınlıyordu. Hicri 15, miladi 637 yılında yapılan Kadisiye Savaşı, İslam ordusunun zaferiyle sonuçlandı.

Kadisiye Savaşında 110 yaşında olmasına rağmen Amr b. Ma’dikerip, üç arkadaşıyla birlikte nehri geçmiş ve İran ordusunun peşine düşmüştü.

Ebu Ubeyde anlatıyor:

“Amr b. Ma’dikerip, nehri biraz geç geçebilmişti. Zira o andaki atı zayıftı. Başka bir at istedi. At getirilince dizginini tutup geri bastırdı. Atın çöktüğünü görünce beğenmeyip geri verdi. Başka bir at getirildi. Ona da aynısını

yaptı. Geri bastırıp bunu düşüremeyince, işte bu sağlam, dedi ve atına atladı. Askerlere şöyle seslendi:

Şimdi ben saldırıp nehri geçeceğim. Eğer bir deve boğazlayacak kadar hızla hareket ederseniz, beni, elimde kılıçla düşmana karşı savaşırken bulursunuz. O kavim beni boğazlamak isterken ben aralarında olacağım. Eğer acele etmeyip de ağır hareket ederseniz, beni, aralarında şehit olmuş olarak bulursunuz.”

Sonra atını suya sürdü.. Bazıları, “Ey Zübeydoğulları, arkadaşlarınızı çağırınız, vallahi onu bir daha diri göremezsiniz” diyorlardı. Bunun üzerine onlar da peşinden saldırdılar. Ona ulaştıklarında o atından inmiş, İranlı bir savaşçının atının bacağına yakalamıştı. Sürücüsü atı kamçılıyordu ama at Amr’ın elinden kurtulup hareket edemiyordu. Ona tam ulaştığımızda İranlı, kendini attan atarak kurtuldu. Bunun üzerine Amr b. Ma’dikerip, bir atlayışta ata bindi ve “Ben Ebu Sevr, Allah’a yemin ederim ki nerdeyse beni kaybedecektiniz.” diye kavmine serzenişte bulundu. Kendi atın nerede, diye sorduklarında ‘Ona ok isabet edince beni üzerinden atıp kaçı.’ dedi.

Amr b. Ma’dikerip, yüz yaşını aşkın olmasına rağmen cepheden cepheye koşuyordu. Elindeki Samsame adlı kılıcıyla Allah yolunda savaşıyordu. Savaşlar ve yaralanmalar, onu daha da coşturuyordu. Gücünden hiçbir şey kaybetmiyordu. Delikanlı bir cengaver gibiydi. Onu ve gücünü denemek isteyenler de oluyordu.

İçinde Amr b. Ma’dikerib’in de bulunduğu İslam ordusu Kadisiye’de destanlara bile konu olan bir zafer kazandı. Bu zaferle Amr b. Ma’dikerib’in yiğitliği ve savaşçılığı da tarihe geçti. Fillerle savaşı ise dilden dile destanlaşarak nakledilir oldu.

Uyeyne b. Minhal anlatıyor:

“Amr b. Ma’dikerip, Kufe’de Künnase mahallesinde atının üzerinde dururken bir adam geldi. “Ebu Sevr’in ne kadar gücünün kaldığını yakinen görmek istiyorum” dedi. İki elini eyerin altına soktu. Amr, adamın kendisini devirmek istediğini anladı ve atını mahmuzladı. Adam, atla beraber koşuyor, elini çekip çıkaramıyordu. İstiraptan feryat ediyordu. Biraz ilerleyince Amr, “Ne oluyor, ey kardeşimin oğlu?” dedi. O da “Elim, bacağına altında kaldı. Bırak da çekeyim.” dedi. Amr b. Ma’dikerip de nükteli bir cevap verdi: “Ey

kardeşimin oğlu, demek ki bir parçanın amcanda kaldığının farkındasın.” Sonra elini kurtarmasına izin verdi de adam rahatladı.”

Nihavend Cephesinde

Amr b. Ma’dikerib’in Suriye, İran ve Irak cephelerindeki büyük savaşlarda adı geçtiği gibi Ermenistan seferinde Selman b. Rebia komutasındaki ordu içinde de zikredilmektedir.

Kitabü’l-Egani’de anlatıldığına Hz.Ömer, Selman b. Rebia’ya şöyle bir mektup yazmıştır:

“Ordunda Amr b. Ma’dikerip ve Tuleyha b. Huveylid el-Esedi vardır. Yanında insanlar toplandıkları zaman o ikisiyle istişare et. Onları, ordunun öncü birlikleri arasında gönder. Eğer savaşa eski günahları karışırsa onları terk et.” Hz. Ömer burada komutanına bazı kişileri tavsiye ederken bile prensip olarak insanlar hakkında tedbirli olmasını öğütüyor. Ayrıca bu belge, Amr b. Ma’dikerib’in hicretin 17. yılında (miladi 638 yılında) Ermenistan’ın fet-hinde bulunduğunu da ortaya koymaktadır.

İran’ın batıdan ve kuzeyden kuşatılması, genç hükümdar Yazdigerd’i harekete geçirdi. İran vilayetlerinden 150 000 kişilik muazzam bir ordu teşkil etti. Bundan haberdar olan Kufe valisi, durumu Halife Ömer’e bildirdi. O da 30 000 kişilik seçkin bir ordu hazırlayarak Numan b. Mukarrin komutasında Nihavend’e doğru yola çıkarttı. Kufe’den hareket eden ordunun içinde Amr b. Ma’dikerip ve Tuleyha b. Huveylid gibi bin kişiye bedel sayılan kahramanlarla beraber çok sayıda ashap vardı. Hicretin 21. yılında, miladi 642 yılında Nihavend Savaşı gerçekleşti.

İslam ordusu komutanı Numan, keşif için Tuleyha ve Amr’ı Nihavend’e doğru gönderdi. Her ikisi de Nihavend’e doğru ayrı ayrı yollardan gittiler ve kimseye rastlamadan geri döndüler. Ordu Nihavend’e doğru hareket ettiğinde İran ordusu da Firuzan komutasında Nihavend’den çıktılar. Şehrin dışında iki ordu karşılaştı. İlk iki gün, karşılıklı saldırılar ve muharebelerle geçti. Sonunda İran ordusu, ordugahın çevresine hendek kazarak savunmaya geçtiler. Bu durum, İslam ordusunun sabırsızlanmasına sebep olmuştu. Amr b. Ma’dikerip, “Onlardan ne korkuyorsunuz? Hemen üzerlerine hücum edelim.” diyordu.

Sonra Ka’ka’ isimli İslam cengaverinin komutasındaki ordu İranlılara saldırıp geri çekilerek onların hendekten çıkmaları sağlanınca İslam ordusu,

bütün cephelerden saldırıya geçti. Savaş bütün şiddetiyle devam ederken İslam ordusu başkomutanı Numan b. Mukarrin şehit oldu. Ordumuz bir sarsıntı geçirdi. Amr b. Ma'dikerip, o gün fetih gerçekleşinceye kadar savaştı ama çarpışmalar esnasında o da yaralandı. İslam ordusunun bu saldırıları karşısında İran ordusu, yenilgiye uğradı ve en az yüz bin askerini kaybetti.

Amr b. Ma'dikerib'in Nihavend Savaşı'na katılıp kahramanca çarpıştığı konusunda tarihçiler arasında tam bir görüş birliği vardır. Amr'ın bu savaşta bir çok yararlılıklar gösterdiği ve sonunda yaralandığı da bilinmektedir.

İbni Asakir, “Tarih-i Dimeşk” adlı eserinde Salih b. Vecih'den şöyle bir nakilde bulunuyor:

“Hicretin 21. yılında Nihavend olayı vardır. Numan b. Mukarrin komutasındaki İslam ordusu, Nihavend'de müşriklerle karşılaştılar. Onlar, o günde sayı ve güç olarak tarif edilemeyecek kadar kalaba idiler. Aralarında şiddetli bir savaş cereyan etti. Numan, şehit edildi ama müşrikler de hezimete uğradılar. Amr b. Ma'dikerip de Nihavend Savaşı'nda bulundu ve savaştı. Zafer ve fetih gerçekleşmişti ama o da yaralanmış ve savaş meydanından geriye taşınmıştı”.

Vefatı

Amr b. Ma'dikerip, Hz. Peygamber^(s.a.v.)'i sağlığında görerek huzurunda Müslüman olmuş bir sahabidir. İri cüssesi ve cengaverliği ile tanınmıştır. Cessur ve zekidir. Harp usullerini iyi bilirdi. Gür bir sese sahipti. İyi bir şairdi. Tabakat kitaplarının kendileriyle ilgili bölümlerinde bir çok beyti yer almaktadır. Şiirleri üzerinde Arap dili ve edebiyatı uzmanları tarafından birçok akademik çalışma yapılmıştır. Şiirlerinin temasını; savaş, kahramanlık, kabilesinin, kendisinin cengaverliği gibi klasik konular teşkil etmektedir.

Amr b. Ma'dikerib'in doğum tarihi kesin olarak bilinemediği gibi ölüm tarihi ve yeri konusunda da kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Bunları şöyle tasnif edebiliriz:

1- Hicretin 14. yılında Yermuk'ta şehit olmuştur. İbni Asakir “Tarih-i Dimeşk” ve Ebü'l-Fida İbni Kesir, “el-Bidaye ve'n-Nihaye” adlı eserlerinde böyle bir rivayetin olduğunu söyler ancak başka rivayetlere de yer verirler.

2-Hicretin 15. yılında Kadisiye Savaşı'nda şehit olmuştur. Abdulkadir el-Bağdadi “Hızanetü'l-Edep” ve İbnü'l-Esir el-Cezeri “Üsdü'l-Gabe Fi-Ma'rifeti's-Sahabe” adlı eserlerinde Kadisiye savaşında susuzluktan öldüğü veya şehit olduğu yolundaki rivayetlere yer vermiştir. Buhari de “et-Tarihu'l-Kebir” adlı eserinde aynı rivayeti almıştır.

3-Hicretin 21. yılında Nihavend Savaşında yaralanmış, Ruze denilen köyde vefat etmiştir. İbni Hacer el-Askalani “Hicretin 21. yılında Nihavend Savaşı'nda İslam ordusu kumandanı Numan b. Mukarrin şehit edilmişti. Müslümanlar hezimete uğramak üzereydiler. Amr b.Ma'dikerip, o gün fetih gerçekleşene kadar savaştı. Bu esnada yaralanmıştı. Ruze köyünde öldü.” şeklinde bir bilgi kaydeder. Halit b. Katn da Amr'ın ölüm anını gören birinin anlattıkların şöyle nakleder:

“Amr, Ruze'de uyumuştı. Kafiye hareket etmek istediğinde onu da uyandırdılar. O da kalktı ama bir tarafı tutmuyor ve dili dönmüyordu. Çok geçmeden vefat etti. Eşi Cufiye mersiye söyledi.”

Ömer b. Şebbe ve İbni Kuteybe de Rey ve Hemedan arasında cereyan eden Nihavend Savaşına işaret ettikten sonra ordu hareket etmek üzereyken Amr'ın uykuya dalmış olduğunu söylüyor. “İnsanlar yola çıkmak üzere hazırlandılar. Ancak Amr'da bir durgunluk vardı. Ona seslendik ama bize cevap veremedi. Hareket edemediğini ve olduğu yerden çıkamadığını duyduk. Yanına vardık, bir de ne görelim; gözleri kızarmış, bir yanı felç olmuştu. Onu bir ata yükledik. Uşağına da kollarından iyi tutup dengesini korumasını tembih ettik. Sonunda Ruze köyünde öldü. Orada defin edildi. Arkasından eşi Cufiye ve kız kardeşi Reyhane de başarılarını ve kahramanlıklarını sıralayan beyitler söyledi.”

İbni Kuteybe de “Numan b. Mukarrin ile birlikte Nihavend savaşına katıldı. Numan ve Tuleyha ile birlikte orada şehit oldu. Kabirleri oradadır.” şeklindeki rivayette kesin yer belirtmese de Nihavend savaşında şehit olduğu ortaya çıkıyor.

İslam tarihçilerinin hemen hepsi tarih ve tabakat kitaplarında Amr b. Ma'dikerib'in Nihavend Savaşında yaralanıp Ruze'de vefat ettiği tarzındaki rivayetlere yer vermişlerdir.

El-İsfehani de Amr'ın Nihavend savaşında şehit olduğunu zikrettikten

sonra “Bazıları, kabrinin Kabdişcan (Kabdishan) denilen yerde olduğunu ve oraya Numan b. Mukarrin’in de defn edilmiş olduğunu söylerler.” diyor ama bu rivayetin hiçbir dayanağının bulunmadığını da zikir etmeden geçmiyor.

4- Hz: Osman’ın halifeliği döneminde 120 yaşında vefat etmiştir. Cüveyriyye el-Hezeli, “Amr b. Ma’dikerib’i Hz. Osman döneminde Kufe mes-cidinde gördüm. Rey şehrine gitti. Sanki semiz bir deve gibiydi.” diyor.

Halit b. Katn’dan gelen farklı bir rivayette de şöyle deniliyor: “Amr b. Ma’dikerib, Hz. Osman’ın hilafeti döneminde Rey ve Hemedan taraflarında-ki Destebe’ye doğru yola çıktı. Yolda felç oldu. Ve Ruze’de öldü.”

Merzubani de Amr’ın Hz. Osman’ın hilafeti döneminde felçliyen öl-düğünü söyler. Yaşı 120’yi aşkındı, der.

5. Muaviye’nin hilafeti döneminde hayattaydı. 150 yaşlarında iken ve-fat etmiştir. Bu görüşü savunan rivayetler de vardır.

Rumeyh b. Hilan, babasının şöyle dediğini rivayet ediyor: “Amr b. Ma’dikerib’i Muaviye’nin hilafeti sırasında gördüm. Yine insanların en haş-metlisiydi. Gür sesliydi. Bir taraftan bir tarafa döndüğü zaman bütün bedeni dönerdi.”

Abdülkadir el-Bağdadi “Amr b. Ma’dikerib’in vefatında 150 yaşında olduğunu söyleyenler vardır. Ancak Sicistani, onu uzun ömürlü sahabiler ara-sında saymamıştır.” diyor. Buna karşılık İbni Ebüddünya, “Kitabü’l-Muam-merin” adlı eserinde en uzun yaşayan sahabiler arasında 150 yaşını bulanlar-dan biri olarak Amrb. Ma’dikerib’i zikreder.

İslam ordularının Hz. Osman döneminde başlayan Anadolu hareketi, Muaviye’nin döneminde hızlandı. Muaviye, siyasetteki yenilgisi nedeniyle, Arapların ileri gelenlerine daha büyük fırsat vermek için seferlere giriştiği bi-linmektedir. Buna işaret eden Nazmi Tuğrul, “Çorum Tarih ve Coğrafyası” adlı eserinde Muaviye’nin İstanbul’un fethi için donanma gönderirken kara-dan da destek birlikleri yolladığını, Suheyb-i Rumi’nin de bu birlikler arasında Çorum’a gelmiş olabileceğini zikreder. Bu görüş ve düşüncede olan yazarlara göre İstanbul’un fethi için gönderilen orduya üç zat (Alemdar-ı Resul Su-heyb-i Rumi, Ubeyd Gazi, Kereb-i Gazi) katılarak burulara yani Çorum’a gelmiştir.

“Hıdırlık Şeyhi” namıyla tanınan Şeyh Abbas Efendi, Hıdırlık’ta yatan bu üç zatın da ashabdan olduğunu belirttikten sonra Kereb-i Gazi’nin burada savaşıarak şehit düştüğünü söylüyor.

“Tezkire-i Makamat” yazarı Ali İzzet Efendi de “Ma’di Kerep Gazi” adıyla zikrettiği Amr b. Ma’dikerep (Kereb-i Gazi) hakkında şöyle diyor:

Ashab-ı kiramdandır. Mübarek Hıdırlık mevkiinin batı tarafında ahşap türbesinde metfundur. Eskiden beri sürüp gelen adet üzere ziyaretçiler, önce Kereb-i Gazi’yi ziyaret ederler. Sonra Suheyb ve Ubeyd hazretlerinin kabirlerini ziyarete giderler.

“Kereb-i Gazi hazretleri, Yemen’in Zübeyd vilayetindendir. Mekke’nin fethinden sonra Zübeyd elçisi olarak Medine’ye gelip iman şerefine nail olmuştur. Hz. Muaviye zamanında Ankara yoluyla İstanbul’u fetheden orduya katılmıştır. Oraya giderken veya dönerken kabrin bulunduğu yerde şehit olmuştur.”

Çorum Hıdırlık mevkiinde “Kereb-i Gazi” namıyla tanınan Amr b. Ma’dikerib’in türbesi vardır. Uzun sandukasının başındaki mezar taşında şöyle yazılıdır:

Kereb-i Gazi

Hz. Peygamber’in huzurunda Hz. Ali’nin delaletiyle Müslüman olmuştur. Şair, hatip ve pehlivandır. Hz. Ömer’in bin atlıya bedeldir diye göndermiş olduğu Kadisiye Muharebesinde büyük yararlılıklar göstermiş, fillere karşı savaşmış bir kahramandır. Hicretin 40. senesinde İstanbul’u fetheden buraya şehit olup kalmıştır.

Her ne kadar asıl mezarı Ruze’de olsa bile Çorum’daki bu türbe/makam, herkes tarafından ziyaret edilir. İslam için canını vermiş olan büyük kahraman Kereb-i Gazi’nin ruhuna fatihalar okunur.

Eski Çorum müftülerinden Hacı Ali Arif Efendi (?-1866) nin Taftazani’nin (Telhis)ına yazdığı şerhte açıklandığı üzere Hz. Peygamber’in “Su-

heyb, ne güzel kuldur. Allah'tan korkmasaydı bile asla ona isyan etmezdi.” Hadisinin tercümesini ihtiva eden kasidesinde eskiden beri süre gelen ziyaret şeklini açıklamıştır. Teberrüken burada bazı beyitleri zikrederim:

*İbtida züvvârına şurût-ı edep
Mültecâ-yı ûlâ Ma'di Kerep
Sonra bâlâdan kılar feyz-i talep*

*“Ni'me'l-abd Suhey” goftend O'ra
Asi nebüved ger netersent ez-Hüdâ*

Nafiz mahlasıyla şiirler yazan Hacı Hamdi (1849-1905) Hıdırlık'taki Suheyb-i Rumi türbesi üzerine bir kubbe yapılması nedeniyle yazmış olduğu şiirin bir bölümü şöyledir:

*Bunda olmuştur defn-i hâk-i pâk-i ihtirâm
Ahter-i burc-ı hidâyet zeyn-i ashâb-ı kirâm*

*Hem civarıdır Ubeyd Gazi ve Ma'di Kerep
Zâirâna şart-ı lâzımdır melâhât-ı edep
Bunda medfun olmaya nîkû-şehâdetir sebep
Sıdkile cân u gönülden eyle maksûdun talep*

*Türbe-i pâk-i Suheyb bin-i Sinandır bu makam
Mehtâb-ı feyzi ilahî mültecâ-yı hâs u âm*

Hıdırlık'ta yatan üç sahabiye konu alan ve kadınlar arasında okunan şu ilahi, Çorum'da bu üç zata duyulan sevgiyi ortaya koymaktadır:

*Billahi ölü değil bunlar diridir
Muhhammed Mustafa'nın bâhir nurıdır
Bungda kalanlara imdatçılardır.*

Ol Suheyb-i Rumi Ubeyd Gazi
Şehitler şahbazı Kereb-i Gazi
Bunlar din yolunda kılıç çaldılar
Ahd-i ikrar üstüne can verdiler
Kelleler koltukta vatan buldular
Ol Suheyb-i Rumi Ubeyd Gazi
Şehitler şahbazı Kereb-i Gazi

Âlâdır makamı yerleri cennet
Eda edelim dostlar farz ile sünnet
Biz günahkâr kuluz Hüda 'ya minnet

Münkirlere inkârdır yüzünde perde
Öyünde doymazdı yerdı bir deve
Muhammed sıvadı geldi imana
Tanrı 'nın aslanı Ali ile

Cevlan eyledi de meydana girdi
Tanrı 'nın aslanı darbına durdu
Hakkı 'n kalamını ol vakit bildi

Cevlan eylediler kestiler başı
Âb-ı hayat oldu gözünün yaşı
Üçler yediler kırklar oldu yoldaşı

Ol Suheyb-i Rumi Ubeyd Gazi
Şehitler şahbazı Kereb-i Gazi

Çorum’da Amr b. Ma’dikerip, “Kereb-i Gazi” adıyla bilinir. Türbesi, herkes tarafından saygıyla ziyaret edilir. Bu nedenle Türkiye’de Kerep adının en çok kullanıldığı il Çorum’dur denilebilir. Buradaki ister türbesi, ister makamı olsun, Hz. Peygamber^(s.a.v.)’in ashabı ve din uğruna canını feda eden bir cengâver oluşu nedeniyle Kereb-i Gazi sevgisi, Çorumlunun gönlünde yer etmiştir.

Rabbim, şefaatlerine nâil eylesin. Amin.

KAYNAKLAR

1. Bağdadi, Abdülkuddüs, el-Hizanetü’l-Edeb, 3. Basım, Mısır 1989 I, 444-476.
2. A. Haffener: ‘Amr b. Ma’dikerip’ İA, İst., 1978, I, 415.
3. Ahmet Cevdet Paşa, Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa, İstanbul 1966, I, 325-403.
4. Ali İzzet Efendi, Tezkire-i Makamat, İstanbul 1315
5. Buhari, et-Tarihü’l-Kebir, VI, 2.basım, Beyrut, 1991, 312-314.
6. İsfehani, Ebu’l-Ferec, Kitabü’l-Egani, XV, Mısır 1999, 208-245.
7. İbni Kesir, el-Bidaye ve’n-Nihaye, Kahire 1992, VII, 112.
8. İbni Asakir, Muhtasar Tarih-i Dimeşk, Şam 1989, XIV, 301-310.
9. Askalani, İbni Hacer, el-İsabe Fi-Temyizi’s-Sahabe, Beyrut 1853, V, 18-21.
10. İbnü’l-Esir, Üsdü’l-Gabe Fi-Ma’rifeti’s-Sahabe, Kahire 1970, IV, 273-275.
11. İbni Kuteybe, eş-Şi’r ve’ş-Şuara, I, Beyrut 1994, 240-242.
12. İbni Kudame, et-Tebyin fi-Ensabi’l-Kureşiiyyin Beyrut 1988, 514-515.
13. Sezikli, H. Ahmet, ‘Amr b. Ma’dikerip’, DİA, İstanbul 1991, III, 88.
14. Yücesoy, Hayrettin, ‘Kadisiye Savaşı’, DİA, İstanbul 2001, XXIV, 136-137.

15. Sabuncuoğlu, İhsan, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, II, Ankara 1972
16. Köksal, M. Asım, İslam Tarihi (Medine Dönemi) İstanbul 1984, X, 131-133, 136.
17. Şibli, Mevlana, Asr-ı Saadet (İslam Tarihi), Çev. Ömer Rıza Doğrul, IV, İstanbul 1974
18. Tuğrul, Nazmi, Çorum Tarih ve Coğrafyası, Çorum 1927
19. Fayda, Mustafa, İslamiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı, Uludağ. Ü. İlah. Fak. Yayını Ankara 1982, 58-61, 115-118.

Hıdırlık Kereb-i Gazi türbesinin dış görünümü

Hıdırlık Kereb-i Gazi türbesi

4. SA'D B. EBİ VAKKAS

Çorum'da Kunduzhan Mahallesi, Zarif Hoca Sokakta bir evin avlusunda kabri/makamı bulunan Sa'd b. Ebi Vakkas, Peygamberimiz^(s.a.v.)'in ashabından olup sağlığında cennetle müjdelenen on kişiden biridir.

Esas adı Sa'd'dır. Kendi künyesi, Ebu İshak'dır. Babasının adı Malik ve künyesi de Ebu Vakkas'dır. Annesi, Süfyan b. Ümeyye'nin kızı Hamne'dir.

Sa'd b. Ebi Vakkas'la Hz. Peygamber^(s.a.v.), anne ve baba tarafından akraba idiler. Sa'd, Zühre oğullarındandır. Peygamberimizin annesi de Zühre oğullarından olduğu için Peygamberimiz^(s.a.v.)'in dayısı durumundadır.

Bir gün Sa'd b. Ebi Vakkas, peygamberimize doğru gelirken, peygamberimiz: “İşte bu, benim dayımdır. Kimin böyle bir dayısı varsa bana göster-sin.” buyurmuştur.

Hız. Sa'd, Hız.Ali, Zübeyr ve Talha aynı yılda doğmuşlardır. O tarihte Peygamberimiz^(s.a.v.), otuz yaşları civarındaydı.

Müslüman Oluşu

Sa'd b. Ebi Vakkas, gençlik çağında 17 yaşında Müslüman olmuştur. Kendisi, buna bir rüyasının vesile olduğunu anlatmıştır:

“İslama girmeden üç gün önce bir rüya gördüm. Sanki bir karanlık içindeyim. Hiçbir şeyi göremiyorum. Ay ortalığı aydınlatınca onun ışığında yol alıyorum. Sanki ben, daha önce, ışık saçan bu aya doğru gidenleri seyre-diyorum. Zeyd b. Haris'e, Ali b. Ebu Talib'e, Ebu Bekir'e bakıyorum. Onlara soruyorum:

–Siz buraya ne zaman ulaştınız?

–Şimdi, diyorlar.

Bu rüyamın etkisiyle birkaç gün onları izledim. Resulullah^(s.a.v.)'in insanları gizlice islama davet etmeye başladığını öğrendim. Sonra onu, Ecyad vadisinde namaz kılarken buldum. Namazı bitirdikten sonra:

–Sen, insanları neye davet ediyorsun, dedim o da:

–Allah’tan başka Tanrı olmadığına ve benim de Allah’ın Peygamberi olduğuma şahadet getirmeye davet ediyorum, dedi.

Ben de “Allah’tan başka ilah olmadığına ve senin Allah’ın elçisi Muhammed olduğuna şahadet getiriyorum, dedim. Benden önce onlardan başka Müslüman olan yoktu.”

Hz. Sa’d, islama ilk girenlerdendi. Kadın, çocuk ve köle dahil olmak üzere islama ilk girenlerin yedincisiydi.

Annesine Tepkisi

Sa’d b. Ebi Vakkas’n putperestliği bırakarak islama girmesine, atalarının dininden ayrılmasına annesi çok üzüldü. Cahiliye geleneğine uyararak islamiyeti terk ve inkar etmezse onunla kesinlikle konuşmayacağına, yemek yemeyeceğine ve su içmeyeceğine, ölüm orucu tutacağına yemin etti. Ayrıca “Sen, Allah’ın sana ana ve babana iyilik etmeyi emrettiğini söylemiştin. İşte ben, senin ananım. Sana bu dinden vazgeçmeni, onu tamamen inkar etmeni emrediyorum.” dedi. Ve ekledi: “Ya sen bu dinini bırakırsın, ya da ben yemem, içmem ve ölürüm. Sen de benim yüzümden ana katili olarak kınanırsın.”

Oğlu Sa’d da: “Anneciğim, böyle yapma. Ben dinimi bırakmam.” deyince kadıncağız yemek yemedi ve su içmedi. Sa’d b. Ebi Vakkas: “Vallahi anneciğim, iyi bil ki senin yüz canın olsa ve her birini islamiyeti bırakmam için versen, ben yine dinimden vazgeçmem. Artık karar senin; ister ye, ister yeme.” diyerek son sözünü söyledi.

Sa’d’ın annesi de, oğlunun islama bağlılığını ve imandaki sebatını görünce hayretler içinde kaldı. Sonunda tekrar yemek yemeye ve su içmeye başladı. Ölüm orucundan vazgeçti.

Sa’d b. Ebi Vakkas ile annesi arasında geçen bu olaydan sonra Yüce Allah, anne-babaya hangi konularda itiraz edileceğini beyan eden hükmünü indirdi:

“Biz, insana ana ve babasını tavsiye ettik. Annesi onu, güçlük üstüne güçlük çekerek taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl sürmüştür. Bana, ana ve babana şükret. Dönüşün, ancak banadır. Eğer onlar, sence ilimde yeri olmadık

bir şeyi bana eş tutman (şirk koşman) konusunda seni zorlarlarsa kendilerine itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin.” (Lokman, 14-15)

Sa’d b. Ebi Vakkas da hakkında inen bu ayete uygun hareket etmiştir. Anne ve babasına saygıda kusur etmemiş ama puta tapıcılık konusunda da onlara uymamıştır. (Lokman suresinde geçen bu ayetlerden başka benzer mealdeki Ahkaf Suresinin 15.nci, Ankebut Suresinin 8.nci ayetinin de bu sebeple indiğine dair rivayetler vardır.)

Mekke Günleri

Müslümanlığın ilk yıllarında Mekke’de Hz. Peygamber^(s.a.v.) ve arkadaşları, ibadetlerini gizli yapıyorlardı. İslama girenlere çeşitli şiddet ve işkence uygulanıyordu. Sa’d b. Ebi Vakkas da ilk Müslümanlardan olduğu için putperestlerin baskısı altındaydı. O da namazını gizli gizli kılıyordu.

Bir gün birkaç müslümanla birlikte Mekke’nin bir vadisinde namaz kılmaktaydılar. Aniden yanlarına müşrikler geldiler. Namazlarıyla alay etmeye, İslam hakkında kötü sözler söylemeye başladılar. Sonunda bir birlerine girdiler. Sa’d, eline geçirdiği bir deveye ait çene kemiği ile bir müşriğin başına vurarak suratını yaraladı. İşte bu olay, Allah yolunda akıtılan ilk kan idi.

Müslümanlar, fakir ve yoksul oldukları için hor ve hakir görülüyorlardı. Bir defasında müşrikler, Hz. Peygamber^(s.a.v.)’in çevresini boşaltabilmek için ona yanındaki fakir ve yoksulları kovmasını teklif etmişlerdi. Zira Resulullah^(sav), Ammar, Suheyb, Habbab ve Selman gibi yoksul sahabe ile sohbet ediyordu. “Biz sana iman edersek bunlarla birlikte mi olacağız? Kov bunları yanından; biz de sana uyalım.” dediler. Bu olay üzerine şu ayet indi:

“Sabah akşam Rablarına, sırf onun cemalini dileyerek, dua edenleri yanından kovma. O kafirlerin hesaplarından hiçbir şey sana ve senin hesabından hiçbir de onlara ait değildir. Onları huzurundan kovarsan zalimlerden olursun.” (En’am, 52)

Sa’d b. Ebi Vakkas, bu ayet, yukarıdaki dört kişiyle İbni Mes’ud ve benim hakkımda nazil oldu, buyurdu

Mekkeli müşriklerin baskı ve zulümleri, zaman zaman daha da şiddetleniyordu. Bu durum karşısında Hz. Peygamber^(s.a.v.), ashabının Medine’ye

göçmelerine izin verdi. Sa'd b. Ebi Vakkas da Akabe biatından sonra Mekke'den Medine'ye ilk hicret edenlerdendi.

Kardeşi Utbe, bir kan davası yüzünden çok evvel Mekke'yi terk ederek Medine'ye gelmiş ve Beni Amr b. Avf yanına yerleşmişti. Bu defa Sa'd da, diğer kardeşi Umeyr ile birlikte Medine'ye geldiğinde bu kardeşlerinin evine indi. Hz. Peygamber^(s.a.v.) ise daha sonra hicret etti.

İlk Seriiye ve İlk Ok

Müslümanlar, Medine'ye göç etmekle Kureyş'in tehdidinden kurtulmuş değillerdi. Kendi güvenliklerini sağlamak için küçük askeri birlikler (seriyyeler), düşman üzerine gönderiliyor ve keşif hareketinde bulunuluyordu. Bunların ilki sayılabileni, Ubeyde b. Haris komutasındaki seriye idi.

Hz. Peygamber^(s.a.v.), Ubeyde b. Haris komutasındaki bir süvari birliğini Mekke yolundaki Rabiğ vadisine gönderdi. Bu birlikte Sa'd b. Ebi Vakkas da vardı. Ebu Süfyan yönetiminde Şam'dan gelmekte olan bir kervan vurulacaktı. Bu karşılaşma, Müslümanları yurtlarından uzaklaştıran Kureyş ile il çarpışma olacaktı. Resulullah^(s.a.v.), bu birliğe bir de bayrak vermişti ki bu, Müslümanların ilk bayrağı oluyordu. Ebu Süfyan yönetiminde ise altı yüz kişi bulunuyordu.

Çarpışma, savaş düzeninde değil, karşılıklı ok atışlarıyla başladı. Cabir b. Semere bu olayı şöyle anlatıyor:

“Sa'd'la çıktığımız o seriyyede önce hezimete uğradık. Sa'd b. Ebi Vakkas, geri döndüğünde deve hörküçünden bir adamın ayağının dışarı çıktığını gördü ve bacağına ok attı. Adamın ayağından akan kanın geniş bir şerit oluşturduğunu görüyorduk. Sa'd, İslam için ok atan ilk kişiydi.”

Sa'd, bu çarpışmada sadağındaki oklar tükeninceye kadar müşriklere ok yağdırdı. Attığı hiçbir ok, boşa gitmiyordu. İnsan veya hayvan, kime değişiyorsa onu ya öldürüyor veya derinden yaralıyordu.

Müşrikler, bu durum karşısında tutunamayıp geri çekildiler.

Sa'd, bundan sonra hazırlanan seriyyelere hep katıldı. Harar istikametine gönderilen seriyyeye komuta etti. Buvat seferinde sancaktarlık yaptı. Ab-

dullah b. Cahş komutasında Nahle'ye gönderilen seriyyeye katıldı.

Medine'de olduğu zaman Hz. Peygamber^(s.a.v.)'in yanında olmaktan çok hoşlanırdı. Hz. Aişe anlatıyor:

Hz. Peygamber^(s.a.v.), gazvelerin birinden geceleyin Medine'ye döndüğünde uyuyamadı. “Keşke, ashabımdan bir adam gelse de bu gece beni korusa.” dedi. biz tam bu sırada bir silah şakırtısı işittik. Bunun üzerine Resulullah^(s.a.v.):

–O kimdir, diye seslendi.

–Sa’d b. Ebi Vakkas’dır, Ya Resulallah, dedi.

Resulullah:

–Seni buraya sevk eden nedir, diye sordu. Sa’d da:

–İçime Resulullah hakkında bir korku düştü. Gidip onu bekleyeyim diye düşündüm, şeklinde cevap verdi.

Bunun üzerine Allah Resülü de ona dua etti ve gönül rahatlığıyla uykuya daldı.”

“Anam, Babam Sana Feda Olsun”

Sa’d Ebi Vakkas, seriyyelere katıldığı gibi müşriklerle yapılan Bedir, Uhut ve Hendek savaşlarına da iştirak etmiştir. Hz. Peygamber^(s.a.v.)'in duasını ilk defa Bedir Savaşında almıştır. Zira o, okuyla birçok müşriği yaralamış, Nübeyh b. Haccac ve Huzeyfe b. Huzeyfe'yi de katletmiştir. Bu arada kardeşi Umeyr de şehit olmuştur.

Bu olayı bir de Sa’d b. Ebi vakkas’tan dinleyelim:

“Bedir gününde kardeşim Umeyr, şehit edilmişti. Ben de Said b. As’ı öldürmüş, kılıcını almıştım. Onun bu kılıcına “Zülketife” derlerdi. Bu kılıcı alarak Resul-i Ekrem’in yanına geldim. Resul-i Ekrem de bana: “Git, kılıcı götür, ganimetlerin bulunduğu yere bırak.” dedi. Emrine uyup geri döndüm. Kardeşimin katlinden dolayı ne kadar mahzun ve müteessir olduğumu yalnız Allah bilir. Bu sırada şu Ayet-i kerime nazil oldu: “Sana harp ganimetlerini sorarlar. De ki: Ganimetler, Allah’ın ve Resulünüdür. O halde Allah’tan korkun, aranızı düzeltin, Allah’a ve Resulüne itaat edin.”

(Enfal, 1). Bunun üzerine “git kılıcını al.” dedi.

Bedir’den sonra Uhut savaşına da katıldı. Onun esas kahramanlığı, bu savaştadır. Uhut gününde Müslümanların en sıkışık zamanında bile Hz. Muhammed^(s.a.v.)’in yanından hiç ayrılmayıp düşmana karşı savaşmıştır. Hz.Sa’d, ok atmaktaki maharetiyle meşhurdur. Allah yolunda ilk ok atan sahabe olarak tanınıyordu. Uhut savaşında binden fazla ok atmıştı. Hz. Peygamber^(s.a.v.) de terkindeki okları çıkararak ona vermiş ve ona ‘Allah senden razı olsun, al, şunları da at.’ demişti.

Allah Resulü^(s.a.v.), Uhut savaşında Sa’d b. Ebi Vakkas’a: ‘Anam, babam sana feda olsun! At!’ buyuruyordu. Hz. Ali, Peygamber Efendimizin Hz. Sa’d’dan başkasına böyle bir ifadede bulunmadığını bildirmiştir.

el-Vakıdi, Muhammed b. Ömer’den naklediyor:

Bazı müşrikler, Müslümanları ok atışlarıyla taciz ediyorlardı. Hıbban b.Araka ve Ebu Ümmü Üsame el-Cüsemi onlardandı. Hz. Peygamber^(s.a.v.) de Sa’d b.Ebi Vakkas’a ‘At; anam, babam sana feda olsun.’ diyordu.

Hıbban b.Araka bir ok attı, yaralılara su veren Ümmü Eymen’in eteğine isabet edip onu yaraladı. Bu durum, Resulullah^(s.a.v.)’i çok üzdü. Sa’d b. Ebi Vakkas’a bir ok verdi, at dedi. Ok, Hıbban’ın gırtlığına isabet etti. Sırt üstü düşünce avret yeri görüldü.

Sa’d diyordu ki: o anda Resulullah^(s.a.v.)’in azı dişleri görülecek kadar güldüğünü gördüm. Resulullah^(s.a.v.) ona:

“Sa’d, sen o kadının intikamını aldın. Allah, duanı makbul ve okunu isabetli kılsın.” diye dua etti.

Hıbban’ın arkadaşı Malik b. Züheyr, bir kayanın arkasına sinerek Müslümanları okla şehit ediyordu. Hz. Sa’d, kayanın arkasından başını çıkarttığı sırada Malik’e bir ok attı, tam gözünden vurdu.

Sa’d b. Ebi Vakkas diyor ki:

“Resulullah^(s.a.v.), Uhut Savaşında beni önüne oturttu. Ok atmaya başladım ve her atışımda ‘Allah’ım, bu senin okundur. Onunla düşmanı vur.’ diye dua ediyordum. Hz. Peygamber^(s.a.v.) de “Allah’ım, Sa’d’ın duasını kabul et. Allah’ım, Sa’d’ın okunu isabetli kıl.” diye dua ediyor ve “Devam! Devam Sa’d! Babam,

anam sana feda olsun.” buyuruyordu. O gün yedi sekiz kişiyi saf dışı ettim.”

İbni Asakir, bu ve benzeri birçok kıssa naklediyor. Sad’ın attığı okları müşrikler tekrar ona atınca Sad’ın kendi oklarını tanıyıp onları defalarca attığına dair rivayetleri tek tek kaydediyor.

Sa’d b. Ebi Vakkas, Uhut Savaşı’nda gördüklerini anlatırken o günlerin heyecanını yaşıyordu:

“Uhut Savaşı’nda Allah Resulü^(s.a.v.)’i iki kişiyle, Cebrail ve Mikail ile beraber gördüm. Bunlar, Hz. Peygamber^(s.a.v.)’ namına savaşıyorlardı. Üzerlerinde beyaz elbise vardı. Adem oğullarının en şiddetli savaşçıları gibi savaştılar. Bu iki kişiyi ben, ne Uhut’tan önce, ne de sonra gördüm.”

Bu rivayeti Kamil Miras, şöyle yorumluyor: “İslam tarihi, meleklerin savaşlarda müminleri te’yid (destekleme) olaylarıyla doludur. İslam ordusu; Bedir, Uhut gibi en çetin savaşlarda her ne zaman maddi imkansızlıkla karşılaşmış da Allah’a sığınarak hamlelerde bulundu ise mutlaka manevi bir yardıma mazhar olmuşlardır.”

Sa’d b. Ebi Vakkas, savaşlarda Mekkeli Müslümanların üç bayrağından birini taşıyordu. Yani Müslümanların bayraktarlarından biriydi. Bedir ve Uhut’tan sonra Hendek, Hayber, Taif, Tebuk ve Huneyn savaşlarına, Mekke Fethi ve Veda Haccı’na katılmıştır.

Ziyaret ve Vasiyet

Sağlığında cennetle müjdelenen on kişiden biri olan Sa’d b. Ebi Vakkas, islama ilk girenlerin de yedincisiydi. Peygamber Efendimiz^(s.a.v.) ile Veda Haccı’na katılmış ama hac senasında hastalanarak görevini tamamlayamamıştı. Allah için hicret ettiği beldede, Medine’de ölemeyeceği endişesine kapılmıştı. Çünkü arkadaşı Sa’d b. Havle, Mekke’de vefat etmiş ve bu sebeple onun ardından mersiyeler söylenmişti. Zira onların anlayış ve inanışına göre böyle bir durum, hicretin iptali anlamına geliyordu.

Sa’d b. Ebi Vakkas’ın hastalandığını duyan Hz. Peygamber^(s.a.v.)’ onu ziyarete gelmişti. Sa’d, Mekke’de kalmak endişesiyle ağlıyordu. Hz. Peygamber^(s.a.v.) ona:

–Neden ağlıyorsun, diye sorduğunda endişesini dile getirdi:

–Ey Allah’ın Resulü, zavallı Sa’d b. Havle gibi yolculuk için geldiğim şurada ölmekten endişe ediyorum. Siz Medine’ye döneceksiniz de ben dostlarımdan geri mi kalacağım?

Hiz. Peygamber^(s.a.v.), elini alnına koydu. Yüzünü, göğsünü, alnını mes-hetti. Sonra ellerini kaldırarak “Ya Rabbi, Sa’d’a şifa ihsan et.” dedi ve bunu üç defa tekrar etti. Sa’d, bu olayı anlatırken elinin serinliğini hissettiğini söyledi. Sonra endişesini giderecek açıklamalarda bulundu:

–Hayır, sen bizden geri kalmazsın. Şayet burada kalır da Salih amel işlersen elbette onunla dereceler artar, merteben yükselir. Allah’ın kerem ve inayetinden öyle umarım ki Allah seni hastalıktan kurtarıp uzun ömürlü kılar. Senin (fütuhatın)la bir çok Müslüman yararlanır, birçok müşrik de zarar görür.

Sa’d, bu ziyaretten sonra tamamen iyileşmiş ve kırk seneden fazla yaşamıştır. Hatta Kadisiye Savaşı’nda İran ordularını perişan etmiş; düşman zarar görmüş ama Müslümanlar da ganimetlerden faydalanmışlardır.

Hiz. Peygamberin hayır dua ve tesellisine rağmen Sa’d, hala hayatından endişelidir.

–Ey Allah’ın Resulü, ben servet sahibiyim. Tek kızımdan başka varisim yok. Malımın hepsini sadaka olarak dağıtmak istiyorum, dedi. Resulullah^(s.a.v.):

–Hayır, öyle yapma, buyurdu.

–Yarısını vasiyet edeyim.

–Hayır

–Malımın üçte birini vasiyet edeyim.

–Evet, üçte biri yeterlidir. Aslında üçte bir de çoktur. Çünkü Ey Sa’d, varislerini zengin bırakman, muhtaç ve halka ellerini açar vaziyette bırakmandan çok daha hayırlıdır. “Ey Sa’d, inşallah sen yaşarsın, Allah rızası için infak ettiğin her nafakadan şüphesiz ki sevap alırsın. Hatta yemek yerken hayat yoldaşının ağzına verdiği bir lokma da senin için bir nevi sadakadır.”

Bu olay ve Peygamber Efendimizin Veda Hutbesindeki sözleri, vasi-

yetin sınırını belirlemesi bakımından çok önemlidir. İslam hukukunda bir kişinin malının üçte birinden fazlasını vasiyet yoluyla bir kişi veya kuruluşa devredemeyeceği hükmünün mesnedini teşkil eder.

Cennetlik Kul

Bir insan için sağlığında cennetle müjdelenmek ne güzel şey! Hem de Allah Resulü Hz. Muhammed^(s.a.v.) tarafından. Hz. Enes ^(ra) anlatıyor:

“Resulullah^(s.a.v.)’in yanında oturuyorduk. Hz. Peygamber, “Şimdi cennet ehlinde bir kişi çıkıp gelecek.” buyurdu. Az sonra Sa’d b. Ebi Vakkas çıkıp geldi. Ertesi gün yine aynı şekilde söyledi ve yine Sa’d çıkıp geldi. Sonraki gün yine aynı şekilde söyledi ve yine Sa’d b. Ebi Vakkas çıkıp geldi.”

Abdurrahman b. Ahnes, Hz. Peygamber^(s.a.v.)’in şöyle dediğini naklediyor: ‘On kişi cennettedir: Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Sa’d b. Malik Ebu Vakkas, Abdurrahman b. Avf. Onuncusu da Said b. Zeyd’dir.’

Kaynak eserlerde sağlığında cennetle müjdelenen on sahabe (Aşere-i Mübeşşere), yukarıda sayılan isimlerdir. Hadislerde cennetle müjdelenen bu sahabelerden başka Hz. Hatice, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Selam gibi münferit olarak cennetle müjdelenmiş bir çok sahabe vardır. Bunların hepsi de ilk Müslümanlardır. Hz. Peygamber^(s.a.v.)’in hep yanında olmuşlardır. Allah ve Resulüne olan sevgileri, çok içtendir. Allah yolunda kendi yakınlarıyla bile savaşmaktan çekinmemişlerdir.

Sa’d b. Ebi Vakkas da cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Hz. Peygamber^(s.a.v.)’le her savaşa katılmış ve duasını almıştır.

Hz. Peygamber^(s.a.v.)’den Sonra

Sa’d b. Ebi Vakkas, sahabenin ileri gelenlerindendi. İlk Müslümanlardandı. Her savaşta ve birçok seriyyede bulunmuştu. Cennetle müjdelenen on kişiden biriydi. Bu nedenle Hz. Peygamber^(s.a.v.)’in vefatından sonra halife olacaklar arasında adı geçiyordu. O, bu ihtimali ortadan kaldırmak için Hz. Ebu Bekir’e ilk biat edenlerden olmuştu.

Hız. Ebu Bekir zamanında Hevazın bölgesinin zekatlarını toplayıp beytülmale teslim etme görevini üstlenmişti. Sa'd bu görevi yürütürken Hız. Ebu Bekir'den sonra Hız. Ömer hilafet makamına geçti. Devlet, bu sırada önemli sorunlarla uğraşıyordu. İslam ordularının biri Şam'da, biri de Irak'taydı.

Hız. Ömer, Irak bölgesindeki olaylara bizzat müdahale etmek istiyordu. Zira İranlılarla Irak'taki Müslümanlar arasında zaman zaman şiddetli savaşlar oluyordu. Sürekli yenilgiye uğrayan İran'daki Sasani Devleti, yeni Kısra Yezdigerd etrafında toplanmaya başladı. Bu durumdan haberdar olan Halife Ömer, konuyu tartışmak için Danışma Meclisini topladı. Bazıları, Hız. Ömer'in Medine'den çıkarak orduyu bizzat sevk ve idare etmesini istiyorlardı. Fakat tecrübeli sahabe, buna karşı çıkıyordu. Müzakere devam ederken Hevazın'de zekat toplamakla görevli olan Sa'd b. Ebi Vakkas'ın mektubu geldi. Oradakilere, Hız. Ömer'e "İşte, aradığın adamı buldun." dediler. Hız. Ömer de bu fikri benimseyerek Hız. Sa'd'ı Medine'ye davet etti. Medine'de hazırlanmış olduğu orduya onu komutan atadı.

Sa'd, hazırlıkları tamamladıktan sonra Irak bölgesine hareket etti. Orada bir takım kabilelerin irtidat ettiği haberini aldı. Öncelikle onları tekrar islama davet ederek bölgede birlik ve güveni sağladı. Sonra savaş için en uygun alanı seçip İranlılarla orada savaşmaya karar verdi.

Başkomutan

Sa'd b. Ebi Vakkas, Halife Ömer tarafından komutan tayin edilince hazırlıkları bizzat denetledi. Bahar mevsiminde harekete geçen dört bin kişilik seçkin ordu, Kadisiye'ye varıncaya kadar 30 000'i buldu. Rüstem komutasındaki İran ordusu ise 120 000 civarındaydı. 30 kadar da fil vardı.

Her iki ordu da karargah kurup yerlerini aldılar. Müzakereler uzun sürdü. Rüstem, aslında teklifleri kabule yakın olmasına rağmen diğer komutanların baskısıyla o da savaş yolunu seçti. Elçiler, İran Kısrası Yezdigerd ile görüştüler ve İranlılara "Ya Müslüman olursunuz, ya cizye vermeyi kabul edersiniz ya da savaşsınız." tarzında üç seçenek sundular. Kısra buna kızarak; "Eğer benden önce elçi öldüren bir kral olsaydı, bu adete uyar, ben de sizi öldürürdüm." dedikten sonra bir miktar toprak getirtti. "Benden size bu

toprak hediye. Benden, bundan başka bir şey alamazsınız. Rüstem, Kadisiye’de hepinizi hendeğe gömecek.” diyerek elçileri huzurundan çıkarttı.

Elçiler, toprağı sırtlanıp Sa’d b. Ebi Vakkas’ın yanına döndüler. “Ya Sa’d, müjde. Rabbimiz, onların toprağını bize verdi.” diyerek karargaha girdiler. Oradaki sahabe, bu toprağı İran’ın fethine işaret saydılar ve o inançla işe koyuldular.

Sözün bitip savaşın başlayacağı gün Sa’d b. Ebi Vakkas, önce sözü dinlenen sahabeyi toplayarak askerler arasında dolaşıp onları savaşa teşvik etmelerini emretti. Hafızlar, cihat ayetlerini okumaya başladılar. Coşkunun doruğa çıktığı sırada Hz. Sa’d, başkomutan olarak askerlere hitap etti:

“Askerlerim, öğleye kadar yerinizden kıpırdamayın. Namazdan sonra ben tekbir getireceğim. Benim ilk tekbirimi duyduktan sonra siz de tekbir getiriniz ve hazırlanınız. İkinci tekbir ile birlikte siz de tekbir getiriniz ve silahlarınızı kuşanınız. Üçüncü tekbirimi duyduktan sonra süvariler, atlarına binerek hazır duruma gelsinler. Dördüncü tekbirimle hepiniz, tekbir getirerek düşmana saldırınız.”

Savaş, tekbirlerle başladı. Önce mübarezelerle savaş kızıştı. Sonunda dördüncü tekbirle hücumla geçildi. Başkomutan Sa’d b. Ebi Vakkas, ‘ırku’n-nesa’ denilen bir hastalığa yakalandığı için savaşa bizzat katılamadı. Bu hastalık nedeniyle kalça kemiğinden ayakucuna kadar uzanan sinir rahatsızlığı vardı ve ayrıca vücudunun pek çok yerinde çıban çıkmıştı. İşte bu nedenle Sa’d, o zamana kadar harp usullerinde benzeri görülmemiş bir şekilde, savaş alanına hakim bir mevkie yüksekçe bir çardak kurdurarak onun üzerine yerleşmişti. Göğsüne bir yastık alarak yere eğilmiş bir şekilde orduyu sevk ve idare ediyordu.

İslam ordusu hücumla geçtiğinde süvariler, İranlıların filleriyle karşılaşınca atları ürktü. Bu duruma bir çare gerekiyordu. Fillerin en zayıf noktalarının hortumları ve gözleri olduğu gerçeğinden hareketle başta Amr b. Ma’dikerip olmak üzere İslam cengaverleri savaş alanına girdiler. Birkaç filin hortumunun kesilmesi ve bir filin de gözünün yaralanması üzerine fil ordusu dağıldı.

Artık iki ordu baş başa kaldılar. Güçler denk olmasa da İslam ordusunun morali yerindeydi. Savaş, bütün şiddetiyle sürüyordu. İran ordusu baş-

komutanı Rüstem'in kellesinin uçurulmasıyla askerleri hezimete uğradı. İran ordusu, Irak bölgesinden geri çekildi. Hicri 15, miladi 637 yılında yapılan Kadisiye Savaşı, Sa'd b. Ebi Vakkas komutasındaki İslam ordusunun zaferiyle sonuçlandı. Bu zafer, yiğitlere örnek, şairlere ilham kaynağı oldu. Onun üzerine nice şiirler ve destanlar yazıldı.

Sıra, Sasanilerin başkenti Medain'deydi. Hz. Ömer'in emriyle İslam ordusu, İran Kısrasının ikamet ettiği Medain'e hareket etti. Bunu duyan Kısra Yezdigerd, korkudan şehri terk etti. Müslümanlar şehre girdikleri zaman onları saray muhafızları karşıladılar ve savaşmaksızın teslim oldular. Hz. Sa'd, Kısranın sarayına girdiği zaman o ihtişamın böylesine terk edilmesini seyrederken şu ayeti okudu:

“Onlar; geride nice bağlar ve bahçeler, ekinler, güzel konaklar, zevk ve sefasını sürdükleri nice nimetler bırakmışlardı. İşte böylece Biz de onları başka bir topluma miras bıraktık.” (Duhan, 25-28)

Sa'd, bu savaş ve fetihlerde ele geçen ganimetlerin beşte birini Medine'ye göndermiş, kalanını gazilere taksim etmişti. Gönderilen eşyalar arasında Kısra'nın kılıcı, miğferi ve mücevherleri de vardı. Hz. Ömer, bunları görünce “Bunları ele geçirip buraya gönderen ve bunları buraya getiren insanlar, gerçekten güvenilebilecek insanlardır.” diyerek hayranlığını ifade etmişti. Ayrıca ganimetleri insanların huzurunda mescidin ortasına döktürmüş ve Resul-i Ekrem'in “İran Kısrası ve Bizans Kayzeri'nin hazineleri, Allah yolunda harcanacak ve dağıtılacaktır, dediği gerçekmiş, işte gördünüz.” diyerek bir mucizenin gerçekleştiğini halka böyle ilan etmişti.

Sad b. Ebi Vakkas, Medain'i fethettikten sonra halifeden gelecek yeni bir emre kadar orada kaldı. Bu dönemde Medain çevresindeki bir çok İran kentini de fethetti.

İran ordusu, Medain'den firar edince Celule denilen yerde yeniden toparlanmaya başlamıştı. Durumdan haberdar olan Sa'd, halifeden özel izin alarak ordusunun bir kısmını Tigris ve Musul'a, on iki bin kişilik süvari birliğini de Haşim komutasında Celule'ye sevk etti (M.638). İranlılar Celule Savaşında tam bir hezimete uğradılar. Bu yenilgi, İran'daki Sasani İmparatorluğu'nun çöküşünü hızlandırdı.

Sa'd b. Ebi Vakkas, bu fetihler sırasında ele geçirilen araziye gazilere da-

ğıtınmış, Halife Ömer'in emri gereği, yerli halkın elinde bırakmıştır. Bu uygulama, yerli halkın memnuniyetine vesile olmuş ve yeni fetihlerin önünü açmıştır.

Hız. Ömer, bu fetihler esnasında Sa'd'a bir mektup yazarak feth olunan arazinin alanının hesaplanmasını, verim durumunun tespitini ve halkının sayılmasını istemişti. O günün şartlarında bunların yapılabilmesi pek de kolay değildi. Buna rağmen Hız. Sa'd, bu konulardaki çalışmaları başarıyla tamamladı. Feth olunan yerlerin arazi ve nüfus miktarı ortaya çıkınca cizye ve haraç vergilerinin tarh edilmesi mümkün olabildi.

Modern Şehir: Kûfe

Sa'd b. Ebi Vakkas, Medain'de ikamet ettiği dönemde buranın su ve havasının mücahitlere uygun olmadığını fark ederek durumu Hız. Ömer'e bildirdi. Hız. Ömer de yeni bir yerleşim yerinin kurulmasını emretti. Ancak bu yeni yerin devlet merkezine yakın olmasına, arada nehir veya köprü bulunmasına özen gösterilmesini istedi. Sa'd da bu niteliklere uygun bir yer bulunması için Selman ve Huzeyfe'yi görevlendirdi. Onlar da Fırat'ın batısında, günümüzdeki Necef ile Kerbela arasında kalan bölgeyi yeni şehir alanı olarak uygun gördüler. M. 638 yılında Sa'd b. Ebi Vakkas, buraya gelerek inceledi. O da uygun görerek durumu Hız. Ömer'e bildirince halifeden gerekli izin çıktı. Gelen talimatta bu şehrin kuruluşuyla bizzat Hız. Sa'd'ın ilgilenmesi emredildi.

Sa'd b. Ebi Vakkas; burayı kent merkezi olarak tespit ederken bölgenin yapılacak seferler için stratejik konuma sahip olması, yeni islama girenlerden farklı etnik kökene mensup insanların burada yaşayabilmeleri, arazinin zengin tarım havzasına sahip olması ve ticaret güzergâhında bulunması gibi özelliklerini göz önüne alarak karar vermişti.

Bu araziye kurulan Kûfe şehri, İslam tarihinde önemli kültür ve idare merkezlerindendir. Bağdat'tan bir asır önce kurulmuştur. Hız. Ali ve ilk Abbasi halifeleri dönemlerinin başşehridir.

Kûfe şehri, Sa'd b. Ebi Vakkas tarafından 638 yılında inşa edilmeye başlanmıştır. Kuruluş planıyla günümüzdeki modern şehircilik anlayışına ör-

nek teşkil edecek düzeydedir. Plana göre merkeze cami yerleştirilmiştir. Ana caddelerin tamamı da merkezi alana çıkmaktadır. Merkezde caminin yanına “darü’l-imare” denilen hükümet konağı yapılmıştır. Devlet işleri burada görülmektedir. Kufe valis Sa’d b. Ebi Vakkas, resmi işlere burada bakmaktadır. Beytülmal denilen hazine dairesi de camiye bitişiktir. Mescidin yakınına pazaryeri ve çarşı yerleştirilmiştir. Mescitle hükümet konağının batısında geniş bir meydan bulunmaktadır. Şehir, merkezden dışa doğru dairesel bir şekilde planlanmıştır.

Şehrin caddelerinin genişliği ve bir birleriyle bağlantısı oldukça ilginçtir. Şehri merkeze bağlayan beş ana cadde bulunmakta olup genişlikleri en az 40 arşın, yani 27 metre olarak planlanmış ve uygulanmıştır. Mahalleleri ana caddelere bağlayan caddeler, 20 m. genişlikte tasarlanmıştır. Ara sokaklar 14 m. genişlikte tutulurken en dar sokağın 5 m. civarında olması şart koşulmuştur. Yani çıkmaz sokak bile bu asgari şarta uygun olmak zorundadır. Zira Halife Ömer’in emri böyledir. Vali Sa’d b. Ebi Vakkas da onu uygulamıştır.

Kûfe, uygulanan temizlik sistemi ve kanalizasyon bağlantılarıyla modern belediyecilik için ilk örneklerden biridir, kuruluşunda buraya 24 000 kişi yerleştirilmiştir. Nüfusu, zamanla 140 000’e ulaşmıştır.

Kûfe valisi; Hemedan, Rey, Kazvin, İsfahan ve Azerbaycan’ı idare eder hale gelmiştir. Emeviler döneminde Kûfe; Basra, Umman, Bahreyn, Kirman, Sicistan, Horasan ve Maveraünnehir’i kapsayan Irak eyaletinin merkezi olmuştur.

Görüldüğü üzere tarihe mal olmuş kültür, ticaret ve idare merkezi olan Kûfe’nin kuruluşu, Sa’d b. Ebi Vakkas sayesinde olmuştur. Günümüzde bile şehir planlamacılığında model olabilecek modern şehircilik anlayışıyla yapılmış ve buraya gelen kabileler belli bir sistemle yerleştirilmiştir. Hz. Sa’d’ın yaptırmış olduğu hükümet konağı, sekiz asır ayakta kalabilmiştir.

Hizmet ve Şikâyet

Kufe’nin inşasından sonra valilik görevine getirilen Sa’d b. Ebi Vakkas, üç buçuk yıl bu makamda kalmıştır. Bu sürede tüm bölgeyi başarıyla yönet-

miştir. Zira o, son derece alçak gönüllü ve adil bir insandı. Halka adalet çerçevesinde eşit muamelede bulunurdu. Amr b. Ma'dikerib'in ifadesiyle halka ve maiyetindekilere şefkatli bir anne gibi davranırdı. Buna rağmen herkesi memnun etmek mümkün değildi. Bazı insanlar, o kadar hizmeti hiçe sayarak Medine'ye Sa'd b. Ebi Vakkas'ı şikayet etmişlerdir. Hatta namazı iyi kıldırmıyor, demişlerdir.

Hız. Ömer, gelişmeleri yerinde incelemek üzere Muhammed b. Mesleme'yi Kufe'ye göndermiştir. Ona Amr b. Ma'dikerip, şöyle ifade vermiştir:

“Sa'd; çadırında mütevazı bir insan, çizgili elbisesi içinde bir bedevi, ininde bir aslandır. Hüküm verirken adil davranır, hak taksim ederken eşit dağıtır. Seriyeye içinde uzaklara kadar gider. Bize iyiliksever bir anne gibi şefkat gösterir. Hakkımızı son zerresine kadar verir.”

Muhammed b. Mesleme, Kufe'de Hız. Sa'd'ı alıp her mahallenin mescidine götürdü. Sa'd'ın durumunu cemaate sordu. Herkes, iyiliğinden bahsedip övdüler. Fakat şikayetçiler sustular. Beni Abes mescidine vardıklarında Ebu Sa'de diye tanınan Üsame b. Katade şöyle dedi:

“Bize sorarsanız. Allah'a yemin ederiz ki o, hüküm verirken adil davranmıyor. Ganimetleri taksim ederken eşit dağıtmıyor. Savaşlarda ordunun başında bulunmuyor.”

Ebu Sa'de'nin bu suçlamaları, Sa'd'ın pek gücüne gitti.

“Ya Rabbi, eğer bu kulun sırf riyakarlık ve desinler için yalan söylüyorsa gözünü kör et, kısa zamanda yoksullaştır, ömrünü uzun eyle, kendisini de fitneye maruz kıl.” diye bedduada bulundu.

Duasının makbul olmasıyla tanınan Sa'd'ın bu duası da kabul olmuştur. O adam çok yaşayıp kirpikleri gözlerinin üzerine inmiş olduğundan göremez olmuştur. Çok evladı olup yokluk ve sıkıntı içine düşmüştür. Kadınlar yüzünden başı beladan ve fitneden hiç kurtulmamıştır. Hatta yalancı bir adamın fitnesi ve iftirası sonucu öldürülmüştür. Sağlığında kendisine nasıl olduğu sorulduğunda “Büyük sıkıntı içindeyim. Körüm ve yoksulum. Bir de fitneye maruz kaldım. Zira bana, Sa'd'ın bedduası isabet etti.” diye cevap vermiştir.

Muhammed b. Mesleme, Hız. Sa'd'ın hakkındaki şikayetlerin asılsız olduğunu yerinde tespit etmiştir. Sa'd'la birlikte Medine'ye döndüklerinde raporunu Hız. Ömer'e takdim etmiştir.

Hız. Ömer, karşısında Sa'd'ı görünce namazı nasıl kıldırıldığını sormuş, o da şöyle demiştir: “Ben, onlara Resulullah^(s.a.v.)’ın yatsı namazını kıldırıldığını gibi kıldırıyorum. İlk iki rekâtı uzatıyor, son iki rekâtı kısa tutuyorum.” Hız. Ömer de “Anlaşılan, şikâyet bu yüzdenmiş.” demiştir.

Hız. Ömer onu tekrar Kufe’ye göndermek istediğinde Hız. Sa’d, “Namazımdan şikâyetçi olanların emirliğini kabul etmem.” diyerek geri dönmüştür. Hız. Ömer de fitnenin yayılmasını önlemek için Sa’d b. Ebi Vakkas’ı Medine’de bırakarak onun yerine Abdullah b. Abdullah b. Utban’ı atamıştır.

Hız. Osman Devrinde

Sa’d b. Ebi Vakkas, Kufe valiliğinden ayrılınca Medine’de kalır. Buna en çok üzülenlerden birisi, şüphesiz ki Hız. Ömer’dir. O, bir Mecusi tarafından hançerlenmesinin akabinde, yeni halifenin seçilmesi için tamamı cennetle müjdelenenlerden oluşan altı kişilik bir Danışma Meclisi oluşturdu. Bu mecliste Hız. Ali, Hız. Osman, Hız. Talha, Hız. Zübeyr, Abdurrahman b. Avf ve Sa’d b. Ebi Vakkas bulunuyordu. Hız. Ömer, içlerinden birini halife seçmelerini vasiyet etti.

Hız. Ömer, Danışma Meclisindekilerin hepsine güveniyordu. Her birini ayrı özellikleriyle övüyordu. Çevresindeki insanlara Hız. Sa’d hakkında şöyle diyordu:

“Eğer Sa’d halife seçilirse, elhak o bu göreve ehildir. Eğer seçilmezse halife olan zat, onu devlet işlerinde görevlendirerek yararlı olsun. Ben onu Kufe valiliğinden aczi veya hıyaneti nedeniyle almış değilim.”

Bu mecliste Hız. Osman halife seçilince Hız. Ömer’in vasiyeti üzerine onu tekrar Kufe valiliğine atadı. Bu sırada Rey halkı ahitlerini bozarak isyan etmek üzereydiler. Sa’d b. Ebi Vakkas, böyle bir istihbarata ulaşınca derhal asker sevk ederek kargaşayı bastırmış ve Deylem üzerine sefere çıkmıştı. Tam bu sırada Beltülmalden sorumlu olan Abdullah b. Mes’ud ile aralarında çıkan bir anlaşmazlık sonucu tekrar görevden alınınca Medine’ye döndü. Şehre 10 mil mesafede Akik denilen mevkide harap bir arazi satın alarak içine bir konak yaptırıp oraya yerleşti. Toplumdan ve olaylardan uzak, uzlet hayatı yaşamaya başladı.

Maddi durumu, son dönemlerde iyileşmişti. Ganimetlerden gelen paylarla arazi ve mülk sahibi olduğundan serveti bir hayla artmıştı. Hayatının son deminde Akik bölgesindeki arazisinde tarımla uğraşıyordu. Zengin olmasına rağmen gösterişten uzak, sade bir hayat sürdürüyordu.

Fitne Devrinde

Hız. Osman'nın kendi evinde Kur'an-ı Kerim okurken şehit edilmesiyle başlayan, onun katillerinin bulunup cezalandırılması isteğiyle Hız. Ali'ye karşı ayaklanmaya dönüşen döneme "Fitne Devri" denilmektedir. İşte bu dönemde olayların ümmet arasında kan dökülmesine neden olacağını gördüğü ve bu fitneyi önlemeyi başaramayacağını düşündüğü için bu olaylardan uzak durup tarafsız kalmaya karar veren Sa'd b. Esi Vakkas, Medine dışındaki evinde inzivaya çekilmiş ve ailesine de bu konulardaki gelişmeleri kendisine duyur-mamalarını emretmiştir. Buna rağmen bazı bilgiler, kendisine ulaşmaktadır.

Sa'd b. Ebi Vakkas'ın oğlu Ömer, bir gün babasının uzlete çekildiği yere gelerek şöyle dedi:

–Ey babacığım, Bedir'e katılan ashaptan ve Danışma Meclisinde bulunan sahabeden, senden başka kimse kalmadı. Sen kendini öne sürüp insanlara takdim edersen sana kimse itiraz etmez.

–Evladım, bunun için mi geldin?.. Benim az bir ömrüm kaldı. Ben, çıkıp da Muhammet ümmetinin bir kısmını bir kısmıyla vuruşturacak mıyım?

Hız. Sa'd, uzleti tercih etmişti. Gerekçesini şöyle açıklıyordu: 'Ben, Resulullah(s.a.v.)'in 'Rızkın hayırlısı yeterli olanı ve zikrin hayırlı da gizli olanıdır.' dediğini işittim.'

Ömer, babasının niyetini ve tavrını anlayıp ısrar etmekten kaçınarak oradan ayrılmıştı. Ama şansını bir daha denemek isteyecekti.

Yine bir gün Hız. Sa'd, Akik mevkiindeki evinde ailesiyle birlikte oturlurken deve üzerinde birinin kendilerine doğru geldiğini görürler. Yaklaşınca gelenin oğlu Ömer olduğunu fark ederler. Ömer, devesini çökterttikten sonra babasına sitem etmeye başlar:

–Allah Resulü(s.a.v.)'in ashabı halife seçiminde ihtilaf ederlerken senin burada tek başına kalmayı tercih etmen doğru mu?

Hız. Sa'd'ın cevabı çok anlamlıdır:

–Bana şayet müminle kafiri ayırt edecek bir kılıç getirdiysen ben de onunla meydana çıkar, savaşırım.

–Böyle bir şey olamaz ki..

–Hayır, Öyleyse ben, o kavgada yokum.

Babasından beklediği cevabı alamayan Ömer, babasına kahırlı sözler söyleyerek devesine bindi:

–Öyleyse ye, iç, otur

Babasının cevabı da o kadar ağırdı:

–Benim her şeyim var. Senin yemeğine ihtiyacım yok

Sa'd b. Ebi Vakkas, tarafsızlığını korumakta kararlıydı. Ama çevresindeki bazı insanlar, onu olayların içine çekmek istiyorlardı. Yine bir gün kardeşi Utbe'nin oğlu Haşim, onu ziyarete gelmiş ve şöyle bir teklifte bulunmuştu:

–Bak; şurada yüz bin kılıç, seni halifelğe en layık insan olarak görüyor.

Sa'd b. Ebi Vakkas'ın cevabı, çok veciz:

–Ben, yüz bin kılıcın içinden bir kılıç istiyorum; onunla mümine vurduğumda bir şey yapmasın, kafire vurduğumda onu öldürsün.

Bu söz üzerine Haşim, umduğunu bulamayarak oradan ayrıldı. Doğru Hz. Ali'nin yanına gitti ve onun safında yer aldı.

Sa'd b. Ebi Vakkas, Cemel ve Sıffin olaylarına katılmayıp uzleti tercih etmişti. Hz. Ömer'in oğlu Abdullah da aynı yöntemi uyguladı. Hz. Ali, onların bu tavırlarına gıpta etmişti: “Sa'd b. Ebi Vakkas ile Abdullah b. Ömer'in tarafsız hareketleri doğrudur. Onların bu hareketinde günah varsa bu, affedilebilecek küçük günahıdır. Fakat sevap varsa bu, büyük ve takdire layık bir sevaptır.”

Muaviye'ye Karşı Tavrı

Sa'd b. Ebi Vakkas'ın tarafsız davranışı, Hz. Ali tarafından takdirle karşılanırken Muaviye'nin ümide kapılmasına vesile olmuştur. Bundan cesaretlenerek aynı tutumda olan Abdullah b. Ömer, Muhammed b. Mesleme ve

Sa'd b. Ebi Vakkas'a mektup yazarak Hz. Osman'ın katillerinin bulunması ve intikamının alınması konusunda kendisini desteklemelerini istemiştir.

Hz. Sa'd, ona verdiği manzum cevapta şöyle demiştir:

“Ey Muaviye, sen, onulmaz bir derde düşmüşsün ki onun devası yoktur. Beni bu konuda müminlerin emiri Hz. Ali bile davet etse yine katılmazdım. Sen, Hz. Ali'nin bile ulaşamayacağı şeyi benden nasıl beklersin? Sen, ona feda olmalısın.”

Hz. Ali'nin şehit edilmesinden ve Hz. Hasan'ın halifelik konusunda Muaviye ile anlaşmasından sonra halife sıfatıyla Muaviye, hac niyetiyle Hicaz bölgesine geldi. Medine'de Sa'd b. Ebi Vakkas, ziyaret için yanına vardığında “es-selamü aleyke eyyühe'l-melik” diyerek ona melik sıfatıyla selam verdi. Müminlerin emiri sıfatıyla selam vermemesi Muaviye'nin zoruna gitti.

–Başka bir şey söylemek istersen söyleyebilirsin, dedi

O da:

–Biz Müslümanlar, seni emir tayin etmedik. Sanki sen, içinde bulunduğun bir emirlik istedin. Allah'a yemin ederim ki senin emir (halife) olman, beni sevindirmiyor, dedi.

Muaviye, hep alttan alıyordu:

–Ey Sa'd, ben ve amcaoğlun Ali, çok kan akıttık. Gel, şu sedire otur da konuşalım. Sonra şöyle devam etti: Ey Sa'd, sen bizim haklılığımızı kabul etmedin. Bize karşı da olmadın. Yanımızda da yer almadın. Öylece oturdun.

Sa'd cevap verdi:

–Dünya karanlığa gömülmüştü. Ben de deveme “ıh” dedim. Ortalık aydınlanıncaya kadar onu ıhtırdım.

–Sana iki tabloyu da anlattım. Allah'ın kitabında “ıh” diye bir şey okumadım.

–Senrettiğinde ben, Resulullah^(s.a.v.)'in Hz. Ali hakkında söylemiş olduğu şu sözlerini hatırladım: “Sen, hakla berabersin. Hak da sürekli seninle beraberdir.” (Başka bir rivayette Hz. Ali hakkında Hz. Peygamber^(s.a.v.)'den şöyle duyduğu nakledilir: Sen, bana Harun'un Musa'ya yakınlığı gibi yakınsın. Ancak benden sonra bir daha peygamber gelmeyecek.)

–Bunu bizzat duyduğuna delil getirmen gerekir.

–İşte Ümmü Seleme Resulullah^(s.a.v.)’in yanında şahit olarak bulunuyordu.

Hepsi birden kalkıp Ümmü Seleme’nin evine gittiler.

–Ey müminlerin annesi, dediler, Sa’d, Hz. Peygamber^(s.a.v.)’in Hz. Ali hakkında daha önce duymadığımız sözlerini naklediyor. Bu sözler doğru mu?

Ümmü Seleme, nakledilen hadisleri dinleyince:

–Şu evimde Resulullah^(s.a.v.), Hz. Ali için bunları söyledi.

Muaviye, bu sözler üzerine şöyle dedi:

–Şu an kendimi kınıyorum. Resulullah^(s.a.v.)’in bu sözünü daha önce duymuş olsaydım Hz. Ali’den uzak dururdum (asla onunla savaştım). Eğer bu sözü Resulullah^(s.a.v.)’den duymuş olsaydım ölünceye kadar Hz. Ali’nin hizmetinde bulunurdum. (Hz. Ali’nin faziletine dair hadis kitaplarında pek çok rivayet vardır. Araştırmak isteyenler bakabilirler.)

Muaviye’nin bu sözleri de Sa’d b. Ebi Vakkas’ı yumuşatmaya yetmedi. Onun safına hiç geçmedi. O, Medine yakınındaki evinde, münzevi hayatını ölünceye kadar sürdürdü.

Fazileti, Ahlakı, İlmi

Sa’d b. Ebi Vakkas, islama ilk girenlerin yedincisidir. Soy itibarıyla Hz. Peygamber^(s.a.v.)’in akrabasıdır. Allah yolunda ilk ok atandır. İslam süvarisi unvanıyla anılır. Bedir, Uhut, Hendek, Hayber, Taif, Tebük, Huneyn savaşlarına, Mekke fethine ve Veda Haccına katılmış ve Resullah^(s.a.v.)’in hayır duasını almıştır. Sağlığında cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Dört ayetin iniş sebebinde onun adı geçmektedir. Irak ve İran’a karşı yapılan savaşlarda başkomutanlık yapmıştır. Kufe şehrini kurmuş ve iki dönem valilik görevinde bulunmuştur. Hz. Osman’ın halife seçildiği Danışma Meclisindeki altı kişiden biridir.

Hz. Sa’d, Allah korkusu ve peygamber sevgisiyle yaşardı. Namazlarını da onun gibi eda etmeyi prensip edinmişti. Züht ve takva sahibiydi. İran kisralarının taç ve tahtları eline geçtiği halde onlara sahip olmayı düşünmeyip bir kısmını olduğu gibi beytülmale göndermiş, diğerlerini de savaş ganimeti olarak gazilere dağıtmıştı.

Sa'd b. Ebi Vakkas, zengin ve varlıklı bir insandı. Fakirin hakkı olan zekatını vermeyi asla ihmal etmezdi. Vefat ettiği yıl, vermesi gereken zekatı ince ince hesap ederek 5000 dirhem zekatını Medine valisi Mervan b. Hakem'e teslim etmişti. O da biriken zekatı, gereken yerlere dağıtacaktır.

Bunca zenginliğine rağmen mütevazı bir hayat sürdürürdü. O, zenginliğin servette değil, kanaatte olduğu düşüncesindeydi. Oğluna şöyle nasihat ederdi: "Ey oğulcuğum, bir şey istediğin zaman kanaatkarlığı gözet. Eğer kanaat olmazsa seni mal ve servet zenginleştiremez."

Hız. Sa'd; orta boylu, kalın gövdeli, büyük başlı, kalın parmaklı, kıvrık saçlı, yassı burunlu, esmer tenli ve sevimli bir insandı.

Hız. Sa'd, doğru sözlülüğüyle tanınırdı. Hız. Peygamber^(s.a.v.)'in yanında çok kaldığından pek çok hadis rivayet etmiştir. Hız. Ömer, oğluna 'Sa'd b. Ebi Vakkas, Hız. Peygamber^(s.a.v.)'den bir hadis rivayet etti mi artık o meseleyi bir başkasına sorma.' diye tavsiyede bulunmuştur.

Sa'd b. Ebi Vakkas, Hız. Peygamber^(s.a.v.)'den 270 kadar hadis rivayet etmiştir. Bunlardan 115 tanesi, Buhari ve Müslim'de ittifakla yer almıştır. Beş tanesi sadece Buhari'de ve sekiz tanesi de sadece Müslim'de bulunmaktadır. Diğerleri de muhtelif hadis kitaplarındadır.

Hız. Sa'd'dan evlatları İbrahim, Amir, Mus'ab, Ömer, Muhammed ve Aişe ile sahabeden Hız. Aişe, İbni Abbas, İbni Ömer ve Cabir b. Serme hadis rivayet etmişlerdir. Said b. Müseyyeb, Ebu Osman el-Hindi, Kays, Alkame, Ahnef gibi tabiinden bir çok alim, ondan hadis almışlardır.

Vefatı

Sa'd b. Ebi Vakkas, hayatının son demlerini Medine'ye on mil mesafede bulunan Akik mevkiindeki konağında geçiriyordu. Evinin çevresindeki arazide tarımla uğraşıyor, siyasi tartışmalardan uzak duruyordu. Ölümünün yaklaştığı günlerde eski yün cübbesini istedi. "Bu cübbe, Bedir savaşında düşmanla karşılaştığımızda sırtımdaydı. Onu bu günler için sakladım. Beni bununla kefenleyin." diye vasiyet etti.

Son günlerinde gözleri görmez olmuştu. Bunu da Allah'ın bir takdiri kabul ederek haline şükrediyordu. İyice hastalanmış ve gücü, kuvveti kaybol-

muştı. Hicretin 55. yılında (M.675’de) Akik denen yerde, kendi evinde vefat etti. Orada yıkandı. Bedir’de giydiği yün cübbesiyle kefenlendi.

Haber, Medine sokaklarında yankılandı. Cennetlik bir kulun, bir sahabinin, en son vefat eden muhacirin, herkesin gönlünde taht kuran bir insanın, güvenilir bir zatın cenazesinde bulunmak için Medine halkı yollara düştü. On millik mesafeden Hz. Sa’d’ın tabutunu omuzlarda taşıdılar Mescid-i Nebevi’ye kadar.

Bu sırada cenaze namazının mescitte kılınmasının doğru olamayacağına dair dedikodu başladı. Bunu duyan Hz. Aişe, insanlar dedikoduya ne kadar meraklıymış, dedi ve “Allah’a yemin olsun ki Allah Resulü^(s.a.v.), Süheyl b. Beyza’nın cenaze namazını mescitte kıldırmıştı.” diyerek konuya açıklık getirdi.

Bunun üzerine mescitte Hz. Peygamber^(s.a.v.)’in zevceleri için de bir bölüm ayrılarak Sa’d b. Ebi Vakkas’ın cenaze namazı mescitte kılındı. Böylece ezvac-ı tahirat da cenaze namazına iştirak etme imkanı buldular. Cenaze namazını Medine valisi Mervan b. Hakem kıldırmıştır. Namaza katılan muhteşem kalabalığın omuzlarında Cennetü’l-Baki denilen o meşhur mezarlığa defnolunmuştur.

Hz. Sa’d, peygamberliğin ilk yılında, henüz on yedi yaşında iken Müslüman olduğu dikkate alınır, vefat ettiğinde 84 yaşındaydı.

Rabbim, bizleri de şefaatine nail eylesin.

Çorum’da Vefatı İhtimali

Sa’d b. Ebi Vakkas ile ilgili olarak Çorum’da ona ait bir türbe/makam bulunduğu bilinmektedir. Bununla ilgili tek yazılı kaynak, Ali İzzet Efendi’nin Tezkire-i Makamat adlı eseridir.

Ali İzzet Efendi, bu eserinde türbe ile ilgili şu bilgiyi vermektedir: “(Hz. Sa’d), Çiriş mahallesinde Bozacıoğlu’nun evinin avlusunda bulunan türbesinde yatmaktadır. Bu türbeyi, tabur katibi Mustafa Efendi, ahşap olarak güzelce yaptırmıştır. Bilirkişilerin ifadesine göre Amasya ve Canik sancaklarından zaviyesine ait vakıf varmış. Ama her nasılsa zamanla bazı zorbalardan tarafından ele geçirilmiş olduğundan hiçbir istifade sağlanamamış, hiçbir gelir

elde edilememiştir. Bu nedenle türbe ve zaviyesi, ziyaretçilerin ve hayır sahiplerinin yardımıyla idare olunur.”

Ali İzzet Efendi, güvenilir siyer kitaplarına göre Hz. Sa’d’ın Medine’de vefat ettiğini kabul etmesine rağmen ilginç bir iddiada bulunuyor:

“Uhut Savaşında kardeşi Akabe b.Vakkas, Hz. Peygamberin dişini şehit etmiş ve oradan Bizans ülkesine kaçmıştır. Hz. Sa’d, kardeşini yakalayıp öldürmek için Bizans topraklarında onu aramıştır. Bazı tarih kitaplarında bu araştırma sırasında vefat ettiği yazılıdır. Araştırma için Çorum şehrine gelip gitmesi mümkün olduğundan Çorum’da merhumun bir makamı veya gerçekten kabri olması da ihtimalden uzak değildir.”

Biz de bu ihtimali araştırdık. Hz. Sa’d’ın iki erkek kardeşi olduğu sonucuna vardık. Ebu Vakkas’ın Sa’d, Amir, Umeyr ve Utbe adında dört oğlu vardır. Hz. Sa’d ve Umeyr, Mekke’den Medine’ye birlikte hicret etmişler ve daha önce Mekke’de bir kan davasına bulaşıp kaçan Utbe’nin yanında kalmışlardır. İbni Sa’d’ın Tabakatü’l-Kübra’sında verdiği bu malumata bakılırsa Ali İzzet Efendi’nin eserinde geçen ‘Akabe b. Vakkas’ ismi yanlış olup doğrusu, Utbe b. Ebi Vakkas’ olmalıdır.

Utbe’nin Uhut Savaşında Hz. Peygamber^(s.a.v.)’in dişini şehit etmesi olayı gerçektir. Uhut’ta Utbe b. Ebi Vakkas, Hz. Peygamber^(s.a.v.)’e dört taş atmış, dudağını yarmış ve bir dişini kırmıştır. Utbe’nin Uhut Savaşında kafirlerin safına geçtiği, bütün İslam tarihi kitaplarında yer almaktadır. Asım Köksal, Vakidi’nin Megazi ve Hakim’in Müstedrek adlı eserlerinden buna dair bazı ayrıntılar nakletmektedir. Buna göre sahabeden Hatıp adlı bir zat Utbe’nin ne tarafa gittiğini sorduğunda Peygamberimiz^(s.a.v.), onun gittiği tarafı işaret etti. O da onu bulup başını ikiye bölerek attan düşürdü. Başını, atını ve elbisesini alıp Peygamberimizin yanına geldi. O da: “Allah, senden razı olsun.” diyerek dua etti.

Başka rivayetlerde Hz. Sa’d’ın, “Vallahi, Utbe elime düşersen senin kanını su gibi akıtırım.” dediği nakledilir. Yine bir rivayette Hz. Peygamber^(s.a.v.)’in “Yılına doldurmasın.” diye beddua ettiği ve o yıl içinde kafir olarak öldüğü bilgisi yer alır.

Belazuri, Hz. Peygamber^(s.a.v.)’in “Gördüğünüz yerde öldürün.” şeklinde emir verdiği kişiler arasında Utbe b. Ebi Vakkas’ı da zikreder ve çok geç-

meden öldüğünü kaydediyor. Mekke'nin fethine kadar gizlenip o gün müslümanlığa tekrar döndüğü ve fetihden sonra öldüğüne dair zayıf bir rivayetin de bulunduğunu naklediyor. Kamil Miras da Tecrid-i Sarih şerhinde Utbe'nin bir vasiyetini tahlil ederken tarihçi Ebu Nuaym'ın 'Böyle bir insanın Müslüman olduğunu bilmiyorum. Selef alimleri onun kafir olarak öldüğünü bildirmişlerdir.' dediğini zikrediyor.

Görüldüğü gibi muteber tarih kitaplarında, Utbe b.Ebi Vakkas'ın Uhut'tan sonra Bizans'a kaçtığına ve kardeşini takip için Hz. Sa'd'ın Anadolu'ya geçtiğine dair hiçbir bilgi bulunmamaktadır. 1927 yılında Nazmi Tuğrul tarafından yazılan "Çorum Tarih ve Coğrafyası" adlı eserde "Çiriş mahallesindeki türbede bulunan Sa'd b. Ebi Vakkas hazretlerinin Çorum'da mefun olduğuna dair hiçbir kayıt yoktur." denildikten sonra hicretin 55. yılında Medine'de vefat edip Baki Mezarlığına defnedildiği tarzındaki bilgilere yer verilmektedir.

Sa'd b. Ebi Vakkas gibi cennetle müjdelenmiş bir sahabinin adına tesis edilmiş bir makamın Çorum'da yer alması, ona duyulan sevginin tezahürüdür. Zira Sa'd b. Ebi Vakkas adına tanzim edilmiş birçok makam, İslam dünyasının muhtelif şehirlerinde olduğu gibi birkaç tane de Anadolu'da bulunmaktadır. Bu bağlamda Çorum'da Kunduzhan Mahallesi, Zarif Hoca sokaktaki bir evin bahçesinde bulunan mezar, Sa'd b. Ebi Vakkas adına tesis edilmiş bir makam olabilir. Bu durum bile Çorum'da sahabe sevgisinin pekişmesinde yararlı olmuştur. Zira yakın zamana kadar o mevki, halk arasında Seyit Vakkas Mahallesi olarak bilinir. Hatta Yüzbaşı haritası diye meşhur olan 1890 tarihli Çorum haritasında burası, Seyid İbni Vakkas semti olarak geçmektedir. Yani bu büyük sahabe, bu bölgeye adını verdirecek kadar buralarda iz bırakmıştır. Yine onun varlığı sayesinde Çorum'da Seydi, Sait ve Seyit adları çok yaygındır.

Çorum'daki makam da olsa biz Sa'd b.Ebi Vakkas'ı çok seviyoruz, onu hep rahmetle anıyoruz. Kabrini/makamını edeple ziyaret ediyoruz. Cenab-ı Hak'tan o sevdiği insanların şefaathlerinden bizleri de nasiplendirmesini niyaz ediyoruz.

KAYNAKLAR

1. Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, İstanbul 1966, I, 133-138, 341-420.
2. Avcı, Casim, “Kufe”, *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 339-342.
3. Aydınli, Abdullah-İ.Lütfi Çakan, ,Aşere-i Mübeşşere’, *DİA*, İstanbul 1993, III, 547.
4. Belazuri, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahya, *Ensabü'l-Eşraf*, Beyrut 1966, X, 26.
5. İbni Asakir, *Muhtasarı Tarihi Dimaşk*, Şam 1985 IX, 137-139.
6. İbni Hacer el-Askalani, *el-İsabe Fi Temyiz'is Sahabe*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, III, 73-77.
7. İbni Kuteybe, *Kitabu'l-Maarif*, Beyrut 1960, 472, 476.
8. İbni Sa'd, *Tabakatü'l-Kübra*, Beyrut 1957, III, 137-139.
9. İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gabe Fi-Marifeti's-Sahabe*, Kahire 1970, II, 366-367.
10. Köksal, M.Asım, *İslam Tarihi: Mekke Devri*, İstanbul 1989, III, 144-147; Köksal, *İslam Tarihi: Medine Devri*, İstanbul 1981, III, 169-183.
11. Kurucan, Ahmet-Z. Mercan, *Cennetle Müjdelenen On Sahabi*, İstanbul 2001, 311-319.
12. Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, Çev. Mehmet Sofuoğlu, İstanbul 1970, VII, 315-326.
13. Nedvi, Ahmet-Said Saib el-Ansari, *Asr-ı Saadet Ashab-ı Kiram*, Çev. Ali Genceli (Neşreden:Eşref Edip), İstanbul 1963, II, 9-51.
14. Ramazanoğlu, M. Sami, *Ashab-ı Kiram*, İzmir 1975, 135-144.
15. Rehber Ansiklopedisi, XV, 13-16.
16. Söylemez, M.Mahfuz, *Bedevilikten Hadariliği Kufe*, Ankara 2001
17. Şibli, Mevlana, *Asr-ı Saadet*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, İst., 1973, IV, 253-306.
18. Yücesoy, Hayrettin, “Kadisiye Savaşı”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 136-137.

19. Zebidi, Ebu'l-Abbas Şihabuddin, *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercümesi*, Çev. Ahmet Naim-Kamil Miras, Ankara 1968-1971, 2. baskı. I, 27, 65, IV, 411-417, VI,351, VIII, 212-217, IX, 375-377, X, 194-197, 336-341.
20. Zehebi, Şemseddin Muhammed Ahmed, *Siyeru Alami'n-Nubela*, 9. Basım, Beyrut 1993, I, 92-124.
21. Zettersteen, K.V., “Sa'd b. Ebi Vakkas”, *İA*, X, 18-20.

Sa'd b. Ebi Vakkas türbesi

5. YAYAN DEDE

Yayan Dede'nin kabri, Çorum'da Ulumezar'dadır. Rifai şeyhleri de te-berrüken oraya defnedilmişlerdir. Yayan Dede'nin mezar taşında sadece 'Sa-habeden Maruf Yayan Dede' ibaresi bulunmaktadır.

Yayan Dede'nin sahabeden olduğu, islamı anlatmak için yaya olarak Anadolu'yu dolaşırken Çorum'da vefat edip buraya defnedildiği tarzında halk arasındaki bilgilerden başka bir bilgiye ulaşamadı. Esas adı, hangi kabileden olduğu, ne zaman islama girdiği hakkında hiçbir malumat olmadan araştırma yapıp sonuca varmak mümkün olamamaktadır. Onun için mezar taşındaki bilgiyle yetinmek zorunda kalındı.

İslam yolunda gayret eden ve diyar diyar dolaşıp burada kalan Yayan Dede'ye Allah rahmet eylesin.

Ulumezar'da Yayan Dede'nin kabri

İKİNCİ BÖLÜM
EVLİYA

EVLİYA VE ERENLER

Evliya, Allah dostları demektir. Veli kelimesinin çoğuludur. Din ve itikat hassasiyetiyle Allah'a manevi yakınlık hisseden Salih kullardır. Hayatını nefis mücadelesiyle geçiren, islami takva boyutuyla yaşayan, Kur'an-ı Kerim'e bağlı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ve sünnetine tam anlamıyla uyan kişilerdir. Sürekli olarak taata devam eden, isyandan uzak duran, şehvetlerden kaçınan arif kişilerdir.

Veliler, yaşayışlarıyla topluma örnek olurlar. Allah aşkı, Resulullah (s.a.v.)' muhabbetiyle tutuşurlar. Onun uğruna makam, mevki, kadın, para, şöhret, servet gibi dünyevi engelleri terk ederler. Velilik, vehbi değil, kesbidir. Yani kulun çalışmasıyla, ihlasıyla, bin bir zorlukla elde edilir. Buna rağmen veliler, masum yani günah işlemez değillerdir. Ama yanılıp günaha düştüğünde onda ısrarcı olmazlar. Hiçbir veli, kemalatta ne kadar yükselirse yükselsin bir peygamberin topuğuna bile varamaz.

Veli, gösteriş peşinde koşmaz. Dünya menfaati, riya veya nefsinin tatmin için keramet yolunu seçemez. Bu, Allah'a isyan ve gösteriş olur. Veli, ancak bir zaruret karşısında keramet gösterir.

Tasavvuf dilinde evliya anlamında kullanılan bir de meşayih kelimesi vardır. Arapça gramer bakımından şeyh kelimesinin cemisinin cemisidir. Şeyh, tasavvuf ilminde tarikatta rehber olan kişilere verilen addır. Kendisi bu görevi bir şeyhten, o da bir öncekinden almıştır. Her tarikatın Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kadar varan bir silsilesi vardır. Şeyh, dini bilgilere sahip ve güzel ahlaklı insandır. Sufi, pir, mürşit ve şeyh eş anlamlıdır. Kamil şeyh, müridini kabiliyetine göre eğitir. Manevi tasarrufuyla müridin yeteneğini daha da geliştirerek kemale erdirtir.

Şeyhler, güzel ahlakları ve yaşantılarıyla topluma örnek olmuş insanlardır. Bu nitelikleriyle Çorum'da bazı şeyhler gelip geçmiştir.

Evliya, genellikle Türkçede tekil anlamda kullanılır. Keramet sahibi olan, Allah'a daha yakın bulunan erenlere evliya denir.

Akşemsettin, Hacı Bayram-ı Veli'ye şöyle seslenmiştir:

Sensin Allah'ın velisi

İki cihanın dolusu

Evliyaların ulusu

Hacı Bayram pirim Sultan.

Rıza Tevfik de Evliya Yurdu'nu anlatır:

Yüce dağlar ardından

Deniz aşırı geldim

Evliyalar yurdundan

Selam tabşuru geldim.

Evliya olmak, velilik derecesine ulaşmaktır. Eşrefoğlu Rumi, bunu şöyle anlatır:

Sabredenler evliya oldu kamu

Uçmak oldu sabredenlere tamu.

Konar-göçer Oğuz Türkmen boylarının geleneğinde olan beylerinin yerini alan şeyh, ahi, baba, dede, derviş, gazi, pir, seyda, seyyid, efendi, paşa, ata, hâce unvanlı kişiler Anadolu'nun muhtelif yerlerine yerleşmişlerdir. Bu şahıslara evliya, veli, eren ve ermiş gibi dini sıfatlar verilerek önderlikleri kabul edilmiştir. Hatta bu erenlere saygıdan dolayı dağlara, tepelere, ovalara, akarsulara, köylere, kentlere onların adı verilmiştir.

Ahmet Hamdi Tanpınar da toplumun beğendiği, benimsediği adamı ölümünden sonra bile sevip evlialık mertebesine yükselttiğini anlatır. Onun için “Halkın sevgisini kazanmış adam mübarek tanınır, ölünce de veli olur” diyor. İşte bu nedenle Anadolu'nun her yerinde böyle insanlar vardır ve onlara “Anadolu Evliaları” denilmektedir.

Bu manada Anadolu Erenleri, Horasan Erenleri gibi tabirler de sık kullanılmaktadır. Zira “Eren” kelimesiyle “Veli” kelimesi eş anlamlıdır. Erenler de evliya gibi çoğuldur.

Eren; kendini Allah’a adanmış, dünyaya ait kayıtlardan kurtulmuş kim-sedir. Dolayısıyla erenler, Hakk’a yakın olan ve velilik derecesine ulaşan yüce kişilerdir. Erenler, dünyalıklara aldırılmazlar. Derviş meşrep yaşarlar. Onun için Yunus Emre, Erenlere hayrandır:

Erenlerin nazarı toprağı gevher eyler.

Erenler kademinde toprak olası gelir.

Ümmi Sinan da erenlerin sohbetinin değerini şöyle anlatır:

Erenlerin sohbeti/ Ele Gireği değil

İkrar ile gelenler/ Mahrum kalası değil.

Erenlerin yolu, gerçek tasavvuf yoludur. Kimseyi incitmezler. Her şeyi Hak’tan bilirler. Herkese karşı sevgi ve saygı duyarlar. Gönül kırmazlar, gönül alırlar. Dünyalıklarda gözü yoktur. Kendilerini Allah’a adanmışlardır. Bu yolda yeni mertebeler kazanmak için gayret sarf ederler. Bir an bile Allah yolundan uzak kalmamak için çabalarlar.

Eren, ermiş, veli eş anlamlıdır. Bazen bunların çoğulları da aynı mana-da kullanılmaktadır. Evliya, hayatta iken yaptığı dualarıyla ve himmetleriyle insanlara faydalı olurlar. Onların bu özelliği, tasavvufi inanca göre vefatından sonra da devam eder. Buna “tasarruf” denir. Onun için şair şöyle diyor:

İki cihanda tasarruf ehlidir ruh-ı veli.

Demeyin bir mürededir. Anda nice derman ola.

Ruh-ı şemşir-i Hüda’dır, ten gılafl olmuş âna.

Dahi nice kâr eder tiğ kim uryan ola.

Hiz. Peygamber (s.a.v.)’, cahiliye dönemine ait bir takım batıl itikat ve inançların tamamen ortadan kalkması için önceleri kabir ziyaretlerini yasaklamıştı. Fakat zamanla tevhit inancı gönüllere yerleşip endişe edilecek sakıncalar ortadan kalkınca izin verdi. Ölümler için dua ve istiğfarda bulunmalarını teşvik de etmişti.

Hz. Büreyde b. Heseyb (ra)ın rivayet ettiği hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.)' şöyle buyuruyor:

“Ashabım, sizi kabirleri ziyaretten men etmiştim. Artık kabirleri ziyaret ediniz. Çünkü kabir ziyareti, ahreti hatırlatır.”

Anne-babamızın mezarlarını ziyaret konusunda izlediğimiz yol bellidir. Evliya kabirlerini ziyaret konusunda da benzer bir yol izlememiz gerekir Ancak burada zaman zaman ölçünün kaçtığı gözlenmektedir. Bu konuda en tartışmalı husus, kabirdekine yapılan hitap konusudur. Bir başka ifadeyle “te-vessül” konusudur.

Tevessül; Salih amelleri veya bazı kişileri vesile edinerek Allah’a yakın olmaya çalışmaktır. İstiane ve istimdat da aynı anlamdadır. Eş’ariyye, Maturidiyye ve Sufiyye’ye mensup alimlere göre ölümlemlerinden sonra Allah’ın iyi kullarıyla tevessül edilebilir. Çünkü tevessülle elde edilen sonucu da yaratan Allah’tır. Salih kulların diri veya ölü olması sonucu değıştirmmez. Yani nihai karar, Allah’a aittir.

Tasavvuf erbabının çok değer verdiği “*Bir işe niyet ettiğiniz / bir konuda tereddüde düşüp bunaldığınız zaman, kabirlerde yatan Allah dostlarından da yardım isteyiniz*” hadis-i şerifinin yanlış yorumlanmaması gerekir. (Bu hadis, İsmail b. Muhammed el-Acluni’nin Keşfü’l-Hafa adlı eserinin birinci cildinin 85. sayfasında 213 numaralı hadis olarak geçmektedir. Ancak ravileri zikredilmemiştir. Kaynaklara İbni Kemal Paşa’nın Erbain adlı eserinde, Ru-hu’l Beyan Tefsiri’nin İsra suresinin 60. ayetinin ve Taha Suresinin 33-37. ayetlerinin tefsiri sırasında da geçmektedir. Bütün kaynaklarda sadece met-ni bulunmakta olup ravileri beyan edilmemiştir.) Allah’ı unutup kullarından yardım ister duruma da gelmemek lazımdır. Bu konuda da Peygamber Efen-dimizin “*kabirleri secdegah haline getirenleri lanetlediğini* “ de hiç unutmamamız lazımdır.

Biz, kabir ziyaretinde fatiha okumakla yetiniriz. Haşa onları Allah yerine koyup onlardan bir şey istemeyiz. Onlara tapınma anlamına gelebilecek bir davranışta bulunmayız. O büyük zatların görüş ve düşüncelerini öğrenmeye çalışırız. Onlar gibi yaşamaya çabalarız.

Aslında kabir ziyareti, ölümü hatırlayıp ölümden sonrası için bir ibret vesilesi olmalıdır. Yoksa insanları bir takım batıl inançlara sevk eden bir davranışa yol açmamalıdır.

Dileklerin gerçekleşmesi için veya hastalıklardan kurtulmak amacıyla din alimleri ve şeyhlere ait türbeleri ziyaret etmek batıl inançtır. Halkımız arasında yaygın olarak türbelerde mum yakmak, bez bağlamak, türbeye kapı eşliğini öperek girmek, kabir etrafında Kabe'yi tavaf eder gibi dönmek, taş yapıştırmak, orada yatan ölümlere adak adamak batıl inançtır. Onlardan hastalığa şifa istemek, ondan çocuk istemek, kısmetinin açılmasına izin istemek, sınavında başarı sağlamasını dilemek gibi sapık hareket ve düşüncelerden uzak durmak gerekir. Bu tür davranışlar, şirke kadar ulaşan tehlikeli hallerdendir.

Müslümanın görevi, dedelerden tekkelerden şifa ummak yerine sebebine sarılarak tıbbî yönden çaresini aramak olmalıdır. Şifayı verecek olan, elbette Allah'tır. Kula düşen ise çaresini aramak için tabibe gitmektir.

Türbelere kurban adanması da çok yaygın bir konudur. Bazı türbelere kurban olarak tavuk kestiklerine bile şahit oldum. Şunu özellikle belirtelim ki ***islama göre tavuk, horoz gibi iki ayaklı hayvanlardan asla kurban olmaz. Bir başka ifadeyle koyun, keçi, sığır, manda ve deveden başka bir hayvan kurban olarak kesilemez. Bu hayvanların da hiçbir şahıs, türbe veya evliya adına veya onun türbesine kesilmesi caiz değil değildir.*** Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların eti yenmez. Ancak bir kimse, Allah'ın adını anarak sırf Allah rızası için bir türbenin yakınında adak kurbanını kesip oradaki fakirlere ikram edebilir. Bunda bir sakınca yoktur. Bu konuda bile Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisini unutmamak gerekir: ***“İslamda kabirlere kurban kesilmez.”*** Türbe ziyaretlerine gidenlerin bu konuda hassas davranmalarında yarar vardır.

Her kentimizde olduğu gibi Çorum'da da pek çok evliya, eren, ermiş yaşamıştır. Halka mal olmuş pek çok ermişin mezarları bulunmaktadır. Bu manada yerin altı, yerin üstünden zengindir. Her biri farklı tarikten, farklı renktendir. Hepsinin de gerçek anlamda veli, ermiş olduğunu söylemek mümkün olmayabilir. Ama halkın değerlendirmesi bu yönde ise biz onu “Erenler” listesine almayı tercih ettik.

Konuya girmeden, veliler veya yatırlar hakkında tek tek bilgi vermeye başlamadan önce bu uyarıları yapmayı çok önemli ve lüzumlu bulduğumuzu bir kere daha hatırlatmak isterim.

Evliya ana başlığı altında Çorum ve ilçeleriyle köylerinde yatan tüm Erenleri sıralamaya çalışacağız. Önce Çorum merkezindeki Erenleri anlatmaya çalışacağız. Sonra merkez ilçeye bağlı köylerdeki yatırlar hakkında bulabildiklerimizi aktaracağız. Ondan sonra ilçelere geçeceğiz Önce ilçelerin merkezindeki Erenleri, ardından da köylerindeki yatırları tanıtacağız. Onların bulundukları kent ve köyler hakkında da bilgi vermeyi ihmal etmeyeceğiz. Bu arada hepsini topladığımız iddiasında değiliz. Ulaşamadığımız köyler ve oralarda yatan mübarek zatlar da olabilir. Gücümüz ve gayretimizin sınırlı olduğunun kabul edileceğini umarım.

Erenlerin kabirleri/türbeleri/makamları anlatılırken yukarıda belirttiğimiz konuları da dikkate almakta yarar vardır. ***Zira pek çok batıl inancı “halk inanışı” gibi çekinceler koyarak kaydettiğimizin de bilinmesi gerekir.*** Çünkü islamın kabir ziyaretine bakışı bellidir.

I. ÇORUM MERKEZ İLÇE VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

A. ÇORUM MERKEZDEKİ ERENLER

Giriş:

Çorum, çok farklı uygarlıklara beşiklik etmiş bir kenttir. Bilinen tarihiyle Hatti kültüründen Hitit medeniyetine, Firigyalılardan Roma ve Bizans dönemine kadar birçok devletin ve medeniyetin izlerini taşır. 1075 yılında Danişment Melik Ahmet Gazi tarafından fethedilmesiyle birlikte Çorum'da İslami dönem başlamıştır. Bu dönemden itibaren Çorum'da camiler, medreseler, tekkeler ve zaviyeler inşa edilmiş ve bölgenin İslamlaşması hızlanmıştır.

Danişmendliler zamanında Çorum'a ilk vali atanmış, vilayet statüsünde tarihte ilk yerini almıştır. 1378 yılında Kadı Burhaneddin Beyliğinden Yıldırım Beyazıt tarafından alınıp Osmanlı toprağına katıldığında sancak merkezi olarak Sivas'a bağlanmıştır. 1591 yılında Ankara'ya bağlı, Amasya'ya bağlı bir sancak haline getirilmiştir. 1864 yılında sancak statüsü kaldırılarak Yozgat'a bağlı bir kaza haline dönüştürülmüştür. Yozgat da o dönemde Ankara'ya bağlı bir sancak idi.

1894 yılında Çorum, Beşiktaş muhafızı Hasan Paşa'nın gayreti, Gümüşhacıköy ve Merzifon havalisindeki Ermeni isyanlarının önlenmesi ve Ankara valisi Abidin Paşa'nın yardımıyla Ankara'ya bağlı bir sancak merkezi olmuştur. 20 Nisan 1924 gün ve 491 sayılı yasa ile bağımsız bir il olmuştur. Alaca, İskilip, Mecitözü, Osmancık, Sungurlu ilçeleri de kendisine bağlanmıştır. İleri yıllarda ilçe sayısı artacaktır. Günümüzde on üç ilçeye sahiptir. 2000 yılı nüfus sayımına göre 626 362 nüfusa sahiptir. 754 köyü vardır.

Çorum il merkezinin (Belediye sınırları içindeki) nüfusu, 2000 yılı nüfus sayımına göre 161 687'dir. Merkeze bağlı 197 köyün ve 3 beldenin toplam nüfusu, 62 733'dür.

Hıdırlık mevkii, Çorum'da manevi yönden en önemli mekandır. Hıdırlık mevkiini şereflendirenlerin başında üç büyük sahabe bulunmaktadır. Ali İzzet Efendi'nin beyanına göre işte bu üç sahabe nedeniyle Selçuklu sultanları, Suheyb-i Rumi'nin türbesinin yanına Hıdırlık Camii ile bir zaviye yaptırmış-

lardır. Bu zaviye, asırlarca Rufai tekkesi olarak hizmet vermiştir. Tekkenin tarihçesi de Selçuklulara kadar uzanır. O dönemde inşa edilen bu zaviyeye gelenlere yemek verilebilmesi için bir çok köy arazisinin vakfedildiği bilinmektedir. 1576 tarihli vakıf defterinde zaviyenin gelirlerinin bir kısmının burada kalan dervişlere, bir kısmının da ayende ve ravendeye (gelip gidenlere) yemek ikramı için tahsis edildiği yazılmaktadır.

Sancak merkezlerinde bulunan ve Halife-i Ruy-i Zemin tarafından şehrin devlet erkanına teslim edilen Sancak-ı Şerif Hıdırlık Tekkesi'nde korunurdu. Seferberlik ilanlarında, asker sevkياتında ve hacı uğurlama merasimlerinde bu sancak çıkarılırdı. Önce Hıdırlık'ta sancak önünde dua yapılır, oradan büyük bir kalabalıkla tekbirler getirilerek Pir Baba Kabristanına kadar gidilirdi. Oradan askerler, Samsun tarafına yolcu edilirdi. Trenle gidenler Çerikli tarafına gönderilirdi.

Cephedeki askerlerimizin muzaffer olması için şehrin eşrafı, devlet erkani, ulema ve meşayihıyla çok kalabalık ahalinin iştirak ettiği büyük kalabalıklar miting havasında toplanırlar, namazdan sonra toplu halde dua ederlerdi. Dervişler zikre başlarlardı. Burası, çok kapsamlı bir tekkeydi. Ziyaret için gelen herkese yemek verilebilecek imarethane/aşevi vardı. Şeyhlerin, dervişlerin ve misafirlerin atlarının ve develerinin bağlanabileceği büyük ahırları mevcuttu.

Hıdırlık Camii

Cuma günleri hükümet erkanının Hıdırlık'ta olmaları bir gelenektir. Cuma namazından sonra devlet erkaniyle birlikte tekkenin mutfağında pişen yemekler yenilir, dua edilirdi. Cuma günleri resmi tatil olduğu için herkes, daha rahat hareket ederdi..

1925 yılında Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına dair kanun gereğince Hıdırlık Tekkesi de kapatılmış ve yıktırılmıştır. Cami ile ilgili en ciddi tamir ve bakım, Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın girişimleriyle 1894 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu konuların ayrıntılarına şimdilik girmeyeceğiz.

Çorum'da kabri bulunan beş sahabiden üçü, Hıdırlık mevkiindedir. Birincisi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sancaktarı **Suheyb-i Rumi**'dir. Onun yanında silah arkadaşı **Ubeyd Gazi**'nin kabri bulunmaktadır. Cami ve tekkenin doğusunda Kadisiye'de fillere karşı savaşan **Kereb-i Gazi** (Amr b. Ma'dikerip) in türbesi yer alır. Sahabenin dördüncüsü, Kadisiye Savaşı'nın başkomutanı Sa'd b. Vakkas ise Kunduzhan mahallesinde Zarif Hoca Sokaktaki bir evin bahçesinde yatmaktadır. Yayan Dede ise Ulumezar kabristanındadır.

Hıdırlık'ta yatan bu üç sahabe'den başka Yusuf Bahri Efendi, Muzaferrüddin Beyler Çelebi, Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendi, Hıdırlık şeyhi Abbas Külahi Efendi'nin türbeleri bulunmaktadır. Çorum Ulucami imam hatibi Urlu Hafız (Arif Gevenci), Malatyalı müftü Mehmet Tevfik Ergun, Müftü Mustafa Özel, Vaiz Servet Ahıskalı hoca efendiler de Hıdırlık kabristanında metfun bulunmaktadır.

Hıdırlık, Çorum için önemli bir mevkidir. Yukarıda saydığımız sahabe, evliya ve ulemanın mekanıdır. İstanbul için Eyüp Sultan, Konya için Mevlana, Ankara için Hacı Bayram-ı Veli ne ise Çorum için Hıdırlık camisi ve kabristanı o konumdadır. Buraya gelen herkes, bu manevi iklimi hissetmektedir. Özellikle il dışından gelen maneviyat erlerinin ilk ziyaret ettiği mekan, yine burasıdır. Bu niteliğiyle Hıdırlık, Çorum'da inanç turizminin merkezi olma niteliğini korumaktadır. Hıdırlık Kabristanında ecdadının mezarlarını ziyarete gelenler, mutlaka bu mübarek zatların kabirlerini de ziyaret ederler. Burası, düğünlerde gelinle damadın, sünnet ettirilen çocukların mutlaka ziyaret ettikleri mekanlar haline gelmiştir.

Ulumezarlıkta da başta Kara Müftü olmak üzere Müftü Ahmet Feyzi Efendi, babası Hacı Ali Arif Efendi, Müftü Mehmet Hilmi Efendi, Kürt Hacı

Mustafa Efendi gibi alimlerin, Bekir Baba, Ali Baba ve Hacı Mustafa Anaç gibi Rûfai şeyhlerinin kabirleri bulunmaktadır.

Bu zikredilenlerden sahabenin hayatı hakkında birinci bölümde bilgi vermeye çalıştık. Bu bölümde de Çorum ilçe merkezinde yer alan ulema ve evliyadan bir kısmının hayatı hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Konunu uzamasından endişe ettiğimiz için bazı kişiler hakkında ayrıntıya girmeyeceğiz. Anlayışla karşılanacağını umarız.

BEYLER ÇELEBİ

Asıl adı Hacı Çelebi oğlu Muzaffereddin Beyler Çelebi'dir. Sadattan yani Seyit sülalesindendir. Şeyh Elvan Çelebi'nin akrabası olarak bilinir.

Eretna Devleti zamanında Osmancık Emiri olarak görev yapmıştır. Osmancık'ta Beyler Çelebi camisini, Çorum'da Bey Camii'ni (Muzaffer Paşa Camii'ni) ve yanındaki medreseyi yaptırmıştır. Ayrı bir zaviye ve Nakşibendi dergahı inşa ettirmiştir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Beyler Çelebi'nin yaptırdığı caminin adı, Bey Camii olarak geçmektedir. Demek ki h.1050/M.1640 tarihlerine kadar Bey Çelebi Camii diye anılan bu cami, daha sonraki yıllarda Muzaffer Paşa Camii diye anılmaya başlanmıştır. Caminin yanında bir de medrese bulunduğu için bu bölgeye Medrese Mahallesi denilmiştir. Yakın tarihe kadar Muzaffer Paşa Camii, Ulucami'den sonra Çorum'un en büyük camii idi.

H. Peygamber (s.a.v.)'in dördüncü alemdarı olan Suheyb-i Rumi hazretlerinin yıkılmak üzere olan türbelerini yeniden inşa edip ziyaretçilere ve konaklayanlara yemek verilebilmesi için Büğdüz, Horasan, Kılıçören ve Burun Köylerini vakfetmiştir.

M.1310 yılında vefat edince vasiyeti üzerine Suheyb-i Rumi hazretlerinin türbeleri civarına defin edilmiştir. Bazı kaynaklara göre üzerine bir türbe yapıldığı anlaşılmaktadır. Kabrinin yanına yaklaşık altı asır sonra Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendi defin edilmiştir.

Muzaffer Paşa Camii harabelerinin yanında o adı taşıyan türbenin Beyler Çelebi ile ilgisi yoktur. Bu caminin haziresinde Sufi Mehmet Efendi isimli bir zatın metfun olduğu Çorumlu Dergisi'nin 55. sayısında geçmektedir ama şu anda yapılı mezarın kime ait olduğu belli değildir.

1576 tarihli Rum Evkaf defterindeki kayıtlardan türbesinden başka zaviye, çilehane ve darülhayr eserlerinin de olduğu görülmektedir. 1904'te türbesi mamur ve mevcut olmasına binaen Akpınar mahallesinden Şeyh el-Hac Bekir Baba b. Osman Efendi türbedarlık yapıyordu.

Beyler Çelebi, bir devlet adamı olmakla beraber önemli bir Nakşi şeyhidir. Zamanında kerametleriyle maruftur. Kerametlerinden biri şöyledir:

Kabri harap olunca tamir için mimar olarak tayin olunan Adalı oğlu Hüseyin, baş tarafına bir direk dikmek ister. Ancak mütevellisi uygun görmez. Direğin kaldırılmasını emretmesine rağmen “Ben usta dülgerim. Dikmiş olduğum direği kaldırmam. Bu, benim ustalığa noksanlık verir.” diye cevap verir. O gece ustanın rüyasında merhum, onun boğazını sıkarak serzenişte bulunur. Ey arsız! o direği niçin diktin diyerek direği benim başımın üzerine niçin diktin, diye korkutması üzerine sabahleyin o direği oradan kaldırır. Sebebi sorulduğunda olayı anlatınca kendisi de orada vefat etmiştir.

Beyler Çelebi (Muzaffer Paşa)nın kabri

İBRAHİM ETHEM BABA

Çorum tasavvufi hayatında önemli yeri olan İbrahim Ethem Baba, Şeyh Eyüp Mahallesinde 146 nolu evde 1787 yılında doğmuştur. Babası, Ahıska muhacirlerinden Mustafa Efendi'dir. Osmanlı nüfus kütüğünde "Meşeyihan-ı İzamdan Tarikat-ı Aliye-i Nakşibendiyye'de postnişin" olarak kayıtlıdır.

İbrahim Ethem Baba, Nakşibendi tarikatının Üveysiye koluna mensuptur. Postnişin olarak Nakşibendiyye Tekkesi'nde faaliyetlerini sürdürmüştür. 1270/1853 tarihinde vefat etmiştir.

Çorum ve Havalisi Şairleri adlı eserin yazarı Halil Rifat Arıncı, "Tezkere-i Makamat" adlı eserin müellifi Ali İzet Efendi'nin babası İbrahim Ethem Babanın Hacı Yusuf Mahallesinde Pekmez Pazarı mevkiinde, o dönemde Kültür Direktörlüğü (Müdürlüğü) olarak kullanılan binanın arkasındaki evin avlusunda metfun olduğunu belirtir. Oğlu Ali İzzet Efendi, dönemin Çorum mütesellimi Abdullatif Efendi'nin buraya bir türbe yaptırdığını beyan eder. Aynı türbede yine bir Nakşi-Üveysi olan Şeyh Mehmet Şevki'nin de metfun bulunduğunu zikreder. Ancak tekke ve türbelerin kapatılmasından bir müddet sonra, muhtemelen 1930'lu yıllarda merhumun kabri Ulumezar'ın doğu tarafına nakledilmiş olmalıdır. Zira günümüzde kabri, Ulumezar'ın doğu tarafında bulunmaktadır.

Mezar taşında şöyle bir kitabe bulunmaktadır:

Ey diriga murg-ı ruhum bulmadı mevtten reha

Gafil iken dam-ı sayada eriştim firkata.

Elde varım, dilde kârım zikr-i Hak idi müdam

İrci' emrin edüp guş Hakk'a ettim iltica

Postnişin-i Nakşibendim hak-i pay-i dervişan

Hem muhacir-i Ahıska, aşk-ı vech-i Hüda

İşfağ lena verham lena ya Seyyid-i Ruz-ı Ceza

İbrahim Edhem benim ki târik-i dâr-i fena

1270 Fi-Şevval

Bu türbenin bulunduğu yere daha sonra Çorum Sancağı mütesellimi Memiş Ağa, bir tekke inşa ettirmiştir. Ethem Baba Tekkesi diye anılan bu dergahın ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Ethem Baba'nın vefatından sonra oğlu Ali İzzet Efendi, babasının yerine bu görevi devam ettirmiştir.

Türbesinin yapıldığı tarihten itibaren Ethem Baba, göz ağrısı olanlar ve sıtma hastalığına yakalananlar tarafından ziyaret edilmişler. Ziyaretçiler, türbenin içinde bulunan kuyunun suyundan alıp gusül yaparak hastalığına şifa bulacağına inanmışlardır.

Meşhur “Tezkere-i Makamat” adlı eserin sahibi Ali izzet Efendi'nin oğlu Ahmet Ramiz Efendi, o dönemde İstanbul'da Orman ve Maden Nezareti (Bakanlığı) muamelat şefi idi. Bu tekke için İstanbul'da Emir Sinan Mahallesi'nde 230 zira arsa ve bir fırın vakfetmiştir.

Çorum Şer'iyye Sicillerindeki vakıf kayıtlarına göre fırının aylık kirasından elde edilen gelirin üçte biri, Çorum'da Tarikat-ı Aliye-i Nakşibendiyye halifelerinden es-Seyyid eş-Şeyh Ethem Baba'nın metfun bulunduğu dergahta her gün sabah ve ikindi vaktinde ders veren müderrise, diğer kısmı da dergahın tamirine tahsis edilmiştir.

Bu tekkede medrese gibi her gün ders yapılıyordu. Ayrıcı müritlerle Pazartesi ve Cuma geceleri Nakşibendilik sohbetlerine ve talebelerle de ikindiden sonraları Hatm-i Hacegan'a devam ediliyordu.

Bir Nakşibendiyye şeyhi olan İbrahim Ethem Baba'nın her hangi bir eseri bilinmemektedir. O, bir şeyh olarak yapması gereken vazifelerini yaparak ömrünü ikmal etmiştir. Oğlu Ali İzzet Efendi'nin “Çorum Evliyalari” adıyla sadeleştirdiğimiz “Tezkere-i Makamat” adlı eseri mevcuttur. 1822 yılında doğan Ali İzzet Efendi'nin ne zaman vefat ettiğine dair henüz elimizde bir kayıt yoktur. Eserinin 1315/1899 yılında basıldığına bakılırsa o tarihten sonra olmalıdır.

Hepsine Allah'tan rahmet diliyoruz.

İbrahim Ethem Baba'nın Ulumezar'daki kabri

MÜFTÜ MEHMET HİLMİ EFENDİ

Mehmet Hilmi Efendi, Madanoğullarından Mustafa Efendi'nin oğludur. Meşhur alim Yusuf Bahri Efendi'nin talebesidir. Ondan ilim ve feyiz almıştır. Sonunda icazet alarak ilmi kariyeyini ispat etmiştir. Yusuf Bahri Efendi'nin vefatından sonra uzun dönem Çorum müftülüğü yapmıştır. Zengin bir aileye mensuptu. Madanoğullarının Ilıca, Kulaca, Hamamlıçayköy, Karabürçek, Sarmaşa, Kayı, Yaydığın ve Çelik köylerinde çiftlikleri ve tarlaları vardı.

Anne tarafından da Nakşibendi halifesi olan Keyyali Veli Dede'nin neslinden gelmektedir. Çiftlik mezarlığında metfun olan Veli Dede, zincir ustasıdır. Hasılatını bizzat ölçüp öşürünü Miri İdareye teslim etmesinden ötürü Keyyali (Dürüst ölçen) lakabıyla anılmıştır. Soyundan birkaç veli ve müftü yetişmiştir. Soyundan yetişen Müftü Hacı Hilmi Efendi, gayrimenkullerinin gelirleriyle bir medrese yaptırmış. Cami-i Kebir minaresinde Ramazan ayında fişek atılması, caminin helalarında geceleri ışık yakılması için vakfiyelerine madde koymuştur.

Hocası Yusuf Bahri Efendi, hayatının son dönemlerinde iltihaplı bir cilt hastalığına yakalanmış, dostları bile yanına seyrek uğramaya başlamışlardı. İşte Ogünlerde Madanoğlu Mehmet Hilmi Efendi, hocası Yusuf Bahri Efendi'yi faytona bindirip hamama götürmüştür. Onun dirseğinden avuç avuçsu içerek hocaya saygısını ve hastalığından iğrenmediğini ifade etmek istemiştir.

Yusuf Bahri Efendi de eski talebesi Müftü Hilmi Efendi'yi her gördüğünde bu özverili halinden dolayı şöyle dua ederdi:

“Evladım, bolluk bereket içinde olasın. Sen de soyundan gelenler de darlık yüzü görmeye. Namin Şam'a kadar ulaşsın.” Daha sonra derin iç çekerek “Velakin ahir ömründe şehit olacaksın.” dediği de nakledilir. Gerçekten de vefatı, hocası ve şeyhi Yusuf Bahri Efendi'nin dediği gibi olmuş, dönemin isyancıları tarafından h.1260, m.1844 yılında evinde vurularak şehit edilmiştir. Öldüren şahıs ile ilgili bilgiler, torunlarının torunlarınca bile nakledilmektedir.

Önce Pir Baba kabristanına defnedilen Müftü Hacı Mehmet Hilmi Efendi'nin kabri, buranın park haline getirilmesi sırasında Ulumezar'ın Do-

ruk Mezar kısmına taşınmıştır. Mezar taşının üst kısmı kırılmış ve kaybolmuş olduğundan yalnızca alt kısımda yazılı olan ve sağlam kalmış bölümünü inceleyebildik

Mezartaşı kitabesinde şöyle yazmaktadır:

.....

.....

İkiyüz altmış şehir-i Safer'de bir gece

İbn-i Mülcem idi katil namkar hain mürted

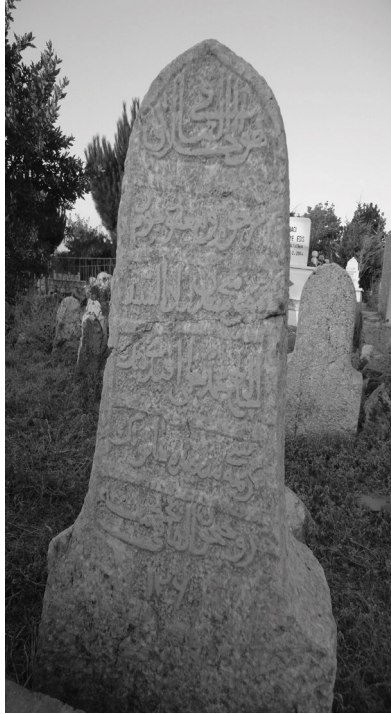
Garkar-i envar-ı rahmet eyle kabrini cinan

.....ruz-i metin eyle Ya Rab.....

Okuyan anın ruhuna ihvan-ı din

Sonra olur müşfi ruz-i mahşer meyyite

Sene 1260 gurre-i ayn-ı Safer (Safer ayının ilk günü)

Ulumezar'daki kabri

ALİ İZZET EFENDİ

1822 yılında Çorum'da doğup yaşamış gezgin dervişlerdendir. Aslı, Ahıska muhacirlerindendir. Nakşibendi şeyhi Ethem Baba'nın oğludur. Medrese öğrenimini Çorum'da yapmıştır. Çorum tarih ve kültür hayatına en önemli katkısı, Tezkire-i Makamat adlı eseri hazırlamış olmasıdır. Bu eserde Çorum'da yaşamış ve halen Çorum'da metfun bulunan bilgin, şair ve azizlerin hal tercümelerini yazmıştır.

Eserinin takdiminde kendisinin Şeyheyüp mahallesinden Nakşi tarikatının Üveysiye kolu şeyhlerinden Ethem Baba'nın oğlu olduğunu beyan ettikten sonra peygamberlere ve velilere duyduğu ilgi nedeniyle Anadolu'nun her tarafını gezerek mübarak zatların kabirlerini ziyaret ettiğini ifade ediyor

Bundan sonra Çorum'da yatan ashab-ı kiram ve hürmete layık evliyanın kabirlerini ve makamlarını ziyaret ediyor. Mütevellilerinin elindeki berat ve vakfiyelerini inceliyor. Bazen da mahallinde güvenilir zatlardan bilgi topluyor. Bu metotla eserini hazırlama imkanı buluyor. Bu eserde iki yüzden fazla zatın ismini, hayat hikayelerini, menkıbelerini kaydediyor.

Takdim yazısından anlaşıldığına göre eserini II. Abdülhamit döneminde yazmış olmalıdır. Maarif Vekaletince 1315 (M.1899) yılında kitabın basımına karar verilmiş, İstanbul'da Şirket-i Sahafîyye-i Osmaniye'de basılmıştır.

Babasının vefatından sonra Ethem Baba tekkesinde hizmet etmiştir. Bu sebeple oğlu Ahmet Ramiz Efendi, bu tekkeye İstanbul'daki bazı arsalarını ve fırınını vakfetmiştir. Hatta tekkenin yanına Ahmediyye Medresesi'ni yaptırmış ve buraya müderrisler atamıştır.

Ali İzzet Efendi, mutasavvıf olduğu kadar iyi bir şairdir. Dini ve ladini şiirleri de vardır. Ancak bu şiirleri bir kitap halinde toplamamıştır.

Şiirlerinden tasavvufi nitelikli bazı mısraların buraya alıyoruz:

Âteş-i şevkinle cismin bir Füzûzan hûb olup

Görse bu etvarını şems ü kamer mahcup olup

Hem Zeliha'yı zamanla şek sana mağlup olup

Şerm eder Leyla seninle imtihan olsun da gör.

Görse bu tarz ile cânım reks eder cennet seni
Yazmadan âciz kalır her hâme-i şevket seni
Daima metheyleyip tahrir eder İzzet seni
Kavga-yı valsında bir sahipkıran olsun da gör.

NOT: Şiirleri için bakınız:

Halil Rifat Arıncı: Çorum ve Havalisi Şairleri, sh. 108-110, Ankara-1992

Abdullah Ercan: 14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler, sh. 164-166, 2. Basım, İstanbul-1998

FAHRÜ'L-MUHADDİSİN YUSUF BAHRİ EFENDİ

Giriş

Çorum Hıdırlık Camii avlusunda Kereb-i Gazi türbesinin bitişiğinde kendisine ayrılmış mütevazı türbesinde yatan Yusuf Bahri Efendi, devrinin ünlü hadis bilginlerindendir.

Yusuf, Samsun'un tarihi ilçelerinden Vezirköprü'de doğmuştur. Doğduğu yıllarda Kedikara diye de anılan kasaba Amasya'ya bağlı imiş.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1163/1750 yılı ile 1173/1760 yılları arasında olabileceği tahmin edilmektedir.

Babası, Vezirköprü'de Taceddin Paşa Camii imamı “Sarı İmam” lakaplı Yusuf oğlu Mehmet Efendi'dir.

Tahsil Hayatı

Tahsil hayatına Samsun Sıbyan mektebinde başladı. Orada ilk icazetini aldıktan sonra Amasya'ya geldi. Burada Şehit Müftü diye tanınan ünlü müderristen ders aldı. Amasya'da tanınmış ilim adamlarının ders halkalarına ve ilmi sohbetlerine katıldı ve birçoğundan icazet aldı.

Amasya ilim çevresinden alabileceğini alan Yusuf İstanbul'un yolunu tuttu. Burada “Rum diyarı üstatlarının üstadı” diye nitelendirdiği Ürgüplü Ahmet Efendi'den ders ve icazet aldı. Ayrıca Trablusşam müftüsü Kerimüddin b. Abdülkerim Efendi'den de ders okudu. Harputlu Seyit Süleyman Efendi'nin derslerine iştirak etti, ondan da Sahihi-i Buhari icazeti aldı.

Bu sırada Erzincanlı Müftü diye de bilinen Müftüzâde Ebû'l-Burhan Muhammed Efendi'den de ders alıyordu. Müftü Efendi ihtiyar olduğundan bir gün Yusuf itiraz etti. İtirazını haklı bulan hocası Yusuf'u yanına çağırdı ve: “Oğlum Yusuf, benden alacağını aldın. Bundan sonra Tatarcıkzâde diye anılan Ebu Ahmet Reşit Molla Abdullah Efendi'ye git. Ondandır ders al.” diyerek icazet verdi ve Yusuf'u hocasına gönderdi. Yusuf Bahri, orada uzun zaman fıkıh

okumuş, garip muameleleri ve derin nükteleri ondan öğrenmiştir. Sonunda Tatarcıkzade Abdullah Efendi'nin takdirini kazanarak icazetnamesini almıştır. Ebu Said Muhammed el-Nadimi'den Buhari-i Şerif'i okutma icazeti aldığı da bilinmektedir. (Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde 5538/4, Ahmet b. Hasan el-Ürgübi'den, 5538/5'de Seyit Süleyman Efendi'den, 5538/6'da Mustafa b. Ahmet'ten aldığı icazetnameler bulunmaktadır.)

Bir başka rivayete göre Erzincanlı Müftü, ona Mısırlı Şeyh Murtaza'ya gitmesini tavsiye etti.

İlk Görevi

Bu icazetnâmelerle müderris olarak memleketi Vezirköprü'ye dönmüş olsa gerek. Zira “Şerh-i Hırz-i Emani” adlı eserini burada yazdığı, kitabın sonundaki “Bu kitap Mehmet oğlu Yusuf tarafından Vezirköprü'de Kerimağa Medresesinde tamamlanmıştır.” ibaresinden onun Vezirköprü'ye geldiği ve adı geçen Medrese'de görev yaptığı anlaşılmaktadır.

H. 1191/1777 yılında Ramazan ayında Bafra'ya giderek orada ilim yayma ve halkı aydınlatma çalışmalarını sürdürmüş, bunlardan artan zamanında “Telhis-i Miftah-ı Meani” adlı eseri kaleme almıştır. Burada kaldığı sürede şeyhi Bafra'lı Şeyh Süleyman Efendi'nin sohbetlerine katılarak ondan feyiz almaya devam etmiştir. Süleyman Efendi'nin şeyhi de Trabzonlu Şeyh Ahmet'tir. Bunları bir risalesinin sonuna kaydetmiştir.

Hicri 1194/1780'de Kastamonu'da ilim ve irşat faaliyetlerinde bulunmuş. Kutup Meşhedi Cami ve Medresesinde görev yapmış, “Risale-i Beyan-ı Vahdet-i Vücut” adlı eseri yazmıştır.

Kastamonu'da bulunduğu sırada Şeyh Şaban-ı Veli dergahının on üçüncü postnişini Şeyh Hafız Mustafa Vahdeti Efendiyle (1215/1800) görüşmek ister. Dergaha giderken bir taraftan da Mustafa Efendi'ye yönelteceği soruları düşünen Yusuf Bahri, şeyhin odasına girdiğinde onu elinde kâğıt ve kalemle bir şeyler yazarken görür. Şeyhin elindeki kâğıtta kendisinin yolda gelirken sormayı düşündüğü soruların cevaplarını görünce Mustafa efendi'nin müritleri arasına katılır. Yusuf Bahri, burada kaldığı süre içinde üç kez halvete gir-

miştir. Bir süre şeyhinin yanında kalan Yusuf Bahri'ye 1190/1776 tarihinde Şeyh Mustafa Efendi, Halveti icazeti vermiştir.

Kastamonu'dan Çankırı'ya geçmiş, orada vaaz ve irşat faaliyetlerinin yanı sıra ilmi çalışmalarını da sürdürmüştü. 1195/1781 yılında Çankırı'nın Maruf beldesinde iken "Risale-i Fi-Muslihi'n-Nefs" adlı eseri hazırlamış, eline geçen bir çok kitabı da kendi el yazısıyla istinsah etmiştir.

İstanbul'a Geçiş

Bundan sonra Anadolu'da fazla kalmayıp tekrar İstanbul'a gittiği sanılıyor.

Zira İstanbul, İslâm dünyasının belli başlı ilim ve kültür merkezlerindendi. Orada ilim adamları, aradıkları ortamı ve ilmi tartışma imkânını her an bulabiliyorlardı.

Artık ona İstanbul da dar geliyordu. Önceki hocası Erzincanlı Müftüzade'nin gösterdiği ikinci adrese yöneldi. Yol hazırlıklarını yapmaya başladı. Yol uzun ve çetindi. O günün şartlarında aylarca sürecektir bir yolculuğa çıkacaktı. Deniz, derya aşırıp Mısır'a varacaktı.

Mısır'a Hareket

Yusuf da yetişkin ve azimli bir öğrenci olarak yol hazırlığını yaptı. Heybesine kitaplarını doldurdu. Yanına o güne kadar aldığı icazetnameleri aldı, yola çıktı. Uzun ve çileli yolculuktan sonra Kahire'ye ulaştı. Kendisine tarif edilen adrese yöneldi. Ezher'de ders okutan Ebü'l-Feyz Muhammed Murtaza el-Huseyni el-Hanefi el-Yemeni'nin, meşhur adıyla Şeyh Murtaza'nın huzuruna varmak için can atıyordu.

Şeyh Murtaza İle Karşılaşması

Şeyh Murtaza'nın ders verdiği camiye vardığında caminin hınca hınç dolu olduğunu gördü. Kapının önünde dikilip Murtaza Efendi'yi dinlemeye başladı. Şeyh, fasih bir Arapça ile konuşuyor, çok üst seviyeden ilmi tahliller yapıyordu. Yusuf, aradığını bulmuştu.

O sırada Şeyh Murtaza, Yusuf’u görmüş ve yanındaki talebelerinden birine:

–Kapıda duran Yusuf’tur. Ona gidin, omzundaki heybeyi Nil’e atıp gelmesini söyleyin, diyor.

Yusuf’a bu mesaj iletilince birden bire irkiliyor. Karşısındaki insanın sadece bir ilim adamı değil de keşif, keramet sahibi biri olduğunun farkına varıyor. Hiç tereddüt etmeden doğru Nil kenarına gidiyor. Ama kitaplarına da kıyamıyor. Onlara verdiği emekler gözünün önüne geliyor.

Yusuf, bu duygularla Nil kenarında dolaşırken aklına bir fikir geliyor. Sahile bir kazık çakıyor. İpin bir ucunu kazığa, bir ucunu da heybeye bağlıyor. Heybenin kaybolmasını önleyecek tedbiri böyle aldıktan sonra Nil’e atıyor.

Şeyh Murtaza’nın emrini kısmen yerine getirmiş olarak Ezher’e dönüyor. Tekrar ders dinlemeye başlayacağı sırada Şeyh Murtaza, aynı öğrencisiyle tekrar mesaj gönderiyor:

–Yusuf, kazığı çeksın de gelsın...

Yusuf Efendi, işin ciddiyetini anlıyor ve geri dönüp kazığa bağladığı ipi çözüyor. Heybe Nil suları üzerinde yol alırken o da buğulu gözlerle onu izliyor. Bir süre sonra heybe Nil sularında kayboluyor.

Yusuf, karışık duygularla Ezher’e dönüyor. Artık o, kitaplarının gururundan da sıyrılmış olarak hocasına teslim oluyor. Şeyh Murtaza da onu talebeliğe kabul ediyor.

Yusuf Efendi, uzun yoldan geldi. Yorgun ve bitkin vaziyetteydi. Üstü başı da yolculuk esnasında kirlenmiş olmalı ki hocası ona:

–Yusuf, gitsin, falan hamamda yıkansın da gelsin diye haber gönderiyor.

Rivayete Göre

Yusuf, hocasının talimatına uyarak yıkanmak üzere hamama girer. Bakar ki kimseler yok. Hamam, bomboş. Kurna başında yıkanacağı sırada hamamın ortasında bir konuşma, gürültü peyda olur. Yusuf, gördüklerine inanamaz.

Bakar ki ihtiyar bir adam bir taht üzerine oturmuş, çevresindeki kalabalık hep onu dinliyor.

Bir ara o ihtiyar, yanındakilere soruyor:

–Burada kim var? diye.

Onlar da:

–Bir Adem oğlu var, diyorlar.

İhtiyar da:

–Onu bana getirin, diyor.

Çevresindekiler Yusuf Efendi’yi ihtiyarın yanına iyice yaklaşıtıyorlar.

İhtiyar, Yusuf Efendi’ye adını soruyor. O da:

–Yusuf, diyor.

İhtiyar:

–Oğlum, benim adım da Yusuf, diyor. Ben Yusuf Cinni’yim. (Yani Cin tayfasındanım). Hz. Peygamber^(s.a.v.)’in sohbetinde bulundum. Şu hadisi bizzat onun ağzından duydum. Sen de belle, sana lâzım olacak...

İhtiyar, böyle diyor ve o hadisi Yusuf Efendi’ye talim ediyor. Yusuf Efendi, hadisi ezberliyor. Bu esnada ihtiyar ve tayfası gözden kayboluyor.

Yusuf Efendi, hayretler içinde baka kalıyor. O, aslında görülmeyen varlıklardan meleklerle ve cinlere inanıyordu. Ama böyle bir hadise ile karşılaşacağını hiç tahmin etmiyordu.

Yusuf Efendi, gördüklerini ve duyduklarını yorumlamaya devam ederken hamamda yıkanmasını da sürdürdü. Hamamdan çıktıktan sonra doğru hocasının camisine gitti. Yine cami ağzına kadar dolu idi. Kapıdan içeri girerken hocası Şeyh Murtaza ayağa kalktı ve cemaate hitaben:

–Ey Cemaat, bu gelen Molla, Hz. Peygamber^(s.a.v.)’i göreni gördü, onun gözlerini ziyaret edin, dedi.

Yusuf Efendi, hocasında gördüğü bu hal üzerine ona bir kat daha hayran oldu. Zira hamamda karşılaşmış olduğu hadise ona malum olmuştu.

Şeyh Murtaza’nın ilim ve ferasetine inanan o kalabalık cemaat Yusuf Efendi’yi hayranlıkla ziyaret etmişlerdi. Şeyh Murtaza da Yusuf Efendi’nin yanına gelmiş ve onu uzun uzun temaşa etmişti.

Şeyh Murtaza'nın Ders Halkasında

Artık tanışma faslı bitmiş, ders zamanı gelmişti.

Yusuf Efendi, olağanüstü ilim ve kerametini gördüğü hocası Şeyh Murtaza'nın ders halkasına katıldı.

Hocası Şeyh Murtaza Nakşibendi tarikatına mensuptu. Devrinin tanınmış hadis âlimiydi.

Yusuf Efendi de Hz. Peygamber^(s.a.v.)'i görmüş olan Yusuf Cinni'den hadis talim ettiği için bir rivayete göre tabiiden sayılmaktaydı.

Şeyh Murtaza, İslâmi ilimlerin her dalında bilgi sahibiydi ama ihtisası hadis ilmiyle ilgiliydi. Yusuf Efendi de zaten ona hadis tahsili için gitmişti. Genel derslerden ayrı olarak hocasından özel ders alarak kısa sürede hocasının takdirini kazandı.

Şeyh Murtaza, Hz. Peygamber^(s.a.v.)'in hadislerinden diye uydurulan “Mevzu Hadis” denilen sözleri öğretmişti.

–Evladım bunlar mevzu hadislerdir. Bunların hiç birisi, Resulullah^(s.a.v.)'e ait sözler değildir. Bundan sonra Hadis-i Şerifleri okumaya geçebiliriz, diyerek çok farklı bir eğitim metodu uygulamıştı.

Yusuf Efendi, Ezher medreselerinin (üniversitesinin) yurtlarında kalıyordu. Ömrü gurbette geçtiği için buradaki sıkıntılar ona ağır gelmiyordu.

Felçli Kızına Hizmet

Hocası Şeyh Muhammed Murtaza b. Murtaza Muhammed el-Huseyni el-Vasıt ez-Zebidi, kısa adıyla Şeyh Murtaza, Mısır'da olduğu kadar ilim dünyasında da meşhurdur. Derin ilmi, düzenli bir aile yapısı vardı. Ama felçli olarak dünyaya gelen küçük kızına çok üzülmüyordu. Zaman zaman Yusuf Efendi'yi eve gönderiyor, bu küçük kızı kucağında veya sırtında gezdirerek avutmasını istiyordu.

Yusuf Efendi, hocasının emrine itaat ederek kızı sırtına alıp gezdirmiyordu. Ama kız, ona fazla eziyet ediyordu. Yusuf Efendi, hocasına hürmeten buna katlanıyordu.

Yıllar böyle geçmiş.... Bir yanda ilim tahsili, bir yanda felçli kızın bakımı derken bir gün sabrı taşmış. Kızın nazına, eza ve cefasına dayanamayıp hafifçe pataklamış, “Çoynak, senden bir kurtulamadım” diye de sokranmış.

Kız, olanları bir kaç da fazlasıyla babasına aktarmış.

Hocası, Yusuf’un davranışını anlayışla karşılamakla beraber, kızına yapıları da içine sindirememiş. Ertesi gün Yusuf Efendi’yi yanına çağırmış:

–Evladım icazetnamenı hazırladım. Hadis ilmiyle ilgili temel kaynak kitapların hepsini okudun. Okutmaya da hak kazandın. Bu icazetnameye bunların hepsini kaydettim. Bu icazetnameyi alasin. Hac zamanı yakın, önce hac ibadetini yerine getiresin. Sonra da dilediğin yerde ilim öğretmeye başlayasın, demiş. (Hasan Paşa kütüphanesinde Şeyh Murtaza’dan alınmış üç adet icazetname bulunmaktadır. Bak: demirbaş no 3988/3, 5538/1 ve 5538/3)

Bu icazetnamelerde almış olduğu ve okutmaya ehil bulunduğu bütün dersler ve ilimler yazılıdır. Ayrıca Nakşibendi şeyhi olan Şeyh Murtaza, ona tarikatta da icazet verdiği, icazetnamelerde geçmektedir. Şeyh Murtaza, Yusuf Bahri Efendi’ye Nakşibendi şeyhlerinin giyindiği ve “takiyye” adı verilen büyük hırkayı bizzat kendi eliyle giydirmiştir.

Buraya kadar olanlar normal fakat bu ani gelişmede bir burukluk olduğu sezilmektedir. Zaten hocasının bundan sonraki sözü de bir serzenişin ifadesidir:

–Bilmem nerelerde vazife yaparsın ama sana şu kadar derim ki kadrini bilmedik bir memlekete düşesin.

Mısır’dan Ayrılış

Bu son söz, Yusuf Efendi’ye çok ağır gelir. Kızına karşı sabırsızlığının hocayı ne kadar üzdüğünü anlar. Olan olmuştur. Artık yapılacak bir şey kalmamıştır. Yusuf Efendi, daha birkaç yıl daha kalıp orada kendini yetiştirmek istiyordu ama buna imkân olmadığının farkına varmıştır. Hocasından özür dileyip, helâllik isteyip Mısır’dan ayrılmak zorunda kalmıştır.

Hac Yolculuğu

Mısır'dan ayrılırken bile hocasının sözünü tutmuş hacca gitmeye karar vermiştir. Kâh karadan, kâh denizden gitmiş, Mekke'ye ulaşmıştır. Kâbe'yi tavaf etmiş, Arafat'ta vakfe yapmış, beyaz ihramıyla hac görevini tamamlamıştır.

Resulullah^(s.a.v.)'in hadislerini okuyan, onun ilmine yıllarını vermiş olan ve Hz. Peygamber'in^(s.a.v.) aşkıyla yanıp tutuşan Yusuf Efendi, Mekke'de hac görevini tamamlayıp Veda tavafını yaptıktan sonra elinde asası, ayağında çarığı ile Medine yollarına düşmüş. Varmış Mescid-i Nebevi'ye. Ravza-i Mutaahhara'da Hz Muhammed Mustafa^(s.a.v.)'in kabrini ziyaretle başlamış işe. Ona salat ü selâm getirmiş, “Şefaât Ya Resûlallah” demiş. Doyasıya kalmak istemiş yanında. Ama ne mümkün!

Rivayete Göre

Resulullah'ın kabrini ziyaret ederken iç kapının üstünde bir Hadis-i Şerif görmüş. Evet o, Yusuf Cinni'nin kendisine ezberlettiği hadisın tâ kendisi. Ama bir vav harfi fazladan yazılmış. Bu yanlışlığın düzeltilmesi, fazlalık olan vav harfinin kaldırılması için ilgili ve yetkililere başvurmaya karar vermiş. Böyle bir başvuru, büyük tartışmaları başlatmış.

Anadolu'dan gelmiş bir Türk'ün böyle bir iddiası, Medine alimleri arasında büyük yankı bulmuş. Toplanmışlar bir araya. İncelemişler ibareyi. Kendi aralarında olabilir-olamaz demeye başlamışlar. Bunca senedir kimse fazla dememiş de bir Türk hocası gelmiş, böyle demiş, diyerek Yusuf'u küçümsemişler. Bazıları fitneye sebep olduğu gerekçesiyle öldürülmesini bile teklif etmişler.

Bütün bunlardan haberdar olan Yusuf Efendi, kendinden emin olarak onlara ilginç bir teklifte bulunmuş:

–Her şeyin bir çaresi vardır. Cidale, kıtale gerek yoktur. Ben derim ki: İki ayrı kâğıt alın elinize. Birine benim dediğim Hadis-i Şerif'i yazın, diğeri-ne de kapı üstündeki kitâbedeki hadisi yazın. Her ikisini de Ravza-i Mutaahha-

ra'ya, Kabr-i Şerif'in üstüne koyun. Sabahleyin bakın hangisi tasdik ediliyor? Eğer ben doğru çıkmazsam derhal öldürün beni. Kanım helâl olsun.

Âlimler birbirine bakmışlar, teklifi cazip bulmuşlar. Denileni aynen yapmışlardır. Hile karışmaması için iki taraftan da iki bekçi dikmişlerdir.

Ertesi sabah kâğıtları çıkarmışlar. Herkes merak içindeler. Alimler merak ediyor, cemaat merak ediyor, Medine halkı merak ediyor.

İki kâğıdı da incelemişler. Bakmışlar ki Yusuf Efendi'nin söylediği Hadis-i şerif metninin yazılı olduğu kâğıdın altına ince bir yazı ile (Sadaka Yusuf Bahri) yani (Yusuf Bahri doğru söyledi) yazılmıştır.

Yusuf Efendi buna çok sevinip şükür secdesine varmış. Medine uleması mahcup bir eda ile Yusuf Efendi'yi tebrik ve takdir etmişlerdir.

Bu olaya kadar sadece Yusuf diye bilinen Türk âlimi, “derya gibi ilim sahibi” anlamında “Bahri” lakabını da alarak “Yusuf Bahri” diye anılmaya başlamıştır.

İstanbul'a Davet

Bu tartışma burada kalmamış, Hicaz sınırlarını aşmış, İstanbul'a kadar ulaşmış. Ününü Osmanlı Padişahı duymuş sarayda. Haber salmış Hicaz'a, davet etmiş huzura.

Bir heybe, bir çarıkla yola çıkan Yusuf Bahri, artık padişahın özel konuğudur. İlden ile muhafızlarla götürülmüş. Bağdat yakınlarında Habaniye denilen bir şehirde bir müddet konaklayıp tedrisatla meşgul olmuştur. Buradan tekrar hareketle aylarca süren yolculuktan sonra padişahın huzuruna çıkmıştır.

Sarayda Tören

Padişah, sarayda, onu büyük bir saygıyla karşıladı. Hediyeler verdi, hıl'at giydirdi, nimetlere gark etti. Sarayında dilediği kadar kalabileceğini söyleyip ona özel konuk muamelesi yaptı.

Yusuf Bahri Efendi'nin arzusu hadis öğretmekti. Bir medresede göreve başlamak niyetindeydi. O bu düşünceler içinde iken saray-ı hümayun kâtiplerinden Tevkii Süleyman Fevzi Paşa ile karşılaştı. İki kadim dostun belleğinde Mısır'daki beraberlikler tazelendi. Meğer Yusuf Bahri Efendi ile Süleyman Feyzi Paşa Mısır'da Şeyh Murtaza'dan birlikte ders almışlar.

Süleyman Feyzi Paşa, bu âlim dostunu bulmuşken kaçırmak istemez. Zira Çorum'a bir medrese yaptırmıştır o günlerde. Yanına da büyük bir kütüphane kurmuştur. Bunun kıymetini bilecek, burada hizmet verebilecek bir hoca aramaktadır.

Çorum'a Tayini

Yusuf Bahri'ye, seni Çorum'a müderris göndereyim, der. O da kabul eder bu teklifi. Yusuf Bahri'nin Çorum serüveni böyle başlar.

Yıl 1200/1786 Mısır'dan ayrılalı bir yıl olmuştur.

Çorum, Yusuf Bahri Efendi'nin gelip geçtiği yerlerdendir ama daha önce hiç ikâmet etmemiştir.

Çorum'a gelmeden ünü gelmiştir Yusuf Bahri'nin. Büyük hadis âlimi biri geliyormuş. İlmi, umman gibiymiş. Hadis isnadı konusunda hep kendisine müracaat edilirmiş. Hem muhaddis, hem fakihmiş. Arabisi de çok iyiymiş. Güzel konuşmuş. Hoş sohbet bir adammış. Kibirli değil, tevazu sahibi bir alimmiş.

Bu özellikleri halk arasında kısa sürede yayılmıştır. İnsanlar onu bir ölçüde tanımışlardır. Gelişini sabırsızlıkla beklemektedirler.

Yusuf Bahri Çorum'da

“Fahrü'l-muhaddisin” unvanıyla da anılan ünlü hadis âlimi Yusuf Bahri Efendi Çorum'a gelince medresede göreve başlamadan önce Ulucami'de bir vaaz etmiştir. Hem kendi coşmuş, hem de cemaati coşturmuştur.

Çorumlular ilk günden sevmişler onu. Medreseye yakın yerde ona geniş bahçeli bir ev vermişlerdir. Günümüzde burada Müderris apartmanı bulunmaktadır.

Süleyman Feyzi Paşa Medresesinde başta hadis usulü ve Kütüb-i Sitte'nin tedrisi olmak üzere Arapça, beyan, bedi, tefsir, fıkıh gibi ilimleri okutmaya başlamıştır. Bu medresede müderris olarak ömrünün sonuna kadar ders vermeye devam ettiği anlaşılmaktadır. (Süleyman Feyzi Paşa'nın yaptırdığı medrese, eski İstiklâl İlkokulu'nun yerindeydi. Birinci Dünya Savaşı sırasında Çorum Mutasarrıfı 'Sancakbeyi' Nurettin Bey tarafından yıktırılıp yerine Sanat Mektebi olmak arzusu ile bir okul yaptırılmıştır. Kıymetli kitapları ihtiva eden kargir kütüphanesi ise cumhuriyetin ilk yıllarında yıktırılmış, kitapları umumi kütüphaneye alınmış ve yeri de İstiklâl İlkokulu'nun avlusuna katılmıştır. Bu bina, son yıllarda "Yazma Eserler Kütüphanesi" olarak hizmet vermektedir.)

Yusuf Bahri Efendi bu medresede 1202/1786-1244/1829 tarihleri arasında 43 yıl müderrislik yapmıştır. Bu süre içinde hem talebe okutmuş, hem de kütüphanenin zenginleşmesi için gayret etmiştir. Eline geçen tek nüsha kitapları, kendi güzel el yazısı, hattı ile baştan sona yazarak kütüphaneye yeni eserler kazandırmaya çalışmıştır. Kendi telif eserlerinin yanı sıra istinsah ederek çoğalttığı kitapların büyük bir kısmı Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nin El Yazma Eserler bölümünde seçkin yerini korumaktadır.

Hasan Paşa Kütüphanesi'nde Yusuf Bahri Hazretleri'nin aldığı icazetnamelerin yanı sıra öğrencilerine verdiği icazetnamelerin de örneklerine rastlamaktayız. (Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 2673 numarada kayıtlı kitabın ikinci risalesinde Yusuf Bahri'nin Madanoğulları'ndan meşhur Müftü Mehmet Hilmi'ye verdiği icazetnamenin bir sureti vardır.)

Vaaz ve İrşat Faaliyeti

Yusuf Bahri Efendi, bu medresede müderrislik görevini sürdürürken Ulucami'de vaaz ve irşat faaliyetlerini de ihmâl etmemiştir. Kürsünün sorumluluğunun bilincindedir. Hem hazırlıklı, hem de ihlâslı olarak vaazlarını yapmış. Cemaatin sorularına cevaplar verip halkı irşad edermiş.

Rivayete göre kürsüye çıkarken; “Gel, benim cefakâr bineğim, gel.” diyerek tutunup çıkarmış. “Sen şimdi beni taşıyorsun ama ben seni nasıl taşıyacağım.” diye hayıflanırmış.

Kürsünün yakınında bulunan birinin dikkatini çekmiş bu hal. Kulak vermiş; hoca kürsüye çıkarken hep aynı şeyleri söylüyor. Anlayamamış hikmetini, dayanamamış sormuş hocaya:

–Hocam günlerdir sizi izliyorum. Kürsüye çıkarken hep böyle diyorsunuz. Affınıza sığınarak sormak istiyorum; nedir bunun hikmeti?

Hoca derin bir ah çekip cevaplamış soruyu:

–Be adam, buraya çıkmak kolay. Buraya mümin olarak çıkıp -hâşâ-kâfir olarak inmekten korkarım. Bir yanlış lâf ederim de dinden çıkarım diye endişe duyarım. Hep bu şuurla çıkarım kürsüye. Bu sorumluluk duygusuyla seçe seçe konuşurum. Milletin hoşuna gidecek şeyler söylemek yerine Allah’ın buyruğunu, Resulullah’ın hadislerini aktarmak isterim. Gayrisinden Allah’a sığınırım.

Evliliği ve Aile Hayatı

Çorumlu böyle bir alimi Çorum’da tutabilmek için onu buradan evlendirmeye karar vermişlerdir. Çorum’a gelişinin ilk yılında Seydimogulları’ndan bir kızla evlendirmişlerdir. Yusuf Bahri’nin bu evlilikten üç oğlu olmuştur. Hüseyin ve Ali adlı oğullarının çocukları olmadan vefat etmiştir. Küçük oğlu Mustafa’nın ise iki oğlu olmuştur. Birinin adı Abdullah, diğeri Yusuf’tur.

Yusuf Bahri’nin bir de Hatice isimli bir kızı vardır. Asılları Elvan Çelebi soyundan gelmiş olup Tekkeli Hocalar diye tanınan ailenin bir ferdi de Yusuf Bahri Efendi’nin öğrencisidir. Daha sonra müftülük de yapmış olan bu öğrencisi Halil İbrahim Efendi’dir. Yusuf Bahri Efendi, kızı Hatice’yi Halil İbrahim Efendi ile evlendirmiştir.

Kızının Çilesi

Halil İbrahim Efendi'nin bu ikinci evliliğidir. Birinci eşinden çocuğu olmadığı için evlenen Halil İbrahim Efendi'nin bu evlilikten İbrahim Nuri adlı bir çocuğu dünyaya gelmiştir. Ama eski eşi, kuma çocuğunu evde barındırmak istemeyince Yusuf Bahri Efendi, torununa sahip çıkmış, onu yedi yaşına kadar kendi evinde büyötmüştür. Sonra onun için eve bir oda daha ilave edilerek orada ikameti sağlanmışır.

Bu aile huzursuzluğu, kızı Hatice Hanım'ı çok üzmüş, ağlamaktan gözleri kalmıştır. İki gözü de tamamen kapanınca hayata küsmüş, evin mahzenine girmiş, bir daha çıkmamıştır.

Aile efradı onu buradan çıkarmaya bir türlü ikna edememişlerdir. Hatice Hanım, dışarıdan sadece yiyecek ve su kabul etmiş, başka bir şey almamıştır. Bu durum epeyce uzun sürmüştür.

Eşi, hocasını üzmemek için durumu Yusuf Bahri Efendi'ye duyurmamıştır. Komşulardan gelen gizli bir haber üzerine Yusuf Bahri Efendi, kızını ziyaret etmeye gitmiş, halini görünce çok üzülmüştür. Daracık mahzende (bodrumda) karanlık bir mekânda açlık ve sefalet diz boyu. Ata yüreği dayanır mı buna? Yusuf Bahri Efendi, kızını bu mezbelelikten çıkarmak istemiştir. Kızı:

-Benim dünyam karardı. Gözlerim görmez oldu. Benim için dışarı ile bu karanlık mahzen arasında fark yok, diyerek itiraz etmiştir.

Yusuf Bahri Efendi:

-Kızım, ayağımı bastığım yere elini sür. Eline bulaşan tozu, toprağı da gözüne sür. Dediğimi yap, göreceksin, gözlerin açılacak, der.

Babasına güvenen, onun dualarının bereketine inanan Hatice Hanım, denileni yapar. Gözleri açılır. Uzun zamandır göremediğı dünyayı görür. Babasının elinden tutar, mahzenden birlikte çıkarlar.

Tasavvufi Yönü

Yusuf Bahri Efendi, ilim adamı ve tasavvuf ehli idi. Hocası Şeyh Mur-taza'dan Nakşibendi tarikatı icazetinin yanı sıra Mısır bölgesinde çok yaygın olan Halveti tarikatına mensup olduğunu eserlerinin kenarında kafiyeli biçimde serdeder.

Kendisinden bahsederken (Yusuf b. Mehmet el-Köprüvi müvelleden ve Bahri mahlasan ve Ebülmekarim künyeten ve Hanefi mezheben ve Halveti tarikaten) diyerek Mehmet oğlu Yusuf olduğunu, doğum yerinin Vezirköprü, mahlasının Bahri, künyesinin Ebülmekarim olduğunu belirttikten sonra mezhep olarak Hanefi, tarikat olarak da Halveti olduğunu açıklar. (Bak: Hasan Paşa Kütüphanesinde 3475 numarada kayıtlı Camius-Sağır şerhinin kapağında Yusuf Bahri Efendi'nin el yazısı. Ayrıca bak: Hasan Paşa Kütüphanesinde 3610 numarada kayıtlı Tirmizi'nin Şemail-i Şerif adlı eserinin kapak kısmındaki Yusuf Bahri Efendi hattı. Bu eserde ayrıca bu kitabı okutmaya dair icazetnamesi de bulunmaktadır.) Bir eserinin sonunda da kendisini Nebi-hüddin Ebü'l-İrfan diye tanıtır. Bazı eserlerinin iç kapağında onu tanıtırken Fahru'l-muhaddisin lakabı ve Ebü'l-Mekarim künyesi de kullanılmıştır.

Zaten Kastamonu'da görev yaparken Şeyh Şaban-ı veli Hazretlerinin on üçüncü postnişini Şeyh Hafız Mustafa Vahdeti Efendi'ye intisap ettiği ve ondan Halveti icazeti aldığı da bilinmektedir.

Çorum'da Halveti tarikatı pek fazla bilinmediği ve mensupları da bulunmadığı için bu tarikatın derslerini münferiden yapmış olsa gerektir. Ama Çorum halkı onu Nakşibendi ve Kadirilerin sohbet ve zikirlerine gidermiş diye biliyor.

Bir Menkıbe

Yusuf Bahri Efendi, keşfi açık, kerameti zahir olan bir ilim adamıydı. Ünü civar illere de yayılmış olduğundan oralardan talebeler geldiği bilinmekteydi. Bu çerçevede Kastamonu'dan da öğrencileri vardı. Bunlardan Ahmet Siyahi diye bilinen daha sonra evliyadan sayılan bir zat vardır ki hadis tahsil etmek için Çorum'a gelmeye karar vermiş ve yaya olarak yola çıkmıştır.

Yolda halsiz ve bitkin vaziyette iken arkasından bir atlı gelmiştir. Ahmet Siyahi'ye:

–Yolculuk nereye? diye sorup da

–Çorum'a deyince

–Atla terkime, deyip onu da alıp Çorum'a getirmiştir.

Ahmet Siyahi o gece bir handa yatmış, ertesi gün Yusuf Bahri hazretlerinin huzuruna varmıştır. O esnada Hoca Efendi, bir kişi ile sohbet etmektedir.

–Gel, Ahmet evladım, gel yanıma, deyince Ahmet Siyahi şok olmuştur.

–Bu zatı tanıdın mı? diye soran hocasına:

–Hayır, yeni görüyorum, deyince Ahmet Siyahi:

–Evladım, bu zat seni atıyla Çorum'a getiren Hızır (a.s.)'dır, açıklaması onu ömür boyu etkilemiştir.

Bu menkıbe, Çorum'dan çok Kastamonu'da anlatılmaktadır.

Gönül Dünyasından Mısralara

Yusuf Bahri Efendi, bir ilim adamı olduğu kadar gönül adamıdır da. Çok sayıda şiiri vardır. Şiirlerinde Bahri veya Bahriya mahlasını kullanmıştır.

Hangi tarikata mensup olursa olsun onun gönül dünyasında Allah ve Resulullah aşkının tutuştuğunu şiirlerinden anlamak mümkündür:

Ben o Mecnun'num ki yâdetmem gam-ı Leyla nedir

Aşk nedir âşık nedir ya bunca vâveylâ nedir

Ben tulsım-ı âzam-ı feyzi müsemmâyım veli

Sorsalar bilmem bana ya âlem-i esmâ nedir

Pençe-i Anka-yı kutsiden tahammül kıl peşin

Ta bilesin kim nedir aşk-ı hakikat suzişin

Pertev-i Hak'dır tevekkül arş olur hayretnişin

Ferşe düşmüş şem ile pervânen pervânedir:

*Biz elest bezminden evvel mest olan divâne-yiz
 Ânın için tâ ebed ayrılmayız mestâne-yiz
 Sagar ü sahbâ biziz sâki biziz meyhane biz
 Hayretin sırrı nedendir serde bu sevda nedir*

*BAHRİYÂ bu suzişin ol mihr-i enverden midir
 O perîveş tal'atı mâh-ı münevverden midir
 Bilmezem yardan mı ağyardan mı kemterden midir
 Kem nedir kemter nedir rehber-i Mevlâ nedir*

Bu dörtlükleriyle Yusuf Bahri Efendi; Allah'a, elçisi Hz. Muhammed(s.a.v.)'e, ashabına olan bağlılığının ta ruhlar âleminden geldiğini vurgulayarak bu aşkın Leyla-Mecnun aşkından da öte olduğunu beyan ettikten sonra sonuç olarak kendisini Mevla'sına götürecek rehber aradığını, hep O'nu aradığını ifade eder.

O, tasavvufun özünü bilen insandır. Tasavvufta esas olanın ihlas olduğunun bilincindedir. Sahte şeyhlere, tarikatı şekil ve eğlence gören ihlatsız dervişlere karşı da diyeceği vardır:

*Sofî olan safâ ile olsa
 Biz de olurduk tîya' ile olsa
 Doldururduk cihanı nâra ile
 Zikr-i Hak hıyy-ı hay ile olsa*

(Bkz. Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 2778 numarada kayıtlı 'Şerh-i Lübab-ı Erbab' adlı kitabın başındaki boş yaprakta Yusuf Bahri Efendi'nin el yazısı)

Yusuf Bahri'nin Ünlü Gazeli

*Ah elinden ah eyâ gamzesi hunhâre güzel
El aman ey çeşm-i cadû veş-i sahhâre güzel*

*Bu senin âhu gözün lâle yüzün dûdu sözün
Getirir şevk-i zurûrî dil-i bimare güzel*

*Dahi mahmur bakışın huri kaşın can yakışın
Ne kıyamet koparır aşık-ı gamhare güzel*

*Yok mudur insafın ey şuh medet rahmeyle
Yoksa pervane gibi yandı gönül nare güzel*

*Korkarım cevri ile ben bendeyi rüsva kılasın
Nice sabreyleye hicre dil-i sadpare güzel*

*Beni bülbül gibi zâr içre komak layık ise
Hey medet gül gibi düş etme beni hâre güzel*

*Sana kim dedi bana aşık ol der isen
Güzel ol diye sana kim dedi mehpâre güzel*

*Bahri'yi bahr-i gamından sahil-i vasla yetir
Erişirsin nice gencine-i esrara güzel*

Bu gazelde bir güzele olan aşkını terennüm ediyor. Tasavvuf edebiyatında böyle beşeri aşkı terennüm edip ilahi aşkı ifade eden platonik aşk türü örnekleri çoktur. Yusuf Bahri efendinin tasavvufi yönünü göz önüne alarak

bu şiirde görünüşte bir güzele aşkı dile getiriyor olsa da aslında onu yaratan Rabb'ına olan aşkını dile getirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Çok Yönlü Bir Şair

Şiirlerinde Bahri veya Bahriya mahlasını kullanan Yusuf Bahri Efendi'nin şiirlerinin konusu sadece tasavvuf değildir. O, döneminin sosyal olaylarını da işleyici bir dille mısralarında eleştirmiştir.

Âkal isen nazar et devr-i zamandan nazle

Fuzala oldu zebun rütbe bulupdur azle

Kim olur kamini bak hikmet-i ilm-i ezele

Bahri sorma bunu layüsel olan lemyezele

Şiirlerinde denk geldiği zaman argo sayılabilecek kelimeleri de kullandığı görülmektedir. Ancak bunlar karşdakini ilzam etmek için söylenmiştir denebilir.

Yusuf Bahri Efendi'nin sigara tiryakiliği de meşhurdur. Halen evinde bulunan bir metreye yakın ağızlığıyla kendini sigaranın kötü kokusundan bir nebze uzak tutmaya çalıştığı sanılıyor. Ama işin ilginç yönü ona bu konuda yapılan sataşmalara hep espiriyle cevap vermesidir. Bir defasında eşek arısını ininden çıkarmak için duman verilmesini ima ederek "... Anı sa'y ile çıkarmaya duhan (sigara) al eline" mısrasıyla biten beytini söyleyivermiştir ki oldukça meşhurdur. Onun kader, kaza, bela, sebep ve hikmet bağlantısını ifade eden şu mısraları da meşhurdur:

Hak kulundan intikamın yed-i abd ile alır.

İlm-i ledün bilmeyen ânı abd etti sanır.

Her işin hâlıkı Hak'dır; abd elinden işlenir.

Sanma ey Bahri, âlemde ansız bir çöp deprenir.

Kul hakkı ve ilahi adaletin tahakkuku konusundaki mısraları da çok anlamlıdır:

*Feyz-i Hak'da buhl yok, herkes veli talip değil
Bi-sebeb ıslah-ı alem Bahri'ye vacip değil
Tasavvur etmesin kimse ki ettim kaldı yanıma
Alur her kişi hakkını, komaz Hak kimse yanında.*

Kelam, Fıkıh ve özellikle hadis alimi olarak bilinen Yusuf Bahri'nin müstakil bir divanı yoktur. Çeşitli el yazması eserlerinin, istinsah ettiği kitapların, derlediği cönklerin bir yerlerinde dağınık haldeki şiirleri bir kitap haline getirilmemiştir,

Onun elde bulunan birkaç şiirinden hareketle tasavvufi, içtimai ve tarihi olayları şiirlerinin temasını oluşturuyor, diyebiliriz. Bu bağlamda tarihte bir kara leke olarak yer alan Kerbela faciasıyla ilgili bir şiiri vardır ki, o bu mısralarında orada şehit olan Hz. Peygamber^(s.a.v.)'in torunu Hz. Hüseyin ve arkadaşlarına yapılan zulmü lanetleniyor ve o şehitlere ağıt yakıyor.

Mersiye

*Gel ey kilik-i nevk mâtem-i serencâmı beyan eyle
Hem dök evraka derdini hem demâdem figan eyle
Midâd âsâ siyeh kanlar saçılın yine çeşminden
Lika gibi müşevveş gussalar şerhin âyân eyle
Kaza levhine vâfir serzeniş kul levh-i katipten
Kader mecmûasın yırt bir perişan dâstân eyle
Kül eyler mermeri âteş gibi bir levhini yazsan
İnanmazsan bir âhen levha al da imtihan eyle
Huzurda kanını hak eyle gel levh-i havâtırdan
Meserretnâmeler zevkin gönüllerinden nihan eyle
Siyah giy Ehl-i Beyt'in Kâbe veş rüz-ı kazasında
Bu matem hizmetinde sen de damen dermeyan eyle*

*Yazarsan Kerbela yazısı müşküller belâsın yaz
Şehâdet şehdin içmiş teşne diller mâcerâsın yaz*

*Niçün ey çerh-i zâlim nakd-i kevmeyni heba kıldın
Ali 'yyül Murtazâ 'nın nur-ı çeşmin bi-ziyâ kıldın
Zülâl-i pâk akan gülzâra zehrâb eyledin câri
Resül 'ün büsegâhun tir-i kahre mâcera kıldın
Kopardın gonce-i nevestesin gülzâr-ı Zehrâ 'nın
Zehirler yutturup pejmürde-hâl ettin cefâ kıldın
Dem ettin Kerbela hâkinde ânın gevher-i cismin
Ne ceddinden hicâb ettin ne kendinden hayâ kıldın
Resül 'ün âl 'ini şerm eylemeyip gark-ı hün ettin
Girip kanına mazlumun acep gâfil hata ettin
Söyündüirdün risalet hanedanında yana n şem 'i
Melâmet zulmetin tayin-i beyt-i Mustafa ettin*

*Senin ol serveri dîr ettiğin yetmez mi efserden
Mürivetsizlik ettin niçin ayırdın teni serden*

*Ne yazıdır ki deşt-i Kerbela pür derd ü mihnettir.
Meğer kerb ü belâlardan mürekkep bir felakettir
Nizamın bozdu çün kim ehl-i beyt-i Murtaza 'nın ol
Ne nazm-ı bî-selâsettir ne mevzun bir hikayettir
Bu kavga-yı kıyametin koptuğu yevm-i aşûrâ
Dem-i mâtemde her mümin için rûz-i kıyamettir
Yatar Ravza-ı Rıdvân 'ın gülistânında gör bir gül
Ki cümle mersiyehanlar bülbül-i bağ-ı hayrettir
O kamet düştüğü saat kıyamet kopmamak mahza
Anın ta haşrolunca mâtemi her yıl ikamettir.*

*Döğün taşlarla sen ey sine gel kan ağla ey dide
Dem-i matemdürür nehr eyle yaşın çağla ey dide*

*Şehidân kanı ol dem ki Fırat'ı gark-ı hûn etti
Adû hem kanmasın andan deyû ahkernümün etti
Felek rahmeyleyip de bir içim su vermedi ana
Anınçün kûzesin dest-i melânet serginûn etti
Sedayı el ateşten huşk kaldı melekler hep
Hararetten felek mâtem kabâsın nilgûn etti
Hele bir katre kanı kalmayıptır yerde ol şâhın
Kapıp hurşid anı tâc-ı serinde lâlgûn etti
Sanırlar dest-i pâki küze veş dolmuştu kanından
Ecel camın sunup saki zahm bağırını hûn etti*

*Kesilmiş gövde kâfir göz peyveste akmış hûn
Şebistân-ı şahâdet şem'i vermiş şûle nûr eفزûn*

*Bu gam bir özge gamdır bu matem bir özge matemdir
Bu eyyâm içre hurremlik haram oldu Muharremdir
Kapansın çıksın ol göz ki zehrâb akmayıp andan
Dem-i mâtemde vâ hayfâ isar eylediği nemdir
Bu gam kanın kurutmuştur veli ashâb-ı tahkikin
Anınçün ekserüvâ nem değil döktükleri demdir
Kaza vaktinde el bağlı masum eفزâle kıyanın
Yarın ahirette mutlak yeri nâr-ı cehennemdir
Mübârek başlarına nûr iniptir rûz-i heycâda
O gülgül eفزâlin hepsi birer maktûl-ı mu'lemdir*

*Bu mâtemde deliip ney gibi bağırın inle ey BAHRÎ
Benim nazm-ı cansuzuma kulak tut dinle ey BAHRÎ*

Çorum'daki Hali

Yusuf Bahri Efendi, Çorum'a ilk geldiğinde Ulucami'de vaaz ederek kendini Çorumluya tanıtmıştı. Çorumlu da Hocayı çok sevmişti. Ona Kılıççı aralığında ev vermiş, Seydimogullarından evlendirmişti. Süleyman Feyzi Paşanın yaptırdığı medresede göreve de başlamıştı. Bu arada yine Ulucami'de vaaz ve irşat görevlerini de sürdürüyordu.

Ancak Çorum'a geldiği yıl, yani 1200/1786 sonunda Çorum'da çok şiddetli bir deprem olmuştur. Bu depremde çok sayıda ev yıkılmış, insanlar evsiz kalmıştır. Bu arada bazı resmi binalar, mescit ve medreseler de hasar görmüştür. Ulucaminin de dokuz kubbesi çökmüş, ibadet edilemeyecek hale gelmiştir.

Yusuf Bahri Efendi, bu şartlar altında Ulucami'de vaaz edemediği için bu görevine diğer camilerde devam etmiştir. Bazen şehirde sıkıldığı için ya da geçim darlığı nedeniyle civar illere, yakın köylere giderek vaaz ve nasihatte bulunmuştur. Bu bağlamda Abdalata, Elvan Çelebi Arpagöz, Seydim gibi köylere uğramış, orada bazen aylarca konaklamıştır. Hocayı çok seven dostları, onu buralarda en güzel konukseverlilikle ağırlamışlar, kendisine özel oda tahsis etmişler, hizmette kusur etmemişlerdi.

Ama o, yine de Ulucami'yi özlemektedir. Bu büyük ve muhteşem camide görev yapamamanın üzüntüsünü yüreğinin derinliklerinde hep hissetmektedir.

Çapanoğlu İle İlk Diyalog

Bu karmaşık duygular içinde Yusuf Bahri nefis muhasebesi yaparken Çorum ve Yozgat havalisinde de bir otorite boşluğu yaşanmaktadır. Bundan istifade ederek Çorum'da Sepetçioğlu, Yozgat'ta Çapanoğlu gücünü hissettirmeye başlamıştır. Ama Çapanoğlu'nun ağırlığı her zaman daha fazladır.

Çapanoğlu Çorum'da Sepetçioğlu'nun ününü duymuştur. Yusuf Bahri Efendi'nin şöhretinden öteden beri haberdardır. Onunla zaman zaman buluşup sohbet ve muhabbet ederlermiş. Hatta oğlu da Hoca Efendinin tedrisinden geçmiştir.

Çapanoğlu Süleyman Bey, Yozgat'ta meşhur Çapanoğlu Camii'nin yapımını bitirdiğinde 1793 yılında açılış duasını yapmak üzere Çorum'dan Yusuf Bahri Efendi'yi davet etmiştir. O da bu görevi, büyük bir şevkle yerine getirmiştir.

Çapanoğlu'nun Konağında

Çapanoğlu Süleyman Bey, Yusuf Bahri Efendiyi çok severmiş. Onun hazır cevap, nüktedan kişiliğine hayranmış. Her Ramazan ayında hocayı Yozgat'a davet eder, dilediğince misafir kalması için ısrar edermiş.

Yine bir Ramazan ayında Çapanoğlu Süleyman Bey, Yusuf Bahri Efendiyi vaaz ve nasihat için davet etmiştir. Ama hocaya bir de sürprizi vardır.

Hoca konağa varınca Süleyman Bey, onu kapıda karşılamıştır. Seyisler atını ahıra çekmişler, hocayı yukarıya buyur etmişlerdir. İftar vakti de yaklaşmıştır.

Sofra hazırlanmaya başlamıştır. Yuvarlak ve geniş sofraya yemekler, ekmekler, börekler yerli yerince yerleştirilmiştir. En son olarak da kaşık getirilmiştir. Ama hiç de alışılmamış kaşıklar. Meğer Çapanoğlu, onları bu iftar için özel yaptırmış. Kaşıkların sapı yaklaşık iki arşın boyundaymış.

Hoca anlamış bunda bir kasıt olduğunu. Sofradakiler de bu kaşıklarla nasıl yiyeceğiz diye başlamışlar kara kara düşünmeye.

Hoca, vakit gelince besmeleyi çekmiş, almış eline kaşığı.

–Haydi buyurun. Kendinizi değil, karşınızda oturanı doyurun, deyince Çapanoğlu basmış kahkahayı.

–Evladım, maksat hasıl oldu. Hocadan latif cevabı aldık. Bunları kaldırın, şu bizim eski kaşıkları getirin demiştir.

Çapanoğluyla Hoca Efendinin samimiyet ve muhabbeti, bu derece ileriymiş. Onların bu yönü, Çorum'da kıskanılır olmuş.

Yozgat’a Götürme Girişimi

Bu samimiyete istinaden Çapanoğlu, Çorum’a haber salmış. Sepetçi-oğlu’nu sustursunlar, Yusuf Bahri Hocayı da bana göndersinler, diye. Çorumlular, aldırış etmemişler bu tehdide.

Bunun üzerine Çapanoğlu, Yusuf Bahri Efendiyi Yozgat’a getirtmeye karar vermiştir. Niyeti, hoca efendiyi Yozgat’ta ikamet ettirerek orada ilim ve irşat faaliyetini sürdürmesidir.

Yusuf Bahri, karlı ve çamurlu Şubat ayında Yozgat’a seyahati uygun görmemiştir. Onun için Çapanoğlu’nun heyeti gelmeden kendini hasta kılığına sokarak yatmıştır. Misafirlerini hasta yatağında kabul etmiş, görüyorsunuz halimi, bu vaziyette bu mevsimde yola çıkılır mı, diyerek onları kibarca uğurlamıştır.

Bu olay Çorum’da farklı yankılanmış, Hoca Çapanoğlu’nun adamlarını kovmuş şeklinde algılanmıştır.

Hoca, haberin böyle yayılmasından hoşlanmamıştır. Havalar iyileşip yollar geçit verecek hale gelince köylere irşada çıkıyormuş gibi bineğine atlayıp Yozgat yolunu tutmuştur. Yozgat’ta Çapanoğlu Süleyman Beyin konağına vardığında çok iyi karşılanmış, güzel ağırlanmıştır. Süleyman Bey, hocanın ziyaretinden çok memnun kalmış, ikram ve ihtiramda bulunmuştur.

Çapanoğlu’nun Serzeniş

Süleyman Bey, Yusuf Bahri Efendiye Şubat ayında gelmeyişinin gerçek nedenini sormuş, o da hiç saklamadan her şeyi anlatmıştır. Hocanın nüktelerini duyunca kahkahayla gülmüştür. Hocaya Çorum’dan, halkın tavrından, Sepetçioğlu’ndan sorular sormaya başlamıştır.

–Bilirsin seni severim, ilmine hürmet eder, şahsiyetine saygı duyarım. Lakin Çorumluların bana karşı tavrını anlayamıyorum. Seni istiyorum, göndermiyorlar. Sepetçioğlu’nu susturun diyorum, onun etrafında toplanıp bana cephe alıyorlar. Beni sevmiyorlar, benden nefret ediyorlar diye düşünüyorum. Siz ne dersiniz, Hocam?

Hoca sözünü saklamaz:

–Elhak, doğrudur. Tespitinize hiç bir itirazım yoktur Çapanoğlu der ki:

–Şeytan diyor ki git Çorum’a, talan et her tarafı. Bak o zaman sana nasıl itaat ediyorlar.

Hocanın cevabı sert olmuştur:

–Zinhar, sakın ha şeytanın sözüne uyma. Zorla kimseye kendini sevdiremezsin. Hele bir şehre asla. Ama sen Çorumluya iyilik edersen elbet seni severler.

Çapanoğlu merakla:

–Söyle hocam, nasıl bir iyilik yapayım der.

Hoca da ona teklifini iletir:

–Çorum, depremde harap olmuştur. Evler yıkılmış, aileler perişandır. Bu depremde Çorum Ulucami de mahvolmuştur. Kubbeleri çökmüş, içine girilemez hale gelmiştir. Halk yoksullaşmıştır, geçim derdindedir. Camiyi tamir edecek gücü yoktur. Bu camiyi tamir ettirirsen hem Çorumlunun gönlünü kazanmış hem de Sepetçioğlu’nun desteğini kırmış olursun.

Bu teklif, Çapanoğlu Abdülcabbarzade Süleyman beyin hoşuna gitmiştir. Ama bir endişesi vardır.

–Teklifin kabulümdür, amma ve lakin bunu Çorumlular kabul eder mi?

Yusuf Bahri Efendi, işi yoluna koymuş gibidir. Ulucami’nin tamirine bir imkan bulmuştur.

–Orasını bana bırak. Çorumluların istediğini size ispat etmek benim görevim der, Yozgat’tan ayrılır.

Ulucaminin Tamiri ve Çapanoğlu

Hoca Çorum’a dönünce ileri gelenleri toplayarak sekiz senedir harap duran Ulucami’nin tamir edilmesini teklif eder. Onlar da:

–Hoca, halimizi görüyorsun. Ne bizde ne de ahalide bunu yapacak güç var, deyince:

–Öyleyse Çapanoğlu’na söyleyelim. O yaptırın diyerek gerçek niyetini sunar.

–Yaptırın da kim yaptırırsa yaptırın, derler.

Hoca da:

–Öyleyse biz bunu bir mektupla Çapanoğluna bildirelim. Diyelim ki, Çorum ahalisi Ulucami’nin tamirini senden bekliyor. Yazalım böylece, altını da imzalayalım, deyince makul karşılanır.

Çorumluların umumca böyle istediğinden bahseden kısa bir mektup yazılıyor ve Çorum eşrafından sekiz kişi de bunu imzalıyor ve mühürlüyor. Yusuf Bahri Efendi de imzalıyor ve bir ulakla Yozgat’a gönderiliyor.

(Çorumlu Dergisinin 1939/12 sayısında H.1200 yılında yer oynamasından yıkılan camii kebirin tamiri için Yusuf Bahri başta olmak üzere Çorum büyüklerinin Çapanoğlu’na müracaatlarını gösteren mektubun fotokopisi yer almaktadır.)

Çapanoğlu Süleyman Bey, gelen ulağa hüsnü kabul gösteriyor. Çorumlunun kendisini kabullenişinden büyük memnunluk duyuyor. Emrediyor, çalışmalar başlıyor.

–Çorum Ulucami’si tamir edilecek. Eskisi gibi dokuz kubbeli olarak, gerekirse yeniden inşa edilecek, tarzında direktif veriyor.

Gerçekten de Ulucamii inşaatı başlıyor. (Miladi 1800) İnşaat dokuz kubbeli olarak yapımı niyetiyle başlanmasına rağmen Süleyman Bey’in vakitsiz ölümü üzerine aksamalar oluyor.

Süleyman Bey’in yerine oğlu Abdülfettah Bey, inisiyatifi ele alıyor. O da Yusuf Bahri Efendi’nin talebelerindendir.

Abdülfettah Bey, babasının başladığı şekilde tamamlamaya imkan bulamayacağı endişesiyle tamir işini kısıdan çevirmeye çalışıyor. Ortada ahşap tek kubbe ve ahşap tavanla çatıyı örterek inşaatı ikmal ediyor.

İnşaatın bitim tarihini gösteren kitabe, yukarı müezzinliğin arka kısmında duvarın üzerindedir. Burada ihlas suresi ve 1225/1810 tarihi vardır.

Caminin inşası üzerine Yusuf Bahri Efendi hislerini mısralara döküyor:

*Aferinler ana kim fâtiḥ-i ebvab-ı felâḥ.
 Mazhar-ı Tevfik-i Hak Hazret-i Abdülfettah
 Nesli pak-i şeref nuḥbey-i Abdülcebbâr
 İftiharü 'l-ümera fekul tesma fettah
 “İnnema yağmeru” kavline Hüda'nın tahkik
 İmtisal ile tamam sayını kıldı iflah
 Şöyle bir mabed-i islâmı bina eyledi kim
 Barekallah deyup eyledi tahsin ervâḥ.*

*“Men bena lillahi mesciden bena Allah'ü leḥu.
 Yani fil-cenneti beyten” verdi tarihe necâḥ.
 Mescidin başında kırktan birin al bakisini.
 Ayağından cennetin nısfı ile kıl itrah.
 Tâ be-maḥşer şem'ine hâyratının ikadına.
 Bahri ile dâiyân ehl-i salat ehl-i felâḥ
 Eylesün devlet ü ikbâlini mezid.
 Tâ murâdınca revâḥ ede maşallah ile sabah.
 Her murâdına senâ ola akşam ü sabah*

(Not: Yusuf Bahri Efendi'nin bu şiiri, Hasan Paşa Kütüphanesinde 2114 numarada kayıtlı “Bahrü'l-Maarif” adlı kitabının 16. yaprağının kenarında kendi el yazısı ile kayıtlıdır.)

Ülkenin Genel Durumu ve Yusuf Bahri'nin Sıkıntılı Hali

Yusuf Bahri Efendi, bir yanda medresedeki öğretim üyeliği görevine devam ediyor, diğer yanda da Ulucami'de vaaz ve irşat faaliyetini sürdürüyordu. Fırsat buldukça ya yeni eserler telif ediyordu ya da eline geçen eserleri o güzel hattı ile istinsah ediyordu.

O bu gayret içinde iken Osmanlı topraklarında kargaşa hakimdi. Mısır'da, Suriye'de Arabistan'da, Rumeli'de, Balkanlar'da, Kırım'da, Kafkas cephesinde isyanlar ve karışıklıklar art arda geliyordu. Osmanlı ordusu bu karışıklıklarla uğraşırken Anadolu ihmal edilmiş, hatta kaderine terk edilmişti.

Osmanlı Devleti, gerileme dönemini yaşıyordu, sivil halkın dertleriyle ilgilenebilecek durumda değildi. Anadolu insanı yoksul ve bitkindi. Çorum da bundan farklı değildi. Herkes boğaz derdindeydi Açlık ve sefalet, ölümlere neden oluyordu. Yusuf Bahri Efendinin çocuklarının da yetersiz beslenme nedeniyle ince ağrıdan (veremden) öldüğü söyleniyor.

Öyle anlaşıyor ki Yusuf Bahri Efendi de bu sıkıntılı dönemde ilimden çok karnını doyurma derdine düşmüş olsa gerektir. Bu sıkıntılı günlerinde Hoca Efendi, Çorumluların kendi kadr ü kıymetini bilemedikleri kanaatiyle yazdığı eserlerinin sonuna bazı sitemlerini de koymayı ihmal etmemiştir.

Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 3656 numarada kayıtlı “Nuhbet'ül-Fiker” adlı eser bizzat Yusuf Bahri Efendi'nin el yazısıyla yazılmıştır. Bu kitabın sonunda Arapça olarak şunları kaydetmiştir:

“Bu kitabın yazımına Recep ayının başında başlanmıştı. 1218 Şaban ayının yarısında Çorum beldesinde tamamlandı. Allah'ım, yüce zatının nuruyla, Halil İbrahim^(a.s.) ruhaniyetiyle ve hakkında (Sen, yüce ahlak üzeresin) buyurduğun Hz. Muhammed^(s.a.v.) himmetiyle, ey Allah'ım ilim ehlinin kıymetinin bilindiği ve kendisine hürmet edildiği bir beldeye hicret etmeyi bana kolaylaştır ve bana bunun için sebepler halk eyle. Beni bu beldeden kurtar. Zira bu beldeden bana ruhen darlık geldi. Artık nefret bana galebe çaldı. Beni kurtar Allah'ım. Âmin, âmin, âmin... ve sallallahü ala Seyyidina Muhammedin ve alâ âlihi ve sahbihi ecmain vel-hamdü lillahi rabbilalemin. Feyziye Medreresinde müderris Yusuf Bahri eliyle (yazılmıştır.)”

Bu kitabında olduğu gibi bir çok kitabının sonunda Çorum veya onu çağrıştıran bir kelime geçince: “Neccahu'llahü minha âmin.” yazısını teredütsüz ekliyor.

Anlamı: “Onu (kendini kastediyor) Allah buradan kurtarsın. Amin.”

Aslında Çorumlu ona ev vermiş, medresesinde iş vermiş, bir de eş vermiştir. Gereken hürmeti göstermiştir. Ama o herhalde daha çok ilgi bekliyor-

du ki Çorum'a böyle sitem etmiştir. İstanbul'un ilim ve kültür ortamından sonra Çorum'da görev yapmak, onu tatmin etmemiş olsa gerek ki bu tür sözler söylemiştir.

Onun bu serzenişlerinden hareketle onu tanıyan ve serzenişlerini bilenler, Hoca Efendinin, Mısır'daki Şeyhinin bedduası neticesi burada yeterince kadr ü kıymeti bilinmemiş olabilir, diyorlar.

Çorum'da 45 yıl ikamet etmiş, ebedi istirahatgah olarak da Çorum'u kabullenmiş olan Yusuf Bahri Efendi'nin de elbette burada tatlı ve acılı günleri olmuştur. Ama bu, Çorumlunun kadr ü kıymeti bilmezliğinin bir nişanesi olmasa gerektir.

Yusuf Bahri'nin Öğrencileri

Çorum'da yaşadığı bunca yılda yüzlerce öğrenci yetiştirmiştir. Bunların bir kısmı medreselerde görev almış, bazıları civar illere ilim ve hikmet taşımıştır. Kendi döneminde ve daha sonraki yıllarda Çorum'da müftülük yapmış talebeleri vardır. Devrinin meşhur alimi Ürgüplü Ahmet Efendi de oğlu Muhammet Kaşif Efendiyi tahsil yapması için Yusuf Bahri Efendi'ye göndermiştir. Bunların her biri hocalarının kıymetini bilirler, ona saygıda kusur etmemeye çalışmışlardır.

Bu bağlamda Ahmet Feyzi Efendi'nin babası Müftü Hacı Ali Arif Efendi de Yusuf Bahri Efendi'nin has öğrencilerindendir. Madanoğullarından Mustafa oğlu Müftü Mehmet Hilmi Efendi de, Yusuf Bahri Efendinin derslerine devam etmiş, ondan ilim ve feyiz almış öğrencilerindendir. Kastamonulu Ahmet Siyahi ve Mehmet Sadık Efendi de talebelerindendir. Yusuf Bahri Efendi, Çorum'da görev yaptığı süre içinde yüzlerce talebesine icazet vermiştir. Onun icazetnameleri, kendinden sonra medreselerde örnek alınmıştır.

Yusuf Bahri Efendi, hayatının son dönemlerinde iltihaplı bir cilt hastalığına yakalanmış, dostları yanına, seyrek uğrar olmuştur. İşte o günlerde Madanoğlu Hilmi Efendi, hocası Yusuf Bahri Efendi'yi faytona bindirip hamama götürmüştür. Onun dirseğinden akan suyu avuç avuç içerek hocaya saygısını ve hastalığından iğrenmediğini ifade etmek istemiştir.

Yusuf Bahri Efendi de eski talebesi Müftü Hilmi Efendi'nin bu özverili halini her görüşünde:

“Evladım, bolluk ve bereket içinde olasın. Sen de soyundan gelenler de darlık yüzü görmeye” diye dua etmiştir.

Yusuf Bahri Efendi yaklaşık yetmiş yıllık ömrünün 45 yılını Çorum'da geçirmiştir.

Çorum'da Feyziye Medresesinde öğretim üyeliği görevinin yanı sıra Ulucami'de vaaz ve irşat faaliyetlerini sürdürmeyi de ihmal etmemiştir.

Tanınmış bir hadis alimiydi. “Fahrü'l-muhaddisin” diye anılırdı. Hadis isnadı konusunda aranan ve danışılan bir muhaddisti. Şairdi, edipti. Türkçe ve Arapça şiirleri vardı. Farsçayı da iyi bilirdi. İyi bir hattat idi. El yazmaları, bu hat örneklerine hep şahit olmaktaydı. Camide imamın yanıldığı yerde önünü açan bir fatihti, mutasavvıftı, müfessirdi. Hoş sohbet bir insandı. Nükteli konuşurdu, hazır cevaptı. Âlimlerin kıskandığı bir üstattı.

Bütün bu özellikleriyle belki o, Çorum değil de İstanbul medreselerinde daha büyük hizmetler yapabilirdi. Ama Çorum'u tercih etmişti. Çorum'a gelip burada da evlenince artık Çorum'u vatan bildi. Gönlü hep büyük ilim merkezlerinde olsa da Çorum'dan ayrılamadı.

Ömrünün son yıllarında hasta idi. Sıkıntılı günler yaşadı. Oğulları Hafız Mustafa ve Hüseyin'in genç yaşlarda ölümü de onu iyice sarsmıştı.

Hicri takvime göre 1245 (Miladi takvime göre 1829) yılında Zilhicce ayında ruhunu Rabbisine teslim etti.

Bir Âlimin Ölümü

Çorum için büyük kayıptı. Bir ilim âbidesi daha ahirete intikal ediyordu. Bir kutup yıldızı daha kaymıştı bu alemde.

Ölüm, acı ama gerçektir. Her canlı gibi o da ölümü tattı.

Haber tez yayıldı köye, kente, hatta civar illere. Dostları, sevenleri, özellikle talebeleri akın akın geldiler. Son görevini yapmaya.

Salalar verildi yanık sesli müezzinlerce. Devrin âlimleri, hocaları yıkdılar bedenini. Sonra kefenlediler. Yıllar önce Mekke’de hac ibadeti için ihrama büründüğü gibi beyaz kefenine büründü.

Hoca Efendi, artık hazırdu ikametgahından ayrılmaya. Helallik dilendi komşularından. Omuzlara alındı tabutu. Sokağa çıkıldığında

Müderri Sokaktan Ulucami’ye kadar bir insan seli onu bekliyordu. Gözyaşları içinde Ulucami’ye getirildi. Musalla taşına konuldu.

O namaz vaktinde Ulucami’nin içi dışı doluydu. Ara sokaklarda bile cemaat vardı. Herkes onu ebedi istirahatgahına ya da dünyadan âhirete giden kabir denilen geçici mekanına uğurlamak için oradaydı.

Vakit namazından sonra “Er kişi” niyetine namaza duruldu. Yine helâlik istendi cemaatten. Cemaat, yaşlı gözlerle “Ne hakkımız var ki... Şayet varsa kat kat helâl olsun” diyerek omuzladılar tabutu. Tabut omuzda değil parmaklar ucunda adeta uçuyordu bu dünyadan.

O, hep Suheyb-i Rumi hazretlerinin civarına defnedilmek istiyordu. Onun için cemaatin yönü Hıdırlık’a çevrildi. Ama kabri Suheyb-i Rumi’nin değil de Kereb-i Gazi’nin yanına kazılmıştı. Takdir-i ilahi bu. Her ikisi de sahabe olarak biliniyor ya... Oraya defnedildi.

Binlerce insanın katıldığı dualarla toprağa verildi. Artık o, ameli ile baş başa kalmıştı.

Ahali, sevenleri, akrabaları, dostları ve talebeleri geri dönmek zorunda idiler. Hem de bağı yanık, boynu bükük olarak.

Medreselerde talebeler, camilerde hocalar Yusuf Bahri Efendinin ruhu için yüzlerce hatim indirdiler. Dervişler zikir meclislerinde onu yad ettiler.

Yusuf Bahri Efendi, vefatında fazla bir mal mülk bırakamadı ama geride binlerce talebesi, birçok eseri onun en büyük mirası idi.

Kabirden İşaret Var

Yusuf Bahri Efendi’nin vefatında onu sade bir kabre defnetmişlerdi. Ama o da nerede ise kaybolmak üzereydi.

Aradan bir yıl geçmişti ki öğrencilerinden derviş Mehmet Paşa isimli bir zat, Hoca Efendi'yi rüyasında görmüştür. Hoca sıkıntılıdır, biraz da sitemle:

“Mehmet, evladım, şu göğsümde bir darlık var. Mezarımdaki kerpiçler de başıma uçtu. Beni bu darlık, bu sıkıntıdan kurtar.” demiştir.

Derviş Mehmet Paşa, heyecanla uyanmış, rüyanın etkisiyle bir daha uyuyamamıştır. Kalkıp abdest almış, sabah erkenden camiye gitmiştir. Namazdan çıkınca yanına bir kaç kişi alarak Hıdırlık'ın yolunu tutmuşlardır.

Yusuf Bahri Efendi'nin mezarının başına vardıklarında toprağın oturmuş olduğunu görmüşlerdir. Mezarı kazarak Hoca Efendi'nin nâşını bulmuşlar.

Derviş Mehmet Paşa, nâşa baktı. Aynen rüyasında anlatılan gibiydi. Başına uçan kerpiçler kaldırıldı. Cesedin çevresi temizlendi. Yeniden kabir düzeni verildi. Sapmalarla üstünü örtmeden bir de baktılar ki göğsünün üzerindeki elinde yüzük duruyordu. Göğsündeki darlık bundan olsa gerektir, diyerek yüzüğü çıkartıp ailesine verdiler.

(Not: Kaşını mühür gibi kullandığı bu gümüş yüzük, halen İsmet As ailesindedir.)

Büyük Alime Mütevazi Bir Türbe

Derviş Mehmet Paşa, hocasına hürmeten ona mütevazi bir türbe yaptırmaya karar vermiştir.

Kereb-i Gazi'nin türbesinin ayakucuna bitişik olarak inşa edilen bu türbenin duvarındaki levhaya göre yapım tarihi H.1246 (1830)'dur.

Duvar üzerindeki mermer levhada hat ile şöyle yazılmıştır.

Feyz-i Hak'dan noksan ola mı hâşâ

Sahibü'l-hayrat Derviş Mehmet Paşa

Sene hicri 1246

Türbenin içinde Yusuf Bahri Efendi'nin sandukası vardır.

Türbenin kapısından girince Yusuf Bahri Efendi, sandukanın kenarındaki beytiyle ziyaretçilere hâla ders vermektedir:

*“Yâ zâiren bi-kabrî, hel ıgteberte hâlî
Bi'l-emsî küntü misleke, gaden tesîru mislî.”*

Tercümesi:

*‘Ey kabrimi ziyaret eden, halimden ibret aldın mı? Dün ben senin gibiydim.
Yarın sen de benim gibi olacaksın.’*

Sandukanın kıble tarafında ise bir Hadis-i şerif metni yer almaktadır.

“Fe-iza tahayyertüm fı'l-ümuri festeıynû min ehli'l-kubûri.”

Tercümesi:

“Dünya işlerinde bir tereddüde ve sıkıntıya düştüğünüz zaman kabir ehlinen yardım isteyiniz.”

Sandukanın başındaki mezar taşında da şöyle yazılıdır:

“Hüvelbaki (Ve Kelbühüm bâsitun ziraayhi bilvasid) Merhum ve mağfurun leh El-Hac Yusuf Bahri Neccahüllahü min-azabi'l-bari El-Köprüvi Ruhu için El-Fatiha Zilhicce sene 1245 hicri.”

Mezar taşında geçen (Ve kelbühüm bâsitun ziraayhi bilvasid) ibaresi, Kur'an-ı Kerimde Kehf Suresinin 28. ayetinden alınmıştır. Bu surede mağarada 309 yıl uyuya kalmış yedi kişinin hali anlatılırken köpekleri Kıtımr'ın durumuna işaret ediliyor: *(Köpekleri de dirseklerini girişin eşiğine uzatmış yatıyordu.)*

Yusuf Bahri Efendi'nin vasiyeti neticesinde bu ayetin mezar taşına yazıldığı sanılıyor.

Yusuf Bahri Efendi, Hıdırlık'ta kabri veya makamı bulunan Suheyb-i Rumi ve Kereb-i Gazi Türbelerinin arasında kendini onların bekçisi Kıtımr gibi telakki ederek Hz. Peygamber^(s.a.v.)'in ashabına yakın olmak ve onlara bağlılığını ifade etmek için böyle bir vasiyette bulunmuş olsa gerektir.

Yusuf Bahri Efendi'ye Mersiyeler

Vefatından sonra da ona dualar edilmiş, mersiyeler yazılmıştır. 1333/1917 yılında Bayburtlu Yusuf Ziya'nın yazmış olduğu mersiye, okunmaya değer:

Ne devlettir bu hâke anda bir gevher nisar oldu.

Cenab-ı Yusuf'u Bahriye bu mevki mezar oldu.

Bir zat idi cemî ilmiyle mevsuf olup hatta.

Dil-i paki bile esrar-ı Hak'dan hissedar oldu.

Ziyaret eyle ey mümin, dua kıl, ruhunu şâd et

Dualar ruh-ı mevtaya enis ü yar-i gar oldu.

Verirken şer-i din-i Ahmed'e teyidi mevfur.

Ecel dâminde mürğ hâli âhir dem şikâr oldu.

Ziyasında hulus ile dua vü afv ü gufran et.

Mücerred söyleyip serdetmek insana âr oldu.

İhsan Sabuncuoğlu, “Çorum Tarihine Ait Derlemelerim” adlı eserinde bu şiirin türbenin iç duvarına yazılmış olduğundan bahseder. Ancak günümüzde ya sıvalarla ya da badana ile bunlar kapatılmış olsa gerek ki şu anda yerinde görülmemektedir. Yine İhsan Sabuncuoğlu, duvar yazılarından söz ederken iki Farsça beyte de yer vermiştir. Bunlardan ilki, Mehmet Hasan Tebrizli'ye aittir:

Cihan ey birader nemaned bikes

Dil ender Cihan âferin bend nefes

Türkçesi:

Ey kardeş, bu dünya kimsesiz kalmaz, Yaratan cihanda son nefesini bağlamadıkça.

Bir de şairi belli olmayan Farsça bir beyitten daha söz etmiştir.

Hak-i rahi ki berd migezar sakın baş.

Ki avnest hukukest hududest ve kuyud.

Türkçesi:

Yolun toprağını toz götürse da sakın ol,

Ki o yardımdır, hakdır, huduttur ve kayıtlardır.

Bu şiirin kalın kamışla duvarlara da yazılmış olduğunu hatırlayanlar hâlâ bulunmaktadır.

Yusuf Bahri Efendiden Kalanlar

Yusuf Bahri Efendi'den geriye, içinde ömrünü tükettiği evi ile bir kaç hatıra kalmıştır.

Mezarda parmağından çıkarılan gümüş yüzük İsmet As için en değerli hatıradır.

Yolculuklarda kullandığı, ucu madeni kaplı asası Hakkı Ertekin'in duvarının süsüdür.

Hırkasının Kayışoğullarında olduğu söyleniyor.

İstanbul'da Padişah'ın hediye ettiği sanılan altın tasın da Yusuf Bahri hazretlerinin eşinin akrabalarına intikal ettiği tahmin ediliyor.

Yusuf Bahri Efendi'nin neslinden gelen Yusuf Kuşçu ailesinde halen adı yaşatılmaktadır.

Ondan kalan en önemli hatıra, paha biçilmez eserleri ve güzel hattıyla istinsah etmiş olduğu kitaplardır.

Eserleri

Günümüze kadar saklanıp bizlere intikal eden en kıymetli şeyler, onun bizzat kendi el yazısıyla (hat yazısıyla) yazdığı sayısız eserleridir. Ancak bu kitapların hangilerinin bizzat Yusuf Bahri Efendi'nin telifidir, hangileri de başka müelliflerin eserlerinden istinsah edilmiştir, meselesi, titiz bir ilmi çalışmayı gerektirmektedir. Biz bu ayrıma girmeden eserlerinin adlarını sıralamakla yetineceğiz:

Yusuf bahri Efendi'nin bizzat kendisinin telif ettiği eserler olarak Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde kayıtlı olan eserler şunlardır:

Ata el-Feyyaz Şifa-i Kadı Iyaz (no.363 ve 9242)

Dürrü't-Tahrir Fi Hakkı't-Tekbir (no.214)

Şerh-i Hizb-i Nevevi (no.627/3)

Risale-i Lamü't-ta'rif (no.2707/1)

Risale-i Akaid (no.976/1)

İsmail Paşa el-Bağdadi, “Hediyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin” adlı eserinde, bu eserlerin dışında şu eserlerin de Yusuf Bahri Efendi'nin kendi telifatından olduğunu kaydeder:

Dürrü't-Tahrir Fi'l-Kıraat

Divan-ı Şi'r-i Türki

Risale Fi-Necat-i Ebeveyni'r-Resul

Risale Fi-Salati'z-Zuhr Fi'l-Asri'l-Evvel

Tefsiru'l-Kur'an

İsmail Paşa el-Bağdadi'nin zikretmiş olduğu bu eserlere Çorum Hasan Paşa kütüphanesinde rastlayamadık. el-Bağdadi, eserlerin adını veriyor ama nerede bulunduğunu beyan etmiyor.

Ahmet Feyzi Efendi'nin “Feyz-i Rabbani Fi-Redd-i Batıl-ı İrani” adlı eserinin hazırlanması sırasında yararlandığı iki yüz eserden biri de Yusuf Bahri Efendi'nin “Bahru'l-Ulum ve'l-İrfan” adlı eseridir. Ancak bu eser de Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi kayıtlarında bulunmamaktadır.

Yusuf Bahri Efendi'nin telifatından olarak Milli Kütüphane'de kayıtlı bulunan "Kıssatü İman-ı Firavun" adlı eseri de zikretmekte yarar vardır.

İhsan Sabuncuoğlu da Eşref Ertekin'in tetkik ve notlarına göre Yusuf Bahri Hoca'nın ilmi eserlerini, kütüphane kayıt numaralarıyla birlikte 55 kitabını sıralayıp içinden bazı bilgiler aktarmaktadır. Ancak yaptığım incelemede bunların pek çoğunun telif değil, istinsah olduğunu gördüm.

Kısaca şunu söyleyebiliriz: Yusuf Bahri Efendi, bizzat telif ettiği eserlerinden başka Hasan Paşa Kütüphanesinde bulunan en az yetmiş kadar eseri, bizzat istinsah etmiş ve hattatlığını o eserlerle ispatlamıştır. Bunlardan başka, diğer kütüphanelerde bulunan eserlerinin de olduğu ortaya çıkıyor. Bütün bunların ortaya çıkarılması ve kültür hayatımıza kazandırılması, genç araştırmacıların gayretiyle olacaktır.

KAYNAKLAR

1. 1973 Çorum İl Yıllığı, 172
2. Ali İzzet Efendi, *Tezkire-i Makamat*, İstanbul 1315, 10
3. Amasyalı Abdurrahman Akifzade, *Kitab'ül Mecmu Fi'l-Meşhud ve'l-Mesnu*, 98-99 (Mehmet Büyükkareli İstinsahı -Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde 27011 numara ile kayıtlı el yazması)
4. Ercan, Abdullah, *14. Yüzyıldan günümüze Çorumlu Şairler*, İstanbul 1991, 127-131
5. *Evliyalar Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi*, XII, 239-241
6. Gürsel, Mahmut Selim, *Çorum 1997*, 101,141,157,159
7. İsmail Paşa el-Bağdadi, *Hediyyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin*, İstanbul 1955, II, 571
8. Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 448, Sdl. A.Fikri Yavuz, İstanbul 1972
9. Sabuncuoğlu, M. İhsan, *Çorum Tarihine Dair Derlemelerim* ,I, 56-66, 29-30
10. Şatibi Kasım 6. Fiyere, *Şerh-i Hırzi Emami*, (Yusuf Bahri hattı -Hasan Paşa Kat. No:202)

11. Yusuf Bahri Hattı, *Ata el-Feyyaz Şifa-i Kadı İyaz* (H.P. Küt. No:363 ve 9242)
12. Yusuf Bahri Hattı, *Bahrü'l Mazarif* (H.P.Küt. No:2114)
13. Yusuf Bahri Hattı, *Cami üs-Sagır Şerhi* (H.P.Küt. No: 3475)
14. Yusuf Bahri Hattı, *İsagoci Şerhi* (H.P. Küt. No:5032)
15. Yusuf Bahri Hattı, *Lübabü Erbab Fi İlmi İrab* (H.P. Küt. No:2843)
16. Yusuf Bahri Hattı, *Nuhbet'ül-Fiker* (H.P. Küt. No:3656)
17. Yusuf Bahri Hattı, *Risale Fi Muslihın Nefs* (H.P. Küt. No:786)
18. Yusuf Bahri Hattı, *Risale-i Akaid* (H.P. Küt. No:976)
19. Yusuf Bahri Hattı, *Risale-i Beyanı Vahdet-i Vücut* (H.P. Küt.-782)
20. Yusuf Bahri Hattı, *Risale-i Dua* (H.P. Küt. No:561)
21. Yusuf Bahri Hattı, *Şerh-i Lükabil Erbab* (H.P. Küt. No:2778)
22. Yusuf Bahri Hattı, *Şerh-i Semaili Şerif* (H.P. Küt.No:3610)
23. Yusuf Bahri Hattı, *Şerh-i Telhıs-ı Atbel* (H.P. Küt. No: 4788)
24. Yusuf Bahri Hattı, *Telhıs-i Miftah-ı Meani* (H.P. Küt. No:2428)
25. Yusuf Bahri Hattı, *Tuhfetü'l Ahbab* (H.P.Küt. No:788)
26. Yusuf Bahri Hattı, *Umdet'ül -Akaid* (H.P. Küt. No:3988)

Yusuf Bahri Efendi'nin eski evi

Yusuf Bahri Efendi'nin Hıdırlık'taki türbesi

Yusuf Bahri Efendi'nin Hıdırlık'taki kabri

KARA MÜFTÜ: ABDÜLKADİR EFENDİ

Abdülkadir Efendi, Çorum’da doğmuştur. Emir Ahmetler diye tanınan bir aileden gelen Mehmet Çorumi’nin oğludur. Doğum tarih bilinmemektedir.

Abdülkadir, küçük yaşta öksüz kalmıştır. Kardeşleri dokumacılık mesleğinin bir kolu olan iplik dokumacılığı ile meşgul oldukları halde Abdulkadir, annesinin göğüslük denen ziynet altınlarını harçlık ederek öğrenim amacıyla İstanbul’a gitmiştir. Orada çeşitli medreselerde eğitim görüp gerekli icazetleri aldıktan sonra müftü olarak Çorum’a atanmıştır.

1145/1732 yılında Çorum’da evlenmiş olup üç kız ve yedi oğlu dünyaya gelmiştir. 1165/1752 yılında da hacca gitmiştir.

Abdülkadir Efendi, esmerolması nedeniyle Kara Müftü lakabıyla tanınmıştır. Ali İzet Efendi, bu makamda kesintisiz kırk yıl kaldığını söylese de Şer’iye sicillerinde zikredildiğine göre onun bu görevden bir süre alınıp 1175/1762 yılında Dürrizade Mustafa Efendi’nin ikinci şeyhülislamlığı döneminde 1176/1763 tarihinde Çorum Müftülüğüne tekrar tayin edildiği kendisine gönderilen bir yazıda şöyle belirtilmiştir:

“Muhterem es-Seyit el-Hac Abdülkadir Efendi, Çorum’da halen müftülük makamında bulunan Mehmet Efendi yetersiz görülüp görevden alındığından dolayı Çorum eski müftüsü olarak zatınızın o makama tekraren atanmasına karar verilmiş olup orada fetva vermene de izin verilmiştir. Binaenaleyh Hanefi imamlarının sahih kavillerini esas alarak fetva veresin ve altına da Çorum müftüsü olduğunu açıkça beyan edesin. Ve’s-salam... Cemaziyelahir 1176”

Bu menşur ile göreve tekrar başlayan Abdürkadir Efendi’nin bir fetvası şöyledir:

“Zeyd sağlığında, yeri miri arazi olan üzüm bağını küçük oğlu Amr’a şahitler huzurunda hibe ettiğini bildirmiş ve bunu resmen tescil ettirmiş olmasından sonra Zeyd’in kalan terekesinin bundan çok fazla olduğu da malum olduğu halde vefat etse, Zeyd’in varisleri, bu zikredilen bağı terekeye dahil ederiz demeye kadir olurlar mı? El-cevap: Olamazlar.”

El-Müfti es-Seyit el-Hac Abdülkadir Be-Çorum.

Abdülkadir Efendi, ilimle meşgul olduğu kadar tasavvufla da ilgilenmiştir. Kendisi Nakşibendi tarikatı halifelerindendir.

Her gece Cami-i Kebir'deki sakal-ı şerifin önünde arkadaşlarıyla birlikte Nakşibendi zikri ve hatme-i Sıddikiyye icra ederlerdi. Bir gece insanlık icabı, adetlerinin hilafına, zikre vaktinde gelemedi.

Müezzin efendi, o gece tesadüfen ezan vaktinden önce gelip bir direğin arkasına gizlenerek oturur. Burada böyle toplanıldığını daha önce hiç görmediğinden, bunlar kimlerdir ve toplanmalarının sebebi nedir, diye düşünürken sohbet ehlinden birisi; “Kara Müftü, halen gelmedi.” der. “Şurada gizlenen Müezzin Efendi gitsin, onu çağırıp getirsin.” derler.

Bunun üzerine Müezzin Efendi, derhal gidip müftünün kapısını çalar. Kara Müftü, kapıyı çalanı görmediği halde “Müezzin Efendi, geliyorum.” der. Bir müddet sonra kapıyı açar. Beraberce caminin kapısına gelirler. Pabuçlarını eline almak bahanesiyle yüzünü müezzin efendiye çevirip ona hitaben “Bu sırrı bir kimseye söylersen zarar görürsün.” diye tenbih eder.

Zikir ve hatme bittikten ve namaz kılındıktan sonra Müezzin Efendi, yaşadığı şokun etkisiyle eve döner. Annesi, onu endişeli ve düşünceli vaziyette görünce sebebini sorar. Müezzin, bir müddet gördüklerini anlatmamakta dirense de sonunda dayanamayıp sırrı ifşa eder. Sözlerinin hitamında oracıkta vefat eder. Bu menkıbe, annesi tarafından anlatıldığı için halk arasında dilden dile yayılmıştır.

Kara Müftü'nün ilmi dirayeti, herkesçe malumdur. Gaziantep'te metfun bulunan büyük alim Saçaklızade'nin “Velediyye” isimli Arapça risalesinin Çorum'da şerhi bulunmadığı için buna bir şerh yazmıştır. Bu eser, “Risale-i Şerh-i Velediyye” adıyla Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinin yazma eserler bölümünde “Es-Seyyit Abdülkadir b. Es-Seyyit el-Hac Mehmet Çorumî”nin eseri olarak 2296/5'de kayıtlıdır. Bu eser, aynı kütüphanenin el yazmaları katalogunda 3753/6'da Risale-i Mev'izat-ı Kadriye, 2309/2'de Şerh-i Velediyye, 4691/3'de Risale-i Kadriye Haşiye-i Velidiyye, 4698/2 demirbaş numaralarında Risale-i Kadriye Şerh-i Velidiyye adlarıyla da kayıtlıdır. Abdülkadir Efendi, bu eserin son kısmına, eseri şerh ediş sebeplerini şiir diliyle şöyle ifade etmiştir:

*Dilâ âlem fena ender fenadır
Derunu hem serapa pür anadır.*

*Eser kalmaz ise senden cihanda
Yakın bil cümleten külli hebadır.*

*Çü bildim yok bu cerhin hiç sebatı
Su üstüne kurulmuş bir binadır*

*Pes ettim bu risale şerhine sa'y
Garaz ehl-i ilimden bir duadır.*

*Gidersem ben huzur-ı esdikâdan
Bu şerhim anlarda âşinâdır.*

Kara Müftü'nün özel kütüphanesi, çok zenginmiş. Bu eserler, vefatından sonra, Üçtutlar Mahallesi Emir Ahmet semtindeki hamamın yakınında bulunan Feyziye Kütüphanesine Müftü Ahmet Feyzi Efendi tarafından taşınmıştır. Medreselerin kapatılmasından sora bu kütüphanedeki kitaplar, Çorum Milli (Halk) Kütüphanesi'ne aktarılmıştır.

Çorum'da yaklaşık kırk yıl müftülük yapmış olan Abdülkadir Efendi, 1201/1787 yılında vefat etmiştir. Kabri, Ulumezardadır. Müftü Ahmet Feyzi tarafından yaptırılan mezar taşı, mermer ve yuvarlak başlı olmasıyla devrinde yapılanlardan farklıdır. Mezar taşında şöyle yazılıdır:

“Kara Müftü demekle meşhur el-Hac Abdülkadir Efendi bin el-Hac Mehmet Efendi ruhu için el-fatiha. Sene 1201”

KAYNAKLAR

1. Sabuncuoğlu, İhsan, *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim*, I-II, Ankara 1972
2. Ercan, Abdullah, *14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*, 1. Baskı İstanbul 1998
3. Ali İzzet Efendi, *Tezkire-i Makamat*, İstanbul 1315
4. Çorum İl Yıllığı 1967
5. Abdülkadir Efendi, *Risale-i Şerh-i Velediyye*, (Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi-Kayıt No: 2296/5)

Ulumezar'da ki Kabri

HACI ALİ ARİF EFENDİ

Hayatı ve Hizmeti:

Ali Arif Efendi, 1806 yılında Çorum’da doğdu. Babası, Leblebicioğullarından Müftü Hacı Osman Efendi’dir. Ali Arif, muhtelif medreselerde bir çok hocadan ders aldıktan sonra tahsiline İstanbul’da devam etmiştir. Orada yeterli icazetleri aldıktan sonra Çorum’a dönmüş ve Kurtoğlu Süleyman Ağa Medresesi’ne müderris olmuştur. Burada dini ilimlerle ilgili dersler verirken bir de kitaplık kurmuştur.

Çorum Şer’iyye Sicillerinde Hacı Ali Efendi’nin iki dönem müftülük yaptığına dair kayıtlara rastlanmaktadır.

Hacı Ali Arif Efendi, müftü olması nedeniyle Çorum Sancağı’nda doğa olarak “Meclis-i İdare” üyeliği görevinde bulundu. O yıllarda Çorum, yönetim yönünden Amasya Mutasarrıflığına bağlıydı. Meclis İdare Üyeliği sırasında öne sürdüğü eleştiriler ve öneriler nedeniyle Amasya Mutasarrıfı Hilmi Paşa ile arası açıldı. Siyasi karıştlarının da etkisiyle Amasya İdare Meclisi’nin 3 Eylül 1858 tarihli mazbatasıyla Sivas’a sürüldü. Orada sekiz yıl sürgün kaldı. Çorum’a döndükten bir süre sonra vefat etti.

Eserleri ve Şairliği:

Hacı Ali Arif Efendi, alim ve şairdi. Birçok talebe yetiştirmiştir. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde Ahıskalı Mustafa Efendi’ye ve Hasan Lütfi Efendiye verdiği icazetnameler vardır. Özel kütüphanesinden kalan birçok eser, önce kendisinden daha meşhur olan oğlu Müftü Ahmet Feyzi Efendi’nin kurduğu kütüphaneye, oradan da Hasan Paşa Kütüphanesine intikal etmiştir. Bizat Hacı Ali Arif Efendi’nin telifatı olarak Kitab-ı Menasik-i Hac, Mecmua-i Arifiyye adlı eserlerinden başka Münşeat ve Divan-ı Eş’ar adlı kitabı vardır ki bu son eser, onun şiirdeki tarzını belirlemesi bakımından çok önemlidir. Adı geçen kütüphanede 2100/3’de kayıtlı olan “Münşeat ve Divan-ı Eş’ar” adlı eserinde şiirlerinin büyük bir bölümünü bulmak mümkündür. Bu kitab, iki bö-

lümnden oluşmaktadır. Baştaki 42 sayfa, münşeat yani mektuplar ve arzuhalleri ihtiva etmektedir. Bu bölümde Hacı Ali Arif Efendi'nin hayat ve mücadelelerinin büyük bir kısmını bulmak mümkündür. Ankara valisi Vecihi Paşa'ya, Samsun kadısına, Amasya Mutasarrıfına, Sivas valisine şikayet ve arzuhallerinin yanı sıra Tokat Müftüsüne Mektubu da bu bölümde yer almaktadır.

İkinci bölüm de 42 sayfa olup şiirlerini ihtiva etmektedir. Bazı kişilerin ölümleri ve özellikle Abdülmecid Han'ın tahta çıkışı üzerine tarih düşen şiirleri, bu bölümün başında yer almaktadır. Şiirlerinin büyük çoğunluğunu alfabetik sıraya göre yazmış olup elif'ten ya'ya kadar devam eden bir "Elifname" oluşturmuş olması edebiyat tarihi açısından oldukça önemlidir.

Hacı Ali Arif Efendi, şiirlerinde Arif mahlasını kullanmıştır. Şiirlerinin temasını İlahi aşk, Resulullah (s.a.v.)' sevgisi, ashaba sevgi, evlad-ı Resul'e muhabbet, dostlara sitem, gurbet ve hüznün teşkil etmektedir.

İlahi Aşk:

Hacı Ali Arif Efendi'nin o meşhur divanında dini içerik ağırlıktadır. Şairlerin biyografisinden sonra ilk şiirinde ilahi aşkı münacatında şöyle dile getirir:

Bab-ı lutfun ey Kerim ü Kibriya
Ehl-i isyana melaz u mülteca

Ayet-i "La taknetu" habli'l-metin
İltisam-ı mücrim-i bay ü geda

Çünkü rahmet bahrinin payanı yok
Rahmetinle yarlığa sen ey Şeha

Eyledik cürm ükusuru bi-adet
Nefs ü şeytana uyup ettik hata

Cümlesine tövbe istiğfar edüp
Dergah-ı gufranına geldik Hüda

Yüzümüz karasına bakma bizim
Afv kıl isyanımızı ya Mevla

Sen kabul etmez isen özrümüzü
Kangu kapıya edelim iltica

Bais-i emn ü eman affindürür
Gafirü'z-zenb kabilü't-tevbe dua

Ol şefi ruz-ı mahşer hakkıyçün
Mazhar-ı afv ola Arif bi-neva.

Hacı Ali Arif Efendi, beşeri aşkın geçiciliğinin farkındadır. Bir şiirinde önce buna işaret eder, sonra Mevla'yı bulup ona bağlanmaktan başka çare olmadığını vurgular:

Gel gönül aldanma dilber sözüne
Dünya güzelinden umma vefayı
İbtida gülerler senin yüzüne
Sonunda çektirir cevri ü cefayı

Bu nazla ederler aşıkı meftun
Saluben hicrana kırlarlar mağbun
Dökersin dideden yaşları Ceyhun
Al edip gezdirir sana dünyayı

Nice Mecnun geldi nice bin Leyla
 Var mıdır anlardan bir eser peyda
 İbret al bunlardan Arif-i şeyda
 Er isen ara bul sen de Mevla'yı.

Peygamber Sevgisi:

Hız. Peygamber (s.a.v.)'e sevgisi büyüktür. Fetvalarında Yüce Allah'ın buyruğuna, Resulullah'ın sünnetine uyma konusundaki hassasiyeti, devrinin alimlerin bilinemekte ve takdir edilmektedir. O, yine aynı eserinde Hız. Peygamber (s.a.v.)'e sevgisini bir nat ile ifade etmiştir:

Cemalin nuru hurşid-i şeriat Ya Resulallah
 Yüzün serlevha-i ehl-i tarikat Ya Resulallah
 Dilindir mahrem-i sırr-ı hüviyet Ya Resulallah
 Hakikat sende hatmoldu nübüvvet Ya Resulallah

Vücutundur alemlere rahmet bahane-i hilkat
 Cihana makdem-i pakınle geldi küll-i emniyet
 Seninçün nezd-i Bari'de mükerrerrem oldu bu ümmet
 Halas oldu sana eden itaat Ya Resulallah

Çerağ-ı hüsnüne hayran oluptur Yusuf-ı Ken'an
 Süleymanlar senin mührinle oldu aleme sultan
 Risalet tahtında sana kul cin ile insan
 Edersin herkese halince himmet Ya Resulallah

Kemal ü şanına maksur oluptur sırr-ı Mirac'ın
 "Leomruk"le dahi "Levlak" Huda'dan hilkat-i tacın
 Sezadır cümle halk olsa kapunda muhtacın
 Gubar-ı dergehin kühl-i inayet Ya Resulallah

Ne mümkün mucizatın zabtolunmak akl u defterde
Hemen şems-i münevver gibi zahir yoktur perde
Nice mücrimleri azad edersin Ruz-ı Mahşerde
Bu kemter Arif'e lutf u şefa'at Ya Resulallah

Ashaba Muhabbet:

Hacı Ali Arif Efendi, Resulullah (s.a.v.)'in arkadaşlarına saygısını, yine onun bir sözüne dayandırmaktadır: “Ashabım, yıldızlar gibidir. Onlara uyar-sanız hidayete erersiniz.”

Çorumda Hacı Ali Arif Kasidesi olarak da bilinen ve Suheyb-i Rumi ve arkadaşlarını öven şiirinde şöyle diyor:

Fahr-i Alem dedi “Ashabi ken-nücum
İhtedeytüm iktedeytüm eyyühüm”
Nuhbey-i nesl-i Arab sultan-ı Rum

Ni'me'l-abd Suheyb guftend O'ra
Asi nebüved gernerterzend ez Hüda

Eşref-i Ashab-ı Fahr-i Enbiya
Seyyid-i ahbab-ı şah-ı asfiya
Rabi-i rayetkeşan-ı Mustafa

Ni'me'l-abd Suheyb guftend O'ra
Asi nebüved gernerterzend ez Hüda

Hacı Ali Arif Efendi, yetmiş beş mısralık bu şiirinde Suheyb-i Rumi'nin şahsında bütün sahabeye saygı ve sevgisini ifade etmektedir. Hatta

H. Peygamber efendimizin: ”*Ashabımdan her hangi birisi bir yerde ölürse, mutlaka o, kıyamet gününde o belde insanları için bir nur ve kılavuz olarak gönderilir.*” (Tirmizi) hadis-i şerifine dayanarak Suheyb-i Rumi’nin kabrinin Çorumda oluşuna memnuniyetini şöyle dile getiriyor:

Alemdar-ı Resulullah Suheyb-i Rumi’dir namı
Fahirlensün bu zat ile Çorum’un havas ile avamı

Evlad-ı Resul Tutkusu:

Hacı Ali Arif Efendi, H. Peygamber (s.a.v.)’in damadı H. Aliyyü’l-Murtaza’ya ve eh-li beytine sonsuz muhabbet duymaktadır. Muharrem ayında H. Hüseyin ve yanında bulunan Evlad-ı Resul’ün Yezid’in adamları tarafından hunhanca şehit edilmelerini, yazmış olduğu “Matemname-i Seyyidü’ş-Şüheda Şah Hüseyin Kerbela Mersiyesi” başlıklı manzumesinde lanetle zikreder. Muharrem ayını baştan sona hüznün ve gam ayı olarak niteler. Tüm gözlerin o günlerin hatırası karşısında yaş dökmeleri gerektiğini vurgular. Mersiye, epeyce uzun olduğundan bazı bölümleri buraya almakla yetineceğiz:

Ne edersin ey Yezid sen yarın yevmü’l-ceza yok mu
Husumet eylemez mi cedd-i pak-i Mustafa yok mu
Ana mader değil mi hazret-i fahrünnisa yok mu
Şeh-i sırr-ı velayet ol Aliyyü’l-Murtaza yok mu
Bu kadar al ü evlada hakaret eyledünbi-had
Ne dersin yevm-i mahşerde acep fasl-ı kaza yok mu

Döğünsün taş ile sine döküp kan ağlasın dide
Gözün yaşını seylab eyleyüb de çağlasın dide

Yezid'e lanet et her dem eğer arif isen cana
Hıyanet eyledi Âl-i aba'ya ol pelit kat'a
Ol kelbin ettiği cevri duyan ağlar bu gün hala
Adın yad edene buğz et ma-dameti't-dünya

Hüdaya ol şehidanı şefi' et yevm-i mahşerde
Muhibb-i hanedan kemter kulundur Aif-i şeyda

Dögünsün taş ile sine döküp kan ağlasın dide
Gözün yaşını seylab eyleyüb de çağlasın dide

Not: Mersiye'nin tamamı ve şairin diğer şiirleri için bak: Abdullah Er-
can; 14. yüzyıldan günümüze Çorumlu Şairler, 2.basım sh.147-154

Dostlara Sitem:

Alimlerin ve makam sahiplerinin dostu, her zaman çoktur. Ancak bunların dostluklarının nereye kadar olduğunu kestirmek zordur. O da bunu yaşayarak öğrenenlerdendir. İnsanların yalancı ve yapmacık sevgilerinden bizdardır. Dostlukların menfaat ilişkileriyle bezenmiş olmasını yadırgar. Bu tür davranışları hep eleştirir. Toplum içinde yaşama mecburiyetiyle dost seçimi arasındaki dengeyi kurmanın gülcüğünü mısralarında dile getirir:

Ehibba-yı zamandan çektiğim cevri ü sitemdir hep
Deva zannıyla nuş ettiklerim zehrab-ı zemdir hep

Mümaşat etmesem ebna-yı dehre rahat olmazdım
Mutavat ettiğimden gördüğüm enduh-ıgamdır hep

Hilaf-ı cinsle ülfet kadim-i muntazam olmaz
Nidem hemcins-i ihvadan gelen derdü elemdir hep

Görürüm zahit ihlas arzeder encam-ı matlubu
Ya celb-i menfaat ya ahz-i dinar u dirhemdir hep

Huda'dan gayriden ümmid-i ihsan eyleme asla
Sivaya itimat alude-i çirkab-ı zemdir hep

Sakın aldanma Arif hub-ı inasa iltifat etme
Edersen üstüvar olmaz sonu ah u nedemdir hep

Şerli insanlarla dostluğun tehlikelerine işaret eder. Ahbap sanılan insanların bir gün düşman olabileceğini düşünmeye davet ederken kimseye sır vermemek gerektiğini vurgular. İnsanlarla iyi geçinmek gerekir, düşüncesine rağmen dostluğun sınırını tespit ve tahdit etmek lazım geldiğini hatırlatır. Gerçek dostun ancak Allah olduğu sonucuna varır:

Sakın ağyar ile etme ülfet
Olma kem kişi vü bed-i mihnet

Sırrın ahbabına da faş etme
Anı bir gün eder ifşa elbet

Yar u ağyarına da bar olma
Etmesin senden ahıbbı nefret

Kimseye halini agah etme
Gelmesin ırz u vakara zillet

Cümlesi canib-i Hak'dan Arif
Etme beyhude kula hiç minnet

Gurbet ve Hüzün:

Müftü Hacı Ali Arif Efendi, yüksek öğrenim için İstanbul'a gitmiş ve orada uzun zaman kalmıştır. Gurbeti ilk defa bu dönemde yaşamıştır. Gençliğinin baharında bir ideal uğruna yaşanan gurbet hayatı, ona hiç sıkıntı vermemiştir. Ancak ömrünün son deminde sekiz yıllık Sivas sürgünü, onu derinden yaralamıştır. O yıllarda kendisini yalnız ve çaresiz hissetmiştir. Kimsenin istemediği bir adam durumuna düştüğü zehabıyla hayata küsmüştür.

Bir bikes ü biçaresin
Yok sanatın avarsin
Mihnetkeş ü gamhanesin
Arif seni kim neylesin

Daim gezersin serseri
Sen kühteri el mihteri
Pazarına yok müşteri
Arif seni kim neylesin

Zerrişte deztanın mı var
Metbu-ı halk kârın mı var
Bir pire ikrarın mı var
Arif seni kim neylesin

Kendisini bu kadar değersiz görüp hüzne ve ümitsizliğe düştüğü sırada birden bire o hicran perdesini aralayıp bunların da geçeceğini söylemeye başlar:

Keder etme gel efendim bu serencam da geçer
Mahvolur hüzün ü elem hasılı bu gam da geçer

Kangı şeb var ki sabah olmaya zulmette kala
Erişir şems ü ziya zulmet-i akşam da geçer

Acaba dest-i kaza bahtımızı açar mı
Ay ü gün geçmededir Arif bu dem de geçer

Vefatı

Çorum müftüsü, alim ve şair Hacı Ali Arif Efendi, her ilim adamı gibi devrinde horlanmış ve çile çekmiştir. Ömrünün bir dönemi sürgünde geçmiştir. Çorum'a döndükten bir müddet sonra hicri 1282, miladi 1865 yılında vefat etmiştir.

Leblebicizade Hacı Ali Arif Efendi'nin kabri, Ulumezarda, Kara Müftü Abdulkadir Efendi'nin yakındadır. Mezar taşında şöyle yazılıdır:

Hüve'l-Baki

Nice bir menzilimiz var gurur eyleyelim
Nice bir meskenimiz cay-ı sürur eyleyelim
Vakt erişti vatan-ı asliye mürur eyleyelim
Sarılıp bir kefene azm-i kubur eyleyelim
Baş çekip bir lahza huzur eyleyelim.
Müfti El-Hac Ali kabri nur eyleyelim
Bin iki yüz seksende ubur eyleyelim
Tesrim feyzi tarihine usur eyleyelim
Ruhıyçun el-fatiha

1282

Hacı Ali Arif Efendi merhumun kabri

AHMET FEYZİ EFENDİ

A. Hayatı:

Ahmet Feyzi Çorumi 1253/1837 yılında Çorum'da doğmuştur. Şair, alim, müderris ve müftü olarak bilinir. Babası Ali Arif Bey de şair ve müftü idi. Dedesi Osman Rif Efendi de eski müftülerdendir. Dedesinin babası ise Mustafa Efendi'dir.

Ahmet Feyzi Efendi, soy kütüğüne göre Elvan Çelebi'nin oğlu Abdurrahman Çelebi sülalesinden gelmektedir. Leblebicizade künyesiyle meşhurdur. İsmail Paşa el- Bağdadi, mezheben Hanefi ve tarikaten Halidi olduğunu beyan eder.

Tahsiline Çorum'da başlamıştır. Değişik hocalardan ders okumuş ve icazet almıştır. İcazet aldığı hocalardan bazıları şunlardır: Mehmet Hamdi Efendi, İskilipli Mehmet b. Nurettin Efendi (Mehmet Emin Arapzade), Mehmet b. Ahmet Ulain Efendi, İbrahim Fesh Haydarizade, Abdülkadir Sofnavi. Ayrıca Ömer Fazlı Efendi'den ilm-i feraiz icazeti almıştır.

Çorum medreselerinde eğitimini tamamladıktan sonra tahsilini ilerletmek için İstanbul'a gitti. Bayezid Medresesinde yüksek öğrenim gördü. Çorum'a döndüğünde Kurtoğlu Medresesi'nde müderrisliğe başladı. Bafra, Zile, Ayaş, Beypazarı ve Sungurlu kadılıklarında bulundu. Yozgat ağır ceza mahkemesi başkanlığı, Çorum istinaf mahkemesi üyeliği yaptı.

Çorum'da aralıklarla müftülük görevinde bulunan Ahmet Feyzi Efendi, Deli Müftü namıyla maruftur. Müftülük görevini genç yaşta üstlenmiş olmanın da etkisiyle sert tutumu dolayısıyla biri 1853, diğeri 1876 yılında vaki şikayetler üzerine görevden alındığı Çorum Şer'iyye Sicillerinde de geçmektedir.

B. Kütüphanesi:

Emir Ahmet Mahallesinde Kurtoğlu Medresesi'nde müderrislik yaptığı dönemde orada bir kütüphane kurmuştur. Kurtzade Zaim Süleyman tarafından yaptırılmış olan bu medresede Ahmet Feyzi Efendi'nin babası Hacı Ali

Arif Efendi de müderrislik yapmıştır. Ahmet Feyzi Efendi, 1309/1891 yılında burada babasından intikal eden kitapları da içine alan bir kütüphane tesis etmiştir. Burası 5955 kitap mevcudu ile Çorum'un en büyük kütüphanesi durumundadır. Fakat 1318 tarihli Ankara Vilayet Salnamesinde, kitap sayısı 6112 olarak geçmektedir. Kütüphanenin kitabesi, Çorum müzesindedir. Kitabede şöyle yazılıdır:

Oldu pek âlî bin üç yüz dokuzun salı
 Bu kütüphane inşasıyla şâd oldu Çorum
 Pederim Hacı Ali vakfını ettim tevsî
 Müstefid ola talib-i irfan-ı Çorum
 Hicri sene 1309

Bu kitaplar, Cumhuriyet döneminde kurulan Çorum Milli Kütüphanesine devredilmiştir. Şu anda Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde bulunan bu eserler, üzerindeki mühürle kolayca tanınmaktadır. Aslında Ahmet Feyzi Efendi, kütüphanesine intikal eden eserleri iki ciltlik deftere kaydetmiştir. Bu fihristlerde her kitabın adı ve müellifi, varsa mütercimi, sayfa adedi, kitabın boyutu, cilt durumu, satır sayısı, hattatın adı, telif ve istinsah tarihleri belirtilmiştir. Böylelikle devrinde en ileri kayıt ve tasnif usulünü kütüphanesinde uygulamıştır.

C. Şairliği:

Ahmet Feyzi Efendi; hadis, fıkıh, kelam, İslam tarihi ve tasavvuf alanlarında derin bilgi sahibidir. İlme ve kitaba düşkünlüğü kadar tasavvufi yönüyle de tanınır. O, Nakşibendi tarikatının Halidiyye koluna mensuptur. İnandığı gibi yaşayan, ilmi kanaatlerini olduğu gibi söyleyen, hatır için farklı fetva vermeyen dürüst bir kişi olarak bilinir. İşte bu yüzden kendisine Deli Müftü denilmiştir.

Ahmet Feyzi, şiir yazabilecek kadar iyi derecede Arapça ve Farsça bilirdi. Arap, Acem ve Türk Edebiyatlarına vakıftı. İlmi çalışmalarının yanı sıra

şiiirle de uğraşmıştıır. Aruz vezniyle yazmış olduğu bu şiiirleri bir divanda toplamamıştır.

Din dışı şiiirin olumsuz yönlerine bakarak din bilginleri arasında şiiire karşı olumsuz bir tavır olduğu hepimizin malumudur. Babası da şair olan Ahmet Feyzi, şairliğini ilan ettiği gibi, şiiirinin de helal ve mubah olan türden olduğunu, velilerin bile hikmeti şiiirle terennüm ettiğini şu beyitlerle ifade eder:

Şairim ben dahi bu âlemde
Şi'r-i pâkim okunur her femde

Şi'r-i pâkimle sühan buldu kemal
Şi'rime dense sezâ sıhr-ı helal

Sade teşâur değilim ben her fende
Bendedir feyz-i meâni bende

Sanmayın şair olan ola tehi
Kalb-i ilhamın olur cilvegâhi

Şaire rağbet eder ehl-i kemal
Ta'n ve teşni ededursun cühhâl

Söyledi hazret-i Adem eş'âr
Bize miraspederdir güftâr

Hep veliler dahi şair idiler
Hikmet-i ilahi anınla dediler

Ka'be peygamber edince rağbet
Oldu şairlere hürmet sünnet

Etse dava-yı keramet ulema
Şi'r-ı inşa iki şahittir ana

Birkaç mısralık bir şeyler karalayıp şair geçinenlere de, ilimden bir ne-
ze alıp alim geçinenlere de sert cevaplar verir:

Ey felek gayri yeter aksine devranın hele
Kat'ı yüz buldu zamanında güruh-ı cehele
Kimi te'lif-i kitap etmeye eyler acele
Kimin kastı kaside demeye ya gazele

Kimi birkaç nazm-ı vâhisiyli Hassan geçinir.
Vehm-i zatisiyle kimi Hacı Selman geçinir
Kimi ehl-i ilim irfan ile yeksan geçinir
Hepsi aslında bir hayvan iken insan geçinir

Bu ne hikmet ki cehil izzet-i râğbette bugün
Cehlin ardında hamakat hal-i nevbette bugün
Dahalet ihanet riya bab-ı hizmette bugün
Feyziya ilm ü fazilet cümle nekbette bugün

Ne kara günlere kaldık ki bu demlerde hele
Geçinir ehl-i kemal ile beraber cehele

İncelemiş olduğumuz Feyzî'l-Vahip Fî-Necat-i Ebi Talip adlı eserinin muhtelif yerlerinde Arapça ve Türkçe beyitlerinin yanı sıra son bölümünde altı beyitlik güzel bir Farsça şiiri de yer almaktadır. Şiirlerinde toplumsal konulardan edebiyata, beşeri aşktan ilahi aşka kadar her şey vardır. Bir din bilgini olarak Cenab-ı Hakk'a ve Resul-i Ekrem (s.a.v.)'e muhabbeti de doruktur:

Gel gözüm nuru efendim gözlerim gözler seni
Padişahım şehbülendim gözlerim gözler seni

Derd-i iştîyâk ile sabra karârım kalmadı
Nâzenînim dilpezîrim gözlerim gözler seni

Bir dolu câm-ı musaffâdan kerem kıl sevdiğim
Ey leb-i zülâl efendim gözlerim gözler seni

Sen bize teşrifi va'detmiş idin çün sâbıkâ
Feyziyâ der vâde geldi gözlerim gözler seni

Ahmet Feyzi'nin yakarışı Hüda'yadır. Eserlerinin muhtelif yerlerinde okuyuculardan sadece hayır dua ve fatiha beklemektedir.

Fatihayla kim bizi yâd eyleye
Hâlikı nârından âzâd eyleye

Hayırla olsun müyesser hâtime
Kim bana ihsan ede fâtiha

Duamı iştüp kim derse âmin
Anın Hak hâsıl etsin cümle kâmin

Hüdâyâ bu duamı eyle makbul
Emin olsun buna âmin diyen kul

* * *

Nola tevfik-i ilahiyle meğer
Nakş-ı hâmen kala bâki eserim

Hayrile yâd ede bari namım
Okuyan kâri-i şefkat nazarım

Ne kadar çok ise de cürm ü günah
Rahmet-i Hak ile mahvın dilerim

Bu kulun Feyzi'yi affet Ya Rab
Hürmet-i Ravza-i hayri'l- beşerim

Ahmet Feyzi, Farsça beyitlerinde de eser yazmanın amacını, güçlüklerini anlatır ve dua beklediğini ısrarla dile getirir. İşte çevirisi:

Yüzlerce baş ağrısıyla yazdım bir eser
Akıttım ona kanlı gözünü gönlümün.

İlahi bağışla bütün günahlarımı
Yoktur cehennem ateşine karşı gücüm.

Bu kulun maksudu sonunda buldu yerini
Onu görenler sunsunlar takdirlerini.

Yıllarca bir bütün olarak kalsın
Savrulsa da bizden her toprak zerresi.

Maksad, izler alametler kalsın bizden
Varlığa zaten bulamayız ebedilik.

Ancak gönül sahibi insan merhametle
Hak rızası için Feyzi'ye dua ede.

Ahmet Feyzi, Allah’a hamd ve Resulüne salat ü selamdan sonra devrin padişahına övgü ve saygıyı da ihmal etmez. Bunu bazen nesirle, bazen da şiirle yapar:

Ba’de ez- hamd-i Hüda vü ni’met-i Resül
Padişaha olur dua makbul

Biz de bu mebhası âdet edelim
Zikr-i tebcil-i hılafet edelim

Zîb uranın hılafet şimdi
Züyur-ı merkez-i devlet şimdi

Zıll-i Yektâ-yı Hüdâvend-i Mecid
Yani sultan-ı zaman Han-ı Hamid

Mülkünü eyledi imranla tamam
Virüp icabı kadar hüsn-i nizam

Alemin oldu muradı hasıl
Asr-ı pakinde onun velhasıl

Kalmadı etmediği lutf u ata
Taş ise âlem eder hayır dua

Oldu asrında bekâm ehl-i hüner
Kâmyâb oldu hep ashab-ı eser

D. Eserleri:

Ahmet Feyzi Çorumi'nin te'lif, tercüme, istinsah, şerh ve haşiye tarzında olmak üzere bir çok eseri vardır. Bunların hepsini ona mal ederek iki yüz ellinin üzerinde eserden söz etmek mümkündür. Ancak ciddi bir çalışma yapıp ona atfedilen eserlerin tek tek incelenmesi ile bizzat onun te'lif ettiklerini tespit etmek mümkün olacaktır. Zira A.Feyzi, kütüphanede bulundurmak için çok sayıda kitap toplamış ve bunların üzerine vakfının mührünü basmıştır. Bu, o kitapları bizzat te'lif ettiği anlamına gelmez.

Eserlerinin hemen hepsi, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesindedir. Mezkur kütüphanenin el yazmalar katalogunda onun te'lifi olarak kayıtlı olan eserler, demirbaş numaralarıyla beraber aşağıda sunulmuştur:

- Muhtasaru'l-Leali'l- Mesnua Fi'l-Ehadisi'l- Mevzua (396)
- Risale-i İsnaaşariyye (993/3)
- El- Feyzü'l-Mevla Fi-Devri'l-Ala (562/1)
- Feyz-i Nebevi Şerh-ı Hızb-i Nevevi (562/2)
- Kur'anın Faideleri Hakkında Risale (531/6)
- Evrad-ı Bahaiyye Kıraatin Şeraiti (538/4)
- Addet Mine's-Satr Fi-İzah-ı Şerh-i Hızbi'l-Bahr (538/12) ve (643?13)
- Mecalis-i Hassada Huzur (399/2)
- Et'ıye-Remil- Saatname (602/5)
- Lebib ila-Muaşereti'l-Habib külliyyatından müntehap (625/2)
- Terceme-i hal ve'l-Eşar ve Evrattan müntahap (631/10)
- Cevdeti'nin Dürretü'l-Kavvas ve'l-Kenz kitabından müntehap (625/3)
- Vasf-ı Deva Fi Keşfi' Afati'l- Veba kitabından müntahap(628/6)
- Mesalik-i Envar risalesinin zeyli (778/2)
- Şerh-ı Esmail'l-Hüsna (620/4)
- Risaletü'l-İntisab ile't-Turuk (854/2)
- Risale-i Havas-ı Mesail-i Muhtelifi (854/5)

- Risale-i Muharrat ve Eşarat ve Müfredat (854/6)
- Risale fi-Mesail-i Muhtelif (854/8)
- Makamat-ı Sofiye Hakkında Feyziyet Risalesi (871/5)
- Menkul Kanunname-i Arazi (1765)
- Mesele-i muhtelif Mine'l-Emsal ve'l-Ebyati'-Makbule (2087/2)
- El-Fevaid al-z Feyziyye ala- Risalet-i Eminiy (2368/1)
- Şerh-i Kafiye (2684)
- Hadaiku'l-İmtiha (2680/5)
- Risale-i Rüştîye fis-Sarf '2871/1)
- Risale-i Müntehaba min-Kitabi'l- Emir (3087)
- Muhtasar Manzumat-ı Rüya (3197)
- Müntehabat minel- Kütübi'l-Muhtelif (3251/4)
- Risale Feyz-i Vahip fi-Necat-i Ebi Talip (3253/1) (Bu eser, Ebu Talip'in Müslümanlığı adıyla Ethem Erkoç tarafından yeni yazıya çevrilip bastırılmıştır.)
- Risale Fevad-i Feyziyye Fi- Ahval-i Zevcat-ı Nebeviye (3747/4)
- Risale fil- Mevazı'l- Müntehabe (3753)
- Takrir min- Mantık (2557)
- Risale Tertib-i Ayat-ı salat-i Teravîh (4377/1)
- Menkul Kanunname-i Arazi 4486 ve 4487)
- Haşiye-i Müntahile min- Havas-ı Cismi (5156/2)
- Satrançname-i Rüştîye (3175)
- Taffer el- Rüştîye fi- Lü'b-i Satranc (3177)
- Feyz-i Rabbani (Fi) Redd-i Batıl-ı İrani ala Risaleti'l-Hüsniyye (936-937 ve 3931-3932)
- Mecmua-i Müntehaba minel- Kütübi'l-Muhtelif
- Risale-i Satrançname (3175/2-3)
- Secde-i Sehib Risalesi (1497/2)
- Feyz-i Sübhan inde-Tearuzı'l-Burhan (4367)

Risale-i Isbat-ı Vacip (2480/3)

Risaletün fi-(Teklif-i) Malayutak (971/5)

Bu eserlerin bir kısmı Arapça, bir kısmı da Türkçedir. Hangilerinin bizzat Ahmet Feyzi'nin te'lifatı olduğunun tespitine girmedik.

İsmail Paşa el- Bağdadi, bu eserlerden farklı olarak; Feyzü'l-Gaffar Fi- Şerh-ı Virdi's-Settar ve El-Fahfah Fi- Marifeti's-Silah adlı iki eserini zikretmektedir. Ancak bu eserlerin hangi kütüphanelerde olduğunun tesbitine ihtiyaç vardır. Gerek el-Bağdadi, gerekse Ömer Rıza Kehhale, "El-Fevaidü'l-Feyziyye Şerhu'r-Risaleti'l - Emniyye" adlı eserin Arapzade'nin Risale-i Emniyye adlı kitabına şerh olarak yazıldığını beyan ediyorlar. Bursalı Mehmet Tahir de Osmanlı Müellifleri adlı eserinde, müellifin bazı eserlerini saydıktan sonra "Meşhur Feteva-yı Hamidiye'nin menkulatını yazmıştır." diyor. Feteva-yı Hamidiyye'nin müellifi, Ebüssuud'dan sonra şeyhülislam olan Hamid Mahmud Efendi (Ö.985/1577)'dir. Ahmet Feyzi Efendi de bu fetvaların dayanağı olan fıkhi kaynakların tespiti konusunda bu eseri telif etmiştir. Ancak bu eserin de nerede olduğu belirtilmemiştir.

Eserlerinin içinde en kapsamlı ve en meşhur olanı, "Feyz-i Rabbani Fi Redi Batıl-ı İrani ala-Risaleti'l- Hüsniyye" adlı eseridir. Her biri dört yüz varak, toplamı sekiz yüz varaktan fazla olan iki cilt halindedir. Dili Türkçedir. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinin el yazmalar bölümünde iki takım olarak kayıtlıdır. Bu eser, şia konusunda en önemli kaynaklardan biridir. Kitap üzerinde ilk akademik çalışmayı Sayın Dalkıran yapmış ve ilim dünyasına tanıtmıştır. Bu eserin asıl ünü, yazılış hikayesindedir. İhsan Sabuncuoğlu'nun "Çorum Tarihine Ait Derlemelerim" adlı kitabında anlattığına göre bu kitap, "Hüsniye" adlı kitaba reddiye olarak yazılmıştır. Hüsniye, adı tam bilinmeyen bir müellif tarafından İran'da Safeviler devrinde hazırlanmış, ilk defa Şam'da ortaya çıkmıştır. Sonra Türkçeye çevrilmiştir.

Hüsniye'nin 1298/1880 yılında Kahire'de bastırılıp Anadolu'da şia propagandası için dağıtılması üzerine Sultan Abdulhamit Han, İstanbul'daki alimlerden bu esere reddiye yazılmasını istemiş ama onlar da can korkusuyla buna cesaret edememişlerdir. Çorumlu Hacı Hasan Paşa'nın tavsiyesi üzerine Deli Müftü namıyla tanınan Ahmet Feyzi Efendi'ye padişah tarafından bu esere reddiye yazılması görevi verilmiştir.

İstanbul’da padişahın huzuruna çıkan Ahmet Feyzi Efendi, bu esere reddiye yazmayı kabul etmiş ve bu konuda her kütüphaneden her kitabı alıp inceleme yetkisini de almıştır.

Ayaş’ta kadı iken eseri tamamlayıp Abdulhamit Han’a sunduğunda “Bahsü’l-İmame Tafsilen” denilen ikinci bölümde hilafetin babadan oğla intikalinin şer’an caiz olmadığını ima eden Hilafet, intihab iledir.” yani halife seçimle tespit edilir, gibi cümleleri görünce Abdülhamit’in yüz hatları değişmiştir. Hacı Hasan Paşa’ya “Deli müftü, gerçekten de deliymiş. Ne senden korkmuş, ne de benden korkmuş.” diyerek sitem etmiştir.

Bunun üzerine Hacı Hasan Paşa, Ahmet Feyzi Efendi’ye el altından haber salmış ve bir süre İstanbul’dan uzaklaşmasını söylemiştir. Bu haber üzerine Ahmet Feyzi Efendi, Filibe’ye kaçmıştır. Birkaç yıl sonra bu olay unutulunca Çorum’a dönmüş ve ilmi çalışmalarına devam etmiştir.

Bu eser üzerine Sayın Dalkıran, Atatürk Üniversitesi’nde doktora yapmıştır. Tezini “Ahmet Feyzi Çorumi’nin El-Feyzü’r-Rabbani’si Işığında Osmanlı Devleti’nde Ehl-i Sünnet’in Şii Akidesine Tenkitleri” adıyla 2000 yılında yayınlamıştır.

E. Vefatı:

Ahmet Feyzi Efendi, Çorum’da bulunduğu sürece Ulucami’de vaizlik, Kurtoğlu Medresesinde müderrislik ve dönem dönem müftülük yapmıştır. Müftülük yaptığı sıralarda Çorum Sancağı idare meclisinin asli üyesi olarak görev ifa etmiştir. Babasından intikal eden kitapları da katarak kütüphane tesisi, hayatının en önemli hizmetlerindendir. Geride sayısız eser bırakmıştır.

Ancak bütün bu sıkıntılarının arasında bir de evlat acısı tatmıştır. Oğlu Muhammed Efendi, 1306 (1890) yılında Hakk’ın rahmetine kavuşmuştur. Kabri, Ulumezarlık’tadır. Mezar taşında “ Müftüzade sabık Müfti el-Hac Ahmet Feyzi Efendi’nin mahdumu merhum Muhammed Efendi...” adı zikredilmektedir.

Hayatının son deminde tutulduğu bir hastalık nedeniyle Merzifon Amerikan Hastanesi’nde bir ameliyat geçirdiyse de kurtulamayarak vefat etmiştir.

Cenazesi Çorum’a getirilmiş, kalabalık bir cemaatin iştirakiyle Ulumezar’da babasının yanına defn edilmiştir. Yıl: 1328/1909

Ahmet Feyzi Efendi’nin mezar taşı, yerinde bulunamamıştır. İhsan Sabuncuoğlu’nun 1972 yılında yayınladığı Çorum Tarihine Ait Derlemelerim adlı eserinde belirttiğine göre mezar taşında şöyle yazılıdır:

Hüve’l- Hallâku’l-Bâki
Bir zaman insanları ah var bilin
Var mıdır dehrin vefası bunu bilin
Seng-i kabrimden alup ibret heman
Fatiha ile ruhumu şâd eyleyin
Müfti-i esbak Leblebicizâde el- Hac
Ahmet Feyzi ibn-i el-Hac Ali Efendi Çorumi
1328

KAYNAKLAR:

1. Ömer Rıza Kehhale: Mucemü'l-Müellifin Teracimü Musannifü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1414/ 1993 Beyrut
2. İsmail Paşa el-Bağdadi: Hediye'tü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin, 1951-İstanbul
3. Abdullah Ercan: 14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler, 2. baskı, 1998 İstanbul
4. Şerif Korkmaz: Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat- II.Meşrutiyet) basılmamış doktora tezi, Ankara,2003, G.Ü. Sos.Bil.Ens.
5. Abdullah Gündoğdu: Çorum'un 2 numaralı Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H.1268-1280/ M.1852-1863) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sos.Bil.Ens. Ankara-1989
6. İhsan Sabuncuoğlu: Çorum Maarif Hayatı, 1943-Çorum
7. İhsan Sabuncuoğlu: Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, 1.cilt, 1972-Ankara
8. Sayın Dalkıran: Ahmet Feyzi Çorumi'nin El-Eyzü'r-Rabbani'si Işığında Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Sünnet'in Şii Akidesine Tenkitleri 'Osmanlı Araştırmaları Vakfı yayını) 2000-İstanbul
9. Bursalı Mehmet Tahir: Osmanlı Müellifleri (Sad. A. Fikri Yavuz) İstanbul-1972
10. Çorum İl Yıllığı 1967, 1973
11. M.Selim Gürsel: Çorum 97
12. Kamil Şahin: Ahmet Feyzi DİA, 2.cilt
13. Cahit Baltacı: Hamit Mahmut, DİA,15. cilt
14. İlyas Üzümlü: Hüsniye, DİA, 19. cilt
15. Adil Atalay: Tam Hüsniye, Can yayınları, 1992-İstanbul
16. Sefer Aytekin: Hüsniye, Ankara-1957
17. Hasan Ayyıldız: Tam Hakiki Hüsniye, İstanbul-1970

18. Ali Toprak: Hüsniye, İstanbul-1997
19. Ahmet Feyzi: Feyzü'l-Vahib Fi- Necat-i Ebi Talib, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Demirbaş no:3253/1
20. Ahmet Feyzi: Makamat-ı Sofiye Hakkında Feyziyet Risalesi, Ç. H.P.Küt. dem.no:871/5
21. Ahmet Feyzi: Feyz-i Rabbani Fi- Redd-i Batıl-ı İrani ala-Risale-ti'l-Hüsniyye, Ç.H.P.Küt. Dem. No: (936-937) ve(3931-3932)
22. Ahmet Feyzi: Risale Fevaid-i Feyziyye Fi- Ahval-i Zevcat-ı Nebeviye,Ç.H.P.Küt: Dem. No. 3747/4
23. Ahmet Feyzi Kütüphanesi Fihristi, Ç.H.P. Küt. Dem. No. 43880-34881
24. İczetnameler: Ç.H.P.Küt. Dem. No: 5536/6-23 ve 3237/9

ŞİRANLI ŞEYH HACI MUSTAFA EFENDİ

Çocukluğu ve Gençliği:

Mustafa Efendi, aslen Bayburtlu bir aileye mensuptur. Ailesi, 1829 yılında Ruslar tarafından Bayburt'un işgali üzerine Şiran'a göç etmişlerdir. Günümüzde Gümüşhane'nin bir ilçesi olan Şiran'ın Sarıcalar Köyü'nde 1254/1838 tarihinde Mustafa Efendi dünyaya gelmiştir. Annesinin adı Havva, babasının ise Ömer'dir. Şiran'da doğduğu için Şirani, Hz. Ömer soyundan geldiği için Faruk-ı Şirani diye anılmıştır.

Mustafa Efendi, dindar bir aileye mensuptu. Dört yaşında babasından ilk dersleri alarak okumaya başladı. On yaşlarında Trabzon'da medreseye kaydoldu. Burada temel ilimlerden icazet aldıktan sonra tahsilini ilerletmek için Tokat medreselerine gitti. Burada dört yıl kaldı. Zeka ve kabiliyetiyle dikkat çeken Mustafa Efendi, hocalarının da delaletiyle Uşak'a gönderildi. Orada iki yıl kadar kaldı. Birçok dersten icazet aldı. Dini ilimlerde belli bir düzeye geldi. Ancak kendinde manevi bir boşluk hissediyordu. Arkadaşlarına "Heybenin bir gözünü doldurduk. Öbür gözü boş kaldı."diyerek bunu dile getiriyordu. Onun tasavvufa meylini bilen hocası, ona hacca gitmesini tavsiye etti ve orada aradığı kişiyi bulabileceğini söyledi.

İlk Hac Ziyareti Ve Mürşidini Buluşu:

Hocasının tavsiyesi üzerine Mustafa Efendi, yirmi yaşlarında iken hac farızasını yerine getirmek üzere yola çıkar. Uzun ve çileli bir yolculuktan sonra Mekke'ye ulaşır. Kalacak yeri olmadığı için mezarlıklarda kaldığı rivayet edilir. Mualla kabristanında uykuya daldığı bir sırada bir sufi onu uyandırır. O zat, Nakşibendiyye tarikatının Halidiyye koluna mensup Abdullah Erzincani'nin halifesi Yahya Dağıstani'ye mensupmuş; Mustafa Efendi'yi ona götürür.

Mustafa Efendi, hocasının işaret ettiği zatı bulmuştur. Ancak Yahya Efendi, müritlerinin çokluğu nedeniyle onunla ilgilenememiştir. Kim olduğu,

nereden geldiği bile sorulmamıştır. Sonra Yemenli bir arkadaşının delaletiyle Yahya Efendi'nin huzuruna çıkmıştır. İntisab, bu buluşmada gerçekleşmiştir. Derhal seyr-i süluk ve riyazata başlamıştır. Takvasının gereği olarak tekkedeki yemekleri bile yemeyip dağlardaki otlarla karnını doyurmuştur. Buradaki nefis terbiyesi, yedi yıl kadar sürmüştür. Manevi mertebesi yükselmiş ve kalb gözü açılmıştır. Tasavvuf terbiyesinin sonunda irşatla görevlendirilme zamanı gelmiştir.

Yahya Efendi'nin dergahında mürşit seviyesine ulaşmış üç Mustafa vardır. Biri Şiranlı, biri Yemenli, diğeri de Pakistanlıdır. Bunlardan sadece birisi Medine'de kalabilecek, diğerleri gönderileceği yerlere gideceklerdir. Yahya Efendi, kendisi bir tercihte bulunmak istememiş. Üçünün de eline birer kağıt verip Medine'ye göndermiş. Üç arkadaş Medine'ye gidip Ravza-ı Mutahhara'ya varmışlar ve boş kağıtları oraya bırakıp sabahı beklemeye başlamışlar. Sabah ezanıyla birlikte Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kabrinin başına vardıklarında Pakistanlının kağıdına Hindistan, Yemenlinin kağıdına Medine yazıldığını görmüşlerdir. Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin kağıdında ise Anadolu-Çorum yazısı bulunmaktadır.

Anadolu'ya Hareket:

Mustafa Efendi, görev yeri belli olmasına rağmen bir türlü Medine'den ayrılmak istemez. Ama verilen göreve, gösterilen yere gitmek zorunda olduğunun da bilincindedir. Günlerce Mescid-i Nibevi'ye gider, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kabri başında gözyaşı döker. Bir gün huzuruna kabul edileceğine dair manevi işaret aldıktan sonra Medine'den ayrılır.

İstanbul'a gitmek için Cidde limanına gider. Ancak yanında yol parası yoktur. Fakir bir derviş olarak gemiye biner. Kontrol esnasında biletsiz olduğu için gemiden indirilir. Kaptan, limandan ayrılmak için bütün hazırlıkları tamamlamıştır ama gemiyi bir türlü hareket ettiremez. Makine aksamı elden geçirilir, bir arızaya rastlanmaz. Hikmeti araştırılırken bileti olmadığı için indirilen yolcu gelir akıllarına. Şehrin her yerinde o dervişi ararlar. Sonunda bir mescitte namaz kılarken bulurlar. Ona yalvarıp yakarırılar, gemiye binmeye razı ederler. Artık manevi bir engel kalmamıştır. Gemi, normalden daha hızlı yol alır ve beklenenden önce İstanbul'a varır.

Gemiye durduran Kara Şeyhin kerameti, kısa zamanda tüm İstanbul'da yankılanır. Bu olay o kadar çok meşhur olur ki devrin padişahına kadar ulaşır. Sultan II. Abdülhamit Han, şeyhülislamın başkanlığında İstanbul'un tanınmış alimlerini toplar. Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin de katıldığı bu mecliste birçok mesele tartışılır. Mustafa Efendi, manevi ve ilmi ağırlığıyla dikkatleri üzerine toplar. Padişah, Şeyh Efendiden çok etkilenir ve sarayda kalmasını teklif eder. Ancak Mustafa Efendi, Şeyh Yahya Dağıstani'nin görevlendirdiği yere gitmek arzusundadır. Bu nedenle teklifi kabul etmez. Kendisine verilen atıyyeleri de hazineye bağışlayarak maddi bağımlılık altına girmekten kurtulur.

Şiran'dan Çorum'a:

İstanbul'dan ayrılışında vatan hasreti ağır basar. Görev mahalli olan Çorum'a gitmeden önce Şiran'a gider. Orada babasının ısrarıyla kendi köyünden Güllü Hanımla evlenir ve bir süre Şiran'da kalmaya karar verir. Orada tekke kurarak irşat faaliyetlerine başlar. Ancak Şiran'ın nüfuzlu ailelerinden Telli sülalesine mensup Ali Çavuş ile arası açılır. Tartışmalardan canı sıkılan Mustafa Efendi, Şiran'dan ayrılır. Önce Niksar'a, oradan da bazı müritleri ve akrabalarıyla birlikte Medine'de işaret edilen Çorum'a gelir.

Mustafa Efendi Çorum'a gelince Mekke'deyken tanıştığı bir zengin tarafından kendisine Kellegöz Camiinin kible tarafında bir ev tahsis edilir. Şeyh Efendi, buranın üst katını ev olarak, alt katını da tekke olarak kullanır. Bir bağ ve bir de tarla alır. Çiftçilikle hayatını devam ettirmeye çalışır. Tekkede de manevi ağırlıklı sohbetler yapar. Çorum'a yerleşince İskilipli Emine hanımla evlenir.

Hacı Mustafa Efendi'nin irşat sahası, Tokat'tan Afyon'a kadar uzanmıştır. Tokat'ta zengin bir hanımla evlendiği ve bu hanımının tüm servetini, onun rızasını alarak, ilim ve irşat hizmetlerinde harcadığı rivayeti de yaygındır.

Şiranlı Şeyh Efendi, bir ara Kayseri'ye gider. Bir Cuma günü Kayseri uleması arasında seçkin yeri bulunan Hacı Torun Efendi'nin bir sohbet meclisine dinleyici olarak katılır. Mecliste sözü edilen konunun yeterince halledil-

memesi üzerine izin ister ve doyurucu malumat verir. Hacı Torun Efendi, onu kucaklar ve “Allah, bu ülkeden sizin gibileri eksik etmesin.” diye dua eder.

Gurbet ve Hasret:

Çorum’da irşat faaliyetlerini yürütürken zaman zaman doğduğu yer olan Şiran’a hasreti depreşir ama ayrılış sebebini unutmadığı için Çorum’da kalmaya kararlıdır. Bu duygularını mısralara döker:

Yeter artık bu hasretlik
Aşk ile olan halvetim
Sana gelmektir niyetim
Daha dönmem ben Şiran’a

Burada tamam olsun ömrüm
Vuslat olsun hem bu günüm
Sultanıma gider gönlüm
Daha dönmem ben Şiran’a

Bu can cananı arzu eder
Garip kulun niyaz eder
Ümmet Muhammed’e gider
Daha dönmem ben Şiran’a

On beş kıtadan oluşan bu şiirinde ilahi aşkın cazibesine kapılıp irşatla meşgul olduğu için artık Şiran’a gitmesine gerek kalmadığını apaçık ortaya koymaktadır.

İlahi Aşk ve Yakarış:

Tasavvuf yolunu seçmiş ve dünya sevdasından vazgeçmiş insanlar, Allah ve Resulünün aşkıyla yanıp tutuşur. İlahi aşka dalan derviş, ondan başka bir şeyden manevi haz duymaz.

Maşukumun güldür teni

Ben gülzarı neylerem.

Aşkın çölü makber bana

Başka mezarı neylerem.

Bülbül niçin verdin gönül

Rengin sola bir goncaya

Solmaz benim gonca gülüm

Fani baharı neylerem.

Tek hücreli evdir gönül

Sığmaz ona bin bir emel

Tek dilbere verdim gönül

Başka nigarı neylerem.

Bu şiirin tamamı on iki kıtadır. Şeyh Mustafa Efendi, bu şiirinde Allah aşkı ve Peygamber sevgisinden başka hiçbir şeyin gönlünde mekan tutamayacağına ifade etmektedir. Aynı temayı şu münacatında da terennüm etmektedir:

Seherde kölendir bu dertli arif

Halleri sana malum, istemez tarif

Dertlere dermandır ihlas-ı şerif

Hürmetine bizi affeyle Allah'ım.

Günahım çoktur eyleme tazir
 Şiranlı hacıym, cevherim hazır
 Gam dükkanım açtım, pirimdir Hızır
 Hürmetine bizi affeyle Allah'ım.

İrşat Faaliyetleri ve Halifeleri:

Çorumlu Pir diye de bilinen Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi, Çorum'daki dergahından hareketle İskilip, Tokat, Niksar, Sivas, Alucra, Sam-sun, Amasya, Darende, Afyon gibi belli başlı merkezlerde irşat faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu nedenle talebe ve müritlerinin sayısı bilinmiyor. 366 tane halifesinin olduğu söyleniyor. Bayburtlu Ahmet (Amcasının oğlu), Tokatlı Hacı Salih efendi, Darendeli Mahmut, Alacalı Ahmet Efendi, Tokatlı Mustafa Haki, Niksarlı Ahmet Efendi, Sivashlı Mustafa Taki, Başçiftlikli İnceimamza-de Hasan efendi, Mesudiyeli Sarializade Ahmet Efendi, İskilipli Ömer Efendi, Tosya Çevlikli Mehmet Gülşen, Torullu Hacı Osman, Çalganlı Osman, Alucralı Hacı Hasan ve kendi oğlu Hacı Faik Efendi en çok tanınanlarıdır.

Şeyh Mustafa Efendi'nin ilk eşi Güllü Hanımdan iki oğlu, bir kızı olmuştur. Kızı, Çorum'un meşhur müderrislerinden Kürt Hacı Mustafa Efendi ile evlenmiştir. İskilipli Emine Hanımdan Faik ve Hilmi Efendiler dünyaya gelmiştir. Faik Efendi, babasının halifesi Niksarlı Ahmet Efendi'den tasavvufi eğitimini tamamlayarak Nakşibendi silsilesini devam ettirmiştir.

Şiranlı Hacı Mustafa Efendi, müritlerine görev verirken usulüne uygun yapmalarını ve gereken fedakarlığı göstermelerini tembih edermiş. Bir gün civar kazalardan ziyaretine gelen bir müridine memleketine dönmek için izin vermiş. Ertesi gün aynı zatın çarşıda vasıta aradığını görünce:” Ya... Vesa-it de mi aranır mı. Biz Mekke vadilerinde yalın ayak mürşit-i kamil arayıp gezdiğimizde ayaklarımızın yarıklarına çekirgeler gizlenirdi. Şimdi siz, kolay buldunuz da kıymetini bilmiyorsunuz.” diyerek uyarmış ve tasavvuf yolunun çileli olduğuna işaret etmiş. Bunun üzerine o zat, memleketine yürüyerek dönmek mecburiyetinde kalmış.

YaşayıŖta Örnek Olmak:

Şeyh Hacı Mustafa Efendi, irşadın söz ile değil, örnek yaşayıŖla olacağına inananlardandır. Bir başka ifadeyle irşat, kâl ile değil, hal iledir. Onun tasavvuf terbiyesinde sükut/sessizlik hali, çok önemlidir. Zira sükut, deruni tefekkürdür. Bir kişinin hali, bin kişinin sözünden daha tesirlidir. Hem günlük ferdi zikirde, hem de hatme-i haccan denilen toplu zikirde bunu titizlikle uygular.

Bir gün Mustafa Efendi'nin tekkesine medrese tahsili görmüş bir kişi geldi. Şeyhin halkasına oturdu. Şeyh Efendi, sükut halindeydi. Beklemekten sıkıldı.

-Efendi, böyle sükut etmek yerine burada toplanan insanlara sohbet et-seniz ve onlara islamdan bir şeyler öğretseniz daha iyi olmaz mı?

Mustafa Efendi, hiç cevap vermedi. Adam çıkıp gitti. Olayı izleyen müritlerinden biri:

-Efendim, adam sizi azarlar gibi konuştu. Niye cevap vermediniz? de-yince Mustafa Efendi:

-Bizim sükutumuzu anlamayan, sözümüzü hiç anlamaz, diyerek sükut halini kavramanın önemine işaret etmiştir.

Hattata Saygı:

Şiranlı Şeyh Efendi, maneviyatı gülcü bir insandı. Allah aşkı ve peygamber sevgisiyle birlikte Kur'an-ı Kerim'e büyük bir saygısı vardı. Onu okuyan ve yazana da elbette hürmet ederdi. Kazancızade Hacı Osman Efendi, iyi bir hattattı. Geçimini Kur'an-ı Kerim yazarak geçinirdi. Yazdığı Kur'an-ı Kerim sayısı kırkı geçmişti. 1877 Osmanlı-Rus Savaşı, diğer adıyla 93 harbi sırasında memlekette kıtlık hüküm sürüyordu. Osman Efendi de ailece üç gün aç kalmışlardı.

Osman Efendi, bir sabah Kellegöz Cami'inde namazı kılıp aceleyle evine yönelir. Yazmakta olduğu Kur'an-ı Kerim'in kalan iki cüzünü tamamlamak niyetindedir. Onu yazıp teslim edecek ve ailesinin geçimini temin için

üç beş kuruş alacaktır. Fakat ardından kendisine seslenildiğini duyar. Dönüp bakar ki Şiranlı Şeyh Efendi'dir. Eliyle gelmesini işaret eder. Gitmese olmaz. İçinden "Be mübarek, senin yanına gelinceye kadar ben iki sayfa daha yazardım." diye geçirir. Şeyh Efendi, ısrarla içeri girmesini ister. Osman Efendi de aynı şeyleri içinden geçirmeye devam eder. Şeyh Efendi "Hoca, bırak şu iki sayfa derdini. Sen bunun şevkiyle iki Kur'an daha yazacaksın." derken kapının araksındaki un çuvalını gösterir. Onu alıp götürmesini, ailece yemelerini söyler. Hattat Hacı Osman Efendi, ömrü boyunca o ikram ve iyiliği unutmaz.

Mesnevi Sohbetleri:

Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi, tekkesinde manevi ağırlıklı sohbetlerine devam ederdi. Zaman zaman Mevlana Celalettin Rumi'nin Mesnevi şerifini okutur ve açıklamalarda bulunurdu. Bu sayede ilim erbabından bazı kişiler de sohbetlere katılırdı.

O günlere Çorum'a yeni gelmiş ve talebe okutmaya başlamış olan Kürt Hacı Mustafa Efendi de bunu öğrenmişti. Şeyhin ilmi seviyesini tespit etmek amacıyla bir akşam tekkeye gitmişti. O anda Mesnevi'den Mirac bahsi okunuyordu. Şeyh Efendi, dinleyenlere yönelerek "Keşke aramızda ilim erbabından bir zat bulunsa da bize bu konuyu açıklasa." dedi. Herkes, Kürt Hoca'yı işaret ettiler. Şeyh Efendi de "Evladım, şöyle buyur, bize Mirac-ı Nebi'yi anlat dedi.

Ünlü alim Kürt Hacı Mustafa Efendi, sohbet meclisinin manevi ağırlığından olacak ki konuyu bir türlü toparlayıp anlatamaz. Hazırlıklı olmadığını beyan ederek süre ister. Şeyh Efendi de ona yirmi günlük süre verir. Hoca Efendi, çalışır, hazırlanır ancak bir türlü anlatacak cesareti kendinde bulamaz. Bir süre tekkeye gitmeyerek konuyu geçiştirmek ve unutturmak ister. Fakat rüyasında birkaç defa ihtar edilir. Sonunda tekkeye gitmeye karar verir. Şeyh Efendi, onu görünce hürmet edip yer gösterir. Konuyu sunmasını bekler. Ama Kürt Hoca, bir türlü konuya başlayamaz. Aslında mirac, onun çabukça hazırlanabileceği ve çok iyi anlatabileceği bir konudur. Oradaki manevi ortamda bunu bir türlü toparlayıp anlatamaz. Özür dileyerek "Efendim, buyurun, siz anlatın, biz dinleyelim." demek zorunda kalır.

Şeyh Efendi, konuyu ayrıntılarıyla anlatır, bir takım manevi işaretlere temas eder. Bu esnada Kürt Hoca, baygınlık geçirir. Sohbetin bitiminde ayıldığı esnada yanında sadece Şeyh Efendi vardır. Elini yüzünü yıkattırır. Şöyle bir dolaşalım, diye dışarı çıkarlar. Geze geze Hıdırlık mezarlığına gelirler. Kürt Hoca'nın bileğinden tutar. "Evladım, zaman zaman ibret almak için buraya gelmek istiyorum. Ama buradaki mevtaya zahmet verdiğim için utanıyorum." der.

Kürt Hacı Mustafa Efendi, bu ziyareti şöyle anlatır: "Şeyh Efendi bileğimden tuttuğu zaman gözümün perdesi sıyrıldı. Baktım ki kabristanda ne kadar cenaze varsa dimdik ayakta, Şeyh Efendi'ye karşı el pençe divan durmuşlardı. Bileğimi bıraktığı zaman perde kapandı. Mezar taşlarından başka bir şey göremez oldum."

Aslında Şiranlı şeyh Efendi, Kürt Hoca'yı mahcup etmek niyetinde değildir. Onun ilimden kaynaklanan gururunu kırarak "ben" duygusundan sıyrılmasını sağlamaktı. Bu olaylar zinciri, hedefine ulaştı. İleride Kürt Hoca, Şeyh Efendi'nin damadı oldu.

Ruh, Nefis, Âlem ve Ubudiyet:

Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi, altı yedi defa hacca gitmiştir. 1303/1886 yılındaki hac ziyaretinden dönerken meşakkatli olan yolu seçmiştir. Niyeti, Şam'ı ziyaret etmektir. Şam'a vardığında onu ulema ve meşayıhtan müteşekkil bir heyet karşılamıştır. Bu heyetin içinde Aşçı İbrahim Dede de bulunmaktadır. Aşçı İbrahim Dede, hatıratında Şeyh Efendi ile ilgili izlenimlerini uzun uzun anlattıktan sonra onun ruh, nefis, âlem ve ubudiyetle ilgili sohbetinden bazı örnekler verir:

"Ruh ikidir. Birincisi, ruh-ı hayattır. İşte bu ruh, emr-i Rabbani olan ruhtur. Diğer, melekler alemine gidip gelen ruh-ı revanidir. "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitabında "Evet" diyen ruh budur. Bu ruh, cism-i latiftir ve hakikat-i insandır..."

"Nefis denilen şey, bir cevher-i latiftir. Ruh ile kalp arasında bir vasıta. Ruhtan feyz-i Rabbaniyi alıp kalbe döker. Bu nefis, hakikate karşı ve

Cenab-ı Hakk’a asi değildir. Bu nefse sövmek ve lanet etmek caiz değildir. Bu nefis, daima ruh tarafına meyleder. Ancak buna nefis-i emmarelik ve sair sıfat-ı mezmume insan tarafından gelir ve nefse arız olur. Nefis, daima seni Hakk’a ulaştırmaya çalışır. Sen, onun muhalifi olan şeyleri ona teklif etmekle onu yoldan çıkarırsın. ‘Nefsini tanıyan, Rabbini tanır’ hadis-i şerifi, bunu beyan eder.

“Süluk-i afakiden ilerisi, süluk-i enfüsüdür. İşte burada Cenab-ı Hakk’ın esma ve sıfat-ı ilahiyyesine süluk vardır. Burada nefis, tekmil-i meratip edip Cenab-ı Hakk’a mir’at (ayna) olur. Yani ilahi isim ve sıfatlar, aynaya tecelli eder.

“Âlem de ikidir. Âlem-i mülk ve âlem-i melekut vardır. Âlem-i mülk, bu dünyadır, her şeyin zahiridir. Âlem-i melekut ise semavattır, her şeyin batınıdır. Bu dünya onun gölgesi gibidir. Zira her şey, batınıyla kaimdir. Yani her şeyin zahiri olduğu gibi batını da vardır. Ona, onun hakiketi, sabitesi derler.

“Lailaheillallah” kemle-i tevhidindeki lam elif, yazılış itibariyle makas gibidir. Nasıl makas bir şeyi kesip iki parça ederse lam elif de masivallahı kestiği için ona işaret olarak makas biçiminde yazılmıştır. Ancak “la mevcud” mülahazasında “Masivallah yoktur “ deyip keser atarsan o zaman bu gerçekleşir. Burada maksat, onun yok ve Allah’ın var olduğunu ispat etmektir. İnsan da lam elife benzer. Başını aşağı, ayaklarını yukarı çevirdiğimizde lam elif gibi olur. Bu da insanın fani olduğuna bir işarettir. Bu remizler, ancak aşk ile kavranır.

“Sünnet namazlarına gelince, farzlardan önce kılınır ki Cenab-ı Hakk’ın huzuruna varmadan önce insan kendini ibadete hazırlamış olur. Fatihanın evvelinde Cenab-ı Hakk’a hitap yoktur. “Yalnız sana ibadet ederiz “ ayetine kadar kul, kendini Cenab-ı Hakk’ın huzurunda olmaya hazır eder. “Yalnız sana ibadet ederiz.” ayetinden itibaren kul, Mevla’sının huzurunda olduğunun şuuruna varır ve ona göre namaza devam eder.”

Aşçı İbrahim Dede, Şiranlı Şeyh Mustafa Efendi’nin zahir ile batını birleştiren derin tetkiklerini hayranlıkla dinlemiştir. Hatırında kalanlardan bazılarını böylece nakletmiştir. Biz de sadeleştirerek ve özetleyerek buraya alabildik.

Bir hac dönüşü:

Şeyh Efendi, o dönemin zor şartlarına rağmen altı- yedi defa hacca gitmişti. Bir defasında müritleriyle birlikte deniz yoluyla hacca gitmek için İstanbul'a uğramıştı. Bu esnada Hacı Hasan Paşa'nın delaletiyle saraya davet edilmişti. Yemekler yendikten sonra padişah, Hicaz'a gidecek yolculara "sure" adı altında bağış ve ihsanda bulunmuştu. Herkes bu ihsanı kabul etmesine rağmen Şeyh Efendi, verilen hediye kabul etmemiştir. Sebebini açıklama babında kendi kendisine "Bi'se'l-ulema fı- babi'l-ümera." Yani "Alimlerin kötüsü, emirlerin kapısında bulunur." demiştir. Yavaş sesle söylenmesine rağmen padişah bunu duymuş ve şeyhe gücenmiştir. Ancak Hasan Paşa'nın himmetiyle saraydan kurtulabilmiştir.

Hıdırlık Tutkusu:

Hoca Kamil (Yöney)in anlattığına göre Şeyh Hacı Mustafa Efendi, Hıdırlık'a on beş günde bir, ziyarette bulunurmuş. Ancak şadırvandan ileri gitmez ve türbelere çıkmazmış. Ziyaretlerini türbenin kible tarafındaki pencereden yaparmış. Sebebini soran bir müridine "Mescidin girişinde iki mübarek şehit daha yatıyor. Nasıl olur da ben onları çiğneyerek sahabelerin kabirlerini ziyarete gidebilirim?" diye cevap vermiş. Yıllar sonra cami ve türbenin bu günkü şekliyle inşası için temel kazılırken Şeyh Efendi'nin işaret ettiği noktada mumyalaşarak hiç bozulmadan kalabilmiş çok eskiye ait iki ceset bulunmuş. O zaman Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin kerameti anlaşılabilmektedir. İhsan Sabuncuoğlu, o mezarların günümüzdeki çifte merdivenin altında kalmış olduğunu belirtir.

Şeyh Efendi, Hıdırlık Şeyhi namıyla tanınan Abbas Efendi'yi de yanına alıp bir gün Suheyb-i Rumi türbesini ziyarete gider. Âdeti hilafına bu defa türbeye girip o mübarek sahabe kabirlerini ziyaret eder. Türbeden ayrılmadan önce Abbas Efendi'ye vasiyet niteliğinde şöyle der: "Ben, alemdar-ı Resul Hz. Suheyb-i Rumi'yi rüyamda gördüm. Onun işaretiyle Çorum'a gelip yerleştim. Hicaz'da ölmek isterim. Şayet Çorum'da ölürsem beni Suheyb-i Rumi'nin eşğine defnedildi."

Bu, Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin Hıdırlık'a son ziyareti olmuştur.

Son Haccı ve Vefatı:

Hıdırlık'ı son kez ziyaret ettiği sene yedinci haccını yapmak üzere Tokatlı hanımı ve dört oğlu ile birlikte yola çıkmıştır. Deniz yoluyla önce Cidde, ardından kara yoluyla Mekke'ye giderek Hac görevini tamamladıktan sonra Medine'ye Varıp Ravza-ı Mutahhara'da Hz. Muhammet (s.a.v.)'i ziyaret etmek etmek arzusundadır.

Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi, niyetini gerçekleştirmiştir ama orda doyasıya kalamamıştır. Hastalığı nedeniyle fazla ziyarette bulunamamıştır. Ama Hicaz'da kalmak ve o topraklarda vefat etmek arzusundaydı. Bu niyeti ve duası Allah ındinde makbul olmuş olmalı ki orada vefat etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e komşu olmak istiyordu. Arzusuna uygun olarak Baki kabristanında Hz. Osman (ra)ın kabri yanına defnedilmiştir.

Servetini eşine teslim eden, irşat hizmetinde harcamasından hoşnut olan gönlü zengin Tokatlı eşi de üç gün sonra Medine'de vefat etmiştir. Vasiyeti üzere Baki Mezarlığında eşi Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin yanına defn edilmiştir.

Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin vefat tarihi konusunda iki farklı tarih vardır. İhsan Sabuncuoğlu, Şeyh Efendi'nin torunu Hakkı Akyol'un beyanına dayanarak Rumi 1315/1899 tarihini vermektedir. Hamdi Ertekin de 1886 doğumlu olan oğlu Hacı Faik Efendi'nin o tarihlerde 20 yaşında olduğuna istinaden Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin vefat tarihinin 1906 yılı olduğunu iddia etmektedir.

Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin Medine'de vefatından sonra görevi, oğlu Hacı Faik Efendi'ye intikal etmiştir. O da 1925 yılında tekkelerin kapatılmasına kadar vazifesine devam etmiştir.

Şeyh Hacı Mustafa Efendi, zahiri ve Batını ilimlerde derinleşmiş kamil müşitlerdendir. Keşif ve kerameti açık bir dervıştır. Çok konuşmak yerine yaşayışıyla insanlara islamı anlatmayı tercih etmiş bir gönül insanıdır. Allah, rahmet eylesin.

KAYNAKLAR

1. İhsan Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim 1/72-73 Ankara 1972
2. Hamdi Ertekiun, Son Dönem İskilipli Alimler (Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler Sempozyumu) TDV Yayını sh. 407-410 Ankara 1998
3. Halil İbrahim Şimşek, Şiranlı Hacı Mustafa Efendi'nin Hayatı ve Tasavvuf Anlayışı (Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu)
4. Aşçı İbrahim Dede, Çok Yönlü Bir Sufinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı- Aşçı Dede'nin Hatıraları, Haz:Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, Kitabevi, II/605-616 İstanbul-2006
5. Lütü Alıcı, İhramcızade İsmail Hakkı Toprak Efendi Şahsiyeti ve Eserleri, sh.16-17 Ankara 2001
6. Ahmet Lütü Kazancı: “Çorumlu Osmanlı Alimleri ve Şeyhleri - Müzakere” Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu (1-3 Ekim 2004) sh. 550-553
7. A. L. Kazancı: Kendimi Anlatayım Dedim, İst. 2009

ÇERKEZ ŞEYHİ HACI ÖMER LÜTFİ EFENDİ

Çocukluk ve gençliği:

Çerkez Şeyhi lakabıyla maruf Hacı Ömer Lütfi Efendi, Çorum nüfus kaydına göre 1849 yılında Kafkasya’da dünyaya gelmiştir. Resmi kayıtlarda adı Hacı Ömer olarak geçmektedir. Babası Absal, annesi Fatma’dır. İhsan Sabuncuoğlu 1293 Osmanlı-Rus Harbi nedeniyle 1877’de geldiklerini kaydetse de 1272/1856 yılında babası Absal (Ağabeyal) Bey, beş kardeşiyle birlikte Kafkasya’dan ayrılarak Erzurum iline bağlı Hasankale ilçesine gelmişlerdir.

Ömer Lütfi Efendi ve tüm akrabaları, Hasankale’de sekiz ay kaldıktan sonra Kars iline bağlı Sarıkamış ilçesinin Hamamlı Köyü’ne yerleşmişlerdir. Buradaki ikametlerinin onuncu yılında babası Absal Bey vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Bu olaydan sonra Tokat’ın Batmantaş Köyü’ne göçmüşlerdir. Akrabaları Kundukzade Mustafa Paşa’nın delaletiyle Ömer Lütfi Efendi, buradan İstanbul’a götürülmüştür.

Tahsil Hayatı:

Ömer Lütfi Efendi, İstanbul’da medrese tahsiline devam ederken Eyüp Sultan’da metfun Nakşibendi şeyhi Hacı Feyzullah Efendi’nin halifesi Edirneli Mehmet Nuri Efendi’nin dergahına gitmeye başlamıştır. Ömer Lütfi Efendi’nin daha sonra müritlerine anlattığına göre bu dergaha yönelişinin başlangıcı, yedi yaşında gördüğü bir rüyaya dayanmaktadır. O yaşlarda rüyasında bir zat “İlim öğrenmek için İstanbul’a gel.” der. Ömer Lütfi, küçük yaşlarında bu şehri hiç duymamıştır. Aradan yıllar geçtikten sonra ilim öğrenmek için İstanbul’a gitmek kismet olmuştur. Ama onu heyecanlandıran, Edirneli Şeyh Mehmet Nuri Efendiyle karşılaşması olmuştur. Onu ilk gördüğünde rüyasını hatırlamış ve o zaman rüyasında gördüğü zat ile karşısındaki kişinin aynı olduğunu farkına varmıştır. Bu hal karşısında hiç tereddüt etmeden Nakşi şeyhi Mehmet Nuri Efendi’ye intisap etmiştir. Aslında şeyhi, pek çok tarikattan icazetlidir.

Ömer Lütfi Efendi'nin İstanbul'da medrese ve tasavvuf eğitimi, on bir yıl sürmüştür. Medreseden aldığı ilim icazetine ilaveten 1884 yılında şeyhinden Nakşi, Kadiri, Sühreverdi, Kübrevi ve Çeşti tarikatlarından icazet almıştır.

İlk görev:

İcazet verildikten sonra şeyhinin talimatıyla Sivas'ın Aziziye kasabasına bağlı Kazancı Köyü'ne giden Ömer Lütfi Efendi, burada irşat faaliyetlerine başlamıştır. Görevinin ilk aylarında şeyhi onu Evliya hanımla nikahlamıştır.

Çorum'a yönelişi ve yerleşiş:

Çerkez Şeyhi, 1887 yılında Alaca ilçemize bağlı Bakırboğazı Köyü'ne, 1891 yılında da Çorum'a taşınmıştır. Burada altı ay kaldıktan sonra kardeşleri ve eşi Evliya hanımla birlikte deniz yoluyla hacca gitmek için İstanbul'a gitmişlerdir. İhsan Sabuncuoğlu, bu konuyu şöyle ifade etmektedir: “Hicaza gitmek üzere İstanbul'a gittiğinde Sultan Hamit'e haber verilmiş ve ölünceye kadar Evkaf Dairesi'nden maaş tahsis olunmuştur.”

Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendi, hac sırasında eşi Evliya Hanım'ı kaybetmiş ve onu oraya defnetmiştir. Hac görevini tamamladıktan sonra tekrar Çorum'a dönmüş ve Karakeçili Mahallesi Aleybey Sokaktaki meşhur tekkesini tamamlayarak burada irşat faaliyetlerine başlamıştır. Bu konakta iki haymalık, bir buğday ambarı, ahır mevcuttur. Konağın bir kısmında ailece kendisi yaşamaktadır ki bu bölüme şeyh evi/ harem denilmiştir. Orta bölümünde yüz kişiden fazla cemaatin namaz kılabilceği büyük bir mescit ve çok sayıda misafirin konaklayabileceği pek çok oda bulunmaktadır. Konaktaki oda sayısı, yirmiden fazladır. Bazıları derviş odaları, bir tanesi de kütüphane olarak kullanılmıştır. Bu mescitte Kazancılardan Salih Hafız ve Hattat Osman Hafız, uzun yıllar imamlık yapmışlardır. Mescit, ibadet zamanları dışında tevhitane olarak kullanılmıştır.

Ancak Çorum'daki son Nakşi şeyhi Ömer Lütfi Efendi'nin bu konağı, 2012 yılı baharına kadar ayakta kalabilmiştir. Bir tarihi yaşatma niyetiyle de

olsa bu tarihi konak korunabilirdi ama maalesef 2012 yılının baharında yıkılarak ortadan kaldırılmıştır.

Nüfus kayıtlarına göre sadece Alaybeyzade Osman Ağa'nın kızı Zekiye hanımla evlenmiş, ondan da Abdullah Avni ve Ubeydullah adında iki oğlu ve bir kızı dünyaya gelmiştir.

Nakşi Tekkesi:

Hacı Ömer Lütfi Efendi, Nakşibendi tarikatının Mevlana Halid-i Bağdadi'nin öncülüğünü yaptığı Halidiyye koluna mensup bir şeyh idi. Nakşibendilikten başka Kadiri, Sühreverdi, Kübrevi ve Çeşti tarikatlarından da icazetliydi. Ama o, şeyhi Edirneli Seyyid Mehmet Nuri Efendi'nin huzurunda Nakşi tarikatına girmişti ve o yönüyle biliniyordu.

Seyit Mehmet Nuri Efendi'nin şeyhi de meşhur Hacı Feyzullah Efendi idi. Eyüp Sultan Mezarlığında metfundur. Yakınına da Mareşal Fevzi Çakmak defnedilmiştir.

Bu konuda bir anı anlatmak durumundayım.

Hafız Mehmet İhsan Kazancı, İzmit tersanesinde çalışan damadı Lütfi Kolağası'nı ziyarete gittiğinde birlikte İstanbul'a geçerler. Orada Eyüp Sultan Hazretlerini ziyaret ettikten sonra yanındaki Eyüp Sultan Mezarlığını dolaşmaya başlarlar. Hafız Efendi'nin niyeti belli ama oraya varıncaya kadar bir şey belli etmez.

Şeyhi Ömer Lütfi Efendi'nin de şeyhi olan o büyük Nakşi şeyhinin huzuruna varınca Yasin okumaya karar verir. Eniştesini de tembihler:

-Lütfi, sen sessizce dinle, sakın geri dönüp bakma.

Hafız İhsan Efendi, sesli olarak Kur'an okumaya başlar. Bir müddet sonra mezarlıkta hışırtılar belirir. Hafız okumaya devam ettikçe hışırtılar artar. Lütfi Kolağası, korku ve endişeyle geri dönüp bakar. O andan itibaren hışırtılar kaybolur.

Okuyup dualadıktan sonda Hafız Mehmet İhsan Efendi:

-Enişte, niye sabırsızlık ettin, diye sorar.

O da korktuğunu ifade eder. Hafız Efendi, bu büyük manevi hali açıklamak zorunda kalır:

-Aslında korkulacak bir şey yoktu. Onlar sekine melekleriydi. Kur'an dinlemeye ve duamıza iştirak etmeye gelmişlerdi. Yanlış yaptın...

Ulucami'de vaaz ve irşadı:

Çerkez Şeyhi, temiz giyimli, hoş sohbet, ağırbaşlı bir insandı. Çorum ve havalisi Çerkezler üzerinde pek olumlu etkiler bıraktı. Onların dini yaşayış ve anlayışına yön verdi. Medrese eğitimiyle dini bilgileri, tasavvuf eğitimiyle de Batini ilimleri öğrenmiş ve her ikisini de bir birleriyle iyice mezcetmişti. Ulucami'de zaman zaman vaaz ederdi. Az, öz ve etkili konuşurdu. Onu dinleyen herkes, Şeyh Efendi bu sözleri bana söylüyor, diye düşünmekten kendini alamazdı.

Bir vaazında kul hakkından bahsetmiş, bunun önemine işaret etmişti. Cami çıkışında biri sormuş:

-Hocam, kul hakkı çetindir. Hesabı zordur dediniz. neden zordur?

Bu soru üzerine aralarında şu diyalog geçmiştir:

-Allah Teala affetmez de ondan.

-Çaresi?

-Bundan kurtulmanın bir tek çaresi ardır. O da dünyada iken helalleşmektir.

-Ya helalleşmezse?

-O zaman ahrette ödersin. Ama orada para geçmez. Sevaplarından alınıp hak sahibine verilir. Sevapların kafi gelmezse o zaman hak sahibinin günahları senin boynuna yüklenir. Velhasıl o borcu ödemedikçe cennete giremezsin.

-Çok ibadetimiz olsa da mı?...

-Elbette... Bir insan, peygamberlerin yaptığı kadar ibadet yapsa, fakat üzerinde başkasının bir kuruş hakkı bulunsa, o bir kuruşu ödemedikçe, onun hesabı mahşerde görülmedikçe cennete giremez.

Gençlerle sohbeti:

Ömer Lütü Efendi, gençlere özel ilgi gösterirdi. Onlarla sohbet ederken daha çok onlara gerekli olan bilgileri vermeye ve onları kötülükten sakındırmaya özen gösterirdi.

Bir gün gençlerle sohbetinde şöyle diyordu:

“Şunu asla unutmayınız ki, nefis kafir olduğu için küfür çabuk yayılır. Onun için küfre dur demek zordur. Neden zordur dersiniz; nefis, şeytan ve kötü arkadaş el ele vermiş, insanı yoldan çıkarmak için uğraşıyorlar. Bu akıntıya kapılmamak imkansız gibidir. Ey cemaat, bu akıntıya kapılmamak için iyilerle beraber olun. Malumunuz olduğu üzere Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ‘Kişinin dini, arkadaşının dini gibidir’ buyuruyor. Onun için kiminle arkadaşlık yaptığınıza iyi bakın. Zira insanın kalbi, karşısındakine çabuk kayar. Yahut onun kalbi sana akar. Netice olarak arkadaşınız iyi ise siz de iyisiniz demektir. Her zaman için kurtuluşun tek çaresi vardır; o da iyi arkadaş edinmektir.”

Şiirleri:

Zaif mahlaslı bir şair, onu ve irşadını bir şiirinde dile getirmiştir. İşte onlardan birkaç beyit:

Huda anı mürşit kıldı

Dedi ver kullarıma virdi.

Daim irşat eder halkı

Daim ispat eder Hakk’ı.

Şer-i şeriften hiç ayrılmaz

Söyler, şeriatsız tarikat olmaz.

Gahi söyler dürr-i tarikattan
Gahi söyler cevri hakikatten.

Dahi mesleği meşrebi safidir
Hem Hanefiyyü'l- mezheb Halididir.

Şiirle irşat:

Ömer Lütfi Efendi, Ulucami’de kürsüye çıkıp vaaz ederek halkı irşat ettiği gibi şiirleriyle de tebliğ görevini sürdürmüştür. Şiirlerinde Lütfi mahlasını kullanmıştır. Şiiri irşat için bir yöntem olarak görmüş, sanat kaygısından uzak durmuştur. Edebiyatçı Zülfikar Güngör, onun şiirlerinde lirizmden ziyade didaktik üslubun hakim olduğuna işaret eder. Daha önce yayınlanan bir şiirine ilaveten, Z. Güngör, iki şiirini daha Çerkez Şeyhi’nin torunundan alarak tebliğinde aktarmıştır. İhsan Sabuncuoğlu’nun daha önce yayınlamış olduğu şiirde ibadetin önemine işaret edilmiştir:

İbadette bulanlar buldu Hakk’ı
İbadetsiz kimin var Hak’ta hakkı.
İbadetle bile yok kulun Hak’ta hakkı
İbadetsiz nasıl olur kulun Hak’ta hakkı?
Lutf-ı Hakk’ı ibadetsiz kimse bulamaz
Kimse Hakk’a haksız vasıl olamaz.
Lütfiya ister isen rıza-yı Hakk’ı
İbadetle bulursun rıza-yı Hakk’ı.

Çerkez Şeyhi Hacı Ömer Lütfi Efendi, ta 1894 yıllarında tekke ve medreselerdeki bozulmadan derin üzüntü duymuş ve bu gidişle bu kurumların “harap turap olup/ yıkılıp toprak olup” yok olacağını beyitlerinde terennüm etmiştir:

Hamden lillah imanımız vardır hükm-i ezele

Şükret her an ol Baki Rabb-ı lemyezele

Asla çıkmaz dilimizden gıybet kelam-ı rezele

Tekke medreseler kalmadı kıraat işleri döndü gazele

Yakında tekke medreseler harab turab olup sonra düzele

Hele bak gör dünyayı baştan başa hep hezele

Ehl-i dil sarardı soldu döndü gazele

Lütfiya işlerimiz kaldı merhamet-i Huda-yı lemyezele.

Hacı Ömer Lütfi Efendi, kazaya rıza, sabır ve şükür konularının işlendiği bir kutsi hadisi şiir diliyle şöyle tercüme etmiştir:

Benim kazama kim razı olmazsa

Benden gelen belaya sabretmezse

Benim nimetlerime şükretmezse

Benden başka bir Allah arasın.

Benim göklerimden çıksın.

Menkıbeleri:

Çerkez Şeyhi'nin konağında her an ziyaret ve irşat vaki idi. Geleni güler yüzle karşılar, izzet ve ikramda bulunurdu. Mescidinde namaz kılınır, Kur'an okunur, sohbet yapılırdı. Şeyh Efendi, müritlerine ve cemaate İslam ve tasavvufun adabını anlatırdı. Onların her haline yön vermeye çalışırdı.

Ahmet Lütfi Kazancı hocamın verdiği bilgiye göre esnaftan bazı gençler, ona intisap etmişlerdi. Hemen her gün Şeyh Efendi'yi ziyarete giderlerdi.

Camide imam ve müezzin olarak görev yapan biri anlatıyor: Beraberce sabah namazını kıldık. Akabinde Şeyh Efendi'nin dergahına yöneldik. Yolda güzel bir hanım gördük. Uzun süre ve dikkatlice ona baktık. Kendi aramızda bir takım uygunsuz laflar da ettik. Sonra tekkeden içeri girdik. Selam vermeğe fırsat kalmadı ki Şeyh Efendi, bize döndü. Sert bir üslupla, derhal hamama gidip gusledecek ve elin alemin hanımlarıyla uğraşmadan bana geleceksiniz, diye bizleri geri geri çevirdi. Tepemizden kaynar sular dökülmüş gibi olduk. Aslında bizi görmüş olması imkansızdı. Sözüne uyup banyo yaptıktan sonra huzuruna vardık. Bize bir takım nasihatler yaptı ve tövbe ettirdi.

Çorum'un meşhur alimlerinden Kamil Yöney Hoca da Çerkez Şeyhi'ne intisap etmişti. Tarikatta daha hızlı ilerlemek istiyordu. Şeyh Efendi'nin izniyle bir Ramazan ayında birkaç müritle beraber tekkede itikafa girmişti. İtikaf kuralı gereğince hücrede yalnız kalınıyor, hep ibadet, zikir ve tefekkürle vakit geçiriliyordu. Tuzsuz ekmek ve tuzsuz çorbadan başka bir şey yenilmiyordu. Kamil Hoca, bir gece kendi kendisine “Şeyh görmeden biraz çörek, börek getirsek de yesek.” Diye aklından geçirmiş. Ama bu düşüncesini kimseye açıklamamış. Ertesi gün erken saatte sabah namazını tekkenin mescidinde şeyhiyle beraber kılmışlar. Namazdan sonra Şeyh Efendi, “Kamil oğlum, artık sen itikaftan çıkabilirsin.” demiştir. Kamil Hoca da mahiyetini anlayamadığı bu talimata uyararak itikaftan çıkmıştır. Bu olayı Kamil Efendi, dostlarına şöyle anlatmıştır: “İtikaftan çıktım. Benim gibi itikafta bulunan Alaybeyoğlu Hacı Şükrü Ağa'ya da aynı hitapta bulunmuştu. Meğer o da benim gibi aklından geçirmiş. Her ikimizin de itikaftan çıkarılışımızı, şeyhimizin kerameti olarak gördük. Başka bir izah bulamadık.”

Şeyh Efendi'nin tekkesine sabahleyin ilk gelen, genellikle sobayı yakarmış. Ancak sobayı yakacak olan kişinin de zahir günahlardan arınmış olması gerektiğinden kimsenin haberi yokmuş. Tekkeye yeni iştirak eden ve içinde pek çok tereddütler bulunan bir kişi, sabahleyin erkenden gelip sobayı yakmak ister. Herkesin yaptığı gibi sobaya odunları yerleştirdikten sonra minderin altından çirayı alıp sobayı tutuşturmaya karar verir. Minderi kaldırdığında orada çıra değil de simsiyah bir yılan bulunmaktadır. Korkup geri çekilir. Sonra mescitte imamlık yapan Salih Hafız gelir. Sobayı niye tutuşturmadınız deyip minderin altından çirayı alıp yakar. Bunu hayretle izleyen yeni

talip, ben orada çıra bulamamıştım, orada kapkara bir yılan çöreklenmişti, diyerek şaşkınlığını ifade eder. Buna bir anlam veremez. Bunun manevi bir işaret olduğunu ileride anlayacaktır.

Ailesini gözetmesi:

Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendi, çocuklarının her birinin sorunlarıyla yakından ilgilenirdi. Evinde olanları takip etmek, herkes için kolay görülebilir. Onun bir de Zile’de gelin olan kızı vardı. Onu da gözü gibi korumak isterdi. Ondan da bir kız torunu dünyaya gelmişti. Ama o, beş yaşına ulaşan torununu henüz görmemişti.

Şeyh Efendi’nin kızı, bir gün mutfakta iftar yemeği hazırlamaya dalmış. Çocuk da bahçede oynuyormuş. Kuyunun başında suyla oynarken ansızın kuyuya düşmüş. Korkudan çığlık atmış ama duyan olmamış. Aradan birkaç saat geçtikten sonra çocuğu aramaya başlamışlar. Gün batmak üzereyken çocuğu kuyuda bulmuşlar. Bin bir güçlükle kuyudan sağ salım çıkartabilmişler. Hayretle çocuğun yüzüne baktıklarında:

-Korkmayın, bana bir şey olmadı. Beni sakallı bir ihtiyar tuttu. Siz gelinceye kadar da başımda bekledi, demiş

Aile ve komşular, derin bir nefes alarak ferahlamışlar. Ramazan bitip bayram gelince Çerkez Şeyhi’nin kızı ve damadı, ailece Çorum’a gitmeye, babalarını ziyaret etmeye karar vermişler. Konağa varıp da kapıdan girince bunları Şeyh Efendi karşılamış. Dedesini ilk defa gören torunu:

-Bu, işte o adam, diye bağırmış.

Annesi ve babası, merakla:

-Kim bu? Tınıyor musun, diye sorduklarında çocuk:

-Kuyuya düştüğümde beni kucağıyla tutan adam, işte buydu, diye cevap vermiş.

Bu olay, aile çevresinde ve müritleri arasında meşhurmüş.

Bu konuyla ilgili olarak öğretmen Murat Kazancı da şunları anlatıyor:

“Hıdırlık’ta babamın kabrini ziyaret ettiğimde mutlaka yanında bulu-

nan Çerkez Şeyhi'nin mezarını da ziyaret ederdim. Bir ziyaretimde baktım ki bir kadınla bir erkek, Şeyh Efendi'nin başında dua ediyorlar. Sordum; Bursa'dan geldiklerini ve Çerkez Şeyhi'nin torunu olduklarını söylediler. Bunun üzerine ben de yukarıdaki olayı anlattım. Büyük bir dikkatle dinledikten sonra kadın, gözleri buğulanarak cevap verdi:

-Evet, doğru... Bu olay, hepimizce malum. O kuyuya düşen kız, benim annemdi. Ondan bu olayı defalarca dinledim.”

Müritlerini kollayışı:

Çorum'da Kazancılar diye bilinen ailenin büyüğü hafız, hattat Osman Efendi, Çerkez Şeyhi'nin konağında bulunan mescitte imamlık yapmakta idi. Bu nedenle şeyhin yanında büyük bir itibarı vardı.

Osman Efendi, bir gün arkadaşlarından beraberce hacca gidelim diye bir teklif alır. Fakat bir türlü kabul edemez. Zira hacca gidecek kadar parası yoktur. Ertesi gün Çerkez Şeyhi Ömer Efendi, kendisini çağırır:

-Arkadaşlarınla hacca gideceksin, talimatını verir.

-Efendim, hiçbir hazırlığım yok. Elimdeki üç beş kuruşla da hacca gidilmez.

-Sen, arkadaşlarına beraber gideceğini haber ver. Bir gün evvel de gel, beni gör.

Osman Efendi, hareketten bir gün önce gelip Şeyh Efendiyle vedalaşır. Bu esnada Şeyh Efendi, kendi eliyle Osman Efendi'nin beline bir kemer sarar.

-Mina'ya varıncaya kadar bu kemeri açma. Hep cebinde bulunan parayı harca. Şayet cebindeki para kurban için yeterli olursa ne güzel. Değilse abdest alıp iki rekat namaz kıl ve besmele çekerek kemeri aç. Para bitecek diye arkadaşların arasında yapılacak hiçbir masraftan kaçınma. Fakat kemerdeki parayı da saymaya kalkışma, diyerek yolcu eder.

Hacı kafilesi, Çorum'dan kara yoluyla yola çıkarlar. Ama belli bir yerden itibaren yolculuğa gemiyle devam etmek zorundadırlar. Kızıl Deniz'i geçerken bir fırtına başlar. Gemi batacak duruma geldiğinde Osman Efendi,

kendinden geçip bayılır. Bu esnada bir de bakar ki Çerkez Şeyhi, dizlerine kadar denize gömülmüş, sağ elinin iki parmağını geminin dümenine dayamıştır. Osman Efendi'nin kendisine baktığını görünce:

-İteyim mi hoca, diye seslenmiş.

Osman Efendi de:

-Efendimizin himmetine kaldık, diye cevap vermiş. Bir süre sonra kendisine geldiğinde bakmış ki deniz, hiçbir şey olmamışçasına süt liman oluvermiş.

Osman Efendi, bu yolculuğun sonunda kutsal topraklara varmış. Şeyhinin sözünü tutarak önce cebindeki parayı harcamaya başlamış. Cebindeki para, Mina'ya varıncaya kadar yetmiş. Kurban kesecek para yetişmeyince tarif edilen şekilde kemeri açıp harcamaya başlamış.

Hacı Osman Efendi, hac dönüşü şeyhini ziyaret etmiş. Sağ elinin şahadet parmağını bir eliyle, orta parmağını da diğer eliyle tutup birer birer öpmüş. Şeyh Ömer Lütfi Efendi:

-Hoca, bu kadar hacı efendiyi taşıyan gemiye bu parmakların gücü yetti mi dersin, deyince Osman Hafız, ağlayarak şeyhinin ayaklarını öpmek ister. Şeyh Efendi, buna izin vermez ve şöyle der:

-Hocam, çoban dediğin, sürüsüne karada olduğu kadar denizde de sahip çıkmalıdır.

Bir gün müritler, Şeyh Efendi'nin de izniyle Hacı Kerim bağlarına piknik yapmaya giderler. Atlarından nevaleyi indirip bir ağacın altına yerleştirirler. Bağ sahibi de aralarında olduğu için serbestçe ağaçlara dalıp meyve toplamaya başlarlar. İçlerinden biri seslenir:

-Arkadaşlar, biz üzüme meyveye dalarsak bu atlar başıboş kalırlar. Bunlara birimiz sahip çıkmalıyız.

Aralarında Kalender diye bir arkadaşları armış. Gayet nüktedan birisiymiş. İhaleinin kendi üzerinde kalacağını sezince arkadaşlarına itiraz etmiş:

-Hiç bana bakmayın. Ben, at bekçiliğinizi yapmam.

-Sen yapma, ben yapma... Ya atlara kim bakacak?

Kalender cevabı yapıştır:

-Şeyhimizin işi ne? O baksın...

Gülüşmüşler ve eğlencelerine devam etmişler. Akşam olunca atlarına binip dergaha dönmüşler. Şeyh Efendi sormuş:

-Erenler, gününüz nasıl geçti? Epey dinlenebildiniz mi?

Müritler, hallerinden memnundular. Günlerini, yaptıklarını neşeyle anlattıktan sonra nezaketen şeyhlerine de sordular:

-Şeyhim, sizin gününüz nasıl geçti?

-Evladım, sabahtan akşama kadar atlarınızı bekledim. Başka bir şey yapmadım.

Çerkez Şeyhi, zamanın meşhur hafızlarından Kürevi Mustafa Efendi'yi çok severdi. O da her gelişinde evinden yoğurt getirirdi. Bir defasında hanımı, hazırda yoğurt olmadığını beyan ederek süt götürmesini söyledi. İstemeyerek yoğurt yerine süt getirmek zorunda kaldı. Sütü getirip koyduğunda şeyhi onu muhabbetle kucakladı ve "Ey Kürevi, mesele süt yoğurt değil, dostluktur." diyerek Hafız Mustafa Efendi'nin gönlünü aldı.

Milli Mücadele'deki tavrı:

Çerkez Şeyhi Hacı Ömer Lütfi Efendi, Milli Mücadele günlerinde İstanbul'a değil, Ankara'ya destek vermiştir. müritlerinden nakledilen bilgilere göre Mustafa Kemal Paşa, bir albay göndererek desteğini istemiş ve mümkünse savaşa bizzat katılmasını teklif etmiş. O da "Zamanı gelince gerekeni yapacağımızdan emin olabilirsiniz" cevabını vererek albayı yolcu etmiş. Gerçekten de savaş başladığında halkı cihada teşvik etmiş, kendisi de savaşlara manen katılmıştır. Hatta Yunan ordusunun Sakarya'yı geçip ilerlemeye başlaması üzerine bir gece aniden ayağa alkarak Salih Kazancı Hafız'a seslenmiş:

-Git, Hıdırlık'takilere haber ver. Hepsi kalksınlar, göreve hazır olsunlar.

Kazancı Hafız, Hıdırlık'a gidip görevi yerine getirir. Suheyb-i Rumi'nin başında bulunan sancak-ı şerifi alıp oradakilerin ruhaniyetiyle beraber yola çıkar. Derinçay mevkiine vardıklarında Salih Hafız'a:

-Senin görevin buraya kadardı. Geri dön, der.

Salih Hafız, bundan sonrasını bilmez. Aradan bir süre geçer. Ama Şeyh Efendi'nin yorgun ve bitkin halinden bir şeyler olduğunu fark eder.

Tekkede Şeyh Efendi'nin hizmetinde bulunmuş olan Haşim Efendi, bir gece atın yemini suyunu verdikten sonra odasına çıkar. İçinde bir tuhaflık vardır, uyku tutmaz. Ahıra inip hayvanları kontrol etmek ister. Bakar ki at, ter içindedir. Uzun yoldan gelmiş gibi ağzından köpükler saçılmaktadır. Heyecanlanır, biraz da korkar. Durumu derhal Şeyh Efendi'ye bildirir. “Oğlum, bu gece düşmanı Sakarya’da bozguna uğrattık.” cevabını alır. Zafer haberi, Çorum’a daha sonra ulaşır.

Sakarya Meydan Muharebesiyle ilgili menkıbeyi torunu Nevzat Aksu Bey, şöyle nakleder:

Sakarya Meydan Muharebesinin başladığı gün, Çerkez Şeyhi, bazı talebeleriyle sohbet ederken birden ayağa kalkıp, kibleye dönerek ezan okumaya başlar. Meclislikilerin hepsi ayağa kalkarak, şaşkın vaziyette bir birlerine bakarlar. Ezanı bitiren Çerkez Şeyhi, mütebessim bir çehre ile “Çok şükür, müjdelers olsun, Yunan kafiri Sakarya’da bozguna uğradı, kaçıyor. Fakat çok da şehidimiz var.” der.

Çerkez Şeyhi'nin Kurtuluş Savaşı'na manen katılımıyla ilgili pek çok rivayet vardır. Biz, bu ikisiyle yetinmek istiyoruz.

Burada yaygın olan bir rivayeti daha nakletmekte yarar var.

Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında Milli Mücadele'ye karşı Anadolu'da bazı isyanlar çıktığı bilinmektedir. Bunlardan biri de Yozgat'ta başlayan ve Çorum havalisini de etkileyen Çapanoğlu isyanıdır. Müritlerinden nakledilen bilgilere göre Çapanoğlu'nun da Çerkez olması nedeniyle Gazi Mustafa Kemal Paşa, telefonla Çerkez Şeyhini arayarak Çapanoğlu üzerinde nüfuzunu kullanmasını ve bu isyanın bastırılması konusunda Milli Mücadele'ye destek olmasını istemiştir. Çerkez Şeyhi de “Onlara söz kar etmiyor. Bu işe gücüm yetmez” diye cevap vermiştir.

Mütevazılığı:

Ömer Lütfi Efendi, mütevazi bir hayatı tercih ederdi. Kendisinin abartılı olarak anlatılmasını istemezdi. Büyük oğlu Avni Bey de onun fotoğrafını çekerek albümüne koymakta kararlıydı. Babasının fotoğrafını çekmeyi ne kadar istediye de başaramadı, filmlerin tümü yandı. Hayatının son günlerinde gözleri katarakt sebebiyle zor görüyordu. Buna rağmen fotoğrafının çekilmek istendiğini sezdiği için bahçeye çıkarken geri döndü. Eşine “Hanım, ben resminin çekilmesini istemiyorum. Çekilenlerin çıkmaması için de Allah Teala’ya yalvarıyorum.”dedi.

Hacı Ömer Lütfi Efendi, Nakşibendi şeyhi olarak Çorum’da faaliyetlerini sürdürüyordu. Devrinde görev ve hizmette bulunan diğer şeyhlerle de dostluk ilişkilerini sürdürüyordu. Bunlar arasında en çok Rıfai Şeyhi Bekir Baba’yla olan sohbet ve hikayeleri bilinir.

O dönemde şeyhlerin hepsi, Cuma sabahı hamama giderler ve o abdestle de Cuma namazını kılarlarmış. Bir Cuma sabahı hamama gitmek istemiş. Hamamcı, erken uyanamadığı için külhana odun atamadığını, dolayısıyla hamamın soğuk olduğunu bildirmiş. Şeyh efendi, hamama gelen ateşini getirip suyunu da ısıtır, diye haber göndererek hamamın açılmasını istemiştir. Müritleriyle birlikte hamama vardıklarında sıcak suyla güzelce yıkanmışlardır. Hamam paralarını verirken fazla verince hamamcı uyaracak olmuş. Çerkez Şeyhi, fazlası, Bekir Baba’nın hamam parasıdır, demiş. Onlar çıktıktan sonra Bekir Baba da müritleriyle gelmiş, “Çerkez şeyhi, hamamı çok ısıtmış.” diyerek hamama girmiş. Hamamcı da olup biteni anlattıktan sonra, sizin hamam paranız da ödendi, demiş.

Bu menkıbenin Rıfailer arasında farklı bir versiyonu nakledilmektedir. O da hamama ilk giden kişinin Bekir Baba olduğu şeklindedir. Belki de bu tür olaylar, birkaç kez gerçekleşmiştir.

Hacı Ömer Lütfi Efendi, Nakşibendi tarikatının Halidiye kolunu temsil ettiği bilinen Çorum’daki son şeyhidir. Burada kendi dergahında otuz üç yıl hizmet etmiştir. Bir taraftan müritlerini irşat etmiş, bir yandan da Ulucami’de cemaate vaaz ve nasihat etmiştir. Takvasıyla bilinen, hayatını Yaratıcı’nın emirlerini yerini getirmeye hasreden bir insandır. Hayatının son döneminde

katarakt nüksettiğinden görme zorluğu çekmiştir. Ömrünün sonuna yaklaştığını hisseden Şeyh Efendi, Rabbinin huzuruna bir an önce çıkmayı arzu eder hale gelmiştir.

Son dönemi ve vefatı:

Ölümünden elli gün önce bir Cuma günü, verdiği vaazın son olduğunu tahmin ettiğini belirtmiş: “Ey cemaat, artık ihtiyarladım. Sanırım bu son Cuma’mdır. Hakkınızı helal edin” diyerek cemaatle helalleşmiştir.

Eve geldikten sonra fenalaşmış ve vücudunun sol tarafına felç inmiştir. Bundan sonra bir süre yatmak zorunda kalmıştır.

Talebesi Abbas Efendi, o günlerde şeyhini rüyasında görmüştür. Kendisine, acele Çorum’a dön, diye emretmiştir. Bu rüyayı üçüncü defa gördüğünde şeyhi elinde sopayla; haydi nerede kaldın, diye sitem etmiştir. Bunun bir manevi işaret olduğunu düşünen Abbas Efendi, hazırlığını tamamlayıp derhal yola koyulmuş ve Çorum’a gelmiştir. Şehre girince ilk rastladığı kişiye “Çerkez şeyhi vefat etti mi” diye sormuş, yaşadığını öğrenince doğru Çerkez Şeyhi’nin konağına varmıştır. Şeyhinin huzuruna girince Ömer Lütfi Efendi, gülerek: “Sopayı görmeden yola çıkacağın yoktu” diyerek sitem etmiştir. Abbas Efendi, her şeye rağmen şeyhini sağ salim gördüğüne sevinmiştir.

Hastalığının ellinci gününe tesadüf eden 16 Ramazan 1342, (Rumi 1340), Miladi 21 Nisan 1924 Pazar günü Allah’ın rahmetine kavuşmuştur.

Ertesi gün cenaze namazı Cami-i Kebir’de kılınacaktır. Haber, tez yayıldı. Şeyh Efendi’nin ünü, Çorum ve çevresinde çok büyüktü. Saygı duyan ve gönülden seven binlerce insan Ulucami’ye akın etti. O dönemde ilimizde Kamil Yöney tarafından yayınlanan Çorum Gazetesi, toplanan cemaatin camiye ve avluya sığmadığını, bu nedenle halkın ara sokaklarda namaza iştirak ettiğini yazdı:

“İmanın tekbirini ilan eden beş altı müezzinin gür sedası safha safha en son saflara yayılırken, kulaklarda faniliğin korkunç naneleri yer buluyordu. Vasiyeti gereğince Hıdırlığa hareket eden tabut; önde bir jandarma müfrezesi, meşayih ve sokaklara sığmayan kalabalık bir cemaatle tekbirler ve

tehliller arasında gidiyor, daha doğrusu şahadet parmakları üstünde yükseliyordu. Hazret-i Suheyb-i Rumi'nin havzasında yatan sadattan (seyyitlerden) Beyler Çelebi'ye komşu olmayı arzu eden Şeyh Efendi, hoş sedalı Hafız Said Efendi'nin okuduğu aşr-ı şerifin yankıları arasında ebedi makamına tevdi olunurken yükselen Fatiha sedası, bir af ve rahmet çağrısı olarak kalpleri ve dudakları dolaştı. Bu fatiha, yaşayanların bir veda hediyesi oldu. Ailesi ve çocuklarına başsağlığı dileklerimizi arz ederiz.”

Çerkez Şeyhi Ömer Lütü Efendi'nin türbesi, Hıdırlık Camiinin güneyindeki mezarlığın en tepe noktasındadır. İnsan Sabuncuoğlu, burada daha önce ahşap bir türbenin olduğunu kaydeder. Günümüzdeki şekli, yakın tarihlerde düzenlenmiştir. Üstü beton bir gölgelikle örtülü mekanda Hacı Ömer Lütü Efendi ile Beyler Çelebi'nin mezarları yan yanadır.

Hacı Ömer Lütü Efendi'nin mezar taşında biri Osmanlıca, diğeri Türkçe olmak üzere iki kitabe vardır. Osmanlıca kitabede şöyle yazılıdır:

“Hüve'l-Baki, Tarikat-ı Aliye-i Nakşibendiyye-i Halidiyye'den Eş-Şeyh el-Çerakis el-Hac Ömer Lütü Efendi'nin ruhiyçün el-Fatiha, 16 Ramazan /Nisan 1340”

Yeni yazıyla yazılmış kitabedeki metin de şöyledir:

“Hüve'l-Baki, Abisaloğullarından Nakşibendi Tarikatı Halid-i Bağdadi kolundan Çerkez Şeyhi Hacı Ömer Lütü Efendi ruhuna Fatiha, 1849-1924”

Merhum Hacı Ömer Lütü Efendi'ye biz de Allah'tan rahmet diliyoruz.

KAYNAKLAR

1. Doç. Dr. Zülfikar Güngör: “Çorumlu bir Mutasavvıf Şair: Çerkez Şeyhi Hacı Ömer Lütü Efendi-Tebliğ” (Osmanlı’dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu) 23-25 Kasım 2007- C.1, sh.561-572 Çorum 2008
2. İhsan Sabuncuoğlu: Çorum Tarihine Ait Derlemelerim I, Ankara 1972, sh.70-71
3. İhsan Eskiürk: Bir Başka Yolculuk, Ankara,2003,sh.14-15
4. Ahmet Lütü Kazancı: “Çorumlu Osmanlı Alimleri ve Şeyhleri-Müzakere”,Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu (1-3 Ekim 2004) sh. 553-554
5. A. L. Kazancı: Kendimi Anlatayım Dedim, İstanbul 2009
6. Doç. Dr. Ömer İskender Tuluk: Çorum’da Son Dönem Osmanlı Tarikat Yapısı: Çerkez Şeyhi Hacı Ömer Lütü Efendi Tekkesi (Osmanlı Medeniyetinde Şehir Sempozyumu 25-27 Kasım 2011) Sempozyum Tebliği, sh. 163-172, Ankara 2012
7. Murat Kazancı (öğr.) ile özel röportaj

Hıdırlık'da ki Kabri

KÜRT HACI MUSTAFA EFENDİ

Cami-i kebir Medresesinin son müderrisi Hacı Mustafa Efendi, nüfus kayıtlarına göre 1860 yılında Kınık Deliler Köyünde doğdu. Yoksul bir ailenin çocuğuydu. Annesi Fatma hanım, babası Süleyman efendidir. Ailesine ait küçük bir sürünün çobanlığını yapıyordu. Erginlik çağına geldiği dönemlerde bir gece rüyasında Kayserili alim Hacı Kasım Efendi'nin kendisini çağırdığını gördü. O günden itibaren yüreğine ilim ateşi düştü. Rüya, günlerce devam etti. Durumu anne ve basına anlattı. Onlardan güçlkle izin alarak elinde dağarcığı, içinde azığı ve ancak yola yetecek kadar harçlığıyla Veli Paşa Hanından yola çıktı.

Kayseri'ye vardığında araya raya rüyasında gördüğü evi ve kapıyı buldu. Kapıyı çaldığında içeriden bir ses, “Geldin mi Mustafa?” diyerek mukabelede bulundu. Yüzünü bile görmeden kendisine adıyla hitap eden bu zata hayranlık duymaya başladı. Kapı açıldığında rüyasında gördüğü Hacı Kasım Efendi ile karşılaştı.

Hacı Kasım Efendi, Mustafa'yı medreseye götürüp arkadaşlarıyla tanıştırdı. Mustafa, orada yıllarca kalacak ve birçok ilim dalından icazet alacaktı. Öyle de oldu. Yirmi yıl sonra öğrenimini tamamlayıp Çorum'a dönmek isteyince Hacı Kasım Efendi, onu Kayseri'de tutabilmek için elinden gelen gayreti sarf etti. Kayseri eşrafına “Çorum'dan bir çocuk geldi. İlmi dağarcığına doldurdu, gidiyor. Bunu salmayalım. Kayseri'den evlendirelim de burada kalsın.” diyerek çok yalvardı. Kayserililer bu teklife uyararak evlendirmek istediler ama genç mollaı ikna edemediler. Zira o, Çorum'a dönmekte kararlıydı.

Çorum'a döndüğünde önce köylerde imamlık yaptı. Bu sırada Kastamonu'da açılan müderrislik sınavına girerek müderrislik belgesini aldıktan sonra İskilip'te Köprübaşı camiinde imamlık ve Köprübaşı Medresesinde de müderrislik yaptı. Genç yaşında hacca gitmiştir. Birkaç sene İskilip müftüsü olarak çalıştı. İlmi dirayeti, kısa sürede merkeze ulaştı. Onu Çorum merkezinde bir camiye verdiler. Burada da medrese usulü talebe okutmayı sürdürdü..

Bu dönemde ününü duyduğu Nakşibendi Şeyhi Şiranlı Hacı Mustafa Efendi'nin sohbetlerine devam etmeye başladı. Orada gördüğü manevi hava, Şeyh Efendi ile Hıdırlık Mezarlığını gezerken gördüğü haller, Hoca Efendi'yi

çok etkiledi. Bu olayların sonucu olarak Şeyh Efendi'ye intisap etti. Böylelikle Nakşi tarikatına girmiş oldu.

Çorum merkezde imamlık görevine başladıktan sonra ebeveyninin evlendirme tekliflerine sıcak bakmaya başladı. Onu yakından tanıyanlar, iyi bir aile kızıyla evlendirmek istiyorlardı. Tekkesine sık sık gittiği mürşidi ve şeyhi Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin kızının olduğunu haber alınca ona dü-nür gitmek isterler. Hocaya da sorarlar. Ancak Hoca Efendi, kızı hiç görmemiştir. Hatta kızının olup olmadığını da bilmez. Ailesi karar vermiştir, Şiranlı Şeyh Efendi'nin kızı Feruze ile evlendireceklerdir. Şeyh Efendi, kendi ailesi ve kızıyla istişare eder. Kızın rızasından sonra aile meclisinde karar, kendisine bırakılır. Aslında Şeyh Efendi, damat adayının malına, mülküne ve makamına bakmazdı. Onun bir tek aradığı nitelik, nikahına sahip olabilecek ilim ve itikada sahip olmasıydı. Hoca Efendi'nin bu niteliklere sahip olduğundan emindi. Ona istinaden bu evliliğe izin verir.

Bu izdivaçtan Mehmet Kamil, Mustafa Şevki ve Ahmet Mahir adında üç oğlu, Fatma, Ayşe Sıddıka, Hatice ve Emine adında dört kızı dünyaya gelmiştir. Dört çocuğunu kendi sağlığında toprağa vermiştir.

Hoca Efendi, imamlıkla yetinmek istemiyordu. Daha iyi hizmet edebileceği ve ilmen faydalı olabileceği bir göreve geçmek arzusundaydı. Bu nedenle vaizlik, müftülük ve müderrislik imtihanlarını hiç kaçırmıyordu. Merkezde açılan imtihanlarda onu geçmek mümkün değildi. Önce Ulucami'de vaizlikle kendini Çorumlulara tanıttı. Heyecanlı değil ama ilmi konuşurdu. Herkesi ikna edebilecek ilmi yeterliliği ve yeteneği vardı. Bu durumu gören ilim çevresi, onu Cami-i Kebir Medresesi müderrisliğine getirdiler. Medrese büyüktü. Yirmi beş odası vardı. Mustafa Efendi, bu görevini sürdürürken müftülük makamında da hizmete devam ediyordu.

Hoca Efendi, tam bir ilim adamı ve kitap düşkünüdür. Evlilik hayatını geri plana atarak medresede ders okutmanın dışında evde de kitaplarla meşgul olmayı adet haline getirmiştir. Bu durumdan biraz da sıkılmış olsa gerek ki eşi Feruze Hanım, yeni elbiselerini giyininip hocanın önünden birkaç kez geçmiş ama Hoca, kitaplara daldığından onu fark edememiştir. Bunun üzerini eşi, arkasından hocaya sarılmıştır. Hoca Efendi, sarılanın bir kadın olduğunu anlamış ama kim olduğunu fark edememiştir. Günah olur diye başını kaldı-

rıp bakmaktan kaçınmıştır. Çareyi avazı çıktığı kadar bağırmakta bulmuştur: “Karı, çabuk yetiş. Bir hatun bana tasallut etti. Beni kurtar.” Eşi daha fazla dayanamayıp gülünce fark etmiş bu şakayı yapanın kim olduğunu.

Kürt Hacı Mustafa Efendi’nin müftülüğü döneminde Osmanlı toprakları işgal edilmişti. Buna karşılık Anadolu’da Milli Mücadele hazırlıkları vardı. Çorum halkı da Milli Mücadele’ye gönülden destek vermişti. 18 Temmuz 1921 tarihli Çorum Gazetesi’nde çıkan habere göre Batı Cephesinde Yunanlıların saldırılarının şiddetlendiği günlerde Çorum’daki Müslüman ahali, mektep talebeleri, ulema, dervişan, memur, esnaf ve eşrafiyla büyük bir cemaat halinde Hıdırlık’ta Fahr-i Kainat Efendimizin alemdarı Suheyb-i Rumi’nin merkadi çevresinde toplanmışlardır. Önce kurban kesmişler, ardından da İslam mükeddesatının bekçisi olan Türk ordusunun muzaffer olması için dua ve niyazda bulunmuşlardır. Duayı müftü Hacı Mustafa Efendi yapmış, cemaat gür seda ile candan ve gönülden amin demişlerdir. Müftünün duasından sonra Ceza Reisi’nin veciz ve heyecanlı hitabesi, halkımızı coşturmuştur.

Kürt Hacı Mustafa Efendi, uzun yıllar Cami-i Kebir Medresesinde müderrislik yapmıştır. Çok iyi Arapça ve Farsça bilen, dini ilimlerin hepsinden icazetli olan Hoca Efendi’nin ilminden yararlanmak için çevre illerden, ta Gümüşhane’den bile talebeleri varmış. Her biri bir ilde müftü veya müderris olan talebeleri, Hoca Efendi’yi ziyareti asla ihmal etmezlermiş. Çorum’a Urlu Hafız (Mehmet Arif Gevenci), Çerkez Kemal Hafız (Erdin), Müftü Mustafa Özel, Müftü Mehmet Tevfik Ergun ve hatta Hakkı Bilal’in babası da Hoca Efendiden icazet alanlardandır.

Medreselerin kapatılmasına kadar bu görevine devam etmiş ve Cami-i Kebir Medresesinin son müderrisi unvanını ömrü boyunca sürdürmüştür.

Müderrislik görevi sona ermesine rağmen müftülük görevine bir süre devam ettiği söylenir. Devrin hükümeti kargaların itlafına karar verdiğinde Çorum Müftüsü Kürt Hacı Mustafa Efendi’den fetva ister. O da “Mahsule zarar veren haşerenin katli caizdir ama dalda veya çatıda duran bir karganın itlafi asla caiz olamaz.” deyince müftülükten azledildiği halk arasında yaygındır.

Kürt Hacı Mustafa Efendi, tasavvufla da yakından ilgilenmiştir. Kayınpederi Şiranlı Şeyh Mustafa Efendi gibi o da Nakşibendi tarikatındandır. Gizli zikri tercih etmiştir. Hıdırlık’da yatan sahabe ve evliyayı sık sık ziyarette

bulunur. Özellikle Kereb-i Gazi türbesine girip orada saatlerde dua ve zikirde bulunduğu nakledilir.

Keşif ve kerameti açık bir kişi olarak bilinir. Bir gün talebeleri, tırnak kesilen bir bıçakla meyve ve sebze kesilebilir mi diye kendi aralarında tartışmışlardır. Sonunda hocalarına sorup fetvasını ondan almaya karar vermişlerdir. Onlar kapıya geldiğinde Hoca Efendi bıçağını çıkarıp tırnağını kesmeye başlamış. Talebeleri içeri girip selam verdikten sonra konuyu soracakları sırada evden elma getirtmiş. Aynı bıçakla elmayı da doğramaya başlamış. Talebeler, göz göze gelip gerekli cevabı aldıklarını ima ettikleri sırada “Böyle yapmak caiz ise de başkasına ikram edilecekse bıçağı yıkamak evladır.” şeklindeki açıklama ile ikna olmuşlardır. Hocanın bu hareketini keşif ü kerametine bağlamışlardır.

Devrimizin tanınmış ilim adamlarından muhterem hocamız Hayrettin Karaman da hocayla ilgili bir hatırasını Ahmet Lütfi Kazancı hocamıza şöyle anlatmıştır:

“Çocuktum. Her evde olduğu gibi bizim evde de sık sık Kürt Hoca’dan bahsedilirdi. Bu sebeple içimde onu görme arzusu belirdi. Bir kış günü Saraçlarbaşı civarında, lapa lapa yağan kar altında başım eğik yürüyor ve içimden de, Kürt Hoca’yı görebilseydim, diyordum. Önüme bir baston uzandı. Başımı kaldırdım; uzun boylu, aksakallı bir ihtiyar gördüm. ‘Oğlum, Kürt Hoca benim.’ dedi. Başımı okşadı, dua etti ve ayrıldı.”

Aynı olayı bir de Hayrettin Karaman hocamızdan dinleyelim:

“Bir gece sohbetinde Kürt Hacı Mustafa Efendi isimli cesur ve anlatanların inançlarına göre ermiş, keramet sahibi bir alimden bahsettiler. İçimde onu görmek ve tanışmak için büyük bir arzu uyandı. Ertesi gün annem beni çarşıya göndermişti. Lapa lapa kar yağıyor, göz gözü görmüyordu. Çarşıda göğsüme doğru bir bastonun uzandığını gördüm ve durdum. Bastonu elinde tutan uzun boylu, beyaz sakallı nur yüzlü bir zat, beni kendisine doğru çekip kucakladı ve alnımdan öptü. Adımı sordu ve dua etti. Bunlar olurken gelip geçenler de durmuşlar, bize bakıyorlardı. O zat bırakıp gidince bizim mahalleden Yemen Ağa isimli bir arsanacı, bana o zatı nereden bu kadar tanıdığımı sordu. Ben de bilmiyorum, tanımıyorum deyince “Ona Kürt Hacı Mustafa Efendi derler, büyük bir zattır” dedi. Heyecanla arkama döndüm; karların içinde bir sütun

gibi yürüyüp görünmez oldu.” (H. Karaman: Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar, 1/58)

Hoca Efendi ile Merzifon müftüsü kadim dostlarmış. Hocayı zaman zaman Merzifon’a davet eder, Paşa Camiinde vaaz ettirmiş. Hoca Efendi, Merzifon’a gidip Paşa Camiinde vaaz ettikten sonra namaza durulacak sırada kalp gözüyle imamın ahvalini anlayınca imamı mihraptan çekerek müezzini çağırıp namazı kıldırmasını söyler. Cemaat buna bir anlam veremez ama Hoca Efendiye itiraz etmeye kimse cesaret edemez. Namazdan sonra müftü efendi, bunun sebep ve hikmetini sorar. Hoca Efendi fitneye sebep olmamak için gizlice ve sadece Müftü Efendiye, imam olan şahsın gayrimüslim olduğunu söyler. Bunun üzerine imamla ilgili kısa bir araştırmadan sonra haberin gerçek olduğu anlaşılıp görevden uzaklaştırılır. Hoca Efendi bu olayı bir sır gibi saklar ve Çorum’a gelince sadece eşine anlatır.

Hoca Efendi, resmi görevlerden ayrılınca evinde kitaplarıyla meşgul olmaya devam eder. Harf inkılabından sonra bazı görevlilerin yanlış uygulamaları baskıya dönüşünce kitaplarının çoğunu gazyağı tenekelerine doldurarak Eskiikin Köyündeki bağlarına gömmüş, bir kısmını da Bayezid Kütüphanesine göndermiştir.

5 Nisan 1946 tarihinde, 87 yaşındayken Çorum’da vefat etmiştir. Görev yaptığı Ulucamde cenaze namazı kılındıktan sonra sokaklara sığmayan büyük ve kalabalık bir cemaatle Ulumezara götürülüp, vasiyeti üzere Yayan Dede’nin ayakucuna defn edilmiştir.

Kürt Hacı Mustafa Efendiye Allah’tan rahmet dileriz.

Not: Bu bilgiler, torunu Mustafa Deliyusuf’tan alınmıştır. Kendisine teşekkür ediyorum.

Ayrıca bak: Ahmet Lütfi Kazancı, “Çorumlu Osmanlı Alimleri ve Şeyhleri – Müzakere”, Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu (1-3 Ekim 2004) sh.550-551 ve Hayrettin Karaman: Bir Varmış Bir Yokmuş Hayat ve Hatıralar I/34

Ulumezar'da ki Kabri

ŞEYH ABBAS EFENDİ

Çocukluğu ve Eğitimi:

Hıdırlık şeyhi diye de bilinen Şeyh Abbas Külahi'nin babası Süleyman Efendi, Darende'nin Hıdırlık mahallesi sakinlerindendir. Annesi Saniye Hanım, Sivas'ın Yıldızeli ilçesindendir. Abbas Efendi, İhsan Sabuncuoğlu'nun naklettiğine göre 1285/1868 yılında (Çorum'daki nüfus kaydına göre 1873 yılında) Darende'de doğmuştur. Mezar taşındaki kayda göre doğum tarihi, 1289/1872 yılıdır. İlk tahsilini Sivas'ta Gök Medrese'de yapmıştır.

Abbas Efendi'nin amcası Ömer Efendi, Sivas'ın Yıldızeli ilçesinde imamlık ve müderrislik yapıyordu. İstanbul'da hükümdarın birinci imamı Hafız Raşit Efendi ile birlikte okumuşlardı. Onu ziyaret için İstanbul'a giden Ömer Efendi, arkadaşının teşvik ve ısrarıyla, dönüşte Çorum'da kalmaya karar vermiştir. 1887 yılında önce Ulucami Medresesinde kıraat ve vücuh okutmakla görevlendirilmiş, ardından da Hıdırlık Camii'nin imam-hatiplik vazifesi ve burada bulunan Rufai Tekkesi postnişinliği tevcih edilmiştir. Ömer Efendi, böylelikle Çorum'a yerleşmiştir. Yanında getirdiği yeğeni Abbas Efendi'ye de Hatun adındaki kızını vererek onun da burada kalmasını sağlamıştır. Abbas Efendi'nin bu evlilikten Ahmet Hayri adında bir oğlu, Huriye ve Zübeyde adlarında iki kızı dünyaya gelmiştir.

Hıdırlık'ta bulunan Suheyb-i Rumi Camii ve Rufai Tekkesinin tarihi, Selçuklulara kadar uzanır. O dönemde inşa edilen zaviyeye gelenlere yemek verilebilmesi için birçok köy arazisinin vakfedildiği bilinmektedir. 1576 tarihli vakıf defterlerinde de zaviyenin gelirlerinin bir kısmının burada kalan dervişlere, bir kısmının ayande ve ravendeye (gelip gidenlere) yemek ikramı için tahsis edildiği yazılmaktadır. Daha sonraki tarihlerdeki vakıf ve şer'iyye sicillerinde "Suheyb-i Rumi Camisi ve Tekkesi" ifadesi sık sık geçmektedir.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında bu tekkenin postnişini olan Ömer Efendi'nin yeğeni Abbas Efendi, o yıllarda Çorum'un tanınmış müderrislerinden olan Hacı Recep Hoca, Enbiya Hoca (Mehmet Nazif Efendi) ve Seydim Hoca gibi alimlerden ders almıştır. Bununla da yetinmeyip İstanbul'a gitmiş ve Hafız Raşit Efendi'den kıraat tahsilinde bulunmuştur.

Hıdırlık'ta Görev ve Hizmeti:

Şeyh Abbas Efendi, Çorum'a dönüşünde amcasının yanında ve hizmetinde bulunmakla yetinmiştir. 1305/1887 yılında amcası Hacı Ömer Efendi vefat edince onun yerine Abbas Efendi, Hıdırlık Camii imam-hatipliğine tayin edilmiş, ayrıca Hıdırlık'taki Rufai Tekkesi'nin zaviyadarlığı görevi de kendisine verilmiştir. İşte bu tarihten itibaren Şeyh Abbas Efendi diye anılır olmuştur.

Amcası Ömer Dede'nin döneminde Hacı Hasan Paşa'nın girişimleriyle yeniden inşa edilmekte olan Hıdırlık Camii, Padişah II. Abdülhamit'in hazine-i hassadan göndermiş olduğu 90.000 kuruşun bitmesi sonucu yarım kalmıştır. Bu durum Hacı Hasan Paşa'ya iletilerek ödenek sağlanması için Çorum eşrafi tarafından Şeyh Abbas Efendi İstanbul'a gönderilmiştir. Yine aynı zevatın yardımlarıyla hazine-i hassadan 80.000 kuruşluk ek tahsisat ile dönen Şeyh Abbas Efendi, caminin inşaatının tamamlanmasını sağlamıştır. Kapı, minber, mihrap ve kürsü de mahalli imkanlarla yapılmıştır. Şeyh Abbas Efendi'nin şahsi gayretleri ve müritlerinin destekleriyle caminin batısına bir tekke inşası da gerçekleştirilmiştir.

Çorum'un Sancak Oluşunda ve Hıdırlık Camiinin

Tamamlanmasındaki Gayretleri:

Şeyh Abbas Efendi'nin Hıdırlık'ta göreve başladığı yıllarda Çorum, kaza olarak Yozgat sancağına bağlıydı. 1864 yılından beri süren bu cezalandırmayı ortadan kaldırmak ve Çorum'u tekrar sancak statüsüne yükselterek Ankara vilayetine bağlamak için Mevlevi Şeyhi İzzet Dede'nin girişimleri yarıda kalmıştı. 1894 yılında Çorum'un ileri gelenleri toplanarak bu girişimin sürdürülmesine karar vermişler ve bu işi takip için Şeyh Abbas Efendi'yi İstanbul'a göndermişlerdir.

Şeyh Abbas Efendi, İstanbul'a gidince ilk iş olarak başvuru evrakını bulmaya çalıştı. Mevlevi şeyhi İzzet Dede'nin saraya teslim ettiği evrakı Dahiliye Nezareti Memurin-i Mülkiye Komisyonu reisi Sadık Beyin masasında

buldu. Durumu, Çorumlu Hacı Hasan Paşa'ya bildirdi. II. Abdülhamit Han'ın yaveri Hacı Hasan Paşa ve sarayda nüfuzlu Hacı Ali Paşa ile Hünkar İmamı olarak bilinen hocası Hafız Raşit Efendi'nin yardımlarıyla Çorum'un sancak olma talebi, Sultan II. Abdülhamit Han'a arz edilmiştir. O yıllarda bölgede Ermeni olaylarının artması ve ashab-ı kiramdan Suheyb-i Rumi'nin kabrinin Çorum'da bulunması da sancak fikrini destekleyince padişah'tan ferman alınarak Çorum'un 1894 yılında sancak olması gerçekleşmiştir. Şeyh Abbas Efendi, bu fermanı Ankara vilayetine götürmüş ve elden teslim etmiştir. Haber Çorum'a ulaştığında kaymakam Rüştü Bey, ilk sancak beyi/mutasarrıf olarak görevine başlamıştır.

Yunanlılara Karşı Gönüllü Toplayışı:

Şeyh Abbas Efendi, sadece Hıdırlık Camiindeki göreviyle yetinmemiştir. Devrinde çıkan her toplumsal olayda ön safta yer almıştır. Bu bağlamda 1897 yılında Yunanlılarla Osmanlı Devleti arasında çıkan savaşa katılma girişimi söylenebilir. Şeyh Abbas Efendi, biraz da Çorum'un sancak olmasına teşekkür mahiyetinde, Yunanlılara karşı gönüllü asker toplamaya başlamıştır. zamanında 93 harbine amcası Ömer Efendi Çorum'dan, babası Süleyman Efendi de Sivas'tan gönüllüler toplayarak destek vermişlerdi. Şimdi görev sırası, Şeyh Abbas Efendi'dedir. O da Hıdırlıktaki sancak-ı şerifi çekerek Saat Kulesi meydanında gönüllü toplamaya başlamıştır. Burada kaydolan altmış kişilik gönüllü birliğiyle Samsun limanından İstanbul'a hareket etmiştir. Uğurlama töreninde terennüm edilen şu mısralar, Çorum'da yıllarca tekrarlanmıştır:

Hıdırlık şeyhi al sancağı çekti yürüdü

Samsun dağlarını al yeşil bayrağa bürüdü.

Samsun'dan hareket eden gönüllü kafilesi İstanbul'a varınca Hassa Müşiri Mehmet Rauf Paşa, onları daha önce teşekkür etmiş olan Çorum taburuna teslim etti ama Şeyh Abbas Efendi'yi cepheye göndermedi. 17 Mayıs 1897'de Yunanlılara karşı şiddetli bir saldırı başlatarak Dömeke Kalesi'ni ele geçiren Osmanlı ordusunun içinde, bu gönüllüler de canlarını ortaya koya-

rak savaşmışlardı. Savaş sonunda Çorum taburu İstanbul'dan gelirken sırma işlemeli üç ipek sancak getirmişlerdi. Bunlar, önce kışlaya teslim edilmişti. Daha sonra bu sancaklar, dua ve ilahiler eşliğinde büyük bir saygıyla tekkeye yerleştirilmiştir. Genel bir seferberlik halinde veya cihat ilanı durumunda sancak-ı şerif çıkartılıp halk savaşa davet edilirdi.

Hacca gidenleri, askere gidenleri uğurlarken de sancak çıkartılırdı. Önce Hıdırlık'ta sancak önünde dua yapılır, oradan büyük bir kalabalıkla tekbirler getirilerek Pir Baba Kabristanı'na kadar gidilirdi. Oradan askerler, Samsun tarafına doğru yolcu edilirdi. Trenle gidecekler Çerikli tarafına gönderilirdi.

Saraydan Gelen Nişan ve Rütbeler:

Şeyh Abbas Efendi'nin çalışmaları, Çorum halkının olduğu kadar İstanbul'da özellikle saray çevresinin takdirini toplamıştır. Bunun tezahürü olarak kendisine 22 Temmuz 1900 tarihinde Mecidi Nişanı, 7 Haziran 1901 tarihinde de üçüncü rütbe Osmani Nişanı verilmiştir. Bu belgelerde Suheyb İbn-i Sinan er-Rumi Camii postnişin ve zaviyedarlık unvanı, özellikle zikredilmiştir.

Bu ödüllere ilaveten Nakbü'l-Eşraf rütbesi tevcih edilmiştir. Böylece Şeyh Abbas Efendi, devlet ricalinden önce yer almaya başlamıştır. Bu son görevle Çorum ve çevre illerde Hz. Peygamber (s.a.v.) soyundan gelen seyyit ve şeriflerin hak ve hukukunu korumak, her türlü ihtiyaçlarını gidermek, sorunlarıyla ilgilenmek durumundaydı. Bir bakıma onların hamisi ve vasisiydi. Şeyh Abbas Efendi, Osmanlı Devleti döneminde bu görevi de hakkıyla yapmaya çalışmıştır.

Ayrıca İl Genel Meclisi'nin tabii üyesiydi. Vilayette bir toplantı olduğu zaman Hıdırlık Şeyhi toplantıya katılırken askeri bir müfreze, onu hükümet binası önünde karşılardı. Zira o, padişahı temsilen toplantılara katılmış oluyordu.

Osmanlı döneminde resmi tatil olan Cuma günleri hükümet erkanının Hıdırlık'ta olmaları bir gelenektir. Cuma namazından sonra devlet erkânıyla

birlikte tekkenin mutfağında pişen yemekler yenilir, dualar edilirdi. Sonra herkes görevine, işine giderdi.

Van’a Destek Birliği:

Şeyh Abas Efendi, memleketin neresinde bir mesele varsa yardımcı olmaya çalışan bir insandır. Birinci Dünya Savaşının ilk yıllarında Ermeniler, Doğu Anadolu’da ayaklanmışlar ve Müslüman halka zulüm ve işkence uygulamaya başlamışlardı. Van’daki Ermeniler de isyana kalkışanlardandı. Hatta orada yönetici olarak görev yapan Neşet Bey ve ailesi de dahil pek çok insanımızı şehit etmişlerdi. Bunun üzerine Vanlılar, Anadolu’nun her tarafına haber salarak yardım istemişler. Bu çağrı Çorum’a da ulaşmış. Bunun üzerine Şeyh Abbas Efendi, sancak-ı şerif çekip gönüllü toplama başlamıştır. Askerlik çağı dışındakilerden oluşan yirmi kişilik gönüllü süvari birliğini Sivas’a kadar götürüp oradaki kışlaya teslim etmiş, oradan da Van’a gönderilişini bizzat izlemiştir.

Çorum’dan giden bu müfreze birliği, Van’da büyük hizmetlerde bulunmuştur. Ermeni isyanı sırasında Van’da yüzbaşı rütbesiyle görev yapan ve sonra Çorum’a tayin edilen Jandarma Komutanı da bu olayı “Çorumlular, Vanlıları Ermenilerden kurtardılar” diyerek takdirle yad etmiştir.

Şeyh Abbas Efendi, bununla da yetinmeyerek yine Birinci Dünya Savaşı’nın başlangıcındı yirmi kişilik bir gönüllü grubu daha hazırlayarak Zileli Hacı Bekir Efendi’nin riyasetinde Samsun yoluyla Kazım Karabekir komutasındaki Şark Cephesi’ne göndermiştir.

Çapanoğlu İsyanına Karşı Çorum Savunması:

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Osmanlı Devleti parçalanıp Misak-ı Milli sınırları içindeki Anadolu’yu savunmak mecburiyetinde kaldığımızda Şeyh Abbas Efendi, Kuvay-ı Milliye safında yer almış ve Mustafa Kemal Paşa’ya destek olmuştur.

1920 yılında ilk meclisin Ankara’da toplanmasından sonra Yozgat’ta başlayan Çapanoğlu isyanı, Çorum ve Çankırı’yı tehdit eder hale gelmiştir.

Sungurlu ve Alaca, Çapanoğullarının denetimine girmiştir. Bu evrede Çapanoğlu kuvvetleri, Çorum'a 15 km. uzaklıktaki köylere kadar gelmişler ve gözcülerini Hatap Boğazı'na kadar göndermişlerdir. Olup bitenden haberdar olan Çorum merkezinde hummalı bir çalışma vardır. Çorum Mutasarrıfı Cemal Bardakçı, şehri savunmakta kararlıdır. Mutasarrıf, gönüllüler toplayarak şehri savunmaya çalışıyor. Köylüler de köylerin çevresinde nöbet tutarak savunma ve muhabere görevini yürütüyorlar.

Çorum'un böylesi büyük bir tehdit altında olduğu dönemde Şeyh Abbas Efendi, Hıdırlık tepesinin batı ve güney yamaçlarına siperler kazdırıyor, uzaktan birer asker gibi görülmeleri için mezar taşlarına kara çul parçaları sardırıyor. Çorum'un eli silah tutanları ve ağalarının kışlada tertibat aldığı dönemde Şeyh Abbas Efendi'nin Hıdırlık'ta almış olduğu tedbirler de işe yarıyor. Zira Çapanoğlu ekibi tarafından Çorum'daki durumu tetkik için gönderilen Çorumlu Fişekçinin Haşim'in babası ve arkadaşları, Yaydığı tepesinden ve Burun Çiftlik'ten Hıdırlık ve çevresine baktıklarında pek çok siperi ve mezarlar arasına konuşlanmış çok sayıda askerin savunma konumunda olduğunu görüp hayretler içinde kalıyorlar. Sabahleyin erken saatlerde Hıdırlık Tepesi'nin batı eteklerinde Şeyh Abbas'ın bıraktığı sığır ve mandaları bile uzaktan askeri birlik sanarak Alaca'daki Çapanoğlu ekibine Çorum savunmasının haşmetini anlatıyorlar.

O günlerde Çorum Mutasarrıfı Cemal Bardakçı, eşi ve çocuklarını koruma telaşına düşüyor. Şeyh Abbas Efendi'nin yardımıyla Mutasarrıfın eşi ve çocukları şehir dışına çıkarılarak güvenlikleri sağlanıyor. Bunları böylece anlatan İhsan Sabuncuoğlu, Refet Paşa komutasındaki askeri birliğin Bolu'dan İskilip yoluyla Çorum'a gelmesi sayesinde şehrin isyancıların işgalinden kurtulduğunu ve rahatladığını kaydediyor.

Milli Mücadelede Şeyh Abbas:

Şeyh Abbas Efendi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra memleketin kurtuluşunu Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketinde görmüştür. Onun için Kurtuluş Savaşı'nı var gücüyle desteklemiştir. Halktan toplanan yardımların cepheye ulaştırılmasında bizzat gayret göstermiştir.

O dönemde Şeyh Abbas'ın develeri ve at arabaları vardı. Samsun'dan Çorum'a, Çorum'dan Sungurlu yoluyla Yahşihan'a ve yine Çorum'dan Yozgat yoluyla Ankara'ya ve hatta Polatlı'ya kadar kendisine ait at arabaları ve develeriyle cephane ve askeri levazımat taşıyordu. Sakarya Savaşı sırasında develerin sayısı altmış sekize, at arabaları da kırka ulaşmıştı. Cepheye yapmış olduğu levazımat ve cephane nakliyesinden çok zaman para almazdı.

Cepheye askeri malzeme ve cephane taşımak, her zaman riskliydi. Zira eşkıyalar, yolları kesip malzemelere ve hatta develere ve arabalara bile el koyabiliyorlardı. Bir defasında Arap Seyfe Köyü civarında Tatlı İlyas çetesi, yirmi atlısıyla Şeyh Abbas'ın arabalarının da bulunduğu konvoyu çeviriyor. Şeyh Abbas, bunu Yozgat'taki Çapanoğullarına tel çekmek suretiyle önlüyor. Başka bir seferde Karabekir Köyü civarında yüz kişilik Katil İlyas çetesi, develerin yolunu kesiyor. Şeyh Abbas, kendisini tanıtarak çetenin şerrinden develerini ve ekibini kurtarıyor ve yanlarına katılan koruma birliğiyle gidecekleri yerlere ulaşıyorlar.

Bir başka seferinde Ankara yolunda Kızılırmak civarında Tokazlı denilen mevkide eşkıyalar, nakliye konvoyunu çeviriyorlar. Dertleri, haraç almaktır. Başka çare bulamayan ekip başı, çete başlarına beğendikleri üç atı vererek ellerinden kurtararak nakliye konvoyunun yoluna devam etmesini sağlıyor.

Yine bir başka olay da Yozgat-Ankara arasında cereyan ediyor. Yozgat'tan Ankara'ya doğru giden Şeyh Abbas'ın nakliye kafilesi, yine eşkıyalar tarafından çevriliyor. O bölgede bulunan Çolak İbrahim Bey, imdatlarına yetişerek eşkıyaları dağıtıyor ve nakliye konvoyunun Polatlı'ya kadar gitmelerini sağlıyor.

Şeyh Abbas Efendi, Milli Mücadele döneminde bütün güçlüklerle rağmen Çorum ve havalisinden cepheye askeri malzeme, erzak ve cephane taşımayı sürdürmüştür. Bunu milli bir görev bilmiş ve hep o bilinçle hareket etmiştir.

Milli Mücadele'den sonra 1927 yılında biricik evladını, delikanlı oğlu Ahmet Hayri'yi de bir kazada kaybedince bu hizmetlere aynı şevk ve heyecanla devam edememiştir. El adamlarının elinde kalan develerinin bakımı, büyük sorun olmaya başlamıştır. Kışın barınmak üzere gönderdiği Bafra'da ve çalıştırmak üzere yolladığı Samsun-Sivas yollarında develeri perişan ol-

muşlardır. Atlar ve develer, bakımsızlık ve ihmal sonucu art arda ölmeye, telef olmaya başlamışlardır. Bu durum, Şeyh Abbas Efendi'nin mali gücünü epeyce sarsmıştır.

İhsan Sabuncuoğlu'na Anlattıkları:

Şeyh Abbas Efendi hakkındaki bilgileri eserine kaydederek onu unutmaktan kurtaran İhsan Sabuncuoğlu, 1972 yılında yayınladığı “Çorum Tahine Ait Derlemelerim” adlı kitabında ondan dinlediği hatıraları naklediyor. Diğer bilgileri bu eserinden aktardığımız gibi Hıdırlık'la ilgili olarak İhsan Sabuncuoğlu'na anlattıklarını özetleyerek nakletmek istiyoruz.

İ. Sabuncuoğlu, Hıdırlık denen bu semte asıl şeref vermiş olan ve herkesçe ziyaret edile gelen şahsiyetler kimlerdir, diye sorunca Şeyh Abbas Efendi şöyle diyor:

“Yukarıdaki cami yanındaki türbede Alemdar-ı Resul Suheyb-i Rumi hazretleridir. Beraberindeki de Ubeyd Gazi'dir. Aynı yerde kuyu yanında yatan da Kereb-i Gazi diye tanınan Amr b. Ka'dikerip hazretleridir. Her üçü de ashab-ı kiramandır. Hz. Ali ile Muaviye arasındaki malum hılafet kavgasında Suheyb-i Rumi hazretleri tarafsız kalmıştır. Muaviye tarafından İstanbul'un fethi için gönderilen orduya bu her üç zat katılarak buralara gelmişlerdir. Burada Ubeyd Gazi ile Kereb-i Gazi, harben şehit düşmüşlerdir. Daha sonra İstanbul dönüşünde Çorum'a uğradığında Suheyb-i Rumi hazretleri de hastalanarak vefat etmiştir.”

Şeyh Abbas Efendi, bunlardan Suheyb-i Rumi'nin Alemdar-ı Resul olduğu konusunda üç bilge kişinin sözünü delil göstermektedir:

1.Halen Kereb-i Gazi'nin doğu tarafında biraz yukarıda bitişiğindeki küçük türbede yatan meşhur alim Yusuf Bahri Efendi, Çorum'da ilim tahsil etmeyi ve öldüğünde Alemdar-ı Resul olan Suheyb-i Rumi'nin yanında yatmayı ahit ve temenni etmiştim, diyerek Çorum'a dönüyor, müderrislik vazifesine devam ediyor. Öldüğünde malum türbesine konuyor ki evvel ahir beyanı, Suheyb-i Rumi'nin Alemdar-ı Resul (Hz. Peygamber'in sancaktarı) olduğu mahiyetindedir.

2.Deli Müftü namıyla maruf ve Leblebicioğullarından Hacı Ali Arif Efendi'nin oğlu bulunan Ahmet Feyzi Efendi dahi Alemdar-ı Resul Suheyb-i Rumi'nin Çorum'da metfun olduğunu söylemiştir.

3.Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi de bir gün Şeyh Abbas Efendi'yi beraberine alarak türbeye giriyor ve şöyle diyor: “Ben, Hz. Suheyb-i Rumi'yi rüyamda gördüm. Onun işaretleriyle Çorum'a gelip yerleştim. Hicaz'da ölmek isterim. Şayet Çorum'da ölürsem beni Suheyb-i Rumi'nin eşğine defnedin.” Sonra Şiranlı Şeyh, o günlerde Hicaz'a gidiyor ve orada vefat edip kalıyor.

Şeyh Abbas Efendi'nin bu beyanları, halk arasında da yerleşmiştir. Hıdırlık'ın manevi havası da bu üç sahabenin kabir ve makamlarının burada bulunmasının doğal sonucudur.

Münzevi Bir Derviş:

Şeyh Abbas Efendi, sadece cami ve tekke görevleriyle yetinmemiş, memleketin sosyal, siyasal ve askeri işleriyle de ilgilenmişti. Onun çabalarıyla Hıdırlık mevki, Çorumlular için bir ferahlama mekanı olmuştur. Mübarek gün ve gecelerde halk orada toplanmış, cihat için asker oradan uğurlanmıştı. Güreşler bile Hıdırlık Meydanında yapılmaya başlanmıştı. Böylece Hıdırlık Camii ve Rufai Tekkesi, her tabakadan insanın uğrak yeri olmuştu. Tekkede yapılan zikirlerle kalabalık cemaatler iştirak etmişti.

Şadırvanın doğu tarafında Şeyh Abbas Külahi'nin mütevazı ikametgahı varmış. Kuzeyinde şimdi piknik masalarının bulunduğu bölümde misafirhane ve imarethane/aşevi bulunmaktaymış. Bu üç bölümün batısında biraz çukurca bir mevkide Kereb-i Gazi'nin türbesi yer almaktadır. Yusuf Bahri Efendi'nin türbesi de ona bitişik durumdadır. Kereb-i Gazi türbesinin karşısındaki kuyunun ve dış giriş kapısının yanındaki şeyh efendilerin atları ve develeri için büyükçe bir ahır bulunmaktaymış. 1925 yılında Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasına Dair Kanun gereğince Hıdırlık Tekkesi, imarethane ve ahırlar yıkılmıştır. Bundan sonra Bekir Baba Abdibey Camii yanındaki evine/dergahına çekilmiş, Abbas Külahi de şadırvanın yanında bu küçük mekanda münzevi hayat yaşamıştır.

Hıdırlık Tekesi de kapatılıp ve ortadan kaldırılınca Abbas Efendi, Hıdırlık'a ait evkaf gelirlerinden de mahrum olmuştu. Buna rağmen o, Hıdırlık'tan ayrılmamış, caminin yanındaki küçük evinde münzevi bir derviş olarak yaşamıştı. Onun geçmiş hizmet ve gayretlerini bilen Çorumlu hamiyetperver insanların yardımlarıyla bir lokma, bir hırka tabirine uygun bir hayat sürdü. Sık sık itikafa girdiği bilinirdi.

Bu ortamda bile Hıdırlık Şeyhi Abbas Efendi, son yüzyılda Ahi Baba görevini de yürütmekteydi. Abbas Efendi, esnaf için özel zikir merasimleri tertiplerdi. Bu törenlerde kalfalıktan ustalığa yükselenlerin şed kuşanma merasimlerini ve esnaf dualarını da yapardı.

Bu küçük evinde ziyaretine gelenlere kısa ve özlü nasihatlerde bulunurdu. Sohbetini dinleyenler, manevi etkisinde kalırlardı. Nasibi olanlar da gerekli feyzi alırlardı. Ziyaretine her meslek ve meşrebden insan gelirdi. Aralarında hiç ayırım yapmazdı. Tam tersine hepsini birer insan olarak görür ve hitap ederdi. İkinci Dünya Savaşı'ndan kaçıp ülkemize sığınan Almanlar'dan bir kısmı Çorum'a yerleştirilmişti. Onlar Hıdırlık'a piknik için geldiklerinde türbeleri ve özellikle orada yaşayan pir-i fani dervişi de ziyaret ederlerdi. Bunlar arasında Tarugott Fuchs adında meşhur bilim adamı ve ressam vardı ki Hıdırlık'ı sık sık ziyaret ederdi. Her gelişinde Şeyh Abbas Efendi'yi de ziyaret eder ve ondan yararlanmaya çalışırdı. Fuchs'un yakınları, onun bu ziyaretlerle tasavvufi manada Şeyh Abbas'tan çok etkilendiğini söylerler.

“Şeyh Abbas Efendi, hiç bir zaman halinden şikayetçi olmamıştı. Sağlık ve afiyette olduğunu söyler ve Allah'ın verdiği nimetlere hamd ve şükürde bulunurdu.”

Şeyh Abbas Efendi, hayatının büyük bir kısmını münzevi bir derviş olarak geçirdi. Doksan yaşını aşkınken Hıdırlık'taki mekanda 13 Şubat 1963 tarihinde vefat etti. Ertesi gün Hıdırlık Şeyhi Abbas Efendi'nin vefat haberi, Çorum'un her tarafında duyuldu. Akın akın Ulucamiye gelen büyük bir kalabalığın katıldığı cenaze namazından sonra Hıdırlık'ta Kereb-i Gazi türbesinin girişine defnedildi.

Allah, rahmet eylesin.

Merhum Şeyh Abbas Efendi'nin mezar taşında şöyle yazılıdır:

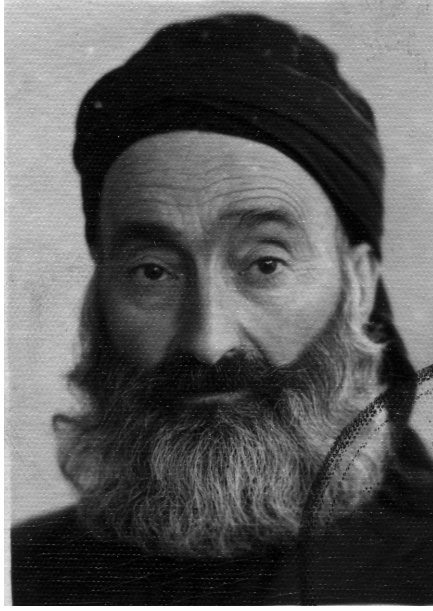
*Zikr-i Hüda aşk ile
Ben ettim ihlas ile
Kabri içinde bile
Çağırırım Mevlam Mevlam*

*Zikr-i Hüda bana pes
Başkaya etmem heves
Ben dedim her nefes
Allah Allah Allah*

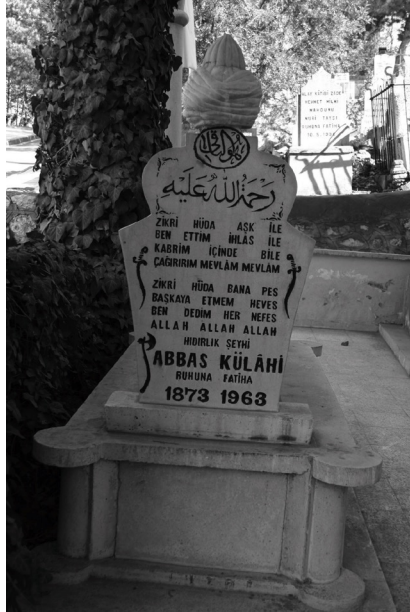
Hıdırlık Şeyhi Abbas Külahi

Ruhuna Fatiha

1873-1963

Abbas Kūlahi

Hıdırlık'da ki Kabri

BEKİR BABA

Çocukluğu ve gençliği:

Asıl adı Ebubekir Sıddık olan Bekir Baba, Çorum'daki Rıfai Tekkesi'nin önde gelen isimlerindendir. 1262/1846 yılında Çorum'da doğmuştur.. Babası, Hacı Osman b. Ali'dir. Annesinin teşvikiyle küçük yaşta medreseye gitmiş ve kısa sürede hafız olmuştur. Hocasının teşvikiyle de Samsun'a gitmiş ve orada hatim ve mukabele okumuştur. Bir camide de imamlık yapmaya başlamıştır.

Tasavvufa Yönelişi:

Camide tanıştığı insanlar arasında çok sayıda tasavvuf ehli kişiler bulunmaktadır. Bunların her biri bir tarikata mensuptur. Onların hal ve tavırları ilgisini çekmiş, sohbetleri tasavvufa meylini artırmıştır. Bir tarikata girerek tasavvufta yol almak isteyen Bekir hafız, bu niyetle istihare yapmaya karar verir. Rüyasında kendisini mürşide götüreceğ yolun İstanbul'da Aziz Mahmut Hüdai'nin dergahından geçtiği söylenir. Bu amaçla Samsun'dan İstanbul'a hareket eder. Dergaha vardığında o devrin mürşidi Mehmet Ruşen Hilmi hazretleriyle karşılaşır. Niyetini ona açar. İntisap etmek istediğini bildirir. Şeyh Efendi de genç müridin nefsinin terbiye işine atların seyisliğiyle başlamasını söyler. Ebubekir Efendi, mürşidinin vermiş olduğu bu görevi yedi yıl sürdürür. Bu dönem içinde günlük derslerini, haftalık sohbetlerini hiç aksatmaz.

Seyahat Görevi:

Yedi yılın sonunda “Gel evladım, sana yol göründü.”denilerek seyahate çıkması talimatı verilir. Yanına seccade, keşkül ve canavar düdüğü almalarına müsaade edilir. O devirlerde keşkül, gezgin dervişlerin ellerinde tuttukları Hindistan cevizi kabuğundan veya abanoz ağacından yapılmış bir tür dilenci çanağıdır. Canavar düdüğü de etrafını saran köpekleri dağıtmak için kullanılmıştır.

O devirde seyahate çıkan dervişlere mürşidi tarafından ayrıca bir belge verilir, altı da mühürlenirmiş. Bu sayede dervişler, seyahat ettikleri sürece devletin hanlarından, hamamlarından, vakıfların imkanlarından yararlanabilirlermiş. Ebubekir Efendi de böyle bir belge alarak bir arkadaşıyla birlikte yola çıkmak üzeredirler.

Mehmet Ruşen Hilmi Efendi, yola çıkacak olan bu iki kişiye bazı nasihatlerde bulunur: “Artık yola çıkacaksınız. Zekat, fitre ve sadaka kabul etmeyeceksiniz. Çünkü bunlar fakirlerin hakkıdır. Sen hafız olduğun için manen zenginsin. Yiyecek bir şey bulamazsan üç gün aç duracaksın. Ondan sonra Allah rızası için karnını doyuracak kadar bir şey isteyebilirsin. Yola yaya devam edeceksin. Binekli insanlar buyur etmedikçe hiçbir vasıtaya binmeyeceksin. Devamlı nefsinı sigaya çekeceksin. Nefsinin esiri olmayacaksın.... Haydi, Allah, işini rast getirsin.”

Fırıncının Tavrı:

Ebubekir Efendi, şeyhinin talimatını dinleyip arkadaşıyla birlikte yola çıkar. Yaya, aç susuz olarak günlerce yol giderler. Birçok köy, kasaba, şehir geçerler. Genelde açlıklarını söylemek mecburiyetinde kaldıklarında halk, onlara erzak verir. Ama bir şehirde üç gün kaldıkları halde kimse onlara bir şey sormaz. Açlık ve çaresizlikten dolayı bir fırıncıdan ekmek istemek zorunda kalırlar. Fırıncı onları tersler ve:

-Benden ekmek isteyeceğinize çalışın, sapasağlamsınız. Ben, fırının kızgın ateşinin karşısında sabahtan akşama kadar çalışıyorum, rızkımı kazanıyorum, diyerek onları reddeder.

Ebubekir Efendi, fırıncıyı uyarır:

-O ateş nardır, nuru yakmaz. Allah’ın izniyle o ateş, bize hiçbir şey yapmaz.

Fırıncı, bu sözlere öfkelenir ve fırına girmelerini teklif eder. Ebubekir Efendi ve arkadaşı, hiç tereddüt etmeden besmele çekip fırına girerler. Bu defa fırıncı, adamların yanacağından korkarak komşularını yardıma çağırır. Komşuları geldiklerinde içeridekilerin fırın içinde oturup pişen ekmekleri di-

şarıya çıkartmakla meşgul olduklarını görürler. İçeride yanacaklarından endişelenerek çıkmaları için yalvarırlar. Ama dervişler, bir türlü çıkmazlar. Sonra şehrin kadısı gelip onları ikna eder. Çıktıklarında en ufak bir yanık izi yoktur. Üzerlerine sadece fırının tozu ve külü dökülmüştür.

Kadı Efendi, onları o gece misafir eder. Neden böyle yaptıklarını sorduğunda mürşitlerinin talimatını aktarırlar. Ama bu arada sırları da ifşa olmuştur. Ertesi gün halkın teveccühünden bunalacaklarını düşünmeye başlamışlardır. Bunun sonucu olarak nefislerinin esiri olmak endişesini yüreklerinde hissetmişlerdir. Tam bu esnada şeyhleri, onlara manen görünerek “Derhal evi ve şehri terk edin.” tarzında talimat verince sabahın seher vaktinde, ev sahibine bile haber vermeden, oradan ayrılmak zorunda kalmışlardır.

Bağdat’tan Vasıt’a İki Ziyaret

Dervişler, uzun yolculuktan sonra Bağdat’a ulaşmışlardır. Orada Abdulkadir Geylani hazretlerinin türbesinde misafir kalmışlar ve ertesi gün Ebu Hanife hazretlerinin türbesini ziyaret etmişlerdir. Bundan sonra Ahmet Rıfai (ö.578/1182)’nin türbesine gitmek istemişlerdir. Ahmet Rıfai’nin türbesi, Bağdat’ın güneyinde Vasıt denilen beldenin yakınlarındadır. Ebubekir Efendi, arkadaşıyla birlikte yaya olarak o çileli yolculuğa devam eder.

Ahmet Rıfai hazretlerinin türbesinde üç gün kalırlar. O günlerde kendilerine nur yüzlü bir kişi devamlı süt getirir. Türbede vakitlerini zikir ve ibadetle geçirirler. Ancak bu türbenin asıl sahibi Ahmet Rıfai’den hiçbir manevi işaret alamazlar. Oradan ayrılmadan önce Ahmet Rıfai hazretlerine manevi bir rabıtada bulunurlar. Ahmet Rıfai de “Evladım, misafirimize üç gündür süt getiren kimdi, hiç düşünmediniz mi?” diyerek onlara manevi işareti verir.

Hicaz’a Doğru

Ebubekir Efendi ve arkadaşı, bu manevi haz ile gözyaşları içinde Ahmet Rıfai’nin makamından ayrılıp Mekke’ye doğru yol alırlar. Kolay değil, koca çölü aşıp Hicaz’a ulaşacaklardır. Çöl ıssız, çöl susuz, çöl kavurucu sı-

cağı ve kuru ayazıyla ürkütücü... Yaya ve azıksız olarak yola çıkarlar. O büyük çölü geçip Hicaz'a varırlar. Önce Medine'de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kabrini ziyaret edip Mescid-i Nebivi'de kalırlar. Sonra Mekke'ye varıp hac vazifesini ifa ederler.

Aylarca, yıllarca Mekke-Medine arasında mekik dokudular. Kabe'den de, Ravza-i Mutahhara'dan da ayrılmak istemezler. Beş yıl kadar oralarda kalırlar. Ebubekir Efendi, bir gün Kur'an-ı Kerim okumaya başlar. Bu esnada uyku hali gelir. Rüyasında Hz. Peygamber(s.a.v.)' "Ey Ebubekir, senin mürşidin Mısır'ın Tanta Şehrinde yaşayan Abdurrahim Tantavi'dir. Onun dergahına git." tarzında yol gösterir. Ebubekir Efendi, rüya aleminde manevi işareti almış ve yönünü Mısır'a çevirmiştir.

Tantavi Dergahı

Mısır'a vardığında Kahire'den Tanta'ya hareket ederler. Bir müddet orada camilerde kalarak halkla iç içe yaşarlar. Daha sonra Abdurrahim Tantavi'nin dergahına varırlar. Orada üç gün kadar kalırlar. Fakat kendileriyle ilgilenen olmaz. Bu dergahta nasibimiz olmasa gerek deyip şehirden ayrılmak niyetiyle çarşıya çıktıklarında bir dost ziyaretine uğrarlar. Bir meczup, elinde sopasıyla kapıda durur ve "Çorumlu Ebubekir Sıddık, çabuk dışarı çık. Sen kimden izin aldın da burayı terk ediyorsun?" diyerek oradan çıkarır.

Ebubekir Efendi, gelen zatın meczup bir derviş olduğunu anlar. O önde, Ebubekir Efendi ardında yürümeye devam ederler. Tantavi'nin inzivaya çekildiği mekana varırlar. Meczup kapıda bekler. Ebubekir Efendi içeri girdiğinde zayıf bedenli bir insanla karşılaşır. O zat, Abdurrahim Tantavi'dir. Ebubekir Efendi'yi iyi karşılar ve bazı uyarılarda bulunur:

"Derviş kızmaz. Derviş küsmez. Derviş yorulmaz. Derviş güneş gibidir, herkese sıcaklığını verir. Derviş rahmet gibidir, herkese dua eder. Derviş su gibidir, herkese cömertçe akar. Derviş toprak gibidir, herkes onu ezer ama yine de o, meyve vermeye devam eder. Derviş, Allah'a dost demektir, dergaha eşik demektir, herkes çiğnese de sesini çıkarmaz. Sen de vururlarsa sakın elini kaldırma, elsiz ol. Söverlerse dilsiz ol. Eğer gönülde kırgınlık varsa o kırgınlığı at. Zira Allah'ın nazargahı gönüldür..."

Ebubekir Efendi, başı önünde Tantavi'yi dinlerken birden ses kesilir. Sağa sola bakar, Şeyh Efendinin huzurunda kendisinden başka kimse olmadığını, bu sözlerin sadece kendisine söylendiğini fark eder. Duyduklarıyla amel edebilmek için gözyaşları içinde günlerce Allah'a yalvarır.

Manevi İcazet

Ebubekir Efendi, bu buluşmanın manevi hazzıyla iki yıl kadar Tanta'da kalır. Abdurrahim Tantavi'nin rahle-i tedrisinde bulunur. Yine bir gün o meczup derviş ile beraber o mekana giderler. Bakarlar ki mana aleminde Hz. Muhammed (s.a.v.)'in huzurunda divan toplanmıştır. Divanda Gavsü'l-Azam Abdulkadir Geylani, Ebü'l-Alemeyn Ahmet Rıfai, Seyyid Ahmet Bedevi, Burhaneddin İbrahim Dessuki, Ebü'l-Hasan Takıyyüddin Ali Şazeli, Hacı Muhammed Bahaüddin Nakşibend ve diğer piran yerlerini almışlardır. Gavsü'l-Azam Abdulkadir Geylani, "Bundan sonra benim dergahımın halifesisin. Ümmet-i Muhammed'i irşat ile görevlisin." diyerek ilk vazifeyi verir. Kadiri icazetini bu suretle aldıktan sonra Rıfai, Bedevi, Dessuki ve Şazeli tarikatının halifelikleri de kendisine tevdi edilir. Bahaddin Nakşibend hazretleri de görev vereceği sırada Hz. Peygamber (s.a.v.), bu kadar kafi diyerek beş tarikattan ders vermeye yetkili kılınır.

Mana âlemindeki bu divanda üzerine beş tarikatın sorumluluğu yüklenmiş olarak o meczup dervişle tekrar Tantavi'nin dergahına dönerler. Abdurrahim Tantavi hazretleri de, Ebubekir Efendi'ye zahiri ilimlerden icazetini takdim ederken: "Evladım, sen Rum Diyarı'na (Anadolu'ya) gideceksin. Orada hizmet edeceksin. Şu icazetin, şu da yol azığın." deyip onları çileli ama önemli, bir o kadar da mukaddes görevine yolcu etmiştir.

Hacı Ebubekir Efendi, önce payitaht İstanbul'a uğramıştır. Elindeki icazetiyle zamanın padişahı Sultan II. Abdülhamit Han'ın huzuruna çıkmıştır. İcazetini göstererek işaret buyuracağı yerde dergah açmak istediğini söylemiştir. Bunun üzerine padişahın talimatıyla şeyhülislam ve ulemeden müteşekkil bir heyet tarafından imtihan edilmiştir. Sonra Sultan Abdulhamit Han'ın huzurunda, Yedisekiz Hasan Paşa'nın da bulunduğu bir ortamda Hacı Bekir Baba'ya altın sırmayla kelime-i şehadet işlenmiş bir sancak ile bir berat

verilmiş ve kendi beldesi olan Çorum'da dergah açıp derviş yetiştirmesi teklif edilmiştir. O da bu teklifi kabul ederek Çorum'a gelmiştir.

Hizmet Mahalli Çorum

Rıfai kaynaklarına göre o dönemde Çorum'da sekiz adet dergah vardır. Dokuzuncusunu Bekir Baba açmıştır. Evi de, Abdibey Camii'nin önceki halinin yanındaydı.

Çorum'da bir hayli müntesibi bulunan Rıfailik'in bilinen ilk yeri, asıl adı Ömer olan Biber Dede'nin Şeyhler mahallesindeki zaviyesi haziresinde isimleri bilinmeyen iki zat ile birlikte medfun olduğu mezarın bitişiğindedir. Ali İzzet Efendi, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Rıfailerin burada zikir yaptıklarını belirtir. Şarkıyan Mahallesinde Penahi Sultan'ın defn edildiği Hacı Abdurrahmanzade konağının da Rıfai Dergahı olarak kullanıldığını zikreder..

Ali İzzet Efendi, Tezkire-i Makamat adlı eserinde on dokuzuncu yüzyılın sonunda Çorum'da sadece bir Rıfai dergahı olduğunu kaydetse de biri Abbas Kûlahi'nin postnişinliğini yaptığı Hıdırlık'taki dergah, diğeri de Bekir Baba'nın yönetiminde bulunan dergah olmak üzere iki dergah vardır. İkisinin de aynı yerde olduğu tezinden hareket edilirse yukarıdaki tespit doğru olabilir.

Ebubekir Efendi'nin Hıdırlık'taki bu dergahı, hicri 1310, miladi 1892 yılında faaliyete geçmiştir. Bu esnada Bekir Baba'nın askerlikle ilişkisi olmadığına dair askeriyeden (Redif Taburu Zabitlerinden) belge getirdiği de Çorum Şer'iyye sicillerinde geçmektedir. Bekir Baba Tekkesi adıyla maruf bu tekke, Sultan II. Abdülhamit'ten alınan yardımlarla kurulabilmiştir. Daha sonra buraya bazı hayır sahipleri, arazi, dükkan ve değirmenlerini vakfetmişlerdir. Bu vakıf geliriyle fakir-fukaraya ve dervişana yemek çıkartılmış, bazı yardımlarda bulunulmuştur.

Ancak 1314/1896 ve 1316/1898 tarihli vakfiyelerde Osman oğlu Hacı Bekir Baba'nın Akpınar Mahallesi'nde caminin (Abdibey Camiinin) bitişiğindeki evini tamir ettirip bir oda tevhithane, üç oda zaviye hücresi inşa ettirdiği beyan edilmektedir. Ayrıca Şeyh Efendi, kendi mülkü olan arsada derga-

ha bitişik olarak alt katta mahzeni bulunan dört odalı, mutfak, ahır, samanlık ve avlusu olan evini, Kuruçay mevkiindeki bağını, Çomar'daki cehriliğini, iki adet su değirmenini ve büyükçe bir kazanı da bu dergaha vakfetmiştir.

Bunlardan elde edilen gelir ile zaviyadar ücret verilmesini, zaviyeye gelenlere ve ziyaretçilere yemek verilmesini şart koşturmuştur. En önemli şartı da evi ikametgah olarak kullanmaya devam etme isteğidir.

Bekir Baba, Hıdırlık Tekkesi'nin yanı sıra Yazı Çarşı'daki bu evi de dergah olarak kullanmaya devam etmiştir. Her Cuma ve pazartesi geceleri akşam namazından sonra tevhitnede tarikatın usul ve erkanı üzere zikir yaptırmıştır. Burada fakirlere yemek vermeye de devam edilmiştir. Tekkelerin kapatılmasından sonra burayı Bekir Baba, ölünceye kadar ikametgah olarak kullanmıştır.

Esmer ve zayıf bedenli biri olduğu için Kara Şeyh diye de anılan Bekir Baba, tekke hizmetlerini sabır ve sebatla sürdürmüştür. Müritlerinden değirmencilikle geçimini sağlayan bir kişi, zaman zaman kendisini oraya davet edermiş. Bazen o değirmenin yanında zikir halkası kurduğu ve bu esnada sudaki kurbağaların bile Allah'ı zikrettiği rivayeti yaygındır.

Burhan ve Menkıbeleri

Bekir Baba, birçok tarikattan icazetliydi. Rıfai şeyhi olarak pek çok burhan gösterirdi. Şiş burhanı, kılıç burhanı, ateş burhanı, en kuvvetli zehirleri yutma burhanı gibi olağanüstü davranışları, sırf insanları irşat etmek ve Allah'ın kudretinin yine O'nun izniyle kullarındaki tezahürlerini göstermek için kullanırdı. Zikir için toplanıldığında bu burhanlardan birkaçını yaptığı olurdu. Mübarek günlerde, kandil gecelerinde başlarında kızgın saclar, içinde alev alev yanan kızıl korlarla, kudümler eşliğinde ilahiler söyleyerek, başlarında Bekir Baba olmak üzere dervişler, tekkeden Ulucami'ye, Saat Kulesi'ne kadar burhanlar sergileyerek gidip dönerlerdi.

Değirmen çevresinde yapılan zikirlerde hay esmasına geldiklerinde büyükçe bir ateş yakar, diğer şeyhleri, buyurun ateşe girin, diye burhan göstermeye çağırırdı. Onlar bundan kaçındıkları için tek başına alevlerin içine

dalar, Allah'ı zikrederdi. Yüce Allah, Hz. İbrahim (a.s.)ı ateşten koruduğu gibi O'nun adını zikredip giren kulunu da ateşten korurdu.

1913 yılına Çorum'da büyük arasta yangını çıkar. Şehirdeki o zamanın itfaiyecileri durumundaki tulumbacılar, bütün çabalarına rağmen yangını söndüremezler. Durum, Bekir Baba'ya bildirilir. Şeyh Efendi, derhal oraya gelir. Bir bardak su ister. Besmele çekip bir yudum su alır. Hu esmasını zikrederek yangının üzerine üfler. Allah'ın izni ve inayetiyle yangın söner.

Bekir Baba'nın pek çok menkıbesi, Çorumda bilinmektedir. Erzurum'dan gelip Evlad-ı Resul olduğu için kendini beğenen zata manen ikazda bulunup islahına vesile olduktan sonra onu yetiştirip icazet vererek memleketine görevlendirmesi,

Bir ateş burhanında istihdam edilen zengin bir zatın daha sonra hileli yolla ve para karşılığı tarikatta halife olma isteğine karşılık onun bir takım sıkıntılardan sonra af dilemek için dergaha dönmesi,

Bir avuç pirinçten bir kazan pilav pişirmesi,

Samsunlu bir tüccarın Kırım'dan yüklediği buğday yüklü gemiyi batmaktan kurtardığı, bu esnada elinde kalan balçığı tekkenin duvarına çaldığı ve gemicinin araya araya Çorum'da kendisini bulup tanıdığı,

Hizmetkarına Bekir Baba'nın hanımın iyi davranmaması karşısında hizmetkarının içinden öfke ve garaz dolu sözler söyleyerek yanına geldiğinde, ben onun kahrını yıllardır çekiyorum, sen bir sitemine dayanamayıp gazaba geldin, diyerek durumu kendisine bildirmesi, gibi bazı keramet ve menkıbeleri daha anlatıla gelmiştir.

İstiklal Harbi sırasında Bekir Baba, mânâ âleminde olayları yakından takip ediyordu. Düşmanın Polatlı'ya kadar geldiği günlerde hizmetkarı Yakup Efendi'ye "Evladım, atı nallat, kılıcı da bilet. Lazım olacak."der. Yakup Efendi, şeyhinin emrini yerine getirir. O gece Bekir Baba, dergahta yalnız kalır. Sabahleyin Yakup Efendi, atı tımar etmek için ahıra girdiğinde onu kan ter içinde görür. Atın nallarına bakar, döküldüğünü ve tırnaklarının bile aşındığını fark eder. Kılıcı yoklar, iyi köreldiğini görür. Şeyhinin yanına çıkar, bunların hikmetini sorar. O da olan biteni şöylece özetler:

"Yunanlı, Polatlı'ya kadar gelmişti. Ankara tehlikedeydi. Ordularımız cephede savaşırken bizler de eli kolu bağlı duramazdık. Mânâ âleminde Hacı

Bayram-ı Veli başkanlığında, birçok dervişle, Çorum'dan da Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendiyle beraber ordumuzun safında Yunan'ı önümüze katıp Polatlı'dan İzmir'e kadar gittik de geliverdik.”

Rıfailikte hilafet makamına geçmek için önce sülûke girmek ve orada bunu hak etmek gerekirdi. Ondan sonra hilafet icazeti verilirdi.

Sülûk, bir veya birkaç kişinin şeyh efendiyle bir odaya kapanıp çok az yeme, içme ve uyuma ile en az kırk gün orada kalmasıdır. Buna erbein de denilir. Derviş eğer kırk günde manevi perdeyi açamazsa yani kalp gözü açılmazsa bu seksen veya yüz altmış güne uzayabilir. Onun için sülûke girmek, herkesin gözünün keseceği bir şey değildi.

Kendisinden Sonrasını Düşünmek

Bekir Baba, ihtiyarlık döneminde de hizmetlerini hiç aksatmamıştır. Ama kendinden sonra görevi bırakabileceği bir kişi yetiştirememekten dolayı üzüntülüdür. Gerçi çevresinde halifeliği devralmak için bekleyen pek çok kişi vardır. O, müritlerine nasihatleri arasında sık sık “Halifeliği biz vermeyiz. Allah Teala kime izin verirse ona verilir.”derdi.

Bir gece tefekkür ve zikir esnasında kudret-i ilahiden bir ses, bir ilham gelir. “Ömrünün son beş senesinde Ahıska tarafından, elinde kılıçla at üzerinde haşin görünümlü biri gelecek. Emaneti ona vereceksin.”talimatı üzerine Bekir Baba beklemeye başlar.

Aradan yıllar geçer. Önce Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendi'nin kapısına giden Ahıskalı Ali Efendi, mana aleminde aldığı işaretle Bekir Baba'nın dergahına gelir. Zira nasibi oradadır. Bekir Baba, Ahıskalı Ali Efendi'yi beş yıl gibi bir zaman diliminde yetiştirir. Bütün makamları kısa sürede aşmasını sağlar. Halifelik makamına kadar getirir.

Bekir Baba, bir gün Ahıskalı Ali Haydar Efendi'ye gördüğü tecelliyatı ve aldığı ilhamı anlatır. Bu gece herhalde emaneti teslim edeceğim, dervişleri topla da helalleşelim, der. Dervişler, haberi duyar duymaz toplanırlar. Bekir baba tefekkür halindedir. Onlara Ali Efendi'yi göstererek; “İşte dostumuz, işte postumuz. Ben ölünce ona biat edin.”diye halifesini ilan eder.

Ali Efendi, sorumluluğun bilincinde olduğu için derin bir düşünceye dalmıştır. Dervişler ise şeyhlerinin talimatına uymakta asla tereddüt etmeyeceklerdir.

Vefatı

Bir akşam dervişlerle birlikte, tekke gibi kullandığı evinde zikir hal-kasına girer. Orada kısa bir konuşma yapar: “Bu gün vaktim tamam oldu. Okuduğunuz tevhit hatmini ruhuma bağışlayın” der. Zikir devam ederken birden fenalaşır. Kelime-i şahadet getirmeye başlar. Nihayetinde Cenab-ı Hak’a ruhunu teslim eder. Yıl, rumi 1344, miladi 1928.

Görülmemiş derecede çok kalabalık bir cemaatle Ulucami’de cenaze namazı kılındıktan sonra Ulumezar’a defnedilir.

Allah, rahmet eylesin.

KAYNAKLAR

1. İhsan Eskiürk: Bir Başka Yolculuk, Ankara -2003, sh.8-23
2. Ahmet Cahit Haksever: Çorum’da Osmanlı Dönemi Rıfai Kültürü, (Uluslararası Osmanlı’dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu) Kasım 2007 sempozyum tebliği.
3. Ali İzzet Efendi: Tezkire-i Makamat, 1315-İstanbul
4. Nuri Köroğlu: Hadimü’l-Fukara Abdullah Gürbüz Hazretlerinin Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri-İrşadı,2006-Konya, sh.45-65
5. Bıcağcı Metin Balcı ve Hacı Mustafa Dalkıran başta olmak üzere pek çok dervişandan da bilgi alınmıştır.

Hacı Bekir Baba'nın katıldığı dini bir merasim

Ulumezar'daki Kabri

HACI ALİ HAYDAR EFENDİ

Çocukluğu ve Gençliği

Bostancı Hacı Ali Haydar Efendi, 1888 yılında Gürcistan'ın Ahıska kentinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Mustak, annesinin adı da Güleser'dir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rusların tüm Kafkasya'yı ele geçirmesi üzerine ailece, önce Erzurum'a, sonra Çorum'a göç etmişlerdir. Çorum'da 1924 yılında Bekir Baba'nın tavassutuyla Makbule Hanımla evlenmiş ve buraya yerleşmişlerdir. Bu evlilikten Gülüzar ve Zehra adında iki kızı, Şükrü ve Ali Rıza adında iki oğlu dünyaya gelmiştir. Kızı Gülüzar 1932 yılında Hacı Ali Zöngür'ün sağlığında, altı yaşındayken vefat etmiştir. Bostancı Hacı Ali Haydar Efendi, nüfusta Ali Zöngür olarak geçmektedir.

Tasavvufî İlk Temas

Hacı Ali Efendi, at üstünde sert ve heybetli duruşuyla dikkat çekiyordu. Ciddi ve sert mizaçlıydı. Çorum'a geldiğinde tasavvuf ve tarikata ilgi duymaya başladı. Bir ara İstanbul'a gitti ve orada Esat Efendi'nin sohbetlerine katıldı. Esat Efendi ona çok ilgi gösterdiyse de Ali Efendi, Çorum'a dönmekte kararlıydı. Çorum'da da Nakşibendi tarikatının Halidiyye koluna mensup, Çerkez Şeyhi diye maruf Hacı Ömer Lütî Efendi'nin sohbetlerine katıldı. O sert ve haşın tavırlarında değişiklikler belirdi ise de onun nasibi, bu dergahta değildi.

Yıllar önce Hacı Bekir Baba, Ali Haydar Efendi'nin geleceğinin işaretini almıştı. Hatta Ahıska'dan geleceğini de biliyordu. Ömrünün son beş yılına gireceği sırada bu olayın gerçekleşeceğinden de ilham yoluyla haberdar olmuştu. Sonunda Ali Haydar Efendi geldi ama Hacı Bekir Baba'nın dergahına değil de Çerkez Şeyhi'nin kapısına gitti.

Nasibi Olan Yere

Aradan çok süre geçmeden Hacı Ali Efendi, Bekir Babayı rüyasında görüyor; ayağına zincir takıp Çerkez Şeyhinin kapısından sürükleyerek Abdibey Cami yanındaki Rıfai Tekkesi'ne çekiyor. Uyandığında durumu Çerkez Şeyhi'ne anlatıyor. Zincirin izlerini göstererek acısının hala devam ettiğini söylüyor. Bunun üzerine şeyhi ona “Evladım, seni Kara Şeyh (Bekir Baba) istiyor. Ona teslim ol. Haydi git, seni bekliyor.” diyerek nasibinin olduğu yöne sevk ediyor.

Çerkez Şeyhi'nin tavsiyesine uyan Hacı Ali Haydar Efendi, Rıfai Tekkesi'nin yolunu tutuyor. Oraya vardığında Bekir Baba, ona kapıda “Evladım Ali Efendi, bizi, en sonunda kendini sürükleterek kapımıza getirmek zorunda bıraktın.” diye latife ederek karşılıyor.

Bekir Baba, her müridiyle yakından ilgilenirdi ama Ali Haydar Efendi'nin yetişmesine daha özen göstermişti. Her makamda gerekli dersleri takip eder, bütün makamları kısa sürede aşması için ona yol gösterirdi. Sonunda onu halifelik makamına kadar getirdi.

Bekir Baba'nın yanında yetişen bir halifesi daha vardı. Aslen Bayburtlu olan Mustafa Sıkı da onun gözde müritlerindendi. 1924 yılında Bekir Baba'ya intisap etmiş, şeyhinin vefatından sonra Hacı Ali Efendi'nin sohbet ve zikir halkasına devam etmiştir. Bundan da anlaşılacağı üzere Bekir Baba'dan sonra Rıfai Dergahının şeyhi, 1928 yılından itibaren Ali Baba olmuştur.

Bekir Baba'dan Sonra

Ebubekir Efendi'nin son dönemlerinde Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına dair kanun gereğince tekkeler kapatıldığı için Ali Haydar Efendi, tarikat faaliyetlerini ve irşat hizmetlerini açıktan yapamıyordu. Kendisini bir hazır elbiseci dükkanı vardı. Zaman zaman eline birkaç çeket alıp köy köy, kasaba kasaba dolaşıyordu. İnsanlara islami, imanı, ahlakı, ibadeti anlatıyordu. Elindeki malların satılıp satılmadığıyla hiç ilgilenmiyordu.

Sonra seyyar satıcılıktan vazgeçerek hizmetini Çorum'da yürütmeye karar veren Ali Haydar Efendi, şehrin dışında, Gürcü Köyü'nde bir bostan tarlası ekerek orada ikamet etmeye başladı. Müritleri, dostları ve onu arzula-

yanlar bostan tarlasındaki gümelesinde ziyaretine gelirlerdi. Çok zaman kavun, karpuz ve sebzeler arasında dolaşarak sohbet ve irşat ederdi. Böylelikle dikkatlerden uzak durmaya özen gösterirdi. Faaliyetlerini yılın ekseriyetinde tarlada yürüttüğü için kendisine Bostancı Hacı Ali Efendi derlerdi. Onun buradan da para kazanmak gibi bir arzusu yoktu. Yetiştirdiklerini ziyaretçilerine ve misafirlerine ikram ederdi.

Bir sene Kuyumcu Köyü'nde bir tarlaya karpuz ekmişti. Şiddetli bir yağmur sonucu tarlayı sel basmış. O, bunu "Allah, sevdiği kuluyla alışveriş yapar." diyerek tevekkülle karşılamış. Sel suları çekildikten sonra tarla tekrar yeşermiş. O yıl öyle karpuz olmuş ki yemekle, taşımakla bitirilememiş.

Alimlerin, şeyhlerin, dervişlerin her devirde seveni de çoktur, kızanı da çoktur. Bostancı Hacı Ali Efendi'nin arkasından atanlar olduğu gibi Rıfai Tarikatının burhanlarını gösterdiğinden dolayı onu ve müritlerini sahtekarlıkla suçlayanlar da oluyordu. Bunların hikmet ve gayesini kavrayamayanları ikna etmek, kolay değildi. Ali Efendi de, bunları duyuyor, dinliyor, fakat sabırla karşılıyordu. Tasavvuf adabı, bunu gerektiriyordu.

Ali Efendi, müritlerinin hepsiyle yakından ilgilenirdi. Kendisinden sonra Allah'ın izniyle görev verilmesi muhtemel olanlarla daha yakından ilgilendiği bilinirdi.

Kendinden sonra halife olacağını ilan ettiği Hacı Mustafa Anaç Efendi, İstanbul'dan gelen bir müridini, merhum üstadı Bostancı Ali Efendi'nin dergahına götürdü. Hanesinde uzun bir odası ve hilal şeklinde bir sancağı vardı. Sağlığında zikir halkası orada kurulmuş. Mustafa Anaç Efendi, dervişe şöyle der: "Bak evladım, üstadımız bu odada kalırdı. Alnını bu hilale koyarak uyurdu. Ayaklarını uzatarak uyuduğunu hiç hatırlamıyorum. Onların bu takvası yanında ben, şeyhim demekten haya ediyorum."

Bostancı Ali Efendi, 1928 yılından 1957 yılında vefatına kadar yaklaşık otuz yıl Rıfai tarikatının manevi yükünü taşıdı. Müritleriyle yakın sohbet halindeydi. Güç şartlar altında gizli gizli zikir halkaları teşkil ediyor, burhanlar gösteriyordu. Yatağında rahat uyuduğu vaki değildi. Samimi, ihlaslı bir dervişti, şeyhti.

Ömrünün Son Dönemi

Bostancı Hacı Ali Efendi, vefatından birkaç yıl önce Hacı Mustafa Anaç Efendi'ye halifelik vermişti. Ancak bu durum, dervişler huzurunda ilan edilmemişti. Şeyh Efendi, vefatına yakın bir dönemde Hacı Mustafa Efendi'den, hilafet verildiğine şahit olmaları için birkaç dervişi davet etmesini istedi. Hacı Mustafa Efendi de birkaç kişi davet etmesine rağmen yüze yakın derviş, Ali Efendi'nin dergah gibi kullandığı evinde toplandı.

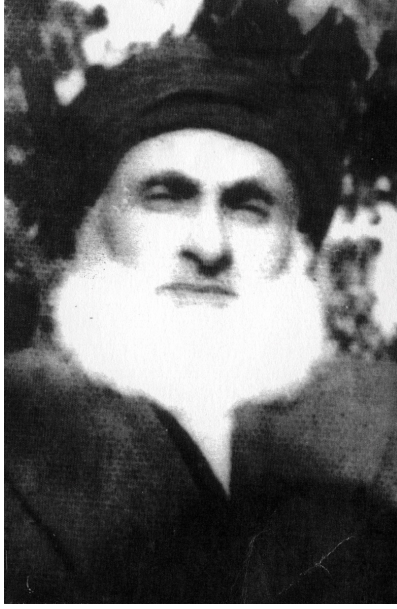
Ali Efendi, dervişlere hitaben, ömrünün sonuna yaklaştığını ifade ettikten sonra Hacı Mustafa Anaç Efendi'yi kendinden sonra halife tayin ettiğini açıkladı. Herkesin ona biat etmesini, ihtilafa düşmemelerini söyledi. Sonra Hacı Mustafa Efendi'ye görevinin ağırlığını hatırlattı: “Evladım, dervişlik bakır leblebi gibidir. Onu yutmasını bileceksin. Dervişlerde hata aramayacaksın. Zira dervişlik, ince ve zor bir yoldur. Ahir zaman şartlarının güçlüğü de eklenirse bu mertebeye ermek pek kolay değildir. Sabır, gayret, azim ve sebatla yoluna devam edeceksin. Senden beklenen budur.”

Bostancı Hacı Ali Efendi, bundan birkaç ay sonra 4 Şubat 1957 yılında Hakk'ın rahmetine kavuştu. Cenazesi, Ulucami'de kılınan namazdan sonra kalabalık bir cemaatin iştirakiyle Ulumezar'a kaldırıldı. Orada şeyhi Bekir Baba'nın yanına defnedildi. Eşi Makbule Hanım da aynı yılın Kasım ayında vefat etti. Oğullarının kabirleri de babalarının yanındadır.

Allah, rahmet eylesin.

KAYNAKLAR

1. İhsan Eskiürk: Bir Başka Yolculuk, Ankara-2003,sh.25-30
2. Nuri Köroğlu:Hadimü'l-Fukara Abdullah Gürbüz Hazretlerinin Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri-İrşadı, 2006-Konya, sh.65-67
3. Bıçakçı Metin Balcı ve Hacı Mustafa Dalkıran başta olmak üzere pek çok dervişandan da bilgi alınmıştır.

Hacı Ali Haydar Efendi

Ulumezar'daki Kabri

HACI MUSTAFA ANAÇ EFENDİ

Çocukluğu ve Gençliği

Hacı Mustafa Anaç Efendi, 1317/1901 yılında Çorum'un Çöplü mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Mehmet, annesi Asiye'dir.

Çocukluğu, Sultan Abdülhamit Han'ın son dönemlerine rastlamıştır. Balkan Harbi sırasında memleketin içinde bulunduğu sıkıntıyı o da yaşamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda seferberliğin ilanından sonra yaşı küçük olmasına rağmen gösterişli boyu nedeniyle askere alınmıştır. Cephede ayağından kurşun yarası aldığı da anlatılır. Askerdeyken İstanbullu bir arkadaşıyla sıkı dostluk kurmuştur. Onun yaralandığı anda cephe gerisine götürüp tedavisiyle yakından ilgilenmiştir.

Bu dostluk, askerlikten sonra da devam eder. Bir ara arkadaşını ziyaret için İstanbul'a gider. Orada ailesinden büyük ilgi görür. Oğluna yardımlarının hatırına arkadaşının babası, bir otelinin işletme hakkını ona devreder. Mustafa Efendi, bir müddet bu işi yapar. O dönemde İstanbul'un ünlü Nakşibendi şeyhi Esat Efendi'nin halifesi Hacı Ali Haydar Efendiyle tanışır. Sık sık ziyaretlerine gider ve sohbetlerine katılır.

O dönemde otel işinden iyi para kazandığı için babasını da İstanbul'a götürmek ister. Babası, bunu kabul etmeyerek oğlunun Çorum'a dönmesi konusunda ısrar eder. Mustafa Efendi, memleketine dönmek zorunda kalır ama akıllı, ilk tasavvuf zevkini tattığı Hacı Ali Haydar Efendi'dedir. Fırsat buldukça İstanbul'a gidip onu ziyaret edecektir.

Mustafa Efendi Çorum'a dönünce babası, onu 1921 yılında Fatma Hanımla evlendirmiştir. Bu evlilikten Fatma adında bir kızı ve Halis Mithat adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. Ancak tam hafız olan oğlu, henüz on altı yaşındayken vefat etmiştir.

Dergaha Davet

Mustafa Efendi, Çorum'da bir süre çay ocağı çalıştırmıştır. Bir gün Ebubekir Baba, burada ziyaretine gelip onu dergaha davet etmiştir. İş yanın-

daki yardımcısına bırakıp ardı sıra dergaha gitmişlerdir. Rıfai Tekkesi ile ilk irtibatı böyle başlamıştır. O, artık intisaplı bir kişidir. Verilen dersleri çekmekle meşguldür.

Bir gün Bekir Baba, Cürün Mustafa Efendi'nin kapısını çalar. Karşısında Bekir Baba'yı görünce çok heyecanlanan Mustafa Efendi, şeyhini içeri davet eder. Bekir Baba, ona ne yaptığını sorar. O da ders çektiğini söyler. Hangi esmada olduğunu sorduğunda dersi bitirip de "Biz severiz Cihar-Yar-ı Veliyi / Ebubekir, Ömer, Osman, Ali'yi" okuyorum deyince Bekir Baba, bu zatları görüp görmediğini sorar. O da henüz görmediğini söyleyince "İnşallah, bundan sonra görürsün." der. Cürün Mustafa Efendi, şeyhinin duası himmetine o mübarekleri sık sık gördüğünü anlatır.

Mustafa Efendi'nin gençlik yıllarında Çorum'da çok sayıda tarikat ve pek çok dergah varmış. Onun anlattığına göre bütün şeyhler, müritleriyle birlikte Ulucami'de sabah namazlarından sonra yapılan zikir devranına katılmış. Aralarında çok iyi bir dostluk ve sevgi varmış. Hangi müridin hangi şeyhe tabi olduğu bilinmezmiş. Şeyh efendiler, yaş sırasına göre halkayı yönetirlermiş. Zikrin sonunda en yaşlı olan şeyh efendi, dua ve merasim hatmi yaptırırmış. Zikir bittiğinde şeyhler bir birleriyle kucaklaşıp ayrılırlarmış. Müritleri de onları takip ederek hanelerine giderlermiş. Tarikatlar ve şeyhler arasında her hangi bir ayrılık, tartışma olmazmış.

Mustafa Efendi anlatıyor:

"Gençliğimde henüz bana görev verilmeden önce, bir arkadaşımla Yozgat'ın bir köyüne gittik. Arkadaşım, orada akşamleyin, ateş getirin de Efendi ağzına alsın, dedi. İçime bir korku düştü. Daha ateş burhanı için bana izin verilmemişti. Alsam ateş yakar, almasam Çorum'a varınca şeyhim, bize güvenmedin mi, derse diye düşünerek akşamı ettim. Yatsı namazından sonra zikre başladık. Allah Teala'ya öyle bir iltica ettim ki şeyhim Bekir Baba, manen mihraptan gelip zikir halkasına girdiler. Onları görünce ben rahatladım. Ateş, hu esması okunurken alınırdı. O zaman ateşi getirmediler. Zikir bitti, sohbet oturduk, önüme mangalı koydular. Önce ateşe parmağımı soktum, soğuk rüzgar geldi. Bu işareten sonra elimle ateşi karıştırıp iri bir köz ateşi ağzıma aldım. Çorum'a vardığında bunu üstadıma anlattım. Onu bizim himmetimizle yaptın diyerek uyardı."

Ali Baba Dönemi

Mustafa Efendi, Bekir Baba'nın sağlığında hep hizmetinde bulundu. Onun vefatından sonra Bostancı Ali Baba'ya biat ederek Rıfai dergahında sebat etti.

Bir akşam Şeyh Ali Efendi, yanında bir seyyah ile Mustafa Efendi'nin çalıştırdığı kahvehaneye geldi. Çay kahve içtikten sonra giderlerken Mustafa Efendi, kapıya kadar çıkıp onları yolcu etmek istedi. Ali Efendi, bize gidiyoruz, sen de gel deyince kahvehaneyi kapatıp arkalarından hızla yürüyerek onlara yetişti. Yanlarına bir Çorumlu daha katılmıştı. Ulucami'nin avlusundan geçip caddeye çıkacakları sırada seyyah zat, Mustafa Efendi'yi işaret ederek, şu gençten şeyhlik kokusu geliyor, diyerek Ali Baba'ya manevi bir işaretle bulundu. Zira o seyyah, kemale ermiş bir zat idi.

Hacı Mustafa Efendi'nin hayatının büyük bir kısmı, otuz yıla yakını Şeyh Ali Efendi'nin hizmetinde geçti. Bostancı Ali Efendi, vefatından birkaç yıl önce onu halife tayin etmişti ama müritleri arasında ilan etmemişti. Vefatına yakın günlerde Hacı Mustafa Efendi'yi çağırarak birkaç müridini davet edilmesini istedi. Bunun üzerine yüze yakın mürit Ali Efendi'nin dergahında toplandı. Şeyh Efendi, dervişlerine hitaben, ömrünün sonuna yaklaştığını ifade ettikten sonra Hacı Mustafa Anaç Efendi'yi kendinden sonra halife tayin ettiğini açıkladı. Herkesin ona biat etmesini, ihtilafa düşmemelerini hatırlattı. Dervişlere ve Hacı Mustafa Efendi'ye nasihatlerde bulundu.

Görev Zamanı

Bu toplantıdan kısa süre sonra Bostancı Ali Efendi vefat edince Rıfai tarikatının sorumluluğu, Hacı Mustafa Anaç Efendi'ye intikal etti.

Hacı Mustafa Anaç, önce şehir içindeki dervişlerle diyalogu sıklaştırdı. Dervişlerin evlerinde, köylerde ve kasabalarda bulunan müritlerin hanelerinde zikir halkaları oluşturdu. Sonra ilçeleri ve yakın illeri dolaştı. Oradakilerle irtibatı sıklaştırdı. Onlara hep şöyle derdi:” Derviş, tarikatta ancak üç şey ile yol alır: Hizmet, bağlılık, cömertlik. Bunlardan biri dahi olmazsa onun yol alması mümkün değildir.”

Hacı Mustafa Efendi, derslerde esmasıyla Allah'ı zikretmenin yanı sıra Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'e salat ü selam getirmeye de çok önem verirdi: “Salavat-ı şerife, üç çeşit okunur. Birincisi, dilin salavat-ı şerife okurken kalbin başka şeyle meşgul olmasıdır. Bunun faydası olmaz, dökülüp gider. İkincisi, salavat-ı şerifeyi okurken Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'i hatırlamaktır. Bu durumda görevli melek, onu alıp O'na götürür, filanca ümmetinin hediyesidir, der. Üçüncüsü, O'nun huzurunda okuyor gibi okumaktır. Bu durumda salavat, doğrudan O'na ulaşır. En makbul olanı da budur. Bunları bilerek salat ü selam getirin.”

Cürün Mustafa Efendi, kendinden ders alan müritlerine genellikle rabıta vermezdi. Israrla rabıta isteyen bir müridine şöyle demişti: “Evladım, size henüz rabıta vermedik. Ders yapacağın zaman abdestli olarak kibleye doğru otur. Gözlerini yum, ölümü düşün. Ruhunu almak için ölüm meleği gelmiş, ruhunu bedeninden ayırıyor. Cesedini yıkayıp kefenliyorlar. Seni kabre koyan akraba ve sevenlerin gitmişler. Sorgu meleği gelip gök gürler, şimşek çakar gibi soru sormaya başlıyor. İşte bunları düşünerek derse başlarsın. Eğer içine korku ve ürperti gelirse bizim iki kaşımız arasına rabıta et, hayalen bak. O zaman ya biz, ya üstadımız, ya da pirimiz gelip senden o hali alırsın.” Rabıtay, müridine bu çerçevede izah etmişti.

Hacı Mustafa Efendi, özellikle kandil gecelerinde mutlaka bir camide zikir yapmaya gayret ederdi. Orada ateş burhanı göstermek mümkün olmadığından şiş ve kılıç burhanını tercih ederdi. Hıdırlık camii, en çok zikir yaptırdığı mekanlardandı.

Sıkıntıda Bile Hizmet

İhtilal dönemlerinde cemaat, tarikat ve kanaat önderleri hep gözaltına alınmışlardır. Bu bağlamda 1960 yılında gerçekleşen ihtilalde Hacı Mustafa Efendi de hapse atılmıştı. Orada müdürler, gardiyanlar ve mahkumlar, Şeyh Efendi'ye iyi davranıyorlardı. O da mahkumlara cezaevinin Hz. Yusuf (a.s.)'ın makamı olduğunu söylüyor ve burada ticaret yapamayacaklarını, aileleriyle görüşemeyeceklerini hatırlatarak “Vaktinizi boşa geçirmek yerine abdest alıp namaz kılın, bol bol ibadet yapıp sevap kazanın.”diyordu. Bu söz-

lerin etkisiyle cezaevinde namaz kılanlar çoğalınca yeni abdest alma yerleri ilave edilmiş. Cezaevinde gereksiz tartışmalar yerine huzur ortamı doğmuş. Bir müddet sonra Hacı Mustafa Efendi'nin suçsuz olduğu anlaşılıp tahliye haberi geldiğinde mahkumlar ve görevliler, onu gözyaşlarıyla uğurlamışlar.

Menkıbeleri

Hacı Mustafa Efendi'nin uzaktaki bir olayı müritlerine anında anlattığı olurdu. Bazen kişilerin içinden geçeni bilircesine hareket ederdi. Kendisine bu durumlar sorulduğunda “Haşa, biz gaybı bilmeyiz. Gaybı, ancak Allah bilir. Oralarda olanlar bize haber verilirse veya kalplerinden geçerken bize bildirilirse o zaman biz, haberdar oluruz.”derdi.

Mübarek gecelerde zikir ve sohbetten eve dönüşünde yatıp uyumazdı. Gecenin devamını zikirle geçirirdi. Hane halkına ve misafirlerine Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in aşk ve muhabbetini anlatırdı. Gece evde kendi başına zikir yaptığı zaman esmaları geçtikçe, eşi ve kızının anlattıklarına göre, evdeki çiçekler de esmaya göre değişik sallanırdı.

Cürün Hacı Mustafa Efendi, dünyadaki olayları yakından takip ediyordu. 1974 Kıbrıs Harekatının yapılacağını manen öğrendikten sonra Metin Balcı'yı çağırarak “Kılıcı bileğleyip keskinleştir de getir.” talimatını verdi. O gece odasına kapanmayı tercih etti. “Oğlum, bu gece şeyh, postundan ayrıl-mamalı.”dedi. Müritleri, sözün mahiyetini sabah haberlerinde Kıbrıs çıkart-masını duyunca anlayabildiler. Bir müridine de o gece Kıbrıs'ta savaşa bizzat katıldığını anlatmıştı. Komando bıçaklarını Çorum'da yine aynı şahsa bileğ-leten bir asker de, Kıbrıs harekatına katılmıştı. Orada gördüklerinin etkisiyle Çorum'a gelip Şeyh Hacı Mustafa Efendi'yi bularak kendisine intisap etmiş ve Rıfai tarikinden ders almıştı.

12 Eylül 1980 ihtilali öncesinde kardeş kavgası başlamıştı. Hatta Ço-rum'da cereyan eden olayların başlangıcında Çorum Ulucamii'nde bulunan Cürün Hacı Mustafa Efendi, cemaati tahriklere kapılmamaları ve provakas-yona gelmemeleri konusunda uyarmıştı. O günlerde ülkede bir karamsarlık

hakimdi. Ortaya çıkan kargaşayı kendilerine sorduklarında “Evladım, dün hava rüzgarlı, soğuk ve tipili idi, göz gözü görmüyordu ama bu gün sakin, pırıl pırıl bir hava var. Allah dilerse havayı bu şekilde sakinleştirdiği gibi olayları da sakinleştirir.” demişti. Gerçekten de o tarihte olaylar birden kesildi, ortalık sakinleşti.

Son Demleri

Hacı Mustafa Efendi, seksen yaşını geçmişti. Ama hala irşat görevini sürdürüyordu. O şevk ve heyecanından hiçbir şey kaybetmemişti. Ulucami’de yaptırdığı zikirde aynı coşkuyu yaşıyordu. Artık hastalık belirtileri görülme-ye başlamıştı. Müritleri arasında heyecan ve paniğe sebep olmamak için bir sohbetinde şöyle demişti:

“Çorum’da manevi zatlardan biri, bir gün dostlarını yanına toplamış. Bu gün sizi niçin topladım, biliyor musunuz, diye sormuş. Onlardan hayır cevabını aldıktan sonra, benim imanıma şahit olmanızı istiyorum. Çünkü ben, Allah’ın varlığına ve birliğine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, öldükten sonra dirilmeye, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah’ın yaratmasıyla olduğuna inanıyorum. Bundan sonraki yaşantımda nefis ve şeytanın etkisine düşmemeyi Yüce Mevla’mdan niyaz ediyorum. Yarın ahirette Allah’ın huzurunda buna şahitlik etmenizi istiyorum. Sizleri bunun için çağırdım, demiş.”

Aslında Şeyh Hacı Mustafa Anaç Efendi, bu olayı anlatırken müritlerinden de aynı şeyi istemişti. Zira vakti yaklaşıyordu.

1984 yılında amansız bir hastalığa yakalanmıştı. İstirabını dindirmek için sürekli olarak yüksek dozda ağrı kesiciler veriyordu. Müritleri, sevenleri akın akın ziyaretine geliyorlardı. Bir defasında ecelinin yaklaştığını müritlerine şöyle duyurmuştu:

“Bir gün dervişlerle sohbet ediyorduk. Bir ara içeriye Yusuf (a.s.)’ın girdiğini gördüm. Oysa gelen Azrail (a.s.) idi. Bize Yusuf (a.s.) güzelliğinde göründü. Heyecanlandım. Hayal mi görüyorum diye kendimi çimdikledim. Baktım canım acıdı.

-Efendim, herhalde emaneti almaya geldiniz, dedim. O da bana:

-Hayır, Mustafa Efendi, haber vermeye geldim. Daha vaktin var. Muharrem ayında geleceğim, dedi. Ama gününü söylemedi.”

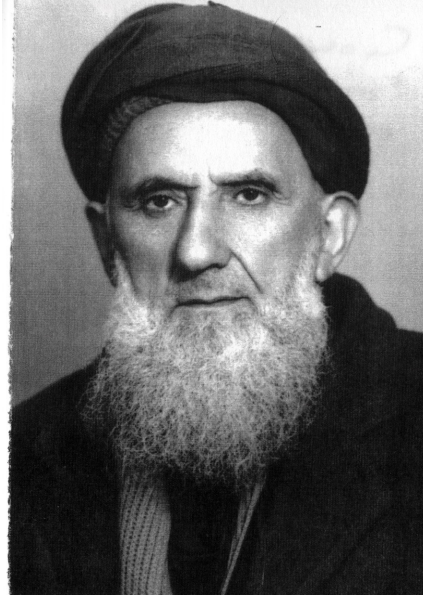
Bu durumda Hacı Mustafa Efendi’nin birkaç aylık ömrünün kaldığı anlaşıldı. Muharrem ayında 1984 yılı Eylül’ünün son gününde evinde ism-i celal zikri yaparak ruhunu Allah’a teslim etmiştir.

Cürün Hacı Mustafa Efendi’nin vefat haberi, kısa zamanda Çorum’da, köylerinde ve kasabalarında, Kırıkale, Amasya, Tokat, Vezirköprü, Karabük, Kayseri, Ankara, Nevşehir, Yozgat, İzmir, İstanbul gibi müritlerinin yoğun olarak yaşadığı illerde kulaktan kulağa ulaştı. Pazartesi günü cenaze namazı Ulucami’de kılınarak o muazzam cemaat eşliğinde Ulumezar’daki Rıfai şeyhlerinin yanına defnedildi.

Allah, rahmet eylesin.

KAYNAKLAR

1. İhsan Eskiürk: Bir Başka Yolculuk, Ankara- 2003, sh.32-56
2. Nuri Köroğlu: Hadimü’l-Fukara Abdullah Gürbüz Hazretleri, Hayatı- Şahsiyeti-Fikirleri- İrşadı, 2006-Konya, sh.70-92
3. Bıçakçı Metin Balcı ve Hacı Mustafa Dalkıran başta olmak üzere pek çok müridinden de bilgi alınmıştır.

Hacı Mustafa Anaç Efendi

Ulumezar'daki Kabri

MÜFTÜ MEHMET TEVFİK ERGUN

1880’de Malatya’nın Yeşilyurt ilçesinde doğmuştur. Altı yaşında iken babası Mustafa Efendi’nin yanından ayrılarak Malatya’da mahalle mektebine girmiştir. Oradan Gaziantep’e geçerek din eğitimine başlamıştır. Sonra Konya ve Kayseri’de Arapça, Fıkıh, tefsir gibi dini ilimleri tahsil ederek medrese eğitimini tamamlamıştır. Daha sonra sağlık sebepleriyle Çorum’a gelmiş ve Cami-i Kebir Medresesi müderrisi Kürt Hacı Mustafa Efendinin derslerine devam ederek 1906 yılında ondan icazet almıştır. Böylelikle Çorum’da da tanınmaya başlayan Mehmet Tevfik Efendi, Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi’nin torunu Salime hanımla evlenmiş ve buraya yerleşmiştir.

Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla seferberlik ilan edilince Mehmet Tevfik Efendi de medrese mezunu olduğu için yedek subay olarak Çanakkale cephesine gönderilmiştir. Orada düşmanla çarpışma esnasında birçok olayla karşılaşmıştır. Bir defasında savaşın en şiddetli anında mevzideki bir askerin “Cephanem bitti.” sözü üzerine o tarafa dönmesiyle vurulmaktan kurtulmuş, kurşun kulağının küpesini yakıp geçmiştir. Bunun takdir-i ilahi olduğunu hep anlatırmış.

Çanakkale cephesinden sonra Sina cephesine gittiğinde teğmen rütbesiyle bir askeri birliğe komuta etmiştir. Orada kardeşi Hüseyin’in de bulunduğunu fark ettiğinde onu yanına çağırmıştır. Kardeşi onu tanıyamamıştır. Sonra kardeş olduklarını anlayınca aralarında duygusal anlar yaşanmıştır. Mehmet Tevfik Efendi, o birlikten bir süre sonra ayrılmış ve bir daha kardeşinden haber alamamıştır. Savaş sonunda cephelerde gösterdiği yararlılıklar nedeniyle kendisine madalyalar verilmiştir. Askerlikten terhis edilince memleketine gitmeyip Çorum’a dönmüştür.

Askerlik sonrası yeniden memuriyete geçmiş ve Reşadiye ilkokulunda öğretmenliğe başlamıştır. O sırada yurdun bir çok bölgesi işgal edilmeye başlamıştır. Buna karşı Anadolu’da direniş hareketleri ortaya çıkmış ve Mehmet Tevfik Efendi, bu gelişmeyi yakından izlemiştir. Çorum’dan da bu direnişe destek vardır. Hoca Efendi de bu grubun içinde yer almıştır.

Mustafa Kemal Paşa’nın Sivas’ta kongre toplama kararı üzerine Çorum’dan iki delege gönderilecektir. Ancak bu giden kişilerin kim oldukları

veya nereye gittikleri sezilmemelidir. Velipaşaoğlu Şevket Bey, bu niteliklere sahip iki kişi önerir. Birisi Malatyalı Mehmet Tevfik Efendi, diğeri de Çorum İdadi Mektebi edebiyat öğretmeni Abdurrahman Dursun Beydir.

Mehmet Tevfik Efendi, Malatya'ya gidiyorum diyerek Çorum'dan ayrılmıştır. Abdurrahman Dursun Hoca da daha önce görev yaptığı Erzurum'a gitmek bahanesiyle yola çıkmıştır. Her ikisi de Sivas'ta buluşarak 4 Eylül 1919 tarihinde toplanan Sivas kongresinde Çorum'u temsil etmişler ve Kurtuluş Savaşı'nı giden yolda ilk kararları almışlardır.

Sivas'tan döndükten sonra Mehmet Tevfik Efendi, Çorum'da Milli Mücadele'nin hararetli savunucusu olmuş ve halkın da desteğini sağlamak için ateşli konuşmalar yapmıştır. Bu gayretlerinden dolayı mebus olarak meclise davet edilmişse de o, daha fazla siyasetin içinde olmayı tercih etmemiştir.

Mehmet Tevfik Efendi, 1921 yılında öğretmenlikten ayrılarak Alaca Müftüsü olmuştur. Bu görevde uzun yıllar kalmıştır. Daha sonra hocası Kürt Hacı Mustafa Efendi'nin görevden ayrılmasıyla boşalan Çorum Müftülüğü makamına atanmıştır. Bu görevde iken ilmi liyakati ile dikkati çekmiş ve birçok alimin bu kadrolara geçmesini sağlamasıyla da takdirle yad edilmiştir.

Çorum'da İmam Hatip Okulu'nun açıldığı yıllarda meslek dersleri öğretmeni sıkıntısı vardı. İşte bu dönemde Müftü Mehmet Tevfik Efendi de Arapça derslerine girerek genç neslin yetişmesine hizmet etmiştir.

Öğretmen, subay ve müftü olarak en az yarım yüzyıl ülkemize ve kentimize hizmet eden Mehmet Tevfik Ergun hoca efendi, 10 Haziran 1961 yılında vefat etmiştir. Büyük ve kalabalık bir cemaatin katılımıyla cenazesi Hıdırlık Mezarlığına defnedilmiştir.

Allah, rahmet eylesin.

Not: bu bilgiler, torunu Fikret Ergun'dan alınmıştır. Kendisine teşekkür ediyorum.

Hıdırlık Mezarlığındaki kabri

SERVET AHISKALI HOCA

Servet Hoca, Ahıska Türklerindendir. 1308/1892 yılında, Rusya hakimiyeti altındaki Gürcistan'ın Ahıska bölgesinde Varhan Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Dindar bir ailenin çocuğudur. Ailenin teşviki ile küçük yaşta Kur'an-ı Kerim okumaya başlamıştır. Gayret ve kabiliyetini gören hocaları, tahsiline devam etmesini tavsiye etmişlerdir. Ahıskada'daki çeşitli medreselerde önce Arapça öğrenmiş, fıkıh ve tefsirden icazet almıştır. Amasya medreselerinde yetişen hocasının da takdirini kazanmıştır.

Medrese tahsilinden sonra Ahıska köylerinde imamlık yapmaya başlamıştır. Bir yanda vaaz ve hutbeleriyle halkı irşat ederken bir yanda da talebe okutup yeni nesli yetiştirmeye gayret etmiştir. Bu dönemde evlenmiş ve çocukluğu karışmıştır. Üç oğlu ve bir kızı olmuştur.

Servet Hoca görevini büyük bir şevkle sürdürürken Çarlık Rusyası yıkılmış, yönetim Bolşeviklerin eline geçmiştir. Komünist rejimin din düşmanlığı ve dindarlara baskısı herkesçe malumdur. Dini ortadan kaldıracı için alimlere ve din görevlilerine aşırı baskı, şiddet ve katliama kalkışmıştır. İşte bu sırada Servet Hoca, oradan kaçarak Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır.

Hoca'nın Rusya'dan kaçıışı, başlı başına bir maceradır. Anlattıklarına göre Ruslar, bölgedeki alimleri, hocaları, din adamlarını geceleri götürüp idam ediyorlarmış. Bir gün Hoca Efendi'yi seven bir komşusu, kendisini uyarmış, bu gece seni götürecekler, kaç demiş. Hoca Efendi, eşiyle helalleşmeden ve dört çocuğunu bile öpmeden gece karanlığında evden kaçmış. Yanına komşu köyün imamı Halil Hoca'yı da alarak çileli bir yola koyulmuşlar.

Ahıska'dan Türkiye hududuna kadar diz boyu kar içinde geceleri yol alıp gündüzleri dağlarda saklanarak, yazıda yabanda buldukları yiyecekleri yiyerek günlerce yürümüşler. Yol uzun ve tehlikeli; kelle koklukta ilerliyorlar. O güç şartlar altında Türk hududuna ulaşıp askerlerimize teslim oluyorlar. Ancak bu gelenler kimdir, nedir, nereden gelip nereye gitmektedir, gerçekten zulümden kaçan bir mülteci midir, yoksa Rusların özel olarak gönderdiği bir casus mudur... gibi onlarca ihtimalle sorguya çekiliyorlar.

Sonunda Servet Hoca ve Halil Hoca'nın mülteci olduklarına inanılıyor ama yine de tedbir olarak Çorum'da gözetim altında yaşamalarına karar veriliyor. Böylece Servet Hoca ve arkadaşı Çorum'a geliyorlar.

Hoca Efendi'nin yapabileceği tek iş imamlıktır. Başkaca bir sanatı veya mesleği yoktur. İmamlık yapması da vilayetten özel iznine bağlıdır. O günlerde Uyuzgölü Köyü, imam aramaktadır. Muhtarın kefaletiyle bu köyde meccanen imamlık görevine başlamıştır. Orada iki sene görev yaptıktan sonra hak usulüyle Beydili Köyüne geçmiştir.

Beydili Köyüne geldiğinde Hoca Efendi yeni evlidir. Ama aklı, Ahıska'dadır. Orada kalan eşi ve çocuklarından haber alamamaktadır. Çorum'da evlendiği eşinden olan ilk çocuğu Mustafa Ahıskalı, Beydili köyünde doğmuş ve okul çağına kadar orada yaşamıştır. Orada kaldığı sürece Türkiye'ye iltica etmiş bir insan olarak Servet Ahıskalı, bizzat karakola giderek ikameti ile ilgili bilgi verirmiş, köy muhtarı da en az ayda bir, yaramaz bir halinin görülmediğine dair rapor verirmiş. Bu hal, uzun zaman sürmüştür.

Servet Hoca, bir yıl kadar Karapınar Köyü'ne gitmişse de tekrar Beydili Köyü'ne dönmüştür. Camide imamlık görevini yerine getirirken köyün çocuklarına o sıkıntılı günlerde Kur'an-ı Kerim okutma ve onları dini bilgilerle mücehhez olarak yetiştirmede hiç ihmal etmemiştir.

Servet Hoca, meşhur İkinci Cihan Harbi sırasında şehir merkezine gelmiştir. Bir müddet gizli gizli talebe okutmuşsa da geçim sıkıntısı da çekmiştir. Bir fetvanın müzakeresinde Çorum müftüsü Mehmet Tevfik Ergun'un dikkatini çekmiş, görev için müracaatını istemiştir. Yapılan imtihan sonucu İnyetullah Camii'ne imam-hatip olarak tayin edilmiştir. Bu görevde iken müftünün ısrarı ile Ramazan ayında Ulucami'de vaaz etmeye başlamıştır.

Müftü Efendi, Servet Hoca'nın bu görevde kalmasını yeterli bulmuyor, müftülüğe veya vaizliği geçmesi için ısrar ediyor. Mehmet Tevfik Efendi'nin teşviki ile Diyanet İşleri Başkanlığında açılan müftülük ve vaizlik imtihanına katılıyor. İbareye hakimiyetini ve ilmi durumunu gören hocalar, onu kadrosu açık olan bir ile müftü tayin etmek istiyorlar. Ama Servet Hoca, Çorum'u yurt edindiğinden buradan ayrılmak istemiyor. Bunun üzerine Çorum'a vaiz olarak tayin ediliyor.

Servet Hoca, bundan böyle Ulucami'de vaiz olarak halkı irşada devam ediyor. Aynı yıllarda Çorum'da yeni açılmış olan İmam Hatip Okulu'nda hoca sıkıntısı çekiliyor. İşte bu dönemde Servet Ahıskalı, İmam Hatip Okulu'nda Arapça, Tefsir ve Fıkıh gibi derslere girmiştir. Ayrıca kendisinden istifade etmek isteyen öğrencilere, ücretsiz özel ders vermiştir. Ders halkasında oğlu Mustafa Ahıskalı, Hayretin Karaman gibi ilim düşkünü gençler varmış.

İmam Hatip Okulu'nu denetlemeye gelen vali Rüştü Ülken, Servet Hoca'nın dersini dinlemiş, onun ilmine hayran olmuş. Arapça ve dini ilimlere de vakıf olan vali, onu makamına davet ederek ilmi sohbetlerde bulunur ve bundan büyük haz almış.

Hoca Efendi, hayatının son yıllarında hasta yatmış ve epeyce sıkıntı çekmiştir. 1964 yılında yetmiş iki yaşındayken vefat etmiştir. Cenaze namazı, yıllarca irşat faaliyetlerini yürüttüğü Ulucami'de kılınmış, Hıdırlık Mezarlığı'na defnedilmiştir. Türkiye'de bir erkek iki kız çocuğu kalmıştır.

Allah rahmet eylesin.

Not: Bu bilgiler, oğlu Mustafa Ahıskalı'dan alınmıştır. Kendisine teşekkür ediyorum.

Hıdırlık Mezarlığı'ndaki Kabri

MÜFTÜ MUSTAFA ÖZEL

Mustafa Özel Hoca Efendi, 1326/1910 yılında Gümüşhüne'nin Şirvan ilçesine bağlı Cengeriş (Alacahan) Köyü'nde doğmuştur. Babası Hacı Bilal Efendi, annesi ise Zeliha Hanımdır. O bölgenin Rus ve Ermeni çetelerin baskınları ve sonra da işgaliyle yaşanamaz hale gelmesi üzerine babası, annesi ve iki kardeşiyle birlikte bin bir meşakkate katlanarak açlık ve yokluk içinde Çorum'a göçmüşlerdir. Mustafa Hoca, o tarihlerde henüz dokuz yaşındadır. Devlet onları bir köye yerleştirmişlerse de onlar, birkaç köy değiştirdikten sonra Kuduzlar/ Yeşilyayla Köyü'ne yerleşmeyi tercih etmişlerdir.

Köye yerleşmiş olmalarına rağmen babasının arzusu, Mustafa'yı okutmak ve iyi bir tahsil görmesini sağlamaktı. Bu amaçla oğlunu, Çorum'daki Cami-i Kebir Medresesi'ne kaydettirdi. O yıllarda Anadolu'da Kurtuluş Savaşı başlamıştı. Medrese öğrencilerinin askerlikten muaf tutulmasına dair yasayı istismar eden pek çok asker kaçağı da medreseye kaydolmuştu. Bu durumu fark eden devlet erkani, askerlik çağına gelmiş medrese talebelerinin de askere gitmesini zorunlu kılınca medresede pek az öğrenci kalmıştı. Çok geçmeden medreselerin kapatılmasıyla ilgili yasa da çıkınca Mustafa Hoca, özel dersler alarak kendini yetiştirmeye karar verdi. Ulucami'de görev yapan Kürt Hafız diye maruf Mehmet Arif Efendi'den Kur'an-ı Kerim ve kıraat dersleri almıştır. Cami-i Kebir Medresesi eski müderrisi Kürt Hacı Mustafa Efendi'den uzun süre Arapça, Tefsir ve Fıkıh dersleri tahsil etmiştir. Ancak medreseler resmen kapatıldığı için her hangi bir icazet alamamıştır.

Askerliğini Kırıkkale'de yapan Mustafa Hoca, terhis olduktan sonra İskilip'te hak usulüyle imamlık yapmıştır. Buradan anne ve babasının ikamet ettiği Kuduzlar/Yeşilyayla Köyü'ne gelerek aynı usulle kendi köyünde imamlığa devam etmiştir. Bu dönemde Ortaköy nahiye müdürü İdris Efendi'nin kızıyla evlenmiş ve böylelikle köyüne yerleşmiştir.

Okumayı ve okutmayı çok seven Mustafa Hoca, burada görev yaptığı sürece kendi köyünden ve civar köylerden gelen öğrencilere ders vermiş, Kur'an-ı Kerim kıraatinin yanı sıra Arapça da okutarak çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Özellikle Karahacıp Köyü'nden çok kişiyi okutmuştur. Sonra Karahacıplıların ısrarına dayanamayarak imamlık görevine ve talebe okutmaya orada devam etmiştir.

Mustafa Özel Hoca'nın köylerdeki hizmeti, ellili yıllara kadar sürmüştür. Çocuklarının eğitimi amacıyla 1953 yılında Çorum'a yerleşmeye karar vermiştir. Alaybey Sokak'ta bir eve yerleşen Hoca Efendi, yazı Çarşı cemaatinin ısrarı üzerine, müftülükçe açılan imtihana girerek Abdibey Cami-ine kadrolu imam olarak atanmıştır. Burada resmi görevinin yanı sıra talebe okutmaya, onlara Arapça ve Fıkıh dersleri vermeye de devam etmiştir. Aynı hizmetini evinde de sürdürmüştür. Bu hizmetini tamamen Allah rızası için yapmış, hiçbir öğrencisinden bir ücret talep etmemiştir.

Aynı yılda açılan Çorum İmam Hatip Okulu'nda meslek dersleri öğretmeni bulmakta sıkıntı çekiliyordu. Çorum'un meşhur hocalarına derse girme teklifendi bulunulmuştu. Mustafa Özel Hoca da bu dönemde Arapça, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Akait gibi dini ilimlerde ders vererek genç neslin yetiştirilmesine büyük katkılarda bulundu.

Diyanet İşleri Başkanlığı, 1957 yılında vaiz kadrolarını doldurabilmek için imtihan açmaya karar vermişti. Yurdun her tarafından yüzlerce kişinin başvurduğu bu imtihana Çorum'dan Servet Ahıskalı ile Mustafa Özel katılmışlardır. Her ikisi de imtihanı kazanarak vaizlik hakkını elde etmişler ve Çorum Merkez Vaizi olarak atanıp görevlerine başlamışlardır.

1961 yılında Müftü Mehmet Tevfik Ergun'un emekliye ayrılmasıyla boşalan müftülük makamına, Ankara'da yapılan imtihan sonucu Mustafa Özel Hoca seçilmiştir. O yıllarda müftülük, Veli Paşa Cami'sinin avlusundaki iki odalı eski bir binada hizmet veriyordu. Müftünün yanında bir memur, bir de odacı vardı. Yıllar sonra müftülük, Azap Ahmet Camii'nin yeniden yapımıyla üst katındaki bölüme taşınmış ve orada uzun süre kalmıştır.

Mustafa Özel Hoca, müftülük makamında iken de Ulucami'de vaaz ve irşat hizmetlerini hiç aksatmamıştır. Sakin ve tane tane konuşmasıyla anlattıklarını cemaatin hafızasına yerleştirmeyi başarmıştır. İman esaslarını ve ilmiyal bilgilerini anlatırken cemaat, onu sınıfta dinliyormuş gibi dinlerdi. Tarafsız tutumu ve tartışmalı konulardan uzak duruşuyla herkesin takdirini kazanmıştı. Buna rağmen yetmişli yıllarda siyasi nedenlerle müftülükten alınarak önce Isparta'ya, ardından da Tokat'a vaiz olarak gönderilmiştir. Mustafa Özel, bu uygulamanın haksız olduğu iddiasıyla mahkemeye başvurmuş, davayı kazanarak tekrar müftü olarak Çorum'a dönmüştür.

İkinci müftülük dönemi, 1978 yılına kadar sürmüştür. Sonra idari görevi bırakarak ömrünün sonuna kadar Ulucami’de vaaz ve irşat hizmetine devam etmiştir.

Yetmiş yaşını aştığı sırada hastalanarak 22 Haziran 1981 tarihinde vefat etmiştir. Yıllarca vaaz ve irşadıyla içinde hizmet verdiği Ulucami’de kılınan cenaze namazından sonra çok kalabalık bir cemaatin iştirakiyle Hıdırlık Mezarlığında, Yusuf Bahri Türbesinden yukarı çıkarken sağdaki kabrine defnedilmiştir.

Allah, rahmet eylesin.

Not: Bu bilgiler, Mustafa Özel Hoca’nın oğlu Hakkı Özel’den alınmıştır. Kendisine teşekkür ediyorum.

Hıdırlık Mezarlığındaki Kabri

ZARİF BALABAN HOCA

Zarif Hoca, 1293/1877 yılında Erzurum'da doğmuştur. Ailesi, aslen Erzurum'un Horasan ilçesindendir. Babası Ömer Efendi ve annesi Fatma Hanım, tarihte meşhur 93 Osmanlı-Rus Harbi'nin Doğu Anadolu'da meydana getirdiği yıkımdan canlarını kurtarmak için oğlu Zarif'i de yanlarına alarak Anadolu içlerine gelmişler ve Çorum'a yerleşmişlerdir. İlk anda Tepecik Mahallesinde kendilerine yer gösterilmiş ama onlar Kunduzhan Mahallesinde ikamete devam etmişlerdir.

Ömer Efendi, oğlu Zarif'i okutmak istiyordu. Çorum'daki medreselere göndererek eğitime başlattı. Sonra daha ileri eğitim için Kayseri'ye gitmesine izin verdi. Zarif Hoca, buradaki hocaların teşvikiyle Ankara'ya gitti. Orada Aslanhane Medresesi'nde uzun yıllar okudu ve hafızlığını da burada tamamladı. Çorum'a döndüğünde Kürt Hacı Mustafa Efendi'den, başta Arapça olmak üzere dini ilimler tahsil etti.

O yıllarda ilk görev yerinin neresi olduğu bilinmemekle beraber yapılan bir imtihan sonucu Velipaşa Camii'nde imam ve hatip olarak vazifelen-dirildi. Maaşını Evkaf idaresinden alarak geçimini temin etmeye başlayınca evlenmeye karar verdi. Ailesince münasip görülen Emine Hanımla evlendi.

Zarif Hoca, genç ve heyecanlıydı. Cuma günlerinde ve ara vakitlerde vaaz etmekten büyük haz alırdı. Ateşli ve coşkulu vaazları nedeniyle toplanan cemaat, camiye sığmaz, avluyu bile doldururdu. Vaaz ve hutbelerinde hiç kağıda bakmaz, hep irticalen konuşurdu. Hutbesi de vaaz kadar uzun olurdu. Cemaatin çoğu esnaf olduğu için hutbeyi uzatmasından şikayetçi olanlar olurdu. Ama onu seven cemaatin ısrarıyla Zarif Hoca, Ulucami'de de vaaz etmeye başladı. Böylece daha geniş kitlelere sesini duyurma imkanı buldu. Vaazlarında cemaate, anlayabilecekleri dille hitap ederdi. Konuları canlı örneklerle anlatırdı. Konunun heyecanını önce kendi yaşırdı. Cemaatte o coşkuyla Hoca Efendi'yi dinlerdi.

Zarif Balaban Hoca'nın vaazlarını dinlemiş birçok insan, camide o günlerde yaşadıklarını ve hissettiklerini gözyaşlarıyla anlatıyorlar. Anlatılanlara göre yağmurun kıt olduğu ve kuraklığın şiddetinden mahsulün kavrulmak üzere bulunduğu bir yılda Zarif Hoca, vaazının sonunda yağmur duasına baş-

lıyor. Duanın yarısında şiddetli bir yağmur bindiriyor ki çatısı tamirde olan caminin içi suyla kaplanıyor. Hoca Efendi ve cemaat, rahmetten memnunlar. Dua, şükür ve hamd etmeye devam ediyorlar. Ulucami'deki bu olay, Çorumluların hafızasında hala yaşıyor.

Zarif Hoca'nın üç oğlu, iki kızı dünyaya geliyor. Oğullarından Ahmet Balaban, Kunduzhan Camii'nde imamlık yaptı. Diğer oğlu Mehmet Hafız ise bazı köylerde imamlık yaptıktan sonra diğer kardeşi Bahri gibi esnaflığa devam etti.

Hoca Efendi, elimizdeki resmi yazışma belgelerine göre hayatının son demine kadar Velipaşa Camii'ndeki görevine devam etmiştir. Bu noktada Hayrettin Karaman hocamızın naklettiği bir hatırayı buraya almakta fayda vardır:

“(Menderes döneminin ilk yılında) ezanı aslına uygun olarak okumakla ilgili kararını Zarif Hoca da radyodan duymuş. Zarif hoca, Çorum'un meşhur hocalarındandı. Kayseri'den icazetli, hatimle teravîh kıldırarak kadar sağlam hafız, halkı çok etkileyen hutbe ve vaazlar yapan, birçok insanın ıslahına vesile olan bir hoca efendi idi. Ezanın serbest kılındığı gün Hoca Efendi yaşlı olduğu için “Aman beni sabah namazında minareye çıkartın” demiş. Sabah ezanı vakti Hoca'yı minareye çıkartmışlar. Büyük bir coşku ile ezan-ı Muhammediyeyi okumaya başlamış. Hem okuyor, hem ağlıyormuş. Halk da sabahın o saatinde kendilerini dışarı atmışlar, ağlayarak ezanı dinlemişler ve birçok insan gelip Hoca'nın arkasında heyecanlı bir sabah namazı kılmışlar.” (H. Karaman: Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım e Hatıralar 1/33-34)

Yaşı bir hayli ilerlediği için sağlığı bozulmuştur. 1956 yılının Aralık ayında ebedi aleme irtihal etmiştir. Ulucami'yi dolduran cemaatin gözyaşları arasında kılınan cenaze namazından sonra Ulumezar'da Doruk Mezar'ın kible tarafındaki kabrine defnedilmiştir.

Allah, rahmet eylesin.

Not: Zarif Hoca hakkındaki bilgiler, torunu Vaiz Salih Balaban'dan alınmıştır. Kendisine teşekkür ediyorum.

Ulumezar'daki Kabri

URLU HAFİZ**ARİF GEVENCİ HOCA**

Arif Hoca, 1887 yılında Çorum’da doğmuştur. Camiikebir sokakta bulunan evlerinde büyümüştür. Camiikebir Medresesi’nde hafızlığını tamamladıktan sonra 36 yaşına kadar dini ilimleri tahsil etmiştir. Başta Kürt Hacı Mustafa Efendi olmak üzere devrinin alimlerinden ders okumuş ve icazet (diploma) almıştır.

Tahsilini tamamladıktan sonra yapılan imtihan sonucu Ulucamii imam-hatiplik görevine ataması yapılmıştır. Düzgün kıraati, veciz ifadesi ve belîğ hitabeti ile göz doldurmuştur. Kendisinden Recep Camcı, Mehmet Büyük Kareli, Mehmet Usta, Kılıçörenli Abdullah Ekin, Hakkı Bilal gibi çok sayıda kişi des almış ve kendisini her zaman övgü ve saygıyla anmışlardır.

Arif Gevenci Hoca, Çorum’da “Urlu Hafız” diye bilinmektedir. Camii imam-hatiplik görevinden başka Nakşabendi tarikatına mensubiyeti ve tasavvuf alanındaki manevi mertebesi ile bilinir. Talebeleri ve yakın akrabaları tarafından hakkında çok sayıda menkıbe anlatılmaktadır.

Arif Hoca, Ulucami’deki görevinde maaştan başka bir gelir kabul etmemesiyle de meşhurdur. Geçim sıkıntısı çekmesine rağmen başkalarına yük olmamış, elinin emeğiyle geçinmeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda mutafık, dokumacılık yapmış, hatta Tokatlı bir ustadan öğrendiği yazma basma tekniğini Çorum’da uygulamıştır. Bir çok dokuma tezgahına iş vermiş ve onların ürettiği malları Merzifon ve İstanbul piyasasında pazarlamıştır.

Kendisi Nakşibendi tarikatına mensuptur. Gizli zikri tercih etmiştir. Ancak çevresindeki pek az kişiden başkası onun tasavvuf yolunu bilmemektedir.

Bu yoğun iş temposuna rağmen Ulucami’deki görevini hiç aksatmamıştır. 1951 yılında vefat edinceye kadar bu görevini devam ettirmiştir. Vefatından sonra vasiyeti gereği kitapları, Hakkı Bilal’e verilmiştir.

Geride iki oğlu ve iki kızı kalmıştır. Kabri, Hıdırlık Mezarlı’ğında Kereb-i Gazi Türbesi’nin arka kısmındadır.

Urlu Hafız hakkında birçok şey anlatılır. Menkıbelerinin dışında ders ve öğüt mahiyetindeki şu davranışını anlatmakta yarar görüyorum.

Hoca Efendi, kasaptan kendisi et almazmış. Evindeki çocuklarından birini veya başka bir kişiyi göndererek et aldırırılmış. Niçin böyle yaptığı sorulunca, halkın kendisine gösterdiği saygıdan dolayı etin iyi yerlerinden vermesinden endişe ettiğini söylemiş. Bu nedenle kasaptan et alacak diğer insanların kendisine hakkı geçeceğinden dolayı kul hakkıyla Yüce Allah'ın huzuruna gitmekten korktuğunu anlatırılmış. Onun için evine alacağı eti, başkasına para vererek aldırırılmış. Aynı hassasiyeti, sebze-meyve alışlarında da gösterirmiş.

Ruhu şad, مکانی cennet olsun.

Arif Hoca'nın Hıdırlık Mezarlığı'ndaki kabri

PİR BABA

Pir Baba, Üveys el-Karani evladından Şeyh Zeydeddin'in hizmetinde bulunup sonradan postnişin olmuş bir şeyhtir. Şeyh Zeynettin, eski ifadeyle şehrin doğu tarafında bulunan Samsun Caddesi çevresindeki büyük kabristanda metfun bulunmakta idi. Onun hayat ve vefatında yanında bulunan Piri Baba da ölünce yanına defnedilmiştir. Bunun üzerine buraya bir türbe inşa edilmiştir.

Buraya ilk zaviyeyi Emir Hasan yaptırmıştır. Oğlu Ahi Ahmet de babasının yaptırdığı bu Şeyh Zeyneddin Tekesine arazi vakfetmiştir. Tekke, halk arasında Piri Baba tekkesi diye bilinir. Vakfiye tarihi, hicri 768, miladi 1366'dan önceye aittir. Arazinin bir kısmı kışla yanından Yaydığın Köyüne giden yol ile Derinçay arasındadır. Bir başka kısmı da günümüzdeki park bölgesinde ve A. Lisesi arsasındadır.

Ahi Ahmet 768 h. 1366 m. tarihli vakfiyesinde bu tekkenin ihtiyaçları için harcanmak üzere pek çok arazisini ve tarlalarını vakfetmiştir. Vakfiyesinde mezkur tekkenin tamir ve eski şeklinin muhafazası için gereken harcamaların yapılmasını tekkede daimi çalışan görevlilerin ücretlerinin verilmesini, tekkeye gelip giden ziyaretçi ve misafirlerin doyurulmasını, artanın da kasabada bulunan fukara ve yoksullara dağıtılmasını şart koşmuştur. Bu vakfiyede şahitler arasında Ahi Hayrettin Hıdır b. Ömer adlı bir ahinin de adı geçmektedir.

1530 tarihli muhasebe defterinde Çorum'a bağlı Karahisar Temürlü Alacahöyük nahiyesinde yer aldığı tespit edilen Ahi Ahmet Zaviyesi'ne ait vakfın hasılatı 300 akçe idi. (Ahilik Ans.I/28)

1576 tarih ve 583 numaralı Rum Evkaf Defteri'nde "Vakf-ı Zaviye-i Baba Piri, der-bala-yı şehr-i Çorum" şeklinde geçmektedir. Zaviyenin mescidine 1832 yılında minber konularak camiye dönüştürülmüştür. Derbendi el-Hac Hüseyin Efendizade Abdurrahman Halife, zaviye vakfından sülüs hisse almak suretiyle buraya hatip tayin edilmiştir. O tarihten itibaren camide Cuma ve bayram namazları da kılınmaya başlanmıştır.

Bu zaviyeye Paşa, Ezil, ve Serpin Köylerinin arazilerinden pek çok yer vakfedilmiştir. 1845 yılında Azap Ahmet Mahallesinde ikamet eden Tekke-

nişinoğullarından Hacı Seyit, Ahmet, Hasan ve Hızır adlarında dört kişinin zaviyedarlık yaptığı bilinmektedir.

1868 tarihli berat kaydında zaviyenin Veysel Karani tarikatına mensup olduğu zikredilmektedir. Bu nedenle Veysel Karani evladından Hasan, Osman, Ömer b. Seyyid Murat adlı kişiler tekkenişinlik hakkına sahip olmuşlardır. Buranın Merzifon'daki Piri Baba zaviyesiyle sadece isim benzerliği vardır.

Ali İzzet Efendi, çoğunlukla Pir Baba türbesinin baş ağrısı çekenler tarafından ziyaret edildiğini ve şifaya kavuşacaklarını inandıkların zikretmiştir. Günümüzdeki insanların da buranın bir zamanlar mezarlık olduğunu düşünmelerini ve halen altında yatan binlerce insanın bulunabileceğini düşünerek hareket etmelerini tavsiye ederiz.

Pir Baba zaviyesi, kapatıldığı 1925 tarihine kadar, yaklaşık 550 yıl hizmet etmiştir. Bu tarihten itibaren tekke ve türbe, haziresiyle birlikte yıkılmıştır. Piri Baba Camii ile ilgili araştırması sırasında Abdulkadir Dündar'ın tespitine göre Evkaf Umum Müdürlüğü 10.11. 1929 tarih ve 105 sayılı tezkere ile Pir Baba Kabristanı ve bu kabristan dahilindeki cami ve türbenin bir kısmının Çorum belediyesine, büyük bir kısmının da Muallim Mektebi yapılmak üzere İl Özel idaresine devri/satışı konusunu Bakanlar Kuruluna teklif etmiştir. Bakanlar Kurulu da 27.11.1929 tarihli kararıyla bu teklifi onaylamıştır. Hayrat Satış Kütük Defteri'ndeki kayıtlardan Pir Baba Cami, Türbesi ve mezarlığının bir bölümünün 04.09.1942 tarihinde Bakanlar Kurulu kararına istinaden iki bölüm halinde satıldığı anlaşılmaktadır.

Pir Baba Kabristanı uzun yıllar kendi haline terk edilmiştir. Bölgeyi bilen yaşlılardan dinlediğime göre mezarlar kaybolmak üzeredir. Bugünkü Pir Baba Çamlığından arkasındaki ev ve okullara, hatta bir arka caddenin bile ötesine uzanan kabristandan günümüzde eser kalmamıştır.

Çorum Belediye Başkanı Baha Çorbacioğlu tarafından buranın parka çevrilmesine karar verildiğinde büyük kabristandaki mezarların sahiplerinin cenaze bakiyelerini taşımaları için bir duyuru yapılmıştır. Bazıları ecdadının mezarlarını taşıyabilmiş, kalan kısmı da kazılar sırasında ortaya çıktıkça toplanıp belediye araçlarıyla Ulumezar'ın Doruk Mezar kısmının güney yamacına taşınmıştır. Taşıyan işçilerin anlattıkları bazı haller, adeta menkıbe niteliğindedir.

Bu taşınma sırasında günümüzdeki çamlığın doğu ucunda olduğu sanılan Pir Baba ve Şeyh Zeynettin hazretlerinin mezarlarının ne olduğu bilinmemektedir.

Pir Baba Çmlığı

ŞEYH MEHMET BABA

Şeyh Mehmet Baba, Pembe Ömer namıyla meşhurdur.

Nakşibendi tarikatının Üveysiye kolundan Turhal şeyhi merhum Hacı Mustafa Efendi hazretlerinin halifelerindendir. Keşfi açık, kerameti bol bir zattır. Kendisi ve kardeşi Hacı Hafız, sonra Mevlevihane olarak kullanılan makamın mescidi sahasında metfundurlar.

Ali İzzet Efendi, bu bilgilerden sonra Turhal şeyhinin Mehmet Baba'yı Çorum'a gönderişini şöyle anlatır:

“Turhal şeyhi Hacı Mustafa Efendi, Mehmet Baba'yı Çorum'a halife tayin ettiği esnada ona hitaben; ‘Oğlum, memleketine vardığında evini kazasın. Göreceksin ki bir tarik-i aliden bir zat-ı alinin cesedi ortaya çıkacaktır. Orayı ayin icra etme yeri edinesin.’ buyurur. Bunun üzerine memleketine döndüğünde emre uyarak evini kazar. Gerçekten de bir zat-ı alinin cesedi ortaya çıkar. Bundan böyle bu kabrin kible tarafında bir yeri zikir icra mahalli edinmiştir. Kabrin üstüne de türbe inşa ettirerek Nakşibendi tarikatının ayırıcı işaretini koymuştur. Daha sonra burayı eski Çorum müftüsü Madanzade Mehmet Hilmi Efendi tamir ettirdiğinde mimarları Mevlevi olduğu için Mevleviliğin ayırıcı işaretini olarak yukarısına alçı kireçten uzunca bir külah şekli yaptırmıştır.”

HACI ALİ BABA

Şerbetçizade Hacı Ali Baba, halen Mevlevi dergahı olarak bilinen Nakşibendiliğin Üveysiye kolunun hangahında metfundur. Sağlığında üzerine türbe yapılmamasını vasiyet etmesine rağmen bu dikkate alınmayarak üzerine birkaç defa türbe inşa edilmiştir. Allah tarafından bu türbeler yıkılınca daha sonra dört direk üzerine kar ve yağmurdan koruyabilecek şekilde tavanı da bulunan kubbe gibi bir güzel türbe yapılmıştır.

Hacı Ali Baba, Hıdırlık'ta hususi türbesinde yatan meşhur alim Yusuf bahri Efendi'nin talebelerindendir. Yusuf Bahri hazretleri 1829 yılında vefat ettiğine göre onun vefatı daha sonraki yıllarda olmalıdır.

Daha sonra bu dergahın tamir ve bakımını yine Yusuf Bahri Efendi'nin talebesi olan Çorum müftüsü Mehmet Hilmi Efendi gerçekleştirmiştir. Aslında bir Nakşi dergahı olan bu mekanın nasıl Mevlevihane'ye dönüştüğünü Şeyh Mehmet Baba konusunu işlerken belirtmiştik.

MUSTAFA ZARİF EFENDİ

Kurtoğlu Hacı Süleyman Ağa Medresesi'nin ilk müderrisidir. Ayrıca müftü Mehmet (Hilmi) Efendi merhumun birinci halifesidir. Müftü Mehmet Hilmi 1845 yılında vefat ettiğine göre Mustafa Zarif Efendi, 19. yüzyıl ortalarında yaşamış olmalıdır.

Adı geçen müftünün merhum validelerine bazı yönlerden kul hakkı taalluk ettiği için kabrinde azap olunduğu keşif yoluyla öğrenilir. Bundan kurtulabilmesi için o hakkın kimlere ait olduğunun ortaya çıkarılmasına ve bilinmesine ihtiyaç duyulur. Bunu tespit görevi Mustafa Zarif Efendi'ye verilir. Mustafa Zarif Efendi de manevi gücünün kemalinden talep edilen bu zor görevi yüklenince hak sahiplerinin kimler olduğunu manevi keşif yoluyla meydana çıkartıp hocasına arz eder. Müftü de hak sahiplerini bulup gerçek haklarını ödeyerek annesi için helallik diler. Böylece annesi, kabir azabından kurtulur.

Bu hal, daha sonra Mustafa Zarif Efendi'den el alan halifeleri ve öğrencileri tarafından anlatıla gelmiştir.

Ali İzzet Efendi, bu bilgileri verdikten sonra Mustafa Zarif Efendi'nin kabrinin Büyük Tut Dede Kabristanı'nın sağ tarafında olduğunu belirtir ancak ayrıntı vermez. Onun için günümüzde ziyaretine imkan kalmamıştır.

KEYYALİ VELİ DEDE

Keyyali Veli Dede, Nakşibendi tarikatı halifelerindendir. Zincircilik sanatıyla meşgul olduğu sırada oşür hasılatını bizzat ölçüp Miri İdaresine teslim ettiğinden dolayı keyyali (yani dürüst ölçen) lakabıyla bilinmektedir.

Soyundan birkaç vali ve müftü yetişmiştir. Valilerden Büyük Hacı Hasan Ağa, şehre hayrına han, dükkan ve değirmen yaptırmıştır. Müftülerden Hacı

Mehmet Hilmi Efendi, medrese yaptırmıştır. Sonra gayrimenkullerinden gelen gelirleri, o medrese ile Cami-i Kebir'in minaresinde Ramazan-ı Şerif'te fişek atılması ve camiyle helasında ışık yakılmasına vakfetmiştir.

Bu velinin hırkası ve tacı bugün evladının evinde saklanmaktadır. Orayı ziyaret edenler görebilirler. Kendisi de Çiftlik Mezarlığı'nda metfundur.

Ali İzzet Efendi, yukarıdaki bilgileri verdikten sonra kadınların ve erkeklerin burayı sık sık ziyaret ettiklerini, böylece Allah katında dileklerine nail olmak için tevessül ettiklerini nakleder.

SEYYİT OSMAN EFENDİ

Seyit Osman Efendi, Hoşafcızaade diye meşhurdur. Asrının vera ilmi sahibi ve kemal ehliendir. Hicri 1186/Miladi 1722 tarihinde vefat edince Cami-i Kebir'in doğu tarafındaki pencerenin önüne hazırlanan kabrine defnedilmiştir. Şimdi burası, caminin avlusunda dinlenme bahçesi olarak yeniden düzenlenmiştir.

Kerametlerinden olarak leylekler, gelişlerinde önce ziyaret için Osman Efendi'nin Azapahmet Mahallesi'ndeki evine inerler, oradan yuvalarının bulunduğu yerlere dağılırlarmış. Dönüşte de yine orada toplanıp gidecekleri yerlere giderlermiş. Bu hali görenler, hep anlatmışlardır.

Ali İzzet Efendi, bütün bu bilgileri anlattıktan sonra evlatları tarafından kullanılan evinde Seyit Osman Efendi'nin oturduğu makamın halen bulunduğunu kaydeder.

ŞEYH EYÜP SULTAN

Şeyh Eyüp hazretleri, kendi adıyla anılan Şeyheyüp Mahallesi'nde (Kale Mahallesinde) bulunan mezarlıkta yatmaktadır. Günümüzde bu mezarlık bulunmamaktadır. Ancak Abdülbaki Paşa Caminin batı tarafı ve Zafer ilkokulunun büyük bir kısmının mezarlık olduğunu anlatanlar pek çoktur.

Şeyh Eyüp, aslen Çorumludur. Tanınmış tüccarlardandır. Bir gün ticari maksatla İzmir'e gider. Orada kamil bir mürşit ile karşılaşır. Ona intisap eder.

Bu esnada şeyhi, elinde bulunan sermayesini denize atmasını emreder. O da emre uyup derhal denize atar. Bunun üzerine Çorum’a şeyhin halifesi olarak döner.

Şeyhi, memleketine dönüşünde Abdülbaki Paşa Cami-i şerifinin (Velipaşa Camiinin) sofasında iki rekat namaz kıldıktan sonra evine gitmesini emretmiştir. Onun için dönüşte emir olunduğu şekilde namazını o camide kıldıktan sonra sol tarafına baktığında denize attığı sermayesini tamamıyla hazır bulur. Bu olayı bizzat kendisi müritlerine nakletmiş olduğundan dolayı halk arasında dilden dile dolaşmaktadır.

Ali İzzet Efendi, yukarıdaki bilgileri verdikten sonra kabrinin halkın ziyaretgahı olduğunu belirtse de bugün yeri bilinmemektedir. Daha önceleri bir halk inancı olarak çocukları çok ağlayan kişiler, çocuklarının saçlarından bir miktar kesip kabrinin üstüne serperler ve çocuğu da kabrin üstüne bir süre yatırırılmış. Allah’ın izniyle çocuğun iyileşeceğine inanırlarmış.

ŞEYH KEREM ISSÎ

Şeyh Kerem Issi’nin asıl adı Hacı Mustafa’dır. Hicri 1119 Miladi 1707 yılında vefat etmiştir. Kabri Ulumezardadır. Şeyh Efendi’nin Şeyh Eyüp Mahallesi (Kale Mahallesi)nde bulunan Ömer Dedeoğlu’nun evinde ikamet ettiği odasında makamı mevcuttur.

Şeyh Kerem Issi’nin halifesi Elvançelebi Köyü’nden Halil Efendi de hicri 1169/miladi 1756 senesinde Rebiulahir ayının 23. günü vefat edince şeyhinin yanına defnedilmiştir.

Şeyh Kerem Issi, Meşhur kütüphaneci Eşref Ertekin’in dedesinin babasının şeyhi imiş. Vefatından sonra asası, bu silsile ile Tekkeli Hocaoglu’nun odasına intikal etmiştir. Bu nedenle asa, halen bu ailededir.

Şeyh Kerem Issi’nin pabuçları da Velipaşazadelerin muhafazasında olduğu söylenir. Hatta ağzı gözü eğilen kimseler müracaat ederek mes ettiklerinde yani dokunduklarında Allah’ın izniyle şifaya kavuşacaklarına inanırlarmış.

KARA ALİZADE ABDURRAHMAN EFENDİ

Abdurrahman Efendi, Süleyman Feyzi Paşa hazretlerinin Çorum’da yapımını gerçekleştirdiği kütüphanesinin hafız-ı kütübü (tüm kitaplarının hafızı) olarak meşhurdur. Sağlığında duasını almak için ziyaret edilen bir ulu zat imiş.

Vefatında vasiyeti üzerine Cami-i Kebir yakınındaki kabristanın sol yanına defnedilmiştir. (Buranın kaldırılışında bir yere taşınıp taşınmadığı bilinmemektedir. Önceki haliyle) her kesimden insanın ziyaretgahı imiş.

Kara Alizade Abdurrahman Efendi, Çorum’un en bilgili alimlerinden Damatoğlu Ebubekir Edip Efendi hazretlerinin yazdığı edebi kasidesine güzel bir şerh yazmıştır. Damatoğlu Ebubekir Edip Efendi, Sultan III. Selim’in hocalarındandır ve türbesi İstanbul’da Eyüp Sultan kabristanında yol üzerindedir.

SOFU MEHMET EFENDİ

Tabakhane civarında Medrese Mahallesinde (Kunduzhan Mahallesinde) Muzaffer Paşa Cami-i Şerifinin batı penceresi önünde ahşap türbesinde yatmaktadır. Eskiden buranın Halveti dergahı olduğu, bazı resmi kayıtlarda görülmektedir.

Sofu Şeyh Mehmet Efendi’nin 893/1487 m. tarihinde bir vakıfta bulunduğu bilinmektedir. Mecitözü civarındaki Hacı Köyü’nde bulunan mülklerini Muzaffer Paşa Camiine vakfediyor. Vakfiyesinde bu mülklerin gelirleriyle bu camide her Perşembe günü öğleden önce üç yüz cüz okutulmasını, bunun Hz. Peygamber (s.a.v.) başta olmak üzere enbiya ve evliyanın ruhuna ve kendi ruhaniyetine bağışlanmasını istiyor.

Bu vakıf, kendisi öldükten sonra evladına ve torunlarına geçmiştir. Yıkılan Muzaffer Paşa Camiinin yanındaki türbenin Sofu Mehmet Efendi’ye ait olduğu söylenir. (Bak: Tayyar Anakök, Çorum Tarihi, sh.67)

Ali İzzet Efendi, Sofu Mehmet Efendi hakkında şu ilaveyi de yapıyor: “Son dönem muhaddislerinden Yusuf Bahri Efendi’nin mükāşefe yoluyla tespit edip haber verdiğine göre Sofu Mehmet Efendi, Çorum şehrinde kırk yıl kadılık/hakimlik yapmıştır. Bu durum, Yusuf Bahri hazretlerinin müritleri ve talebelerinden öğrenilmiştir.”

ARAP DEDE

Esved-i Yemeni diye meşhurdur. Şehrin güneyinde Nurettin Bey Caddesinde Arapdede öğrenci yurdunun içinde metfundur. Eskiden hacı uğurlama işleri türbenin çevresinde yapılmış. Orada dualar edilir, yola çıkan herkesin salimen geri dönmeleri için orada Allah’a niyazda bulunulmuş.

Ali İzzet Efendi’nin naklettiğine göre Arap Dede, Zile’nin güneydoğusunda metfun bulunan Bektaşî temsilcilerinden Şeyh Nusret hazretlerinin halifelereindir. Arap Dede arkadaşlarıyla birlikte tarikata süluk ettiklerinde şeyhleri, her biri değişik renkte bir taş bulup getirmelerini emreder. Onlar da birer taş bulup getirerek huzuruna arz ederler. Şeyh, o taşların her birini bir tarafa atarak onlara; “O taşları hangi şehirde bulursanız sizi o şehre halife nasp ve tayin eyledim. Orayı yurt edinip yerleşiniz.” diye ferman buyurur.

Arap Dede de o taşı Çorum şehrinde bulur. Burayı yurt edinip yerleşir. Türbenin olduğu yerde irşat faaliyetlerine başlar. Müslüman halka bu uğurda çok gayret ve çaba sarf eder. Bütün bunların Arap Dede’nin şeyhi Nusret Efendi’nin zaviyesinde bulunan Velayetname’de yazılı olduğu zikredilir. Vefatından sonra üzerine türbe yapılmıştır. Ancak günümüzde burası şahısların mülkiyetinde olup yerinde öğrenci yurdu bulunmaktadır.

Arap Dede Türbesi

ÜMİT HALİFE

Ümit Halife, eskiden kendi adıyla anılan mahallede, günümüzde Çepni Mahallesi diye bilinen yerde Ümit Halife Mescidinin mahfelinde yatmaktadır. Zile’de yatan Şeyh Nusret hazretlerinin halifelerindendir.

Arap Dede’nin (Esved-i Yemeni’nin) arkadaşlarından. Şeyh hazretlerinin o meşhur taşları attığında biri de o mahalle isabet ettiğinden Ümit Halife, buraya yerleşmiştir. Yine bu husus, Şeyh Nusret Velayetnamesi’nde görülmüştür. Ümit Halife, burada irşat faaliyetlerini sürdürmüştür.

SEFER BABA

Asıl adı Mehmet’tir. Nakşibendi tarikatı terbiyesi almış, dünyayı terk etmiş, münzevi hayat yaşamış bir zattır. 1256 (miladi 1840) tarihinde vefat edince Hıdırlık mevkiinde bulunan Suheyb-i Rumi hazretlerinin türbelerinin yanına defnedilmiştir. Ancak mezar taşı ve yeri bulunamamıştır.

Vefatından tahminen altmış sene kadar sonra kabrinin tamiri esnasında alınca kazma isabet edince vücudu zinde olanlar gibi kan eseri olduğu rivayet edilmiştir.

Ali İzzet Efendi, şu bilgileri de ilave eder:

Sefer Baba, kardeşiyle sohbet ettiği sırada Hızır aleyhisselam, onların maişetlerini genişletmek üzere ziyaretine gelir. Sefer Baba, cevap olarak maişetlerinin yeterli olduğunu belirterek fazlasını kabul edemeyeceğini söyler. Bu durumu kardeşi nakletmiştir. Bu ve benzeri halleriyle ulaştığı merteye, tevatürle şöhret bulmuştur.

İSA HALİFE

İsa Halife, kendi adıyla anılan mahallenin, günümüzde Çöplü Mahallesi’nin merkezinde İsa Halife Camiinin bitişiğın, ahşaptan yapılmış hususi türbesinde (günümüzde son cemaat mahallinde) metfundur.

İsa Halife, kendi adıyla anılan mescidi 1004/1595 yılında yaptırmıştır. 1145/1732 tarihinde kadiya müracaat edilerek buraya bir minber eklenmesine izin alındıktan sonra bu mescit camiye çevrilmiş ve bir de hatip tayin edilmiştir.

Aynı bölgede ismi bilinmeyen bir zat Sakallı Osman'ın evinde, bir zat da Kadıçırağı namında birinin evinde yatmaktadır.

Halk inanışına göre İsa Halife'nin kabrini ziyaret edenler, teberrüken kandil yakarlar. Gece yanığı için ziyaret edenler, bu yanık benzeri yaralardan kurtulacaklarına inanırlar.

İsa Halife camii içindeki kabri

HACE AHMET VE HACE YUSUF

Emir Ahmet Mahallesi (Üçtutlar Mahallesi) Kırklar Medresesi'nin camisinin bitişiğinde ahşap türbesinde yatmaktadırlar. Her iki zatın da pek çok vakfiyesi vardır. (Bak: Çorumlu Dergisi, yıl-1942, sayı 51-52)

Kırklar Medresesi, günümüzde Tanyeri İlkokulu'nun bulunduğu yerdeydi. Orada 20. yüzyılın başlarında medresenin yanı sıra cami ve mezarlık da bulunmaktaydı.

Bu türbenin bulunduğu yerde yağmur yağmadığı zamanlarda yağmur duasına çıkılmış. Şiddetli rüzgarın durması için de burada dua yapılmış. Zelzele, çekirge istilası gibi felaketlerin ortaya çıkması halinde yine bu zatlar ziyaret edilir, burada dua ve yardım dlenirdi.

İBRAHİM GAZİ VE SÜLEYMAN GAZİ

İbrahim Gazi ve Süleyman Gazi'nin Karakeçili Camii'nin mihrabından tarafta türbeleri vardı. Hatta üzerleri ahşap çatı ile kapalıydı.

Bu iki zatın bir vakfiyesinin olduğu sicillerde kayıtlıdır. Türbenin vakıf parasının mütevellisi, 1880 yılında Kabakçıoğlu Hasan Efendi b. Ahmet imiş. Bu türbenin adı, 1900 tarihli Ankara Salnamesi'nde de geçmektedir.

Ali İzzet Efendi'nin belirttiğine göre halk, yürüyemeyen çocukları buraya ziyaret için getirdiklerinde hemen yürüyeceklerine inanırlarmış. Bunu da dilden dile naklederlermiş. Ancak günümüzde buradaki ev ve türbe yıkılmıştır.

TUT DEDE

Asıl adı Derviş Mahmut olan bu zat, Tut Dede diye şöhret bulmuştur. Çorum ağzıyla söylersek Dud Dede diye de telaffuz edilmektedir. Çevresinde bulunan mezarlığa da Büyük Tut Dede Kabristanı denilmektedir. Burası günümüzde Adliye Sarayı, yanındaki Atıf Hoca Parkı, Fatih Caddesi ve Fatih bloklarının olduğu bölgedir. Türbesi, buradaki yolların kavşak noktasındadır.

Tut Dede'nin adı, sicillerde yalnız bir yerde geçmektedir. 1907 Ocağında Kılıçzade el-Hac Bekir Ağa, bir adet dükkanını vakfedip icarından bir miktarını türbenin civarındaki kabristanın duvarının inşası ve tamirine vermiştir.

Tut Dede'nin mezarının başında yuvarlak bir taş vardı. Yatağını ıslatan çocuklar, yutkunma zorluğu çeken çocuklar ve özellikle çok yaramazlık yapan çocuklar bu yuvarlak taşa bağlanıp yarım saat yalnız bırakılarak bekletildiklerinde bir daha idrar kaçırmayacaklarına ve uslanacaklarına inanılırdı. Bu amaçla ziyaretine gelenler, bir de mum yakarlardı.

Not: Bir dükkan komşumuz vardı. Hanımı, oğlunu çok yaramaz diye Tut Dede'ye getirip bağlamış. Geri çekilip onu orada bir müddet yalnız bırakmış. Çocuk ağlayıp çırpındıkça ip, kollarında iz yapmış. Yarım saat sonra gelip çocuğu çözmüşler. Kollarındaki izler de birkaç gün sonra kaybolmuş. O günlerde kadıncağız, bir çocuğa daha hamileymiş. Çocuk doğduğunda ağabeyinin kolundaki ip/sicim izlerinin çocuğun kolunda “dede işareti” olarak aynen oturmuş olduğunu görmüşler.

Bu çocuk, şuanda orta yaşlarda bir kişi olup kolunda o iz aynen durmaktadır. Bu yüzden de kendisine “çolak” denilmektedir.

Dud Dede'nin kabri

KARA İSMAİL EFENDİ

Kara İsmail Efendi, Nakşibendi tarikatı halifelerinden olup Kırklar Medresenin de ilk müderrislerindendir. (Kırklar Medresesi, günümüzde Tan-yeri İlkokulu'nun olduğu yerdir. Burada önceleri medrese, mescit ve kabristan bulunmaktaydı.)

Medresede tefsir okuturken Araf Suresi'ne gelindiğinde talebelerine ve müritlerine hitaben ‘Yahu, Araf’ta kalalım” diye vefatına işaret buyurduğu günün akşamında yatsıdan sonra vefat etmiştir.

En yakın ve en meşhur mezarlık olan Tut Dede Kabristanının batı yanına defnedilmiştir. Ali İzzet Efendi, kabrinin halen ziyaretgah olduğunu beyan etse de şimdi tarif edilen yerde park bulunmaktadır.

ÇÖPLÜ BEY VE SECAADDİN PAŞA

Ali İzzet Efendi, bu iki zatın da büyük devlet adamlarından olduğunu, Çöplü Mahallesinde Hallaçoğlu'nun evinde yattıklarını söyler ve şöyle devam eder:

“(Bu iki zatın) gelir getiren vakfiyeleri vardır. Adı geçen yerde bir mescit yaptırarak imamının maaşının verilmesi ve zaviyesinde yemek yedirilmesi, bu vakfın geliriyle ağılanmaktadır. Bugün burası mütevellileri tarafından idare olunmaktadır.”

Prof. Dr. Akif Erdoğan da Çöplü Bey hakkında şu bilgileri veriyor:

“Çöplü Bey, II. Murat döneminde Çorum ve havalisinde yaşamış ve kimi vergileri toplama hakkına sahip olmuş, çok büyük ihtimalle Avşar menseli önemli beylerden biridir. Çorum’da kendi adıyla anılan bir vakfi olduğu bilinmektedir. 1485 yılında iki oğlu Sancıdı Çelebi ve Şükrullah Çelebi, bu vakfi yönetmekte ve vergileri toplamaktaydı. Çöplü Bey, kendi mahallesinde bir de Çöplü Mescit adlı bir mescit yaptırmıştı.”

Neşet Kösedöğlü da Çöplü Bey’in oğlu Sancıdı Çelebi hakkında şu bilgileri veriyor:

“Vesikalarda Sancıdı diye yazılı olan zatın Sencer veya Sancar olması düşünülüyor. Rıza Nur, bu kelimeyi Sancar olarak kullanıyor. Eski kitaplar da Seger, Sencer şeklinde yazılı olduğunu söylüyor. Cevdet Paşa da Sencer şeklinde harekelemiş. Bu kelimenin ferman ve beratlarında Sanciddi, Saciddin, Sücaaddin seklinde de tesadüf edilmiştir. Sonraları Sücaddin, bu sülalenin bir koluna soy adı olmuştur.” (Bak: Neşet Köseoğlu Tarihte Çorum Köyleri Paşaköy ve Sakız Divanı, Çorumlu Dergisi, Yıl: 1939, Sayı:15)

Buradan anlaşıldığına göre Secaddin Paşa, Çöplü Beyin iki oğlundan biridir. Ali İzzet Efendi’nin dediği gibi, kabirleri yan yanadır.

Çöplü Bey’in yaptırdığı Çöplü Mescidi’nin yerinde günümüzde Osmançık Caddesi’nde apartman bulunmaktadır.

1575-1576 tarihli Defter-i Mufassal-ı Liva-i Çorum adlı belgede Beydili ve Paşa Köy ve arazilerinin tamamının Çöplü Bey vakfına ait olduğu kayıtlıdır. Yakın zamana kadar Çöplüoğullarının ve Secaaddinoğullarının bu köylerde geniş arazileri vardı.

SADULLAH SAFİ

Tut Dede civarında bulunan büyük kabristanın sonunda metfundur. Ali İzzet Efendi, Sadullah Safi’nin gayet sezişli gazel ve kasideleri ihtiva eden mükemmel bir divanının olduğundan bahseder ancak bu divana ulaşılammıştır.

Ali İzzet Efendi, Sadullah Safi’nin kabrinin umuma açık bir ziyaretgah olduğunu söylese de tarif edilen yer, belki Adliye Sarayı bölgesindedir.

AHİ MENTEŞE

Ahi Menteşe, başka bir adla Ahi Yakup Çorum’da yaşamış bir ahi şeyhidir. 702/1312 tarihinde Çorum yakınındaki Çiftlik Köyü/mevkiinde bir zaviye kurmuştur. 767/1366 tarihinde de zaviyeye geniş araziler vakfetmiştir. 1530 tarihli tahrir göre, zaviyenin vakıf gelirleri, Çiftlik Köyündeki arazi-

lerinden oluşmaktaydı. Kayıtlarda Nasrullah Çiftliği olarak da geçmektedir. Sekiz haneli köyün 1834 akçeli gelirinin 1584 akçesi meskun olanların, geri kalanı ise meskun olanların idi. (Ahilik Ans. I/134)

Bu zaviyeye ait en eski kayıt, 1576 tarihli Rum Evkaf Defterlerinde geçmektedir. 1641 tarihinden itibaren o günkü zaviyadar Ali Efendi'nin girişiyle zaviyedarlık, evlada meşrut hale getirilmiştir 1726 tarihinde zaviye, mamur şekilde bulunuyordu. 1899 tarihli belgeye göre zaviyede, gelip geçenlere yemek veriliyordu yani zaviye faal halde idi. Hatta Mehmet ve Hasan kardeşler, zaviyedarlık görevini yürütüyorlardı.

Çorum'da bulunan Ahi Menteşe zaviyesine II. Beyazıt, Sultan İbrahim ve I. Abdülhamit Han döneminde daha önce verilmiş beratlar yenilenmiştir. (Çorumlu Dergisi, 1943, sayı 39)

Ancak bu zaviyenin hangi semtte olduğunu ve Ahi Menteşe'nin nerede bulunduğunu tespit edemedik.

Ahi Menteş evlatlarından Ahi Osman'ın da bir zaviye kurduğu kayıtlarda geçmektedir. Hata buraya Ahi Osman Zaviyesi denilmiştir. 1530 tarihinde Çorum merkeze bağlı Yeni mezarası, bu zaviyenin vakıfları arasında yer almaktaydı. Bu zaviyenin daha sonraki süreciyle ilgili bilgi bulunmamaktadır. (Ahilik Ans. I/182)

ERZURUM SULTAN

Gerçek adı Abdülcebbar olup aslen Erzurumlu olduğu için Erzurum Sultan diye meşhurdur. Abdülkadir Geylani evladından olduğu söylenir. Türbesi, şehrin güney kısmındadır. Eskidin burada Çiftlik Köyü diye bir köy varmış. Türbenin bulunduğu yere Yoğun Çukuru mezarası deniyormuş. Günümüzde ise belediye sınırları içindedir.

Türbenin özel bir vakfiyesi yoktur. Onun için giderleri, özellikle ilkbahar ve yaz mevsimlerinde gelen ziyaretçilerin kurbanları ve bağışlarıyla karşılanmaktadır.

1805 yılında seksen senedir harap olan türbeyi meşayıhtan Şeyh el-Hac Mehmet Efendi, yeniden tamir ettirmiş ve türbedarı olmuştur. 1812 yılında çocuksuz vefatı üzerine yerine Mustafa oğlu Şeyh Mehmet türbedar olmuştur.

1845 yılı Temmettuat kayıtlarında Tekke-i Erzurum diye tarif edilen bu köyde vergi veren sadece iki kişi varmış. Çiftçi Hoca Salih, hiçbir ücret almaksızın tekkeşinlik yapmaktaymış. 1890 tarihli şer’iye sicilinde Osman oğlu Ali’nin tekkeşinlik yaptığı ve türbenin tamiri için bir miktar para vasiyet ettiği belirtilmektedir.

Ali İzzet Efendi’nin belirttiğine göre halk inanışı olarak yılancık, göz ağrısı ve diğer çıbanlar için türbeye süt götürülür. Süt, türbede bulunan çanaklara dökülür. Kuşluk vaktine kadar beklenir. Bu esnada oralarda bulunan yılanların da birazını içtiği söylenir. Kalanını alıp o akan yaralara sürdüklerinde iyi olacaklarına inanırlarmış.

Erzurum Sultan Türbesi

AZAP AHMET

Ali İzzet Efendi, “Azap Ahmet isimli velinin kendi adıyla anılan Azap Ahmet Mahallesinde (günümüzde Karakeçili Mahallesi Azap Ahmet Sokak’taki) mezarlığın kenarında ahşap türbesinde yatmaktadır” diyor.

Burası, 1894 tarihli Çorum haritasında Azap Ahmet Mezarlığı olarak işaretliydi. 1926 yılına kadar bu mezarlık ayakta idi. O tarihte belediye meclisinin aldığı bir kararla bu mezarlık “Azap Ahmet Bahçesi” adıyla park yapılırken topraktan çıkan kemiklerin büyük bir kısmı Ulumezarlık ve Hıdırlık Mezarlığı’na taşınmıştır.

Daha sonra Küçük Park denilen bu parka önce Doğumevi inşa edilmiştir. Sonra bu bina, Sağlık Müdürlüğü olarak kullanılmıştır. 1990 yılında burası yıkılıp Kültür Sitesi inşa edildi. Şimdi de Çorum Park haline gerildi. Azap Ahmet Hazretlerinin kabri de bu parkın güneybatı köşesinde dir.

Azap Ahmet, bu semte adını vermiştir. Onun adını taşıyan cami, halen ayakta dir. Kible tarafında da aynı adı taşıyan bir çeşme varmış.

Bu bilgileri yazıp yayınlayan Abdülkadir Ozulu, merhum Azap Ahmet ile ilgili bir helva rivayetinden söz etmektedir. Ricamız üzerine bize şöyle anlattı:

“Azap Ahmet, yaşadığı mahallede bir ağanın hizmetçisiymiş. Ağası hacca gitmiş. Kurban Bayramı arifesinde evin hanımına ‘Ağanın canı helva istemiş. Çal da götür eyim’ demiş. Kadıncağız da hacdaki adamın canının helva istemesi mümkün değil ama kendi canı istemiş olmalı, diyerek helva çalmış ve bir tabağı koyup vermiş. Aradan aylar geçmiş, nihayet ağa hacdan dönmüş. Bavulundaki malzemeleri çıkartmaya başlamış. ‘Şu da Ahmet’in getirdiğı helva tabağı’ deyip hanımına uzatmış. Çadırdaki dinlenirken ‘Şu helva sizin ağam’ diyerek tabağı uzatmış, ben de almışım, diye durumu açıklamıştır.

O zaman bütün hane halkı, azapları Ahmet’in ermiş olduğunu anlamışlar. Gidip durumu ona da haber vermek istemişler. Ancak odasına vardıklarında ruhunu teslim etmiş olduğunu görmüşlerdir.”

Ali İzzet Efendi, Azap Ahmet Mezarlığında Azap Ahmet hazretlerinin türbesinin yakınında Arap Dede isimli bir zatın da yatmakta olduğunu yazıyor. O zatın günümüzde merhum Hacı Mehmet Balaban’ın yaptırdığı binanın bodrumunda bir odada yatmakta olduğunu bizzat Balaban anlatmıştır.

LENDUHA SULTAN

Lenduha Sultan'ın gerçek adı bilinmemektedir. Ali İzzet Efendi, tabiin-den yani Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gören ikinci nesilden kahraman bir gönül eri ve Muhammed Hanefî hazretlerinin de arkadaşı olduğunu söyler.

Hacı Kemal mahallesinde, şimdiki ifade ile Kunduzhan Mahallesi'nde Devehane Camii'nin güney batısında ahşap türbesinde yatmaktadır. Türbe, 2003 yılında Vakıflar İdaresince yeniden tamir ettirilmiştir.

Türbesinin yanında tekkeşininin kaldığı bir ev vardır. Buranın vakfi olmadığından hayır sahiplerinin yardım ve bağışlarıyla idare olunmuştur. Bu gelirlerle türbede kandil yakılır, Ramazan aylarında öğleden sonra hafızlar tarafından Kuran okunurmuş.

Günümüzde burası halkın ziyaretine açıktır. Bir halk inancı olarak eskiden terleme hastalığına tutulanlar, şifa niyetiyle burayı ziyaret ederlermiş.

Lenduha Sultan Türbesi

ŞEYH SEYYİT YAHYA EFENDİ

Yahya Efendi, Ulumezarın yakınında Karaalioğlu Mustafa'nın evine bitişik ve yol üzerinde metfundur. Ancak günümüzde mezar yeri belli değildir.

Karaalioğlu Mustafa, hafız-ı kütüptür. Ulumezar'da kabri mevcuttur.

Bir halk inancı olarak Yahya Efendi'nin kabrini meme ve göğüslerinde yara olan kadınlar ziyaret edip kabrinin toprağını yaralara sürerek iyileşeceklerini umarlarmış.

SARILIK DEDE

Asıl adı bilinmemektedir. Narlıoğlu Mahallesinde (Ulukavak Mahallesinde) Osmancık Caddesi ile Varinli Caddesi'nin kesiştiği noktada Sarılık mevkiinde ahşap türbesinde yatmaktadır.

Sarılık hastalığına müptela olanlar, buraya gelip mum yakarak ziyaret ediyorlarmış. Türbenin yanında bulunan kuyudan teberrüken Allah'tan yardım dileyerek su çekip onunla gusül yaptıklarında şifa bulacaklarına inanıyorlarmış.

Bizzat dinlediğim bir olay var. Bir kişi çocuğunu muayeneye götürdüğünde doktorlar, bakar bakmaz sarılık diyorlar. Ancak yapılan tahlillerde sarılık görülüyor. Çocuğunun derdine bir türlü çare bulamayan adam, bir de bu inancı deniyor. Allah'ın izniyle, çocuğunun gözlerinin içindeki sarılık belirtisi de dahil, sarılık görüntüsü tamamen geçiyor. Adamcağız bunu bana böylece anlattı.

Sarılık Dede Türbesi

AHİ MÜSTEŞAR

Ali İzzet Efendi, Tezkire-i Makamat adlı eserinde Ahi Müsteşar'ın kim olduğunu, neren geldiğini, ne zaman yaşadığını belirtmez. Sadece Sağrıçı Mahallesinde (Çöplü Mahallesinde) Gazi Dedeoğlu'nun evinde ahşap türbesinde metfun olduğunu yazar. Nazmi Tombuş da aynı zattan bahsederken adını Ahi Menteşe olarak zikreder. (Bak: Çorumlu Dergisi, yıl 1946, sayı 57, sh. 1672) Sonra Ali İzzet Efendi'nin Ahi Müsteşar hakkında vermiş olduğu bilgileri nakletmeye devam eder.

Ali İzzet Efendi, bir ahi şeyhi olan Ahi Müsteşar vakfiyesinin gelir getiren emlakinin olduğunu ve onun yaşadığı devirlerde türbedar tarafından idare olunduğunu ifade eder.

Türbedarı, avlusunda bir çukur kazarken vücudu tam bir zat ortaya çıkar. Onun üzerine de ahşap bir türbe inşa eder.

Halk, konuşma zamanı gelip de konuşamayan çocuklar ve sonradan dili tutulan kimseler nezir (adak) ile ziyaret ettiklerinde Allah'ın izniyle şifaya kavuşacaklarına inanırlarmış. Ancak günümüzde mezarının yeri bilinmemektedir.

BUBER (BİBER) DEDE

Asıl adı Ömer'dir. Rufai tarikatı şeyhlerindendir. Şeyhler Mahallesinde Şeyhler Camii (Devehane Camii)ne yakın bir yerde Rufai zaviyesinde, isimleri bilinmeyen iki zat ile birlikte metfundur. Bu zaviye, 18. yüzyılda Rufai Tekkesi olarak da hizmet vermiştir.

Burhankethüda Mahallesinden 1809 tarihinde doğmuş olan sarı uzun Derviş Hüseyin b. Ali ile Çakır Mahallisinden 1814 tarihinde doğmuş bulunan Derviş Mehmet b. Derviş İsmail de birer Rufai şeyhiydi.

PENAHİ SULTAN

Penahi Sultan, Şarkıyan Mahallesinde (Yeniyol Mahallesinde) Hacı Abdurrahmanzade konağında yatmaktadır. Buranın da Rufai dergahı olarak hizmet verdiği, bazı kayıtlarda görülmüştür.

HACI GEVEN

Attarların kullandığı, kırlarda hüda-i nabit yetişen bir bitki olup kök kısmından sakız elde edilmektedir. Bu geyvan (geven)den kısaltılmak suretiyle lakap olarak kullanılmıştır. Kendi adıyla anılan Hacı Given Mahallesinde (Yeniyol Mahallesinde) Karatoprak adlı bir kişinin hanesinde yatmaktadır. Asıl adı bilinmeyen diğer bir zat da Uncu Mahmut'un evinde yatmaktadır.

ŞEYH ABDÜLHAMİT

Pazar Mahallesinde (Çepni Mahallesinde) Hamit Camiinin kiblesindeki türbede yatmaktadır. Bu mezarın üzerinde önceleri ahşap türbe varmış. Buraya eskiden Hamit Ocağı denirmiş. Günümüzde üstü açık bir kabir şeklindedir.

Hamit Camiine 1690 yılında Tahıl Pazarı Cami, 1712 yılında Pazar Mescidi deniliyormuş. 1780'den itibaren Hamit Camii denilmiştir. Zira Seyyid Hacı Hamit, sağlığında camiye vakıf olmak üzere altı adet dükkan ve üç adet çeşme yaptırmıştır. Bu camiye ait başka vakıflar da vardır. Hacı Hamit, 1780 yılında vefat etmiştir. O tarihten itibaren bu cami, onun adıyla anılmaya başlanmıştır.

Halk inancına göre; Hamit Dede türbesini küçük büyük uykusunu kaybeden yani bir türlü uyuyamayan kimseler, türbeyi ziyaret edip yanındaki kuyudan su çekip içtiğinde rahat uyuyabilirlermiş. Şimdi böyle bir kuyu bulunmamaktadır.

Hamid Dede'nin Kabri

ZEYİNİ DEDE

Bundede diye meşhurdur. Sultaniye çarşısında Ölçekzadelerin evin duvarının bitişiğinde metfundur.

Günümüzde Taşhan binasının güneydoğu köşesinde dir.

Adından da anlaşılacağı üzere bunda, sıkıntıda olanların mum yakarak ziyaret ettikleri bir mekandır. Bu maksatla ziyaret edenler, gönül ferahlığına kavuşacağına, sıkıntıdan kurtulacağına inanırlar.

Zeyni Dede'nin Kabri

ÇİMDİRİCİ DEDE

Kubbeli Mahallesinde Akmehmetoğullarının evinde, el yapması soku taşı tabir edilen taştan yapılmış bulgur dibeğinin altında metfundur. Ancak günümüzde burası bilinmemektedir.

Halk inanışı olarak yürüyemeyen çocuklar götürülüp taş dibeğin suyuyla gusül yaptırılmış. Böylelikle yürüyeceğine inanılmış.

HACI YUSUF

Hacı Yusuf, Kendi adıyla anılan Hacı Yusuf Mahallesinde (Yeniyol Mahallesinde) Hayri Haliloğlu'nun evinde ahşap türbesinde metfundur. Ancak günümüzde burası bilinmemektedir. Bu mahallede Hacı Yusuf Camii varmış. 1934 yılına kadar ibadete açılmış.

Aynı mahallede Çorum Nüfus Defterlerine göre 1778 tarihinde doğan Derbendizade el-Hac Hüseyin Efendi b. Ömer adında Nakşi şeyhi ve medrese müderrisi olan bir mübarek zatın daha ismi geçmektedir.

Adı bilinmeyen bir zat da Kaymak Haliloğlu'nun evinde yatmaktadır.

HACI RECEP

Kendi adıyla anılan Hacı Recep Mahallesinde (Yeniyol Mahallesinde) bulunan taş mektebin kible tarafının bitişiğinde ahşap türbesinde metfundur. Hacırecep Mahallesinde Hacı Recep Camii varmış. Ancak günümüze kadar ulaşamamış.

Günümüzde burası bilinmemektedir.

GÜL BABA

Asıl adı bilinmemektedir. Hacı Recep Mahallesinde (Yeniyol Mahallesinde) Hacı Mustafa'nın evinde ahşap türbesinde metfundur. Ancak burası günümüzde bilinmemektedir.

Eskiden halk, burayı hayvanlarının memelerinde hastalık peyda olduğunda ziyaret ederlermiş. Kabrinin toprağından su ile karıp sürdüklerinde hayvanlarının şifa bulacaklarına inanırlarmış.

BAYRAM DEDE

Ali İzzet Efendi, Bayram Dede'nin Defterdar Medresesi'nin duvarının arkasında metfun olduğunu yazar, başka bilgi vermez.

Bazı kayıtlarda Velipaşa Camii'nin adı Defterdar Abdülbaki Paşa Cami olarak geçmektedir. Caminin kible tarafında bilinen türbe, bu olabilir...

ARAP HOCA

Ali İzzet Efendi, bu zatın eski hükümet konağında hapishane avlusunda metfun bulunduğunu yazar. Ancak başka bilgi vermez. Bugün bu mekanlar mevcut olmadığından yerini tespit etmek de mümkün olamamaktadır.

HAN DEDE

Ali İzzet Efendi'nin beyanına göre Ulucami civarında Enbiyaoğlu Hafız'ın evinde ahşap türbesinde metfundur. Ancak günümüzde burası bilinmiyor.

Eskiden çokça burnu kanayanlar, mum yakarak burayı ziyaret ederlermiş. Türbesinden bir parça kiremit üzerine bir miktar kan akınca hemen duracağına inanırlarmış.

ŞEYH ARAP

Ali İzzet Efendi, Sofular Mahallesinde (Çepni Mahallesinde) Hacı Abdurrahmanzade'nin evinde ahşap türbesinde metfun olduğunu yazar. Ancak günümüzde burası bilinmiyor.

Eskiden ishale yakalananlar ve karnında su toplayan kişiler, şifa niyetiyle burayı ziyaret ederlermiş.

SAFAR DEDE

Yavruturna Mahallesinde yol üzerinde ahşap türbesinde (günümüzde özel kabirde) yatmaktadır.

Bu türbenin yukarısındaki türbelerde isimleri bilinmeyen dört zatın daha kabirleri mevcuttur.

Safar Dede'nini Kabri

EBU İSHAK SULTAN

Ali İzzet Efendi, Ebu İshak Sultan'ın Hacı İshak (Ulukavak) mahallesinde metfun olduğunu belirtir. Hakkında şu Arapça beyti verir:

(Tercümesi):

“Üç şey parlaklığıyla dünyayı aydınlatır.

Güneş, ay ve Ebu İshak.”

Eskiden Ebu İshak Sultan'ın kabrini hamile kadınlar, hamilelikten kolay kurtulmak rahatlıkla doğum yapabilmek için ziyaret ederlermiş. Bazıları da kaybolanın gelmesi için burayı ziyaret edip dua ederlermiş.

Bu mahallede Hacı İshak Cami adında bir cami vardı. 1943 yılına kadar ibadete açıktı.

PİR SAİD BABA

Tepecek Mahallesinde (Kale Mahallesinde) bulunan zincirli kuyunun yanında ahşaptan yapılmış türbesinde yatmaktadır. Ali İzzet Efendi'nin tarif ettiği bu yeri bulamadık.

Burayı malı çalınanlar, Cenab-ı Hakk'a dua ve iltica ederek ziyaret ettiklerinde çalınan malların bulunacağına inanırlarmış.

HACER DEDE

Ali İzzet Efendi, Hacer Dede isimli zat ile ilgili hiç bilgi vermeden Şeyh Eyüp Mahallesinde (Kale Mahallesinde) Çavuşoğlu'nun evinde metfun olduğunu zikrediyor.

Ancak yerini tespit edemedik.

KADRİ BABA

Tezkire-i Makamat'ta Kadri Baba'nın Şey Eyüp Mahallesinde (Kale Mahallesinde) Karaalamdaroğlu'nun evinde metfun şeklinde geçmektedir.

Karaalemdaroğullarının evinin geçmişte Kadiri tarikatının dergahı olarak kullanıldığı şeklinde bazı bilgilere resmi evrakta rastlanmıştır.

Accel-iSani mahallesi nüfusuna kayıtlı 1792 tarihinde doğmuş bulunan İğcioğlu namıyla maruf Abdullah b. Mehmet Efendi de önemli Kadiri şeyhlerindendir. Bu bağlamda Çorum kadısı olarak da görev yapmış bulunan Şeyheyüp Mahallesi nüfusuna kayıtlı Es-Seyyit el-Hac Mehmet Tahir Efendi de Kadiri şeyhlerindendir. Ancak bu zatlar hakkında fazla bilgiye ulaşılamamıştır.

AKKUŞ DEDE

Akkuş Dede'nin asıl adı bilinmemektedir. Şeyh Eyüp Mahallesinde (Kale Mahallesinde) Kayışoğlu'nun evinde metfundur.

BEYAN DEDE

Gerçek ismi bilinmemektedir. Ulumezarda yatmaktadır. Asıl adı bilinmediğinden kabristanda mezar taşına rastlayamadık.

SANCAKTAR DEDE

Gerçek ismi bilinmemektedir. Sancaktar Mahallesinde (Gülabibey mahallesinde) Ciğercioğlu'nun evinde yatmaktadır. Ali İzzet Efendi'nin tarif ettiği bu mekanı bulamadık. Ancak Sancaktar Camii'nin ilk olarak 1595 yılında inşa edildiği bilinmektedir. Bu camiye ait farklı tarihlerde kurulan vakıflar bulunmaktadır. Caminin önce mescit olarak inşa edildiği, sonra minber ilavesiyle camiye çevrildiği ve bir de minare ilave edildiği vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır. 1965 tarihinde bu cami, tamamen yıkılıp yeniden yaptırılmıştır.

KARACA DEDE

Asıl adı bilinmemektedir. Kunduzhan Mahallesinde Tabakhane yolu üzerinde bir evin bitişiğinde metfundur.

Ali İzzet Efendi, bir zatın aynı mahallede bulunan Tombuşoğulları'nın konağında, başka bir zatın da karşısındaki evde metfun olduğunu belirtir.

Ancak günümüzde bunları bulmak mümkün olamamıştır.

ARAP DEDE

Arap Dede, Nurullah mahallesinde (Çöplü Mahallesinde) Kadiroğlu'nun evinde yatmaktadır.

Özellikle küçük çocuklar havale geçirdiklerinde veya bir takım hayaller görmeye başladıklarında ziyaret ettirilince şifa bulacaklarına inanılmış.

Bu zatın kabrinin yeri de bilinmemektedir.

ŞAHMERAN DEDE

Sağrıcı Mahallesinde (Çöplü Mahallesinde) Hacı Kabakçı'nın evinde ahşap türbesinde metfundur.

Halk, küçük çocukların karnında yara ve şiş peyda olduğunda, yılancık hastalığı çıktığında ziyaret ederek toprağından alıp sürdüğü takdirde şifa bulacaklarına inanmış.

İsimleri bilinmeyen iki zat daha varmış ki birisi İpekağasıoğlu'nun, birisi de Şeboğlu'nun evindeki türbelerinde metfundur.

Ali İzzet Efendi, üç zatın türbelerinin günümüzde bir evin avlusunda olduğu söylenmektedir.

GÜLŞENİ HACI MEHMET EFENDİ

Ali İzzet Efendi, bu zatın Burhankethüda Mahallesiinde (Yavruturna Mahallesiinde) metfun olduğunu zikreder, başka ayrıntı vermez.

ARAP DEDE

Burhankethüda Mahallesiinde (Yavruturna Mahallesiinde) Abdioğlu'nun evinde yatmaktadır.

Ali İzzet Efendi, bu bilgiye ilave olarak sıtma hastalığına yakalananların kabrini ziyaret edip kabrinin yanındaki kuşburnu çalısını taşla bastırdıkları zaman bu hastalıktan kurtulacaklarına inandıklarını da zikreder.

GARİP ABDULKERİM BABA

Sancaktar Mahallesiinde (Gülabibey Mahallesiinde) Damaroğlu'nun evinde metfundur. İsmi bilinmeyen bir zat da Helvacıoğlu'nun evinde yatmaktadır.

Ali İzzet Efendi'nin tarif ettiği bu yerlerde bu zatların kabirlerine ulaşmak mümkün olamamıştır.

KAPAKLI DEDE

Asıl adı bilinmemektedir. Tezkire-i Makamat'ta sadece Çilingiroğlu'nun evinde ahşap türbesinde metfun olduğu şeklinde bir bilgi vardır.

ECİR DEDE

Ecir Dede, Kale kapısının karşısında ahşap bir türbede yatmakta idi. Son yıllarda Devlet Hastanesinde çalışan bir hemşire, rüyasına girmesi üzerine türbeyi yeniden yaptırdı.

Ali İzzet Efendi, göz ağrısı çekenlerin bu türbeyi ziyaret ettiklerini yazmaktadır. Ancak ben, ellerinde siğil kabarcıkları olanların ziyaret edip kabir üzerinde veya çevresinde bulunan toprakları nohut büyüklüğünde yuvarlayıp bıraktıkları zaman onlar kururken siğillerin de kurduğunu söyleyenlere rastladım.

Ecir Dede Türbesi

HACI KEMAL

Hacı Kemal, yaşadığı bölgeye adını vermiş ünlü bir zattır. Şimdiki Yeniyol Mahallesi'nde Hançerlioğlu'nun evinde ahşap türbede yatmaktadır. Bu mahallede Hacı Kemal Cami de varmış ancak günümüze kadar yetişememiş.

Ali İzzet Efendi, yukarıdaki bilgiyle yetinmiştir. Ancak yerini tespit edemedik.

BABA TAHİR

İsa Halife Mahallesi'nde (Çöplü Mahallesi'nde) Ceritoğlu Hafız Ağa'nın evinde yatmaktadır. Halk arasında Çitlembik Dede lakabıyla tanınmaktadır.

Küçük çocukların uzuvlarında ruaf (burun kanaması) ve çitlembik çıktığında ziyaret edilirmiş. Kabir toprağından alınıp sürüldüğünde şifa bulacaklarına inanılmış. Bu yüzden de kendisine Çitlembik Dede denirmiş. Fakat günümüzde yeri bilinmemektedir.

BURHAN GAZİ

Tezkire-i Makamat'ta verilen bilgiye göre Atcılisanı Mahallesinde (Kale Mahallesinde) Zileli Hafız Efendi'nin evindeki hususi türbesinde yatmaktadır.

Diğer bir zat da Kalaycı Satılmış'ın evinde yatmaktadır.
Ancak günümüzde her ikisinin de yeri bilinmemektedir.

HORASANLI ABDÜRREZZAK SULTAN

Adından da anlaşılacağı üzere Horasanlıdır. Çakır Mahallesinde (Çepni Mahallesinde) Taybıllıoğlu'nun evinde yatmaktadır.

Tezkire-i Makamat'ta fazla bilgi verilmemiştir. Günümüzdeki yerini tespit edemedik.

RUHİ SULTAN

Ruhi Sultan, Çiriş Mahallesinde (Kunduzhan Mahallesinde) Keçelioğlu'nun evinde yatmaktadır. Evden geceleri davul sesleri geldiği rivayet edilmektedir.

İsmi bilinmeyen bir zat da Baba Han'ın evinde metfundur.
Günümüzde bu iki türbenin yeri de bilinmemektedir.

SANCI DEDE

Asıl adı bilinmemektedir. Şeyhler mahallesinde (Kunduzhan Mahallesinde) Aşikoğlu'nun evinde yatmaktadır.

Diğer bir zat da Serdaroğlu'nun evinde metfundur.

Bu iki zatın da yerleri bilinmemektedir.

ÜMMÜGÜLSÜM

Emir Ahmet Mahallesinde (Üçtutlar Mahallesinde) Kız Osmanoglu'nun evinde ahşap türbesinde metfundur.

Ancak günümüzde yeri belli değildir.

HÜSEYİN GAZİ

Cami-i Kebir (Ulucami) Mahallesinde (civarında) Arapoğlu Bekir'in evinde metfundur.

Ancak günümüzde yeri belli değildir.

MEŞHET DEDE

Şehrin batı tarafında tarlalar arasında metfundur. Kıtık ve kuraklık hallerinde özellikle yağmur duası için kurban kesilerek buranın ziyaret edildiği meşhurdur.

Ali İzzet Efendi'nin verdiği bu bilgilere rağmen günümüzde burası bilinmemektedir. Yağmur duası için bu bölgeye gidildiği hiç görülmemektedir.

MELİK GAZİ

Şehrin doğusunda kendi adıyla anılan tepenin zirvesinde özel türbesinde yatmaktadır. Türbe, belediyenin taş ocağının arazisi içindedir.

Çorum'u 1075 yılında Bizans ordusunun elinden kurtaran Danişmend

Melik Ahmet Gazi'nin burada yattığı söylenilmektedir. Ancak Danişmend Melik Ahmet Gazi, Çorum'da vefat etmemiştir. Buradaki türbe, bu mevki-de konuşlanmış olan Danişmentli ordusundan şehit olan bir komutanın kabri olabilir. Melik Gazi türbesi, Çorum'un fethinin bir nişanesi olarak o tepeden şehri beklemektedir. Türbe, halkın ziyaretine açıktır.

Melik Gazi Türbesi

B. ÇORUM MERKEZ KÖYLERİNDEKİ ERENLER

ABDALATA

Giriş:

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde gönül erlerinin büyük payı olduğu bilinmektedir. Bunların her biri bir yerleşim yerinde, bazen yedi yolun kavşağında bir dergâh kurarak yerleştikleri ve bütün mal varlıklarını ortaya koyarak bir vakıf kurup hem halka hem de Hakk'a hizmet ettikleri tarihi bir olgudur. Bu bağlamda yolu Çorum ilinin güneyinde yer alan, eski adıyla Yakacık diye anılan köye gelip yerleşen Abdalata adlı ulu piri zikretmek istiyoruz.

Abdalata Kimdir?

Abdalata, Çorum il merkezinin güneyinde kendi adıyla anılan köyde, özel türbede yatmaktadır. Türbesi, caminin bitişiğindedir. Sonradan onun adını taşıyan bir zaviye yaptırılmış olup bu zaviyeye ait pek çok vakfiye bulunmaktadır.

Bu zat, Çorum Şer'iyye Sicilinde "Yakacık karyesinde defn-i hak-ı ıtırnak olan Abdalata kuddise sırruhu'l-aziz" şeklinde geçmektedir.

Abdalata sülalesi, bu köye 600/1204 tarihlerinde gelmiş ve yerleşmiştir. Onun sayesinde burada mescit ve dergah kurulmuştur. Abdalata'nın vefatından çok sonra torunu Seyyid Mehmet b. Recep tarafından bu zaviye, yeni vakıflarla güçlendirilmiştir.

Abdalata, eski adıyla Yakacık köyünde caminin bitişiğindeki türbede metfundur. Ali İzzet Efendi'nin beyanına göre burada yatan dört kişiden birinin Erdebil oluşu dikkat çekmektedir. Zira Erdebil, İran'ın kuzey tarafında yer alan tarihi bir Azeri kentidir. O zatın Erdebilli olması, Abdalata'nın da Horasan Erenlerinden olma ihtimalini akla getiriyor. Zira o dönemlerde Moğol istilasından önce Erdebil'den Anadolu'ya geçen pek çok meşayih vardır.

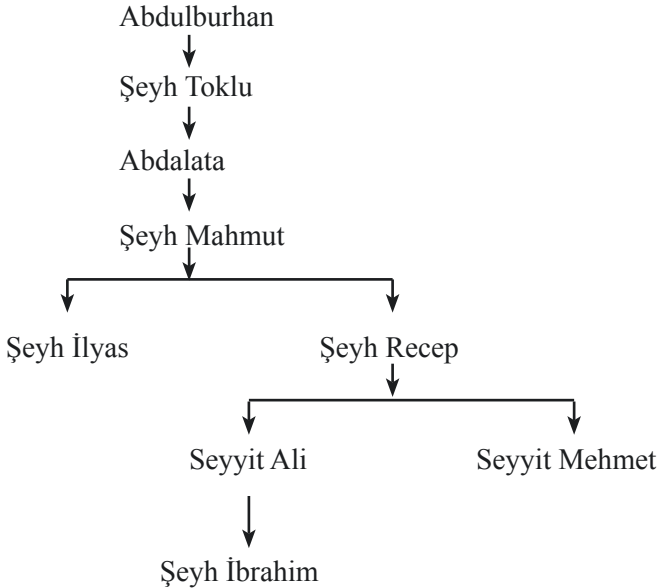
Abdalata ve bu köy hakkında günümüze kadar tek ve önemli çalışma, Neşet Köseoğlu tarafından yapılmıştır. Vakfiyelere, tahrirlere ve fermanlara dayalı bu çalışmaya temel teşkil eden vesikalar, 1938 yılında yayın hayatına

başlayıp 61 sayı devam edebilen Çorumlu dergisinin muhtelif nüshalarında yayınlanmıştır.

Vakfiyelerde zaviye ile ilgili pek çok bilgi olmasına rağmen Abdalata'nın bu türbede yatan ulu bir kişi olmasından başka elimizde önemli bir bilgi yoktur. Asıl adının Abdalata olup olmadığı da kesin değildir. Kelimenin başında bulunan “abdal” sözcüğü, dünya kaygılarından kurtularak kendini Allah yoluna adayan evliya zümresi, erenler için kullanılır. İran'da yazılmış edebi metinlerde “meczip, divane derviş” anlamlarında kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında Anadolu Abdallarının büyük hizmetleri olmuştur. Bu çerçevede Abdalata kelimesindeki abdal sözcüğünün de bir niteleme sıfatı olma ihtimali vardır.

826/1423 tarihli vakfiyede “Seyyidü'l-meşayih Abdulburhan” ifadesi bulunmaktadır. 848 Cemaziyelevvel (Miladi-1444) tarihli vakfiyede de “Abdalata bin Şeyh Toklu bin Burhan” şeklinde yer almıştır. Bu durumda Abdalata, Burhan'ın torunudur.

Neşet Köseoğlu, 1938 yılında çıkan Çorumlu Dergisi'nin 3. sayısında yukarıdaki tespitte bulunuyor. Ancak 14. sayısında 868/1464 tarihli vesikada zaviyeden bahsederken “Abdalata b. Şeyh Toklu b. Abdulburhan zaviyesi” şeklindeki ifadeyi naklediyor. Bundan hareketle Abdalata sülalesini şematitk olarak şöyle gösteriyor:

Bu şemadaki ilk üç isim yukarıda zikredilen vakıflarda böyle geçmekle beraber Çorumlu dergisinin 26. sayısında yayınlanan 822/1419 tarihli vakfiyede Şeyh İlyas'dan yukarıya doğru:

“İlyas b. Şeyh Mahmut b. Burhan el-müştehir bi-Abdalata” yani Abdalata diye şöhret bulmuş olan Şeyh Burhan'dan başlayarak silsileyi Şeyh Burhan oğlu Şeyh Mahmut oğlu Şeyh İlyas şeklinde sıralamaktadır.

Ancak Çorumlu Dergisi'nin 40. sayısında yer alan 826/1423 tarihli vakfiyede de zaviyeden bahsedilirken “Seyyidü'l- meşayih Abdalburhan Zaviyesi” ibaresi bulunmaktadır. Bu belgelerde Şeyh Toklu ismi yer almadığı gibi Burhan ile Abdalata ayrı şahıslar halinde geçmemektedir. Bu konudaki karmaşaya son noktayı, Prof. Dr. Gülru Necipoğlu'nun Hong Kong'da İngilizce olarak yayınladığı eser koymaktadır. Doç Dr Abdulkadir Dündar'ın bu eserden naklettiğine göre türbenin en güneyinde Şeyh Mahmut Burhan'ın kabri bulunmaktadır. Onun yanında Recep Dede'nin, onun kuzeyinde Emir Seyyid'in ve en kuzeyde ise Abdalata'nın türbesi yer almaktadır. Bu durum, silsiledeki şahısların sıralamasına da ışık tutmaktadır.

Abdalata Köyü:

Köyün adı, Abdalata zaviyesinin kuruluşundan önceki kayıtlarda Yakacık veya Yanacık şeklindeydi. On altıncı yüzyıl sonlarına kadar böyle anılmıştır. 387 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri-II'de 1530 tarihinde köyün adı Yanacık olarak geçmekte olup 30 hane olarak kayıtlıdır. Daha sonra Abdalata'nın burada metfun bulunmasından dolayı köyün adı Abdalata olarak anılmaya başlanmıştır. 1005/1597 ve daha sonraki kayıtlarda bu isim pek görülmemektedir. Nitekim 1845 tarihli Temettuat Defterlerinde köyün adı Abdalata olarak kayıtlı olup 57 hane, 353 kişinin yaşadığı belirtilmiştir.

Abdalata köyünün Yakacık diye anılmasından da önce bir yerleşim yeri olduğu söylenebilir. Eski Bizans enkazından yararlanılarak yapılan binalar, buna işaret etmektedir. Vakfiyelerden anlaşıldığına göre bugün ören yeri olarak bilinen köy adları vardır. Horasan Tepe, Sart Tepe adları Karye-i Horasan ve Karye-i Sarta şeklinde vakıflarda yer almaktadır. Çevresinde bulunan Üyük köyünün de bir eski höyük üzerinde kurulmuş olma ihtimali vardır.

Abdalata zaviyesine ait vakfiyeler:

Bu köye ait vesikaların en eskisi 822/1419 tarihli vakfiyedir. Bu tarihte Abdalata'nın torunu Şeyh İlyas b.Şeyh Mahmut. Şeyh Bayazıt ve kardeşlerinden aldığı araziye zaviyeye vakfetmiştir. Bu vakfiye ile şuralar vakfedilmiştir: Karahisar'a bağlı Temürlü kazasında eskiden Devlet Divanı, sonradan Yama-di Divanı diye anılan yerin hissesi, (Buranın hududu Kızıllı Geçidi'nden başlayarak Karakoyunlu Mahallesine, buradan Ada Kavağı'na, oradan Pınar'a, Söğütçük'e, Domalan Çalıya, Kızıl Kiriş'e, Üçoluk'a, Osman Beli'ne, Gerik Sürüsü namındaki dağa, Pelitviran'a, Kendir Kiriş'e, Avuk Tepesi'ne, Küçük Kutlu'ya, Karınlı Pınar'a, Aralık Pınar denilen Zengi Meşhedi'ne, Akakır, Burun, Dikilitaş, ve Kızılırmak'a varan bütün hudutları ve hukuku ile Kara Kilise ve Tecer, Bademli, Kuyunamça, Koçlu, Hoca Ali, Akçaviran ve Yama-di demekle maruf mezarlığı ile diğer hudutlarıyla) Abdalata Tekkesine vakfedilmiştir.

Zaviyenin Abdalata zamanında yapıldığı ve onun namına izafe edildiğine göre bu sülalenin köye bu tarihten 150-200 yıl önce yani 600/1204 tarihlerinde geldikleri sonucu çıkabilir. 1509 yılında gerçekleşen ve başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun birçok yerinde büyük hasarlara neden olan korkunç depremde Abdalata zaviyesinin de yerle bir olduğu ve buranın yeniden inşası için II. Bayezid'e birkaç proje sunulduğu resmi kayıtlarda yer almaktadır. Doc. Dr. Abdulkadir Dündar, Prof. Dr. Gülru Necipoğlu'nun tespitlerinden hareketle bu projelerin *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde* bulunduğunu belirtmektedir.

844/ 1440 tarihinde İlyas'ın kardeşi Şeyh Recep oğlu Seyit Mehmet, bu sahada yer alan eski adıyla Divan-ı Devlet, o zamanki adıyla Sincan Divanı'nı da Mukaddem Davut'tan almıştır. Böylece vakfı genişletmiştir.

826/1423 tarihli vesikaya göre Musa Bey kızı Şah Hatun adında bir kadın, kocası Selamattin Beyden kendisine intikal eden Orucak ve Ağca Mescit köylerindeki bütün hisselerini Abdalata zaviyesine vakfetmiştir.

829/1426 tarihli vesikaya göre Safiye Safihi Hatun ve Devlet Hatun ile Bulad b. Koç Hasan, Şeyh Büğed b. Bolkodlu, Şah Paşa Hatun binti Selamet Bey ve Hamdi Bey'in çocuklarından Murat ve Mürüvvet Beyler, kendilerine miras yoluyla intikal eden Çat mıntıkasındaki hisselerini Yanacık Köyünde bulunan Abdalata zaviyesine vakfetmişlerdir.

840/1437 tarihinde II. Murat devrinde Abdalata zaviyesinin şeyhi olan Seyit Mehmet b.Recep, Mukaddem Davut'tan aldığı Çat mevkiindeki Sancar Divanı'nı da zaviyeye vakfetmiştir. Bu tarihten itibaren Abdalata zaviyesi vakıfları, her türlü vergiden muaf tutulmuştur.

Emir İsa Bey b. Ömer kızı Yüzükutlu'nun kızı Banu Hatun, önceleri Beyler Çelebi b. Hacı Çelebi'den satın aldığı araziye Seyyid Mehmet b. Receb'e satmıştır. Bunların hepsi bir araya gelerek içinde Yanacık/Yakacık, Sar-ta, Maza, Horasan, Horaca, Bütet, Bugabağı köyleri bulunan araziye Abdalata zaviyesine 848/1444 tarihinde vakfediyorlar. Bu vakıf senedinde Üyük, Horasan, Tertik, Codus, Karapınar köylerinden gelen şahitlerin de imzaları vardır. Beyler Çelebi de bu yöredeki bazı köylerde bulunan hisselerini Kılıçören ve Abdalata'da bulunan zaviyelere vakfetmiştir.

Ayrıca şehir merkezinde XVI. Asırda kurulan Ahi önderlerinden Ahi Burhaneddin Zaviyesine ait arazinin tasarrufu da Beyler Çelebi'ye ait idi. Onun Abdalata Zaviyesi'ne bağışladığı yerler arasında Ahi Burhaneddin Zaviyesine ait Yakacık ve Kazkurt köylerindeki yarı hisse de vardı. (Ahilik Ans. I/55)

868/1464 tarihli vesikada Abdalata b. Şeyh Tolu b. Abdülburhan zaviyesine Karadeğın (Karadeniz), Maşar, Karataş, Yassı Üyük, Karapınar, Sokucak, Çınardere, çat, Hacılar, Kavak Ağacı, Sincan mezraları vakfedilmiştir.

874/1470 Recep ayında saraydan gelen bir fermanla Abdalata zaviyesinin şeyhi vefat ettiğinden yerine oğlu Seyit İbrahim'in tayin edildiği belirtildikten sonra eskiden olduğu gibi zaviyeye bağlı Yanacık ve Yamadi divanı ile bilcümle arazinin ve tekkenin bütün tekliflerden, vergilerden muaf olduğu yazılıdır.

Bu ferman ekindeki şu ifade dikkat çekicidir:”Bu vakıf arazisinin kalesinden hasıl olan para ile evvela zaviyenin tamirine, sonra mütevellisine, sonra tahsil eden tahsildarlara, Abdalata zaviyesine misafir olacaklara ve zaviye yıkılırsa yeniden yapılmasına, bu mümkün olmazsa zamanın ihtiyaçlarına göre Hazret-i Resulü Ekrem kabrinin hadimlerine dağıla.”

Zaviyesinin konumu ve önemi:

Tekke ve zaviyeler, Selçuklu ve Osmanlı döneminde kervanların geçiş yolu üzerinde kurulmuştur. Bu, kervanların güvenliği ve yolcuların ikamet ve iâşesi bakımından oldukça önemlidir.

Abdalata tekkesi de kervanların güzergahında olduğu için misafirleri çoktu. Onların iâşe ve ibatesi için geniş mutfağı ve vakıf malı köy odalarıyla hizmet vermekte ve buna köy halkı da destek olmaktaydı. Zira tekke, köy halkının ve civar köylerin fukara ve gurabasının sığınağı ve sosyal güvencesiydi. Bu açıdan bakıldığında tekke ve zaviyelerin sosyo-ekonomi politikalarında önemli yerlerinin bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu yönleriyle toplumda önemli yerleri ve itibarları vardı. Ancak zaviyelerde yolsuzluk yapıldığı, vakıf gelirlerinin amacına uygun olarak harcanmadığı yolunda şikayetler olduğunda Vakıflar Teşkilatı, normal denetimlere ek olarak derhal şikayetleri ele alıp denetimlerine başlardı.

Vakfın denetimi:

Vakıfların normal denetimlerinin yanı sıra yolsuzluk iddiaları üzerine yapılan denetimleri de vardı. Bu bağlamda 1826 tarihinde yapılan bir şikayet zikredilebilir. Bu tarihte vakıf arazilerin öşürlerini iltizam usulüyle toplayan Seyit Hacı Hüseyin, zaviyenin türbedarı Hacı Osman'ın bu öşürden 8000 kuruş sakladığını söyleyerek dava açmıştır. Yapılan muhakemede, kaza halkının da şahadetiyle mültezim iddiasını ispatlayarak türbedardan parayı geri almıştır.

Yine vakıf mütevellisi olan Seyit Mehmet'in görevini gereği gibi yerine getirmediği, gelip geçenlere ve yolculara gerekli harcamaları yapmadığı, vakıfta ücretli çalışanlara haklarını vermediği yolunda şikayetler olmuş. Bunun üzerine İstanbul'dan Çorum naibine 1236/1821 tarihli yazıda durumun araştırılması ve gereğinin yapılması istenmiştir. Herkese hakkının verilmesi, ayende ve ravendeye (gelip geçenlere), yolculara hizmet, fakir ve garipleri doyurma konusunda kısıntıya gidilmemesi emredilmiştir.

1251/1835 yılında Abdalata Vakfının normal teftişi yapılmış ve muhasebe defterleri incelenmiştir. İncelemenin giriş bölümünde buranın konumu “Haremeyn-i Şerifeyn hazine-i celilesine tabi vakıflardan Çorum sancağında bulunan Abdalata Sultan hazretlerinin vakfı” olarak tespit edilmiştir. Zira bu tür vakıflardan Mekke ve Medine halkına harcanmak üzere pay ayrılması gerekiyordu. Bu tespitten sonra vakfin son üç yıllık durumu teftiş edilmiştir.

Merkeze bağlı Yakacık, Maza, Divan, Horasan, Hayrettin ve Hoca köylerindeki vakıf emlak ve arazinin varlığı zikredildikten sonra Hüseyinabad (Alaca) kazasındaki mülk ve araziler sıralanmıştır:

Sencar, Yenice, Karabüket, Kuyumcu, Arapseyf, Karatepe, Sorkum, Kava-közü, Karakilise, Yamadikebir, Yamadisagir, Tuğlu, Üçoluk, Sağpazar, Taşlıgeçit, Üçtam, Boztepe, Yarımca, Köbaç köylerindeki kayıtlı arazinin tamamı bu vakfin malıdır.

Buralardan gelen mahsul, 500 keyldir. Bu gelirin onda biri yani 50 keyli, hazine-i haremeyne aittir, Mekke ve Medine’ye gönderilecektir. Resmi beratla şeyhlik makamında bulunan Ebubekir Efendi’ye 70 keyl, gelirleri toplamakla görevli Yahya Efendi’ye 50 keyl, işleri nezaretle görevli Ebubekir b. Hüseyin Efendi’ye 40, ferraş (hizmetçi) Seyit Halil Efendi’ye 40 keyl olmak üzere toplam 300 masraf olarak ayrılmıştır. Artan 200 keyl ile vakıf şartnamesine göre tekkede gelen-gidene ve fakirlere yemek yedirilmesi gerektiği hatırlatılmıştır.

1279/1862 tarihli teftişte yine muhasebe defterleri incelenmiştir. Bu dönemde Çorum, idari yönden Bozok (Yozgat) sancağına bağlı olduğundan inceleme orada yapılmıştır. Teftiş raporunun giriş bölümünde şöyle denilmektedir:

Bozok Mal Sandığında kayıtlı Hüseyinabat ve Sorgun kazalarında vaki Çorum kazasında sakin Yanacık karyesi mütemekkinlerinden Abdalata Sultan Vakfının beratlı mütevellisinden Halil b. Mehmet’in hazır bulunduklarında 67-78 yıllar arası varidatı...

Toplam gelirin 25.903 lira olduğu tespit edilmiştir. Gelirin bu kadar çok olmasında tekkenin öşür toplama yetkisinin de payı ve önemli yeri vardır. Bu gelirden hazine aidatı olarak 6.322 lira ayrıldığı, müteveli ve zavidarlara da vakıf şartnamesine uygun harcanmak üzere 19.581 lira bırakıldığı kayıt altın alınmıştır.

Bu raporun en dikkat çekici yönü, Abdalata tekke ve zaviyesine ait vakıfların sadece Çorum’la sınırlı olmadığını, Hüseyinabad, Sorgun ve Yozgat’ta da emlakinin bulunduğunu ortaya koymasındır.

Bu teftişler de gösteriyor ki vakıflar, hiçbir dönemde kendi haline bırakılmamışlardır. Şikayet olmasa bile rutin teftişler sürekli yapılmıştır.

Abdalata'da Son Durum:

Abdalata tekisi ve camisinin son durumuna geçmeden bu konuda yazılmış en son bilgiye başvurmakta yarar vardır. 1315/1899 tarihinde İstanbul'da basılmış olan ve Ali İzzet Efendi tarafından kaleme alınan Tezkire-i Makamat adlı eserde “Abdalata ve Erdebili” başlığı altında şöyle denilmektedir:

“Güneyde yaya üç saat mesafede Yakacık, diğer adıyla Abdalata köyünde diğer iki kişi ile birlikte taştan kargir olarak yapılmış caminin bitişiğinde gayet muntazam bir türbede yatmaktadır. Abdalata hazretleri, evliya-ı kiramdan olduğu için padişahlar tarafından pek çok gelir getiren vakfiyesi vardır. Mütevellisi ve tekkeşinleri marifetiyle idare olunur. Şehirden ve civar köylerden pek çok ziyaretçi gelmektedir.”

Ali İzzet Efendi'nin cami ve türbenin yanı sıra tekkeye ait çok sayıda vakıftan bahsetmesi ilginçtir. Ancak tekkenin işleyişi hakkında bilgi vermemiştir. 1862 tarihli teftiştten tekke ve zaviyenin çalışır olduğu ortaya çıkmaktadır.

Abdalata Tekkesi, 1509 depreminde büyük hasar görmüş, vakıf gelirleri ve Sultan'ın desteğiyle yeniden inşa edilebilmişti. Caminin giriş kapısında bulunan bir hatıra yazısında hicri 1029 yılının Ramazan ayında, miladi 1620 yılının Temmuz ayında yağın şiddetli yağmur sonucu köyde birkaç odadan başka tüm evler yıkılmış, cami de suyla dolmuştur. İşte bu tarihte cami, tekke ve zaviyenin de tamir gördüğü tahmin edilmektedir.

Günümüzde ise tekke ve zaviyeden eser kalmamıştır. Caminin doğusundaki mezarlık sınırları içinde sadece temel izleri bulunabilmektedir. Buna rağmen tarihi cami ve bitişiğindeki türbe korunabilmiştir. XIII. Yüzyıldan beri ayakta olan bu müesseseden ancak bunlar kalabilmiştir.

Taştan yapılmış kargir cami ile türbe kısmı, sekizer metre çapında iki kubbe ile örtülmüştür. Türbe kısmında dört adet sanduka bulunmaktadır. Kible tarafında Şeyh Burhan, yanında Şeyh Recep, onun yanında Emir Seyit ve kapıya en yakın konumda da Abdalata'ya ait mezarlar bulunmaktadır. Caminin kuzey batı köşesindeki ahşap minare, tarihi kimliğini korumaktadır. Camiye sonradan eklendiği belli olan son cemaat kısmı, 1965'lerde yapılmıştır. Avluda sekiz köşeli, üstü ahşap kubbeli güzel bir şadırvan yer almaktadır.

Ancak Abdalata Zaviyesine ait vakıfların büyük bir kısmı, özel mülkiyete geçmiştir. Diğerleri de kullananların elindedir.

Abdalata Sultan'ı bağrında barındıran Abdalata Köyü, onunla büyümüş ve gelişmiştir. 1530 yılında 150 kişilik, 1845 yılında 353 kişilik nüfusa sahip-

ken 1938 yılında 640 nüfusa, 2000 yılında 932 nüfusa ulaşmıştır. Günümüzde iki camisi, 350 hanesi ve 1500 civarındaki nüfusu ile Abdalata Köyü, bölgesinin büyük ve verimli köylerindendir. Köy halkının o büyük zata saygı ve sevgileri, aynen devam etmektedir.

KAYNAKLAR

1. Neşet Köseoğlu: Tarihte Çorum Köyleri ABDALATA Çorumlu Dergisi Yıl:1939 Sayı:14
2. Neşet Köseoğlu: Yer Adları- Çorumlu Dergisi Yıl :1938 Sayı:3
3. Neşet Köseoğlu: Köy Adlarına Göre Bir Araştırma Yıl: 1939 Sayı: 13
4. Ali İzzet Efendi: Tezkire-i Makamat 1315-İstanbul
5. Şefik Korkmaz: Çorum'un İdari Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat - II. Meşrutiyet) Basılmamış Doktora Tezi – 2003- Ankara
6. Çorumlu Dergisi : Yıl :1940 Sayı:26,27
7. “ “ “ 1941 “ 30
8. “ “ “ 1943 “ 40, 41, 42, 43
9. 387 Numaralı Muhsebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri II, 937/1530 Osmanlı Arşivi Yayını- Ankara- 1997
10. Süleyman Uludağ: Abdal- Tasavvufi Yönü DİA I/59-60
11. Orhan Köprülü: Abdal- Edebiyat, DİA I/61-62
12. Aliyev Salih Muhammedoğlu: Erdebil, DİA 11/276/277
13. Tayyar Anakök: Çorum Tarihi – 1950 (Basılmamış)
14. Abdulkadir Dünder: Abdalata Zaviyesi (Uluslar arası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu) Sempozyum Tebliği.

Abdalata Camii içindeki türbe

SEYDİM SULTAN (SEYYİD MURAT)

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde önemli işlevleri olan Türkistan ve Horasan Erenleri, Moğol istilası nedeniyle yerlerinden, yurtlarından ayrılıp sırtında hırkası ve elinde asasıyla Anadolu yollarına düşmüşlerdi. Her biri bir beldeye otağ kurmuş ve irşada koyulmuştu. Onlar, görünüşte bir çoban veya bir çiftçi idiler. Halkı irşat metotları, vaaz ve ders şeklinde değildi. Onlar, hal ilmiyle yani yaşayışlarıyla insanlara örnek oluyorlar ve davranışlarıyla irşat ediyorlardı.

İşte Seyyid Murat da onlardan biriydi. Elinde asasıyla Ovacık'a gelmiş, çobanlıkla işe başlamıştı. Köyün sığırları ona emanetti. Dana Deresi, onun otlağıydı.

O, kendi halinde sakin bir hayat yaşayan dervişti. Kerametleri zahir oluncaya kadar kimse bilmedi onun ruh dünyasını. Tayy-ı mekan yoluyla sabah ve Cuma namazlarını Kabe'de kıldığını, ancak yolda kalan bir hacıyı aynı yolla getirdiği zaman anlayacaklardı. Köyün manevi bekçisiydi. İşaretlediği bölgeye kötü niyetliler giremezler, girseler bile çıkamazlardı. Bu ve benzeri menkıbeleri, dilden dile nakledile gelmiştir.

Seyyid Murat, bu bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında etkili olmuş bir dervıştır. Seydim'e geliş tarihi belli değildir. Vakfiyesindeki 769/1367 tarihine bakılırsa bu tarihten önce geldiği söylenebilir.

O tarihlerde Orta Anadolu, tasavvufi hareketin merkeziydi. Mevlana, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre 13 ve 14. yüzyılda Anadolu'yu aydınlatıyorlardı. Aynı dönemde Çorum yöresinde de Elvan Çelebi, Koyun Baba, Karadonlu Can Baba gibi velilerle birlikte Seyyid Murat hazretleri de dönemin önemli dervişlerindendi. Neşet Köseoğlu'nun Sakız Divanı ile ilgili makalesinde işaret ettiği Seyyid Murat Vakfiyesi'nden anlaşıldığına göre Seyyid Murat hazretleri, 1367 yılında Çöplüoğullarından Hacı Sanceddin denilen zattan Seydim'deki arazinin yarısını 5.000 dirheme satın almıştır. Dervişlerin mal ve mülkte gözü olmadığı için o da arazinin gelirini; önce Seydim halkının, artarsa civar köylerin ve hatta Osmancık'ın fakirlerinin ihtiyacına

harcanmak üzere vakfetmiştir. Seydim Camiinin bünyesinde tekke ve zaviye kurmuş, yanına da imarethane yaptırmıştır. Seydim'e ve tekkeye gelip gidenlerin iâşe ve ibatesi burada karşılanmıştır. Büyük kazanlarla pişirilen yemeklerden yörenin fakirleri de yararlanmıştır. Bundan dolayı bu zaviye, resmi Sakız Divanı'nda "Daru'l- Fukara" olarak kaydedilmiştir. Seyit Murat, sağlığında hem bu vakfın mütevellisi, hem de tekkenin şeyhiydi. Hacı Sanceddin de malik olduğu kalan hisselerini Seyit Murat Zaviyesi'ne vakfetti. Bunun üzerine Seyit Murat hazretleri de onu mütevelliliğe tayin etti. Böylece vakfın sınırları oldukça genişledi.

Seydim köyündeki Seyit Murat Türbesi

Ovacık kabristanından başlayarak Kırdar Deresi, Balahuzber, Taşkuran Kavağı, Oymağaç Pınarı, Kiriş yolu üzerinde Arz Pınarı, Sırlıklı Ziyaretine kadar bir hudut çiziyor. İkinci bir hudut da Kuştepe, Çaysaray, Çatalçam yolu, Kınık Güneyi, Mervankaya'dan Çobankayası'na kadar devam eder. Üçüncü hudut ise Sefanacak, diğer adıyla Bağlıca Pınarı'ndan Dikmen Gediği'ne kadar olan sahadır. Burada Kurtgöz Ayağı, Sakızağzı, Oyulubolu (diğer adıyla Tuzluyol), Karanardıç, Kafır bağı, Kışlak Mezrasından itibaren Karan Artuç, Kırpınar, Taşpınar, Tekleştas aleti, Oluközü, Eski Tekke yeri, Recep Ekilliği,

Akviran ve buralardaki bütün mezralar bütün hakları ve varlıklarıyla Seydim Sultan Zaviyesi vakfına aittir.

Kurulan bu zaviye Osmancık Sakız Divanı'na kayıtlıdır. Vakıf şartnamesine göre yukarıda sayılan köy ve mezralarda ne mahsul çıkarsa satılacak, öncelikle zaviyenin tamire muhtaç olan yerleri tamir edilecek, para kalırsa köy fukarasına, daha da artarsa Osmancık fakirlerine dağıtılacaktır.

Tayyar Anakök, “Çorum Tarihi” adlı eserinde Seyit Murat ve tekkesinin 1363 tarihindeki konumunu şöyle anlatıyor:

“Çorum’da bu asrın en meşhur şeyhi, Seyyid Murat Efedî idi. Hükümeti düşündürecek kadar başına topladığı müritlerden mürekkep mühim bir kuvvete malikti.”

Tayyar Anakök’ün kaydettiği tarihte Osmanlı Sultanı, Murat Hüdavendigâr idi. Sultan I. Murat, 1356 tarihli vakfiyesinde Seyit Murat hazretlerini “şeyhlerin ve ariflerin büyüğü, tarikat salıklarının imamı ve kutbu’l- arifin” olarak nitelemiştir.

Seyit Murat hazretleri, Veysel Karani sülalesinden gelmekte olup Çorum’daki Pir Baba ile akrabadır. Onun bu manevî cephesini çok iyi bilen Hacı Sanceddin, kalan emlakini de Seyit Murat’ın kurduğu vakfa bağışlamış ve zaviyeye mütevellilik hakkı kazanmıştı. Bu vakıflar, devletin teminatında olduğundan Osmanlı döneminde aynen devam etmiştir.

Seyit Murat vakfı, Seydim’deki arazinin hemen hepsine, cami, tekke, zaviye, imarethane, mezarlık, misafirhaneler, çeşmeler ve değirmenlere sahipti. Buna ilaveten Çorum’da da gelir getiren arazi ve dükkanları vardı. Bu vakfın gelirlerinin Çorum ve civarında bulunan diğer tekke ve zaviyelerin gelirlerinden çok yüksek olduğu, 1862 tarihli bir belgede zikredilmektedir.

Seydim beldesindeki bu tekkenin önemini belgeleyenlerden biri de Evliya Çelebi’dir. 1646 yılında Defterzade Mehmet Paşa ve askerleriyle Erzurum’dan dönerken uğradıkları Seydim’i Evliya Çelebi şöyle anlatmaktadır:

“Ankara tarafına doğru yola çıkmaya azimet edip on birinci günde yine Çorum sahrasında Seydim Sultan Tekkesi menziline geldik. Burası bir asitane-i azim (büyük tekke)dir. Çok miktarda dervişleri vardır. Paşa, bütün icapları ve karakullukçuları ile büyük tekkede konup büyük bir ziyafet verdi.”

Ali İzzet Efendi de 1315/1899 tarihli “Tezkire-i Makamat” adlı eserinde “Seyit Murat ve Hasan Çelebi “başlığı altında şu bilgileri vermektedir:

“Şehrin batı tarafında yaya üç saat mesafede Ovacık, diğer adıyla Seyit Murat’tan kısaltılarak Seydim Köyü camii şerifinin bitişiğinde taştan yapılma kargir kubbe altında eşi ve küçük çocuğu ile birlikte yatmaktadır. Büyük oğlu Hasan Çelebi de kible tarafında bulunan kargir türbesinde metfundur. Bu iki zat, büyük velilerdendir.

“Türbelerin gelir getiren çokça vakfiyesi vardır. Mütevellileri tarafından bedelen idare olunur. Kasaba ve civardan çok sayıda ziyaretçi gelerek ziyaretiyle tevessül eylediklerinde muratlarına nail oldukları mücerreptir.”

Ali İzzet Efendi, aynı eserde saraylı köyünde çam ağaçları dibinde türbesi bulunan Selman Çelebi’yi ve Çamdeğirmeni yakınında metfun bulunan Tur Çelebi’yi de Seydim Murat soyundan olarak zikreder. Özellikle Tur Çelebi adına tahsis edilmiş çok sayıda vakıf emlakinin bulunduğunu da beyan eder.

Vakıflarda 1759 numaralı defterin 197. sayfasına kayıtlı Tur Çelebi b. İsrail Çelebi Vakfına ait 1317 tarihli ilamda bu vakfa ait Bakırcılar çarşısında bir fırın ve dükkanla üç tane kalaycı dükkanı, Çamdeğirmeni köyünde tarlalar ve değirmenle Hamamlıçay Köydeki bütün mülkler tek tek sayılmıştır. Bu belge, Ali İzzet Efendi’nin verdiği bilgiyi pekiştirmektedir. Bu mülklerden elde edilen gelirlerin vakfın amaçlarına uygun olarak harcanmakta olduğu da aynı ilamda geçmektedir. Vakfiyeyi teyit eden berat-ı şerif ve defter-i Hakanî’nin bulunması oldukça önemlidir. Bu bilgi bile önceleri burada bir tekkenin varlığını ifade etmektedir.

Çorum şer’iyye sicillerine göre Seyit Murat hazretlerinin büyük oğlu Hasan’dan başka Ömer ve Osman adında toplam üç oğlu vardı. Oğulları, Seydim Tekkesinin yanı sıra Pir Baba tekkesinin mütevelliliği ve tekkeşinliği görevini de yürütüyorlardı. Bu bilgi de Pir Baba ile Seyit Murat arasında akrabalık bağının delili olarak zikredilmektedir.

Seyit Murat hazretlerinin Mehmet, Osman ve Hüseyin adlarında torunları bilinmekte olup kızları ve kız torunlarının olup olmadığı konusunda hiçbir bilgi yoktur. Üç oğlu ve üç torununun adından başka eşinin adı da kesin değildir. Yaygın rivayete göre eşi, Seydim Sultan olarak bilinir ve hakkında

bir çok menkıbe nakledilir. Gerek Seyit Murat, gerekse eşi ve çocukları hakkındaki menkıbeleri tarih, tasavvuf ve İslami ilimlerin süzgecinden geçirilerek iyi bir tahlile tabi tutulması gerekmektedir.

Seyit Murat Zaviyesi, zamanla o görkemli konumunu kaybetmiştir. 1718 yılında mütevelliler arasındaki anlaşmazlık nedeniyle zaviye harap olmuştur. Bu duruma 1735 yılında Çorum kadısı müdahale ederek zaviyenin tekrar tamiri sağlanabilmiştir. Seydim köyü, 1845 yılında tanzim edilen Temmetuat defterlerinde 60 hane olarak görülmektedir. Nüfusu da 372 kişidir. Köy halkının 19 hanesi, çiftçilik yanı sıra zaviyede tekkeşinlik yaparak geçimini sağlamaktaydı. Mesela 1845 yılında es-Seyyid Ebubekir Ağa, zavidarlık görevinden dolayı köy civarında bulunan Özü mezarısıyla Kertme Köyünde bulunan zaviye arazilerinden senelik 250 kuruş almaktaydı. Diğer zaviyedar Kocaemiroğlu Mustafa ise vakfın arazilerinin gelirlerinden senelik 125 kuruş almaktaydı.

Seydim Tekkesinin 1277/1861 tarihinde yıllık geliri 11.021 kuruştur. Buraların idaresi için o tarihlerde Ebubekir Ağanın vefatı nedeniyle yerine oğlu Hasan Ağaya mütevellilik beratı verilmiştir.

Seyit Murat Vakfıyesi'nde yer alan arazi ve emlak, bugün özel şahısların mülkiyetindedir. Seyit Murat zaviyesine ait olduğu sanılan defter ve me-nakıpname, 19. yüzyıl ortalarında kaybolmuştur. Tarihi camii, tekke, zaviye ve imarethanenin son kalıntıları da yeni cami yapılırken tarihten silinmiştir. Caminin içindeki türbe dışarıda bırakılarak yeni cami inşa edilmiştir. Caminin yakınındaki kargir kubbeli büyük türbede Seyit Murat hazretlerinin, eşi ve küçük oğlunun kabri bulunmaktadır. Büyük oğlu Hasan Çelebi'nin kabri ise yine kubbeli ve ayrı bir bölümde yer almaktadır.

Seyit Murat hazretleri; padişahın bile dikkatini çekmiş, adına sarayda vakfiye tanzim edilmiş, hal ilmiyle halkı irşat etmiş gönül erlerimizdendir. Seydim halkı, yüzyıllardır onun hatıralarını yaşatmış ve menkıbeleriyle yetiştirilmiştir.

Seydim Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 291 hane olup nüfusu 1411'dir.

ŞEYH HAMZA

Şeyh Hamza, kendi adıyla anılan Şeyh Hamza Köyü'nde metfundur. Bu köyün eski adı, Hacıbeyağacı Köyü'dür. 1530 tarihli tahrir kayıtlarında bu adla zikredilmektedir.

Şeyh Hamza, Hacıbeyağacı denilen bu köyde yaşamış bir gönül eridir. Buralara ne zaman geldiği ve yerleştiği kesin olarak bilinmemektedir. Hacıbeyağacı'na yerleşmeye karar verdiğinde bir tekke kurarak faaliyet göstermiştir. Bu büyük zatın vefatında buraya gömülmüş olduğu sicil-i mahfuzda kayıtlı olmasına ve halk arasında bilinmesine rağmen mezarının zamanla harap olarak kaybolmasından dolayı türbenin yeri bilinmemektedir.

Asırlar sonra 1204 {miladi 1789} yılında Çorum'da yaşayan Seyyit Derviş Hıdır Efendi, rüyasında Şeyh Hamza'yı görmüştür. Şeyh Efendi, ona uzun zamandan ben toprak altında bulunduğunu, mezarının yerini bilen kimse kalmadığını anlattıktan sonra mezarının bulunduğu yeri göstererek bunun ortaya çıkarılması zamanının geldiğini söylemiştir. Bu bilgiler, Osmanlı Arşivi belgelerinde de yer almıştır.

Derviş Hıdır Efendi, bu rüyanın heyecanıyla uyanır uyanmaz sabah namazını kılar ve yanına bir kaç işçi ve usta alarak Hacıbeyağacı Köyü'nün yolunu tutar. Köyün girişinde rüyasında kendisine gösterilen yeri görünce adamlarından buranın kazılmasını ister. Kazı işlemini dikkat ve özenle yürüten bu insanlar, tüm tazeliği ile tam ve sağlam olarak Şeyh Hamza'nın cesedi-ne ulaşırlar. Herkes, büyük bir şaşkınlık ve hayret içinde kalırlar.

Şeyh Hamza'nın mezarının bulunması, Hacıbeyağacı Köyünde ve civar köylerde sevinçle karşılanır. İnsanlar, akın akın ziyarete gelirler. Halkın yardımı ile mezarın üzerine türbe ve yanına da tekke yapılır.

Tekke'nin ihtiyaçlarını karşılamak ve kandillerin yakılmasında gerekli olan yağ tedarik etmek, ziyaret için gelenlere, dervişlere ve çevredeki fakirlere yemek ikram edebilmek için yöredeki halk, Çorum'daki devlet adamlarından yardım ve destek talep etmişlerdir. Bu müracaat üzerine buranın herhangi bir vakıf geliri olmadığından münasip bir mahalden gelir sağlanması için Çorum naibine 1815 yılında bir ferman gönderilmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Arşi-

vi kayıtlarına göre tekkeye resmi berat verilerek Gürcü Köyü'nden devletin almış olduğu payın bir kısmı tahsis edilmiştir. Derviş Hıdır Efendi de buraya tekkeşin olarak görevlendirilmiştir.

Derviş Hıdır Efendi, bu görevi ömrü boyunca yürütmüştür. Tekkeşinlik görevi, onun ölümünden sonra soyundan gelen Hıdırbeyoğulları sülalesi eliyle yürütülmüştür.

Şeyh Hamza türbesi için 2 Mart 1907 tarihinde bir vakıf tesis edilmiştir. Türbenin giderleri, bu tarihten itibaren o vakıftan karşılanmış, gelip geçenlere yemek vermeye devam edilebilmiştir. Yirminci yüzyılın başlarında bile mutfakta yemek pişirildiği, yaşlılarca anlatılmaktadır.

Şeyh Hamza'nın mezarı bulunup üzerine türbe ve yanına tekke inşasından sonra Hacıbeyağacı adı unutulurak burası ona izafeten Şeyhhamza Köyü diye anılmaya başlamıştır. Nitekim 1262 (Miladi 1846) yılında tanzim edilen Temettuat Defterlerinde de bu köyün adı, Şeyhhamza Köyü olarak geçmektedir. 1530 tarihinde köyün eski adıyla Hacıbeyağacı Köyü, 12 hanelikmiş. Nüfusu, tahminen 60 kişiymiş.

Günümüzde Şeyh Hamza Türbesi'nin yanında köyün mezarlığı ve çevresinde de çamlık bulunmaktadır. Çamlarından bir parça götürenin evinde yangın çıkacağına inanıldığından dolayı çamlara dokunulmamış ve korunması sağlanabilmiştir. Şeyh Hamza ve türbesi ile ilgili buna benzer birçok menkıbe, bu yörede dilden dile dolaşmaktadır. Çevresinde içki içenlerin veya gayrimeşru eğlence yapanların başlarına türlü belaların geldiği hep anlatılır. Bir defasında türbenin yakınında anız yangını başlamış, çevresindeki otlar yandığı halde türbeye ateş sıçramamış diye nakledilir.

Osmanlı Arşivindeki Temettuat kayıtlarına göre 1846 yıllarında köyde on hane ve 62 kişilik nüfus bulunmaktadı. Köy halkı; Hıdırbeyoğlu, Topuzoğlu, Kuyrukçuoğlu, Cinalioğlu, Gökoğlu ve Dalyanoğlu sülalelerinden teşekkül etmektedir.

Köy muhtarının da mührü bulunan bu Temettuat Defterine göre Şeyh Hamza Köyü'nün 1846 yılında senelik vergi toplamı, 2508 kuruş imiş. Diğer köylere nispetle gelirinin düşük olmasının nedeni, arazinin az ve kıraç olmasıdır.

Bu köye adını veren Şeyh Hamza'dan başka Helvacı Dede, Dobacık Dede, Dikmen Dede gibi zatlara ait mezarlar vardır. Bunlardan sadece Helvacı Dede, Ali İzzet Efendi'nin Tczkire-i Makamat adlı eserinde geçmekte ise de hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

Şeyhamza Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 46 hane olup 219 nüfusa sahiptir.

Şeyh Hamza Türbesi

AHİ HACİBEY

Ahi Hacıbey, şehrin güneyinde Kılıçören Köyü'nde yatmaktadır. Kılıçören Köyü, eski bir yerleşim yeridir. 1530 tarihli Tahrir Defterlerinde 65 nüfuslu 13 hanelik bir köy iken 1845 tarihli Temettuat Defterlerinde 87 nüfusa sahip 14 hanelik bir köy olarak geçmektedir. 2000 yılı nüfus sayımına göre de 24 hane olup 104 nüfusa sahiptir.

Ahi Hacı Bey, bir ahi şeyhidir. Kendisinin inşa ettirdiği bir zaviyesi vardır. Bu zaviyeye ait en eski kayıt, 848/1445 tarihine aittir. Bu durumda Ahi Hacıbey, bu tarihlerde yaşamış olmalıdır.

Beyler Çelebi, Çorum'da pek çok tekke ve zaviyeye bağışta bulunmuştur. Abdalata Zaviyesine yapmış olduğu vakıfta Yakacık ve Kurtköy arazilerinin gelirlerinin yarısını Abdalata Tekkesine, yarısını da Kılıçören Köyü'ndeki Ahi Hacıbeye Zaviyesine verilmesini şart koştur.

Ahi Hacıbey'in Kılıçören'e, Ahi İlyas'ın da Ahillaz Köyüne yerleşmiş olması, aynı bölgeyi tercih etmeleri dikkat çekicidir. Ahi İlyas'ın Çorum'daki ilk ahi temsilcisi olmasından hareketle Ahi Hacıbay'ın da Ahi İlyas'ın halifelerindendi denilebilir. XIX. Yüzyıl kayıtlarında bu zaviyenin ismine rastlanmamıştır. (Ahilik Ans.. I/104)

AHİ İLYAS

Ahi İlyas, Çorum'daki ilk ahi temsilcilerindendir. Yerleştiği köye adı verilmiştir. Ahillaz Köyü şehrin güneyindedir. Ahi İlyas'ın türbesi, halkın saygı duyduğu bir mekandır. Türbenin ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Muhtemelen XIX. Yüzyılda merkadi türbe haline dönüştürülmüştür. Türbenin bulunduğu yerde zaviyenin inşa edildiğine dair malumat bulunmakla beraber gelip geçenlerin burada barınmaları, zaviyesinin de varlığının delilidir.

Çorum'a bağlı Alacahöyük nahiyesinde Ahi İlyas adına muhtemelen XVI. Yüzyıl Osmanlı Evkaf kayıtlarında Çorum'a bağlı Karahisarlı-Temürlü (Alacahöyük) nahiyesinde Ahi İlyas zaviyesi bulunmaktaydı. 1530 yılında

zaviyenin hasılatı 280 akçe idi. XIX. Yüzyıl evkaf kayıtlarında zaviyenin izine rastlanmamıştır. (Ahilik Ans. I/115-116)

Ahi İlyas'ın ne zaman yaşadığını ve nasıl bir kişi olduğunu bilmiyoruz. 1530 yılına ait Tahrir Defterlerinde Ahillaz Köyü'nün adı geçmediğine göre daha sonra kurulmuş olmalıdır. 1845 tarihli Temettuat Defterlerine göre Ahillaz, 9 haneli ve 55 nüfuslu bir köydür. 2000 yılı nüfus sayımına göre 64 hane olup 299 nüfusa sahiptir.

Türbenin bulunduğu yerde zaviyenin de olup olmadığına dair bir malumat bulunmamaktadır. Ancak köy halkının misafirperver olduğu ve türbeyi ziyarete gelenlere yemek ikram ettikleri söylenmektedir.

Köy halkı, bu yatıra çok saygı gösterirmiş. Köyde fuhuş, içki gibi dinde yasak olan günahları işleyenlerin çarpılacağına inanılmış. Veliye hürmeten toplantı ve düğünlerde bile davul zurna çalınmazmış. Öyle taşkınlıklarda bulundukları zaman başlarına bir bela geleceğine inandıkları için davul çaldırmayı terk etmişlerdir.

ABDAL BODU

Şehrin güneyinde kendi adıyla anılan Abdalbodu Köyü civarında çok lezzetli bir suyun yanında metfundur. Büyük velilerdendir. Bu köy, 1882 yılında Karahisarlı nahiyesine bağlıdır. 1845 Temettuat Defterlerine göre Abdalbodu Köyü 24 hane olup 149 kişi yaşamakta idi. Abdalbodu, yeni adıyla Yenihayat Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 55 hane ve 122 nüfusa sahiptir.

Abdalbodu Köyü'ne ait çok sayıda vakıf vardı. Vakfın gelirlerini şehirde oturmakta olan mütevellileri sevk ve idare etmekteydi. Temettuat kayıtlarına göre Pazar Mahallesi nüfusuna kayıtlı Mehmet oğlu Mehmet Efendi, vakıf gelirlerinden 300 kuruş ücret alarak zaviyedarlık görevini yürütüyordu. 1877 tarihlerinde Abdülkerim oğlu Ali, ondan sonra oğlu Abdülkerim, 1883'te Mehmet oğlu Osman, ondan sonra da oğlu Mahmut zaviyedarlık yapmıştır. Zaviyedarlıkla ilgili son kayıt, 1891 yılına aittir.

VELİ RUM

Şehrin güneyinde Kılıçören Köyü'nde mescid-i şerifin bitişiğinde çınarlar arasında yatmaktadır.

Genellikle boşanmayı adet haline, hastalık haline getirenler burayı ziyaret ederek kurtulacaklarına inanırlarmış.

1530 tarihli Tahrir Defterinde Kılıçviran olarak geçen köyün nüfusu 65 olup 13 haneli imiş. 1845 tarihli Temettuat Defterinde 14 hane olarak kayıtlıdır. 2000 yılı nüfus sayımına göre 24 hane olup 104 nüfusa sahiptir.

HASAN DEDE

Hasan Dede, Şehrin güneyinde yine Kılıçören Köyü'nde vefat edince ağaçların arasına defnedilmiştir.

HALAS DEDE

Şehrin güneyinde Büğdüz Köyü civarında Alakavak denilen yerde yatmaktadır. Kabrinin yanında bir çeşme bulunmaktadır. Halk arasında sıtma hastalığına yakalananların bu çeşmeden gusül abdest aldıklarında bu illetten kurtulacaklarına dair bir inanç bulunmaktadır.

Büğdüz, 1530 tarihli Tahrir Defterinde 30 nüfuslu 6 hanelik bir köy olarak geçer. 1845 yılı Temettuat kayıtlarına göre 37 hanelik 229 nüfusuyla büyük köyler arasına girmiştir. 2000 yılı nüfus sayımına göre 111 hane olup 624 nüfusa sahiptir.

ŞEYH AŞIK

Şeyh Aşık, şehrin güneyinde Örücek Köyü civarında taştan kargir olarak yapılmış türbesinde metfundur. Önceleri gelir getiren vakıfları varmış.

Şeriye sicili kayıtlarına göre Şeyh Aşık zaviyesi, 13. ve 14. asırdan beri faal bir kuruluşmuş.

Örücek Köyü, Şeyh Aşık'ın buraya gelip zaviye kurmasıyla oluşmuştur. 1530 tarihli Tahrir defterlerine göre 6 hanelik, 30 nüfuslu küçük bir köy imiş. Kıtık döneminde yurtlarından ayrılıp bir daha dönmediklerinden, geçici olarak hazineye kaydedilmiştir.

Şeyh Aşık Zaviyesi, kuruluşundan beri Hacı Bektaş-ı Veli tekkesidir. Bazı kimselerin kuruluş amacı dışında zaviyenin vakıflarına tecavüz etmeleri sonucu 112/1700 tarihinde mahkemeye müracaat edilmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli postnişini Elvan Efendi, zaviyedarlığın derviş Mehmet'e verilmesi yönünde talepte bulunmuştur.

Vakfın faaliyetlerine devam ettiği, şeriye sicil kayıtlarına göre 1891 Martı'nda boş olan zaviyedarlığa Mustafa adında birinin tayin edildiği anlaşılmaktadır.

BABA MEHMET

Şehrin güneyinde Hatap mevkiinde bir mezraya yerleşmiş olan Şeyh Baba Mehmet, buraya tekkesini kurmuştur. Vefat ettiğinde tekkenin yanına inşa edilen türbeye defnedilmiştir. Daha sonra burası Babaoğlu Köyü diye anılmaya başlamıştır.

Zaviyenin Babaoğlu Köyü ile Alaca'ya bağlı Perçem ve Yatankavak Köylerinde vakıf arazileri vardır. Buradan sağlanan gelir ile gelip geçenlere, misafirlere yemek veriliyordu.

Bu köyün 1530 tarihli Tahrir Defterlerinde adı geçmiyor. 1845 yılı Temmetuat Defterlerine göre Babaoğlu, 10 haneli 62 nüfuslu bir köy imiş. 2000 yılı nüfus sayımına göre 149 hane olup 776 nüfusa sahiptir.

Vakıf kayıtlarında ilk defa 1735 yılında Alaüddevle Evkafı'nda Baba Mehmet vakfının adı geçmektedir. O tarihlerde Şeyh Hüseyin ve Mehmet zaviyedarlık yapmaktaydı. 1798 tarihli evraka göre zaviye faaliyette idi. Şeyh Hüseyin ve Mehmet'ten sonra oğulları İbrahim, Ali, Musa ve Osman adında dört kardeş zavidarlık görevine tayin edilmiştir.

Sonraki yıllarda zaviyedarlık konusunda herhangi bir anlaşmazlık görülmediğinden Şeriye sicillerinde zaviye ile ilgili herhangi bir dava kaydı bulunmamaktadır.

SELİM SULTAN

Selim Sultan, Babaoğlu Köyü'nde metfundur. Burada onun adına bir zaviye kuruluşur. Bu husus, ilk defa 1845 tarihli Temettuat Defterlerinde geçmektedir.

Köy halkı içinden üç hane, zaviyedarlık görevini yürütüyordu. Babaoğlu Musa, Babaoğlu Halil ve Babaoğlu Mehmet, belli bir ücret karşılığında tekkeşinlik görevini yürütüyorlardı.

HASAN BALIM SULTAN

Şehrin güneyinde eski adıyla Kızılgeçit, yeni adıyla Balımsultan Köyü' taştan yapılmış taştan yapılmış kargir kubbenin altında eşi ve çocuklarıyla beraber yatmaktadır.

Bektaşî tekkesine II. Beyazıt tarafından atanan ve tarikatın ikinci piri olarak kabul edilen Balım Sultan, Nevşehir ili Hacıbektaş ilçesinde ve Hacı Bektaş-ı Veli dergahının avlusundaki türbesindedir. Çorum'daki Balım Sultan ile sadece isim benzerliği bulunmaktadır.

Bu zaviye ile ilgili en eski kayıt, 1576 tarihli Rum Evkaf Defterinde "Hasan Balım, der-karye-i Kızılgeçit" şeklinde geçmektedir. Bu köy, 1785 yılında Balımsultan adını almıştır.

1643 yılında zaviyenin Kızılgeçit, Alpagut, Delihacı, Ağcaviran, Kocaoğlu köylerinde malikaneleri bulunmaktaydı mütevellilik ve zaviyedarlık konusunda 1798 ve 1816 yıllarında mahkemeye intikal eden davalarla ilgili kayıtlar vardır.

1530 tarihli Tahrir Defterine göre 4 haneli bir köy iken 1845 tarihli Temettuat Defterlerindeki kayıtlara göre 3 haneli ve 19 nüfuslu bir köy olarak

varlığını korumuştur. Üç haneden ikisi zaviyedarlık yapmaktadır. 2000 yılı nüfus sayımına göre 22 hanelik bir köy olup içinde 134 kişi yaşamaktadır.

Balım Sultan Türbesi, halkın ziyaretgahıdır. Buraya gelip kurban kesenler, dua edip dilek dileyenler pek çoktur.

ŞEYH İSMAİL

Şeyh İsmail, bir Halveti şeyhidir. Evraklarda onun Halveti şeyhlerinden olduğu kayıtlıdır. O da Hasan Balım Sultan gibi bu köye gelip yerleşmiştir. İrşat faaliyetlerini de bu köy çevresinde sürdürmüştür. Vefat edince de köyün kenarındaki türbesine defnedilmiştir.

AHİ BURAK

Ahi Burak, Ahi önderlerindir, Çorum il merkezine bağlı Köşeler Köyü'nde hizmet vermiştir. Onun adına bu köyde bir zaviye kurulmuştur. Zaviyenin XVI. Yüzyıldan önce kurulduğu anlaşıyor. Zira 1530 yılındaki vakıf kayıtlarında zaviyeden ve gelirlerinden söz edilmektedir. Ayrıca zaviyeye yakın bir alanda Hacı Sultan Vakfı bulunmaktaydı. 34 haneden oluşan köyün 10 540 akçelik gelirinin 3584akçesi, bu zaviyeye aitti. Sonraki dönem kayıtlarında zaviyenin izine rastlanmamıştır. (Ahilik Ansk., I/55)

TESLİM ABDAL

XVIII. yüzyılda Çorum yöresinde yaşamış bir şairdir. Yaşadığı ve türbesinin bulunduğu köye de Teslim adı verilmiştir. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Can Yoksul, basılı olmayan Teslim Abdal adlı eserinde ölüm tarihi konusunda üç ayrı tarih vermektedir. 1722, 1751 ve 1814 tarihlerinde öldüğüne dair muhtelif kayıtlardan söz ekmekte ve sonuç olarak Teslim Abdal'ın 17. yüzyılın ikinci yarısında olgunluk çağını yaşadığını belirtmiş ve hayatının son demlerini 18. yüzyılın ilk yarısında yaşadığına işaret etmiştir.

Ayrıca Konya’da, Denizli’de, Kırklareli’nde ve Elazığ’a bağlı Başkil ilçesinde Teslim Abdal türbelerinin olduğunu ancak hiç birinin Çorumlu Teslim Abdal ile çağdaş olmadığını da tespit etmiştir.

İslam inancını, ibadet esaslarını ve ahlakını çok iyi kavramış bir şairdir. Şiirlerinde Yunus Emre gibi tasavvufi temaları tatlı bir üslupla işler. Şiirlerinde Allah inancını, Hz. Muhammed ve Hz. Ali sevgisini coşkuyla dillendirir. Kur’an-ı Kerim’den delillerle konunun derinliklerine girer. Hünkar’ın Makalat adlı eserinde de dile getirdiği dört kapı ve kırk makamından söz eder. İşte şiirlerinden birkaç örnek:

Ta ezelden yarin yüzüne bakıp
Cemal-i didarı gören ağlar mı?
Yetişip bir mürşit eteğin tutup
Özünden benliği ıran ağlar mı?

Ali’yle Muhammed geldik burhana
Hatice Fatıma ehl-i imana
Birleyip özünü ulu meydana
Onların izinden varan ağlar mı?

Teslim Abdal daim yüksek uçar mı?
Erenlere teslim olan kaçır mı?
Dört kapıdan kırk makamdan geçer mi?
Bir olup birliğe eren ağlar mı?

* * *

Öğmüş de yaratmış kendi nurundan
Padişah eylemiş elin üstüne
Cemalini gördüm salavat verdim
Çıkılar sokunmuş serin üstüne.

Vallahi Kur'an'dır senin sözlerin
Yasin-i şerife benzer yüzlerin
İnna fetahna suresi gözlerin
Ve duhaha inmiş elin üstüne.

Kaşların üstüne benler düzülür
İkrarından dönen Hakk'tan üzülür
Ak göğsün üstüne Tebbet yazılır
Veşşemsi inmiştir kolun üstüne.

* * *

Alnımıza böyle yazıldı yazı
Hak için kılaruz biz de niyazı
Ayetü'l-Kürsi ile güzel ihlası
Okudum giderim yolun üstüne.

Teslim Abdal eren şem'in çırası
Errahmandır iki kaşın arası
Güzel Bismillahla Elham suresi
Elif lam mim inmiş dilin üstüne.

(Şiirleri için bak: Abdullah Ercan, 14. Yüzyıldan günümüze Çorumlu Şairler, 2. Basım, İstanbul,1998 sh: 60-69 ve Halil Rifat Arıncı, Çorum ve Havalisi Şairleri, sh.4-10 Ankara 1992)

Teslim Abdal türbesinin yakınında kurban kesip yemek pişirilebilecek ayrı bir mekan vardır. Mezarlık içinde ve çevresinde bulunan ağaçlara kimse dokunmuyor. Köy halkı, evine bir parça dal bile götürse zarar göreceklere inanıyorlar.

Teslim Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 75 hane olup 264 nüfusa sahiptir.

KAZA ALİ BABA

Şehrin güneyinde Yaydığın Köyü'nün kabristanında yatmaktadır. Tezkire-i Makamat'ta Kaza Ali şeklinde yazılmıştır. Ancak köyde Kaz Ali diye anılmaktadır.

Köyün eski adı Yadiğin imiş. Burası, şehrin çok yakınında eski bir yerleşim yeridir. 1530 tarihli Tahrir Defterlerinde 165 nüfuslu, 33 haneli bir köy olarak kayıtlıdır. 1845 tarihli Temmetuat Defterlerinde ise köyün 13 haneye indiği görülmektedir. Ancak 2000 yılı nüfus sayımına göre köy, 72 hane olup 449 nüfusa sahiptir.

KILIÇ BABA

Şehrin güneyinde Karaca Köy'de özel türbesinde yatmaktadır.

Karaca Köy, çok eski bir yerleşim yeridir. 1530 tarihli Tahrir Defterinde 110 nüfuslu, 22 haneli bir köy olarak kayıtlıdır. 1845 tarihli Temmetuat kayıtlarında 15 haneye düşmüştür. Ancak 2000 yılı nüfus sayımına göre Karaca Köy, 79 haneye ve nüfusu da 434'e ulaşmıştır.

SARIKLI DEDE

Yine Karaca Köy'de kabristanın tepe kısmında yatmaktadır. Çevre köyler bile yağmur duası için buraya gelirler. Önce kurban keserler, ardından yağmur duası yaparlar.

KANBER DEDE

Şehrin güneyinde Karapınar Köyü'ndeki mezarlıkta yatmaktadır.

Karapınar Köyü, 1530 tarihli Tahrir Defterlerinde 265 nüfuslu 53 haneli bir köy olarak kayıtlıdır. 1845 yılında 8 haneye kadar düşmüştür. 2000 yılı nüfus sayımına göre 75 hanelik, 454 kişinin yaşadığı bir yerleşim yeridir.

MEHMET DEDE

Şehrin güneyinde Üyük Köyü'nde yatmaktadır.

Üyük Köyü, 1530 tarihli Tahrir Defterlerinde 190 nüfuslu 38 haneli bir köy iken 1845 yılında ancak 10 hane kalmıştır.

HU BABA VE MEHMET DEDE

Şehrin güneyinde Sarta (Uğrak) Köyünde yatmaktadır.

1530 tarihli Tahrir Defterlerinde Sarta olarak geçen köyün nüfusu 175 olup 35 hane imiş. 1845 tarihli Temettuat Defterlerinde 16 hane olarak kayıtlıdır. Günümüzde ise bölgenin büyük köylerindendir. 2000 yılı nüfus sayımına göre 111 hanelik 755 nüfuslu bir köydür.

YOĞUN PELİT BABA

Şehrin güneydoğusunda kendi adıyla anılan Yoğunpelit Köyünde yatmaktadır.

1530 tarihli Tahrir Defterinde adına rastlanmayan bu köy, 1845 tarihli Temettuat Defterlerinde 105 nüfuslu 17 haneli bir yerleşim yeri olarak geçmektedir. Buradan da Yoğun Pelit Baba'nın bu köye yerleşiminin 17-18. yüzyıllarda olabileceği sonucu çıkartılabilir.

2000 yılı nüfus sayımına göre 68 hane olup nüfusu 182'dir.

KUŞ TİMUR BABA

Şehrin güneyinde (Ova)saray Köyünde yatmaktadır. Bu zat, köyde Kuş Demir diye anılmaktadır.

İsmi bilinmeyen iki zat da aynı köyde başka kabirlerde yatmaktadır.

Kuş Timur türbesinin yanında bir kuyu bulunmaktadır. Bu kuyunun suyunun hiç kesilmediği söylenir. Çeşmelerde su azaldığı zaman bu kuyunun suyunu kullanırlarmış.1940 yılında köye şiddetli bir sel gelmiş. Kuyunun bu-

lunduğu yeri de kapatacak şekilde köyün ortasından akıp gitmiş. Sel kuyunun üzerinden aştığı için getirdiği mil ile kuyunun dolmasından endişe edenler, selin azaldığı sırada kuyuyu kontrol için bir delikanlıyı göndermişler. Delikanlı, kuyunun başına vardığı zaman orada selden eser olmayıp içinde tandır ateşi gibi ateş yandığını görmüş. Korku ve heyecanla oradan ayrılp gördüklerini komşularına anlatmış. Bu olay, halen köy halkı arasında anlatılmaktadır.

Özellikle yağmur duası sırasında okunan çakıl taşlarını kuyuya atma geleneği halen devam etmektedir.

Burası, Saray Köyü olarak 1845 tarihli Temettuat Defterinde adı geçmekte, nüfusu 292 olup 47 haneli bir köy imiş. 2000 yılı nüfus sayımına göre 140 hane olup 600 nüfusa sahip. Ayrıca evi Ovasaray Köyü'nde olmasına rağmen yazı burada geçiren, kış mevsiminde şehirde kalan pek çok aile bulunmaktadır.

GAZİLER

Şehrin güneyinde (Ova)saray Köyü civarında tepe üzerinde beş kişi olarak yatmaktadır. Bu sebeple buraya Gaziler Tepesi denilmektedir.

DİLARA SULTAN

Dilara Sultan: şehrin güneyinde Çobandivan Köyü'nün mezarlığında hususi türbesinde yatmaktadır. Halk arasında bu zatın Nesimi Sultan ile Bükse Sultan'ı kardeşi olduğu söylenir. Türbesi, ziyarete açıktır. (Ali Akkaya: Köylerimiz, I/361)

Çobandivan Köyü'nün 2000 yılı nüfus sayımına göre nüfusu 225 olup 45 hane yaşamaktadır.

ÇELENGER

Şehrin güneyinde Ahmetoğlu Köyü'nde Celenger adlı bir mezar bulunmaktadır. Bu zat ile ilgili hiçbir bilgi yoktur. Ancak halkın rağbet ettiği

bir ziyaretgâhtır. Buraya gelenler dileklerinin kabulü için kurban keserlermiş. Yağmur duaları da burada yapılmış. (Ali Akkaya: Köylerimiz, I/251)

Ahmetoğlu Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 142 kişi olup 76 hane bulunmaktadır.

MURATOĞLU

Şehrin güneyinde Gökköy’de yatmaktadırlar. Önce Murat, sonra oğlu aynı mevkîe defnedildiği için burası, Muratoğlu diye tanınmıştır. Meşe ağaçlarıyla kaplı olan bu ziyaret yerinin etrafı tel örgü ile çevrilmiştir. Bu türbe ve çevresinde masa, ocaklık, çeşme ve tuvaleti de bulunan bir bina bulunmaktadır. Hatta Gökköy Şenlikleri de burada yapılmaktadır. (A. Akaya, age. I/473)

2000 yılı nüfus sayımına göre burada 90 hane bulunmakta olup nüfusu 450 kişidir.

İMAM EMMİ

Kabri, yine Gökköy’dedir. İmam Emmi, buraya imam olarak gelmiş ve yerleşmiştir. Vefat ettiği zaman buraya defnedilmiştir. Kabri, ziyaretgâhtır.

Gökköy’de meşe ağaçlarıyla çevrili bir alanda Ağca Baba’ya, Öz mevkiinde de Karaca Baba’ya ait birer ziyaretgah daha vardır. Bunlarla ilgili fazla bir bilgi yoktur. (A. Akkaya, age, I/473)

AŞIK DEDE

Şehrin güneyinde Kozluca Köyü’nün batısında bir tepenin üzerinde yatmaktadır. Çevresi ardıc ağaçlarıyla kaplıdır. Bunlara kimse dokunmaya cesaret edemiyor. Adak kurbanları burada kesiliyor. Yağmur duası da burada yapılıyor. (A. Akkaya, I/122)

Kozluca Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 110 kişilik ve 35 hanelik bir köydür.

SARILIK SULTAN

Şehrin güneyinde Sarılık Köyü'nde yatmaktadır. Yanındaki çeşmenin suyunun şifalı olduğuna inanılır. Hastalığı geçenler, burada adak kurbanlarını keserler. Ziyarete gelenler bu çeşmenin suyunu içtikleri gibi suyu ile yıkanıyorlarmış. Hatta buradan su ve toprak götürerek kil yerine başlarına çalıyorlarmış (A. Akkaya, age, II/229).

(Yukarı) Sarılık Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 73 hane olup 316 nüfusa sahiptir.

SEVİNDİK BABA

Şehrin güneyinde Sevindikalan Köyü'nün yanındaki tepede yatmaktadır. Yanında yaşlı meşe ağacı vardır. Buradaki ağaçlardan kimse bir şey götüremez. Zarar geleceğine inanılır. Buraya gelen ziyaretçiler pek çok adakta bulunurlar ve bu adak kurbanlarını burada keserler. Yağmur duası da burada yapılır. (A. Akkaya, age, II/240)

Sevindikalan Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 18 hane olup 74 nüfusa sahiptir.

SAKKA BABA

Şehrin güneyinde Turgut Köyü'nün doğusunda hususi türbesinde yatmaktadır. Hakkında hiçbir bilgi yoktur. Ancak köyde bir halk inanişına göre devamlı öksüren çocuklar, bu türbeye götürülürmüş. Elbisesinden bir parça çabut türbenin yanındaki ağaca bağanır. Çocuğun öksürüğünün geçeceğine inanılmış. Öksürü geçer çocuklar buraya arkadaşlarıyla beraber çörek getirip yerler, birazını kuşlara verirlermiş. (A. Akkaya, age, II/310)

Turgut Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 38 hanelik bir köy olup 315 kişi yaşamaktadır.

KARA BABA

Turgut Köyü'nün batısında mezarlığın başındaki türbede yatmaktadır. Etrafı çam ağaçlarıyla çevrilidir. Adak kurbanı getirenler çok olduğu için buraya bir de aşevi yapmışlardır. Kurban etleri, burada artık kolayca pişirilmektedir. Yağmur duası da burada yapılmaktadır.

Yine Turgut Köyü'nde Tekke Deresi diye bir mevki vardır. Burada hiç bir yatır olmamasın rağmen sıtma hastaları, buradaki çeşmeden su içerler ve yikanırlarsa sıtmanın geçeceğine inanılmaktadır. (A. Akkaya, 2/310)

ALİ BABA

Şehrin güneyinde Üçköy'de mezarlığın içindeki türbesinde yatmaktadır. Mecitözü'ne bağlı Araphacı Köyü'nden gelip buraya yerleşmiş ulu bir kişi olarak bilinmektedir. Aynı köyde Elemen denilen bir türbe daha vardır. Ziyarete gelenler burada kurban kesiyorlar ve mum yakıyorlar. (A. Akkaya,, age, 2/332)

Üçköy, önceleri çok büyük köy idi. Ancak 2000 yılı nüfus sayımına göre 134 hane ve 285nüfusa sahiptir.

ÇÖREK DEDE

Çörek Dede de Üçköy'ün kuzeydoğusunun ardında yatmaktadır. Buraya bir halk inanışı olarak havale geçiren çocuklar götürülür ve burada bir müddet uyutmaya çalışılır. Türbede uyuyan çocukların hastalıklarının geçeceğine inanılır. (A.Akkaya, 2/332)

DİVANİ BABA

Şehrin güneyinde Divankebir (Büyükdivan) Köyünde havuzun kenarında yatmaktadır. Yanında bir başka zatın daha kabri bulunmaktadır.

Divankebir Köyü, 1530 tarihli Tahrir Defterinde 33 hane olarak, 1845 tarihli Temettuat Defterinde 31 haneli 192 nüfuslu bir köy olarak geçmektedir. 2000 yılı nüfus sayımına göre 110 hane olup nüfusu 693'dür.

KARAGÖZ DEDE

Şehrin güneyinde Dörttepe denilen sıradağın zirvesinde yatmaktadır. Kim olduğu hakkında hiç bilgi bulunmamaktadır.

HAZEREDDİN

Şehrin güneyinde kendi adıyla anılan Hazereddin (Harzadın) Köyünde mektebin sahası içinde yatmaktadır. Ancak bu köye ne zaman geldiği bilinmemektedir. Köyün yeni adı, Çeşmeören'dir.

1530 tarihli Tahrir Defterinde Harzeddin olarak geçen köyün nüfusu 100 olup 20 hane yaşıyormuş. 1845 yılında ise aynı köyde 21 hane kayıtlı bulunmaktadır. 2000 yılı nüfus sayımına göre köyde 63 hane olup 306 kişi yaşamaktadır.

NURİ BABA

Şehrin güneyinde Bozboğa Köyü'nde yatmaktadır. Hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

Bozboğa Köyü, 1530 tarihli Tahrir Defterinde 85 nüfuslu olup 17 hane imiş. 1845 tarihli Temettuat Defterlerine göre 11 haneye düşmüş. 2000 yılı nüfus sayımına göre 71 hane olup nüfusu 413'e ulaşmıştır.

SARI ŞEYH BABA

Şehrin güneyinde Hatap boğazı mevkiinde kendi adıyla anılan Sarışeyh Köyünde yatmaktadır. Önceki kayıtlarda geçmeyen bu köy, 2000 yılı nüfus sayımında 52 hane olup 259 nüfusa sahiptir.

GÖCEN DEDE

Şehrin güneyinde Ovacık (Göcenovacığı) Köyünde yatmaktadır.

Göcenovacığı, 1530 tarihli Tahrir Defterinde 150 nüfuslu 30 hanelik bir köy olarak geçmektedir 2000 yılı nüfus sayımına göre 88 hane olup 380 nüfus barındırmaktadır.

ABİDİN DEDE

Abidin Dede, Bektaşî erenlerinden olup Çağşak Köyü'nde Akı Baba'nın bulunduğu mekanda, Ahraz Ana'nın yanında yatmaktadır. Anlatılan olaylardan anlaşıldığına göre Abidin Dede ve dedeleri, hem Alaca hem de Yozgat çevresinde, Çapanoğulları nezdinde itibarlı kişilermiş. Kabri, halkın ziyaretgahıdır.

Çağşak Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 37 hane olup nüfusu 131'dir.

GÜLCEZ DEDE

Şehrin güneyinde kendi adıyla anılan Gülücek Köyünde metfundur.

Ali İzzet Efendi, Gülcez Dede hakkında başka bilgi vermez. Büyükgülücek Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 45 hane olup 168 nüfusa sahiptir.

HAMDİ BEY

Şehrin güneybatı tarafında kendi adıyla anılan Hamdi Köy'de yatmaktadır. Kendisi büyük devlet adamlarındandır.

1576 tarihli Defter-i Mufassal-ı Liva-i Çorum'da belirtildiğine göre Tarhan Köyünde ve Çiftlik Köyünde Hamdi Bey adına evladının tahsis ettiği emlak ile kurulmuş zengin vakıflar vardır.

Hicri 1004 (Miladi 1595) vakfında vakfedilen yerler ayrıntılı olarak belirtilmiştir. (Bak. Çorumlu Dergisi, yıl 1939, sayı 14)

Ali İzzet Efendi, Hamdi Bey'in gelir getiren pek çok vakfının olduğunu zikrettikten sonra şöyle der: "Mütevellisi şehirde ikamet ettiğinden zaviyesi için gerekli hizmetleri bedelen yapmaktadır."

Hamdi Köy, 1845 tarihli Temettuat Defterlerinde 161 nüfuslu 26 hanelik bir köy olarak geçmektedir. 2000 yılı nüfus sayımına göre 59 hane olup 153 nüfusa sahiptir.

HORASANİ BABA

Şehrin güneyinde Tahran Köyü civarında yatmaktadır. Adına bakılırsa Horasan asıllı olmalıdır.

Tarhan Köyü, 1530 tarihli Tahrir Defterlerinde 170 nüfuslu 34 hanelik bir yerleşim yeridir. 1845 yılında da 33 hanelik, 205 nüfuslu köy halini korumuştur. 2000 yılı nüfus sayımına göre 105 hane olup 380 nüfusa sahiptir.

ŞEYH SADREDDİN

Şeyh Sadreddin, şehrin batısında Hacipaşa Köyünde ahşap türbesinde metfundur. Sağlığında ikamet ettiği odanın duvarı ve zirai mahsulleri koyup bıraktığı ahşap ambarı bile durmakta imiş.

Hacipaşa Köyü, 1530 tarihli Tahrir Defterlerinde geçmemektedir. 1845 tarihli Temettuat Defterlerine göre 37 nüfuslu 6 hanelik bir yerleşim yeridir. 2000 yılı nüfus sayımına göre 34 hane olup 199 nüfusa sahiptir.

Ali İzzet Efendi, Şeyh Sadreddin hazretlerinin Hacı Bektaş-ı Veli hazretlerinin halifelerinden olduğunu beyan eder. Şeyh Sadreddin hazretleri, Esved-i Yemeni ve Ümit Halife ile birlikte Zile'de metfun Şeyh Nusret Efendi'nin halifelerindendir. Üçü birlikte Çorum'a gelmiş ve iki arkadaşı şehir merkezinde kalırken o da taş bulduğu Hacipaşa Köyüne yerleşmiştir.

Ali İzzet Efendi, ek bilgi olarak şunları söylemektedir: "Hacı Bektaş-ı Veli hazretlerinin de Şeyh Abdulkadir Geylani hazretlerinin oğullarından Se-

yit İbrahim'in kızı Saide Hatun'un oğlu olduğu, Zile'de metfun Şeyh Nusret hazretlerinin Velayetnamesinde kaydedilmiştir.

Bu türbe ile ilgili eski bir halk inanışı olarak kadınlar hamile olup olmayacaklarını anlama için bir adet elmayı türbenin üzerine koyarlarmış. Ertesi gün elmanın dişlenmiş olduğunu görürlerse hamile olacağına inanıp dua ederek ayrılırlarmış.

NUH BABA

Şehrin batı tarafında Urludağ'ın zirvesinde yatmaktadır.

KUŞÇU DEDE

Şehrin batı tarafında Salkuşa Köyünde yatmaktadır.

1530 tarihli Tahrir Defterinde Salkunşah şeklinde geçen köy, 85 nüfuslu 17 hanelik bir yerleşim yeri imiş. Yeni adıyla Pınarçay Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 30 hane olup nüfusu 163 kişidir.

KIRKLAR

Kırklar denilen bu erenlerin isimleri bilinmemektedir. Şehrin batısında Küçük Divan Köyü civarında tepe üzerinde yatmaktadır.

Küçük Divan Köyü, 1845 yılı Temettuat kayıtlarına göre sadece iki hanelik küçük bir yerleşim yeriymiş.

SABAHAN SULTAN

Şehrin batı tarafında Elemin (Altınbaş) Köyünde bağların yanında özel türbesinde yatmaktadır. Türbenin yanında bir kuyu ve çeşme bulunmaktadır.

Halkın inanişına göre suyun akması veya kesilmesi, yağmurun çokluğuna veya azlığına bağlı değildir. Allah'ın hikmetiyle bazen ansızın bir damla

suyu kalmaz derecede suyu kesilir. Bazen da bir değirmenlik su çıkıp alt tarafında bulunan bağlar, bahçeler ve tarlalar sulanır.

Günümüzde türbe yeniden yapılmıştır. Çeşme de on iki lüleli ve muntazam bir çeşme olarak hayır sahiplerince yeniden elden geçirilmiştir.

Sabahan Sultan, büyük zatlardan olduğu için teberrüken ziyaretine gelenlerin, kurban kesip dua ve dilekte bulunanların sayısı pek çoktur.

Elemin Köyü, bağlarıyla meşhur yemyeşil bir yerleşim yeridir. 1530 tarihli Tahrir Defterlerinde 105 nüfuslu 21 hanelik bir köy olarak geçmektedir. 1845 tarihli Temettuat Defterlerindeki kayıtlara göre yine 21 hane yaşamaktadır. 2000 yılı nüfus sayımına göre 73 hane olup 424 nüfusa sahiptir.

BULUZ DEDE

Buluz Dede, şehrin batı tarafında kendi adıyla anılan Buluz Köyü'nde yatmaktadır.

Bu yerleşim yeri, 1530 tarihli Tahrir Defterlerinde Buluzmend olarak geçmektedir. 1845 tarihli Temettuat Defterine göre Buluz Köyü, 50 nüfuslu 8 hanelik yerleşim yeridir. Buluz Köyü'nün yeni adı Celilkırı olarak değiştirildi.

TUR ÇELEBİ

Tur Çelebi, Seyit Murat soyundandır. Şehrin batı tarafında Ömerbey Köyü'nde Çamdeğirmeni yanında yatmaktadır. Eskiden kabri üzerinde taştan yapılmış kargir kubbe varmış. Yontulmuş taşlardan yapılmış bu türbeden hareketle büyük gelir getiren vakfyesinin olduğu anlaşılmaktadır. Mütevellileri, gerekli hizmetleri bu gelirlerle ve bedel karşılığı yürütmüşlerdir.

Tur Çelebi, hicri 969/ miladi 1561 yılında iki değirmen, pek çok arazi ve bağ vakfetmiştir. Buradan elde edilen gelirlerden Çorum'da ikamet eden ulema ve sülahanın fakirlerine verilmesini, vakfedilen yerlerin tamir ve bakımlarının yapılmasını emretmiştir.

Bu türbenin genellikle bahar aylarında pek çok ziyaretçisi vardır. Özellikle kadınlar gelip türbenin yakınındaki kuyudan su çekerek gusül etmeyi mübarek saymışlardır.

Ömerbey Köyü, 1530 tarihli Tahrir Defterinde 24 hane olup 120 nüfusa sahiptir. 1845 tarihli Temettuat Defterinde ise 4 haneye düşmüştür. 2000 yılı nüfus sayımında ise 55 haneye ve 271 nüfusa ulaşmıştır.

HANÇER MAHMUT

Şehrin batı tarafında Deliler Köyü'nün ortasında yatmaktadır. Aynı köyde isimleri bilinmeyen iki zat daha yatmaktadır.

1530 tarihli Tahrir Defterlerinde Deliler Köyü, 33 hanelik 165 nüfuslu bir yerleşim yeri imiş. 1845 tarihli Temettuat Defterinde Deliler Köyü 155 nüfuslu 25 hanelik bir köy halindedir. 2000 yılı nüfus sayımına göre 83 hane olup 435 nüfusa ulaşmıştır.

ARAP DEDE

Arap Dede, şehrin batısında Dereköy yakınında metfundur. İbrahim Hacı'nın torunlarından kurt Veli'nin oğlu olarak bilinir. Dedesi Hacı İbrahim'in Hacı Bektaş-ı Veli'den nasip aldığı söylenir. Türbesi ziyarete açıktır.

Dereköy, 1845 yılı Temettuat Defterine göre 118 nüfuslu 19 hanelik bir köydür. Dere Köy, 2000 yılında 49 hane olarak geçmiştir.

SARI DEDE

Şehrin kuzeybatısında Beydili Köyü'nün mezarlığında yolun kenarında yatmaktadır. Hakkında hiçbir bilgi bulunamamıştır

Geç konuşan çocuklar, yavrusunu emziremeyen hayvanlar, yavrusu durmayan hayvanlar yularından kabrin başındaki yuvarlak mezar taşına bağlanıp bir miktar bekletilmiştir. Bu kabir halen önemli ziyaretgahtır. Sarı De-

de'nin üç yüz metre kadar kuzeyinde Sıtma Pınarı vardır ki sıtmaya yakalanan hastalar buranın suyu ile yıkandıklarında Allah'ın izniyle şifa buldukları söylenmektedir.

Beydili Köyü, 1576 tarihli Defter-i Mufasssal-ı Liva-i Çorum adlı resmi belgede Çöplüoğulları ve Sancıdı Çelebi (Secaaddinoğulları) malikanesi olarak geçmektedir. Burada o dönemde yaşayan ahalinin isimleri de tek tek zikredilmektedir. 1530 tarihli Tahrir Defterinde Beydilli Köyü, 35 hane olup 175 nüfus görülmektedir. 1845 tarihli Temettuat Defterinde ise 17 hane olup 105 nüfusa sahip olarak geçmektedir. 2000 yılı nüfus sayımına göre 65 hane olup 305 kişi yaşamaktadır

NURİ DEDE

Şehrin kuzeybatısında Paşa Köy'de metfundur. Nereden geldiği kesin bilinmemektedir. Köyün güneyinde evlerin bitişiğinde kabri bulunmaktadır. Bir de köyün batı tarafında İbrahim Dede yatmaktadır. Onun hakkında da kesin bilgi yoktur. Her ikisinin de değişik zamanlarda köyde imamlık yapıp orada kalmış olabilecekleri söylenmektedir.

Paşa Köy, çok eski bir köydür. 1530 tarihli Tahrir Defterlerine göre 185 nüfuslu 37 hanelik bir köymüş. Hicri 838/ miladi 1341 yılının vakıf kayıtlarına göre Sanceddin (Secaaddin) oğullarından İbrahim Bey, bu köye bir mescit yaptırmış ve buranın tamir bakım ve diğer giderleri için Beydili Köyü'nde ve Köseadağ nahiyesindeki arazi hisselerini vakfetmiştir.

1435 tarihli vesikada da Sultan Beyazıt, Paşa Köyün Çöplü ailesine ait olduğunu tescil etmiştir. Vakfiyede belirtilen arazilerin gelirlerinin Paşa Köy mescidinin ihtiyaçları için harcanmasını şart koşmuştur.

Yukarıdaki vakfiyelere göre Paşa Köy, çok eski bir yerleşim yeridir. 1845 tarihli Temettuat Defterlerinde 81 kişinin yaşadığı köyde 13 hane varmış. 1940'da ise nüfusu 238 kişiye ulaşmıştır. 2000 yılı nüfus sayımına göre 29 hane olup 129 nüfusa sahiptir. Burası, özellikle şehirdeki zenginlerin rağbet ettiği, mülk edindiği bir köydür.

SAYALIK DEDE

Şehrin kuzey batı tarafında Hamamlıçay Köy’ün yukarısında yüksekçe bir tepede altı şehidin kabirleri bulunmaktadır. Yani burada tek kişi değil, toplu mezarlar yer almaktadır.

Rivayete göre 14. yüzyılda Kırkdilim veya Köseadağ civarında gerçekleşen bir savaşta görev alan bir müfreze, dönüşte burada duraklarlar. Müfreze komutanı bu mevkie geldiklerinde şehitlerini defnettikten sonra “Biz ne kadar kaldık acaba? Bir sayalık (sayalım)” dediği için bu mevkie Sayalık ve burada yatanlara da Sayalık Dede denilmiştir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu mevkide altı tane şehit mezarı bulunmaktadır. Sayalık tepesinde bir çoban çeşmesi, yaşlı meşe ve çam ağaçları yer almaktadır. Halk inanışına göre ağaçlarından kesip götürenler, zarar görüyorlarmış. Ayrıca buradaki yatırlar, bölgedeki taşların yerlerinin değiştirilmesine bile razı olmuyormuş.

Hamamlıçay Köy, adından da anlaşılacağı gibi Çorum’un en yakın kaplıca köyüdür. Bölge, çok eski yerleşim yerlerindendir. Hamamın çevresinde Bizans döneminden kalma bazı eserlere rastlandığı söylenir. 1845 yılı Temettuat Defterlerine göre 19 hane olup 118 nüfusa sahiptir. 2000 yılı nüfus sayımına göre 57 hane olup 357 kişilik nüfusa sahiptir.

SARI DEDE

Bir Sarı Dede de, şehrin batı tarafında Çukurviran Köyü’nün yakınındaki ahşap türbesinde yatmaktadır. Türbenin yanında mescit ve mutfak bulunmaktadır. Ziyaretçiler türbeye gelip çeşitli dileklerde bulunurlar. Burada kurban keserler ve mutfakta pişirip misafirlere ikram ederler. Türbe, halkın ziyaretine açıktır.

1530 tarihli Tahrir Defterinde Çukurviran, 40 nüfuslu 8 hanelik bir köymüş. 1845 tarihli Temettuat Defterlerinde 27 haneye yükselmiş ve nüfusu da 167 kişiye ulaşmıştır. 2000 yılı nüfus sayımına göre 65 hane olup 259 kişi yaşamaktadır.

YAHU DEDE

Ali İzzet Efendi, şehrin batısında Köseadağ'ın arka yamacında Acıpınar Köyünde çamlar arasında yatmakta olduğunu söyler, başka bir bilgi vermez.

AĞCA DEDE

Tezkire-i Makamat'ta Ağca Dede isimli bir zatın şehrin batısında Köse Dağın zirvesinde yatmakta olduğu kayıtlıdır. Başka bir malumat yoktur.

ŞEYH HORASANİ

Şehrin batısında Eşençay Köyü yanında Kışlacık denilen yerde büyük ardıc ağaçları arasında yatmaktadır.

Eşençay Köyü, 1845 tarihli Temettuat Defterinde 316 nüfuslu 51 hanelik büyük bir köy olarak geçmektedir. 2000 yılı nüfus sayımına göre 70 hane olup 484 nüfusa sahiptir.

SELMAN ÇELEBİ

Seyyit Murat sülalesindendir. Şehrin batı tarafında Saraylı Köyünde çam ağaçlarının altında metfundur.

Eskiden halk, göz ağrısına yakalananlar, bu çamlardan bir miktar alıp yaktıktan sonra dumanı/isi veya kömürü sürme haline getirip gözüne çektiklerinde şifaya kavuşacağına inanırlarmış.

Saraylı köyünün nüfusu, 2000 yılı sayımına göre 503'dür.

MURAT DEDE

Şehrin batı tarafında Kızılviran (Uğurludağ) Köyünde tepe üzerinde yatmaktadır.

Kızılviran Köyü, 1845 tarihli Temeettuat Defterinde 49 hanelik 304 nüfuslu bir köymüş.

AYAZ DEDE

Şeyh Ayaz, şehrin kuzeybatı tarafında kendi adıyla anılan Ayaz Köyde ahşap türbesinde yatmaktadır. Türbenin altından köyün su kaynağı geçmektedir.

Osmancık kadısı; Ayaz Köy, Türkler, Ağcakise (Acekse) köyleri ile Söğütpınarı mezrasını 1473 yılında Osmancık'ta inşa ettirdiği mescide vakfetmiştir.

Ayaz Köy, 1530 tarihli Tahrir Defterlerinde 85 kişilik 17 haneli bir köymüş. 1845 yılında 9 haneye inmiştir. 1940 tarihinde ise nüfusu 292'ye yükselmiştir. 2000 yılı nüfus sayımına göre köyde 48 hane bulunmakta olup nüfusu 257'dir.

GÜZELCE DEDE

Güzelce Dede, şehrin kuzey batısında Çatak Köyünde çamlığa çıkarken yüksekçe bir tepenin üzerinde hususi türbesinde yatmaktadır. Tepede Güzelce Dede'nin türbesi, bir köy çeşmesi ve dinlenip piknik yapılabilecek küçük bir alan bulunmaktadır. Güzelce Dede'nin kim olduğu ve nereden geldiği konusunda kesin bir bilgi yoktur. Ancak köyün yaşlıları, burada yatanın bir ermiş kadın olduğunu naklettiler.

Çatak Köyü, Çorum'un kuzeybatısında, Köseadağ'ın eteğinde olup kentin en önemli mesire yeridir. Köyün yukarısında bulunan çamlık, şehrin nefes aldığı bir bölgedir. Burası, eski Türkmen yerleşim yeri olan Alayunt Köyü'nün yakınında kurulmuş olmasıyla da tarihi bir öneme sahiptir.

1530 tarihli Tahrir defterlerine göre 15 hane olup 75 nüfusa sahipmiş. 1845 yılı Temettuat Defterlerinde 7 hane olarak görülmekte olup 43 nüfusa sahipmiş. 2000 yılı nüfus sayımına göre 49 hane olup 244 nüfusa ulaşmıştır.

HELVACI BABA

Şehrin kuzeybatı tarafında Şeyhhamza Köyü'nün yukarısında yol üzerinde yatmaktadır.

Şeyhhamza Köyü'nün ilk adı Hacıbeyağacı idi. O zaman 1530 tarihli Tahrir Defterinde 60 nüfuslu 12 hanelik bir köy iken 1845 tarihli Temettuat Defterlerinde Şeyhhamza Köyü olarak geçmekte olup 62 nüfuslu 10 hanelik bir köy olarak görülmektedir. 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre 46 hane olup 219 kişi yaşamaktadır.

AYŞE SULTAN

Ayşe Sultan, şehrin kuzeybatı tarafında Taşpınar Köyü'nün kuzeyinde yatmaktadır. Halk arasında Ayşe Dede diye de anılan bu yatırın etrafı çamlık olup yaklaşık on yıl önce üzerine türbe yapılmıştır. Ziyaretçilerin dinlenebileceği ve namaz kılabilceği bir mekan da yer almaktadır. Ayrıca üzeri çatıyla örtülmüş kapalı bir yer daha bulunmaktadır. Burayı ziyaret edenlerin bir kısmı, çocuklarında bulunan kasık ağrılarını iyi geldiğine inanmaktadırlar.

Taşpınar Köyü, eski bir yerleşim yeridir. 1530 tarihli Tahrir Defterlerinde 18 hanelik 90 nüfuslu bir köy olarak geçmektedir. 1845 tarihli Temettuat Defterlerinde 9 hane olup nüfusu 56 kişidir. 2000 yılı nüfus sayımına göre hane sayısı 36 olup nüfusu 171 kişi olarak kayıtlıdır.

SARIKLI DEDE

Şehrin kuzey tarafında Çorumviran (Cörmeren) Köyünde tepe üzerinde yatmaktadır.

1530 tarihli Tahrir Defterlerinde Çorumviran, 245 nüfuslu 45 hanelik bir köymüş. 1845 tarihli Temettuat Defterlerine göre köy, çok küçülmüş, 14 haneye inmiş ve nüfusu da 87'ye düşmüştür. Yeni adıyla Soğuksu Köyü 2000 yılı nüfus sayımına göre 18 hane olup, 51 nüfusa sahiptir.

NİYET DEDE

Feruz Köyü'nün eski yerleşim yerinde pelit ağaçlarının yanında yatmaktadır. Ancak mezarının yeri kesin olarak belli değildir. Önceki dönemlerde bayramlarda ve Hıdırellezde özellikle ve öncelikle orası ziyaret edilirmiş. Kabrinin yanındaki çeşmenin suyunun hiç kesilmemesi dikkat çekicidir. Çamlarına ve ağaçlarına dokunulmaz. Evine götürenlerin sarar göreceğine inanılır.

ARAP DEDE

Feruz Köyü'nün yakınında Kırkdilim Köyü istikametinde meşeliklerin arasında yatmaktadır. Köy halkı, genellikle yağmur duasını burada yaparlarmış.

Feruz Köyü, eski yerleşim yerlerindendir. Her ne kadar 1530 tarihli tahrir defterlerinde geçmese de 1636 tarihli Mühime Defterlerinde sipahilerin köyden haksız yere fazla vergi tahsili ile ilgili şikayetler nedeniyle Feruz Köyü'nün dile gelmiş olması önemli bir belgedir. (Bak: Çorumlu Dergisi, Yıl: 1944, Sayı: 50-51) Feruz Köyü, 1845 tarihli Temettuat defterlerinde 149 nüfuslu 22 hanelik bir yerleşim yeri olarak geçmektedir. 2000 yılı nüfus sayımına göre köyde 55 hane bulunmakta olup 314 kişi yaşamaktadır.

SECAADDİN SULTAN

Ali İzzet Efendi, Secaaddin Sultan'nın şehrin kuzeybatı tarafında Çanak Köyü civarında yatmakta olduğunu yazıyor. Ancak tarif edilen istikamete ve hatta Çorum merkez ilçede Çanak köyüne rastlayamadık.

Tarif edilen semtte Çanakçı köyü bulunmaktadır. Orada da İsmail Dede isimli bir zatın türbesi mevcuttur. Türbenin yanında kurban kesilip yemek pişirilebilecek bir eklenti de yer almaktadır. Buraya gelen ziyaretçiler çeşitli dileklerde bulunmaktalar. Adak kurbanlarını da getirip burada keser ve misafirlerine ikram ederler..

Çanakçı Köyü, 1845 tarihli Temettuat Defterlerine göre 18 hanelik 112 nüfuslu bir köymüş. 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre 91 hane olup 448 nüfusa sahiptir.

BİLAL DEDE

Dut Köylü Bilal Dede, Kösedag'ın zirvesinde PTT link hattının yanında hususi türbesinde yatmaktadır. Türbenin yanında kurban kesme mahalli ve yemek pişirme yeri/aşevi bulunmaktadır. Ancak bu türbenin buraya son zamanlarda, iki binli yıllarda yapıldığı bilinmektedir.

Bu türbenin kible tarafında yüz kadar mezar bulunmaktadır. Buranın çevresinde on kilometre çapında hiçbir yerleşim yeri bulunmadığı ve burası yakın köylerden hiç birinin mezarlığı olmadığı için bu mezarlıkla ilgili farklı efsaneler yayılmıştır.

Bir rivayete göre Kıbrıslı Şeyh Nazım, 2000'li yıllarda Çorum'a geldiğinde Hıdırlık'ta Kereb-i Gazi'nin kabri başında murakabeye dalmış, sonra "Beni şu istikametteki dağın tepesine götürün. Orada 60 kadar sahabenin kabri var" demiş. Tarif edilen bu yere götürüldüğünde bu sahabenin İstanbul'u fethe giderken burada savaşıp şehit olduklarını söylemiş.

Bunu ben de pek çok kişiden duydum. Yerinde incelemek için gittiğimde gerçekten de yaklaşık 100 kadar mezar olduğunu gördüm. Ancak sahabenin buraya geldiğine ve de burada bu kadar sahabinin savaştığına dair tarihlerde hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Yakın zamana kadar bu konuda halk arasında en küçük bir söylenti bile duyulmuş değildir.

Fakat 1393 yılında Yıldırım Beyazıt komutasında Osmanlı ordusu ile Sivas hükümdarı Kadı Burhanettin arasında Kırkdilim'de şiddetli bir savaş olmuş, Osmanlı ordusu büyük bir yenilgiye uğramıştı. Bu savaşta Yıldırım Beyazıt'ın oğlu Ertuğrul Bey de şehit düşmüştü. Ertuğrul Bey, savaştan sonra Bursa'ya götürülmüştü. Ancak bu savaşta şehit düşen askerlerden bazıları, Kösedag'ın tepesindeki bu mekana taşınmış olabilir. Yani bu mezarlıkta yatanlar sahabiler değil, şehitlerdir denebilir.

DEDE MEŞE

Şehrin kuzeyinde Kösedag'ın arkasında Yavu/Yavi Köyü'nde yatmaktadır.

Yavu Köyü, 1576-1577 tarihli Defter-i Mufasssal-ı Liva-i Çorum adlı resmi belgede adı geçen eski bir vakıf köy imiş 1845 tarihli Temettuat Defterinde 310 nüfuslu 50 hanelik bir köy olarak geçmektedir.

SERPİN DEDE

Şehrin kuzeyinde dedenin adıyla anılan Serpin Köyü'nde yol üzerinde yatmaktadır. Halkın ziyaretgahıdır.

Halk, göz ağrısı ve benzeri hastalıklarda şifa için Serpin Dede'yi ziyaret ettiklerinde iyileşeceklerine inanıyorlarmış.

Serpin Köyü, 1530 tarihli Tahrir Defterinde 45 nüfuslu 9 hanelik bir köy olarak geçmektedir. 1845 tarihli Temettuat Defterlerinde ise 50 nüfuslu 8 hanelik bir köy olarak yer almıştır. 2000 yılı nüfus sayımına göre 47 hane olup 227 nüfusa sahiptir.

SARAÇ BABA

Şehrin kuzeydoğusunda Eğerci Dağı'nın zirvesinde yatmaktadır. Kim olduğu, nereden geldiği hakkında hiçbir malumat yoktur.

EMİR BABA

Şehrin kuzeydoğusunda Buved Köyü'nde ahşaptan yapılmış özel türbesinde yatmaktadır.

Büğet Köyü, 1575-1576 tarihli Defter-i Mufasssal-ı Liva-i Çorum adlı resmi evrakta Ahmet Hoca ve Hacı Yusuf mülkü olarak geçmektedir.

1530 tarihli Tahrir Defterinde 100 nüfuslu 20 hanelik bir köy olarak zikredilmişken 1845 yılı 1845 tarihli Temettuat Defterlerine göre 155 nüfuslu 25 hanelik bir köy haline gelmiştir. 2000 yılı nüfus sayımına göre 109 hane olup 881 nüfusa sahiptir.

YEDİ ABDALLAR

Şehrin kuzeydoğusunda Buved Köyünün yolu üzerinde ahşap türbesinde yatmaktadır.

HAYDARİ DEDE

Şehrin doğusunda Karasar (Karahisar) Köyünde yatmaktadır. Yağmur duası türbe yakınında yapılır. Türbesi herkesçe ziyaret edilir.

Karasar Köyü, 1845 tarihli Temettuat Defterlerine göre 47 hanelik 291 nüfuslu bir köymüş. Cumhuriyet döneminde adı, Karahisar olarak değiştirilmiştir. 2000 yılı nüfus sayımına göre 156 hane olup 816 nüfusa sahiptir.

BOYRAZ DEDE

Şehrin doğusunda Eskice Köy’de yatmaktadır.

Eskice Köy, 1845 tarihli Temettuat Defterlerinde 198 nüfuslu 32 hanelik bir köy olarak ama Eskici Köy adıyla geçmektedir. 2000 yılı nüfus sayımına göre 245 hane olup 1672 nüfusa sahiptir.

HARDAGÜL SULTAN

Şehrin doğusunda Ferzend/Farzand (Konaklı) Köyünde cami-i şerifin yanında ahşap türbesinde yatmaktadır.

Farzand, eski bir yerleşim yeridir. 1530 tarihli Tahrir Defterinde 50 ha-

nelik 250 kişinin yaşadığı bir köy iken 1845 tarihli Temettuat Defterine göre nüfusu yarıya düşmüş ve hane sayısı da 24'e inmiştir. 2000 yılı nüfus sayımına göre 299 hane olup, 1939 nüfusa sahiptir.

NAZLI BABA

Nazlı Baba da yine Farzand/Ferzend (Konaklı) Köyü civarında yatmaktadır. Ali İzzet Efendi, başka malumat vermemiştir.

GEVHER SALİK

Şehrin doğu tarafında kendi adıyla anılan Gevhersalik Köyü'nde yatmaktadır. Cumhuriyet döneminde köyün adı, Kutluca olarak değiştirilmiştir.

1530 tarihli Tahrir Defterinde 115 nüfuslu 23 hanelik bir köy olan Gevhersalik, 1845 tarihli Temettuat Defterlerine göre nüfusu 74 kişiye gerilemiş ve 12 haneye düşmüştür. 2000 yılı nüfus sayımına göre 73 hane olup 394 nüfusa sahiptir.

HALİL DEDE

Halil Dede de Gevhersalik (Kutluca) Köyünde Solakoğlu'nun evinde ahşap türbesinde yatmaktadır. İsimleri bilinmeyen diğer dört zat da yine bu köyün civarında yatmaktadır.

SARI BABA

Ali İzzet Efendi, Tezkire-i Makamat'ta Sarı Baba'nın şehrin doğu tarafında Halıca Köyü'nde yatmakta olduğunu zikretmektedir. Ancak biz bu türbenin Çalica Köyünde olduğunu tespit ettik. Tezkire-i Makamat'ta (cim) harfiyle yazılması gereken kelimenin altındaki nokta çıkmadığından Halıca gibi çıkmıştır. Doğrusunun Çalica olduğunu türbenin adı ve mahallinin tetkikinden ortaya çıkmıştır.

Bir halk inanışına göre evlat arzu edenler bu türbeyi ziyaret edip Allah'a yalvardıklarında muratlarına erişirlermiş.

Çalıca Köyü, 1530 tarihli Tahrir Defterinde Çamça adıyla kayıtlı olup sadece bir haneden ibarettir. 1845 tarihli Temettuat Defterinde 143 nüfuslu 23 hanelik bir yerleşim yeri olarak geçmektedir. 2000 yılı nüfus sayımına göre köyde 114 hane bulunmakta olup nüfusu 449'dur.

KARA BABA

Şehrin doğusunda bağlarıyla meşhur Aliki Köyünde ahşap türbesinde yatmaktadır. Türbesinde eyer şeklinde bir taş vardır. Ziyaretçiler gelip bu taşın binerlerse bir bineğe sahip olurlar diye bir halk inanışı vardır.

Aliki, 1530 tarihli Tahrir Defterlerinde 140 nüfuslu 28 hanelik bir köy olarak kayıtlıdır. 1845 tarihli Temettuat defterlerine göre köyde sadece bir hane kalmıştır. Günümüzde Aliki Bağları ile meşhurdur.

GARİP DEDE

Şehrin doğu tarafında Hacı Musa Köyünde yatmaktadır. Ancak asıl adı ve buraya nereden geldiği bilinmemektedir.

Hacı Musa Köyü, 1845 tarihli Temettuat Defterinde 62 nüfuslu 10 hanelik bir yerleşim yeri olarak geçmektedir. 2000 yılı nüfus sayımına göre 33 hane olup 103 nüfus yaşamaktadır.

KANDİL BABA

Şehrin güneydoğusunda Elmalı Köyü'nün yakınında Kandilkaya Tepesinin zirvesinde taşla çevrilmiş bir mevkide taşın içinde cesedinin kemikleri bulunmaktadır. Halen burası ziyaret edilmektedir.

Rivayete göre bu zatın kemiklerinin o taşın içinde bulunması nedeniyle bazıları burada define olabileceği zannına kapılışlardır. Bu sebeple defneci-

ler, bu kabri defalarca kazmışlar ama bir şey bulamamışlardır. Bir defasında birden bire bir korkuya kapılıp çıkan kemikleri bile gömmeden oradan kaçmışlardır. Bu söylenti halk arasında dolaşmaktadır.

Ben de Kandilkaya'ya çıkıp Kandil Baba'yı 1998 yılında ziyaret ettim. Yanımda köyün muhtarı ve imamı da vardı. Yine Kandil Baba'nın kabri defnecilerce açılmış ve kemikler dışarı çıkarılmış vaziyette idi. Fatiha okuyup oradan ayrıldık.

Elmalı köyünün kuzeyindeki tepede yer alan kabri

2. ALACA VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş:

Alaca, Çorum il merkezinin güneyinde, 50 km. uzaklıktadır. İlçe merkezinin nüfusu, 2000 yılı nüfus sayımına göre 25 453'dür. 97 köyü ve 3 beldesi vardır. Onların da toplam nüfusu 29 509'dur.

Alaca'nın tarihi, kalkolitik çağa kadar uzanır. Bölgede Hititler, Frigler ve Galatyalılar dönemine ait eserler çıkarılmaktadır. İlçenin eski çağlarda doğu-batı ticaret yolu üzerinde bulunuşundan dolayı Helenistik dönemde Bizans, Danişmendli, Anadolu Selçuklu, İlhanlı Beylikleri ve Osmanlı Devleti yönetiminde önemini sürdürmüştür.

Orta Çağda İlhanlılar'ın Anadolu'da meydana getirdiği buhranlı dönemlerde Alaca, malikane olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devletine ait defterlerin tetkikine göre "Hüseyin Abad" veya "Hüseyin Ova" olarak tanımlanan yöre, ekinlik arazisi olarak büyük öneme sahiptir.

İlçeye ilk yerleşenlerin Kayseri havalisinden gelen bezirganların olduğu ve bunun tahminen 13. yüzyıla rastladığı söylenir. Yöreye asıl damgasını vuran Türkmen aşiretleri; Dulkadirli Divanına bağlı Mamalı, Dönüşlü ve Ceritli aşiretleridir.

Alaca, Kurtuluş Savaşı yıllarında Capanoğlu isyanının etkisinde kalmıştır. Halkın direnişi, Çapanoğlu isyanını engellemiştir.

Alaca, idari bakımdan 1861 yılında nahiye haline getirilmiştir. 1919 yılından beri de ilçedir. İlçenin çok eski adı, Etonia (Etonya) olarak geçmektedir. Danişmendliler zamanında fethinden itibaren üzerinde bulunduğu ova-dan dolayı Hüseyinabad denilmiştir. Cumhuriyet döneminde ise Alaca olarak anıla gelmektedir.

Alaca merkezinde Hüseyin Gazi'den başlayarak pek çok evliya ve ulemanın ismi geçmektedir. Köylerindeki erenleri de eklediğimizde Çorum'un en çok yatırı bulunan ilçesi durumundadır..

HÜSEYİN GAZİ

Giriş:

Hüseyin Gazi Türbesi, Alaca ilçemizdedir. Kentin üç kilometre güneyinde türbe, medrese, tekke, imarethane, misafırhane ve mescitten oluşan büyük bir külliye'dir.

Hüseyin Gazi, Zile'den Ankara'ya kadar uzanan Anadolu kentlerinde islamı anlatmış ve bu uğurda gerektiğinde savaşmış bir alperendir. Ankara'da türbesi bulunan Hüseyin Gazi ile irtibatına dair bir bilgiye ulaşamadık. Ankara Erenleri adlı eserlerde de Ankara'daki Seyyid Hüseyin Gazi'nin Battal Gazi'nin babası olduğu ve Ankara'da şehit düştüğü zikredilmesine rağmen Alaca ile her hangi bir ilgi kurulmamıştır. Bu konudaki bilgilerin temeli de Battal Gazi destanlarına dayanmaktadır.

Bazı kaynaklarda Battal Gazi'nin babası olarak da geçen Hüseyin Gazi, XI. Yüzyıl sonlarında yaşamış olsa gerektir. Bu dönemde Ankara tarafına yapılan seferlerde Alaca'ya uğrar ve bir manastırda Şahmaspur adlı papaz ile sohbet edermiş. Bir gece onun gizlice namaz kıldığını görünce Şahmaspur/Sammaspir, "Bu aramızda bir sır olarak kalsın" demiş. Hüseyin Gazi de sözünü tutmuş ama buraya uğrayışını sıklaştırmış.

Hüseyin Gazi'nin irşat ve gayretleri sonucunda bölgede Müslümanların sayısı çoğalınca Şahmaspur da Müslümanlığını açığa vurmuştur.

Hüseyin Gazi, Ankara civarındaki bir savaşta sağ kolunu kaybedince atını dağın doğusuna sürer. Kan kaybından dolayı halsiz düşen Hüseyin Gazi, orada birkaç gün dinlendikten sonra Alaca'ya gelerek dostu Şahmaspur'u bulur. Keşiş, onu manastıra getirerek tedavi etmeye çalışır ama kan kaybından ömrünün sonuna gelmiştir. Orada vefat edince manastırın güneydoğu köşesine defnedilir.

XIII. yüzyılda bu manastır, tekkeye çevrilmiştir. O tarihten beri Alaca, onun adına izafeten Hüseyinabat, Hüseyinova adıyla anıla gelmiştir.

Hüseyin Gazi Külliyesi

Alaca ilçemizde Söğütözü mevkiinde Hüseyin Gazi Türbesinin olduğu mekan, aslında tam bir külliye'dir. Batılı bir yazar olan Hamilton, bu yerin Selçuklu tekkesi olduğunu, ayrıca bu tekkenin Konya Medreseleri biçiminde planlandığını ifade ediyor. Selçuklu mimarisinin ana karakterlerini üzerinde taşıyan bu yapı kompleksinde medrese, türbe, aşevi, misafirhane, çeşme ve havuz bulunmaktadır. Misafirhane olarak tanıtılan mekanın aslında bir mescit olduğu söylenmektedir. Giriş kapısının üzerindeki kitabe, kireçle sıvalı olduğu için okunamamaktadır. Burası, şu anda depo ve ambar olarak kullanılmaktadır.

Hüseyin Gazi Türbesi

Külliye'nin içinde bulunan Hüseyin Gazi Türbesi, avlunun güneydoğusunda yer almaktadır. Türbe, dikdörtgen planlı olup tamir görmüştür. Türbeye yuvarlak kemerli bir kapıdan girilmektedir. Bu ahşap kapının yanları, kesme taşla örülmüştür. Kapı mermeri üzerinde renkli mermerden yapılmış on iki köşeli bir yıldız motifi bulunmaktadır. Kapı üzerinde mermerden yapılmış bir kitabe yer almaktadır:

“Süleymaniyeli Pilavhorzade Kadir Beyin hafidi

Hüseyin Gazi türbedarı Ali Muhammed Baba'nın

Tatar Hüseyin bin Seydi. Sene bin üç yüz yirmi üç oldu nihayet

Talim kıldı Hüseyin Gazi türbesi zilhebbab”

Sene 1323

Türbenin duvarlarının iç yüzeyinde Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan, Hüseyin yazılarından başka pek çok peygamberin ismi de yuvarlak çerçeve içine güzel bir hatla yazılmıştır. Türbeyi, duvarların üst kısmında yer alan dört küçük pencere aydınlatmaktadır.

Türbe, içten bakıldığında çapraz tonozla örtülü olarak görünmektedir. Türbenin duvarları ve tavanı çiçek motifleri ile süslenmiştir. Türbenin üstünde bulunan kubbenin sonradan yapıldığı sanılmaktadır.

Türbenin içinde Hüseyin Gazi'nin kabri bulunmaktadır. Mezarın baş, tarafına on iki dilimli sarıklı, mermerden bir mezar taşı yerleştirilmiştir. Baş taşının arkasında mermer kurna yer almaktadır. Mezar taşının üzerinde bir kitabe mevcuttur:

Hu dost!

Fatiha ihvandan rahmet Huda'dan ey aziz,

Şad ide ruhun Mehmet Baba'nın Rabbu'l-Kadir

Merd-i meydan-i şecerde hem hakikat er idi

Feyziyab-i Hazret-i şikarpirdestgir

Postnişin ki Niyazi Ali sultanımız bu zat

(Kitabenin son kısmı çimentolanmış olduğundan okunamadı.)

Hüseyin Gazi Külliyesi ve Türbesi

Hüseyin Gazi Medresesi

Hüseyin Gazi Külliyesi'nin en önemli kısmını medrese oluşturmaktır. Selçuklu tarzını yansıtan medresenin mimarisi, Konya'daki Selçuklu medreselerini andırmaktadır.

Külliyenin kuzey kısmından görkemli bir kapı ile girilmektedir. Sanat Tarihi dilinde portal denilen bu anıtsal kapı, siyah-beyaz mermerden yapılmıştır. İnce taş işçiliğinin sergilendiği portalin kapı nişi oldukça derindir. Giriş, kemerli kapıdan sağlanmaktadır.

Kapı üzerinde herhangi bir kitabeye rastlanılamamasına rağmen bina, 13. yüzyıla tarihlenmektedir. Kapıdan girince hole ulaşılmaktadır. Holden avluya açılan bir kapı vardır. Burada mevcut olan eyvanlar, buranın medrese olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Avlunun kuzey duvarındaki ocak yeri de bu mekanın külliyein aşevi olarak kullanılmış olduğunu göstermektedir.

Hüseyin Gazi Medresesi'nin bir bölümünün tekke olarak da kullanıldığı sanılmaktadır. Zira bu külliyein batılı araştırmacılar, Hüseyin Gazi Tekkesi ve Türbesi diye söz etmektedirler.

Tekkenin bir bölümünün mescit olduğunu hatırlayanlar bulunmaktadır. Ancak burası şu anda mülk sahibinin deposu durumundadır ve ziyaretçilere kapalıdır. Hüseyin Gazi Külliyesi'nin yanında bir kaynak suyu bulunmaktadır ki bu çeşmenin suyu çok güzeldir.

Günümüzdeki Durumu

Hüseyin Gazi Külliyesi'nin yerinin vakıf malı olduğu herkesin malumdur. Alaca yıllığında geçtiğine göre “Pilavhorzade Ali Said Baba'nın asar-ı vakfiesidir” diye bilinmektedir. 13. yüzyıldan beri vakıflara ait olan bu mekan, medreselerin ve tekkelerin kapatılmasından sonra şahıslara satılmıştır. Şu anda özel mülkiyette bulunan bu külliye, 1978 yılında Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından anıtsal bir yapı olarak tescil edilmiş ve korunması gerekli kültür varlıklarımız arasında yerini almıştır.

Ancak şu anda metruk vaziyettedir. Bir ilçeye asırlarca adını veren bir mekanın metruk vaziyette kalması, herkesin özellikle Alacalıların vicdanlarını sızlatacağından şüphe duymuyoruz.

SEYYİD NİZAM

Alaca'nın doğu tarafında Bahçeli Köyü yakınındaki tepede metfundur. Üzerinde kubbe bulunan tek odalı türbede yatmaktadır.

Bahçeli Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 260 nüfusa sahip olup 38 hanidir.

Asıl adı Seyyid Nizamoğlu'dur. Alim bir komutan olduğu ve bir savaşta burada şehit düştüğü sanılmaktadır. Türbenin baş kısmındaki söğüt ağacı da buranın yapılış tarihiyle yaşıtmış. Türbe de dere kenarındaymış.

Halk arasındaki rivayetlere göre bir gün bir kız çocuğu annesiyle türbe-ye gitmişlere. Çocuk, türbeden etkilenmiş ve içinde yatan zatı çok sevmiş. O günün akşamı şiddetli yağmur yağmış ve ortalığı sel almış. Çocuk annesine: "Tekkeyi de sel alır mı?" diye sormuş. Annesinin sıkıntısı başından artıkmış. Kızına "Kendini kurtaramayan evliyayı varsın sel alsın. Onu da mı ben düşüneceğim?" diye cevap vermiş. Ertesi gün baktıklarında türbeyi tepe üzerinde görmüşler ve çok mutlu olmuşlardır.

Bu türbe zamanla eskimiş ve duvarları çatlamıştı. Alaca Belediyesi, burayı beton bina şeklinde yeniden yaptırmıştır. Günümüzde önemli ziyaret yerlerindendir. Bir halk inancı olarak daha çok çocuğu olmayanlar ziyaret etmekte ve adak kurbanlarını burada kesmektedirler.

OSMAN EFENDİ

Alaca'ya bağlı Tutuş Köyü'nde 1861 yılında doğmuştur. Babası Hasan Ağa, köyün ileri gelenlerindendir. Medrese tahsili yapmış, zamanın ilimlerini öğrenmiştir. 1924 yılında vefat ettiğinde Tutuş Köyü mezarlığına defnedilmiştir.

Tutuş Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre nüfusu 492 kişi olup 107 hanedir.

Kerametleri halk arasında bilinmektedir. Az ekin ekmesine rağmen tarlasında sık ve bol ekin çıkması, onun kerametine bağlanmıştır.

ŞEYH HACI SÜLEYMAN EFENDİ

Aslen Ahıska Türklerindendir. 1850 yılında orada doğmuştur. Sonra Anadolu'ya göç ettiklerinde Alaca'ya yerleşmiştir. Alaca eşrafından Şeyhler ailesinin halalarıyla evlenmiştir. Çalışkan bir insandır. Kısa sürede zengin olmuştur. Şehir merkezindeki Yeni Cami'yi o yaptırmıştır. Kabri, Alaca mezarlığındadır.

Caminin temeline konan büyük taşları getirenlerin gördüğü haller, minareyi yapan ustanın düşmesi esnasında tutulması, minare ustalarının paralarının meçhul bir atlı tarafından getirilip Hacı Süleyman Efendi'ye teslim edilmesi hep onun kerametleriyle açıklanmıştır.

NESİMİ DEDE

Büyük Keşlik Köyünde metfundur. 1250-1330 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen Nesimi Dede, bir gönül adamı ve hak dostudur. Cömert, misafirperver, irfan sahibi bir kişidir. Sevgiyi esas alır, kinden uzak dururdu.

Hacı Bektaş-ı Veli ile aynı dönemde yaşadığı, ondan aldığı ışaretle buraya gelip irşat faaliyetini yürüttüğü rivayet edilir. Osmanlı Devleti zamanında birçok savaşa katıldığı, kendisine intisap edenlerle beraber büyük yararlılıklar gösterdiği söylenmektedir.

Büyükeşlik köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre nüfusu 111 kişi olup 24 hanedir.

Nesimi Dede, halk ve Hak dostuydu. Onun yolu, sevgi, dostluk ve barış doluydu. Yurdumuzun her tarafından insanlar, buraya tedavi ve ziyaret amacıyla gelirler. Burada dileklerinin kabul olacağına inanırlar. Cumartesi ve Pazar günleri burada pek çok kurban kesilir. Buraya gelip bir gece yatan hastaların iyileşeceğine inanılır. Hatta bu tür hadiselerle şahit olanlar, buna dair pek çok olay naklederler.

PİR MEHMET DEDE

Seyitlerden olup Resulullah (s.a.v.)'in torunu Zenelabidin sülalesinden yedinci batından torunu olarak bilinir.

Pir Mehmet Dede, Anadolu'ya irşat amacıyla gelmiştir. Yaratıcıya itaati, yaratıklara merhameti prensip edinerek gönül kazanmaya çalışmıştır. Tasarruf ehli bir veli olarak bilinir.

Türbesi müftülük binasının yakınındadır. Türbesinin yanında bir aşevi ve geniş bahçesi vardır. Halk arasında şifa niyetiyle burayı ziyaret edenlerin Allah'ın izniyle şifa bulduklarına dair bir inanış vardır. Özellikle korkan çocukları da buraya getirip ziyaret ettiriyorlarmış.

AHMET BABA

Buharalı Hacı Hüseyin Efendi'nin oğludur. Önce kendisi okutmuş ve evlendirmiştir. Babasının vefatından sonra ilim aşkıyla yola çıkar. Belli başlı ilim merkezlerini ziyaret eder. Bu arada hac görevini de yerine getirir. Dönüş yolunda Doğu Anadolu'dan geçerken tipiye tutulur. Hızır (a.s.) tarafından kurtarılıp Ardahan'a götürülür. Rusların Ardahan'ı işgali üzerine Alaca'ya gelip yerleşir. İnsanların irşadıyla meşgul olur. Kimseden bir şey istemez ve verileni de almaz. Bir menkıbe olarak üzerinde oturduğu minderinin altına elini uzatıp oradan aldığı parayla ihtiyaçlarını karşılamış. Vefatında Alaca'ya defnedilir. Kabrinin şehrin merkezinde olduğu söyleniyor.

ÇOPUR ŞİH

Çopraşık beldesinde metfun büyük bir velidir. Köye ilk yerleşen insan olduğu söylenir. Yüzünde bulunan çopurluktan dolayı bu lakabı aldığı sanılmaktadır.

Çopraşık beldesinin 2000 yılı nüfus sayımına göre nüfusu 1700 kişidir.

Çopur Şih, insana büyük saygı duyan, sessiz ve sakin bir zattı. Hoşgörü, sevgi ve saygı temeline dayalı bir insan sevgisinin temsilcisiydi. Alçakgönüllülüğü ve vakur haliyle tanınırdı. Cömertti ve herkese yardım etmeyi severdi. Darda kalanlara sabırlı olmayı tavsiye eder ve onlara "Size şer gibi görünen bir şeyde bile hayır vardır" diye nasihat ederdi. "Sabra sarılan kişi, beladan uzak olur" sözünü dilinden düşürmezdi.

MİYANE SULTAN

Alaca çevresindeki tekke ve ziyaret yerleri arasında adı geçen tek kadın türbesi Miyane Sultan'dır. Bu nedenle köy, bu adla bilinmektedir. Miyanesultan Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 77 nüfuslu, 7 hanelik bir köydür.

Türbenin giriş kapısının üstünde “La feta illa Ali, La Seyfe illa Zülfikar” ibaresi yazılıdır. Köyün üst tarafındaki iki kavağın arasında Miyane Sultan'ın babasının yattığı söylenir. Eskiden Cuma akşamları Miyane Sultan türbesinden yukarıda bulunan babasının yanına doğru ışıkların gittiği rivayet edilir. Perşembe geceleri de türbenin tam karşısındaki yamaçtan heyelan sesleri gelir ve kayalar-dan kopmalar olurmuş. Çoktan beri bu sesler duyulmaz olmuş.

Eskiden buralarda ve yakın köylerde hırsızlık gibi kötü olaylar olduğu zaman bu türbeye getirilip yemin ettiriliyormuş.

Türbe ile ilgili pek çok halk inancı bulunmaktadır. Mesela türbe çevresindeki ağaçları kimse kesmeye cesaret edemezmiş. Çünkü türbenin çevresinden hiçbir şeyi vermediğine, alanların da başına mutlaka bir şey geleceğine inanılmış. Ciddi bir yemin edecek kişi buraya gelip yemin edermiş. “Eğer yalan söylüyorsam Miyane Sultan beni çarpsın” diye yemin ederlermiş ve sonucundan da korkarlarmış.

Miyane Sultan türbesine yakın köylerden çok ziyaretçi geliyor. Bir halk inancı olarak çocuğu olmayan ya da olup da yaşamayan kadınlar getirilip türbenin etrafında dolandırılıyor. Buna halk arasında “Satma” deniliyor. Ondan sonra adaklar kesiliyor. Ayrıca beli ağrıyanların içeri girerken ve çıkarken türbenin kapısı üzerindeki topuza benzer tokmağa sırtlarını sürdüklerinde iyileşeceklerine inanırlar.

PAMUK DEDE

Koyunoğlu Köyünün yukarısındaki tepede üstü kapalı türbesinde yatmaktadır. Türbenin etrafında birkaç asırlık ardıc ağaçları bulunmaktadır. Halk arasında dedenin bu ağaçların bir dalını bile vermeyeceğine dair bir inanç vardır. Dalını kesenlerin zarar göreceğine dair pek çok örnek anlatılır. Hatta

aynı köyden Hasan Ortak adlı bir şahsın beğendiği bir dalı keserken koluna kıymık batması olayı çok anlatılır. Adamcağız kestiği o dalı geri götürüp yerine bırakınca kolu birden bire iyileşivermiş. İşte bu korkudan dolayı kimse türbe çevresindeki ardıçlara dokunmuyormuş.

Koyunoğlu Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 179 nüfusa sahip olup 24 hanedir.

GARİPÇE DEDE

Alacahüyük'tedir. Garipçe Türbesi/Tekkesi denilen yerde metfundur. Alahöyük beldesinin 2000 yılı nüfus sayımına göre nüfusu 2468 kişidir.

Bundan 200 yıl kadar önce bu bölgeye şiddetli bir sel geliyor. Selden sonra bugünkü belediye binasının yanından geçen dere kenarında bir kadın kolu bulunmuş. Sel yatağının yanında bulunan cesede ait olduğu belirlenen kol, cesedin yanına defnedilerek bu kadının bir veli olduğuna kanaat getirilmiştir. Adı bilinmediğinden de buraya Garipçe Tekkesi/Türbesi denilmiştir.

Belirli gün ve gecelerde burası mumlarla ışıktandırılır. Dilek için kurban kesilip yemekler yedirilir. Gelenler, saygıyla ziyaret ederler.

Çelebioğlu Köyü'nde, Eskiyyapar Köyü'nde ve Karatepe Köyü'nde de aynı adı taşıyan birer türbe bulunmaktadır.

Ayrıca Alacahüyükte Tegone Tekkesi, Yusuf Dede Tekkesi, Bektaş Dede Türbesi yer almaktadır.

EMİR SEYYİT DEDE

Sancı Köyünün üstünde Dede Mevkiinde metfundur. Bu tepenin her tarafı asırlık ağaçlarla kaplıdır. Buradan hiç kimse çalı çırpı bile götüremez. Gidenlerin ve ağaç kesmeye kalkışanların başlarına bir takım hallerin geldiğine inanılır.

Sancı Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 67 hanelik 327 nüfusa sahiptir.

SİNAN DEDE

Büyükdona Köyü'nde yatmaktadır. Üzerinde yapılı bir türbesi bulunmaktadır. Köylülerce ermiş bir kişi olarak bilinir. Halkın ziyaretgahıdır.

DONBABA

Kılavuz Köyünün güneyine ve yüksekçe bir tepede yatmaktadır. Asıl adı bilinmediği için bu yüksek ve soğuk tepede yatan zata Donbaba denilmiştir. Burada dileklerin kabul olacağına inanılır. Belirli günlerde türbenin yanında kurban kesilir ve dua edilir.

Kılavuz Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 22 hanelik, 58 nüfuslu bir köydür.

GARİP DEDE

Garip Dede Küre Köyü'nde yatmaktadır. Bu türbeden başka köyde Gaygayın Tekke ve Dedepınarı Tekkeleri bulunmaktadır. Ancak hayatları hakkında fazla bilgi bulunamamıştır.

Ayrıca Küre köyü'nün güneyinde Kara Baba Türbesi ile Düşek Türbeleri de yer almaktadır.

Küre Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 113 hanelik 449 nüfuslu bir köydür.

BAYRAM DEDE

Bayram Dede Tekkesi, Karatepe Köyünün batısındadır.

Karatepe Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 87 nüfusa sahip olup hane sayısı 20'dir.

AŞIK MEHMET

Bektaşî dedesidir. Türbesi, İmat köyündedir. Yanında Cemevi de bulunmaktadır. İmat Köyü, günümüzde Alahöyük beldesinin bir mahallesi durumundadır.

TUT BABA

Tut Baba tekkesi, Tutluca Köyü'ndedir. Tut Baba, köyün tepesinde tut ağaçları yetiştiren bir kişi olarak bilinir. Yetiştirdiği tut ağaçları, yaşlanmış olmasına rağmen halen köyde bulunmaktadır. Bu ağaçları Tut Baba'nın koruduğuna inanılır. Bu nedenle tekkeye de bu ad verilmiştir.

Tutluca Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 242 kişilik nüfusa sahip olup 59 hanedir.

KUL BABA

Kul Baba, Koyunoğlu Köyü'ndedir. Burada Deli İbo adında bir zata ait türbe de bulunmaktadır.

DEDEKALE

Evcî köyü'nde metfundur. Burada Uzunkale adında bir zatın daha türbesi bulunmaktadır.

Evcî Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 741 kişilik nüfusa sahip olup hane sayısı 132'dir.

KARNIKARA

Karnikara Köyü'nde metfundur. Bu türbeye gelen ziyaretçiler, dilek diler ve dua ederler.

Karnı kara Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 108 kişilik nüfusa sahip olup 25 hanedir.

DELİ HÜSEYİN

Yenice Köyü sınırları içerisindedir. Aynı köyde Karadede tekkesi de bulunmaktadır.

Yenice Köy, 2000 yılı nüfus sayımına göre 48 hanelik olup 135 nüfusa sahiptir.

KARA BABA

Kara Baba türbesi, Büyükcamilî Köyü'ndedir. Aynı köyde Karaalç Türbesi de yer almaktadır.

Büyükcamilî Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 343 kişilik nüfusa sahiptir ve 92 hanedir

Her yıl düzenli olarak Muharrem ayında Karababa Türbesinde aşure pişirilip komşulara dağıtılır. Burada bahar mevsiminde kurban kesilip yağmur duasına çıkılır. Karaalç türbesinde de mum yakılıp dilekte bulunulur.

KUŞ BABA

Kuş Baba Tekkesi, Mazıbaşı Köyü'ndedir. Köyün şu andaki ismi Eski Köy'dür. Aynı köyde Marhuk Tekkesi ve Arap Tekkesi de yer almaktadır. Köy halkı, buralara giderek çeşitli dileklerde bulunurlar ve adak kurbanları keserler

Mazıbaşı Köyü'nde Küllük denilen bir mevki vardır ki burası da başı ağrıyanların ve hayvanların memelerinde hastalık bulunanların uğrak yeridir. Buradan kül alıp hayvanların memelerine sürdüklerinde iyi olacaklarına inanıyorlarmış.

Mazıbaşı Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 49 hane olup 189 kişilik nüfusa sahiptir.

MEHMET ÇELEBİ

Mehmet Çelebi Tekkesi, Yeniköy sınırları içerisinde. Halkın ziyaret ettiği yerlerdendir.

Yeniköy, 2000 yılı nüfus sayımına göre 144 nüfusa sahip 45 hanelik bir köydür.

MASUM DEDE

Koçhisar Köyü sınırları içerisinde. Aynı köyde Gazi Dede ve Yalın-cak Baba Tekkeleri de yer almaktadır.

DUŞAK BABA

Karkın köyünde metfundur. Aynı köyde Kızıl ziyaret diye bir yer daha bulunmaktadır. Halkın ziyaretgahıdır.

Karkın Köyü 2000 yılı nüfus sayımına göre 118 kişilik 25 haneli bir köydür.

TULÛ BABA

Tulû Baba, Değirmenönü Köyü'nde metfundur. Aynı köyde Naşange Tekkesi de mevcuttur. Köylüler tarafından ziyaret edilmekte ve kurban kesilmektedir.

Değirmendere Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 47 hane olup 116 kişilik nüfusa sahiptir.

YILKICI BABA

Yılkıcı Baba tekkesi Çomar Köyü'nde yatmaktadır.

Çomar Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 33 hanelik olup 88 kişilik nüfusa sahiptir.

TÜL BABA

Çırçır Köyü'nde yatmaktadır. Üzerinde türbe ve tekke bulunmaktadır.

Çırçır Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 24 hanelik bir köy olup 94 kişilik nüfusa sahiptir.

ÇAM BABA

Çam Baba, Çetederesi Köyünde yatmaktadır. Türbesi ve tekkesi mevcuttur.

Çetederesi Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre sadece 9 hane olup 34 kişilik bir köydür.

PİR SULTAN

Pir Sultan, Kayabüğet Köyünde yatmaktadır. Halkın çokça ziyaret ettiği bir tekke'dir.

Kayabüğet Köyü, 2000 yılı Nüfus Sayımına göre 21 hanelik 102 nüfuslu bir köydür.

BALTALI

Kuyumcu Köyü'nde yatmaktadır. Türbesi ve tekkesi vardır. Halkın ziyaretgahıdır.

Kuyumcusaray Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 29 hanelik 80 nüfuslu bir köydür.

BALLI DEDE

Geven Köyü'ndeki türbesinde yatmaktadır.

Geven Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 9 hanelik 34 nüfusa sahip küçük bir köydür.

ARAP DEDE

Ünalın Köyü sınırları içerisinde yatmaktadır. Türbesi ve tekkesi mevcuttur.

Ünalın Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 8 hanelik 45 nüfuslu küçük köydür.

TENGERLEK BABA

Gerçek adı bilinmemektedir. Akören ile Kılavuz köyleri arasında bulunan tepenin üzerinde yatmaktadır. Etrafı ağaçlıktır. Korkusundan dolayı kimse bir çalı bile almamaktadır. Yağmur duası burada yapılır. Türbeyi ziyarete gelenler, burada dua edip adak kurbanlarını keserler.

Akören Köyü, 2000 nüfus sayımına göre 44 hanelik olup 158 nüfusa sahiptir.

3. BAYAT VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş:

Bayat, Çorum'un batında yer almaktadır. İl merkezine uzaklığı 80 km. dir. 2000 yılı nüfus sayımına göre ilçe merkezinin nüfusu 7 393 kişidir. İki belde ve 36 köyünde toplam 22 997 kişi yaşamaktadır.

İlçenin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Çok eski adının Alagöz olduğu söylenmektedir. 1918 yılında İskilip'e bağlı bir nahiye olmuştur. 1 Nisan 1958 tarihinde Bayat adıyla Çorum'a bağlı bir ilçe haline getirildi. Bu tarihte de belediye teşkilatı kurulmuştur.

1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Çorum bölgesi Danişmendlilerce fethedilince bu bölgeye de Türk Boyları yerleşmeye başlamışlardır. 24 Oğuz boyundan biri olan ve zengin-devletli anlamına gelen Bayat boyundan Bahattin adlı bir oba reisinin yerleşmesi, ilçenin bilinen en eski tarihidir. Daha sonra Ezgendioğulları ve Karaosmanoğulları'nın etkili olduğu söylenir. Ayrıca Horasan Karabayatlarının Anadolu'ya göçü sırasında Hasan Ağa'nın reisi olduğu bir oymak da buraya yerleşmiştir. İşte bu nedenlerle sonradan adını Bayat olarak zikretmişlerdir.

İlçenin en önemli gelir kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Birkaç un ve yem fabrikasının yanı sıra önemli linyit yatakları vardır.

Bundan sonra ilçenin manevi tarihine ışık tutan zatların hayat hikayeler ve makamları konusunda bulabildiğimizi aktarmaya geçebiliriz.

HASAN ÇELEBİ

Bayat ilçemizin merkezinde Tekke Camii'nin bitişiğindeki türbede metfundur. Horasan erenlerinden olduğu bilinmektedir. Anadolu'yu irşat için yola çıkmıştır. Arkadaşları başka kentlerde kaldığı halde o yola devam etmiştir. Devem nerede çökerse benim için Âb-ı Hayat orasıdır, deyip ilerlerken devesi, şu andaki türbenin bulunduğu yerde çökmüştür. Orada durmuş ve bu

beldeye yerleşmiştir. Buruda halkı irşat etmiş ve vefatında devesinin çöktüğü yere defnedilmiştir. Türbesi, halkın ziyaretine açıktır.

KURT DEDE

Kurt Dede, Bayat merkezinde Yatukçu mahallesindeki türbesinde yatmaktadır. Bu zatın kim olduğu, nereden geldiği konusunda bir bilgi bulunmamıştır.

HACI HAYRULLAH EFENDİ

Hacı Hayrullah Efendi, 1916 yılında Bayat ilçemize bağlı Çay Köy’de dünyaya gelmiştir. Çocukluğu ve gençliği aynı köyde babasının yanında çiftçilikle geçmiştir.

Askerlik dönüşü tasavvufi arayışlara girmiş ve 1945 yılında Sungurlu’nun Müdü Köyünde bulunan Uşşaki şeyhi Hüsnü Gülzari Efendi’ye intisap etmiştir. O da halifesi Mehmet Ali Fehmi’ye havale ederek orada yetişmesini sağlamıştır. 1956 yılından itibaren icazet alarak irşat faaliyetlerine başlamıştır.

Zaman zaman duygularını ve tasavvufi duyuşlarını didaktik mahiyetli şiirleriyle dile getirmiş ve Ümmühan mahlasını kullanmıştır. 2001 yılında vefat ettiğinde kendi köyündeki dergahının arkasındaki tepeye defnedilmiştir.

Allah, rahmet eylesin.

İLEĞİ DEDE

İleği Dede’nin Horasan Evliyalarından olduğu söylenmektedir. Kendi adını taşıyan İleği Köyünde hususi türbesinde yatmaktadır. Türbenin yanında küçük bir mescit, tuvalet ve aşevi bulunmaktadır. Köy halkı, yağmur ve şükür dualarını burada yapmaktadır. Yemekler, türbenin mutfağında pişirip halka ikram edilebilmektedir.

Türbe, halkın ziyaretine açıktır. Uzak yerlerden de türbeyi ziyaret için gelenler olmaktadır.

İleği Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 95 hane olup 460 nüfusa sahiptir.

KARATEPE

Çerkeş Köyü'nde Karatepe Mevkiinde Karatepe diye bilinen bir türbe bulunmaktadır. Rivayete göre bir savaş sırasında askeri birliğimiz topçu ateşine tutulmuş ve birliğin imamı bu mevkide şehit düşmüştür. Köy halkı, şehit imamın mezarını çevirmişler, türbe haline getirmişlerdir. Halk, her yıl yağmur duasında buraya çıkarlar, kurbanlarını keserler, dualarını yaparlar. Karatepe, her zaman halkın ziyaretine açıktır.

Çerkeş Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 102 hane olup 472 nüfusa sahiptir.

ASMA TEPE

Asma Tepe, Bayat'a hakim noktada yüksekçe bir tepedir. İlçeyi ve çevre köyleri oradan seyretmek mümkündür. Burada Horasan Erenlerinden olduğu söylenen bir zatın türbesi vardır. Bu mübarek zat, irşat faaliyeti için seyahat etmekte iken burada hastalanıp vefat etmiştir ve buraya defnedilmiştir. Mezarı, altı metre boyunda uzunca yapılmıştır. Mezarın üstü örtülürken yanına da küçük bir mescit yapılmıştır. Özellikle Tepebayat Mahallesi sakinleri, yağmur duası için her yıl Asma Tepe'ye çıkarlar. Kurbanlarını keserler ve Allah'a duada bulunurlar. Türbe, daima halkın ziyaretine açıktır.

YEDİ ŞEYHLER

Bayat'ın Yenişeyhler Köyünde bir türbe bulunmaktadır. Anadolu'da irşat faaliyetinde bulunmak üzere gelen Horasan erenlerinden bu zat, buraya

yerleşmiştir. Tahminen XV. Yüzyılda burada yaşamış ve burada vefat etmiştir. Kabrinin etrafı taş duvarlarla çevrilmiş ve üstüne çatı yapılmıştır. Türbede üç mezar bulunmaktadır. Biri şeyhe, diğerleri de hanımı ve oğluna ait olduğu söylenmektedir. Buradaki zatlar dışarıda bilinmediği için sadece köy halkı tarafından ziyaret edilmektedir.

Yedi şeyhlerin üçü Yenişeyhler Köyünde olmasına rağmen ikisi Emirşah Köyünde, biri de Kalınpelit Köyünde yatmaktadırlar. Bunların hepsi de Horasanlı şeyhin müritleridir. Bu köylerde yağmur duası, hep bu türbelerin çevresinde yapılmaktadır.

Yenişeyhler Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 75 hane olup 452 nüfusa sahiptir.

EMİRŞAH

Yedi Şeyhler köyünde yatan Horasanlı büyük şeyhin müritleri olduğu söylenmektedir. Aslı, Horasan'ın Şah Köyündendir. Şeyhi gibi o da halkı irşat için gelmiş, kendi adıyla anılan Emirşah Köyünde yaşamış ve orada defnedilmiştir. Halk arasındaki bilgilere göre XV. Yüzyılda yaşamıştır. Vefatından sonra üzerine bir türbe yapılmıştır. Türbe, 2005 yılında yeniden tamir edilmiştir.

Emirşah Köyünde yağmur duaları, her yıl türbenin yanında yapılır. Orada kurban kesilip dua edilir. Yılın her döneminde türbe, halkın ziyaretine açıktır.

Emirşah Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 45 hane olup 230 nüfusa sahiptir.

ŞEYH KUBBEDİN

Yedi şeyhten biri de Şeyh Kubbedin olup kendi adıyla anılan Kubbedin Köyünde yatmaktadır. Bunun da Horasanlı şeyhin müridi olduğu söylenilmektedir. Bu mübarek zatın üzerine birkaç defa türbe yapmak istemişler

ama geceleyin türbenin kendiliğinden yıkıldığını gördüklerinden dolayı vazgeçmişler. Çevresindeki ağaçlara kimse dokunamadığından yanında bulunan meşe ağacı, asırlardır korunmuştur. Yakın tarihte türbenin yakınına bir çoban sürüsünü dinlendirmeye getirmiş. Gece uykusunda türbedeki yatırı tarafından uyarıldığı için bir daha çevresine yaklaşmamış.

Kubbedin Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 22 hanelik olup 126 nüfusa sahiptir.

4. BOĞAZKALE VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş:

Boğazkale, Hitit uygarlığının başkenti Hattuşa'nın bulunduğu şehirdir. İlk yerleşim, kalkolitik çağda başlamıştır. Tunç çağında Hattilerin sonra Asur ticaret kolonilerinin mekanı olan Hattuşaş, Hititler döneminde başkent olmuştur. Böylece ilçenin gerçek tarihi, M.Ö. 2000 yıllarında başlamıştır. Kentin asıl merkezini Büyük Kale teşkil eder. Büyük Mabedi'nin bulunduğu yer ise aşağı şehir bölgesidir. Yazılıkaya Açık Hava Mabedi de Hitit Uygarlığının en önemli belgeleridir. Burada ele geçen tabletler, tarihe ışık tutmaktadır.

Hititler'den sonra bölgeye Frigler, Medler, Galatlar, Romalılar, Bizanslılar hakim olmuştur.

1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra 1075 yılında Melik Ahmet Gazi komutasındaki Danişmendli ordusu tarafından Çorum bölgesinin fethiyle buraya da Türk göçleri başlamıştır. 16. yüzyılda Türkmen boylarından Maraşlı Dulkadiroğullarından bir grup, önce Hattuşaş/Boğazköy'ün 3 km. kuzeyindeki Yekbas'a yerleşirken, 17. yüzyılın sonunda buradan Eski Hitit başkentinin eteğine taşınmışlardır.

Hattuşaş, 1986 yılında UNESCO'nun "Dünya Kültür Mirası" listesine alınca turistik duru öne çıkmıştır. Bu sırada Boğazköy adıyla Sungurlu'ya bağlı bir bucak iken adı Boğazkale'ye çevrilerek 1987 yılında Çorum'a bağlı bir ilçe haline getirilmiştir.

Boğazkale, Çorum'un güneyinde yer almaktadır. İlçenin il merkezine uzaklığı 83 km.dir. 2000 yılı nüfus sayımına göre ilçe merkezinin nüfusu 1954'dür. 12 köy ve 2 beldesinin toplam nüfusu da 5 230'dur.

Boğazkale'nin en önemli türbesi, Nöbeti Baba'ya aittir. Onun için biz de Boğazkale Erenlerine ondan başlıyoruz.

NÖBETİ BABA

Aygaz Dağı'nın zirvesinde düz bir alanda bulunan Nöbeti baba Türbesi, Boğazkale ilçesi sınırları içindedir. Bir asrı aşkın süreden beri Boğazkale ve Sungurlu halkı tarafından yağmur ve şükür duası yapılmak üzere ziyaret edilmektedir. Nöbeti Baba'nın yaşadığı dönemin bilinmemesine karşın alim

bir kişi olduğu, nöbet tutarken şehit edildiği ve mezarının bu türbede olduğu rivayet edilmektedir.

Türbeye Sungurlu'ya bağlı İncesu ve Beşkız köyleri içerisinde geçilerek de gidilmektedir. Türbenin bulunduğu yer çok yüksek olduğu için ilçe merkezi, çevre köyler, Boğazkale ilçe ve çevre köyleri, Yozgat ve Kırıkkale illerine bağlı köyler görülebilmektedir.

Halk arasında “90 kıtlığı” diye bilinen dönemde pek çok insan aç kalmış, ağaçlar ve otlar kurumuş, hayvanlar telef olmuştur. O dönemde Evcî Köyü'nde yaşayan ve alim bir zat olan Hacı Hasan Sarıyüce kendisinden yardım isteyen insanlara yardım için Nöbeti Baba türbesine gitmelerini söyler. Bu zatın önderliğinde bu türbede yapılmaya başlayan yağmur duaları, günümüzde de devam etmektedir. Her yılın Mayıs ayında ilçe merkezinden ve çevreden bin beş yüz- iki bin kişinin katılımıyla yapılan yağmur duasında türbenin etrafında toplanılır. Yağmur dileğiyle namaz kılınır, pek çok kurban kesilir, dua yapılır. Kurban etleriyle büyük kazanlarda bulgur pilavı pişirilip yağmur duasına katılanlara sunulur.

Yağmur duasından önce küskünlerin barıştırılması, bu dua ile birlikte insanların birbirleriyle kaynaşması, insanlık adına yapılan güzel davranışlardır.

Nöbeti Baba Türbesi

HÜSEYİN EFENDİ

Hüseyin Efendi, Mehmetbeyli Köyü’nde metfundur. Devrinin tanınmış alimlerindenidir. Batıl inançlarla, muskacılıkla mücadele etmiş takva sahibi bir alimdir. Maneviyat ehli olduğu bilinir. Hata Kur’an-ı Kerim okumayı ve bir kısım sureleri kudret-i ilahi ile rüyasında öğrendiği anlatılır. Cuma günleri Bağazkale büyük camiinde vaaz ve irşatta bulunurmuş.

Hüseyin Efendi’ye saygı ve muhabbet duyan bir hoca efendi onu evine hindi yemeye davet etmiş. Ancak hocanın hanımı hindinin kesilmesine razı olmamış, onun yerine bir horoz kestirmiş. Nasıl olsa Hüseyin Efendi sezmez deyip onu ikram etmişler. Sabahleyin Hüseyin Efendi evden ayrılmadan önce: “Hoca Efendi, bize kırmızı horozu yedirdin ama kümesteki hindinin ne halde olduğunu bilir misin? Git de bir bak.” demiş. Hoca kümese vardığında hindinin cansız bedenini görmüş. Hüseyin Efendi’ye ikramda işlenen hatanın, bir başka ifadeyle hanımının cimrilığının bedelinin ağır olduğunu o zaman anlamış.

Keşif ve keramet ehli olarak da tanınan değerli bir alim olan Hüseyin Efendi, 1970’li yıllarda vefat etmiştir. Kabri Mehmetbeyli Köyünde halkın ziyaretine açıktır.

Mehmetbeyli Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 74 hane olup 361 nüfusa sahiptir.

SOĞANLI BABA

Soğanlı Baba, Karakeçili Köyü’nün güneyindeki müstakil kabrinde yatmaktadır. Soğanlı Baba’nın alperenlerden olduğu, bölgenin korunması için sağlığında sürekli nöbet halinde bulunduğu söylenmektedir. Ziyaretçilerinin çokluğu nedeniyle gelenlerin vakit namazlarını rahat kılabilimleri için yanına bir mescit yapılmıştır. Yağmur duası orada yapılmakta, kurban kesilip toplu yemek orada yenilmektedir.

Karakeçili Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 75 hane olup 379 nüfusa sahiptir.

BÜYÜK VE KÜÇÜK DEDE

Boğazkale'nin 3 km. güneyinde İbik Çam mevkiinde biri büyük, diğeri küçük iki tepe bulunmaktadır. İkisinde de birer kabir vardır. Yüksekçe olan tepede bulunana Büyük Dede, diğesine Küçük Dede denilmektedir. Her ikisi de halkın ziyaret ettiği mekanlardır. Ancak yağmur duası, Büyük Dede'nin yakınında yapılmaktadır.

HASAN DEDE

Hasan Dede, Yanıcak Köyü'nde vefat etmiş ve aynı köyün tepesine defnedilmiştir. Mezarının çevresi yapılmıştır. Halkın ziyaretine açıktır. Köyde büyükçe bir Cemevi de bulunmaktadır.

Burada Kutluk Baba adında bir yatır bulunduğu dair bir bilgi internette dolaşmakta olmasına rağmen bu köyde yaptığımız araştırmada böyle bir isme rastlamadık.

Yanıcak Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 22 hane olup 151 nüfusa sahiptir.

5. DODURGA VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş:

Dodurga, Çorum'un kuzeyinde linyit yataklarıyla meşhur bir ilçemizdir. İl merkezine uzaklığı 50 km. kadardır.

Dodurga, 1845 tarihli Temettuat Defterlerinde 875 nüfuslu, 141 hanelik büyük bir köy olarak kayıtlı bulunmaktadır. 2000 yılı nüfus sayımına göre ilçe merkezinin nüfusu 3 458 kişidir. İlçeye bağlı 10 köyün nüfusu ise 6 993'dür.

Dodurga'nın bilinen tarihi, 14. yüzyıla kadar uzanır. Horasan'dan gelen Hüsamettin isimli bir zat tarafından kurulduğu söylenir. Dodurga, Oğuz Türk boylarından birinin adıdır. Doduroğulları, Fındıkoğulları ve Hatipoğulları adlarındaki kabileler birleşerek Dodurga Köyü'nü meydana getirmişlerdir. Bir görüşe göre de Doduroğulları kabilesinin nüfuzlu olması nedeniyle buraya Dodurga denilmiştir.

Uzun yıllar Osmancık ilçesine bağlı bir köy iken 1964 yılında belediye-lik olmuştur. 1990 yılında da statüsü, beldelikten ilçeye yükseltilmiştir.

Bu ilçe ve köylerinde metfun bulunan erenler hakkında fazla bilgi bulamadık. Bulabildiklerimizi aktarmakla yetineceğiz.

HÜSAM DEDE

Hüsam Dede, Dodurga'nın yakınında Çiftlik Köyü'nde hususi türbesinde yatmaktadır. Türbede kendisinden başka birkaç sanduka daha bulunmaktadır. Onların da oğluna, kızına ve hizmetçisine ait olduğu söylenmektedir. Türbenin yanında kurban kesmeye ve yemek pişirmeye elverişli bir mekan/aşevi de bulunmaktadır.

Velayetnamelerde Hüsam Dede'nin Koyun Baba, Mehmet Dede ve Kum Baba ile çağdaş oldukları ve sık sık görüştükleri nakledilir.

Özellikle felçli ve saralı hastaları şifa umuduyla getirip ziyaret ettiriyorlar. Oradaki sudan su içmelerini hastalara tavsiye ediyorlar.

Çiftlik Köyü, 1845 tarihli Temettuat Defterinde 31 hane olarak kayıtlıdır.

MEHMET DEDE

Mehmet Dede, Obruk barajına yakın Mehmet Dede Tekkesi adlı köyde hususi türbesinde yatmaktadır. Burada önemli bir Bektaşî türbesi bulunmaktadır. Tarihi bir tekkedir. Türbenin yanında cem evi ve ziyaretçilerin kurban kesip pişirebilecekleri hususi mekanlar da yer almaktadır.

Halk inancı olarak pek çok derdine şifa arayan hastaların ve çocuğu olmayanların ziyaret ettiği bilinmektedir.

Rivayetlere göre Mehmet Dede, Koyun baba ile iyi arkadaşlanmış. Her ikisi de Fatih Sultan Mehmet ile görüşmüşlerdir. Bu görüşmeyle ilgili bazı menkıbeler anlatılır.

Evliya Çelebi, 1648 yılında burayı ziyaret ettiği için Seyahatname'sinde bu konuda epeyce ayrıntı vermektedir. Devamını oradan takip edelim:

“...Mehmet Şah Dede Cami ziyaretgahına geldik. Mehmetşah Dede Hacı Bektaş-ı Veli ile Horasan'dan gelip Kızılırmak'ı geçince burada karar kılmıştır. Burası bir büyük tekke olup gece gündüz halka nimet dağıtılmaktadır. Yüz adetten fazla Bektaşî dervîşi vardır.

Orada yatan aziz Mehmet Dede'yi Paşa ile beraber ziyaret ettik. Paşanın azize itikadı tam olduğunu gördüm ki değme kürsü vaizleri, Allah dostlarının büyüklerine bu yolda mutekid (bu kadar bağlı) değillerdir. Kabrinin etrafı değerli sözler, şamdanlar, چراغlar, alem, davul, kudüm ve nice avize ile donatılmıştı.

Buradaki tekkenişin Mustafa Dede, o azizin temiz soyundan ilim ve hal sahibi, hoş sohbet, iyi huylu, tatlı sözlü, güzel ahlaklı bir zat idi. Vardar Ali Paşa'ya öyle büyük bir ziyafet hazırladılar. Öyle bir Muhammedi sofra serdiler ki sabahtan ikindiye kadar cümle asker yediği halde yine bütün sahanlar nefis nimetlerle doluydu. Gerçek şu ki bu bereket, o azizin ruhaniyetinin tesiridir.

Şeyh Mustafa Dede, her sene kendi atlarından birini keserek tekke civarındaki kartallara sunarmış. O atın leşini yiyen kartallar, sene sonuna kadar bir şey yemeye muhtaç olmazlarmış. Şeyh Mustafa Dede, ava meyilli bir candı. Doğan yerine karakuşlar besleyip av gördüğünde salardı. Bu karakuşlar;

tilki, çakal, kurt, sırtlan, karaca, yağmurca, ayı, domuz, toy, kaz, turna, ördek, balıkçıl, yeşilbaş, devlengeç... gibi hayvanları avlıyorlar ve şeyhin önüne getiriyorlar. Bu da şeyhin kerameti ve tasarrufuyla olmaktadır.”

1845 tarihli Temettuat Defterlerinde Obruk köyü 49 hane ve 304 nüfuslu olarak geçmektedir. Mehmetdede Tekkesi de 24 hane ve 139 nüfuslu bir yerleşim yeri olarak zikredilmektedir. Obruk Mehmet Dede Tekkesi Köyü, 1845 tarihli Temettuat Defterlerinde 24 hanelik bir köy olarak zikredilmektedir. 2000 yılı nüfus sayımına göre Mehmet Dede Tekkesi, 87 hane olup 461 nüfusa sahiptir.

ARAP DEDE

Arap Dede, Dodurga'ya bağlı Kirenci Köyü yakınlarında çam ve meşe ağaçlarının arasında metfundur. Üzerinde bir türbe yapılmış değildir. Yakınında bir çeşme bulunmaktadır. Yağmur duaları, genellikle burada yapılmaktadır. Sürekli burnu kanayan çocukların buraya getirilip ziyaret ettirilmesi gibi bir hak inancı da bilinmektedir.

Kirenci Köyü, 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre 31 hane olup 197 nüfusa sahiptir.

6. İSKİLİP VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş:

İskilip, tarihi dokusu korumuş bir ilçemizdir. Çorum'un batısında, il merkezine 54 km. uzaklıktadır. İskilip'in merkez nüfusu, 2000 yılı nüfus sayımına göre 19 640'dır. İlçeye bağlı 65 köyde 26 642 kişi yaşamaktadır.

İskilip, Çorum'un en eski ilçesidir. Tarihi de milattan önceki dönemlere kadar uzanır. Etiler ve Galatlar döneminden kalma kalıntılar vardır.

Çeşitli eserlerde İskilip adının Aklepios (Sağlık Tanrısı) adından doğduğu şeklinde geçmektedir. Tacü't-Tevarih'e göre İskilip kelimesi, doğru-direk-amud manasına gelen Yunanca (İtlus) kelimesinin değişik teleffuzundan alınarak imad şehri anlamında kullanılmıştır. Önceleri İmad şehri, İskilip Bağözü mevkiindeki derenin iki yakasında kurulu bir kasabaydı.

M.Ö. 176 yıllarında İskilip'in de içinde bulunduğu Bolu'dan Sinop'a kadar bölgeye Paflagonya denilmekte ve Roma'ya bağlı beyler tarafından yönetilmekteydi. Bir ara Pontlar'ın egemenliğinde kalan bölge Roma ve Bizans egemenliğini de yaşamıştır.

Malazgirt Zaferi'nden sonra 1075 yılında Amasya, Tokat ve Çorum Melik Ahmet Gazi tarafından fethedilince bu bölgeye Katarlı isimli meşhur Türkmen aşireti yerleştirildi. İdari yönden Osmancık Kalesi'ne bağlıydı. Daha sonra bölge, Tatar-Moğol beyleri ve bir ara Kadı Burhaneddin yönetiminde kalmış, 1395 yılında Osmanlı yönetimine geçmiştir.

Yıldırım Beyazıt'ın 1402 yılında Ankara Savaşı'nda yenilmesi üzerine bölgede bir kargaşa dönemi yaşanmışsa da Mehmet Çelebi ve I. Murat zamanında asayiş tekrar sağlanınca buradaki Tatarlar Filibe'ye gönderilmiş ve böylece İskilip'teki Türk boylarının gücü perçinlenmiştir.

İskilip, daha önceleri Kastamonu iline bağlıyken 1890 yılında önce Amasya sancağına, kısa bir süre Amasya ve Ankara sancağına bağlanmıştır. Daha sonra 1921 yılında Osmancık, Sungurlu, Alaca, Mecitözü ilçeleriyle birlikte Çorum sancağına bağlanmıştır. 1924 yılında Çorum'un il oluşuyla birlikte İskilip de aynı ile bağlı bir ilçe oluşunu sürdürmüştür.

İskilip, Ebussud Efendi ve Hacı Mustafa Sun'ullah Efendi gibi şeyhülislamlar, Şeyh Muhyiddin Yavsi, Hacı Karani, Şeyh Muslihiddin Attar, Nuru'l-Hüda gibi yüzlerce gönül eri, Mehmet Atıf Hoca gibi inancı uğruna canını vermiş dirayetli alimler yetiştirmiştir. Biz, bu bölümde makamları İskilip'te bulunan önemli zatlardan bazılarını zikretmekle yetineceğiz.

ŞEYH MUHYİDDİN YAVSİ

Şeyh Muhyiddin Mehmet, Semerkant tarafından Maveräünnehir bölgesinden gelip Anadolu'nun şirin beldesi İskilip'e yerleşen bir ailedendir. Bu aile, 1494 senesi sonlarında İskilip'in Bağözü/ Direklibel kasabasını yurt edinmişlerdir. Muhyiddin'in babası Mustafa'dır. Dedesinin adı da Mehmet'tir. Amcası ünlü matematik ve astronomi bilgini Ali Kuşçu ve diğer amcası Abdülgani'nin İskilip'e gelmeleri, babası Mustafa'nın vefatından sonra ya rastlar.

Amcası Ali Kuşçu, astronomi tahsilini meşhur Uluğ Bey'in yanında yapmıştır. Şeyh Yavsi de önce amcası Ali Kuşçu'nun yanında ve hizmetinde bulunmuş, hadis rivayeti ile ilgili icazeti de ondan almıştır. Ali Kuşçu, bir ara Tebriz'de Uzun Hasan'ın elçisi olarak görev yapmış, sonra Fatih Sultan Mehmet'in ısrarlı daveti üzerine İstanbul'a gelip yerleşmiştir.

Şeyh Yavsi'nin babası Mustafa, İskilip'te Zeyniyye Tarikatı şeyhi olarak uzun zaman tedrisatla meşgul oldu. Burada kaldığı sırada Direklibel, diğer adıyla İmad'da 1454 yıllarında Muhyiddin dünyaya geldi. Muhyiddin, babasının yanında büyüdü ve ilk tahsilini babasından yaptı. Sonra tahsiline Amasya ve İstanbul'da devam etti. Zahirî ilimleri amcası Ali Kuşçu'dan tahsil etti. Foçavi'den Tefsir-i Beydavi okudu. Batınî ilimleri de Şeyh Muslihiddin Koçevi ve Şeyh İbrahim Kayseri (Tennuri)den aldı. Şeyh İbrahim Tennuri'nin uzun zaman hizmetinde bulundu. Yanında riyazata devam etti. Onun izniyle riyazattan çıktı. Şeyhinden tarikat ve irşat icazeti aldı. Şeyh İbrahim Tennuri, Hacı Bayram Veli'nin müridi olan Akşemseddin hazretlerine intisaplı olduğu için Şeyh Muhyiddin Yavsi Hazretleri de Bayramiyye tarikatına mensuptu.

Şeyh Muhyiddin Yavsi, bir ara İskilip'e gelerek babası Şeyh Mustafa'nın tekkesinde irşat faaliyetinde bulundu. Ancak burada fazla kalmadı. Amcası ve hocası Ali Kuşçu'nun kızı Sultan Hatun ile evlenerek İstanbul'a

yerleşti. Amcasının 1474 yılında vefatına kadar orada hem kendini yetiştirdi, hem de kayınpederine hizmet etti. Bu evlilikten Nasrullah, Abdülfettah ve Ebussud adında üç çocuğu dünyaya geldi. Mehmet adında bir oğlu daha vardır.

Şeyh Muhyiddin, ilme ve maneviyata kene gibi yapıştığı için Yavsi lakabıyla meşhur olmuştur. Amcası ve kayınpederi Ali Kuşçu'nun vefatı sırasında Simavlı Şeyh Bedreddin'in Varidat isimli meşhur eseri üzerinde çalışıyordu. Bu esere yazmış olduğu şerh, onu ilim ve tasavvuf dünyasında şöhrete kavuşturdu. Bu şerh ile tasavvufun en karmaşık konusu olan ve İbni Arabi'den beri tartışılan vahdet-i vücudu ilim alemine geniş biçimde sundu.

Şey Muhyiddin Yavsi, ilim ve tarikat yolunda ilerlerken ibadetlerini de eksiksiz yerine getirme gayretindeydi. Bu bağlamda hac görevini yerine getirmeye karar verdi. İstanbul'dan yola çıkıp önce baba yurdu İskilip'e uğradı. Oradaki dost ve akrabalarını ziyaret ettikten sonra Amasya'ya geçti. Amasya, onun tahsil gördüğü yerlerdendi. Aynı zamanda şehzadelerin padişah olmandan önce Anadolu'da kaldıkları birkaç vilayetten biriydi. Orada 1480 yılında Şehzade Bayezid'i ziyaret etti. Kendisine "Hicaz'dan dönünce sizi Osmanlı tahtına çıkmış olarak bulacağım." der. Şeyh Muhyiddin Yavsi hazretleri henüz hac görevini tamamlamadan II. Bayezid 1481 yılında padişah olur.

Şeyh Muhyiddin Yavsi'nin ziyareti, II. Bayezid'in zihninde derin iz bıraktı. Tahta çıkışını şeyhin duası himmetine gerçekleştirdi diye hac dönüşünde Şeyh Muhyiddin Yavsi'yi saraya davet ederek ona saygı ve ihtiramda bulundu. 1482 yılında Müderris/Metris semtinde onun adına bir tekke yaptırarak "Hünkar şeyhi" unvanıyla orada hizmet etmesi için gereken imkanları emrine sundu. Oğlu Ebussud Efendi de orada dünyaya geldi.

Osmanzade Hüseyin Vassaf, Sefine-i Evliya adlı eserinde şöyle bir olay nakleder: Bir gün Padişah'a "Bu gece saray haricinde yatsınlar." diye haber göndermiştir. Padişah, bu haberde bir hikmet vardır, diyerek o gece başka bir yerde yatmıştır. Gece yarısı şiddetli bir depremle bütün şehir sarsılmıştır. Sultanın halvethanesinin tavanı da çökmüştür. Padişah, derhal şeyhin yanına gider. Ne görsün, her taraf yıkılmış ama çilehaneye bir şey olmamış. Orda şeyh ile bir süre görüşmüşler. Şeyh, Padişah'ı hayır duada bulunarak yolcu etmiştir.

Şeyh Muhyiddin Yavsi'nin ünlü şeyhülislam Ebussud Efendi'den başka oğulları Şeyh Nasrullah ve Şeyh Mehmet Efendi de alim ve derviş insanlardı.

Osmanlı tarihinde üç –dört defa şeyhülislamlık makamına gelen Sun’ullah Efendi de Şeyh Yavsi ailesindendi.

Şeyh Muhyiddin Yavsi, dini ilimlerin yanı sıra tasavvufta da hayli yol aldığı için Osmanlı Müellifleri kitabının yazarı Bursalı Mehmet Tahir Efendi, onu “Zülcenahayn” yani iki kanatlı alimler arasında zikreder.

Şeyh Muhyiddin Yavsi’nin keşif ve kerametini, ilk defa Sultan Bayezid-i Veli fark etmiştir. Bu nedenle ona tekke kurmuş, ilim ve feyzinden yararlanmıştır. Devlet idaresinde onun irşadının izleri vardır.

Şeyhin kerametleri, bununla sınırlı değildir. Bir gün dostlarından birinin oğlu suç işler. Şeyh Yavsi’den vezirlere rica ederek suçun affına aracılık etmesini isterler. O da “Daha güçlü birisine yönelip affı için dua edeceğim.” der. divan kurulup suçlu ortaya getirilince vezir, genci överek söze başlar. Sonunda affedip serbest bırakır. Durumdan haberdar olanlar, cezalandırılmak için getirilen gencin affının Şeyh Yavsi’nin duasının himmetiyle olduğunu anlarlar.

Şeyh Hacı Çelebi’nin anlattığına göre kardeşi Müeyyedzade Abdurrahman Efendi, kazaskerlik görevinden azledildiği sırada Şeyh Yavsi’yi ziyarette gider. Şeyh, altına güzel minderler serdirip arkasına süslü yastıklar yerleştirerek konuğunu ağırlar. Kazasker iken oturduğu gibi oturmasında da ısrar eder. Müeyyedzade Abdurrahman Efendi hazırlanan yere oturunca Şeyh Yavsi, görevin mübarek olsun diyerek tebrik eder. Aradan iki hafta kadar bir süre bile geçmeden Yavuz Selim’in emriyle tekrar Rumeli Kazaskerliği görevine döndürülerek Edirne’ye gönderilir. Bu olayın da Şeyh Yavsi’nin dua ve himmetinin bereketiyle olduğuna inanılır.

Sultan II.Bayezid ile seferlere çıkan ve ona yakınlığı ile bilinen Şeyh Aladdin, bir seferden dönüşte yolunu kaybeder. Şiddetli yağmura ve arından gelen sele yakalanır. Karşıya bir türlü geçemez. O gece karanlığında bir kişi gelip onu şiddetli sel akından karşı geçirir ve şu yolu takip ederek ilerler, der. O tufandan kurtulup Edirne’ye vardığında kışlada hummalı bir hazırlık yapıldığını görür. Bu hazırlığın Şeyh Muhyiddin Yavsi için yapıldığını öğrenir. O da diğer askerler gibi merakla bekler. Şeyh Yavsi içeri girdiğinde gece kendisini tufandan kurtaran kişi olduğunu fark eder. Şeyhe durumu anlatmak istediğinde o, bunun ifşa edilmesinden hoşlanmayarak bir yanlıştın var, deyip geçiştirmek ister. Şeyh Alaaddin ısrar edince onu gizlice uyarır. Bu bir sırdır, ifşa edilmesi doğru değildir, der. Alaaddin Efendi, bu olaydan etkilenerek Şeyh Yavsi’ye intisap etmiştir.

Şeyh Muhyiddin Yavsi'nin Şeyh Bedreddin Simavi'nin El-Varidatü'l-Kübra adlı eserine yazmış olduğu meşhur şerhten başka Risale Fi-Ahvâli's-Süluk, Ta'likat Ala-Tefsiri'-Beydavi ve Ta'likat-ı Ali adlı eserleri bilinmektedir.

Sultan II. Bayezid Han'ın takdir ve iltifatlarına mazhar olmuş olan Şeyh Muhyiddin Yavsi'ye maddi destek yanında birçok arazi ve emlak tahsis edilmiştir. Şeyh Yavsi hazretleri bunlara ilaveten şahsi gelirleriyle de pek çok mülk edinmiştir. Tüm emlakını kendinden sonraya da kalacak şekilde evladilik vakıf yoluyla vakfetmiştir. İskilip'teki servetinden pek çok köy, han, hamam, değirmen, arazi ve emlak ile gelirlerini İstanbul Şer'iyye Mahkemesinde 906/1510 tarihinde kendisinin vefatından sonra oğullarına ve kocaya varmayan kızlarına kayd-ı hayat şartıyla pay ayrılmak suretiyle fukara ve garabanın istifadesine vakfetmiştir.

İskilip'de Meydan çayı üzerindeki Şey Muhyiddin Yavsi Camiini de o yaptırmıştır.

Şeyh Muhyiddin Yavsi hazretleri, hayatının son döneminde İskilip'te kalmış ve 920/1524 yılında orada vefat etmiştir. Devlet erkanının, ulema ve meşayihın da iştirak ettiği kalabalık bir cemaatin omuzları üzerinde caminin haziresinde babası Şeyh Mustafa İmadi'nin yanına defnedilmiştir. Bu türbe, Şeyh Muhyiddin Yavsi Camiinin bitişiğindedir.

Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde şöyle anlatır: “Şeyh Muhyiddin-i İskilibi Şeyh Yavsi namıyla maruf olan, halen kasaba içinde oğlu Ebussud tarafından yaptırılan türbede medfundur.” İskilip'teki ziyaretgahından bahsederken Şeyh Yavsi'yi şöyle tanımlar: “Kaşif-i esrar-ı hakikat, Gavvas-ı Bahr-ı Din Derya-yı der-yakın eş- Şeyhu'l-Kebir”

Ebussud Efendi, babası için türbe inşa ettirdikten sonra yakında bir de köprü ile Bağözü mevkiinde bir mescit ve yanına da mektep yaptırmıştır.

Şeyh Muhyiddin Yavsi, Osmanlı Devletine iki büyük şeyhülislam ve bir çok müderris, kazasker yetiştirmiş olan büyük bir aileye mensuptur. Osmanlı Devleti sınırlarını aşmış tüm İslam aleminde tanınan Şeyhülislam Ebussud gibi bir evlat yetiştirmiş olması, her türlü takdirin üstündedir. O kadar ki oğlu, babasından daha çok şöhret bulmuştur.

Halk arasında sabah namazından sonra bu türbeyi kırk gün aralıksız ziyaret edenlerin dileklerinin kabul edileceğine dair bir inanış vardır. Şeyh

Yavsi'nin eşi, meşhur matematikçi Ali Kuşçu'nun kızı ve Ebussud Efendi'nin annesi Sultan Hatun'un kabri de aynı külliye içinde ve Şeyh Yavsi Türbesinin biraz ilerisindedir. İçeride iki tane daha kadın kabri bulunmaktadır.

Her ikisine de Allah rahmet eylesin.

Şeyh Muhyiddin Yavsi Cami ve Türbesi

KAYNAKLAR

1. Rifat Arıncı: Şeyh Muhiddin Yavsi, Çorumlu Dergisi Yıl:1940 Sayı:18 Sh.535-537
2. Mustafa Aşkar: İskilipli Şeyh Muhyiddin Yavsi Hayatı- Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı 1996- Ankara
3. İslam Alimleri Ansiklopedisi- Muhyiddin İskilibi maddesi İstanbul – tarihsiz. 14/164-167
4. Ömer Rıza Kehhale: Mucemü'l-Müellifin- 1993 Beyrut, 3/693
5. İsmail Paşa el-Bağdadi: Hediye-tü'-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Asaru'l- Musannifin- İstanbul 1955, c.2 sh. 253
6. Şemseddin Sami: Kamusu'l-A'lam, 1306 İstanbul, 1/722
7. Mecdi Efendi: Hadaiku'ş-Şakaik.(Hazırlayan: Abdülkadir Özcan – Çağrı Yayınları) 1989 İstanbul, I/349-351
8. Süleyman Sadettin Müstakimzade: Mecelletü'n-Nisab Fi'n-Niseb ve'l-Küna ve'l-Elkab, 324b ve 443a varaklar-(Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü no.628- Tıpkı Basım, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 2000)
9. Osmanzade Hüseyin Vassaf: Sefine-i Evliya (Yayına haz. Prof.Dr. Mehmet Akkuş ve Prof.Dr. Ali Yılmaz) 2006 İstanbul, II/466-467
10. Abdülkadir Altunsu: Osmanlı Şeyhülislamı, 1972 Ankara, sh.28 (Mehmet Ebüssuud başlığı)
11. Evliya Çelebi: Seyahatname, (İkdam Matbaası) İstanbul-1314, cilt.3, sh240-241
12. Ethem Erkoç: Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Çorum Yöresi-Çorum Hakimiyet Gazetesi, 26.09.2002 tarihli nüsha.

NURU'L-HÜDA

Nur'ul-Hüda, Fatih Sultan Mehmet'in hocası Akşemsettin hazretlerinin altıncı oğludur. Babasının bir süre yaşadığı ve irşat görevinde bulunduğu İskilip'in Evlik Köyü'nde vefat etmiştir.

Nur'ul-Hüda, kendisini Allah'a adanmış, keramet sahibi bir zattır. Bir rivayete göre Akşemsettin hazretleri Evlik Köyü'ne gelmek istediğinde oğlu Nur'ul-Hüda:

-Babacığım, beni de götür, der.

Akşemsettin götürmek istemez. Bunun üzerine Nurulhüda, kapının önüne çıkıp başını açarak babasını Cenab-ı Hakk'a şikayet eder. Akşemsettin hazretleri, buna aldırış etmeyerek yola çıkar. Ancak gök gürültüsü ve şiddetli fırtına sonucu geri dönmek zorunda kalır. Akşemsittin hazretleri, bunu oğlunun isteğini yerine getirmemeye bağlar ve oğlu Nur'ul-Hüda'yı da yanına alarak Evlik Köyü'ne gelir. Burada bir müddet ilim ve irşat faaliyetlerinde bulunduktan sonra fetih sırasında Fatih Sultan Mehmet'in yanında bulunmak üzere İstanbul'a döner. Ama oğlu Nur'ul-Hüda köyde kalarak ilim ve irfan yönünde hizmetlerini sürdürür.

Yaşadığı devirde köseliğiyle meşhur Kataroğlu denilen bir bey varmış. Fatih Sultan Mehmet'in yanında iken onu görüp "Bu erkek değil, kadın" demiş. Babası onu azarlamamış ancak Kataroğlu da çocuğa "Dua et de sakalım bitsin" demiş. Nurulhüda'nın duası ve parpısıyla sakalları çıkmaya başlamış, köselikten kurtulmuş. Bu rivayet, halk arasında kısa zamanda yayılmış..

Nuru'l-Hüda'nın bir horozu varmış. Bir gece horozunu çakal yemiş. Ahali, bir horoza bile sahip çıkamadığı için eleştirirler. Nuru'l-Hüda da çakalın helak olduğunu, ölüsünün falan dağda bulunduğunu söyler. Bunu inanmazlar. Acaba horozu yiyen o çakal mıydı, diye itiraz ederler. O da karnını yarıp bakmalarını söyler. Çakalın karnını yarıp baktıklarında horozun ayağının çıkması üzerine hayretler içinde kalırlar.

Nuru'l-Hüda'nın ölüm tarihi, kesin olarak bilinmemektedir. Vefat etmeden önce kabrinin örtülmemesini vasiyet ettiği söylenmektedir. Fakat halk, bu vasiyete uymayıp kabrinin üzerini bir çatı ile örtmüşlerdir. Kabir yine açı-

İnca bir daha örtmemeyi tercih etmişlerdir. Kuraklık yıllarında kabrine bir miktar su serptiklerinde Allah'ın izniyle yağmur yağdığı müşahade edilmiştir.

Kabri, Evlik Köyü'ndedir. Burada Nur'ul-Hüda adına yapılmış cami ve çeşmenin yanında kabri bulunmaktadır. Pek çok insan, burayı ziyaret etmektedir, dua edip fatiha okumaktadır. Bazıları da gidip orada bulunan şifalı suda yıkanmakta ve dua etmektedir. Bu suyun sinir hastalıklarına iyi geldiğine, ziyaret eden hastaların Allah'ın izniyle şifa bulduğuna inanılır.

MEHMET ATIF EFENDİ

(1876-1926)

Çocukluk ve gençliği:

Atıf Hoca, İskiliplidir ama İstanbul'da yetişmiş ve ünü dünyaya yayılmış bir İslam alimidir.

1876 yılında Çorum'un tarihi ilçesi İskilip'in Toyhane Köyü'nde doğmuştur. Babası Mehmet Ali Ağa'dır. Dedesi Hasan Kethüda'dır. Büyük dedesi de Akkoyunlu aşiretinin İmamoğulları sülalesinden Kara Halil Efendi'dir.

Annesi ise yıllarca önce Mekke'den hicret eden Hattapoğulları aşiretine mensup, Hz. Ömer neslinden Çorum'un Kartaldağı Yaylası'ndaki türbesinde metfun bulunan Arap Dede namıyla tanınan şeyhin torunu Nazlı Hanım'dır.

Atıf, henüz altı aylıkken annesi Nazlı Hanım vefat edince öksüz kalmıştır. Dedesi Hasan Kethüda ve babaannesi Satı Hanım onu yanlarına almışlardır. Üvey annesinin şefkatine rağmen dedesi ve babaannesi onun yetişmesini üstlenmiş durumdadırlar.

Mehmet Atıf, dedesi Hasan Kethüda'nın gayretiyle önce köydeki çiftliklerinde özel hocalardan ders almıştır. Bir yıl dolmadan hafızlığını tamamlamış ve iptidaiyye mahalle mektebinden mezun olmuştur. Sonra yine dedesinin desteğiyle İskilip'te bulunan Cacabey Medresesi'ne kaydolmuştur. Burada 1307-1308 yıllarında müderris Kutuğunlu Hoca Abdullah Efendi'nin eğitiminden geçmiştir. Bu dönemde Ulucami'deki hocaların derslerine iştirak ederek onlardan da yararlanmıştır. Klasik Arapça eğitimi yapılan bu medreselerde sarf ve nahiv cümlesi adlı kitapları okuduktan sonra fıkıh ve hadis derslerine de devam etmiştir. Bu dönemde Rüştîye Mektebi'ni de bitirmiştir.

İskilip'ten İstanbul'a:

İskilip ilçemizde medrese eğitimini tamamlayıp, kendi ifadesiyle me-badi-i ulumu yani ilk dini bilgileri öğrendikten sonra tahsiline İstanbul'da de-

vam etmek istemiştir. Ancak babası, buna şiddetle karşı çıkmıştır. Babasının rızası hilafına kardeşi Mürsel ile birlikte, babasının Çankırı’da bulunduğu bir sırada yola çıkmıştır. Çankırı üzerinden İstanbul’a hareket etmişlerdir.

Yeğeni Ahmet Faruk İmal, gidiş sebebinin ardında bir sevda hikayesinin de bulunduğunu anlatıyor:

“Atıf, ilk gençlik yıllarında köyde Bölükeminler’in ailesinden bir kıza sevdalanıyor.

-Bana bu kızı, Ayşe’yi isteyin, diyor.

Babası Mehmet Ali Ağa karşı çıkıyor:

-Tarla yüzünden aramızda husumete varan bir gerginlik var. Ben, bu aileden kız almam. Söyleyin Atıf’a, boşuna istemesin. Başka kimi isterse alırım, diyor.

Belki de İstanbul’a çekip gitmesinin altında bu kırgınlık vardır.”

Gerçek sebebini, ancak Allah bilir, deyip konumuza devam edelim.

İstanbul’da akrabalarından müderris Mehmet Efendi’nin yanına gitmişler. Durumu ve niyetlerini arz etmişler. Mehmet Efendi de bunlara yardımcı olmuş ve Fatih Medresesi müderrislerinden meşhur Çarşambalı Hoca’ya teslim etmiştir. Burada yüksek ilimleri tahsil ederek 1902 yılında en iyi derece ile icazet (diploma) almıştır.

Bu dönemde Mehmet Atıf, babasından hiçbir maddi destek göremediği için maddi sıkıntı çekmektedir. Ancak aynı yıl açılan Rüus imtihanında başarılı olduğu için İstanbul Müderrisliğini kazanarak 1905 yılında Fatih Camii’nde Şerh-i Akait dersleri okutmaya başlaması, onu maddi yönden bir derece rahatlatmıştır. Bununla da yetinmeyerek Darülfünun İlahiyat şubesine de kaydolmuş ve orayı da 1905’te başarıyla bitirmiştir.

İskilip’i ziyaret:

Mehmet Atıf, babasının rızasını olmamasına rağmen kardeşi Mürsel ile birlikte İstanbul’a gelmiş, eğitimini tamamlayıp icazetini almıştı. Hatta müderris olarak göreve bile başlamıştı. Artık babasını ziyaret etmenin tam

zamanıydı. Varıp elini öpmek ve af dilemek için baba ocağına gitmek istiyordu. Bu niyetle yola çıktı. Köyüne, geldiği yoldan geri dönecekti. Yol uzundu. Köylerde uğrak vererek Çankırı'ya yaklaşınca yakın bir köyde konaklamayı tercih etti.

Mehmet Atıf Efendi, misafir olduğu odada kendisini tanıtır, İstanbul macerasını anlatır. Köye dönüş niyetini ve sebeplerini açıklar. Oda sahibi vaziyeti anlayınca geceleyin gizlice Toyhane Köyü'ndeki babasına haber salar; oğlun müderris olmuş, yarın geliyor diye.

Haberi duyan babası ve köy ahalisi derhal heyecanla yola çıkarlar. Bu gelişmelerden habersiz olan Mehmet Atıf Hoca da yaylı arabasına biner, köyüne doğru hareket eder. Ancak yolda uzaktan tozu dumana katmış olarak gelen bir kafilayı fark eder. Onlara yol vermek isterken kır atın üzerinde heybetle duran babasını tanır. Arabasından derhal atlar, koşup diz çöker. Barak Türkmen geleneğine uygun olarak henüz attan inmeden babasının üzengideki ayağını öper. Babası da heyecanla atından inerek oğlunun alnından öper. Atıf Efendi benim tek oğlumdur, diyerek bağrına basar. Böylece oğlunu af ettiğini herkese ilan etmiş olur.

Kafileyle birlikte Toyhane Köyü'ne gitmiş olan Mehmet Atıf Efendi, burada bir müddet kalmıştır. Bu sırada hem köyünde hem de İskilip'te hutbe ve vaazlarıyla halkı irşat etmiştir. Bu faaliyetleriyle halkın büyük sevgi ve ilgisine mazhar olmuştur. Babası da minberin dibinde oğlunu sevinç gözyaşlarıyla dinlemiştir. Böylesine seçkin bir evlada sahip olduğundan ve müderris babası olmak şerefine kavuştuğundan dolayı çok mutlu olmuştur. Atıf Hoca tekrar İstanbul'a dönmek istediğinde:

“Artık serbestsin. Kendi kendine, hatta benim rızam hilafına tahsili tamamlayıp müderris oldun. Beni de müderris babası olma şerefine ulaştırdın. Artık dilediğin yerde yaşayabilirsin. Ama biz, buradan ayrılamayız. Nereyi dilerse oraya git. Yeter ki bizi unutma.” diyerek onu gönül rızasıyla yolcu etmiştir.

Hizmet yeri İstanbul:

Mehmet Atıf Hoca, artık iyi yetişmiş bir müderristi. İskilip'te kalamazdı. İstanbul'a dönüp daha önemli görevlerde bulunmak ve millete hizmet etmek durumundaydı.

İskilip'ten İstanbul'a dönünce yine Fatih Dersiamlığı görevine devam etmiştir. Ayrıca Kabataş İdadisi (Lisesi) Arapça öğretmenliğine de atanmıştır.

İşte bu dönemde 1320/1904 yılında Safranbolulu *Fatma Zahide Hanım*'la evlenmiştir. O yıllarda memurların maaşları zamanında ödenemiyor, üç beş ay geciktiği oluyordu. O da evliliğinin ilk yıllarında bu sıkıntıları yaşamak zorunda kalmıştı. Bu nedenle yakın arkadaşı Rasim Efendi ile el ele vererek pek çok yere başvurdular. Sonunda maaşlarının ödenmesini sağlayabildiler.

Kırım yolculuğu:

Atıf Hoca'nın Rasim Efendi ile birlikte yapmış oldukları bu girişim, Şeyhülislamın hoşuna gitmedi. Kendisine danışılmadan üst mercilere ulaşılmasını yetki tecavüzü olarak değerlendirip Rasim Efendi'yi Bodrum Kalesi'ne sürgün etti. Atıf Hoca da hafiyelerin takibine maruz kaldı. Sebep, sürgün edilip kalede mahpus kalan arkadaşına maddi yardım temin etme gayretiydi. Yardım istediği arkadaşlarından biri, onu ihbar etmişti.

Bu durum, onu çok üzdü. Eski medrese arkadaşlarından olup o günlerde Kırım'da Şeyhülislamlık makamında bulunan *İbrahim Tali Efendi*'nin daveti ve yine onun pasaportuyla gemiye binip Kırım'a gitti. Kırım'da çok sıcak karşılandı.

Kırım Bahçesaray'da vaazları, sohbetleri ve dersleriyle halkı irşat ediyordu. Onun ilmi seviyesini gören devlet adamları, ona *Evkaf Bakanlığı* görevini tevdi etmek istediler. Ama o, burada her hangi bir görev kabul etmek istemedi. Zira onun arzusu, yine İstanbul'a dönmek ve burada hizmet etmektir. Kırımlıların aşırı ısrarları üzerine oradan ayrılıp *Lehistan (Polonya)*'nın merkezi *Varşova*'ya gider. Oradan Avrupa'yı gözlemler, buraların ahvalini anlamaya çalışır. Üç ay kadar orada kalır.

O günlerde İstanbul'da siyasi şartlar değişmek üzeredir. İkinci Meşrutiyet'in hazırlıklarının başladığı sırada İstanbul'a döner. Kader arkadaşı Rasim Efendi'nin de İstanbul'a dönüşüne öncülük eder.

Yine İstanbul:

İstanbul, onun için ilim ve feyiz mekanıydı. Buraya gelir gelmez yine müderrislik görevini yürütmeye başladı. Çok huzurluydu. Zira yüzlerce talebeye ders veriyordu. Bu arada Sebilürreşat, Beyanülhak, Mahfel gibi dergilerde ve Alemdar gazetelerinde yazı yazıyordu. Özellikle burası, tam bir fikir ortamıydı. Sebilürreşat'ta yazdığı sırada Mehmet Akif, Bediüzzaman Said Nursi, Ali Haydar Efendi, Eşref Edip gibi devrinin ilim ve fikir adamlarıyla sık sık bir araya gelerek fikir alış verişinde bulunma imkanı bulabiliyordu.

Donanma Cemiyetine destek:

Mehmet Atıf Efendi, sadece ders verip yazı yazmakla yetinecek bir kişi değildi. O, cemiyet adamıydı. Memleket yararına gördüğü, hayra hizmeti gaye edinen kuruluşlarla hep dirsek temasında bulunmuştur.

O dönemde patlak veren Balkan Savaşları, Osmanlı Devletini sadece karada değil, denizde de sıkıntıya sokmuştu. Donanmamızın yetersiz durumda olduğu, Balkan milletlerinin, özellikle Yunanlıların saldırıları sırasında daha iyi anlaşılmıştı. Bu nedenle o günlerde "Donanma Cemiyeti" adlı resmi bir cemiyet kurulmuştu. Amaç, halkın ilgisini bu konuya çevirmek ve maddi destek sağlamaktı.

Atıf Hoca da bu cemiyetin lüzumuna ve gayretine inanmış, bu doğrultuda pek çok gazete ve dergide yazılar yazmıştı. Bununla da yetinmeyerek "Nazar-ı Şeriatta Kuvve-i Berriye ve Bahriye/ *Şeriat Nazarında Kara ve Deniz Kuvvetleri*" adlı bir eser de yazarak tüm Müslümanları Türk Donanması'nı desteklemek için her türlü bağış ve yardıma teşvik etmişti.

Eserinde vatani müdafaa için gerekli her türlü araç ve gereçleri temin ederek her an cihada hazır olmanın şart olduğunu vurguladıktan, bu konuda

ayet ve hadislerden deliller sunduktan sonra “*Bugün donanmaya yardım ve bağışta bulunmak, sürekli hac, sürekli cihat ve daimi sadaka mesabesindedir. Bu özel bağışlar, sadaka-i cariyeye ve sürekli hayır mesabesindedir.*” diyordu.

Atıf Hoca’nın bu gayretlerinin etkisi büyük olmuştu. Kendi gemini kendin yap kampanyası tarzında yürütülen bu çabalar, kısa sürede etkisini gösterdi. Donanmaya halkın bağışları, inanılmaz boyutlara ulaştı. Cemiyet yöneticileri, bu durumdan çok memnundular. Bu nedenle Atıf Hoca’ya, 8 Mayıs 1912 gün ve 2224 sayılı bir takdirname göndererek teşekkür ettiler:

“Şeyhülislamlık Medreseleri Müfettişlerinden İskilipli Mehmet Atıf Efendi Hazretlerine: Kara ve Deniz Kuvvetlerinin İslam nazarında önemini ve lüzumunu ispat eden değerli makalenizin risale şeklinde basılıp dağılmış olmasından hayli yararlandık. Donanmanın kamuoyunda hukukun korunması için lüzumunu pekiştiren daha geniş bir tarzda yazılacağını vaat ve müjdelemiş bulunuyorsunuz. Yakın zamanda tamamlanacağı kesinleşmiş olan risalenin şimdiye kadar bitmiş olacağını tahmin ediyoruz. Bunun da bastırılmak üzere gönderilmesini temenni ediyoruz. Bu vesileyle takdirlerimizi ve hususi hürmetlerimizi arz ediyorum, efendim.”

Atıf Hoca, bu yazı üzerine ilgili eserini genişletmeye başlamıştır. Hatta eserini genişletip tamamladığı sırada Hoca, 31 Mart Olayı günlerinde “Mahfel” mecmuasında yayınlanan bir yazısı bahane edilerek tutuklanır. Bir hafta kadar hapiste yatar. Suçsuzluğu anlaşıncaya pardon denip tahliye edilir.

1326 (1910) yılında *Medaris Müfettiği* (Bütün Medreselerin müfettişliği) makamına getirilmiştir. Böylelikle bütün medreseleri denetleme yetkisiyle donatılmıştır. Bu da kıskançlıklara sebep olmuştur.

Sürgün günleri:

İttihatçılar, kendilerine rakip gördükleri ilim ve fikir adamlarına tahammül edemiyorlardı. Sudan bahanelerle onları suçluyor ve sindiriyorlardı. Tam bu sırada II. Meşrutiyet’in sadrazamı Mahmut Şevket Paşa, 14 Haziran 1913’de bir suikast sonucu öldürülmüştü. Silahı ateşleyen Topal Tefik ve

diğer işbirlikçileri, kısa zamanda yakalanarak idam edilmişti. Atıf Hoca da Donanma Cemiyeti'nin istediği eseri yeni bitirmişti.

Bu karışık ortamda İttihatçılar, kendilerine muhalif saydıkları ve bölgelerinden mebus adayı olabilecek potansiyelde gördükleri Atıf Hoca gibi yüzlerce günahsız insanı Eser-i Cedid adlı vapurla Sinop'a sürgün etmişlerdir. Atıf Hoca, orada bir süre zindanda kalmıştır. Zindanda da boş durmamış, Mir'atü'l-İslam adlı eserini yazmaya başlamıştır.

Atıf Hoca'yı Sinop'ta da rahat bırakmamışlardır. Oradan Çorum'a, ardından da Boğazlayan'a sürgün etmişlerdir. Hoca, sürgün hayatının uzun süreceği anlaşılınca aile efradına da yanına aldırılmıştı. Boğazlayan'ın havasının kendisine ve ailesine iyi gelmediğine dair rapor alınca Sungurlu'ya gönderilmişlerdir.

Atıf Hoca'nın Sungurlu'da sürgünde olduğu dönemde köyüne üç dört kere geldiğini yeğeni Ahmet Faruk İmal, yaşlılardan defalarca dinlediğini belirtmiştir. Anlattığına göre Atıf Hoca, köyüne kendi kesesinden cami yaptırdığı sırada da köye birkaç defa daha uğramış ve inşaatın seyri hakkında bilgi almıştır.

Sürgün dönemi sırasında, aradan bir buçuk yıl gibi bir süre geçtikten sonra, bir yanlışlık yapıldığı belirtilerek özür dilenip tekrar İstanbul'a dönmesine izin verilmiştir. Bu süre içinde Atıf Hoca'nın mebus olma dönemi de geçmiştir. Zaten Hoca'nın da böyle bir arzusu hiç olmamıştır.

Medreselerin ıslahı görevi:

Atıf Hoca İstanbul'a geldiğinde Seferberliğin en buhranlı günleri yaşanıyordu. Devletin bütün kurumları çökmüştü. İttihatçılar, memleketi içinden çıkılmaz sorunlarla baş başa bırakmıştı. Ama Atıf Hoca, siyasetten uzak durmakta kararlıydı. En az dört yıl görev alamadı. Sıkıntılı günler yaşadı. O, ilim ve irşattan başka bir iş bilmezdi. Onun için 1918 sonlarında *Medresetü'l-Kuzat*'ta (Mahkeme kadılarını yetiştiren medresede) müderrislik (profesörlük) görevi teklif edilince tereddütsüz kabul etti. Orada Hikmet-i Teşriiye derslerinin yanı sıra Darü'l-Hılafeti'l-Âliyye Medresesi'nin yüksek bölümünde de

Tefsir dersleri verdi. Bu sırada 1 Ocak 1919 tarihinde Darü'l-Hılafeti'l-Aliyye Medreseleri İbtidaî Dahil Medresesi Genel Müdürlüğü görevine atandı.

Atıf Hoca, göreve başladığında medreselerdeki korkunç manzarayı görür. Büyük ihmaller yüzünden medreselerin çöktüğünü yakinen müşahade eder. Zaten Meşihat Dairesi de onu, sırf bu medreseleri ıslah etsin diye bu göreve getirmiştir. Atıf Hoca, bu zor işler arasında hem medreselerin ıslahı hem de meşihat makamındaki meselelerin halliyle ilgili diğer konularda toplanan komisyonlara başkanlık ediyordu.

O günleri bilenler, Atıf Hoca'nın gayretleriyle medreselerin pek kısa zamanda derlenip toparlandığını, tanınamayacak derecede ihya olduğunu, yeniden canlandığını ittifakla dile getirirler.

Atıf Hoca, medreselerle ilgili ihya çalışmaları sürdürdüğü sırada Meşihat Dairesi'ndeki görevini de ihmal etmiyordu. Şeyhülislamlık makamını çevreleyen pek çok çıkarıcının yolsuzluklarına engel olmuştu. Burada da cesareti ve dürüstlüğüyle çok başarılı görev ve hizmetlerde bulunmuştu.

Medreseleri ıslahının yankıları:

Medreselerin ıslahı konusunda Atıf Hoca'nın yapmış olduğu başarılı çalışmaları, bazıları kıskançlık ve hasetle izlerken pek çok ulema, gıpta ve memnuniyetle karşılıyorlardı. Bu çabaları, dünyanın pek çok ilim ve kültür merkezlerinde de ilgi ile takip ediyorlardı. Bu örnek eğitim kurumları, İstanbul'a gelen misyon şeflerince de ziyaret ediliyor ve pek çok ecnebi de hayranlıklarını gizleyemiyorlardı.

Bir gün *Bosna Hersek'ten bir heyet*, Atıf Hoca'yı ziyarete geliyor. Bir süre sohbet ettikten sonra Hoca'yı memleketlerine davet ediyorlar. Bosna medreselerini yeni baştan gözden geçirmek ve ıslah etmek üzere ona resmi bir çağrıda bulunuyorlar.

Kosova, Üsküp, Plevne Müslümanlarından müteşekkil heyetler, birçok defa İstanbul'a gelip kendisini, medreselerini ıslah etmesi ya da oralaradaki en yüksek dini ve ilmi görevleri kabul etmesi için ısrarla memleketlerine davet etmişleridir.

Atıf Hoca'nın ilminden yararlanmak için gelenler arasında *Kırım Müslümanlarının reisi İbrahim Tali* de vardı. Daha önce Atıf Hoca'ya Evkaf Bakanlığı görevini teklif etmişti. Bu defa buna ek olarak bütün dini kurumların ıslahı yetkisini vermek istediğini belirtti. Ancak o, her türlü mevkii reddediyor ve vatanından ayrılmak istemiyordu. İslam davasının merkezi İstanbul'dur deyip burada kalacağını ve eserlerini burada vereceğini söylüyordu.

Pek çok İslam ülkesinden bu meyanda davetler alıyor ve memleketlerinde şeyhülislam olarak hizmet etmelerini istiyorlardı. Atıf Hoca, onlara gereken iltifatı gösteriyor, arzu ettikleri bilgileri verip onları nezaketle uğurluyordu. Medreselerin ıslahı konusundaki soru ve talepler karşısında onlara uyguladığı programları ve nizamnameleri de veriyordu. Ama ben İstanbul'dan ayrılamam, deyip ülkelerine davet taleplerine karşı kesin cevabını vermiş oluyordu.

İngiliz, Fransız ve Rus zulmü altında inleyen Müslümanların liderleri de payitahta gelerek Atıf Hoca ile görüşüyorlar ve bu zulümden kurtulmak için onun önerilerini dinlemek istiyorlardı. O da bu heyetlere, eğitime ağırlık vermelerini tavsiye ediyor ve medreselerin ıslahı konusunda izlediği yolları onlara anlatıyordu.

Yabancı heyetlerin ziyaretleri:

Yukarıda çeşitli İslam ülkelerinden veya İslam topluluklarından gelen heyetlerden söz ettik. Ancak onu ziyaret edenler, sadece bunlardan ibaret değildi.

İskilipli Atıf Hoca hakkında ilk eseri 1952 yılında *Sinan Omur* yazmıştır: “İskilipli Atıf Hoca Nasıl İdam Edildi?”

Sonra Atıf Hoca konusunu *Üstat Necip Fazıl Kısakürek*, “*Son Devrin Din Mazlumları*” adlı eserinde genişçe ele almıştır. Onun eserinden konumuzla ilgili kısa bir bölüm nakletmek istiyorum:

“Medreseyi kısa zamanda öyle ıslah ediyor ki ismi her tarafa yayılıyor. Hem madde hem mana cepheleriyle örnek medresenin ne demek olduğu görülüyor. Ecnebiler bile bu örnek medresenin manzarasına hayran.”

Bir gün Amerikan elçiliğinden bir grup, Atıf Hoca'yı ziyarete geliyor. Ona İslamiyet hakkında sualler yöneltiyor ve ayrılırken ihtiramlarının en taşkını gösteriyorlar. Grupta bulunan *yaşlı bir Amerikalı*, Atıf Hoca'ya şöyle hitap ediyor:

-Keşke genç olsaydım da talebeniz sıfatıyla yanınızda kalsaydım. Sizden feyiz alsaydım.

O Amerikalı, sonunda Atıf Hoca'yı ülkesine davet ediyor. Ama Atıf Hoca'nın cevabı yine aynı...

Bir başka gün bir İtalyan müsteşriki (oryantalisti) olan *Prof. Rossi*, şeyhülislamlık makamına gidip İslam diniyle ilgili bazı sorular sormak istiyor. Onlar da onu Atıf Hoca'ya gönderiyorlar. Hoca'nın huzuruna gelen bu müsteşrik, İslamiyet hakkında saatlerce sohbet ediyor. Bütün sorularına tatminkar cevaplar alıp ayrılırken şöyle diyor:

"Ben, Arabistan'ı, Hindistan'ı gezdim. Oraların en tanınmış alimleriyle görüştim. İtiraf edeyim ki hiçbirisi beni sizin kadar aydınlatamadı. Senelerdir zihnimi kurcalayan ve bir türlü içinden çıkamadığım en karmaşık meseleleri, siz açıklığa kavuşturdunuz. Beni ihya ettiniz. Her tarafa yayılmış şöhretinizin çok haklı olduğunu şimdi daha iyi anlamış bulunuyorum."

Japon büyükelçisi *Baron Uşida*, İstanbul'a ilk gelişiinde resmi makamlardaki temaslarından sonra devrin en büyük alimi olarak duyduğu Atıf Hoca'yı ziyaret etmiş, onunla uzun uzun sohbette bulunmuştur. Giderken de takdirlerini şöyle dile getirmiştir:

"İslam aleminde sizin gibi birkaç Hoca Efendi daha mevcut bulunsaydı, İslamiyet bütün şarka çok çabuk yayılırdı. Bundan eminim."

Atıf Hoca, muhtelif dergilere pek çok ilmi ve dini makale yazmıştı. Bunların çoğu, çeşitli dillere çevrilmiş ve dünyanın her tarafına dağılmış bulunan Müslüman alimlerce dikkatle takip edilmiştir. Bunun yanı sıra batılı müsteşriklerce de titizlikle izlendiği bilinmektedir. Bu nedenle pek çok hayranından teşekkür mektubu aldığı da yakın çevresinin malumu idi. Hatta Fransa gibi bazı batı ülkelerinin başkentlerinde müsteşriklerin çıkarttığı bilimsel dergilerde yayınlanmak üzere yüksek paralar karşılığında yazı istendiği de yine ilim çevrelerinde çok konuşulurdu.

Sarayda iftar sofrası:

Yerli ve yabancı pek çok kişi ve heyetin ziyaret ettiği Atıf Hoca, *Yıldız Sarayı'nın* da yakın ilgisine mazhar idi. Bir akşam *Sultan Vahdettin Han*, onu iftar sofrasına davet eder. Sultan'ın gözü, Atıf Hoca'nın üzerindedir. Onun her hareketini, özellikle bir Avrupalı gibi çatal bıçakla yemek yiyişini dikkatle izlemektedir. Padişah, dayanamayıp sorar:

-Hoca Efendi hazretleri, çatal bıçakla yemek yemeyi günah sayanlar var. Siz ne dersiniz?

Hoca derhal cevap verir:

-Peygamber Efendimizden sonra icat edilen ve temizlik bakımından lüzumlu olan şeylerin kullanılmasında hiçbir günah yoktur.

Bu cevap, hem Sultan Vahdettin'in, hem de sofrada bulunan diğer zevatın hoşuna gider. Şimdiye kadar alimlerimizden hiç biri bunu böyle izah etmemişti, diyerek takdirlerini ifade ederler. İftar sonrasında Sultan, adet olduğu üzere ihsanda bulunmak ister. Ama Atıf Hoca, beni böyle şeylere alıştırmasanız iyi olur, diyerek bağış ve hediye nezaketle geri çevirir. Zira Atıf Hoca, prensip itibariyle hiçbir kimseden ihsan ve hediye kabul etmezdi. Bunu, ömrü boyunca adet edinmişti. Odacısı, bir gün hanımının yapmış olduğu baklavayı hediye olarak getirmişti. Hoca, onu bile bu prensibi gereği geri çevirmişti.

Bağdatlı bir şeyh:

İskilipli Atıf Hoca hakkında ilk eser yazan Sinan Omur anlatıyor:

Bir Ramazan akşamı Veznecilerdeki Zeynep Kamil Konağı'nın önünden geçmekte olan Atıf Hoca, kefiyeli, maşlahlı, sakallı bir zat ile karşılaşır. Kendini tepeden tırnağa kadar süzerek dikkatle izleyen Arap, selam verip yanına yaklaşır.

-Siz Atıf Hoca değil misiniz? Resminizden tanıdım. Ben de sizi arıyordum, der.

Atıf Hoca da:

-Evet, benim. Ne arzunuz vardı? deyince Bağdatlı bir şeyh olduğu sonradan anlaşılan bu ihtiyar, derhal Hoca'nın eline sarılır.

-Müsaadenizle önce ellerinizi öpeceğim. Sağ elinizi kralımız Melik Faruk namına, sol elinizi de kendi namıma öpmeden bırakmam, diye ısrar eder.

El öptürmekten haz etmeyen Hoca, her ne kadar buna engel olmak istediye de Bağdatlı yine arzusunu yerine getirir. Sonra başını kaldırıp Atıf Hoca'ya da davranışının sebebini izah eder.

-Buraya gelmek üzere pasaportumu alıp *Bağdat'ta Kral Faruk* hazretlerine veda ziyaretinde bulunduğum sırada bana “ Mademki İstanbul'a gidiyorsun, oraya varır varmaz Atıf Efendi ismindeki muhterem Hoca'yı bul. Benim namıma elini öp, selam ve saygılarımı ilet. Bağdat'ı ne zaman şereflendireceklerini sor, dedi. Ben de emredersiniz, diye söz verdim. İşte bunun için sabahtan beri sizi arar dururdum.”

Atıf Hoca, ona da yine İstanbul sevdasından söz eder ve nezaketle uğurlar.

Teali-i İslam Cemiyeti konusu:

Mehmet Atıf Efendi, sosyal yönü güçlü bir aksiyon adamıydı. Medreselerin ıslahıyla uğraştığı sırada 15 Şubat 1919 yılında alimlerin ve müderrislerin haklarını korumak ve muhtaç talebelere yardımcı olmak için İstanbul'da Cemiyet-i Müderrisin adlı kuruluşa öncülük etti. Bu cemiyetin kurucuları şunlardı: Fatih Dersiamlarından Abdülfettah, Geyveli İbrahim Hakkı, İskilipli Mehmet Atıf, Beyazıt Dersiamlarından Ermenekli Mustafa Saffet Efendiler.

Diyanet İslam Ansiklopedisinde *Ekmelettin İhsanoğlu*, bu konuyu detaylı biçimde ele almıştır. Ona göre Cemiyet-i Müderrisin'in idare heyeti başkanı Mustafa Sabri Efendi, ikinci başkanı İskilipli Mehmet Atıf, katip Mustafa Saffet idi. Diğer üyeler; Düzceli Zahit, Seydişehirli Hasan Fehmi. Eşrefefendizade Şevket, Said Nursi, Tahirü'l-Mevlevi...

Mustafa Sabri Efendi şeyhülislam olunca Mehmet Atıf Efendi başkan oluyor. Kasım 1919'da adı da, Teali-i İslam (İslamın Yükselişi) olarak değiş-

tiriliyor. Cemiyet-i Müderrisin'in amaçlarına ek olarak dışarıdan gelen Müslümanların birbirlerini daha yakından tanımaları ve sınırlarımızın dışında kalmış milyonlarca dindaş ve soydaşlarımızla bir irtibat kurmalarını sağlamayı da çalışma programlarına alıyorlar.

Tamamen ilmi ve ictimai gayelerle kurulmuş olmasına rağmen yöneticileri, memleketin içinde bulunduğu durumdan da uzak kalamazlardı. Mütareke esnasında Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine ilk protesto hareketine geçenlerden biri de bu cemiyet oldu. Atıf Hoca, bu cemiyetin kurucusu ve başkanı sıfatıyla, tanınmış bazı hocaları da yanına alarak işgal altındaki İstanbul'da bulunan itilaf devletlerinin temsilcilerini birer birer ziyaret etmişler, ulema namına bu şen'i taarruz ve tecavüzü şiddetle protesto etmişlerdi:

“Kötü politika yüzünden zebun düşmüş bir milletin zaafını bu dereceye kadar istismar etmek, hiçbir din ve insaf ölçüsüne sığdırılamaz. Gayeniz Türk milletinin şahsında islama darbe vurmaksa bunu açıkça bildiriniz ki biz de ona göre başımızın çaresine bakalım.” diye başlayan sert bildiri, işgal devletlerini epeyce tedirgin etmişti.

Teali-i İslam Cemiyeti, başta İstanbul olmak üzere henüz işgale uğramamış pek çok kentimizde şubeler açmıştır. Bu bağlamda Merzifon, Çorum ve İskilip'te de Teali-i İslam Cemiyeti'nin şubesi açılmıştır.

Buraların açılışına Atıf Hoca'nın gelip gelmediğine dair yazılı bir kaynağa rastlanmadı. Ancak Atıf Hoca, bu sebeple olmasa bile sıla-i rahim için İskilip'e gelmiş, köyünü ve akrabalarını ziyaret etmiştir. Hatta bir gelişinde Ulucami'de vaaz da etmiştir.

İskilip'te uzun yıllar vaizlik yapmış olan İsmail İpekçi (1891-1977) hoca'nın anlattığına göre *Milli Mücadele döneminde Atıf Hoca İskilip'e uğramış ve Ulucami'de de vaaz etmiştir. Burada halka, İstanbul'un işgal altında olduğunu, bu yüzden Padişah'ın ve İstanbul hükümetinin İngilizlerin esiri durumunda olduğunu ve bu sebeple hiçbir şey yapacak gücü olmadığını anlattıktan sonra “Umut, Ankara hükümetindedir. Ankara'ya ve Kuvay-ı Milliye'yi (Milli Kuvvetleri/Kurtuluş Savaşını) desteklemek lazım.”* diye konuşmuştur. Bunu İsmail İpekçi Hoca, evde sık sık anlatırmış. (Kaynak: Torunu Veysel Bağcıvan-Emekli öğretmen)

Aslında bu, dostu ve kalem arkadaşı Mehmet Akif'in Kastamonu'daki konuşmalarıyla da benzerlik taşımaktadır. Atıf Hoca, Milli Mücadeleye karşı

çıkmanın günah olduğuna dair pek çok yerde vaaz ettiğini, mahkeme safahatında da tekrar edecektir.

Bu konuyu yeğeni *Ahmet Faruk İmal*’a sorduğumuzda o da “İskilip Ulucami’de bu yolda vermiş olduğu vaazları yaşlılardan ben de çok dinlemiştim,” diyor. Bu sözlerin doğru olma ihtimalini de şöyle izah ediyor: “Atıf Hoca’nın bir kardeşi Çanakkale’de şehit olmuştur. On bir tane akrabası da Milli Mücadele’de şehit düşmüştür.”

Aynı konuyu *İskilip’in Sesi Gazetesi*’nde uzun yıllar hizmet vermiş olan Sayın *Ahmet Çarkacı*’ya telefonla sorduğumda o da “Bu konuda pek çok yaşlıdan bu ve benzeri rivayetler dinlemişizdir ama şimdi o yaşta kimse kalmadı.” tarzında çok önemli bilgiler vermiştir. “Onun Milli Mücadele’yi desteklediğini bilmeyen yoktur.” demiştir.

Başlangıçta pek yararlı hizmetler yapmış olan bu Teali-i İslam Cemiyeti, maalesef tarihte bir beyanname skandalıyla anıla gelmiştir. İstanbul’u işgal eden İngilizler, Milli Mücadele aleyhinde bir beyanname yayınlamayı planlıyorlar. Bunun halk üzerinde etkili olabilmesi için milletin kabulüne mazhar olmuş Teali-i İslam Cemiyeti adına yayınlattırılmasında ısrarlılar. Bu nedenle İngilizler, hazırladıkları beyannameyi zorla Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi’nin aracılığıyla cemiyete onaylatmaya çalışmaktadırlar.

Beyannamenin hazırlanıp Yunan uçaklarıyla Anadolu’da dağıtılacağına dair duyum alan *Tahirü’l-Mevlevi*, cemiyetin başkanı olduğu için derhal vaziyeti Mehmet Atıf Hoca’ya bildirir. Birlikte Mustafa Sabri Efendi ile görüşmeye karar verirler.

Daha sonra İstiklal Mahkemesi’ndeki sorgusu esnasında kendisine yöneltilen en önemli suçlardan biri olarak gösterilen bu beyanname (bildiri) konusunda Konyalı Tahirü’l-Mevlevi, “*Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklal Mahkemesi Hatıraları*” adlı eserinde konuyu şöyle naklediyor:

“İskilipli Atıf Hoca’ya Beyazıt’ta rastladım. Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi tarafından çağrıldığını, Teali-i İslam Cemiyeti namına yazdırılmış ve bastırılmış bir beyannamenin cemiyet mührüyle mühürlenmesi emrine maruz kaldığını, idare heyetine danışılmadan böyle bir şeyin yapılamayacağı cevabını verdiğini haber aldım.

-Beyanname neye dair diye sordum

-Kuva-yı Milliyye aleyhinde ve cezalandırılması hakkında, cevabını alınca:

-Bu beyanname kabul edilir ve mühürlenirse ben çekiliyorum, dedim.

Tahirül'l Mevlevi, olayın duyuluşunu böyle açıkladıktan sonra, Atıf Hoca ile birlikte doğru Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin yanına gittiklerini, İstanbul hükümetinin emri üzerine böyle bir bildiri hazırlandığını oradan da öğrenirler.

Atıf Hoca bu işten cemiyetin haberinin olmadığını söyleyince Şeyhülislam'ın bunun fuzuli bir nikah kabilinden bir şey olduğu şeklindeki cevabı, birden bire ortamı gerer. Mustafa Sabri Efendi, ısrarla bunun bir hükümet icraatı olduğunu vurgular. İş aceleye geldiği için cemiyetle istişareye fırsatları olmadığını ifade eder. Aslında hükümet icraatı ise hükümet bildiri şeklinde yayınlanması gerekmez miydi, sorusunun cevabı verilemez.

Bu tartışmalardan sonra cemiyet idare heyeti, toplanıp bu beyanname konusunu müzakere etmeye karar verirler. Toplantının yapılacağı mekanın kapısında Memurin (personel) müdürü Sağır Emin Efendi beklemekte ve gelenlere “Efendinin selamı var, sakın itiraz etmeyesin. Hakkında böylesi hayırlı olur.” diyerek gelenlerin kulaklarına fısıldamakta ve baskı yapmaktadır.

O gün toplantı, her zamankinden daha kalabalıktı. Zira hiçbir toplantıya gelmeyen üyeler bile o gün gelmişlerdi. Şeyhülislamlık makamının mektupçusu ve Mustafa Sabri Efendi'nin damadı Bergamalı Zeki Efendi de böyle birisiydi. Zeki Efendi:

“Hükümet namına söylüyorum ki...” mukaddimesiyle söze başladı. Bu beyannamenin olağanüstü önemine binaen derhal kabul edilip mühürlenmesi lazım geldiğini, aksi hareketin vatana ihanet sayılacağını uzun uzun anlattı.

Bu ve benzeri tehditlerin havada uçtuğu bir ortamda Tahirül'l-Mevlevi ve Atıf Hoca, bu beyannameyi asla kabul etmeyeceklerini söylerler. Bunun üzerine Zeki Efendi:

-Siz kabul etseniz de etmeseniz de hükümet bu beyannameye Anadolu'ya gönderecek, dedi.

Tahirü'l-Mevlevi de:

-Tekzip ederiz deyince,

-Matbuat müdürlüğüne emir verdim, tekzip edemezsiniz, diyerek tehdidini sürdürdü.

Sonunda beyanname, yönetim kurulunun oylarına sunuldu. Onca bas-kılara rağmen on kişiden beşinin kabulüne karşın beşi de red oyu kullanmıştır. Cemiyet başkanı olarak Atıf Efendi de red oyu kullandığı için huhuken beyanname reddedilmiştir. (Bak: Tahirü'l-Mevlevi; Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklal Mahkemesi Hatıraları, sh: 79-83)

Teali-i İslam Cemiyeti idare heyetinin kararı böyle olmasına rağmen bu beyanname, cemiyetin mührü olmadan fakat cemiyet adı kullanılarak Eskişehir semalarında Yunan uçaklarıyla dağıtılmıştır.

Bu duruma çok üzülen Atıf Hoca, o dönemde İstanbul'da yayınlanan ve Milli Mücadele'ye destek veren Vakıf Gazetesi'ne bir tekzipname (Yalanlama) yazısı göndermiş ve bu beyannamenin cemiyet tarafından kabul edilmediğini açıklamıştır. Bu tekzip yazısı, Vakıf Gazetesi'nin 1034 nolu nüshasında yayınlanmıştır.

Bildiri oylamasında olumsuz oy kullanan Tahirü'l-Mevlevi, memuriyet görevinden azledilmiştir. Atıf Hoca da bu olaydan sonra Teali-i İslam Cemiyeti'nden tamamen alakasını kesmiştir.

Medrese hocalarının haklarını korumak, fakir öğrencilere yardımcı olmak, sınırlarımız dışında kalan Müslümanlarla bağlarımızı güçlendirmek gibi ulvi gayelerle kurulan cemiyetin işgal altındaki İstanbul'da çizgisini uzun süre koruyamayacağı herkesçe tahmin edilebilir. İngilizlerin baskısı altında bulunan İstanbul hükümetinin bu tür cemiyetleri siyasi emellerine alet etmesi zaten beklenmekteydi. Bu durum, Atıf Hoca ve arkadaşlarının bu tür faaliyetlerden çekilmesine neden olmuştur. Ama Atıf Hoca, İstiklal Mahkemesi'nde bu yüzden sorguya çekilip suçlanmaktan da kurtulamamıştır.

Olayın böyle olduğu hiç anlatılmadan sadece beyannamenin uçaklardan atılışı ve altında da Teali-i İslam Cemiyeti isminin bulunuşu esas alınmak suretiyle pek çok tarih kitabında bu cemiyetin adı zararlı cemiyetler listesine girmiştir. Dolayısıyla cemiyet başkanı Atıf Hoca da vatan haini, İngiliz uşağı gibi damgalarla anılmıştır. Hakikat ortaya çıkmasına rağmen, bu yanlış veya kasıtlı suçlamalarını sürdürenleri hala görmekteyiz.

İlmi Çalışmaları ve Eserleri:

Atıf Hoca, idareciliği ve cemiyetçiliği denemiş ve ağır darbeler almıştı. Bu nedenle artık sadece ilim ve irşatla uğraşmak istiyordu. Sarayda Padişah huzurunda gerçekleştirilen Huzur Derslerini aksatmadan sürdürüyordu. Bu durum, 1922-1923 yıllarında da devam ediyordu.

(Bak: Mardin; Huzur Dersleri, I/.113-115)

Bir yandan Huzur Dersleri'ne devam ederken diğer yandan “*Atıf Efendi Kütüphanesi Neşriyatından*” adlı bir yayınevi kurdu. Kapalı çarşı civarında bir dükkan açtı. Burada bir seri kitap yayınlamaya başladı. Hedefi, on yıl içinde elli eser çıkartmaktı. Amacı, bu kitaplarla hem halkı irşat etmek hem de satışlarıyla evinin ihtiyacını, nafakasını karşılamaktı.

Bu yayınevinde yayınladığı ilk eseri, 1923 yılında basılan “*Tesettür-i Şer’i*” adlı kitaptır. Bu eserde dini esaslar çerçevesinde örtünmeyi ele almıştır.

İkinci eseri, 1924 yılında yayınlanan “*Din-i İslam’da Men-i Müskirat*” yani İslam Dininde içki yasağı adlı kitaptır. İçkinin insan sağlığı üzerindeki etkilerinden başlayarak yeni nesillerin içki ve benzeri zararlı maddelerden korunmasını sağlamak için kaleme almıştır.

Üçüncü eseri, 1924 yılının Temmuz ayında yayınlanan ve idamına sebep olan “*Frenk Mukallitliği ve Şapka*” adlı risalesidir. Yani şapka giyilmesini mecburi kılan kanunun kabulünden bir buçuk yıl önce yazılmıştır. Kitabı ilk defa Sadık Albayrak, 1975 yılında sadeleştirerek Çile Yayınevince yayınlamıştır.

Atıf Hoca, daha önce Sinop’ta sürgün iken “*Mir’atü’l- İslam*”(İslamın aynası) adlı eseri yazmış ve 1332/1916 yılında yayınlamıştı.

“*Medeniye-i Şer’iyye ve Terakkiyat-ı Diniye*” adlı eseri, 1329/1913 yılında yayınlamıştı. Bu kitap ilk defa Sadık Albayrak tarafından 1975 yılında “*Şeriat Medeniyeti*” adıyla sadeleştirilip Şamil Yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Aynı eseri Ümit Dericioğlu, “*Medeniyetimizin Sosyal Dinamikleri*” adıyla yeniden sadeleştirip İnkılap Yayınları arasında neşretmiştir.

İskilipli Muhammed Atıf Hoca’nın 6 ciltlik *İslam Fıkhi* adlı bir çeviri eseri de yayınlandı. Bu kitap, İbrahim Halebi(öl.956/1549)’nin “*Mülte-*

ka'l-Ebhur” adlı eserinin Arapçadan tercümesidir. Kitabı, Abdullah Sivridağ ve Mümtaz Habib Güven yayına hazırlamışlardır. 1994 yılında Hayrettin Karaman’ın takdim yazısıyla Nehir Yayınları tarafından neşredilmiştir.

Diğer eserleri şunlardır:

**Nazar-ı Şeriatta Kuvve-i Berriye ve Bahriyye’nin Ehemmiyet ve Vücubu* (132/1911)

**Muinü’l-Talebe* (1326/1910)

**İslam Yolu* (1338/1922) Nehir Yayınları 1991

**İslam Çılgırı* (1339/1923)

**Cihat* (1326/1910 tarihinde Sırat-ı Müstakim ve Beyanü’l-Hak dergilerinde yayınlanan yazıları)

**Çocuk Terbiyesi* (1328/1912 yılında Beyanü’l-Hak dergisinde yayınlanan makalesi)

**Bir Müctehit Taslağının Dalalet ve İdlali*, (1328/1912 yılında Beyanü’l-Hak dergisinde yayınlanan makalesi)

**İçtihat ve İslam Dinin Asrileştirmek* (1337/1921 yılında Mahfel dergisinde yayınlanmış makale)

İdamına giden yol:

Atıf Hoca’nın kendisini her türlü siyasal ve sosyal faaliyetlerden soyutlayıp eser yazmaya ve yayınlamaya başladığı sırada Türkiye’de pek çok şey değişmeye başlamıştı. Cumhuriyetin ilanından itibaren bazı inkılapların yapılacağı biliniyor gibiydi. 1924 yılında hafta tatili kanunu kabul edildi. Saltanatın ardından halifelik de kaldırıldı. Şer’iyye mahkemeleri kaldırılarak yeni anayasa kabul edildi. Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkartılarak medreseler kapatıldı.

1925 yılında âşarı kaldıran kanun yürürlüğe girdi. Tekke ve zaviyeler kapatıldı. Atıf Hoca’yı doğrudan ilgilendiren *Şapka İktisası (Giyilmesi) Kanunu* 25 Kasım 1925 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kabul edildi. Bu kanuna göre bütün millet, tüm devlet memurları ve milletvekillerinin şapka giymesi mecburi idi. Buna aykırı davranışları hükümet engelleyecekti. Uygulamada çıkabilecek tepkileri yok etmek için İstiklal Mahkemelerine sı-

nırsız yetki verilmişti. Bu yöndeki inkılapların devamı niteliğinde olarak 30 Kasım 1925'te çıkarılan 677 sayılı kanunla tekke ve zaviyeler de kapatılmıştı.

Uygulamanın nasıl başladığını bir görgü tanığı olan Fransız yazar *Paul Gentizon*'dan dinlemekte yarar vardır. *Paul Gentizon*, 1922 yılında Temps gazetesi adına Türkiye'ye gelmiş ve beş yıl kalmıştır. “*Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*” adlı eserinde Şapka Kanunu'nun uygulama sürecinde gördüklerini şöyle anlatıyor:

“Hemen yürürlüğe giren bu kanuna (şapka kanunu) aykırı her türlü davranış için tedbirler alındı. İstanbul'da komiserler, kendilerine bağlı memurlarla birlikte, İstanbul'u Galata'ya bağlayan büyük köprüünün başını ve şehrin başlıca yollarını tuttular. Fes ya da kalpak giyinmiş herkesi tutuklayarak, başlıklarını ellerinden alıyorlardı. En küçük karşı koyma, suçlunun tutuklanmasına sebep oluyordu. Aynı şekilde Ankara'da 27 Kasım günü sabahleyin, başlıca yollara yerleştirilen memurlar, yoldan geçenleri, fes ya da kalpaklarını çıkarmaya, daha doğrusu ondan vazgeçmeye zorluyorlar, onlara yeni başlıklar satın almayı, buna gücü yetmeyenlerin başı açık gezmelerini emrediyorlardı. Sabahın erken saatinde karşılaştıkları bu olaydan şaşkına dönen çevreden şehre gelen köylüler, bu sonuncu şıkkı uygulamak zorunda kalıyorlardı...”

(Bak: Hüseyin Yılmaz: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Devlet Terörü, sh. 266-267)

İşte bu noktada 1340 (12 Temmuz 1924) tarihinde yani Şapka İktisası Kanunu'nun kabulünden yaklaşık 17 ay önce Atıf Hoca'nın yayınlamış olduğu “Frenk Mukallitliği ve Şapka” adlı kitapçık akla geldi.

“Frenk Mukallitliği ve Şapka”da ne diyor?

İskilipli Mehmet Atıf Hoca, “Frenk mukallitliği ve Şapka” adlı 32 sayfalık küçük boy kitabında konuyu taklidi tarif ve izah ile başlıyor:

“Taklit: Hüsnü zan edip haklı olduğuna itikat etmek sebebiyle bir kimseye itikatta, sözde ve filde, görünüş ve gidişinde delilsiz uymak, tabi olmak ve ona benzemek demektir.

Şeriat nazarında genellikle taklit caiz değildir. Sırf nazar ve istidlal ile vukuf mümkün olan itikadi usul ve İslami esaslarda mucizelerle teyit edilmiş olan Resulullah (s.a.v.)'den başka hiçbir kimseyi taklit caiz değildir....

Fakat halkın işlerinin muattal olmaması için yalnız şeriatın furuunda, yani ibadet ve muamelatta içtihat derecesine ulaşamayanların taklidi, zaruri olarak meşru kılınmıştır.

Şu kadar ki dini işlerde itimat olunan şer'i naslara muhalif hususlarda: "Yaratıcı 'ya isyan olacak işte yaratığa itaat olunmaz." hadisine ne bir müç-tehadin, bir alimin bir şeyhin ne de halifelerin, emirlerin, kumandanların ve filozofların itikatlarına, ibadet ve muamelelere, ahlak e adaba dair sözlerine, fiillerine uymak, boyun eğmek ve taklit etmeye teşebbüs asla caiz değildir.

Şu halde bir müslümanın küfür adet ve alameti sayılan bir şeyi, zaruret olmadan giyinmek veya takınmak suretiyle Müslüman olmayanları taklidi ve kendini onlara benzetmesi şer'an yasaktır. Bu hususa icma-ı ümmet de in'ikat etmiş (bağlanmış)tır. Bunda hiçbir şüphe yoktur. Zira Allah'ın Resulü (s.a.v.)', şöyle buyurmuşlardır: "Bir kavme benzemeye çalışanlar, o kavim-dendir." (İmam Ahmet ve Ebu Davut)

Teşebbüh: Başkalarının yaptığı bir işi onlara tabi olarak yapmaktır. Şu halde hadis-i şerifin manası; bir millete benzemeye özenenler, benzemek istenilen ortak değerlerde onlardandır. O ortak değer küfür ise küfürde, masiyet ise masiyette, salah-ı hal ise salahta, bunların adeti ise adette o milletin hükmüne tabi olurlar demektir... Hz. Peygamber Efendimiz, diğer bir hadis-i şerifinde buyurmuşlardır ki: "Bizden başkalarına benzemeye özenenler biz-den, bizim milletimizden değildir." (el-Camiu's-Sagir)

Uyumak, yatmak, oturmak, yemek, içmek gibi tabii işlerde benzerlik olacaktır. Ziraat ve sanayi alet ve araçları, harp vasıtaları, yatak ve mutfak takımı gibi dini emirlerden olmayıp da kendileriyle yalnız dünyevi gaye mak-sut olan mübah işleri ihdas meşru ve hatta bunlardan bazıları emir olunmuş-tur. Bu gibi işlerde Müslüman olmayan milletleri taklit ve bu hususta onlara benzemek yasaklanmış değildir.

Ancak ilhad, zulüm, şekavet, fuhuş, içki, kumar, dans, bar, tiyatro ve sair sefahat ile meyhane, karhane, kumarhane, dans ve bar mahalleri açıl-ması gibi Batı Medeniyetinin maddiyat kısmından ahlaki, içtimai ve siyasi bakımdan, namus ve din yönünden zararlı olan çirkin ve rezilce işlerin esas ve ayrıntılarını haram kılıp yasaklamıştır. Binaenaleyh batı medeniyetinin bu gibi rezilce yönleri gayrimeşrudur. Şiar-ı küfür (küfür alameti); her asırda,

her beldede değişebilirse de gayrimüslim milletlerin en meşhur işaretleri-alametleri şapka, gayyar, zünnar, küstir, gasli ve saliptir.

Şapka: Örfte küfür alameti yani gayrimüslimlerin Müslümanlardan ayrılmasına alamet olan baş kisvesidir.

Gayyar: Zımmilere mahsus elbisedir.

Zünnar: Hristiyanlara ve Mecusilere mahsus bir kuşaktır.

Küstiç: Yine aynı tayfalara mahsus bir kuşaktır.

Gasli: Yahudilerce giyilen sarı renkli bir hırkadır.

Salip: Hristiyanlarca kutsal olan haçtır.

Terbiye ve itiyat tesiriyle bir adamın ruhu küfür rengine boyanmak ve kalbi o maneviyat ile muttasıf olma neticesi olmak üzere Allah'a, Resulullah'a, şeriat ve sair dini zaruretlere iman ve itikad olmadığı için seve seve kafirlerin kendilerine has alamet ve şiarlarını giyinmiş ve kabul etmiş olursa o kimsenin küfründe şek ve şüphe yoktur ve olamaz....

“Bizden başkasına benzeyen, bizden değildir. Yahudi ve Hristiyanlara benzemeyiniz.” hadis- şerifi, gayrimüslim milletlere mahsus olan şiar ve alamet arasında şer'an fark olmadığına delil ve burhandır.

Müslüman için en muteber ve kıymetli olan iman ve İslami meselelerde şaibe-i küfür (küfür emare ve şüphesi) olabilecek şeylerden sakınmalarını din kardeşlerimize tavsiye eder ve “Dilediğinizi yapınız, Allah amellerinizi görüyor.” (Tevbe.105) ayetinin yüce manasına Müslüman kardeşlerimizin dikkat nazarını çekerim”

12 Temmuz 1340 (1924) İstanbul

Yayın izni:

Atıf Hoca, yukarıda bazı bölümlerini verdiğimiz bu eserini yayınlamadan önce Maarif Vekaletine (İstanbul Maarif/ Milli Eğitim Müdürlüğüne) baş vuruda bulunmuştur. Sekiz nüsha kopyasını Maarif Müdürlüğüne, iki nüshasını da Matbuat Genel Müdürlüğüne vermiştir. Onlar, okuyup tetkik etmişlerdir. Sonra: “Hoca Efendi, çok lüzumlu bir mevzua temas etmişsin. Sa 'yin meşkur

olsun Indallah (Allah katında), amelin makbul olsun inşallah. Seni yürekten tebrik ve takdir ederiz.”diyerek gerekli resmi izin belgesini vermişlerdir.

Zira o günlerde bu tür davranışlarda bulunanlar, toplumda kınanıyorlar ve polis takibatına uğruyorlardı. Bunu, o devri iyi bilenlerden Sinan Omur, “İskilipli Atıf Hoca Nasıl İdam Edildi?” adlı eserinde 1950 yılında şöyle izah ediyordu:

“Ramazanda oruç tutmayarak alenen nakz-ı sıyam (oruç bozmak) edenler gibi çarşafsız peçesiz gezmeye kalkan müslüman kadınların ve şapka giymek hevesine kapılan erkeklerin de polis tarafından takip edilerek şiddetle cezalandırıldıkları bir devirde yazılmış ve neşredilmiş olan kitapta Atıf Hoca, o zamanın ruh haletine ve icaplarına uygun bir şekilde bazı fikirler dermeyen etmiş bulunuyordu. Aransa zaman zaman başkaları tarafından da bu neviden yazılmış kütüphaneler dolusu eserler bulunabilirdi.”

Buna rağmen şapka inkılabı söz konusu olunca hemen akla İskilipli Mehmet Atıf Efendi gelir. Ama o, yaklaşık bir buçuk yıl önce yazılmış ve resmi izni alınarak basılmış olan bir eserden dolayı suçlanacağına ihtimal vermiyordu. Zira hukukun temel prensiplerinden biri de “*Yeni çıkan kanunlar makabline şamil olmaz.*” şeklindedir. Eski kanunda serbest olan bir fiil yeni kanuna göre yasaklansa da daha önce o fiili işleyen kimse bundan dolayı yargılanamaz. Hatta eski kanuna göre mesela o fiile bir yıl hapislik cezası verilirken yeni kanuna göre ceza on yıla yükseltirse, suçun işlendiği tarihteki kanuna göre yargılanır.

Bu durumda 1924 yılında suç sayılmayan bir kitaptan dolayı bir buçuk yıl sonra 1925 yılında dava açılamaz. Atıf Hoca, zamanında kadıların (hakimlerin) yetiştirildiği Medresetü’l-Kuzat’ta yani bir nevi Hukuk Fakültesinde hocalık yapmış bir kişidir. Bu nedenle dava açılamayacağını elbette biliyordu. Fakat her gün peşinde hafiyelerin (sivil polislerin) dolaştığını da fark ediyordu. Zaman zaman bu durumu eşi ve kızıyla da paylaşıyordu.

İlk baskın ve ilk gözaltı:

1925 yılı son baharında bir Cumartesi akşamı Atıf Hoca’nın Laleli Fethibey Caddesindeki evinin kapısı çalınıyor. Hoca Efendi, üst kattaki odasında

akşam namazını kılmaktadır. Eşi Zahide Hanım, kapıyı açar, gelenlerin kim olduğunu öğrenir ve beyine seslenir:

-Efendi, sizi aşağıda biri istiyor.

Bu esnada Hoca selam vermiş ve namazı bitirmiştir. Tesbihi ve duayı bırakıp aşağıya iner. Kapıya vardığında önde bir kişi, arkasında pek çok gölge olduğunu fark eder. Gelenler, polis müdürlüğünden evi basmak için gönderilmiş memurlardır. Ancak ellerinde arama izniyle ilgili hiçbir belge yoktur. Atıf Hoca, böyle bir belgenin şart olduğunu bilmesine rağmen gelenleri içeri davet eder.

-Buyurunuz... İstedığınız gibi arayınız, der.

Bu nezaket karşısında bir an tereddüde düşen polis amiri,

-Nasıl olur efendim, içeride aile var. Biz nasıl girelim deyince Atıf Hoca:

-Başları örtülüdür zaten. Siz buyurun, deyip polisleri içeri alır.

Polislerin o haşin suratlarını ilk gördüğünde endişelenen Zahide Hanım, metanetini korumaya çalışır. Ancak kızı Melahat bir hayli korkmuştur

-Merak edilecek bir şey yok evladım. Babanın kağıtlarına bakacaklarmış diye onu sakinleştirmeye çalışır.

Polislerin neler arayabileceğini tahmin eden Atıf Hoca, onlar üst kata çıktıklarında:

-Evladım, kütüphanem buradadır. Buyurun, burayı da arayın, deyip yatak odasına çekilir.

Polisler de kütüphanenin her tarafını didik didik edip suç delili ararlar. Çalışma masasında bulunan en küçük kağıt parçasına bile el koyarlar. Arama saatlerce sürer.

Onların bu tavırlarına rağmen Atıf Hoca, eşi Zahide Hanım'a:

-Hanım, misafirlere kahve yap... Bunca zaman yoruludular.

-Aman efendi, evimizi basanlara bir de kahve mi ikram edelim?

-Zararı yok... Onlar da emir kulu. Onlar da insan ve Müslüman... Dedim ya yorulmuşlardır. Birer yorgunluk kahvesi içsinler, sevaptır hanım.

Zahide Hanım, eşinin ısrarı üzerine kahveyi pişirir. Atıf Hoca da evini basan polisleri kendi elleriyle kahveyi ikram eder.

Polisler, işlerini bitirdikten, suç delili olabileceğini sandıkları kağıt ve kitapları topladıktan sonra Atıf Hoca'ya yaklaşırlar. Polis amiri:

-Hoca Efendi, lütfen bizimle beraber müdüriyete kadar zahmet buyurmanızı istirham ederim, der

Hoca, bunun nereye varacağını fark eder. Ve sorar:

-Anladım, beni tutuklamak istiyorsunuz. Ama elinizde tutuklama emri var mı? diye sorar.

-Hayır, tutuklama emri yok. Zaten sizi tutuklamıyoruz. Sadece beş dakika müdüriyete gelmenizi istirham ediyoruz.

-Gece yarısı evinden alınıp böyle polis çemberinde müdüriyete götürülmek, tutuklama eğil de nedir?

Bu ve benzeri soruların hiçbir yararı olmadığını anlayan Atıf Hoca, çaresiz olarak

-Peki... Gidelim, diyor.

Vaziyeti gören Zahide Hanım, kızına sesleniyor:

-Melahat gel, babanı götürüyorlar.

Babasının hazırlanıp gitmek üzere olduğunu görünce feryat ve figanla seslenir.

-Beybaba! Beni kime bırakıp da gidiyorsun?

Atıf Hoca, gözyaşlarını içine akıtarak kendisine yakışan cevabı veriyor:

-Kızım, seni Allah'a emanet ediyorum.

Sonra kendisini götürenlere seslenir:

-Görüyorsunuz; harimimi ve kızımı bırakıp gidiyorum. Fakat dönüp geldiğim zaman onların kılına dokunulmuş olduğunu gördüğüm zaman vay o zalimin haline!... Yok, bu gidişim son gidiştir de bir daha dönemezsem, onun hesabını da büyük, asil ve necip milletim elbette soracaktır.

Polis müdürlüğünde Atıf Hoca'ya pek çok soru yöneltilir. Onun ilmin-den, irfanından, eserlerinden haberdar olmayan polisler, diğer sanıklar gibi onu da tiye alırlar. Hoca, yazdığı eserlerden bahsedince baş komiser olduğu anlaşılan zat:

-Sen nihayet cahil bir medrese hocasısın, böyle başından büyük işlere ne karışırın? diye alay eder.

Atıf Hoca; bu saygısız tavır karşısında şöyle der:

- Evladım, ben 1876 tarihinde dünyaya gelmişim. Yedi yaşlarımda Me-badi-i Ulumu tahsile başlamışım, yirmi beş yaşında icazetname almışım. Bununla da yetinmeyerek İstanbul Darülfünun İlahiyat Fakültesi'ni de başarıyla bitirmiştım. 29 yaşında da rüüs imtihanın kazanarak Fatih Cami-i Şerifinde ders vermeye başladım. O tarihten şu dakikaya kadar durmadan okumuş ve okutmuş bir insanım. Ama yine her şeyi biliyorum diyemem. Ancak bir insanın diğerine cahil diyebilmesi için en az onun kadar tahsil yapması, dirsek çürütmüş olması gerekmez mi? Ben, bunca tahsilime rağmen okuyacak daha yüksek bir eğitim merkezi bulsam yine okurum. Bilmem anlatabildim mi?...

Hoca'nın bu sözlerinin idrakine varan oldu mu, bilinmez ama onlar, kendilerine verilen talimata göre hareket etmek durumundaydılar. Bu sözler üzerine biraz kendilerine gelip Hoca'ya daha insani davranmaları beklenebilirdi. En azından ziyaretine gelmiş olan eşiyile görüşmesine izin verilebilirdi.

Çabalar, serzenişler boşuna... Ardından delilsiz ve belgesiz gözaltı... Polis müdüriyetinde tutuklu bulunduğu odada namaz kılabilceği temiz bir mahal yok. Bırakın namaz kılabilceği temiz köşesi, oturabileceği temiz bir yer bile yok. Nezarethanede ziyaretçi kabul edilmiyor. Eşinin bile görmesine izin verilmiyor. Bir insaflı polis memuru aracılığıyla ziyaretine gelen eşinden yatak, yorgan isteyebiliyor.

Zahide Hanım, eşinin isteğini derhal yerine getirip eve dönüyor. O insaflı memur, bir akşam gizlice Laleli'deki evlerine gelip:

-Korkmayın... Ortada hiçbir suç unsuru olmadığı anlaşıldı. Hoca serbest bırakılmak üzere, diye bir mesaj bırakıp yine gizlice ayrılır.

Aradan günler geçer. Sorgulama da serbest bırakma da söz konusu değildir. Gözaltı süresi diye bir sınır tanımayan sorgucular, bu defa onu Trabzon'a göndereceklerdir. Bunu da yine o polisin gizlice haber vermesiyle öğrenmişlerdir. Zahide hanım, doğru polis müdürlüğüne gider. Atıf Hoca'yı görmek istediğini söyler. Göstermezler. Onu niçin Trabzon'a göndermeye çalıştıklarını sorar. Gerçeği saklarlar, eşine doğru dürüst cevap vermezler. Çare-

siz olarak üzgün ve perişan vaziyette evine döner. Halini görüp de merhamete gelen bir memur, evine gelip:

-Hanım, hemen başını ört ve fırla. Hoca'yı şimdi Galata'dan kalkacak olan vapura götürüyorlar. Belki yetişirsin, der.

Neye uğradığına bilemeyen kadıncağız, derhal sokağa fırlar. Koşa koşa Galata'ya doğru giderken köprünün üstünde Atıf Hoca'yı görür. Katiller gibi iki polisin kolları arasındadır. Ama o vakur ve heybetli duruşundan hiçbir şey kaybetmemiştir.

Zahide Hanım, eşini bu vaziyette görünce koşarak ona yaklaşmak ister. Hoca Efendiye elindeki çıkını uzatarak “Para...” diyebilir. Polisler, Zahide Hanım'ı derhal uzaklaştırıp Sefine-i Cedid vapuruna bindirirler. Gemi, oradan boğaza, sonra Karadeniz'e doğru yol alır. İstikamet Trabzon diye biliniyordu ama onu Giresun'a götürürler. Zira kendisini sorguya çekecek olan İstiklal Mahkemesi Giresun'daymış.

İstiklal Mahkemeleri:

İstiklal Mahkemeleri, Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında faaliyet gösteren özel mahkemelerdir. Geniş yetkilere sahiptir.

- 1.*Kararlarında hiçbir mercie karşı sorumlu değildir.*
- 2.*Bu nedenle kararlarına karşı hiçbir temyiz hakkı yoktur.*
- 3.*Sorgulama ve duruşma esnasında sanıkların avukat bulundurma hakkı yoktur.*
- 4.*Mahkeme heyeti, Mustafa Kemal Paşa hariç, tüm asker ve sivil kişileri yargılayabilme yetkisine sahiptir.*
- 5.*Kararlarında delil değil, vicdani kanaatleri esastır.*
- 6.*Kararlarını kimse sorgulayamaz, sadece uygularlar.*

Bu kadar geniş yetkilerle donatılmış İstiklal Mahkemeleri, nerede Cumhuriyete ve İnkılaplara aykırı bir hareket haber alınırsa derhal oraya hareket ediyordu. Bu seyyar mahkemeler, Atıf Hoca'yı Giresun'da sorguya çekeceklerdi.

Bu mahkemelerin ilk günlerinde Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey, bu mahkemelere karşı olduğunu şu sözlerle haykırıyordu:

“Bir kere, TBMM’ne Allah’ın vermediği salâhiyeti, kendisinin başkasına verdiği hayret etmekteyim. Yani Cenab-ı Hak, hiç kimsenin reyî hudûdiyle bir kimseyi asmak ve öldürmek için, o salâhiyeti Peygamberine dahi vermemiştir. Fakat TBMM, bunun fevkinde bir salâhiyet vermiştir. Binaenaleyh aslen batıl olduğunu iddia ederim.”

İstiklal Mahkemeler konusunda ilk akademik çalışmayı yapmış olan Ergün Aybars, konuyla ilgili son değerlendirmesinde şöyle diyor: *“Mahkemenin bütün kararlarının yerinde olduğunu iddia edecek değiliz. Bunların birer devrim mahkemesi oldukları ve bu amaçla çalıştıkları göz önünden uzak tutulmamalıdır. Bu bakımdan hukuk ilkelerine göre değil, devrim ilkelerine yönelik çalışmışlardır.”*

İstiklal Mahkemesi hakimlerinden Kılıç Ali Bey, hatıralarında bu mahkemeleri şöyle tarif ediyor: *“Bizim mahkemelerimiz, ancak adaletin timsali ve inkılabın bekçisi olmuşlardı. Fakat itiraf etmeliyim ki bizim mahkemelerimiz de o kadar yumuşak değil biraz sertçe, yavaş değil oldukça süratli idi.*

“Milli Mücadelenin binlerce zorluk arz eden birçok tehlikeli ve ümitsiz safhaları esnasında, memleketin lüzumlu noktalarına gönderilen İstiklal Mahkemelerinin verdikleri kararlardaki sürat, isabet ve icraatlarındaki ciddiyetle yeni Türkiye Devleti’nin kuruluşunda yaptıkları hizmetler çok büyük olmuştur. Bunun en doğru takdirini, yarın daha soğukkanlılıkla tahlil edecek olan istikbale, yani tarihe bırakmak yerinde olur.”

İstiklal Mahkemelerinin nasıl çalıştığını Kılıç Ali şöyle anlatıyordu: *“İstiklal Mahkemelerini alakadar eden hadiselerin, vakaların evveleminde ilk tahkikatı hükümetçe yapılır; ondan sonra muntazam bir dosya halinde mahkemeye tevdi edilirdi. Tevdi edilen dosya, mahkeme heyetince ayrıca tetkik ve noksanları ikmal edildikten sonra hadise ile ilgili olanların açık duruşmalarına geçilirdi. Duruşmalar, kesinlikle açık olarak yapılırdı. Asker, sivil, bütün devlet memurları için İstiklal Mahkemeleri’nin verdikleri hükümlerin temyizi kabil değildi. Hükümler derhal infaz edilirdi (uygulanırdı)”. (Bak: Kılıç Ali, İstiklal Mahkemesi Hatıraları, sh:11,15-16)*

İstiklal Mahkemesinde ilk sorgu:

Atıf Hoca, 1925 yılı Aralık ayında Karadeniz sahillerinde Sefine-i Cedid gemisinin ambarında bir tutukludur. Giresun'a vardığı günün ertesinde mahkemeye çıkarılacaktır. Konu, şapka

Cumhuriyet'in ilanı ve inkılapların başladığı dönemin yakın tanıklarından Falih Rıfkı Atay, şapkanın bir başlık taklidi değil, tefekkür inkılabının bir sembolü olduğunu söyler. Batı medeniyetinin temelini hür tefekkür olduğunu belirtir. Bu anlayışın halkın derin köklerine kadar inmesi gerektiğini savunur. (Bak: F. R. Atay. Çankaya, sh.504)

Atıf Hoca'nın anlattığına göre o günlerde *Giresun'da Şapka Kanunu*'na rağmen şapka giymek istemeyen meczubun biri, yakalanıp sorguya çekildiği zaman şapka giymek istemeyişini, İstanbul'da bulunan tanınmış alimlerden İskilipli Atıf Hoca ile mektuplaşmasına bağlıyor. “Kendisine mektupla şapka konusunu sordum. Kendisi bana cevap olarak şer'an caiz olmadığını beyan etti. Ben de onun için şapka giymiyorum,” der. Ancak bu adam mahkemeye çağrıldığı zaman mektubu kaybettiğini söyler. Atıf Hoca da hakimlere:

-Ben, bu adamın yüzünü ilk defa görüyorum. Bu adamı rüyamda bile görmedim. Kendisinden hiçbir mektup almadım. Bu adama da mektup yazmadım, deyince iddia ortada kalır.

Mahkeme, bu iddianın boş çıkması üzerine “Frenk Mukallitliği” adlı kitabı aratıp buldurmuş. Kitabın şapka kanunundan bir buçuk yıl önce yazılmış ilmi bir eser olduğu görülmüştür. Şapka Kanunu'nun çıkmasından sonra Giresun, Rize, Sivas, Erzurum gibi bazı yerlerde ortaya çıkan şapka aleyhindeki hareketlerde de kitabın bir ilgisi olup olmadığı araştırılmış ve Mehmet Atıf aleyhine bir delile rastlanamamıştır. Böylece özellikle “*Kanunsuz suç olmaz.*”ve “*Suç ihdas eden ya da cezayı ağırlaştıran kanunlar, önceye etkili (makabline şamil) olmaz.*” yolundaki hukukun en başta gelen ana prensibi gereğince Atıf Hoca'nın tamamen suçsuz olduğu anlaşıldığından dolayı, *Giresun İstiklal Mahkemesince berat kararı vermiştir.*

(Bak: Ord. Prof. Ebül'ula Mardin; Huzur Dersleri, II-III/969-976)

Berat eden sanıklar, normalde serbest bırakılırlar ama Atıf Hoca, ser-

best bırakılmak yerine yine bilekleri kelepçeli olarak vapurla İstanbul'a sevk edilirler. Atıf Hoca vapurun ambarında, hakimler de aynı vapurun güvertesinde yolculuk yapmaktadırlar.

Atıf Hoca İstanbul'a vardığında evine gönderilmeyip tekrar nezarethaneye götürülür. Bir hafta orada sorgusuz, sualsiz ve sebepsiz olarak tutulur.

Polis müdürlüğünde bir fırsatını bulup eşine bir mektup gönderir:

“Bu gün Karadeniz vapuru ile İstanbul'a getirildim. İstiklal mahkemesi heyeti de bizimle beraber geldi. Giresun'da meydana gelen bir hadisede kitap dolayısıyla beni ilgili sanmışlar. Sonra hiçbir ilgin olmadığı ortaya çıktı. Orada suizandan kurtuldum. İnşallah burada da kurtulurum da yakında kavuşuruz. Talebem Hamdi Efendi vasıtasıyla size bir sepet elma gönderdim. Allah'a hamd olsun ki sağlığım yerindedir. İnşallah cümmeniz iyisinizdir. Tabii polis müdürlüğüne sevk olunduk, orada yoklarsınız. Kızım Melahat merak etmesin, mektebe devam ve işine dikkat etsin. Semih oğlan ne yapıyor? Yaramazlık ediyor mu? Mektebine devam etsin, dersini güzel güzel okusun. İnşallah yakında gelip onu dinleyeceğim. Baki sıhhat ve selametinizi temenni eylerim.”

Mektubu alan eşi Zahide Hanım, soluğu polis müdürlüğünde alır. Ancak orada Hoca'nın Ankara'ya sevk edilmek üzere Haydarpaşa tren istasyonuna götürüldüğünü duyunca derhal oraya gider. Bir yolunu bulup ayaküstü konuşur. Hoca, bu mahkemeden de kurtulacağına inanmaktadır. Suç yok ki ceza olsun düşüncesindedir.

Tek gerekçe; Şapka Kanunu'na muhalefet:

Ankara'da hummalı bir çalışma var. İstiklal Mahkemesi, Türkiye'nin pek çok yerinden getirilmiş olan Şapka Kanunu'na karşı direnenleri ve bu konuda halkı ayaklanmaya teşvik edenleri yargılayacak.

Mahkeme, 1926 yılı Ocak ayının dördüncü Pazartesi günü ilk celsesinde, İstanbul'dan getirilen Atıf Hoca'yı yargılamadan önce Uşaklı Hoca Süleyman, Uşak İmam ve Hatip Mektebi müdürü Antepli Salih, Adana müftüsü Münir, Bozkırlı Ahmet, Sultaniyeli Durmuş hocaları, Dağıstanlı Şeyh Şera-

fettin ve arkadaşlarını muhakeme etmiştir. Bunların bir kısmı şapka kanunun ilanından sonra Erzurum, Giresun, Rize ve Sivas'ta ortaya çıkan şapka karşıtı hareketlerde parmakları olmakla, bir kısmı da şurada burada şapka aleyhinde halkı kışkırtmakla suçlanıyorlardı.

Sorguya çekilen her sanığa İskilipli Atıf Hoca'yı tanıyıp tanımadığı, Frenk Mukallitliği kitabını halka tavsiye edip etmediği, bu kitaptan kaç tane sattığı, halen satmaya devam edip etmediği gibi sorular soruluyordu.

Sanıkların hemen hepsi, Atıf Hoca'nın memlekette tanınmış bir alim olduğunu, yakinen tanıdıklarını, kitabı yayınladığı günlerde Hoca'nın kitaptan on-yirmi adet gönderdiğini, dört beşini sattıklarını, gerisini iade ettiklerini ifade ediyorlardı. Bu sözler, İstiklal Mahkemesi heyetinin beklediği cevaplar değildir. Onların aradıkları, şapka aleyhindeki tepkilerin tamamını, kanunun kabulünden önce yayınlanmış olsa da Frenk Mukallitliği ve Şapka kitabı nedeniyle olduğunu ispat etmektir. Bu neticeye varabilmek için İstiklal Mahkemesi, şapka isyanına karışanları Atıf Hoca etrafında halkalamak arzusuyla bir karara varıyor ve sanıklara karşı bunu ilan ediyor:

“Harekatınızın Erzurum, Giresun, Rize, Sivas isyanlarında amel olan İstanbul'daki Atıf Hoca ve hempalarının meseleleriyle alakadarlığına vakıf olan heyet, davanızın onlarla bir bütün olarak bakmasına karar verdi.”

Karar metninde geçmese bile şapka kanununa uymayı kabul etmeyen Maraşlıların, Trabzonluların davaları da buna eklenmiştir. Yine bu Ankara İstiklal Mahkemesi; Fatih türbedarı Hacı Hasan, Konyalı Hacı Tahir, Dağıstanlı Fettah, Erginli Mustafa, Yağlıkçızade Hüseyin Efendileri de muhakeme etmiştir. Ancak sorguya çekilen sanıklardan Atıf Hoca'yı suçlayan bir tek insan bile çıkmamıştır.

Yalnız Atıf Hoca'nın Frenk Mukallitliği kitabının yayımlandığı ve satıldığı günlerde, şapka kanunu gibi bir yasanın olmadığı dönemde şapka giyen birkaç Türk'ün polis tarafından takip edilerek cezalandırıldıkları da görülmüştür. Yani bu kitap, bu ortamda yazılmıştır.

Devam eden duruşmalarda yeni sanıkların sorgusuna geçildi. İstanbul'da yayınlanan Yeni Kafkasya mecmuası sahibi Dağıstanlı Seyit Tahir, İstanbul İmam ve Hatip Mektebi katibi Aziz Mahmut, Fetva heyeti üyesi Bakırköylü Hasan, Hafız Nafiz, Vaiz Hacı Süleyman ve Tevhid-i Efkar gazetesi

yazarı Ömer Rıza (Doğrul)’un sorguları yapıldı. Hep aynı sorular, aynı suçlamalar ve aynı tehditler....

Şapka Kanunu’nun yanlış yorumlandığını, 28.11.2008 tarihli Avrasya Televizyonu “Cevizkabuğu Programı”nda *Hulki Cevizoğlu*, şöyle ifade ediyordu:

“...Atatürk ile Kurtuluş mücadelesine karşı çıkanlar, hatta Atatürkçülerin bir kısmı Şapka Kanunu’nu bilmiyorlar. Bunların arasında ne yazık ki, bazı partilerin genel başkanları bile var. Şapka Kanunu, ‘Herkes şapka giyecek’ demiyor. ‘Sarı, fes ya da başka bir şey giymeyeceksin. İlla bir şey giyeceksen şapka giyeceksin’ diyor. Kanun, o tarihte devlet memurları ile milletvekillerine şapkayı zorunlu kılmıştı.” (Bak: Bülent Gökgez-Bahadır Kurbanoglu. İskilipli Atıf Hoca, sh.107-110)

Ankara İstiklal Mahkemesi:

Başlangıçta asker kaçaklarının ve düşmanla işbirliği yapan vatan hanilerini yargılanması amacıyla kurulan İhtilal Mahkemesi’nin adının İstiklal Mahkemesi olarak değiştirildiği bilinmektedir. Bu mahkemelerin 1925 yılına kadar vermiş olduğu kararlar, konumuzun dışındadır. Özellikle bu tarihten itibaren inkılapları korumak gibi bir görev üstlenen bu mahkemelerin içinde en önemlisi Ankara İstiklal Mahkemesi’dir.

Şevket Süreyya Aydemir’in anlattıklarına göre Ankara İstiklal Mahkemesi, Hacı Bayram türbesine giden yolun alt sokağında, iki katlı, harap bir binada yerleşmişti. Bu binaya birkaç kulaç derinliğinde çamur bir avludan girilirdi. Bu avlunun alçak kerpiç duvarları yıkıktı. Sokak kapısının tahta kanatları ardına adar açıktı. Birinci kattan ikinci kata dik ve gıcırtılı basamaklarla çıkılıyordu. Katipler, memurlar, komiserler alt katta iki küçük odaya üst üste yerleştirilmişlerdi. Üst katta odanın biri mahkeme salonu vazifesi görüyordu. Fakat sanıklar biraz kalabalık olunca, oda dar geleceği için, her iki katın dar sahanlıklarına sanıkların veya gelen gidenlerin oturabilmeleri için tahta sıralar konulmuştu. Binanın genel durumu böyleydi.

Ankara İstiklal Mahkemesi’nin tek hukukçusu, savcı makamında bulunan Necip Ali’dir. Mahkeme reisi Ali (Çetinkaya), Afyon milletvekilidir. Kel

Ali lakabıyla tanınmıştır. Asker kökenlidir. Kılıç Ali de asker kökenli olup Gaziantep milletvekilidir. Dr. Reşit Galip de tıp doktoru olup Aydın milletvekilidir. Milli Eğitim Bakanlığı da yapmıştır. Meşhur “Andımız”ın metin yazarıdır.

Bu mahkemenin reisi olarak tarihe geçen Kel Ali lakaplı Ali (Çetinkaya), o dönemde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası milletvekili olan Halit Paşa’yı Meclis’te sırtından vurmuştu. Halit Paşa, hastaneye kaldırılmasına izin verilmemiş ve Meclis’te bir sıranın üzerinde inleye inleye can vermişti. Kendisi iktidar partisine mensup olduğu için hakkında hiçbir tahkikat yapılmamıştı. Bu durumu Üstat Necip Fazıl şöyle anlatıyor:

“Meşhur Ankara İstiklal Mahkemesi reisi Kel Ali, Halit Paşa’yı meclis koridorunda vuran katildir. Tuhaftır ki o cinayet esnasında destekçi olarak yanında Kılıç Ali de vardır. Bu adam Ankara İstiklal Mahkemesi’nde katil Kel Ali’nin muavinliğini yapmıştır.”

7 Mart 1925 tarihinden itibaren bir yıl görev yapan bu mahkemenin iş yoğunluğu bir hayli fazlaydı. Bakılan dava sayısı 256, sanık sayısı 169, mahkum sayısı 669 olup bunlara toplam 3000 küsur yıl hapis cezası, 128 sanığa idam cezası, 50 kişiye de müebbet kürek ve sürgün cezası vermiştir.

Bu mahkemenin verdiği bazı kararlar:

- Sivas’ta bir kişiye afiş asmaktan idam.
- Erbaa belediye başkanına üç yıl hapis.
- Erzurum’dakileri Ankara’ya gönderiyor.
- Rize’de 8 kişiye idam, 55 kişiye değişik cezalar.
- Giresun’da 2 kişiye idam, 8 kişiye hapis.
- Ankara’da Maraş’tan gelen 5 kişiye idam, 18 kişiye değişik hapis cezaları.

-Atıf Hoca ile Babaeski müftüsü Ali Rıza Hoca’ya idam, 19 kişiye sürgün ve hapis cezaları vs...

Bir Kel Ali klasığı:

24 Ağustos 1925 tarihinde Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa, Kastamonu şehir meydanında kürsüdedir. Elinde şapkayla konuşmaya başlar:

“Efendiler, uygar ve milletlerarası kıyafet, bizim için, çok cevherli milletimiz için layık bir kıyafettir. Onu giyeceğiz. Ayakta iskarpin veya fotin, bacadta pantolon, yelek, gömlek, kıravat, yakalık, ceket ve tabiatıyla bunları tamamlamak üzere başta siper-i şemsi serpuş. Bu serpuşun adına şapka denir. Redingot gibi, bonjur gibi, smokin gibi, frak gibi, işte şapkamız! İsterseniz bildireyim ki bu kadar yüksek ve önemli sonuca varmak için gerekirse bazı kurbanlar da verelim.”

Cemal Fedayi, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e nasıl geçildi?” adlı eserinde belirttiğine göre Kılıçzade Hakkı, 1912’de İctihad’da bir yazı yayınlar. Bu yazıda Cumhuriyet İnkılaplarının bir taslağı olarak kabul edilen bir metin söz konusudur. Cemal Fedai, bu taslakta bulunan maddelerden üçüncüsünü şöyle kaydeder: *“Bizanslıların başlığı olan fesin yerine milli ve çağın nezaketine uygun bir başlık yapılmalıdır. (Şapka inkılabı yapılmıştır)”*

H. C. Armstrong, “Bozkurt” adlı eserinde bu kararı bir batılı gözüyle şöyle yorumluyordu: *“Fes kaldırılmalıydı. Çünkü fes, Osmanlı ve Müslüman olmanın resmi damgasıydı.”* (sh.205)

Batılı bir yazar olan *Ray Brock* da günlerdeki gözlemlerini şöyle dile getiriyordu: *“Gazi Mustafa Kemal’in Şapka Kanunu’nun kabulünden kırk sekiz saat sonra Türk polisi feslere zorla el koymaya başladı. Tüm Türk şehirleri, kasaba ve köylerindeki sokak köşeleri, halk meydanları ve Pazar yerlerine geçerek herkesin başındaki fesleri topladılar.”* (Hayalet Süvari: sh.478)

Mustafa Kemal’in Kastamonu’da bizzat gösterip giyerek başlattığı şapka inkılabından haberdar olanlar, derhal bu değişime ayak uydurmaya çalışırlar. Bir yerlerden bir şapka bularak Reisicumhur’u Ankara garında karşılamaya hazırlanırlar. Bu durumdan haberdar olan o günün Vakit Gazetesi çalışanlarından Mecdi Bey de bin bir zahmetle bir şapka bulup kafasına geçirerek istasyon yolunu tutmuştur.

Gerisini Mehmet Sılay’dan dinleyelim. O da 10 Mayıs 1989 tarihli Tercüman Gazetesi’nden aktarıyor:

“Mecdi Bey, (başında şapkasıyla) eski Meclis binasının önünden geçerken, Meclis binasının balkonunda oturan Kel Ali (Çetinkaya), kendisini gördü. Ve onun kim olduğunu sorduktan sonra yakalatıp huzuruna çıkarttı. Mecdi Bey, korkudan bir şey söyleyemiyordu. Kel Ali:

-Bu gavur şapkasını giymekten utanmıyor musun, diye bağırıp çağırdıktan sonra kendisinin zindana atılmasını emretti.

Daha sonra Mustafa Kemal’in Kastamonu’daki konuşması Kel Ali’ye ulaştı. Şapka bulabilen herkes, onu istasyonda karşılayacaktı. Ali Çetinkaya, mosmor olmuş vaziyette şapka arayıp dururken, aklına birden bire zindana attırdığı Mecdi Bey geldi. Gözleri parlıyordu:

“Bana Mecdi’nin şapkasını getirin.”dedi, ama “Kendisi içeride kalsın.” Ve Kel Ali, Mustafa Kemal’i ilk defa bu şapka ile karşılar.” (Bak: Mehmet Sılay; İskilipli Atıf Hoca, sh.333-334 ve Falih Rıfkı Atay: Çankaya, sh. 502)

Buna benzer bir hadiseyi de Şevket Süreyya Aydemir anlatıyor: “... Biz mahkeme binasına girdiğimizde yukarıda bir gürültü. İri yarı, pehlivan yapılı bir mahkeme üyesi, merdivenin başında bağırıyor, tepiniyordu. Başında kocaman bir kalpağı vardı. Hasır şapkalı bir gencin yakasına yapışmış tartaklayıp duruyordu:

-Nedir bu kepezelik? Bu şapka ne oluyor? Baban da mı şapka giyerdi? Anandan mı şapkalı doğdun?

Sonra sözler, muameleler daha da sertleşti. Sonra kuvvetli bir tekme yiyen genç, merdivenlerden aşağı tekerlendi. Çantası bir tarafa gitti. Fakat heybetli üye, hıncını alamıyordu. Basamakların başında bir takım küfürler, ağır tabirler savuruyordu. Genç, şapkasını, çantasını güç bela toparlayıp kendini sokağa attı. Artık bu tabirleri işitmeyecek kadar uzaklaşmıştı. Bu, genç bir gazeteci idi (Hikmet Şevki). Şapka giymenin henüz kanunlaşmadığı, fakat bazı atılganların şapka giyebildiği günlerdi. Bu genç gazeteci de başına hasır bir şapka geçirmiş ve mahkeme binasına haber derlemek için şapka ile gelmişti.” (Bak: Hasan Hüseyin Ceylan, Cumhuriyet Dönemi Din ve Devlet İlişkileri, sh. 89-90 ve Falih Rıfkı Atay: Çankaya, sh 502)

Tarihi kaynakların ittifakla naklettiklerine göre bu dönemde halk, şapka bulma telaşına düşmüştür. İmkanları olanlar, derhal alıp giymişlerdir. Maddi durumu elvermeyenler de kredi çekerek taksitle şapka alma yolunu seçmişlerdir. Hiçbir şey bulamayıp da kadın şapkası giyenler bile olmuştur. Böylelikle imalat ve ithalat tarzında geniş bir şapka sektörü oluşmuş, bu meyanda bazı ünlü firmaların ortaya çıktığı görülmüştür.

Atıf Hoca mahkeme huzurunda:

26 Ocak 1926 Salı günü... Atıf Hoca, İlk defa Ankara İstiklal Mahkemesi huzurundadır. Mahkeme heyeti, Afyon milletvekili Ali (Çetinkaya) riyasetinde yerlerini almışlardır. Dinleyici yerleri de hınca hınç dolu. Sanıklar, kafes içinde salona getirilmişlerdi. Şimdi İskilipli Atıf Hoca ile beraber Tahirü'l-Mevlevi'yi de muhakeme edeceklerdi. Mahkeme huzuruna önce *kitapçı Aziz Efendi* getirildi. Ona mesleği ve meşrebi soruldu. O da başladı anlatmaya:

-Efendim, ben siyasetle meşgul biri değilim. Etliye sütlüye karışmam. Hiçbir fırkaya da intisap etmedim. Kitap satmakla geçimini temin eden bir esnafım. Atıf Hoca'yı, Babalı'de ve İstanbul'un ilim ve irfan muhitlerinde herkesin tanıdığı gibi ben de tanırım. Şimdiye kadar birçok kitaplarını ve risalelerini kitapçı olmaklığım dolayısıyla sattım. Bahsedilen Frenk Mukallitliği kitabından da o tarihte on tane gönderilmişti. Onları da satmıştım. Aradan uzun zaman geçti. Bunları kimlere sattığımı hatırlamıyorum. Satalı bir sene-den fazla oluyor. Ondan sonra yenisini de getirmemişim.

Mahkeme reisi, kitapları satmış olduğu tarihi ve kimlere sattığını tekrar tekrar soruyor. Aziz Efendi hep aynı cevabı veriyor. Ardından *kitapçı Mihran Efendi* sorgulanıyor. O da Atıf Hoca'yı tanımadığını fakat kitap yazan bir alim olduğu için belki dükkanına uğramış olabileceğini belirtiyor.

-Dükkanıma uğramışsa görmüş olabilirim. Şahsen tanışıklığım yoktur. Birçok kitaplarını sattım. Bu arada en son çıkan Frenk Mukallitliği kitabından üç defa yirmi tane sattığımı hatırlıyorum. Ama kimlere sattığımı nerden bileyim?

-Hangi tarihte sattın? Onu da mı bilmiyorsun?

-Kitap yeni çıkmıştı. O zaman sattım. Demek ki iki sene kadar oluyor. Bizde zaten kitap, yeni çıktığı zaman satılır. Ondan sonra arayan soran azalır.

Aslında Mihran Efendi, Şapka risalesini ikinci defa basmış diye getirilmişti ancak eserin sadece bir defa basıldığı herkesin malumu idi.

Mahkeme reisi, sanıklardan *Tahir 'l-Mevlevi* 'ye sorar:

-Ne ile meşgulsünüz?

-Darüşşafaka'da edebiyat muallimiyim. Yegane meşgalem, okumak ve okutmaktır.

-Mensup olduğun bir cemiyet var mıdır?

-Evvela İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensuptum. Bir aralık Teali-i İslam Cemiyeti'ne intisap etmişim. Şimdi hiçbir cemiyete mensup değilim.

-Teali-i İslam Cemiyeti'nden niçin ayrıldınız?

-Bu cemiyete, sırf dine hizmet ve islamiyete faydalı olmak için girmiştim. Adından da programından da belli olduğu gibi esasen cemiyetin gayesi de bu idi. Zamanla cemiyeti siyasete alet etmeye kalkıştılar. Ben de onun için cemiyetten ayrıldım.

-Atıf Hoca'yı tanırırsınız herhalde?...

-Tanırım elbette. Alim ve fazıl bir hoca olarak tanırım. Memleketine bağlı birçok münevver yetiştirmiştir. Celadetli bir insandır... Kurban Bayramı arifesinde Atıf Hoca bana rastladı. Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin Kuva-yı Milliye aleyhinde bir beyanname hazırlatmış olduğunu haber verdi. Bunu Teali-i İslam Cemiyeti üyelerine imzalatırmak istediğini söyledi. Birlikte Meşihat (Şeyhülislamlık) makamına gidip Mustafa Sabri Efendi'yi gördük. Bu teşebbüsüne şiddetle itiraz ettik. "Bu işlere bizim karışmamız doğru değildir. Kuva-yı Milliye'ye karşı harekete geçmek günahıdır. Esasen sizin de siyasetle uğraşmanız caiz değildir. Vazgeçin bu işten."dedik. Fakat beyanname, yirmi bin adet basılıp hazırlanmış. Ancak biz, Mustafa Sabri Efendi'nin damadı Zeki Beyin hükümet namına yaptığı tehditlere rağmen Atıf Hoca ile birlikte karşı çıktık ve beyannameyi imzalamadık. Sırf bu nedenle birkaç gün sonra Ziraat Vekaletindeki görevimden azledildim.

-Atıf Hoca'nın Frenk Mukallitliği kitabını siz de sattınız mı?

-Evet. Yayınlandığı sırada ben de beş tane satmıştım.

Mahkemede Tahirü'l-Mevlevi'nin sorgusundan sonra Atıf Hoca'nın davasına geçildi. Mahkeme reisinin *Atıf Hoca'ya ilk sorusu:*

-Bu zamana kadar hiçbir tutukluluğunuz oldu mu?

Atıf Hoca, 31 Mart olayından tutuklandığını, suçsuz olduğu anlaşılınca serbest bırakıldığını, Mahmut Şevket Paşa olayında bir buçuk yıl sürgünde kaldığını, siyasetten uzak bir hayat yaşadığını, Cemiyet-i Müderrisin ve daha sonra Teali-i İslam Cemiyeti'ni kurduğunu anlattı. Şöyle devam etti:

-Hülasa ben, ilim adamıyım. Siyasetle ne meşgul oldum ne de meşgul olmak niyetindeyim. Ancak bir defa siyasete temas eden bir hareketim olmuştur. O da vatan kaygısıyladır. Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine bir beyanname yazarak işgal devletlerinin temsilcilerine vermiştik. İzmir'e yapılan alçakça tecavüz ve taarruzu protesto etmek maksadıyla yazılmıştı. Eğer siyasi bir hareket sayılırsa işte yaptığım bundan ibarettir.

Mahkeme reisi Ali (Çetinkaya), öfkeyle bağırır:

-Sakın inkar edeyim deme. Temyizsiz ve istinafsız bir mahkeme karşısında bulunuyorsun. Ufak bir yalan söylersen okkanın altına gidersin. Hocam, senin ruhun karanlık...

Duruşmanın devamını Atıf Hoca'nın hapisane arkadaşı Tahirü'l-Mevlevi'den dinleyelim:

“Mensubu olduğu Teali-i İslam Cemiyeti'nin Anadolu'ya Milli Mücadele aleyhine yayınladığı beyannamenin tezkibiyle ilgili Vakıf Gazetesi'nde yayınlanan ilanın makbuzunu mahkeme heyetine gösterdi. Şapka risalesini de kanunun kabulünden bir buçuk yıl önce yayınlamış olduğunu, birinci baskısını bile bitiremediğini anlattı.”

Frenk Mukallitliği kitabından her hangi bir suç unsuru bulamayan Ali (Çetinkaya) çıldırdı.

-Öyleyse Mustafa Sabri başkanlığında hazırlanan beyanname hakkında ne dersin?

-*O beyanname bizim dışımızda hazırlanmış. Tahirü'-Mevlevi ile birlikte karşı çıktık, imzalamadık. Daima Kuva-yı Milliye'yi destekleyen konuşmalar yaptık, vaazlar verdik. Bakın size bir belge arz edeyim.*

-Ne belgesi?

-Vakit Gazetesi'nin 1034.nüshasında yayınlanan tekzipnamem (yalanlama belgem).

-Gördün ki Yunan tayyareleriyle atılanlar aksi tesir yaptı; sen de vaziyeti kurtarmak için böyle yaptın.

-Eğer böyle olsaydı cemiyete devam ederdim. Halbuki devam etmedim. Bu da bir delildir.

Bu arada mahkeme üyelerinden Reşit Galip, Atıf Hoca'yı azarlar:

-Sus! Bizi çileden çıkartma. Biz budala olmalıyız ki bu sözlere inanalım. Bol bol atıyorsun. Çıkarın dışarı...

Mahkeme reisi Ali (Çetinkaya) muhakemeyi devam ettirmek ister ve tekrar konuya döner:

-Fakat sizin siyasetle uğraştığınızı söyleyenler var.

-Herkes hakkında her şey söylenebilir. Ama benim hayatım meydandadır.

-Öyleyse Frenk Mukallitliği kitabını ne zaman ve niçin yazdın?

-*O kitabı senelerce evvel yazmıştım. Maksadım çok açıktı. Mukallitliğin her türlüşü çirkindir. Japonya gibi dünyaya örnek olabilecek bir şekilde kalkınmış ve medeniyete kavuşmuş milletler gözümüzün önündedirler. Batı dünyasının ilmini, fennini ve her türlü faydalı yönlerini almışlar. Fakat milli ve dini geleneklerini korumuşlardır. Biz de genellikle cahillikten dolayı, vaktiyle örnek olduğumuz batılıların gerisinde kalmışız. Şimdi de onların birçok şeylerini taklit ederek medeniyet yolunda ilerlemeye mecbur kalmışız. Fakat bu işi yaparken körü körüne ve lüzumsuz yere taklitçilik yapmayalım demek istemiştım. Bu düşüncelerimi ihtiva eden kitabımı ancak 1340 (1924) senesinde Süleyman Nazif Bey ve Ubeydullah Efendi ile yapmış olduğumuz yazılı tartışma sonucunda bastırdım.*

-Bastırmadan önce kimseye gösterdiniz mi?

-Tabii... Hatta *matbaaya verilmeden önce sekiz nüsha kopyalarını İstanbul Maarif Müdürlüğüne, iki nüshayı da Matbuat Genel Müdürlüğüne verdim. Okudular, tetkik ettiler, hatta teşekkür ettiler. "Hoca Efendi, çok lüzumlu bir konuyu ele almışsın. Sa'yin meşkur olsun. Seni takdir ve tebrik ederiz" dediler. Usulüne uygun olarak resmi izin belgesi de verdiler.*

-Demek öyle oldu, öyle mi?

-Aynen öyle olmuştur. Tetkik buyuranlardan, ilgili makamlardan sorulabilir. Resmi izin belgesi dosyanızda mevcuttur.

-Peki, şapka kararnamesinden sonra bu kitaptan sattınız mı?

-Hâşâ... Bu kararname çıktığı dakikadan itibaren bir kitap dahi satılmamıştır. Amma önce almış ve okumuş olanlar olabilir.

-Bu kitabın şapka inkılabına karşı bir cereyan doğurduğu, inkılaba karşı duygu ve düşünceler aşıladığı iddiasına ne dersiniz?

-Yanlıştır derim. Zira bu eser, şapka inkılabından çok önce yazılmıştır.

-Daha önce de bu kitabın zararlı olduğundan bahsedilmiş.

-Bu kitap yayınlandığı zaman Son Telgraf Gazetesi, aleyhimde bazı yazılar yayınlamıştı. Bunun üzerine mahkemeye başvurdum. Dava sonucunda mahkeme heyeti, bu kitabın zararlı olmadığına karar vererek bu gazeteyi yüz lira manevi tazminata mahkum etti. Bu mahkeme kararı da dosyadadır.

Reis:

-Son Telgraf gazetesi değil mi?

-Evet efendim. Ben, hamdolsun müslümanım. Biricik gayem de islamın hakikatlerini yaymaktır eserim bu gayeyi güder. Bu sabittir. Fakat Şapka Kanundan evvel yazılmış ve sonra asla ortada görünmemiştir. Bu da sabittir. Şapka isyanını körükleyenlerle en küçük alaka ve münasebetin olmadığı da sabittir. Eğer bütün bu sabitler arasında beni mahkum edebilecek bir nokta varsa Mahkememiz hüküm vermekte serbesttir. Fakat ille suç aramaya kalkışmak, tecelli eden bedahatlere göre boşuna zahmettir.

(Mahkemede geçen bu konuşmalar için Ahmet Nedimin yayınladığı "Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları 1926" adlı esere bakılabilir. Sh: 109-115, 251-255, 271-277, 280-282)

Mahkeme, gergin ortamda devam ediyor. Sorulara Atıf Hoca'nın verdiği akılcı cevaplar, mahkeme heyetinin işini zorlaştırıyor. O yüzden tartışmalar daha da sertleşiyor. Bu safhada mahkemedeki duruşmaları izleyen Bolulu Nizamettin Saraç'tan Mehmet Sılay, şöyle bir hatıra naklediyor:

“Mahkeme reisi Ali (Çetinkaya), hışımla bağırıyor:

-Sen şapka aleyhinde konuşmuşsun.

-Evet efendim. Şapka kanunu çıkmadan iki sene önce şapkanın bir Müslüman kisvesi olmadığına dair bir risale yazmıştım.

-Şimdi ne yapıyorsun?

-Kanunlara itaat ediyorum.

-Sen bilmiyor musun ki şapka da bezdir, fes de bezdir.

-Evet, biliyorum. Ancak hakim heyetinin arkasındaki bayrak da bezdir. Lütfen o bezi kaldırınız da yerine İngiliz bayrağı asınız.

Mahkeme reisi temelli öfkelenir:

-Sen ne konuşuyorsun?

-Efendim, şapka bir alamettir. Adet ile alamet arasındaki farkı düşünerek o risaleyi yazmıştım.”

Bu sözler, mahkeme heyetine tokat gibi bir cevaptı. Öfkeden çılgına dönmüşlerdi. Atıf Hoca'yı salondan çıkartıp diğer sanıkların duruşmasına geçildi. Yeni Kafkasya Mecmuası sahibi Seyit Tahir Bey, Tevhid-i Efkâr yazarlarından Ömer Rıza (Doğrul), Tahirü'l-Mevlevî ve Frenk Mukallitliği kitabı kendisine ulaşan herkes sorgulandı. Hepsine kitabı ne zaman aldınız, kaç tane ve kimlere sattınız sorusundan sonra can alıcı soru geliyordu: Bu kitaptan Şapka Kanunu çıktıktan sonra sattınız mı? Sattınızsa kimlere sattınız?

Bu soruya herkes, hemen hemen aynı cevabı verdiler: Kitabın yayınlandığı aylarda sattık. Ondan sonra bir daha satmadık. Şapka Kanunu'ndan sonra kitabı bir daha görmedik.

Bunun üzerine duruşma 31 Ocak 1926 Cumartesi gününe ertelendi. Sanıklar, tekrar hapisaneye sevk edildi.

İkinci Duruşma:

31 Ocak 1926 Cumartesi günü.

Atıf Hoca ile birlikte onun kitaplarını satan dostları, İstiklal Mahkemesi heyetinin huzurundalar. Yağlıkçazade Mustafa ve Hüseyin Efendiler, Uşak İmam ve hatip Mektebi müdürü Antepli Salih Hocalar, Frenk Mukallitliği kitabını bulundurmaktan, satmaktan ve Şapka Kanunu aleyhine halkı tahrik etmekten dolayı sanık olarak sorgulanıyorlar. Onlar da kitapların basım tarihlerinde kendilerine geldiğini, bir kaçını sattıktan sonra geri kalanları iade ettiklerini söylüyorlar. Dediklerinin doğru olup olmadıklarını anlamak için Atıf Hoca ile yüzleştiriliyorlar.

Mahkeme reisi Kel Ali (Çetinkaya), sanıkların cevaplarından hiç hoşlanmıyor. Atıf Hoca'yı nereden tanıdıklarını soruyor, cevaplardan bir ipucu bulmaya çalışıyor. Bu bağlamda Maarif Vekaleti mümeyyizlerinden İhsan Mahmut Bey de sorgulanıyor. Ondan da benzer cevaplar alınca duruşma, iddianamenin okunması için 2 Şubat 1926 Salı gününe erteleniyor.

Kılıç Ali Bey ne demek istedi?

İstiklal Mahkemesi'nin astığı astık, kestiği kestik üç Ali'sinden biri olan Kılıç Ali Bey, duruşmalardan yorulmuş olsa gerek ki İstanbul'u gezmek istemiş. Mahkeme reisinden izin alarak trenle Haydarpaşa'ya gelmiş. Etrafını gazeteciler çevirmiş. Onlara şöyle bir açıklamada bulunmuş:

“Atıf Hoca ve arkadaşlarının duruşmaları bitmiş gibidir. Karar, bir iki güne kadar açıklanacaktır. Yapılan duruşmalarda İstanbul'un son irtica olaylarıyla ilgisi olmadığı bir kat daha kesinleşmiştir. Aslında İstanbul'da yapılan tahkikat da aynı neticeyi vermişti. Atıf Hoca ve arkadaşlarının muhakemesi de bunu teyit etmiştir.”

Kılıç Ali Beyini bu açıklamalarına göre Atıf hoca ve arkadaşlarının masum olduğu, irtica hareketiyle hiçbir alakalarını bulunmadığı mı ifade edilmek isteniyor? Mahkeme heyeti de bu kanaate varmış mıdır? Beklenen karar, Atıf Hoca ve arkadaşlarının berati ile mi sonuçlanacaktır?... Umut verici ve fakat muğlak bir açıklama...

İddianame günü:

2 Şubat 1926 Salı günü.

Dava, savcının esas hakkındaki mütalaasını okuması ve sanıkların da ve son savunmalarını hazırlaması için bugüne ertelenmişti.

İstiklal mahkemesi salonu, yine hıncanın dolu idi. Herkes, savcının ne diyeceğini merak ediyordu. Halk, hem meraklı hem de endişeliydi. Zira bu mahkemelerden kurtulabilen pek yok gibiydi.

İşte bu ortamda mahkeme heyeti yerini aldı. Savcı Necip Ali Bey, ayağa kalkıp iddianameyi ağır ağır okumaya başladı. Uzun bir girişten sonra sanıklar hakkındaki taleplerini sıraladı.

“....Şapka ve bu yüzden hasıl olan hadiselerin amilleri olmakla sanık bulunan kişilerden eski Babaeski müftüsü Ali Rıza Hoca'nın idamına, İskilip'li Atıf, Süleyman, Fettah, Tahir, Mesut, Saatçi Süleyman, Erzurumlulardan Osman, Mehmet, telgraf müdürü Halit, Yusuf Kenan Hoca'ya üçer seneden az olmamak üzere hapis ve küreğe konmalarına, Hasan oğlu Semih, Memiş, Aras şirketi müdürü Cafer İsmail, Sabuncuzade Mustafa ve Zühdü ile Tahirü'l-Mevlevi hocaların nefyine (sürgüne gönderilmesine), Tevhid-i Efkâr yazarlarından Ömer Rıza (Doğrul)un sınır dışı edilmesine, Gostuvarlı Hüseyin, berber Mustafa, Ispartalı Hüseyin ve kardeşi ile kitapçı Mihran ve İhsan Mahvi Efendilerin beratlarına karar verilmesini” istiyordu.

Seyirciler, en çok savcının eski Babaeski müftüsü Ali Rıza Hoca'yla ilgili idam talebine hayret ettiler. Zira bu cezayı gerektirecek hiçbir suç ve delil ortaya konmamıştı. Herkes, diğerleri için istenen cezaların da mahkeme heyetince hafifletileceği umut ve beklentisi içine girdiler.

Savcının iddianamesini okumasından sonra mahkeme reisi Ali (Çetinkaya), sanıklara “Yarın savunmalarınız ve son sözleriniz dinlenecektir.”diyerek oturumu kapattı.

Sanıklar, yine elleri kelepçelenerek cezaevine götürüldüler. Hapishanede Tahirü'l-Mevlevi, Atıf Hoca'yı teselli ediyor:

-Siz de kurtuldunuz demektir. Savcının talebine göre mahkeme, size birkaç ay ceza verir. Onu da yattığınıza sayar, sizi salıverir.

-Allah bilir. Zira henüz karar çıkmadı.

-Çıkmış sayabiliriz.

Atıf Hoca, tedbirli ve temkinlidir. Ama bu kadar çetin sorgudan ve eserin suçun merkezine konulmasından sonra basit bir ceza ile kurtulacağından da pek umutlu değildir.

Savunma hazırlığı ve kutlu rüya:

Sanıklar, hapisanede yine eski yerlerindedirler. Her biri savunma yazma telaşındadırlar. Atıf Hoca biraz tereddütlüdür. Hiçbir suçum günahım yok ki niye kendimi savunayım, diye düşünüyor. Ömer Rıza (Doğrul), Tahirü'l-Mevlevi gibi arkadaşları, savunma yapması konusunda ısrarlıdırlar. Atıf Hoca da bu ısrarlar sonucu bir savunma hazırlıyor. Savunma metninde mahkeme heyetine hitaben şöyle başlıyor:

“Günlerce devam eden duruşmalar sonunda suçlanmamı gerektirecek hiçbir hareket, delil ve belge elde edilememiştir. Böyle bir şey olmadığına göre suçsuz olduğum, apaçık ortadadır. Hükümünüzü Allah’tan korkarak ve vicdanınızın sesine uyarak vereceğinizden emin olmak istiyorum...”

Fakat bunu yazdığı gece, bir rüya görüyor. Sabahleyin uyandığında Tahirü'l-Mevlevi'ye:

-Ben, savunmamı okumaktan vazgeçiyorum, der.

Sebebini sorduklarında şunları söyler:

-Bu gece rüyamda Fahr-i Kainat Efendimizi gördüm. Bana “Atıf, bize kavuşmak istemiyor musun? Savunma hazırlamakla meşgulsün.”dedi. Artık bu hitap karşısında savunma yazmamın lüzumu kalmamıştır. Mukadderata boyun eğmekten başka yapacak bir şey yok. Mahkeme masum olduğumu bile bile beni mutlaka imha etmeye karar vermişse, esasen savunma okumak boşunadır. Her şeyden önce Fahr-i Kainat Efendimizin bu yüce iltifatına karşı savunma yapmak küstahlık olur. Bu da benim harcamı değildir.

Tahirü'l-Mevlevi, hayret ve dehşet içindedir.

-Ne diyorsun?

-Beni idam edecekler. Allah'ın sevgilisine kavuşacağım.

-Bu rüyanın sadık olduğunda şüphe yok. Allah Resulü'nün bizzat görüldüğü rüyaya fesat karışamaz. Ancak savcının üç yıl istediği bir davada idam imkansız...

-Göreceksiniz; beni asacaklar...

-Bilemiyorum. Bir şey diyemiyorum.

-Zaten söze lüzum yok. Savunmamı da yırtıyorum.

Arkadaşlarının 'yırtmayın' ısrarlarına rağmen yırtıp bir kese içine koyduktan sonra cebine yerleştirir.

Necip Fazıl, bu kutlu rüya olayını 1932 yılında sahaflarda Raif Karadeniz'in kitapçı dükkanında bizzat Tahirü'l-Mevlevi'nin anlattığını naklediyor. Atıf Hoca ile aynı ranzayı paylaşan Darendeli Hafız Hüseyin Kılıtır da bu rüya olayını, bizzat Atıf Hoca'nın dilinden nakladiyor.

(Bak: N.F.Kısakürek, Son Devrin Din Mazlumları, sh:120-122. Ayrıca bak: Sinan Omur, İskilipli Atıf Hoca Nasıl İdam Edildi? Sh:46-47 , Mehmet Silay:: İskilipli Atıf Hoca, sh. 250-253 ve Ebül'ula Mardin: age, II/974-975))

Karar günü:

3 Şubat 1926 Çarşamba günü...

Şapka Kanunu'na muhalefetten yargılanan kişiler için önce savunmalar alınacak, sonra karar ilan edilecektir.

Bunu öğrenen daha kalabalık bir izleyici kitlesi salonu doldurmuştur. Herkes savcının iddianamesindeki Babaeski müftüsünün idamı, Atıf Hoca ve arkadaşlarının üç yıldan az olmamak üzere hapsini ihtiva eden ceza taleplerini tartışıyor. Bunun çok ağır cezalar olduğunu konuşuyorlar. Ortada suç olmadığı halde böyle cezaların verilemeyeceği kanaatiyle duruşmayı bekliyorlar.

Bu ortamda mahkeme heyeti, yerini alıyor. Mahkeme reisi Kel Ali (Çetinkaya) başta olmak üzere hepsi sert ve haşın tavırlarla salona birer bakış atıyorlar. Mahkeme reisi, celseyi açıyor:

-Savunmalar başlasın.

Herkes, hazırladığı savunmayı okuyor. Konuşmalar uzarsa arada bir uyarılıyorlar:

-Anlaşıldı. Kısa kes...

Sanıklar, bu uyarıya uymak zorundalar.

Sıra Babaeski müftüsü Ali Rıza Efendi'ye geliyor:

-Bilmiyorum ki zaten hakkımda ölüm kararı vermişsiniz. Savunma yapmıyorum. Ben, daha neyin müdafaasını yapacağım? Sizi Allah'a havale ediyorum. Şerrinizden Allah'a sığınıyorum.

Babaeski müftüsünün bu tavır ve üslubuna, mahkeme reisi Kel Ali, çok hiddetlendi.

-Otur yerine diyerek Müftü Efendiyi azarladı. Sonra eliyle Atıf Hoca'yı işaret ederek:

-Sıra sizde, dedi.

Atıf Hoca, o vakur ve heybetli haliyle ayağa kalktı:

-Hacet yok efendim. Savunmayı gerektirecek bir günahımız olmadığı zaten ortaya çıkmıştır. Binaenaleyh vicdanınızın vereceği hükmü beklemekteyim.

Mahkeme salonunda büyük bir sessizlik ve hayal kırıklığı... Uzun ve veciz bir savunma bekledikleri Atıf Hoca'nın bu davranışına bir türlü anlam veremiyorlar. Savunmadan niçin vazgeçmiş olabileceğini bir türlü anlayamıyorlar. Zira Atıf Hoca'nın kutlu rüyasından habersizdiler.

Ancak Atıf Hoca'nın savunma yapmayıp da kararı heyetin vicdanına bırakmasından Kel Ali (Çetinkaya), oldukça memnundu.

-Peki... Mahkemenin adaletinden emin olabilirsiniz. Oturunuz, diyordu

Sanıkların savunmaları tamamlandıktan sonra kararı netleştirmek için mahkeme heyeti yandaki odaya çekildiler. Herkes, merak ve endişe içinde bekliyor. En çok da gazeteciler merak ediyorlar. Onlar da haber derdindeler; bir an önce gazetelerine haber yetiştirmeye çabalıyorlar. Sanıklar da ellerinde tesbih, dillerinde dua ile haklarında verilecek kararı bekliyorlar.

3 Şubat 1926 Çarşamba günü... Mahkeme heyetinin gizli oturumu çok sürmedi. Bir saat sonra kırk bir kişi hakkındaki kararı kesinleştirmiş olarak salona döndüler.

Mahkeme reisi, kısa bir nutuk çektikten sonra kararı açıklamaya başladı. Herkesin beklentisi, sanıkların beratı veya savcının talebinden daha az bir ceza ile cezalandırılmaları doğrultusundaydı. Mahkemelerde, usul böyleydi. Önce savcı yüksek cezalar ister, hakimler de bazı hafifletici sebepleri göz önünde bulundurarak daha az bir ceza verirdi. Fakat sonuç, hiç de öyle olmadı:

Hakimler heyetinin öncelikle Atıf Hoca'nın Türkiye'nin yenilenmesine yönelik atılımlarını engellemek, irticai ayaklanmaları teşvik etmek gibi hayali suçlamalarla söze başlayıp bu isyanların odağı olarak göstermesi, kararın ip uçlarını verir gibiydi. 31 Mart olayından Mahmut Şevket Paşa'nın ölümüyle ilgili yanlışlıkla yapılan suçlamalar da bunlara eklenerek Atıf Hoca, potansiyel suçlu haline getirildi. Teali-i İslam Cemiyeti'ne mal edilen bildiri suçlamasının cevapları duruşmalarda verilmiş olmasına rağmen onlar görül-meyerek bu konuda da suçu sabitmiş gibi bir hava estirildikten sonra nihai kararı mahkeme heyeti başkanı açıkladı:

....Frenk Mukallitliği ve Şapka adlı risaleyi yazıp muhtelif yerlere göndererek halkı isyana teşvik ettiğinden dolayı 7.12.1341 (1925)tarihinde tutuklanan Fatih Dersiamlarından Hoca Atıf ve arkadaşlarından Babaeski müftü-i sabıkı Ali Rıza Hoca'nın idamına...

Şeyh Süleyman, Hasankale telgraf müdürü Halit, Uşaklı Ahmet, Antep'te Salih, Yusuf Kenan, Suudü'l-Mevlevi'nin on sene...

Süleyman Muhlis'in on beş sene...

Murakıp Ali, Hoca Osman, Hacı Bey, Hoca Muhammed, Kara Sabri, mütekait yüzbaşı İsmail'in yedi sene...

Fatih türbedarı Hasan'ın beş sene hapsine...

Hoca Tahir ve Hoca Fettah'ın üç sene Adana'ya, Hasan Fehmi'nin üç sene Isparta'ya sürgün edilmesine...

Ömer Rıza, Tahirü'l-Mevlevi, Cafer Beylerle beraber birkaç kişiye de, berat kararı verilmiştir.

Atıf Hoca, zaten böyle bir kararın verileceğini biliyor ve bekliyordu. Ancak kararın hukuki bir karar olmadığıнын farkındaydı. Kanunun çıkışından çok önce yazmış olduğu bir eser ve onun etrafında oluşturmuş bir senaryo sonucu idam edilmesini de insani bulmuyordu. Bu nedenle yanında bulunan Tahirü'l-Mevlevi'ye şöyle diyordu:

“Zalimler ve katillerle, mahşer gününde mutlaka hesaplaşacağız.”

Bu esnada mahkeme reisi Kel Ali (Çetinkaya), yüksek sesle jandarmaları uyardı:

“Kararın infazı için mahkumları çıkarınız.”

Öyle ya İstiklal Mahkemesi’nin kararı kesindi. Temyizi mümkün değildi. Bir üst mahkemeye itiraz gibi bir ihtimal de yoktu. Verilen karar, kesindi ve mutlaka aynen uygulanacaktı.

Kararın okunduğunda Atıf Hoca’nın yakınlarından kimse yoktu. Babas-eski müftüsü Ali Rıza Efendi’nin iki oğlu salondaydılar. Kararı duyduklarında birbirlerine sarılarak ağlaştılar.

İki idam kararı çok ilginçti. Biri Anadolu’dan, diğeri Trakya’dandı. İki ayrı bölgeden iki ayrı kişiye idam kararının verilmesi tesadüf müydü? Birine isnat edilen suç şapka isyanlarına odak olması ama diğerrinin suçu net değildi. İzleyenler, tarih yorumcuları buna ne diyeceklerdi acaba? Bir gün salim kafa-fayla tartışacak ortam doğar da hakikatler daha net anlaşılır diyelim.

(Ankara İstiklal Mahkemesi’nin son kararı için bak: Ahmet Nedim, Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları 1926, sh. 289-291)

Mahkeme reisi Kel Ali’nin hışımlı uyarısından sonra mahkumlar, kollarına kelepçeler takılarak jandarma müfrezesi eşliğinde Ulucanlar Cezaevi’ne geri götürülürler.

İdamlıklar, tek kişilik hücrelere konulur. Diğerleri de büyük koğuşlara yerleştirilirler. Atıf Hoca, karanlık ve rutubetli hücresinde sabaha kadar Kur’an-ı Kerim okuyup namaz kılar.

Şapka Kanunu’na karşı halkı isyana teşvik:

Evet, davanın temel gerekçesi böyle...

Karar metninde geçen tafsilat ise şöyle:

“Frenk Mukallitliği ve Şapka nam risaleyi tahrir ve muhtelif mahalle irsal ile halkı isyana teşvik ettiğinden dolayı İstanbul’da 7.12.1341 (1926) tarihinde tevkif edilen Fatih Dersiamlarından Atıf Hoca...”

Buna ta 31 Mart hadisesinde bir süre gözaltına alınmasından alın da Mahmut Şevket Paşa suikastıyla ilintilendirilerek sürgün edilmesine ve hatta itiraz edip yayınlanmasına engel olmaya çalıştığı beyannameye kadar her şey eklenmiş. Ama esas sebep, Frenk Mukallitliği ve Şapka adlı eseridir.

Dava tarihinden yaklaşık iki yıl önce yayınlanmış bir kitaptan mahkemeye, oradan da idam sehpasına...

Eğer gerekçe Teali-i İslam Cemiyeti'ne üyelik olsaydı, Tahirü'l-Mevlevi'ye de idam cezası verilirdi. Niçin verilmedi? Yahut Tahirü'l-Mevlevi, aynı davada idamdan nasıl kurtuldu?

Bu sorunun cevabını Tahirü'l-Mevlevi'nin "*Matbuat Alemindeki Hayatım İstiklal Mahkemesi Hatıraları*" adlı eserinde bulmak mümkündür:

Tahirü'l-Mevlevi, 14 Aralık 1925 Pazartesi sabahı ikinci defa polis müdürlüğüne götürüldüğü zaman orada Ömer Rıza Bey ve İmam Hatip Mektebi katibi Hafız Aziz Mahmut Efendi ile karşılaşır. Polisler ona Teali-i İslam Cemiyeti adına yayınlanan bildiri ve Frenk Mukallitliği adlı risaleyle ilgili sorular yöneltirler. Bir ara söz, şapka konusuna gelir. Komiser sorar:

-Şapka hakkında ne dersiniz?

-Bir tür baş kisvesidir, derim.

-Fikrinizi açık söyleyiniz.

-Anlaşıldı efendim. Şapka için bir tür baş kisvesidir dedim. Hakikat de budur. Müslümanlık kisveden ibaret değildir... Mezhep müçtehitlerinden şapkaya dair rivayet yoktur. Sonradan gelen ulema, benzeme mahzuru olduğuna dair mütalaada bulunmuşlardır. Fakat şimdi bir mahzur kalmadı. Çünkü şapka, Türkiye'nin umumi serpuşu oldu... (Bak: T. Mevlevi, age, Sh.240)

Elbette Tahirü'l-Mevlevi'nin bu yorumu, polis tutanakları arasında mahkeme heyetine ulaşmıştır. Onlar da Teali-i İslam Cemiyeti'nde birlikte hareket eden Atıf Hoca ile Tahirü'l-Mevlevi'ye aynı cezayı vermek istememişlerdir. Birine idam cezası verirken diğerini berat ettirmişlerdir. Tahirü'l-Mevlevi de 4 Şubat 1926 tarihinde İstiklal Mahkemesi kaleminden berat kararı ile ilgili belgeyi alıp görevine dönebilmiştir. (Bak:T. Mevlevi, age, sh.360)

Bediüzzaman Said Nursi'yi de mahkeme edenlerin bir gerekçesi de "sarık sarışı, cüppe giyişi ve şapkayı başına koymayışıydı. Bediüzzaman,

bunu şöyle izah ediyor: “...*Şapka giymediğimi mahkumiyetime ehemmiyetli bir sebep gösterdiler...Bu derece şiddet ve tekrarla ve ısrarla beni kıyafetim için suçlandırmaya çalışan; elbette ölümün idam-ı ebedisini ve kabrin daimi haps-i münferidini gördükten sonra mahkeme-i kübrada ondan bu hatası sorulacak.*” (Şualar, s.380-381) (Bak: Burhan Bozgeyik; M. Kemal’e karşı çıkanlar, sh: 309)

İstiklal Mahkemeleri hakkında ne dediler?

Uğur Mumcu (Gazeteci-Yazar):

“İstiklal Mahkemeleri, mahkeme sayılmazlar. Bunlar, savaş ve ihtilal dönemlerinde rastlanan antidemokratik infaz kurumlarıdır.”

Nurettin Topçu (Mütefekkir):

“İstiklal mahkemelerinde hakim yoktur, eşkiya vardır. İskilipli Atıf Hoca, Babaeski müftüsü Ali Rıza Efendi, Muhammed Esat Erbili ve Şeyh Sait milleti korkutmak ve sindirmek için zulmen idam edilmişlerdir. İstiklal Mahkemelerinin maksadı, fonksiyonu ve akıbeti bu millete mutlaka açıklanmalıdır.”

Mahmut Akyürekli (Tarihçi):

“Ankara İstiklal Mahkemesi’nin halk arasındaki adı ‘Üç Aliler Divanı’na çıkmıştı. Mahkeme yerine divan kelimesinin kullanılmasının sebebi, İstiklal Mahkemelerinin adalet dağıtan değil, buyruk ve itaati tesis eden kurumlar olmasıydı.”

Prof. Dr. Mehmet Çelik (Tarihçi):

“(İstiklal)Mahkemelerinde hukuk, ilke, delil, savunma, avukat, itiraz, temyiz yoktu. Mahkeme heyetinin kanaati kesindi. Meclis adına hüküm veriyorlardı. Verdikleri hüküm, yürürlükteki yasa ve kanunlara uymak zorunda değildi, hatta üstündeydi.”

Ankara İstiklal Mahkemelerinde zabıt katipliği yapmış olan **Hıfzı Vel-det Velidedeoğlu** “Mili Mücadele Anıları” adlı kitabında İstiklal Mahkemeleri hakkında şöyle diyor:

“Mübalağasız denebilir ki bunlardan her biri kendi başına bir Büyük Millet Meclisi. Kendi başına birer diktatördü.”

Ahmet Emin Yalman (*Gazeteci*):

“Olağanüstü bir devrin icaplarından doğan bu mahkemeleri ideal bir yargı sistemi saymak hatıra gelmez. Gelişi güzel seçilen birkaç milletvekili tarafından ilk hislere göre verilen hükümler arasında bir hayli hatalar ve haksızlıklar olmuş, adaletten çok, önce ortalığı susturmak ve bastırmak gayesi aranmıştır.”

Necip Fazıl Kısakürek:

“İstiklal Mahkemeleri, mahkemeden başka her şeydir. Riayet ettikleri bir hukuk sistemi yoktur. Mahkeme üyeleri, hukuk adamları da değildi. Hukuk tahsili ve ihtisası yapmamışlar. Mahkeme reisinden üyelerine katil, canı ve cahil kimselerdir. Ankara İstiklal Mahkemesi’nin reisi Kel Ali, Halit Paşa’yı meclis koridorunda vuran katildir. Tuhaftır ki o cinayet esnasında destekçi olarak yanında Kılıç Ali de vardır. Bu adam, Ankara İstiklal Mahkemesi’nde Kel Ali’nin muavinliğini yapmıştır.

“İskilipli Atıf Hoca, Türk engizisyon sürecinin adalet kisvesi altında işlediği çarpıcı örneklerinden biridir.”

Prof. Dr. Cevdet Küçük (*Tarihçi*):

“İstiklal Mahkemeleri, Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında faaliyet gösteren özel mahkemelerdir. Şapka inkılabı ülke çapında gerginlik doğurdu. Hükümet, tepkileri İstiklal Mahkemelerini kullanarak bastırmaya karar verdi. Şapka giymeye herkese mecbur eden Şapka İktisası Hakkında Kanun 25 Kasım 1925’te kabul edildi. İsmet Paşa, aynı gün İstiklal Mahkemesi’ne meclisin tasdiki olmadan idam cezalarını infaz etme yetkisini tanıyan kararı da meclise kabul ettirdi.”

Prof. Dr. Ergün Aybars (*Tarihçi*):

“İstiklal Mahkemeleri, TBMM adına çalışacaklardır. Kararları kesin ve temyizi yoktur. Kararlarının uygulanmasında asker-sivil bütün görevliler sorumludur. Mahkemeler, verdikleri kararlardan dolayı sorumlu değildir. Vicdani kanaatlerine göre karar verme yetkisine sahip olup, bunların delil aramasına gerek yoktu... (Bunların) birer ihtilal mahkemesi oldukları ve bu amaçla çalıştıkları

göz önünden uzak tutulmamalıdır. Bu bakımdan hukuk ilkelerine göre değil, devrim ilkelerine yönelik çalışmışlardır.” (İstiklal Mahkemeleri, sh.14)

İdam ya da şahadet:

3 Şubat Çarşamba gününü 4 Şubat Perşembe gününe bağlayan gece Atıf Hoca için çok önemliydi. Ulucanlar Hapishanesi’nin tek kişilik hücre-si, onun son kez konakladığı bir misafirhaneydi. Ortalık, ölüm sessizliğine bürünmüştü. Dışarıdan nöbetçilerin düdük sesleri ile gardiyanların ayak seslerinden başka bir ses duyulmuyordu. O gece hapishanede sadece iki tane idamlık vardı.

Atıf Hoca, koğuştaki gaz lambasının kapı aralığından süzülen ışıyla kıblesini tayine çalışmış, iki düz üstünde Allah’a yalvarıyordu. Ezberinden Kur’an okuyor, namaz kılıyor, tespih çekiyordu. Bu karanlığın sonu belliydi. O da bunu fevkalade biliyordu.

4 Şubat 1926 Perşembe günü şafak sökerken kapının önünde gardiyan belirdi. Künyesini okunuyordu:

“Mehmet Ali oğlu İskilipli Mehmet Atıf”

Başını secdeden kaldırıp kapıya doğru yöneldi. Yandaki hücreden çıkan Babaeski müftüsü Ali Rıza Efendi ile birlikte darağacının bulunduğu meydana doğru yürüdüler. Metanetini hiç kaybetmemiş olan Atıf Hoca ve arkadaşı, kolları kelepçeli olarak soğuk havada yol alıyorlardı. Her ikisinin de bir tarafında asker, diğer tarafında imam bulunuyordu.

Şubatın çat ayazında Atıf hoca sordu:

-Saat kaç?

-Beşi çeyrek geçiyor.

-Sabah namazını kılmama izin verir misiniz?

İdamı izlemeye gelen savcı. Adli tabip, hakim Kılıç Ali, jandarma bölük komutanının da imalı bakışları altında tekbir alıp darağacına yakın bir yerde namaza durdu. Bu, onun fani alemdeki son namazıydı. Selam verip kısa bir duada bulunduktan sonra vakur adımlarla idam sehpasına doğru ilerledi.

Başındaki sarığı çıkartıldı. İdam fermanının yazılı olduğu belge boynuna takıldı. Dudakları, sürekli kımıldıyordu. Boynuna ilmek geçirilirken usulen son isteği soruldu. Bir şey söylemedi. Sadece kelime-i şahadet getiriyordu. Görevli zat, ayağının altındaki iskemleye tekme vurdu.

Atıf Hoca, kelime-i şahadet getirerek, hiç debelenmeden çırpınmadan Yaratan'ına kavuştu.

İskilipli Şair *Mustafa Çıkrıkçı*, bu olayı 65 yıl sonra “*Darağacı*” adlı şiirinde şöyle dile getiriyordu:

“Dokuz yüz yirmi beşin sonbaharı/ Güneş küskün, hava ayaz mı ayaz./ Fırtınayla devrilen çınarları / Sanmayın hiç kimseler hatırlamaz.”

“Çile dolu bir yıl geçti hapiste / Yasaklar konsa da kitaba, mektebe / Zalimleri anlatacak millete /Gelen her dört Şubat ve Perşembe.”

Eski Meclisin önünde kurulan iki idam sehpasında iki Allah dostu, iki alim, iki mert insan, o gün akşama kadar gelip geçenlerin dehşet dolu bakışları arasında öylece asılı kaldılar. Sözde ibret-i alem için...

Bütün yargılananlara “Asılacak başka adam yok mu gözüyle baktığı” söylenilen Gaziantep milletvekili ve İstiklal mahkemesi hakimi Kılıç Ali, idama mahkum ettiklerinin bizzat infazında bulunmuş. İskilipli Atıf'ın idamında da boynuna ilmek geçirilirken sarığını alıp başına bir şapka geçirdiği ve “Giy domuz!” diyerek hakaret ettiği anlatılır. (Bak: M. Sılay, age, sh: 213, 214, 290, 335, 237)

O günün sabahı:

O günün sabahında Atıf Hoca ile birlikte yargılanıp da berat eden Tahirü'l-Mevlevi, İskilipli Atıf Hoca'yı idam sehpasında görenlerdendi. Manzarayı şöyle tasvir ediyor:

“...Eski Meclis binasına doğru birkaç adım attım. Birden bire gözüme ilişen bir manzara beni olduğum yere mıhladı. Evet eski meclis önündeki meydanın ortasına iki tane sehpa dikilmiş, onların arasına da beyazlar giydirilmiş iki vücut çekilmişti. Yüzleri diğer tarafa müteveccih olan bu cesetlerden birinin Atıf Efendi olduğu, boyunun uzunluğu ve hâlâ görünen metin

vaziyetinden anlaşılıyor, o yüce duruşuyla merhum, hayattaki halinden yüksek görünüyordu.

Hemen geri döndüm. Karaoğlan çarşısına doğru yürüdüm. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 4 Şubat 1926 tarih ve 1649 numaralı nüshasını alıp göz gezdirdim. İstiklal Mahkemesi'nin bir gün önceki kararı, ilk sayfasında şöyle bildiriliyordu:

“İstiklal Mahkemesi, o gün çok kalabalık samiinin (dinleyicilerin) yürekten kopan alkışları arasında mürteciler hakkındaki kararını tefhim etti (açıkladı). İskilipli atıf Hoca ve eski müftü Ali Rıza idam edildi...” (Bak: T. Mevlevi, age. Sh. 355)

Kara haber tüm Türkiye’de ve hatta tüm İslam aleminde yankılandı. Duyan Müslümanlar, ruhuna Fatihalar okuyup rahmet dilediler. İnananlar nazarında o, samimi bir Müslüman olarak yaşadı ve öylece şahadet şerbetini içti. Bazılarına göre de idam edilerek cezasını çekti.

Takdir, Yüce Allah’ındır.

Onun şehit oluşuna imrenen ders arkadaşı Şeyh Ali Haydar Efendi, onunla birlikte altı ay Ankara’da hapis yattıklarını anlattıktan sonra: *“O azimetle amel etti. Biz ruhsatla amel ettik. Atıf Efendi kardeşimiz kazandı, biz kaybettik”* diyerek elini dizine vurmuş. (M. Silay. age. Sh. 291 ve Altınoluk Dergisi, yıl: 1988, sayı: 26)

Özellikle İskilipli Atıf Hoca’nın, suç henüz tarif edilmeden ve oluşmadan önce yazdığı bir risale sebebiyle asılması, o günden beri kamu vicdanını yaralayan bir hüküm olarak hatırlanmaktadır. (Bak: Ahmet Turan Alkan, İstiklal mahkemeleri ve Sivas’ta Şapka İnkılabı duruşmaları, sh: 74-75)

Evde tevekkül ve sabır:

Ankara İstiklal Mahkemesi’nce idama mahkum edilen Atıf Hoca ve Babaeski müftüsü Ali Rıza Efendi, derhal idam edildi. Zira İstiklal Mahkemesi kararlarına itiraz etmek, temyiz davası açmak mümkün değildi. Normal hukukta söz konusu idam olunca meclisin onayından geçmesi gerekirdi. Ama İstiklal Mahkemesi, meclis adına hüküm verdiği için buna da ihtiyaç yoktu.

Atıf Hoca ve arkadaşları, bunu biliyorlardı. Eşi ve kızı da biliyordu bu durumu. Ancak idam kararının verildiğinden ve infaz edildiğinden henüz haberdar değillerdi. Gazetelere de bakamamışlardı.

Atıf Hoca'nın idamını duyanlar, hep üzgün ve sessizdiler. Bir yandan gözyaşı döküyorlar, bir yandan da bu kararı verenleri lanetliyorlardı. Atıf Hoca'nın kadim dostu kitapçı Şakir Efendi, bu kara haberi aile efradına nasıl duyuracağım diye kara kara düşünüyordu. Sonra cesaretini toplayıp Laleli'deki evinin kapısını çaldı. Kapıyı açtığında karşısında Şakir Efendi'yi gören eşi Zahide Hanım, Şakir Efendi'nin yakasına yapışarak:

-Söyle... Kara haber mi getirdin, diye haykırıyordu.

Şakir Efendi:

-Gazetelerde bir şeyler okudum ama pek anlayamadım. Hapishaneye bir telgraf çekelim de durumu öğrenelim, diyordu.

Aslında Şakir Efendi, gazetelerden kesin bilgiyi almıştı. Ama onları bir süre teselli edebilmek ve alıştırma alıştırma söyleyebilmek için böyle yapıyordu.

Şakir Efendi, avluda bir taşın üstüne oturdu. Zahide Hanım da biraz kendisine geldi. Başladı o gece görmüş olduğu rüyayı anlatmaya:

-Bahçemizdeki şu çam ağacını, Hoca, kızı Melahat'la birlikte dikmişlerdi. Bu gece rüyamda Atıf hoca, şu ağacın dibinde abdest alıyordu. Kızı Melahat de ibrikle ona su döküyordu. Hoca abdestini bitirdikten sonra doğruldu ve bize son mesajını verdi: "Ben artık gidiyorum. Sakın ağlamayın. Ardımdan bana yedi Yasin okuyun." Şakir Efendi, sen söylemesen de ben biliyorum. Allah'a yemin ederim ki Hoca'yı astılar.

Rüyasını anlattı ama birden fenalaştı. Kızı da ondan beterdi. Şakir Efendi, onların kendilerine gelmelerini bekledi. Sonra gazete almak ve telgraf çekmek bahanesiyle kendisini dışarı attı. Biraz dolaşp gerginliğini attıktan sonara cevaplı bir telgraf çekti. Onları teselli etmek için yine eve döndü. İkiisi birden sordular:

-Hani gazeteler?

-Postadan henüz çıkmamış. Akşama doğru ancak gelir, dedi.

Eşi ve kızı, bu cevaba pek inanmadılar. Bir şeyler sakladığından şüphelenmişlerdi. Zaten Şakir Efendi'nin de amacı, onları ağır ağır kara habere hazırlamaktı. Akşama kadar Atıf Hoca'nın evinden ayrılmadı.

Sonunda postacı kapıyı çaldı.

-Telgraf, dedi.

Beklenen cevap gelmişti. Şakir Efendi, telgrafi saklamak istedi ama Zahide Hanım buna fırsat vermedi.

Telgrafta hapislane müdürü: “Hoca Atıf vefat etmiştir” diyordu.

Sanki eceliyle ölmüş gibi kolayca söyleyivermişti. Atıf Hoca’yı şafak sökerken hiçbir suçu olmadığı halde astık, diyememişti. Diyemezdi zaten. Zira o da İstiklal Mahkemesi’nin emrinde bir infaz memuru idi.

İdam veya infaz... Sonuç Sehadet...

Talebeleri, arkadaşları, dostları mahzundu. Onu konuşuyorlar, onu anlatıyorlar, anılarını dile getiriyorlardı. Ama kimse açıkça bir şey söyleyemiyor, mesela gazete ilanıyla kınayamıyor, hatta başsağlığı bile dileyemiyor.

Atıf Hoca ve bu elim mahkeme kararı, pek çoğunun rüyasına giriyordu. Meşhur Şeyh Ali Haydar Efendi anlatmıştı: “Bir gece rüyamda Atıf Hoca’yı görmüştüm. Bir çocuk annesi tarafından nasıl okşanırsa Resulullah (s.a.v.)’de Atıf Efendiyi kucağına almış öyle okşuyordu.”

Allah, ruhunu şad etsin.

Gazi Mustafa Kemal İdama Ne Dedi?

Atıf Hoca’nın idamından o zamanın bazı basın organları çok memnun olmuşlardı. Haberi veriş biçimleri bile bunu yansıtıyordu. Bu çerçevede bazı resmi zevat da memnun olmuş olabilir. Ama buna herkes sevinmiş değildi. Uzun bir süre Gazi Mustafa Kemal’in bu konudaki görüşüne dair bir bilgi yoktu. Herkes, kendi zannına göre yorum yapmaktaydı. Ancak Türkiye’nin meşhur hukukçusu Ord. Prof. Ebül’ula Mardin’in bir görgü tanığından dinlediği şu olay, konuyu yeterince açıklığa kavuşturacaktır:

“Eski Ankara valisi Nevzat Tandoğan merhumun maiyetinde bulunan emekli polis komiseri Bay Kamil Başkal’dan dinlediğime göre, Atatürk merhum, bir gece sofradakiler arasında bulunan İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Çetinkaya’ya, vakit hayli ilerleyip sabaha karşı 3 sularında olunca, birden

İskilipli Muhammed Atıf Efendi'nin idamından dolayı duyduğu derin acı ve üzüntülerini kendine vergi bir yolla bildirmiş, adı geçenin cevaba kalkışması üzerine, İstiklal Mahkemesi üyelerinden Kılıç Ali, adaşını sofradan uzaklaştırmıştır.” (Ebülula Mardin, Huzur Dersleri, II-III /975-976)

Belge niteliğindeki bu hatırayı İskilipli ilim adamı merhum **Mücteba Uğur**, şöyle değerlendiriyor:

“Olay gösteriyor ki Gazi Mustafa Kemal, Atıf Efendi'nin idamına son derece üzülmüştür. Belki de onun suçsuz olduğuna inanıyordu. Bu yüzden üzüntüsü daha fazla oldu. Düşünüyoruz da keşke Ali Çetinkaya Kılıç Ali tarafından götürülmeseydi, belki vereceği cevaptan idamın üzerini örten sır perdesini biraz olsun aralayacak bilgiler edinirdik. Ayrıca Gazi'ye ne cevap vereceğini de öğrenmiş olurduk.”

Merhum Mücteba Uğur, yorumuna devam ediyor:

“(Atıf Hoca) vatan haini midir? Asla. Kuva-yı Milliye'ye karşı mı çıkmıştır? Bunu söyleyene gülerler. İnkılaplara, özellikle şapka inkılabına karşı mı gelmiştir? Bu da asla ispat edilememiştir. O halde belki de Gazi'ye rağmen asılışını din adamlarına karşı tutumun sonucu saymak, herhalde hata olmayacaktır. Atıf Efendi ile birlikte mahkeme edilen Tahirü'l- Mevlevi'nin anlattıkları, hukuk dehamız Ebülula Mardin'in kısa yorumları da bu kanıyı desteklemektedir.” (Mücteba Uğur: İskilipli Muhammed Atıf Efendi'nin Şahadeti, İskilip'in Sesi Gazetesi, Yıl: 1993 Şubat, Sayı: 112)

Atıf Hoca'nın idam kararında imzası bulunan üç Ali'den biri olan Kılıç Ali'nin İstiklal Mahkemesi'ni de içine alan ve çok partili dönemde yayınlanan geniş bir hatırat kitabı vardır. Ancak Kılıç Ali, o eserinde Atıf Hoca ve arkadaşlarının duruşmalarına hiç değinmemiştir. Yedi yüz sayfayı aşkın anıları içinde Atıf Hoca'nın adı, hiç geçmemiştir. Kılıç Ali acaba bu idam kararını unuttuğundan mı yoksa bu karardan utandığından mı zikretmemiştir, bilemiyoruz. Onun yazacağı iki satırlık bir açıklama, belki bütün tartışmaların önüne geçebilirdi.

Atıf Hoca'nın cesedi?

Tarihen sabittir ki Atıf hoca, 4 Şubat 1926 Perşembe günü şafak sökerken idam edildi. İbret olsun diye eski Meclis binasının önünde bir gün bekletildi. Akşamüstü cenaze, at arabasıyla Ulucanlar Cezaevi'ne götürüldü.

Cenazesi ailesine teslim edilmedi. Acaba cenaze namazı kılındı mı? Hangi mezarlığa defnedildi? Sonra?... Sonra ne oldu?...

Gerisini 20. dönem Hatay Milletvekili Dr. Mehmet Sılay'dan dinleyelim:

“Aksiyon Dergisi’ne de konu olan hikayeye göre Atıf hocanın cenazesi ne yıkandı ne de namazı kılındı. (Ertesi gün) Mamak Mezarlığı’nın kimsesizler bölümüne, kimsenin bilmediği bir yere defnedildi. Bu mezarlık, 1954 yılında Gülveren ile Çinçin arasındaki Asri Mezarlığa taşındı. Atıf Hoca’nın mezarına kimse sahip çıkamadığından olduğu yerde kaldı. Mezarlık Şafaktepe Parkı’na dönüşürken Hoca’nın mezarı da taşınmayan diğer mezarlar birlikte kayboldu.”

Bu bilgilerden hareketle Dr. Mehmet Sılay, mezarın yerini bilen birinin olabileceği düşüncesiyle yola çıktı. İstiklal Mahkemesi’nde zabıt katipliği yapan bir kişinin burayı bildiğini ve oğluyla birlikte gelip sık sık dua ettiklerini öğrenir. Babasının vefatından sonra da burada sık sık Yasin ve Fatıha okuyan genci bulur. İsmi gizli tuttuğu bu kişi, araştırmaların iyi niyetli olduğundan emin olduktan sonra mezarın yerini gösterir.

Dr. Mehmet Sılay, 2000 yılında yağmurlu bir günde Şafaktepe Parkındaki mezarı gizlice açtırır. Kendilerini büyük bir tehlikeye atarak kemikleri bulup çıkarmayı başarırlar. El ve ayak parmaklarına ait kemiklerin dışında iskeletin tamamını çıkartırlar.

Sılay, bu kemiklerden bir numuneyi, altı ay kadar arabasının bagajında taşır. Amacı, kemiklerin Atıf Hoca’ya ait olup olmadığını tetkik etmektir. Onun için Atıf Hoca’nın İskilip’in Toyhane Köyü’nde yaşayan yeğenleri Mehmet, Satı, Hamza ve Süleyman İmal’dan saç, kan ve tırnak örnekleri alır. Ardından topağın altından çıkan kemikler ile Atıf Hoca’nın yeğenlerinden aldığı örneklerin karşılaştırılması için Adli Tıp Kurumu’na müracaat eder. Bu-

radaki üç doktorun DNA testlerinde ulaştıkları sonuç, bulunan cesedin yüzde yüz Atıf Hoca'ya ait olduğunu göstermiştir. (Bak: Sılay, age, sh. 317-318)

Dr. Mehmet Sılay, bütün bu işlemleri tıp doktoru olmasının avantajıyla ve şahsi dostluklarıyla yaptırabilmiştir. Bu tetkiklerden sonra arabasının bagajında siyah torbalar içinde yıllardır beklettiği kemikleri Dr. Sılay İskilip'e getirir.

Bundan sonrasını İskilipli Atıf Hoca'nın torunu Ahmet Faruk İmal'dan öğreniyoruz:

“22 Nisan 2008 tarihinde bir ikindi vakti Mehmet Sılay, dönemin belediye başkanı Orhan Öztürk ve şahsım, gıyabi bir cenaze namazı kılıp Kur'an-ı Kerim okuyarak defni gerçekleştirdik. Geride bıraktığı eşinin ve kızının yerini bile bilmedikleri, gidip Fatiha okuyamadıkları Atıf Hoca, artık ata yurduna gelmiştir. Başında bir mezar taşı da bulunmaktadır.” (Bak: A. Hamdi Ertekin, İskilipli Atıf Hoca Anıt Mezar ve Külliyesi, sh.34)

Bu noktada İskilipli Mehmet Atıf Hoca'nın cesedinin Şafaktepe Parkı'ndan çıkarılarak DNA testlerinin yapılmasından İskilip'e nakline ve Gülbaba Mezarlığına defnine kadar geçen bütün aşamaları gerçekleştiren Dr. Mehmet Sılay'ın gayretlerini takdir ediyor, bu başarısından dolayı da kendisini tebrik ediyorum.

Artık sıra Atıf Hoca için bir anıt mezar yapmaya gelmiştir. 2010 yılında Mimar Mehmet İşçi tarafından projelendirilen “İskilipli Atıf Hoca Anıt Mezarı”nın inşasını dönemin belediye başkanı Numan Sezer, 2011 yılında bin bir zorluğa rağmen gerçekleştirmiştir.

Atıf Hoca için orijinal projeyle gerçekleştirilmiş olan bu anıt mezar, İskilip ilçe merkezinde Gülbaba Mezarlığı'nın kenarındadır. Eşi ve kızının mezarları ise Toyhane Köyü Mezarlığı'ndadır.

“İskilipli Atıf Hoca Anıt Mezarı ve Külliyesi”, 2012 yılı başından beri halkın ziyaretine açılmıştır. Ancak burada resmi bir açılış merasimi yapılmamıştır. Kenti gezmeye gelen resmi pek çok zevat, burayı ziyaret etmektedir. Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Bülent Arınç da Nisan 2012'de Atıf Hoca'nın kabrini ziyaret etmiştir. Artık burası, İskilip'e gelen hemen herkesin uğrayıp ziyaret ettiği ve Fatiha okuduğu bir mekan haline gelmiştir.

Günümüzde İskilip’e gidip Gülbaba Mezarlığı’nı ziyaret eden herkes, o acı günleri yüreğinde hissediyor. İdam edilerek unutturulmak istenen ve milletin gözünden düşürülmeye çalışılan Mehmet Atıf Hoca, bütün haşmetiyle bu Müslüman halkın gönlünde anıtlıyor. Onu kabrinin başında ziyaret edenlerden İskilipli Şair *Hasan Şen* de duygularını şu dörtlülle dile getiriyor:

*Alim mürekkebi ve şehit kanı
Tüm şehitler gönlümüzde yaşıyor.
İssiz yerde feda etse de canı
Fikirleri gönlümüzde yaşıyor.*

*Hocam şehitliğin sırrını aştı
O zaman İhvan’ım kendinden geçti
Cümle kelekler sonsuza uçtu
Atıf Hoca Gönlümüzde yaşıyor.*

İhvanî Hasan Şen, 1995 yılında Toyhane Köyü’nde Atıf Hoca’yı Anma Programında bu şiiri okuduğu için yargılanmış ve berat etmişti. Bizler de bu duygularla İskilipli Mehmet Atıf Hoca’ya Yüce Allah’tan rahmet diliyoruz.

Atıf Hoca hakkında ne dediler?

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi:

“İki mürteci asıldı. Mürteci hocalar, bu sabah asıldılar. İrtica kitapları müellifi İskilipli Atıf Hoca ve Babaeski müftüsü Ali Rıza Efendi hakkındaki idam kararı bu sabah infaz edilmiştir.”

Hasan Hüseyin Ceylan:

“İskilipli Atıf Hoca’nın idamı, gerek Cumhuriyet dönemi din-devlet ilişkilerindeki haksızlıkları veya tek taraflı hak yiyişleri ve gerekse İstiklal Mahkemeleri’nin sınır tanımaz zulümlerini göstermede ibretli bir olay ol-

muştur. İskilipli Atıf Hoca, bu milletin gerçekten aziz şehitlerinden biridir. İstiklal Mahkemesi'nde yeryüzündeki bütün hukuk sistemlerinin reddedeceği bir mantıkla zulmen idam edilmiştir.”

Prof. Dr. Mücteba Uğur:

“Mehmet Atıf Efendi, yalnız yurt içinde değil, yurt dışında da haklı bir şöhrete sahipti. Israrlı teklif ve davetlere, vatanından ayrılmayacağını söyleyip red cevabı vererek vatanseverliğini göstermiş bir alimdir. Ona göre memlekette ilerleme kaydeden, batı medeniyetinin rezillikleri ve zararlı kısmıdır. O, kurtuluşu batılılaşmada değil, batının ilim ve tekniğini alarak sahip çıkacağımız manevi değerlerle işleyip çalışmada görenlerdendi.

“Unutmayalım ki o, kelimenin tam anlamıyla bir İslam şehididir. İskilipli'nin de yüz akıdır, gururudur. Ve altını çizerek haykırılım, asla ve asla vatan haini değildir.”

Necip Fazıl Kısakürek

Son Devrin Din Mazlumları arasında İskilipli M. Atıf Hoca'yı da zikreden Üstad, şöyle diyor:

“Fert çerçevesinde, hem zulüm, hem de hak kanununa göre suçsuz ilk din mazlumluğunu, inkılap tarihine göz atar atmaz, İskilipli Atıf Hoca'da görüyoruz. Bu muazzam şehit, hiçbir alakası bulunmayan şapka tepkisinin ruhu kabul edilmek gibi bir anlayışa kurban gitmiştir. Atıf Hoca, yalnız ezberleme bir ilimle değil, o ilmin tefekkür hassası ve en ince hikmetleriyle de doluydu. Yani gerçek ve derin mü'min...”

Sinan Omur:

“Ömrü din uğruna çalışmakta geçen Atıf Hoca'nın zulüm ve istibdadın kurbanı olarak cellatlar elinde, son nefesini verinceye kadar bir zerresini bile kaybetmediği azim ve imanı, durmadan çalışmış oluşu da ne ayarda bir alim ve faziletli bir insan olduğunu bir kere daha ispat eder. Gerçekte de Atıf Hoca, zindanlarda ve sürgünlerde sürünürken bile çalışmaktan uzak durmamıştır.

“İstiklal Mahkemesi denen bu engizisyon mahkemesinin suikastına uğramayıp da yaşamış olsaydı, din kütüphanemizi daha çok kıymetli eserlerle bezerti.”

Sadık Albayrak:

“25 Kasım 1925’te çıkan ‘Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun’a muhalefetten Giresun’da muhakeme edilmişse de serbest bırakılmıştır. Fakat akabinde Ankara İstiklal Mahkemesi’ne havale edilmiştir. Rejim kurban istediğinden Atıf Efendi, zorla suçlu çıkarılmış ve 3 Şubat 1926’da yapılan muhakemede idama mahkum edilmiştir. Allah’tan gani gani rahmet diliyoruz.”

“İskilipli Atıf Hoca, İslam kardeşliği etrafında birlikten yanadır. Bu da çoğunluğun isteğidir. Dolayısıyla İskilipli iade-i mahkemeye aklanırsa, halk da aklanmış olacaktır. Bu görevi yapmak, yeni neslin boynuna borçtur.”

Bülent Gökğöz-Bahadır Kurbanoglu:

“İskilipli Atıf Hoca gibiler, hem batı kültürünün yozlaştırıcı araçlarına değindikleri ve Müslümanları bundan uzak tutmaya çalıştıkları izah ve uyarılar yüzünden, hem de islami kimlik temsil noktasında sahip oldukları misyon ve ‘Batıcı Ulus Kimlik’in inşası önünde engel oluşturdukları gerekçesiyle ortadan kaldırılmışlardır. Tarihi olarak unutturulmuşlukları da Müslüman halkın ve yeni nesillerin onların ilmi birikimlerinden ve tecrübelerinden mahrum kalmalarına sebebiyet vermiştir.”

Ahmet Hamdi Ertekin:

“Atıf Hocamız, İsmail Aleyhisselam gibi Allah yolunda kurban olacağını bilerek tam bir teslimiyet halinde, metanetle darağacında yüce dostuna kavuşmuştur.”

Ord. Prof. Ebül’ula Mardin:

“İskilipli Muhammed Atıf Efendi, doğru sözlülüğü, hakseverliği yüzünden, birçok saldırılara, bu arada sürgünlere de uğramıştır. 31 Mart olayında sebepsiz ve haksız yere bir hafta tevkif edilmiş, Mahmut Şevket Paşa olayında da bir buçuk yıl sürgün edilmiştir. Her iki olaydan sonra da: ‘Af edersiniz, bir hata oldu.’, ‘Kusura bakmayınız, bir yanlışlığa kurban oldunuz.’ denerek kendisinden özür dilenmiştir.

“Hizmet ve başarılarıyla pek kısa zamanda ünü, memleket sınırlarını aşarak bütün İslam alemine yayılmış, hatta batıda da tanınmıştır.

“Mahkeme heyeti, 44 sanık hakkında bir saatlik gizli görüşmeden sonra, savcının bütün çabasına rağmen ancak üç sene küreğe konulmasını isteye-bildiği Muhammed Atıf Efendi’yi idama mahkum etmiştir.”

Prof. Dr. Hayrettin Karaman:

“Doğup büyüdüğüm Çorum vilayetinin İskilip kazasına bağlı Topthane Köyü’nde 1292/ 1876 yılında dünyaya gelen, tahsilini İskilip, Çankırı ve İstanbul’da tamamlayan, zamanında ilmin en yüksek mertebesine çıkan, çok önemli vazifeleri ehliyetle yüklenerek alın akıyla ifa eden, dürüstlük fedakarlık, vakar, iffet ve dini gayretin unutulmaz örneklerini veren Atıf Efendi, ilk gençliğimden itibaren dinlediğim menkıbeleri, okuduğum makale ve risaleleriyle dikkatimi çekmiş, kahramanlarımdan biri olmuştur.

“Şehit edilmesine sebep sayılan “Frenk Mukallitliği ve Şapka Meselesi” isimli risalesini İmam Hatip yıllarımda, Çorum’un Cemilbey nahiyesinde bir evin çatı arasında bulduğum zaman çok sevinmiştim. Kitap yağmur damlalarından biraz bozulmuş olmasına rağmen okunur durumda idi. Evin sahibi hoca efendiye “Bu kitabın çatı arasında işi ne? Niçin diğer kitaplarınızın arasında değil?” sorusunu yönettiğimde (1950’li yıllardı) Müslümanların ve özellikle hocaların hala korku içine olduklarını, verilen cevaptan anlamıştım. “Bu yüzden müellifini astılar, kimin evinde ve elinde buldularsa eziyet ettiler. Biz de yakmaya ve gömmeye kıyamadık, çatı arasına sakladık.” diyordu. Risaleyi hemen okudum. Eser, yazarının hem ilmine, hem de bir kültür mücahidi olduğuna açık bir delil mahiyetindeydi. Atıf Efendi’ye sevgim e takdirim biraz daha arttı.

“Cümle mazlumlar ve şehitlerin ve bu meyanda Atıf Efendi’nin ruhları, Allah nezdinde en büyük lütuflara mazhar olmakta, hayal edilemez nimetler içinde yüzmektedirler.”

Ahmet Faruk İmal:

“İskilipli Atıf Hoca, inancından dolayı zulme uğramış, inandığı değerleri sonuna kadar savunmanın bedelini darağacında canını vererek ödemiş bir İslam alimidir. Müslüman Türk Milleti, bu ve bunun gibi zulümleri içine sindiremediğini, affedemediğini, onun ismini gönüllere kazıyarak, yıllardır anısına hürmet ederek göstermiştir.”

Ahmet Nedim:

“İskilipli Atıf Hoca, boştan boşa çektiği 58 günlük zindan hayatı sonrasında beratından emin bir halde, müdafaa bile yapmadı. Karar 3 Şubat’ta

açıklandı. İdam edilmesi uygun bulunmuştu!... Mehmet Atıf Hoca, ‘Türkiye Cumhuriyeti’nin şapka inkılabına kitap yazarak muhalefet’ suçundan 3/4 Şubat 1926 gecesi Ankara’da Büyük Millet Meclisi önünde asılarak idam edildi. Yazdığı kitap; Şapka Kanunu’ndan iki yıl önce yayınlanmıştı. Üstelik de aynı Cumhuriyet’in Maarif Vekaleti’nin izin ve ruhsatıyla...

“Şehit edildiğinde tam elli yaşındaydı cenazesi ailesine teslim edilmedi ve Cebeci civarındaki kimsesizler mezarlığına gömüldü.”

Prof. Yaşar Nuri Öztürk:

“İskilipli Atıf Hoca’nın mahkeme kayıtlarında geçen idam nedeni şapka değildir. Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtlarında göreceksiniz ki şapka risalesinin adı birkaç kere geçiyor. Ancak mahkeme, İstiklal Savaşı’na ihanet etmek üzerine oturmuştur. Bu da Damat Ferit ve İngilizlerle işbirliğinin vücut verdiği sonuçlarla ilgilidir. İdam kararının neresinde şapka var? Dinci yalancılık, bunu böyle yayıyor. Bu çok insafsız, vicdansız ve hayasız bir yalandır.”

Tahirü’l-Mevlevi:

“Onu alim ve fazıl bir hoca olarak tanırım. Memleketine bağlı bir çok münevver yetiştirmiştir.

“Fatih dersiamlarından İskilipli Mehmet Atıf Efendi, 1920’de İbdida-yı Dahil Medresesi müdürlüğüne getirilmiştir ki ben de orada müderris idim. Daha önce tanıımıyordum. Cemiyet-i Müderrisin’e üye olmamı teklif etti ve ben de kabul ettim. Sonra adı Teali-i İslam Cemiyeti’ne çevrildi. Cuma günü öğleden sonra Atıf Efendi’nin odasında toplanıp konuşuyorduk. İlk işimiz, ahlaki ve ilmi hizmetlerde bulunmak arzusu idi. Bunun için gazetelere bir makale gönderilmesi ve maarifin henüz mektep açmadığı köylerde imamların okutabileceği tarzda basit kitaplar yazılması kararlaştırılmıştı.

“Mahkemede Frenk Mukallitliği ve Şapka risalesi adlı eseri Atıf Hoca, Süleyman Nazif ve Ubeydullah Efendilerle mücadele-i kalemiyyede bulunmak için bastırıldığını söyledi...

“Eski Meclis önünde iki sehpa dikilmiş, üzerine iki vücut çekilmişti. Yüzleri diğer tarafa müteveccih bu iki cesetten birinin Atıf Hoca olduğu, boyunun uzunluğundan ve hala görünen metin vaziyetinden anlaşıyordu. O yüce duruşuyla merhum, hayattaki halinden yüksek görünüyordu. Gayriihtil-

yarı gözlerimden yaş akarken dudaklarımdan şu mealdeki beyitler döküldü: *Sen hayatında da ölümünde de yücesin./ Sen gerçekten tam bir mucizesin.*”

Hasan Tahmilci:

“Mahkemeler bitmiş, kararlar verilmiş ve her şey belli olmuştur. Sırası gelenlerin bazıları, heyecan ve korkudan kapıyı şaşıyorlar, bacakları titriyor ve yürümekte zorluk çekiyorlar. Sıra Hoca’ya geldiğinde gardiyanın narasını hepimiz ürperterek işitiyoruz. ‘İskilipli Mehmet Atıf Koldan!’ Atıf Hoca gayet sakin, mütevekkil, vakar içindeydi. Ağır adımlarla, dualar mırıldanarak kapıya doğru yürüyordu.”

Şevket Süreyya Aydemir:

“Hükümlüler arasında sarıklı bir müderris göze çarpıyordu. Müderrisin başında sarık vardı. Cübbesi ve kıyafeti temizdi. Suçu, o sıralarda çıkarılan Şapka Kanunu’na muhalefet etmektir. Fakat bu suç bir takım yersiz ithamlarla karışınca mahkemeden en ağır hükmü yemişti. Artık son saatlerini yaşıyordu. Hoca’nın yüzü sakindi. Metanetini muhafaza ediyordu. Yalnız dudakları kırmıyordu ve galiba dua okuyordu.”

Nizamettin Saraç:

“Hoca tertemiz sakalı ve nurani yüzüyle sanki hiçbir şey olmamış gibi sehpa sallanıyordu. Düşündüm; o Allah yolunda katledilmişti. Kur’an’a göre o ölmemişti, yaşıyordu da biz onun yeni hayat tarzını anlayamıyorduk. Önce ilim adamının temiz ve muazzez ruhu için Fatiha okudum. Yüreğim burkuldu. Dayanamadım, onu idam edenlere, ettirenlere, sebep olanlara beddua ettim. Heyecandan ve soğuktan titriyordum.”

Prof. İsmail Yakıt:

“Asıl mesele, Teali-i İslam Cemiyeti başkanlığıydı. Anadolu’ya Yunan uçaklarıyla attığı ve İkdâm Gazetesinde yayınlamış olduğu beyanname. Bunlarda şapkayla ilgili bir şey yok... Kurtuluş Savaşı’nı baltalamakla ilgili bir şey var bunlarda. Onun idamı, Kuvay-ı Milliye’ye karşı yaptığı çalışmalarla alakalı.”

Operatör Dr. Mehmet SILAY:

“Atıf Hoca, şapka kanunundan iki yıl önce 12 Temmuz 1924’te yazdığı risale yüzünden 9Aralık 1925’te bir baskın aramasıyla Laleli’deki evinden

tevkif müzekkeresi olmaksızın alınır. Aksaray karakoluna götürülür ve tutuklanır.

“Hakim koltuğunda oturanlar, hukuk tahsili bile yapmamış asker kökenli milletvekilleridir. Bu cellatların işleri çok aceledir. İskilipli Atıf, dört gün içine sıkıştırılan dört duruşmadan sonra 4 Şubat 1926’da eski meclisin önünde asılarak idam edilir.

“Allah, şehitlere cennet ve çevresindekilere şefaathaklı lutfeder. Biz Allah yolunda, fikri ve imanı uğrunda şehit olan İskilipli Muhammed Atıf’ın Allah katında kıymet ve itibarının çok yüce olduğuna inanıyoruz.

“Akşam karanlığında sehpasından indirilen cesedi, Ulucanlar Cezaevi’ne zimmetli arabayla Mamak semtinde ‘Kimsesizler Mezarlığı’na götürüldü. Orada yıkanmadan ve cenaze namazı kılınmadan dört kişi tarafından Şubat erken bastıran akşam alacasında defnediliyor...

“2007 yılı kışında yasal engelleri by-pass ederek kabrini bulduk ve açtık. Çıkan kemiklerle akrabalarının kan, tırnak ve saç örneklerini karşılaştırarak DNA testini yaptırdık. Artık akrabalık kesinleşti...

“Sıra İskilip ilçe merkezindeki Gülbaba Mezarlığı’na yapılması planlanan anıt mezara gelmişti...

“Çevresinde her gün Fatihalara açılan eller, İskilipli Atıf Hoca’yı Gülbaba ile birlikte kıyamete kadar şad edeceklerdir.”

Atıf Hoca’nın adı ve hatıraları, Çorum’da bir parkta ve İskilip’te bir hastanede yaşamaktadır.

Atıf Hoca’nın eserlerinden alıntılar:

*Ebedi saadet ve hakiki kemalatı kazanmak için Müslümanlar Batı Medeniyetine değil, Batılılar İslam medeniyetine muhtaçtırlar.

*Bu zamanda donanmaya yardım etmek; daima hac, daima cihat, daima sadaka değerindedir. Çünkü bu hususi yardım, sadaka-i cariyeye ve devam eden hayırdır.

*Batı medeniyeti, beşerin saadet ve tekamülünü tekeffül eden hakiki bir medeniyet değildir. Çünkü Batı medeniyeti, beşeri hayatı ancak dünyanın

fani hayatından ibaret saydığı için beşerin yalnız maddiyat ve hayvaniyat cihetinin tekamülüne ehemmiyet atfediyor.

*Ey İslamlar, devletimizi yüceltmek ve kalkındırmak, Avrupalıların esaretinden kurtulmak ve tam özgürlüğe ulaşmak istiyorsak deniz kuvvetlerimizi yakın zamanda tekemmül ettirmeğe çalışalım.

*Bir kimse donanmaya yardım için on para verip de satın alınan bir zırhlıdan o kimsenin on parası karşılığında bir çivi isabet etse, o zırhlı muharebede kullanılıp o çivi de onda bulundukça gerek hayatında gerekse ölümünde o kimse bizzat muharebe edercesine devamlı olarak ecir ve sevaba ulaşır.

*Evlat, ebeveyni nazarında Allah tarafından bir emanettir. İlk yaratılışında kalbi her şeyden temiz ve her şekilden âri ve sade nefis, bir cevherdir ki hayır ve şerden her çeşit şekil ve sureti kabul ve her türlü renk ile renklenmeye istidatlı ve meyillidir.

*Ebeveyni, doğduğu zamandan itibaren çocuğun terbiyesine son derece itina ve ihtimam göstermek ve her durumunu murakabede bulundurmak durumundadır.

***Zamanın değişmesiyle hükümlerin değişmesi, ancak örf ve âdete dayalı olan şer'i hükümlerle alakalıdır. Bu da hakkında içtihat yapılabilecek olan fer'i hükümlerle sınırlıdır. Şu halde mezkur usul ve ahkam hakkında içtihat yapıp asrileştirmek, her asrın insanların keyif ve zevkine uygun kaide ve maddelere çevirmek mümkün değildir.**

*Müskirat (sarhoşluk veren içki) dinen haram kılındığı gibi aklen çirkin ve kötü, ilmen de zararlıdır.

*İman; Peygamber efendimizin Allah tarafından alıp getirerek haber verdiği şeylerin hak ve doğru olduğuna kalbiyle yakinen inanıp dil ile onu ikrar etmek demektir.

*Bu dünyayı, bu âlemi yaratan, yoktan var eden bir zat vardır. İşte O, Allah Teala Hazretleridir. Binaenaleyh Allah Teala vardır, varlığı kendiliğindendir. Bütün kemal sıfatlar ile muttasıf ve bütün noksan sıfatlardan da münezzehtir.

*Gerek dünya işlerinde gerek ahiret işlerinde vukufsuzluk, tembellik, dikkatsizlik veya başka bir sebeple insan bir zarara maruz kalırsa veya bir

menfaatten mahrum olursa takdir-i ilâhiye bahane bulmaya hakkı yoktur.

*Meleklerin varlığını inkâr küfür olduğu gibi umumiyetle onlardan biri hakkında tahkir (hakaret) yollu söz söylemek de küfrü muciptir.

*Ashab-ı Kiram Efendilerimiz, kendilerinden evvel geçen ümmetlerin hepsinden ve kendilerinden sonra gelen evliya ve ulemanın hepsinden mutlaka üstündürler.

*Ashab-ı Kiramın hepsine muhabbet, ihtiram (saygı), tazim, tekrim ve isimleri zikrolunduğu zaman tarziyye yani “Radiyallahü Anh: Allah ondan razı olsun” demek üzerimize lâzımdır. Onlardan birine buğuz ve düşmanlık haramdır.

*Bir millet, ahlâki faziletler ve insani meziyetlerde ne derece yükselir ve ilerlerse o oranda saadet, medeniyet, servet ve bolluğa nâil olur.

*Bir milletin düşük ahlâktan kurtulup güzel ahlaka bürünmesi ve aralarında hakiki sevgi ve kardeşlik, tam bir ittihat ve ittifakın oluşması ve bunun semeresi olarak da dünya saadet ve âhiret hedeflerine nail olmaları için ancak her ferdin yekdiğerine karşı yükümlü olduğu, bundan böyle açıklanacak görevlere hakkıyla riayet etmeleriyle mümkün olabilir.

*Bir Müslümanın diğer Müslümanlara karşı yükümlü olduğu görevlerden ilki sevgidir. Burada sevgiden kasıt, bir kimse kendi nefsi için sevip arzu ettiği faydalı ve hayırlı şeyleri bütün kardeşleri için de arzu etmek ve kendisi için kötü görüp sevmediği zararlı şeyleri de istememektir.

*Bir milletin mutluluğa ulaşabilmesi, aralarında gerçek sevginin oluşmasına bağlıdır.

*Gerçek sevgi, hem maddi ve hem de manevi mutluluğun asıl ve esası demektir.

*Güzel fiiller, her ne kadar başlangıçta zorlanarak ve istemeyerek yapılır da devam edip alışıkça sonunda kolaylaşır ve tatlı bir hâle gelir. Çünkü alışkanlıkla insan nefsinin bâtıldan hoşlandığı ve ona meylettığı gözlemlenmiştir. Uzun müddet alışkanlığın neticesi olarak doğru olandan zevk alacağı ve ona meyledeceği de öncelikle lâzım gelir.

*Kadın, evin idaresinde beyinin ortağı ve yardımcısıdır. Erkek evde yokken mal ve çocuklarının koruyucusu, zor durumlarda öğüt vereni ve da-

nışmanı, kara günlerinde gam ve keder ortağıdır. Bu yüzden Allah'ın emaneti olarak kadınların meşru haklarına hakkıyla riayet etmek şarttır.

*İnsan, tabiatı itibariyle medenidir. Yani hiçbir şahıs için yalnız başına yaşamak mümkün değildir.

*Medeniyet, fertler arasında muamelelerin ve mübadelelerin cereyanını gerektiren zaruri bir iştir.

*Sertlik ve şiddetle muamelelerin ahaliyi hükümetten nefret ettireceğine, memurlar aleyhine buğuz ve düşmanlık meydana getireceğine tarih de şahitlik etmektedir.

*Ehil olmayan memurlarla idare edilen hükümette bir yandan insanlara yapılan muamelede haksızlığa uğratılmak, hamiyetsizlik ve kifayetsizliklerinden dolayı verilen görevlerini güzelce yerine getirmeyerek kulların maslahatları sürüncemede bırakılmak, diğer yandan da süfli tabiatlarının sevkıyla insanların mallarına, canlarına, sair hukuklarına tecavüz etmek gibi kötü davranışlar ve mezalim yüzünden ahâlinin hükümet hakkında beslemekte bulundukları iyi duygular yok olup kalpleri kırılır, hükümete karşı soğukluk meydana gelir.

*İstişare edilen kişi istişare edilen konuya dair yeterli bilgiye sahip olan kimselerden olmalıdır.

*Danışılan kişi güvenilir olmalıdır.

*Müşavirler, istişare olunan konuda son derece fikir ve söz hürriyetine sahip olup hiçbir kimseden çekinmemelidir. Hiçbir kuvvetten korkmama- lı, hak ve hakikati söylemekten kaçınmamalıdır. Bu konuda gayet metin ve cesur olmalıdır. Danışma, yalnızca görüşe katılmaktan ibaret kalırsa fayda vermek şöyle dursun, istibdadın (baskıcı yönetimin) arkasını kesmeye değil, artarak devamına yol açar.

*Ey millet! Aklınızı başınıza alınız da sözü geçen yüksek sıfatlara sahip zatları bularak milletvekili seçiniz. Yoksa bu önemli görevinizi yapmakta kusur ederseniz ülkede meydana gelecek fenalığın sebebinin en önce kendiniz olacağını ve bu konuda hiçbir kimseye bahane bulmaya hakkınız olmayacağını geniş ve derin bir şekilde düşününüz.

*İslâm'ın ilk devirlerde gerçek hürriyete ve tam eşitliğe son derece riayet edilmekte idi. Fakat sonraları milletin işleri bir takım zalimlerin eline

geçince devlet, temelinden sarsıldı. Asıl özelliği yetirildi. İlâhî kanun nefsanî arzuların çukurlarına gömülerek, milletin fitri haklarından olan hürriyet ellerinden gasp edilerek insanlar esir sayıldı. Zulüm ve hıyanet, keyfî davranışlar hüküm sürmeye başladı. O zamandan itibaren devlet, kuvvet ve şevketini kaybederek şimdi içinde bulunduğumuz seviyeye düştü.

*Halife (İslam devlet başkanı) haksız ve İslama aykırı olarak bir kimseyi öldürürse kısas olunur. Haksız olarak bir kimsenin malını alırsa o mal ondan geri alınır. Çünkü bunlar kul haklarından olduğu için bu konuda devlet başkanı diğer insanlarla eşittir. Devlet başkanı; üzerinde bulunan bu gibi hakları yerine getirmekten kaçınırsa hak sahibi İslam askerlerinden ve millettten yardım isteyip onların desteğiyle hakkı olan kısası veya gasp edilmiş mallarını elde eder.

*İslâm nazarında herkes kendi sorumluluğu altındaki kimselerin haklarından sorumludur. Herkesin sorumluluğu, o kimselerin miktarına göredir. Bu yüzden çok sayıda insandan sorumlu olan, yetki ve tasarrufu büyük olanların sorumluluğu da büyük ve azabı da şiddetlidir.

*Kulun Allah’a karşı görevlerinden biri de ibadetlerdir. İbadetler; abdest, gusül, namaz, zekat, oruç, hac, cihat gibi islamın erkanını Allah’ın emrettiği şekilde yerine getirmekten ibarettir.

***Ölmeden önce üzerindeki kul hakkını vermeyenlerin mahşerde etrafını hak sahipleri çevirip haklarını isterler. Zalimler ve üzerinde kul hakkı olanlar, melekler vasıtasıyla büyük mahkemeye getirilip mazlumlara hakkı onlardan alınır. Zalimlerin sevabı var ise hakkı miktarı mazluma verilir. Yoksa mazlunun günahından zalime yükletmek suretiyle haklaştırırlar.**

KAYNAK

- Ethem Erkoç: İskilipli Atıf Hoca Hayatı Düşünceleri ve İdamı, 2014 Çorum

Atıf Hoca'nın İskilip'teki Anıt Mezarı

ŞEYH MUSLİHİDDİN ATTAR

Şeyh Muslihiddin Atar, İskilip’te metfundur. Halk arasında Çakmak Dede olarak da bilinir. Akşemseddin’in halifesi İbrahim Tennuri’nin yetiştirdiği üç büyük kişiden biridir.

Şeyh Muslihiddin, İskilip’te doğmuştur. İskilip’in Bahabey Mahallesi’nde şimdiki müftülük binası bahçesindeki kabrinde yatmaktadır.

Evliya Çelebi, 1640 yılında bu bölgeden geçerken Şeyh Muslihiddin Attar’ın kabrini ziyaret etmiştir. Seyahatnamesinde onu şöyle anlatır:

“İlim ve hikmet hazinesi, hilim ve ismette tek, sır küpü Şeyh Muslihiddin Atar: Bu aziz, Akşemsettin hazretlerinin halifelerindendir. Kırk bin müride malik, kutupluk derecesine yükselmiş, kemal ehliendendir. Halen İskilip şehrinde metfun olup türbesi herkese açık ziyaret yeridir.”

Şeyh Muslihiddin Atar, Bayramiye tarikatının Şemsiye koluna mensuptur. İskilip’e yerleştiği zaman bir mescit, medrese, tekke ve hamam yaptırmıştır. Ancak bunlardan hiç birisi günümüze gelememiştir. Şahıslara satılan mescidin yerine bugün müftülük binası ve yatılı Kur’an kursu inşa edilebilmiştir.

Müftülük binasının bahçesinde Şeyh Muslihiddin Attar’ın makamı bulunmaktadır ve halkın ziyaretine açıktır.

Şeyh Muslihiddin Hoca’nın Kabri

HACI KARANİ

Hacı Karani'nin asıl adı Abdülbaki'dir. Babası Ali Efendi ile birlikte Yemen'den gelip İskilip'e yerleştiği söylenmektedir.

Abdülbaki Efendi, bir dönem Kastamonu'ya giderek Şeyh Şaban-ı Veli'ye intisap etmiştir. Orada halifelik makamına erişince irşat ve hizmet için Çorum'a gönderilmiştir. Şeyhinin vefatından sonra ihtiyaç üzerine tekrar Kastamonu'ya dönmüştür. Orada tasavvuf yolunda hizmetine devam ederken Cuma günleri tefsir ve hadis dersleri vermeyi de sürdürmüştür.

Pek çok kerameti olmasına rağmen müritlerine bunları kimseye anlatmamalarına tembih ederdi. O yüzden menkıbeleri fazla bilinmemektedir.

Kastamonu'da 11 yıllık şeyhlik hizmetinden sonra hasret gidermek için İskilip'e dönmüştür. Bu sırada hastalanıp İskilip'te vefat etmiştir.

Önceleri Hacı Karani Köprüsü yanında bulunan kayanın dibinde cami ve türbesi varmış. 1935 yılında kaymakamın türbeleri yıktırmasından sonra yol genişletilmesi esnasında Hacı Karani'nin kemikleri de kendi adıyla anılan mezarlığa nakledilmiştir. Kabri, orada ziyarete açıktır.

İBRAHİM RÜŞTÜ İPEK EFENDİ

Çocukluk ve Gençliği

İbrahim Rüştü, 1934 yılında İskilip'e bağlı Yerli Köy'de doğdu. Babasının adı Mehmet, annesininki Fatma'dır. 14 yaşında doğup büyüdüğü köyden ayrılarak Uşşaki şeyhi Hüsnü Gülzari hazretlerine intisap etmiştir. Genç yaşta evlenerek aile sorumluluğu da aldıktan sonra İskilip'te Mekkeli Ömer Hoca adıyla maruf olan alimden Arapça, tefsir, fıkıh dersleri almış ve hafızlığını tamamlamıştır. Bu yüzden halk arasında İpek Hafız diye tanınmıştır.

İbrahim İpek Efendi, şeyhi Hüsnü Gülzari Efendi'den irşat için icazet almıştı. Şeyhinin vefatıyla Sungurlu'nun Müdü köyünde defninden itibaren irşat görevini de üstlenmiştir. Bu görevini, büyük fedakarlıklarla ömrünün sonuna kadar sürdürmüştür.

Tasavvufî İlgisi

İpek Efendi, şık ve temiz giyimiyle dikkati çekerdi. Uzun boylu, iri yapılıydı. Dışarıda uzun pardesüsünü sırtından hiç çıkarmazdı. İrşat için durmadan hareket halindeydi. Müritlerinin sorularını cevaplayıp müşküllerini gidermeye gayret ederdi. Onları hep iyiye, güzele, doğruya teşvik ederdi. İbadet ve zikirlerini ihmal etmemelerini söylerdi. İmkanlarını seferber ederek her yıl hacca gitmeye ihtimam gösterirdi. Kabe’de tavaf, Arafat’ta vakfe yapıp Mina’da kurban kesmenin ve Medine’de Hz. Muhammed (s.a.v.)’in huzurunda göz yaşı dökmenin manevi hazzını her yıl yaşardı.

Daha dervişliğe yeni başladığı yıllarda bile geceyi üçe bölermiş. İlk bölümünü istirahatete ayırır, ikinci bölümünü Kur’an okumaya, son bölümünü de zikrullah ve salat ü selama tahsis edermiş. Her an abdestli olmaya özen gösterirmiş. Müritlerine önce namaz, sonra salavat diye öğüt verirmiş. Abdestsiz namazın kabul olmayacağı gibi sünnetsiz salavatın da kabul olmayacağını söyleyerek sünnet namazlara riayet etmelerini tavsiye edermiş.

Zikir Anlayışı

Cehri ve hafi zikri bilen ve uygulayan bir derviş olarak İpek Efendi, zikri dört kısma ayırır:

“Birincisi dilin zikridir. Kul Allah der, lailaheillallah der. Bunun dille söylenmesi fazla fayda temin etmez. İkincisi kalbin zikridir. Zikir dilden kalbe indi mi kişi kendisini ilim meclislerinde görür, evliyaullahla görüşmeye başlar. Bunlar, zikrin kalbe indiğinin işaretidir. Üçüncüsü ruhun zikridir. Zikir dilden kalbe, kalpten ruha sirayet etti mi kişide aşk ve muhabbet başlar. Dördüncü zikir ise, mükâşefe zikridir. Kalp aynasını temizleyip orayı nur-ı Muhammedi ile sırlayan kişinin kalbine zikir esnasında Cenab-ı Hak tecelli eder. O kişi de bu nurları seyrederek. Bu da her şeyhin işi değildir.”

Derviş olduğu kadar şair de olan İpek Efendi, divanında Mücahit mahlasını kullanırdı. Tasavvufun inceliklerini mısralarına maharetle aktarırdı. Bu bağlamda tarif ettiği zikrin son aşamasını bir dörtlüğünde şöyle tarif ediyordu:

Mücahit bugün abad oldu

Nuru Muhammed mir'at oldu

Nurdan nura seyreyledim

Cümle cihan sübhan bana

İbrahim İpek Efendi, dervişlik maskesini takınıp ona uymayanları hep uyarırdı. Zikirden zikre derviş olanları hep eleştirirdi. “Biz dervişleri zikirden zikre değil, hayatının her safhasında bu mesleği yaşayan insan haline gelmelerini sağlamak için çalışıyoruz.” der ve tüm ihvanın böyle olması için dua ederdi.

Dünya ve ahiret konusundaki şu sözü oldukça ilginçtir: “Dünya işinde Koç’tan ileri olmak isterim. Ahiret işinde de Mevlana’dan ileri olmak isterim.”

1983 yılında Medine-i Münevvere’de kaleme alıp aile efradına yolladığı mektup, aslında tüm dostlarına vasiyet niteliğindedir.

Şairliği ve Şiirlerinin Ana Temaları

İbrahim İpek Efendi, şairliğiyle de ön plandadır. Şiirlerinde Mücahit mahlasını kullandığı bilinmektedir. Şiirde edebiyat ve sanat kaygısı taşımaktadır. Şiirlerinin ana teması; iman, ihlas, tasavvuf, zikir, nefis mücadelesi, tebliğ ve irşattır. İlahi aşk, peygamber sevgisi ve ümmetin derdi de mısralarında dile getirilmiştir.

Eyyüp Fatih Şağban, “İpek Yolu” adlı eserinde İbrahim İpek Efendi’nin 80 şiirini yayınlamıştır. Bu şiirler, onun düşüncelerini ortaya koyması bakımından önemli belge niteliğindedir. Eserde geçen şu mısralar, onun dervişlik anlayışını terennüm etmektedir:

Can içinde cenan vardır

Basiretle gören vardır

Gidip ordan gelen vardır

Dost ilini soran gelsin

Şeyh dervişten hal istiyor
Derviş Hak'tan mal istiyor
Hak dervişten can istiyor
Canını Hakk'a veren gelsin

Gönül doktoru olarak tasavvur ettiği Lokman(a.s.)ın tavsiyelerini derde
derman olarak görüp bazılarını mısralarına dökmüştür:

Bugün vardım bir Lokman'a
Derdin sana derman dedi
Mihnet etme ten ve cana
Canındır canan dedi

Günahlardan hazar eyle
Kalb evine nazar eyle
Hak'dan alıp halka söyle
Böyle olur divan dedi

Mücahit zikri az eyleme
Yalvar Hakk'a naz eyleme
Münkir ise hiç söyleme
Sükut duran sultan dedi

Her derviş gibi o da Allah ve peygamber aşkıyla doludur. Bunu şu dört-
lükte birlikte zikreder:

İstemezem evlat malı
Yeter bana aşk-ı Hüda
Günahıma tövbe ettim
Salavattan aldım gıda

Şu dörtlükte de İslam toplumunun tümünün derdini dert edindiğini, coğrafi mekanlar beyan ederek ifade eder:

Vuslat rüzgarı esse Yemen’de

Titretir Rum’da derviş olanı

Ehl-i zikre derler deli divane

Dermandır zikir, derdi olana

İbrahim İpek Efendi’nin divanının tasavvufi yönden derin bir tahlili-nin yapılmasında yarar vardır. Zira onda tasavvufun her konusunun ve İslam esaslarının mısra mısra ifadesi bulunmaktadır.

Menkıbeleri

Son devir meşayihından İbrahim İpek Efendi’nin müritleri tarafından dile getirilen pek çok menkıbesi vardır. Ancak bunların çok azı kayıt altına alınabilmiştir. Eyyüp Fatih Şağban’ın eserlerinde İbrahim İpek Efendi’nin pek çok kerameti zikredilmektedir.

*Hacda kaybolan birinin bulunduğu yeri keşif ü kerametiyle tespit edip delile bildirmesi,

*Sık sık tayy-i mekan yaparak hacda iken evini ziyaret etmesi, değişik memleketlere bu yolla gitmesi,

*Kalbden kalbe irşat esnasında muhatabının arzusunun keramet yoluyla gerçekleşmesi,

* Abdulkadir Geylani’nin, Ahmet Rufai’nin ve Nakşibend hazretlerinin manevi talimine ulaştığını beyan etmesi,

*Bazı müritlerinin aklından geçen sorulara uygun temsil getirerek cevaplandırması...

Ve buna benzer birçok kerameti ve menkıbeleri nakledilmektedir.

Vefatı

İbrahim İpek Efendi, Uşşaki tarikatının bilinen son meşayihindandır. Sadece Çorum’da değil, çevre illerde ve hatta büyük kentlerde, Ankara ve

İstanbul’da pek çok yerde müritleri ve sevenleri vardır. Kendisi İskilip ilçemize bağlı Yerli Köy’de yaşamasına rağmen hastalığı sırasında her yerden ziyaretine gelenler olmuştur.

Her canlı gibi o da eceli gelince emaneti sahibine teslim edeceğinin bilinceydi. Müritlerine hep ölümü hatırlatıp ondan sonrası için iyi hazırlanmalarını öğütlerdi. Kendisi de fani alemdeki hizmetini doldurup 6 Haziran 2000 tarihinde Hakk’ın rahmetine kavuştu. İbrahim İpek Efendi’nin vefatı tüm dostları ve müritleri arasında yankılandı. Kalabalık bir cemaatin katılımıyla kılınan cenaze namazından sonra Yerli Köy’deki kabrine defnedildi. Allah, rahmet eylesin.

İpek Efendi’yi sevenler, onun adını yaşatmak için her yıl, geniş katılımı bir törenle önce Çorum’da, ertesi gün kabrinin başında anıyorlar.

KAYNAKLAR

1. Şağban, Eyüp Fatih: Gülzar-ı Hüsniya, İstanbul 2003
2. Şağban, Eyüp Fatih: İbrahim İpek Efendi Divanı İpek Yolu. İstanbul 2002

Kabri

HACI ESAT EFENDİ

Esat Efendi, 1919 yılında Yerli Köyde doğmuştur. Çocukluğu ve gençliği babasının yanında geçmiştir. Askerliğini Kars'ta yapmıştır. Dönüşte evlenmiş ve ailenin yükünü taşımaya başlamıştır.

Hacı Esat Efendi, daha sonra tasavvufa meyletmiş, Uşşaki şeyhi Hüsnü Gülzari'nin halifesi Mehmet Ali Fehmi Efendiye intisap etmiştir. Hem Hüsnü Gülzari'ni hem de şeyhi Mehmet Ali Fehmi Dede'nin sohbetlerine devam etmiştir. Onların vefatından sonra kardeşi İbrahim İpek Efendi'ye intisap etmiştir.

Didaktik mahiyette yazmış olduğu şiirlerde Celali mahlasını kullanmıştır. Seksen dört yaşında 2003 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Cenazesi İskilip Yerli Köye getirilerek kardeşi İbrahim İpek Efendi'nin yakınına defnedilmiştir.

Allah rahmet eylesin.

ACIGÜLÜ

Yerliköy'e yaklaşık 3-5 km. uzaklıkta bulunan Acılı mevkii yakınında yatmaktadır. Kabrinin üstünde bir türbe bulunmamaktadır.

Yerli Köy, 2000 yılı nüfus sayımına göre, 125 hanelik bir köy olup 759 kişilik nüfusa sahiptir.

NEFES DEDE

Yerliköy mezarlığına yakın bir tepede yatmaktadır. Üzerinde özel bir türbesi yoktur.

GARİP DEDE

Yerliköyün yakınında çamlığın içinde yatmaktadır. Garip Dede'ye Arap Dede denilmektedir. Buradan hareketle aslının Arap olma ihtimali akla ge-

liyor. Zira 1700’lü yılların başlarında Kızılırmak’ın her iki yakasına da Taif civarından Beni Huneyn aşiretinin yerleştiği söylenmektedir. Garip Dede’nin kabrinin üzerinde özel bir türbe bulunmamaktadır.

Yerli Köy sınırları içerisinde bulunan Acıgülü, Nefes Dede ve Garip Dede’nin kardeş olduklarına ve çobanlık yaparak hayatlarını sürdürdüklerine dair rivayetler yaygındır.

AHİ CELAL BABA

Ahi Celal ve Ahi Baba adlarıyla meşhur olan bir Ahi şeyhidir. İskilip’in merkezinde bir zaviye yaptırmıştır. Çorum’daki Ahi Ahmet’in halifelerinden- dir. Zaviyenin akarları, 1892 yılında İskilip’e bağlı olan Beka Köyü arazisinin bir çift öküzün işleyebileceği miktarının mahsulü ile bağ hasılatından oluş- maktaydı. Bilahare zaviyenin metruk hale geldiği anlaşıyor. Kabrinin yeri de bilinmiyor. (438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri. Sh.394 ve Ahilik Ans. I/133)

GÜL BABA

Gül Baba, İskilip merkezinde Çavuş Mahallesinde kendi adıyla anılan Mezarlıkta yatmaktadır. Mezarının üzerinde Latin harfleriyle “Gül Baba” ya- zısından başka hakkında fazla bilgi bulunamamıştır. Atıf Hoca’nın anıt meza- rı da bu mezarlığın kenarındadır.

DEDELİK

İsimleri bilinmeyen dört zatın Harun Köyünde yatmakta olduğu bilin- mektedir. Halk arasında bu zatların zaman zaman köyün yakınındaki çeşme- den abdest almak için indiğine dair rivayetler vardır.

Harun Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 112 hanelik olup 604 kişi yaşamaktadır.

AMŞEMSETTİN MÜRİTLERİ

Dereseki Köyü Evlik mahallesinde Akşemsettin hazretlerinin müritleri Hamdullah ve Feyzullah Efendi ile hanımının yattığı bir türbe mevcuttur. Ahşap yapının ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Ziyaretçilerin dinlenebileceği ve namazlarını kılabilcekleri bir mekan bulunmaktadır.

Ziyarete gelenler, kurban keserler, dua ederler. Ne maksatla ziyaret etmişlerse dualarının kabul olup dileklerine kavuşacaklarına inanırlar.

Dereseki Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 88 hane olup 452 kişilik nüfusa sahiptir.

AKŞEMSETTİN'İN YAKINLARI

Aşağışeyhler Köyü Merkez mahallesinde ağaçtan kertme ambar şeklinde beş odalı bir türbede yatmaktadırlar. Burada yatanların Akşemsettin hazretlerinin akrabaları olduğu söylenir. Bir başka rivayete göre de buradakilerden dördü erkek, sadece birisi kadındır.

Türbe, genellikle askere giden gençlerin mutlaka ziyaret ettiği bir mekandır. Ayrıca çeşitli hastalıklara yakalananlar, şifa ümidiyle Allah'a yalvarmak için burayı ziyaret ederlermiş. Hatta caminin içindeki Deli Dolabı diye anılan gömme dolaba akıl hastaları ve saralılar birkaç saat kapatılarak orada uyumaları tavsiye edilir. Bunun sonucunda iyileşeceklerine inanılır.

Aşağışeyhler Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 200 hane olup 1155 kişilik nüfusa sahiptir.

ERENLER / KIRKKIZLAR

Kırkızlar ile Erenler aynı mevkidedir. Buraya Erenler Tepesi denilmektedir. Kırk kıza ait mezarların bulunduğu yerdir.

Bir rivayete göre bu civarda yaşayan Allah'a inanan bir kavim, düşman saldırısına maruz kalır. Erkeklerin tamamı kılıçtan geçirilir. Bunu gören bakire kırk kız, namuslarını korumak için şehirden kaçıp Erenler Tepesi'ndeki ormana saklanırlar. Ancak kafir sürüsü, onların yerlerini tespit ederek sak-

landıkları ormanı kuşatırlar. Kızlar, bir süre direnseler de umutları ve güçleri kalmayınca Allah’a yalvarırlar:

“Allahım, bizi bunların zulmüne bırakma. Bizi ya taş et ya da kuş et.” İlk duaları kabul olur ve hepsi taş olarak zulümden kurtulurlar. Onun için bu tepede sadece mezarı andıran taşlar bulunmaktadır.

Özellikle Hıdırellez gününde kadınlar ve kızlar buraya çıkıp ziyaret yaparlar. Buranın suyuyla yoğurulmuş hamurdan mayalı ve çörek yaparak birbirlerine ikram ederler. Artan mayalıları da şehre getirip komşularına dağıtırlar.

ARAP DEDE

Arap Dede’nin türbesi, İbik Köyündedir. Özellikle sara hastalarının ve ruh hastalarının şifa için gelip burayı ziyaret ettikleri bilinmektedir. Ancak Arap Dede’nin kimliği konusunda fazla bilgi yoktur.

İbik Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 162 hanelik olup 759 kişilik nüfusa sahiptir.

İSMAİL EFENDİ

Şih’in İsmail Efendi diye de bilinen bu zat, 19. yüzyılda yaşamış bir Kadiri şeyhidir. Asıl adı Hacı Hafız İsmail Hakkı olup babası ise Ali Hüseyin Efendi’dir. Kerametleri, yakın zamana kadar dilden dile anlatılmaktaydı. Kabri, Tabakhane mahallesinde eski adliye, yeni adıyla Halı Sokak’ta bir evin bahçesindedir. Burada daha önce türbe ve mescit varmış. Hepsî yıkılmış. Bir belgede şöyle geçmektedir: “12 Teşrin-i Sani 1287/ 12 Eylül 1870, Kadi-riye meşayihından el-Hac Hafız İsmail Hakkı Efendi b. Ali Hüseyin Efendi, İskilip şehrinde çiftlik içinde bir Hangah tesis ederek vakfetmiştir.”

ARAPZADE MEHMET EMİN EFENDİ

Arapzade Mehmet Emin Efendi, uzun yıllar İskilip’te kadılık ve müftülük yapmıştır. Kendisi, bir Nakşibendi şeyhidir. Pek çok kerameti bilinmektedir. Kabri, Hacı Karani Mezarlığındadır.

NOT: İskilip’te bunlardan hariç Şeyh Hamza Dede, Şeyh Sıracüddin Dede, Şeyh Mümin Dede, Ahmetçe Sultan, Şeyh İshak Dede, Şeyh Musa, Şeyh İsa gibi pek çok evliyanın ismi zikredilmektedir.

7. KARGI VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş:

Kargı, il merkezine en uzak (113 km.) olan ve en kuzeyinde yer alan bir ilçemizdir. Çeltik, tulum peyniri ve bamyasıyla ünlüdür. 2000 yılı nüfus sayımına göre kent merkezinin nüfusu 5 698’dir. Bir belde ve 57 köyün toplam nüfusu da 14 817’dir.

Kargı’nın Bizans döneminden beri yerleşim yeri olduğu bilinmektedir. İlçenin eski adı, Taşlıköy olarak geçmektedir. Yavuz Sultan Selim Çaldıran seferinden dönerken kumandanlarından Sinan Paşa, Kızılırmak Vadisi’ni takip ederek Sinop’a geçişinde Taşlıköy mevkiinde ırmak kenarında bulunan sazlardan bir harp silahı olan “Kargı” imal edildiğini görmüş ve dağınık vaziyetteki Taşlıköylüleri birleştirerek buraya Kargı adını vermiştir. İstanbul’a varınca da bir irade ile burayı nahiye yapmıştır. Kargı nahiyesine bir müdür, bir kadı ve bir de tapu memuru göndermiştir.

1876 yılında Çankırı sancağına bağlanan Kargı, bu tarihten sonra Tosya kazasına, 1896 yılında Osmancık kazasına bağlanmıştır. 1925 yılında tekrar Tosya ilçesine bağlanan Kargı, 1936 yılında ilçe olmuş, 1953 yılına kadar Kastamonu’nun bir ilçesi olarak kalmıştır. 1953 yılında Çorum’a bağlanmıştır.

Kargı’nın yakınında bulunan Hacıhamza, bazı dönemlerde ilçe merkezinden daha çok önem arz etmiştir. Evliya Çelebi’ye göre Habib-i Karamani’nin halifelerinden Hacı Hamza bu köyde doğduğu için bu ad verilmiştir. Irmak kenarında ve kervan yolu üzerinde olduğu için buraya Sinan Paşa bir cami, bir sıbyan mektebi, han ve hamam yaptırmıştır. 1734 tarihinde de kalenin inşasına başlanmış ve kısa sürede tamamlanmıştır.

Artık Kargı’nın manevi yönüne damgasını vuran erenleri tanıtmaya geçebiliriz.

ŞEYH HASAN BABA

Horasan erenlerinin öncülerinden olup İslamı yaşamak ve yaşatmak için Kargı'ya gelip yerleşmiştir. Kargı'daki hizmetleri takdirle karşılanmış ve kendisine bir miktar arazi tahsis edilmiştir.

Türbesi, Kargı ilçemizde Mihri Hatun Camii avlusundadır. Türbenin eski yapısında Şeyh Hasan Baba'ya ait bayrak, sancak, kılıç, su ibrikleri v.s. olduğu bilinmektedir.

Şeyh Hasan Baba'nın Kabri

ŞANDIR DEDE

Bunsuz Dede ile birlikte buralara gelen Horasan erenlerindendir. Hayatı hakkında fazla bir bilgi bulunamamıştır. Mezarı, ilçenin güneyinde Kızılırmak'ın karşı yakasındadır. Mezarının etrafı çevrilidir. Boyu, 4-5 metre kadardır.

Halk arasında mezarının uzunluğu ile ilgili bir rivayet vardır: Öküzleriyle mezarının yanından geçmekte olan bir çiftçi, mezarın uzunluğunu görünce “Olur ama bu kadar da olmaz” demiş. Öküzleri olduğu yerde yığılıp kalmış. Bunun üzerine adam, “Tövbe tövbe... Bir daha bir şey demem” demiştir.

BUNSUZ DEDE

Şandır Dede'nin kardeşi olduğu söylenir. Kargı'ya da birlikte gelmişlerdir. Türbesi, Kargı'nın kuzeyindeki dağda Kargı Yaylası'na yakın yerdedir. Yayla zamanı burayı ziyaret etmek adettendir. Bu yörede baharın ilk açan çiçeğine de Bunsuz adı verilmiştir.

MİHRİ HATUN

Sultan IV. Murat'ın hareminden olduğu rivayet edilen Mihri Hatun'nun mezarı, Mezarlık Tepesi'ndedir. Etrafı duvarlarla çevrilidir. Yanında bulunan mezarın kime ait olduğu bilinmemektedir. Mihri Hatun'un mezarında ölüm tarihi olarak hicri 1038 tarihi yazılıdır. Miladi olarak 1626'de öldüğü anlaşılmaktadır.

IV. Murat, Bağdat Seferi sırasında hanımı Mihri Hatun'un hastalanması üzerine Hacıhamza nahiyesinde konaklamış ve buraya bir cami, hamam ve bir de menzil hanı yaptırmıştır. Bu dönemde Kargı'ya bir cami ve hamam yaptırmıştır.

Ordu yoluna devam ederken Mihri Hatun, burada hastalanıp vefat edince ilçe mezarlığına defnedilmiştir. İlçe eşrafından bir kişinin gayretiyle etrafına duvar örülerek mezarı yaptırılmıştır.

IV Murat, Bağdat seferinden dönüşte ailesi Mihri Hatun'un vefat ettiği Karaseki Köyü'ne de bir cami yaptırmıştır. Bu cami, günümüzde de tarihi değerini korumaktadır.

BUHARALI HACI YUSUF EFENDİ

Hacı Yusuf Efendi'nin Buhara'dan geldiği söylenir. Aslında bunlar üç kişi olup islamı anlatmak ve İslam ahlakını öğretmek için Tekeş'in Köyü'ne şimdiki adıyla Gökçedoğan Köyü'ne yerleşirler. Köyün merkezine bir tekke yaptırırlar. Buraya halkı toplayıp dini ve ilmi sohbetler yaparlarmış, birlikte ibadet ederlermiş. Köyün adı ondan dolayı Tekeşin kalmıştır.

Bu üç evliyadan Hacı Yusuf Efendi'nin mezarı Gökçedoğan Köyü Kur'an Kursu ve Okul Talebelerine Yardım Derneği'nin bahçesinde bulunmaktadır.

Gökçedoğan Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 197 hane olup 919 kişilik nüfusa sahiptir.

AZİZ BABA

Aziz Baba'nın mezarı, Kargı ilçesi Mihrihatun Mahallesinde bir evin bahçesindedir. Yanındaki dört adet mezar da ailesi ve çocuklarına aittir. Kim olduklarına ve hayatlarına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

8. LAÇİN VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş:

Laçın, Çorum-Osmancık karayolu üzerindedir. Çorum'un kuzeyinde olup il merkezine 32 km. uzaklıktadır. 2000 yılı nüfus sayımına göre ilçe merkezinin nüfusu 1 426'dır. İlçeye bağlı 11 köy ve iki beldenin toplam nüfusu 217'dir.

Laçın isminin nereden geldiği konusu tartışmalıdır. Sarp ve yalçın kayaların yakınına kurulduğu için Laçın denildiğini öne sürenlerin yanı sıra Laçın'ın bir Türk boyu olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır ancak böyle bir Türk boyu olduğunu tespit edemedik.

Buraya ilk yerleşimin ne zaman başladığı bilinmemektedir. Çorum'un genel tarihi içinde geçen evreleri yaşadığı sanılmaktadır. Kapılı Kaya Anıt Mezarı, Tarihi Hamam kalıntılarıyla hangi dönemin izlerini taşıdığı anlaşılmaktadır Resmi kayıtlarda XVI. Yüzyılda buranın Büyük Laçın ve Küçük Laçın olarak geçtiği, ikisinde de önemli bir nüfusun yaşadığı anlaşılmaktadır. 1576/1577 tarihli Defter-i Mufssal-ı Liva-i Çorum'da beyan edildiğine göre Büyük Laçın'de 195 erkek nüfus, Küçük Laçın'de de 78 erkek nüfus bulunmaktadır. Her iki köy de Osmancık'taki Mehmet Paşa İmareti Vakfı'nın arazisi olarak görülmektedir.1845 tarihli Temettuat Defterlerinde de aynen varlığını korumuştur.

Bilinen en eski tarihi olay, 19. yüzyılın başında Abbasoğullarından Hacı Ömer Paşa'nın yöredeki bir isyanı bastırdıktan sonra Laçın'e yerleşmesidir. Vefatında Büyük Laçın'e defnedilmiş ama iki oğlu arasında ihtilaf çıkmıştır. Biri Büyük Laçın'e, diğeri Küçük Laçın'e yerleşmiştir.

İki ayrı köy halinde varlığını sürdürürken 1990 yılında birleştirilerek Laçın ilçesi resmi statü kazanmıştır. Laçın, düz yerleşim alanı ve ortasından Çorum-Osmancık karayolunun geçmesi nedeniyle gelişmeye elverişlidir.

Manevi alanda Ahmet Dede ve Bardaklı Baba ile tanınan Laçın'ın başka erenlerinin olup olmadığına bakacağız.

BARDAKLI BABA

Bardaklı Baba, Evliya Çelebi'ye göre Hacı Bayram-ı Veli'nin halifelerindendir. Bardaklı Baba hakkında diğer kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamaktadır. Seyahatname'nin "Menakıb-ı Bardaklı Baba" adlı başlığında onun Dankaza Köyü yakınlarında olduğunu zikrediyor. Ancak biz, Dankaza (Damladere) Köyünde yaptığımız araştırmalarda orada böyle bir türbeden eser yoktu. Sonra Bardaklı Baba'nın türbesinin Çamlıca Köyü kenarında tarlaların arasında olduğunu öğrendik ve orayı ziyaret ettik.

Çamlıca Köyü'nde Evliya Çelebi'nin anlattığı gibi bir türbe yoktu ama mezarı korunmuştu. Başında da Türkçe bir kitabe vardı.

Evliya Çelebi, Dankaza Köyünü ve Bardaklı Baba Türbesini şöyle anlatıyordu:

"Gümüş'te üç gün kaldıktan sonra güney tarafa hareket ederek beş saat gidip Dankaza Köyü'ne geldik. Amasya toprağında Gümüş kazasının yüz evli mamur bir köyüdür. Burada Köse Şaban Çiftliği yakınında Bardaklı Baba Sultan, Akça Baba Sultan Ziyaretgahları vardır. Buralar, insanların ziyaret ettikleri mekanlardır. Bardakçı Baba, kendini geçindirmek için toprak bardak ve çanak işlediğinden hala bu köyde bardak ve çanak işlenir.

Adı geçen beldenin yakınında (Çamlıca Köyü yakınında) Bardaklı Baba adında büyük himmetleriyle meşhur bir ziyaret vardır. Hacı Bayram-ı Veli halifelerindenmiş. Nice keşif ve kerameti ortaya çıkmış. İşte onlardan biri:

Kendileri ölmeyecek kadar rızık için bardak yaparmış. Her zaman abdest yenilemek için bardak taşırlarmış. Bütün fakirler, o bardaktan abdest alırlar, yine de ağzına kadar dolu dururmuş. Hala o bardak, türbelerinde asılı durur. Onun için "Bardaklı Baba" derler.

Ben hakir, türbedarın izniyle bardağı indirip su ile doldurarak abdest tazeleyeyim derken bir de gördüm ki bardak su ile ağzına kadar dolu. Ama üzerinde kırk yıllık toz duruyor. Tekeşin, paşa imamı ve nice paşalar da bu bardağın böyle nice seneden beri su ile dolu kaldığına inanırlar.

Türbedara da bu ibriğe su koymadınız mı diye yemin verdiler. Onlar da "Haşa ve kella... Kırk elli seneden beri bu kubbede asılı durur. İşte bu Evliya

Ağa indirip teberrüken abdest alayım derken Allah'ın hikmetiyle su ile dolu buldu.” Dediler. Ama İbrahim Efendi ve diğer dostlar: “Evliya Çelebi, gel artık, ibriği su ile yerine asalım” dediler.

Bu görüş, yer yer uygun bulundu. Ama ben taassup ederek “Elbette bu azizin ibriği ile abdest tazeleyeceğim” deyip Bismillah ile şartlarına, adabına ve menduplarına uyararak o sudan abdest aldım. Kullanılan su, leğen içinde burcu burcu zemzem gibi kokmaya başladı. Ama ibrik, ağzı beraber dolu duruyordu. Hayrette kaldım.

Paşa'nın imamı da hayret edip: “Evliya Çelebi, ben de teberrüken abdest alayım” dedi. O da abdestini yeniledi. Böylece dört kişi o bardaktan abdest almış oldu. Yine ibrik, temiz su ile ağzı beraber dolu kaldı. Hepimiz hayret ve dehşet içinde kaldık. Yine dua ve sena ile kubbeye ibriği asıp oturduk. Lakin leğen içine dökülen kullanılmış suları, tekke şeyhi Bekir Dede alıp muhafaza etti.

İbrik, kırmızı çamurdan yapılmış ve karnında Rad Suresi'nden “Allah, gökten su indirdi ve vadiler kendi miktarınca sel olup aktı” ayetinin metni kazınmış olup altında rakam olarak (66626)sayıları, üç kaf, iki cim, bir mim, bir ayak ve bir bardak resimleri yapılmış idi.

Ben hakir, Allah rızası için Aziz'in ruhuna bir hatm-i şerif okuyarak ruhaniyetinden istimdat eyledim. Alışkanlık, tanışıklık kazandık. Kalbim, kir pas ve gamdan arınıp aydınlandı. Zira büyük evliyanın mezarlarının ziyaret edilmesi hakkında Fahr-i Kainat Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz buyururlar ki “İşinizde dara düştüğünüzde kabir ehlinde yardım isteyiniz.” (Keşfü'l-Hafa, Hadis no. 213) buyurmuşlardır. gerçekten de bu hadis-i şerif uyarınca azizi ziyaret edip mübarek ruhundan yardım talep edip kalbimin ayinesi gam pastan arınıp cilalandı.”

Evliya Çelebi, Bardaklı Baba türbesini kubbeli bir tekke olarak tasvir etmektedir. Ancak günümüzde sadece mezarı kalmıştır.

Evliya Çelebi, Bardaklı Baba Türbesi'nin bulunduğu mekan Köse Şabançiftliği olarak tarif etmektedir. Ancak 1576 tarihli Defter-i Mufassal-ı Liva-i Çorum adlı belgede burası, Karye-i Rum (Rum Köyü) olarak geçmektedir. Ancak burada yaşayanların isimlerine bakılınca hiç Rum adına rastlanmamış olup hepsi de Türk ve Müslüman adıdır. O tarihte burada 127 nefer

kayıtlıdır. (Bak: 287-288) 1845 tarihli Temettuat Defterinde de yine Rum Köyü olarak geçmekte olup 32 hane ve 198 nüfusun barındığı belirtilmiştir. 2000 yılı nüfus sayımına göre nüfusu 1437 olarak geçmektedir.

Bardaklı Baba'nı Kabri

ŞEYH BEKİR DEDE

Şeyh Bekir Dede, Bardaklı Baba müritlerinden ve onun tekeşini olarak bilinir. Çamlıca Köyü'nün yakınındaki Mescitli Köyü kabristanında yatmaktadır. Kabri, iri taşlarla çevrili olup uzun bir mezar halindedir. Kabrin üstü açıp olup halkın ziyaretine açıktır. Biz de ziyaret edip fatiha okuduk.

Aynı adı taşıyan ve yakın tarihlerde vefat etmiş olan bir derviş daha vardır ki onun da kabri aynı mezarlıktadır.

Mescitli Köyü de 1845 tarihli Temettuat Defterinde 15 hanelik, 93 nüfuslu bir köy olarak kayıtlıdır.

AHMET DEDE

Şehrin kuzeyinde Küçük Laçın Köyü'nde karşı dağın üzerinde ahşap türbesinde yatmaktadır. Ali izzet Efendi, bu konuda başka malumat vermemiştir.

Günümüzde Büyük Laçın ve Küçük Laçın Köyleri birleştirilerek Laçın ilçesi oluşmuştur. Buralar, 1575-1576 tarihli Defter-i Mufasssal-ı Liva-i Çorum'da. Osmancık'taki Mehmet Paşa İmareti'nin vakıfları olarak geçmektedir. 1845 tarihli Temettuat Defterinde Küçük Laçın 62 nüfuslu 10 haneli bir köy, Büyük Laçın de 81 nüfuslu 13 haneli bir köy olarak zikredilmiştir.

9. MECİTÖZÜ VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş:

Mecitözü, Çorum- Amasya karayolu üzerindedir. Çorum'a uzaklığı 37 km.dir. 2000 yılı nüfus sayımına göre ilçe merkezinin nüfusu, 5763 olup 54 köy ve bir belde toplam 21 581 kişi yaşamaktadır.

İlçe merkezi, Avkat (Beyözü) köyü civarında iki tepenin düz sırtlarında kuruludur. Bu ilçe, Avkatlı oğlu Hacı Ali Ağa'ya nispetle önceleri Hacıköy diye tanınmıştır. Gümüşhacıköy'den ayırt edilmesi için Avkat Hacıköy denilmiştir.

1075 yılında Çorum'un fethiyle Danişmendliler'in yönetimine geçen Mecitözü'ne Kayı ve Bayındır Türk boyları yerleştirilmiştir. Hacı Ali Ağa zamanında burada bir cami, hamam, mektep ve konak inşa edilmiş, oğlu Mustafa Paşa zamanında da medrese yaptırılmış ve böylece burası kasaba halini almıştır. Danişmendli Kadısı Abdülmecit'in malikanesi veya Sultan Mecit Vakfı olması nedeniyle Mecitözü denilmeye başlanan belde, 1866 yılında ilçe haline getirilmiştir.

İlçenin tarihi ve turistik özelliklerine girmeyeceğiz. Ancak buraya bağlı Elvançelebi Köyü'nde bir ulu kişi var ki ünü herkesçe malumdur. Bu nedenle Mecitözü erenlerine onunla başlamayı tercih ediyoruz.

ELVAN ÇELEBİ

مرحبا هر نکم کلور کلسون
خرما هر نکم اولور اولسون

*Merhaba her ne kim gelür gelsün
Hurremâ her ne kim olur olsun*

Elvan Çelebi

I-ELVAN ÇELEBİ VE ZAVİYESİ

Giriş:

Horasan Erenleri, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması için emek ve gönül vermiş dervişlerdir. Onların mal ve mülk gibi dertleri yoktur. Bu topraklarda Allah'ın varlığını ve birliğini duyurmak, İslam'ı yaşamak ve yaşatmaktır tek dertleri. Aslı Horasanlı olan Elvan Çelebi de bu gönül erenlerindendir.

Sadece Çorum'da değil, Türkiye'de, hatta dünyada tanınmış bir sofidir. Tarihe mal olmuş ünlü bir dervіştir. Onun hakkında batılılardan Busbeke, Dernschwan, W.Hamilton, C.Aderson ve Osmanlı Tarihçilerinden Oruç Bey, İbni Bibi, son dönem Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsametdin, Mustafa Vazıh, ünlü bilgin Katip Çelebi ve Seyyah Evliya Çelebi söz etmişler, eserlerinde ondan bahsetmişlerdir.

Yurt içinde Ümit Tokatlı gibi doktora konusu olarak ele alanların yanı sıra eseri üzerinde çalışmalar yapıp kitap yazanlar vardır. Hatta yabancı ülkelerde onun fikir ve eserleri üzerinde tez çalışması yapanlarda vardır.

Böylesine önemli bir mutasavvıfı yeterince tanımak, tanıtmak, düşünce ve inanç yapısını kavramak için yaşadığı yerden zaviyesine, eserinden fikirlerine kadar her şeyi araştırmak gerekir. Onun için işe yaşadığı köyden başlamakta yarar vardır. Çünkü o köy, artık onu adıyla anılmaktadır. Elvan Çelebi-ni Türbesi, o köydedir. Tekkesi, zaviyesi oradadır. Nesli orada yaşamaktadır.

Tanuk Kasabasından Elvançelebi Beldesine

Biz çoğu zaman Elvan Çelebi'yi pek tanımadan köyün adıyla yetiniriz. Oysa bu beldeye adını veren Elvan Çelebi, dünya ilim çevresinde tanınmış bir zattır.

Burası, Elvan Çelebi'den çok önceleri, Asurlar döneminden beri yerleşim yeri olduğu sanılmaktadır. Köydeki Bizans ve Roma dönemine ait yazılı taşlara, ören yerlerine bakılırsa, tarihi derinliği olan bir belgedir.

Elvan Çelebi hazretlerinin buraya ikametinden önce bu belde, Tanunözü diye meşhur idi. Tarihte kaza olarak geçen bu beldeye Zünnunâbâd nahiyesi de bağlı idi.

Bu kazaya 727 H. Tarihlerinde Tanuk kazası ve merkezine Tanuk kasabası denilmekte iken daha sonra galat olarak Tanun denmiştir.

727 de Baba İlyas evladından Muhlis Paşazade Âşık Paşa Mısır'a gittiğinde oğlu Elvan Çelebi, bu Tanuközü'ne gelip ikamet etmiş ve burayı yurt edinmiştir. 753 H. de gayet güzel, sanat eseri mermerden küçük bir cami şerif ve önünde kendisine bir türbe, batı tarafında büyük bir zaviye ve bunun da kuzey tarafında imarethane inşa etmiştir. Ayrıca bir de hamam yaptırmıştır.

Böylece Tanuközü ihya edildiğinden bu belde bu hayratın yapımından sonra Elvan Çelebi Kasabası namıyla anılmaya başlamıştır.

Elvan Çelebi'nin yakınlarında Mürit tepe denilen bir yer vardır ki burası tekke mensuplarının çile ve ibadet için sığındıkları, öldükleri zaman gömüldükleri tepedir. Zaman zaman ülkede kargaşa dönemi yaşandığında Elvan Çelebi zamanında ve sonra tekke baskına uğradığı sıralarda Müritler bu tepeye sığınmışlardır. Bu nedenle bu tepeye bu ad verilmiştir.

Sivas Hükümdarı Köse Peygamber lakaplı Eratna Beyinin veziri Alaaddin Alishah Rumi, Elvan Çelebi'nin amcazadesi olduğundan buradaki zaviye

ve imarethanenin idaresi ve masraflarının karşılanması için bir arazi, değirmen vakfetmiştir. Ayrıca Tanunözü'nü Muhlis Paşa evladına ikta etmiştir. Bu nedenle Elvan Çelebi soyundan gelenler uzun yıllar burada ikamet etmişler, maişetlerini temin etmişlerdir.

H. 855 tarihli bir vakfiye sureti, 1942 yılında yayınlanan Çorumlu Dergisinin 39. sayısında yer almıştır. Burada 37 bölge ve köy adı geçmektedir.

Ancak Elvan Çelebi vakfiyesinde yer alan arazinin büyük bir kısmı, değirmen ve hamam satılmıştır. Bunların bugünkü halini beldenin yaşlıları bilmekte ve anlatmaktadır.

Buna rağmen Elvan Çelebi, bu topraklarda feyiz ve bereketin sembolüdür. Onun buradaki varlığı, köyün varlığının da teminatı olmuştur.

Osmanlılar döneminde de Elvan Çelebi, önemli bir yerleşim yeri idi. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yaptırdığı çeşme ile diğer tarihi çeşme bunu en önemli delilidir. Elvan Çelebi hazretleri sayesinde burası varlığını korumuş ve köyden beldeye dönüşmüştür.

1845 tarihli Temettuat Defterlerine göre Elvançelebi Köyü, 59 haneye 295 nüfuslu imiş 2000 yılı nüfus sayımına göre 235 hane olup 1642 nüfusa sahip görülmektedir.

Elvan Çelebi Külliyesinin Dünü Bugünü

Elvan Çelebi beldesinden söz edildiğinde, bir yerleşim yerinden çok Elvan Çelebi, cami ve türbesi, Elvan Çelebi külliyesi akla gelir.

Meşhur sanat tarihçisi Prof. Dr. Semavi Eyice, 1968 yılında Türkiyat Mecmuasında yayınladığı uzun makalesinde ve Diyanet İslam Ansiklopedisine yazdığı maddede Elvan Çelebi zaviyesinden ayrıntılı biçimde bahseder.

Semavi Eyice, bazı müsteşriklerin Elvan Çelebi beldesinin olduğu yerde veya Avkat köyünün bulunduğu bölgede eski Eukhaita'nın bulunduğu iddialarını nakleder. Eukhaita'nın azizlerinden Theodoros'un IV. yüzyılda ölümü üzerine onun kutsal kalıntıları buraya getirilmiş, buraya onun adına bir manastır yapılmıştır. Bu manastır, Georgios ile Theodoros efsaneleriyle Hristiyanlar arasında meşhur olmuştur.

Anadolu'nun Türkleşmesi döneminde Teodoros makamı, bazı değişikliklerle Elvan Çelebi zaviyesine dönüştürülmüştür.

Semavi Eyice, oryantalistlerin bu iddialarına farklı bir yaklaşım ve yorum getiriyor:

“Elvan Çelebi zaviyesi gibi tamamen milli ve islami olan bu tesisin, bir takım kalıntılar üzerine kurulması herhalde sebepsiz değildir. Böylece yalnız Hıristiyanlık devrinin değil, fakat tarih kaynaklarından beri o çevre insanların kutsal tanıdığı bir yerin bu vasfı devam ettirildiği gibi orada hakiki ya da makam mezarı yapılmak suretiyle efsaneleşmiş bir Gazi ve Veli'nin adı ve hatırası etrafında artık yeni bir inancın hakim olduğu, yeni ve değişik bir kavmin yerleştiği de benimsetiliyor. Bu, Anadolu ve Rumeli'nin manen Türkleşmesi ve İslamlaşmasının tipik bir örneğidir. Bu “Türkleşme damgaları Türklüğün yayıldığı bütün yerlere, Gazi Erenler ve Horasan Erenleri tarafından vurulmuş ve yüzyıllar boyunca bu hatıralar yaşatılmıştır.”

1944 yılında Çorumlu Dergisinde Neşet Köseoğlu, Elvan Çelebi köyü hakkında tarihi bir tespit yapmıştır. Neşet Köseoğlu şöyle diyor:

“Elvan Çelebi köyünde tarihi kıymeti haiz bir cami, türbe, medrese ve aşhane vardır. Caminin yıkılıp sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır. Türbe de öyledir. Yalnız kitabeleri mahfuz kalmıştır.

“Cami ile dış kapı arasında üstü kapalı bir şadırvan, iki de kubbe vardır. Şadırvanın iki tarafında ayrıca iki kubbe olup sağ taraftakinin yanında yine kubbeli bir türbe vardır. Bu türbe buraya bitişiktir.

“Umumi görünüşe göre caminin ve türbenin birkaç defa yıkılıp yenide ve kısmen yapıldığı anlaşılıyor. Aşhaneden artık eser kalmamıştır.

“Tekke de bu binaya bitişik olup oturulamayacak haldedir. (Bugün mevcut değil). Medresenin yerine mektep yapılmıştır. (Bugün okulun da yeri değişmiştir). Hamam biraz mesafeli olup metruk halde olup üç kubbelidir. Bir kitabeye rastlanamamıştır. (Bugün ise bir kısmına ev yapılmış, diğer kısmı da çöplük gibidir. Korunacağı, kurtarılacağı günü beklemektedir.)

“Caminin iç içe üç kapısı vardır. Birincinin tezyinatı basit ve sade, ikincisinin üzerinde oyma zeminde bir hadis olup çok değerlidir. Bu kapı, iki kanatlı olup ikisi de Çorum'a getirilip müzeye konmuştur. Şadırvandan sonra gelen üçüncü kapı çok basittir.”

Caminin kitabesi şudur:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
يا قديم الا حسان احسانك القديم
اياك نعد واياك نستعين اهدنا الصراط المستقيم
Bismillahirrahmanirrahim
Ya kadîmel-ihsanı ihsanükel-kadîm
İyyake na'büdü ve iyyakenesteîn İhtinassırata- İmüstekim

“Buradaki El-Müstekim kelimesini tarih olarak tetkik edersek 681(H.) 1282 tarihini bulmuş oluyoruz.”

Türbe kitabesi de şöyledir:

١- باسم المالك الملك الدين يفتح الزر الى شىحى (بن)
برعدى بن نعمان اتصل هذه ابواى
٢- و امره الوان ابن على بن المخلص بن الشيخ المشتهر

ببإلى رضى الله عنهم واخوه اجمعين سنة سبع وسبعمائه

Sene – 707

1- Bismillahilmalikilmülkiddin yüftehü 'z-zürrü ilâ şeyhi (b.)... b. Numan ittasale hâzihi ebvabi

2- Ve a'merahu Elvan İbni Ali b. el-Muhlis b. Şeyh İlyas el-müştehir bi-Bâlî radiyallahü anhüm ve ihvanihi ecmein sene seb'a ve seb'amie

NOT: Türbe kitabesindeki 1. satırda Neşet Köseoğlu'nun okuyuş şeklinde bazı yanlışlar vardır. Bazı bölümlerin okunuşundan bir anlam çıkmamaktadır. 1. satırdaki bazı bölümler aşınmış olduğu için okunamamaktadır.

Elvan Çelebi zaviyesi, günümüzde köyün camii olarak kullanılmaktadır. Genişçe bir avlunun içindeki tuğla ve taş karışımı bir malzeme ile yapılmış olup üstü kiremit kaplı ahşap bir çatı ile örtülüdür. Aynalı tonozla örtülü bir giriş mekanından sonra biri daha uzun üç eyvan, ortadaki şadırvanlı mekana açılır. Bunların üzerlerinde kubbeler vardır.

Küçük bir kapıdan mescit bölümüne geçilir. Burası kare bir mekan olup barok profilli bir tavanla örtülmüştür. Ahşap tavan süslemesi, yine ahşap mahfel ve galerisi bütünüyle barok üslubunun izlerine sahiptir.

Giriş bölümünün sağında ise zaviye bölümüne bitişik, çaprazlama dört beşik tonozla örtülü dört koldan ve ortadan kubbeli bir mekandan meydana gelen ek bina bulunur.

Bu bina zaviye ile bitişiktir. Dışardan dört sütuna oturan çifte kemerli şekilde avluya açılan bir giriş holüne sahiptir. Bu giriş holü ile zaviyenin girişi arası dikdörtgen şekilden bir mekan halinde kapatılarak Elvan Çelebi'nin sandukası buraya konulmuştur.

Bu tekkeye ait güzel ve değerli künde-kari kapı kanatları 1944'de yerlerinden çıkarılarak Çorum müzesinde korumaya alınmıştır.

Tekke, medrese, hangah ve aşhanenin yerinde yeller esmektedir. Hamam ise harabe haline gelmiş, çoğu konut olmuş, azı da harap vaziyette varlıklarını sürdürmektedir.

Elvan Çelebi ve Dedelerinin hayat ve mücadeleleri:

Elvan Çelebi'nin dedelerine ait detay bulmak oldukça kolaydır. Çünkü Elvan Çelebi, onların hayat hikayelerini ve mücadelelerini ayrıntılı biçimde menakınamesinde anlatmıştır.

Tarihte önemli olaylarda adı geç-e dip dedesi Baba İlyas, dedesi Muhlis Paşa ve babası Aşık Paşa'yı tanımadan Elvan Çelebi'ye geçmek de doğru olmaz. Onun için Baba İlyas, Muhlis Paşa, Aşık Paşa ve Elvan Çelebi'yi sırasıyla tek tek ele alacağız. Hayat hikayelerini, çalışmalarını, tasavvuf yolundaki gayret ve çilelerini, görüş ve düşüncelerini tanımaya ve anlamaya çalışacağız.

Elvan Çelebi'nin Büyük Dedesi Horasanlı Baba İlyas

1240 yılında Anadolu Selçuklu devletine karşı giriştiği büyük içti-mai-siyasi ayaklanma hareketine adını veren Şeyh İlyas, Elvan Çelebi'nin dip dedesidir. Elvan Çelebi'nin Menakıb'ül-Kudsiyye'sine göre Moğol istilas-ı sı-

rasında Horasan'dan Anadolu'ya göç etmiştir. Beraberindeki Türkmenlerle Amasya yakınlarında bugün İlyas Köyü diye bilinen Çat köyüne yerleşmiştir. Köyün davarlarını gütmüş, züht ve takva hayatı yaşamıştır. Vefaiyye tarikatına mensup olan Şeyh İlyas burada bir zaviye açarak faaliyetlerine başlamıştır.

XI. yüzyılda Bağdat'ta yaşamış Tac'ul Arifin Seyyid Ebu'l-vefa (Ö.1107) ünlü mutasavvıflardandır. Osmanlı tarihine yön vermiş ünlü simalardan Şeyh Edebali, Geyikli Baba gibi Şeyh İlyas da Vefaiyye tarikatına bağlılığını sürdürmüştür. Aşıkpaşazade tarihinde böyle anlatılmaktadır.

Ününün Saraya Ulaşması

Elvan Çelebi'ye göre Baba İlyas, Dede Garkın'a intisap etmiştir. Şeriat yolunda akıllı, tarikat yolunda kamil kişi olarak nitelediği Dede Garkın, Şeyh İlyas'ı Rum diyarına (Anadolu'ya) göndermiştir. O da Amasya Çat köyüne yerleşip bir zaviye açmıştır. Aslı Oğuz soyundan ve Bayındır boyundandır. Dede Garkın'ın müritleri hep “Ehl-i tevhit ehl-i seccade” idi. Şeyh İlyas da ehl-i tevhit ve ehl-i seccade bir şeyhti. Yani Allah'ın birliğine inanan, namaz kılan, ibadete düşkün bir sofî idi. Çevresine de hep böyle insanlar toplanmıştı. Zamanla müritleri çoğalmış ve şöhreti gittikçe artarak I. Alaaddin Keykubat'ın kulağına kadar ulaşmıştı. Şeyhi ziyarete giden sultan onunla dostluk kurmuş ve bu hal Sultanın hayatı boyunca sürmüştü.

Babai İsyanının Başlangıcı

Alaaddin Keykubad'ın vefatından sonra yerine II. Gıyaseddin Keyhusrav geçmiştir. Bu dönemde Baba İlyas'ı kıskanan Çat kadısı Köre Kadı bir plan hazırlar. Elvan Çelebi, Köre Kadı'yı “içi dışı fitne ve fesat dolu” bir insan olarak niteler.

Köre Kadı, hükümdarı şeyhe karşı tahrik eder. Sultana vermek için Şeyhten atını ister. Atını vermemesini bahane ederek Köre Kadı, şeyhin hükümdara karşı gelmek niyetinde olduğunu telkin eder. Hatta kendini peygamber ilan edip sultanın taht ve tacına el koymak maksadıyla halk içinde gizli propaganda ve hazırlık yaptığını bildirir.

Tarihte bu olaylar silsilesi Babai İsyanı olarak adlandırılır. Bu haber üzerine Sultan Gıyaseddin, derhal vezirlerini, kumandanlarını ve muhafızlarını toplayarak harekete geçer. Baba İlyas ve müritlerinin bulunduğu Çat köyüne taarruza geçmelerini emreder.

Bu sırada Amasya’da vali olarak Kıvamüddin Karaman Bey’in yerine Hacı Tuğrul Bey geçmişti. O da Şeyhin müridi idi.

Baba İshak’ın Rolü

Şeyhe mürit olanlar arasında Adıyaman yakınlarındaki Kefersud köyünden gelen Baba İshak da vardı.

Baba İlhak, Baba İlyas Horasani’nin en önde gelen halifelerindendir. İbni Bibi gibi bazı tarihçiler ve Selçuklu tarihi araştırmacıları onun şöhret peşinde koşan bir hokkabaz olduğunu söylese de Elvan Çelebi, aynı görüşte değildir. Baba İshak’ın, Şeyh İlyas-ı Horasani’nin en çok güvendiği müridi olduğu ve isyan başlatması için ona bizzat emir verdiği kanaatindedir.

Babai İsyanının Seyri

Baba İlyas Horasani’nin etrafında cereyan eden olayları şöyle sıralayabiliriz:

Köre Kadı’nın Çat köyüne adamları ile saldıracağını haber alan Baba İlyas, yanına aldığı 80 müridiyle birlikte Harşana (Amasya) kalesine sığınır. Müritlerine fitne çıkarmamaları konusunda tembihte bulunur.

Tam bu sırada Baba İshak Şami, hükümet adamları ile anlaşmazlığı bahane ederek Kefersud’da isyanı başlatır. Şeyhini kurtarmak niyetiyle Amasya’ya doğru yola çıkar. (10 Muharrem 637= 12 Ağustos 1239)

Bu durumdan haberdar olan Baba İlyas, derhal kendisine haber göndererek bu taraflara gelmemesini, fitnenin büyümesine sebep olmamasını bildirirse de İshak Şami dinlemez. Ordusuyla Güneydoğu ve orta Anadolu’da bazı şehirleri ele geçirerek Adıyaman’dan, Malatya, Sivas üzerinden Çat köyüne gelir.

Bu esnada Baba İlyas Amasya kalesinde kuşatma altında idi. Selçuklu komutanı Mübarizüddin Armağanşah kuvvetleri tarafından yapılan baskında yakalanarak idam edilir. (1240 M.)

Çat köyünden Amasya'ya gelen Baba İshak, şeyhini kurtaramayınca Amasya'da Ziyaret denilen mevkide Selçuklu askerleri ile savaşa girişir. Burada sağladığı galibiyetten sonra Kırşehir yakınlarındaki Malya ovasına ulaşır. Burada asıl Selçuklu ordusu ile karşılaşan Baba İshak ve kuvvetleri, gösterdikleri olağanüstü kahramanlığa rağmen yenilgiden kurtulamazlar. Baba İshak ve seçkin adamları öldürülür. Bazıları da esir edilir.

Babai İsyanının Yorumu

Baba İlyas Horasani ve Baba İshak'ın başlattıkları bu isyan, tarihte çok farklı tartışmalara konu olmuştur.

Elvan Çelebi'nin "Menakıb'ül-Kudsiyye" sinde bu isimlerden bahsederken Hızır-İlyas kıssalarıyla kıyaslayan beyitleri bile bu isimlerin o günden beri hayatlarının efsanevi-destansı karakterle, figürlerle karışık anılmasına neden olmuştur.

Elvan Çelebi, bu isyanın bir fitne sonucu ortaya çıktığını vurgulayarak büyük dedesinin masumiyetine inanmakta ve Baba İlyas'ın bu fitnede rolünün bulunmadığını anlatmaktadır.

Daha sonraları dini-tasavvufi bir kimlikle anlatılmaya çalışılan Baba İlyas hareketi, aslında devrin sosyo-ekonomik meselelerinden kaynaklanmaktadır. Olayların başlangıcında, dini-tasavvufi bir anlayış farkından ya da bu tür bir tartışmadan değil de güç gösterisi ve kıskançlıktan ortaya çıktığı görülmektedir.

Mikail Bayram, bu konuda farklı bir yorum getirmektedir:

“ O devrin resmi tarihçileri devlet yanlısı bir anlayış ve düşünüşte olduklarından, devlet ve yöneticilerle mücadele halinde bulunan Türkmenlerin dini düşünüş ve yaşayışlarıyla sürdürdükleri mücadele hakkında hissi, taraf tutucu oldukları için ve hatta onları tezyif ve tahkir etmeyi görev edindiklerinden, verdikleri bilgiler gerçekleri tam ve doğru olarak yansıtmaktan uzaktır.”

Babai isyanının dini amaçtan ziyade devlet idarecileri ile şeyhin arasındaki bir takım entrikalar sonucu açılmış olması; Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in kötü yönetiminden ve Moğol baskınından bunalan halkın yönetime karşı Şeyh'in yanında yer almasına neden olmuştur.

Anadolu Selçukluların son döneminde yönetimi yabancı unsurlara emanet etmişti. Bu itilmişliğe dayanamayan Türkmenler, tasavvuf büyüklere, derviş ve babalara ümit bağlamaya başladılar. Etrafında kümelenebilecekleri bir lider arayışı, onları buna itti. Bu dönemde böyle bir ayaklanma, babalar çevresinde olmasaydı belki başka önderler aranacaktı.

Tarihte gerçekleşen bu Babai isyanı, inanç temelli değildir. Ama bu isyan, tarihçilerin müştereken tespitlerine göre, Anadolu Selçuklu devletinin zayıflamasına yol açarak Moğol istilasının kolaylaşmasına zemin hazırlamıştır.

Baba İlyas'ın Halifeleri

Elvan Çelebi, Menakıb'ül-Kudsiyye adlı eserinde Şeyh İlyas'ın ve onun şeyhi Dede Garkın'ın halifelerinden de söz eder.

Dede Garkın'ın dört halifesi olduğunu söyler: Şeyh Osman, Ayna Dola (Aynüddeve), Mihman Hacı, Bağdın Hacı.

Baba İlyas'ın sadece iki halifesinden söz eder.

- 1.Osman Gazinin kayınpederi Şeyh Edebali,
- 2.Hünkar Hacı Bektaşî Veli

Ancak her ikisinin de isyana katılmayarak kendilerini selamete erіştirdiler der:

Hacı Bektaş şol sebepten hiç

Göze almadı tac-ı sultanı

Edebali ve bundağı huddam

Gördüler Hacı'dan bu seyranı.

Elvan Çelebi'nin verdiği bu bilgilerin tahkikini ve tetkikini tasavvuf tarihi araştırmacılarına bırakıyoruz.

Elvan Çelebi'nin Dedesi Muhlis Paşa

Elvan Çelebi'nin dedesi Muhlis Paşa, Aşık Paşa'nın babasıdır. Baba İlyas'ın en küçük oğludur.

Elvan Çelebi, Menakıb'ül-Kudsiyye adlı eserinde dedesini saygıyla anar, mücadelesini hayranlıkla anlatır.

Elvan Çelebi'nin eserinde anlattığına göre isyanın başladığında Muhlis Paşa, henüz beşikte bir çocuktur. Çarpışmalar sırasında Çat köyündeki zaviye ateşe verilmiş, o esnada içeride beşikte yatmakta olan Muhlis Paşa, müritlerden Seyfüddin adında biri tarafından kurtarılmıştır. Köre Kadı'nın evinde kim olduğu bilinmeden büyütülmüştür. Daha sonra daha emin bir yerde büyümesi için Mısır'a kaçırılmıştır.

Muhlis Paşa'nın Mücadeleleri

Muhlis Paşa, yetişkin hale geldiğinde babasının intikamını almak üzere Anadolu'ya gelip faaliyete geçmişse de tez zamanda fark edilip hapse atılmıştır. Birkaç defa hapse girip çıkınca niyetini açığa vurmuş ve Konya'ya gelerek sultanın taç ve tahtını ele geçireceğini açıkça ilan etmiştir. Etrafında binlerce insan toplanmıştır. Bu durumdan endişelenen sultan Muhlis Paşa ile anlaşmayı denemiştir.

İddiasından vazgeçmeyi tercih ettiği takdirde kendisini istediği vilayete vali yapacağını söylemiştir. Fakat Muhlis Paşa makam-mevkii teklifini reddetmiştir.

Bu görüşmeden 6 gün sonra Sultan IV. Kılıçarslan, Aksaray'da Sultan Hanı'nda tahminen Moğollar tarafından boğularak öldürülmüştür. Taç ve taht da elinden gitmiştir. 1273 yılında yani Mevlana'nın öldüğü yılda Muhlis Paşa Konya'yı ele geçirmiş ve sultanın sarayına yerleşmiştir. Altı ay kadar hüküm

sürdükten sonra tacını Nure Sofi'nin oğlu Karaman'a bırakarak yeni bir beyliğin (Karamanoğulları Beyliğinin) kuruluşuna yol açmıştır. Daha sonra Kırşehir'e göç etmiştir.

Elvan Çelebi'nin dedesi Muhlis Paşa'nın Konya'da yönetimi ele geçirip altı ay kadar saltanat sürdüğüne dair bilgileri sadece “ Menakıb'ül-Kudsiyye “ de geçmekte olup muteber kaynaklarca doğrulanmamakta ve bu olay tarihçilerin tetkikini beklemektedir.

Ancak menakıpnamedeki bilgilerden Muhlis Paşa'nın biraz da intikam duygusuyla Selçuklulara karşı olan her siyasi harekette, her ayaklanmada Sultan'a karşı olanları desteklediği sonucu çıkarılabilir.

Oruç Bey'in “Tevarih-i Al-i Osman”ında, Mecdi'nin “Terceme-i Şaikaik”inde ve Nişancızade'nin “Mir'at-ı Kainat”ında Şeyh Muhlis Baba'nın Osman Gazi ile savaşlara da katıldığı zikredilir.

Muhlis Baba'nın Son Dönemi ve Vefatı

Muhlis Baba'nın bundan sonraki hayatında, Osmanlı döneminde isyan yoktur. Devlet ve sistemle barışık bir şekilde Kırşehir'de hayatını sürdürmüştür. Orada evlenmiştir. Uzun yıllar Kırşehir'deki zaviyesinde hizmet vermiştir.

Muhlis Paşa'nın Kırşehir'de vefat ettiği sanılır. Ancak Kırşehir'de türbesi yoktur.

Bu konuda farklı bir iddia vardır:

Amasyalı ünlü tarihçi Mustafa Vazıh, Muhlis Paşa'nın Kırşehir'den ayrılıp önce Baba İlyas'ın köyü olan Çat (İlyas) köyüne giderek babasının mezarının üstüne bir türbe yaptırdığını, oradan da Elvan Çelebi köyüne gelip yerleştiğini kaydeder. Bu kaynağa göre Muhlis Paşa, bu köye dervişleriyle birlikte yerleşmiş, evler inşa edip çiftçilikle meşgul olmuş ve öldüğünde de buraya gömülmüştür.

Muhlis Paşa'nın vefatında oğlu Aşık Ali Paşa, henüz iki yaşındadır. Elvan Çelebi bu soydan gelmektedir.

Bu sülalede artık isyan ruhunun yerini ilim, irşat ve tarikat faaliyeti almıştır.

Elvan Çelebi, Muhlis Paşa'nın Şeyh Affan diye bir halifesinden bahsetmiş ancak ayrıntı vermemiştir.

Elvan Çelebi'nin Babası Aşık Paşa (1272-1332)

Asıl adı Ali'dir. Kırşehir'de doğmuştur. Baba İlyas'ın torunlarından. Muhlis Paşa'nın ilk oğlu olduğu için o da Paşa lakabıyla anılmaktadır.

Elvan Çelebi'nin babası Aşık Paşa, iyi bir kültür ortamında yetişmiştir. Arapça, Farsça, İbranice ve Ermenice bilmektedir.

Aşık Paşa, Anadolu valisi Timurtaş'a vezirlik yapmış, bir ara Mısır'da ikamet etmiştir. Mecitözü bölgesi ve Elvan Çelebi beldesi, onun atalarının yerleştiği, yurt seçtiği mekanlardır.

Aşık paşa, daha çok şairliği ve sofiliği ile tanınmıştır. halka halk diliyle, Yunus tarzı söyleşiyle dikkat çeken Aşık Paşa, Kırşehir'deki tekkesi çevresinde büyük kalabalıklar toplayabilmiştir.

Garibnamesi ve Düşünceleri

Aşık Paşa'nın ünlü eseri 12.000 beyitlik “Garibname” sidir. Eserlerini halkın anlayabileceği bir dille, Türkçe yazmıştır.

*Kamu dilde var idi zabt u usûl
Bunlara düşmüş idi cümle ukûl*

*Türk diline kimse bakmaz id
Türklere hergiz gönül akmaz idi*

*Türk dahi bilmez idi bu dilleri
İnce yolu ol ulu menzilleri*

Garibname; İran'dan gelen Şia tehlikesine karşı milleti birliğe çağır-mak, Ehl-i Sünnet akidesini öğretmek, tasavvufun inceliklerini anlatmak amacıyla Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Ahlaki ve tasavvufi öğütlerle do-ludur.

Aşık Paşa; şeriat tarikat, marifet, hakikat, ilmi-ledün gibi beş temel ko-nuyu beyitlerinde mezcetmiştir.

*Hem bu beş dürlü işi anla nedir
Bu şeriat, hem tarikat nicedür*

*Marifet hem ol hakikat neyimiş
Ol leduü ilmi dahi niceyimiş*

*Aydıvan gel aşkıla dinlerisen
Sinleyip söz manisın anlarisen*

Aşık Paşa, evliyayı şöyle tanımlar;

*Evliyadur enbiya hükmün soran
Evliyadur halkı Hakk'a ergüren*

*Evliyadur kim bunlar yol vardılar
Yol içinde Hak için can verdiler.*

Aşık Paşa'nın şu beyti, en güzel yakarıştır:

*İy Hüdâyâ doğru İy Hüdaya doğru yoldan ırmagıl
Kendü aşkundan bizi ayırmagıl*

Aşık Paşa, akıl-nakil ikilisinde tercihini şöyle yapar:

*Malum oldu kim akıl sultandurur
Akıl içinde Allah emri candurur*

Aşık Paşa'nın Vefatı ve Halifeleri

Elvan Çelebi'nin babası Aşık Paşa; âlim, şair, derviş, gönül dostu bir insandır. Bir çok eseri vardır. 1332' de Kırşehir'de vefat etmiştir. Orada Aşık Paşa zaviyesi diye meşhur tekkesinin yanında metfundur.

Elvan Çelebi, babası Aşık Paşa'nın halifelerinden de söz etmiştir. Başta hocası ve şeyhi Şeyhülislam Fahrettin Efendi olmak üzere Sarimüddin Saruca, Şeyh Alay, Şeyh Eşref, İskilipli Şeyh Alişir, Işıklı Dede, Ebubekir, Seyfettin Hatip, Şeyh Bali veya Bali Şeyh, Emircen... Elvan Çelebi'nin yeri geldikçe zikrettiği Aşık Paşa halifeleridir.

Bu bilgiler araştırmacılarca tetkik ve tenkide tabi tutularak yeni baştan ele alınmalıdır.

Elvan Çelebi'nin Yetiştirdiği Ortam ve Eğitimi

Elvan Çelebi beldesine adını veren bu büyük insan Aşık Paşa'nın oğludur. Kırşehir'de doğduğu tahmin ediliyor.

Elvan Çelebi'nin Selman (veya Süleyman) ile can adında iki kardeşi bilinmektedir.

Elvan Çelebi, Aşık Paşa gibi ilim, takva ve züht sahibi bir insanın oğlu olduğu için aile olacağına ve babasının dost ve arkadaş çevresi de bu doğrultuda yetişmiştir.

Eserinin incelenmesinden anlaşıldığına göre çok sistemli bir eğitim görmüştür. Babasının halifelerinden Şeyhülislam Fahrettin Efendi'nin ders ve sohbetlerine devam etmiştir. Arapça ve Farsça öğrenmiştir.

Elvançelebi'ye Gelişi ve Tekke Kurması

1326 yılında babasının Mısır'a gittiği sırada babasının izni ile dedesinin türbesinin bulunduğu köye gelir. Kırşehir'den ailesi ve çocuklarını da getirerek buraya yerleşmiştir. Buraya cami, zaviye, imarethane, türbe ve hamam

yaptırmıştır (1352). Zaten dervişlerin çoğu, geldiği bölgeyi İslamlaştırmak için yol üstü önemli yerlere birer tekke kurmuştur.

Elvan Çelebi hayatının çoğunu zaviyesinde geçirmiştir. Böylece çevresinde kalabalık bir derviş zümresi oluşmuştur.

Sivas Hükümdarı Eretna Bey'in veziri Alaattin Ali Şah Rumi, Elvan Çelebi külliyesinin idaresini sağlayacak zengin vakıflar kurdu. Bir çok köy, arazi ve değirmeni bu vakıflara tahsis etti.

Elvan Çelebi, devrinde epeyce tanınmış bir mutasavvıftır. Bazılarına göre dedeleri gibi Vefaiyye tarikatına mensuptur. Nişancı Mehmet Paşa, onun cezbe sahibi ulu bir Şeyh olduğunu söyler.

Elvan Çelebi'nin inanç ve fikir dünyasını, edebi kişiliğini “Menakıb'ül-Kudsiyye Fi Münasıb'il-Ünsiyye” adlı ünlü eserini incelererek ortaya koyabiliriz.

Elvan Çelebi Camii ve Tekkesi

Vefatı

Elvan Çelebi, uzun yıllar hizmet ettiği, adını verdiği Elvançelebi'de vefat etmiştir. Ölüm tarihi konusunda Menakıb'ül-Kudsiyye'nin sonunda bulu-

nan ve eserin bitiş tarihini gösteren beytindeki 760 (1358-59) kaydına bakılarak onun bu tarihten birkaç yıl sonra vefat ettiği tahmin edenler olmuşsa da Nail Tuman'ın "Tuhfe-i Naili" adlı eserinde ve "Keşfü'z- Zünun"un zeylinde hicri 770, miladi 1368 yılında vefat ettiği ortaya çıkmaktadır.

Soyu Devam Ediyor Mu?

Elvan Çelebi'nin Abdurrahman Çelebi isimli bir oğlunun adı bilinmemektedir.

Elvan Çelebi sülalesinden En'am Bey zade Ali Bey vardır ki 1618' de Amasya valiliği yapmıştır.

Neşet Köseoğlu, 1944 yılında yazdığı makalede Elvan Çelebi sülalesinden Amasya'da, Çorum'da ve köylerde köklü sülaleler olduğunu söyler ancak bu konunun detaylarına girmez.

Türbesi ve Ünü

Elvan Çelebi'nin mezarı, külliye'nin içindedir. Caminin dış kapısından girişinin sağ yanında yer almaktadır.

Türbenin girişindeki sandukanın eşine, doğu kısmındaki dört kabrin oğullarına, batı tarafındaki iki kabrin de kızlarına ait olduğu söylenmektedir. Ancak bu konuda tarihi kaynaklarda herhangi bir kayıt yoktur.

Türbe, halk arasında önemli ziyaretgahdır. Buraya Türkiye'nin her yerinden, özellikle yakın çevreden akın akın ziyaretçi gelmektedir. Çevre illerde de Elvan Çelebi türbesi ünlüdür. Yozgat yöresinde söylenen şu mâni, bunun en önemli göstergesidir.

Elime aldım kelebi

Gezdim Şam'ı, Haleb'i

Çorum'da Elvan Çelebi

Giderim ziyaretine.

Elvan Çelebi'nin türbesi

Türbeye İlişkin Halk İnanışları

Bazı kişiler, türbede yatan büyük insanın hayatı, mücadeleleri, inanç ve düşüncelerini öğrenmek ister. Onu kendilerine örnek almaya çalışır.

Bazıları da türbe ve içindeki zâta ilişkin halk arasında yayılan ve yaşanan efsanelerin peşine düşer ve onu araştırmaya başlar.

Bu bağlamda Elvan Çelebi ve tekkesi hakkında efsanelere karışmış halk inançları ortaya çıkmıştır. Bu efsanelerin başlangıç tarihi, Elvan Çelebi'nin hayatta olduğu döneme kadar uzanır.

Fransız yazar Michel Baudier'in bu tekke için izlenimleri bu gerçeği ortaya koymaktadır:

“O devirde dahi Elvan Çelebi, büyük bir veli olarak hürmetle anılmıştır. Zaviyesi, büyük felaketlere uğramış kişilerin sığınağıdır. Halkın inancına göre Elvan Çelebi, kendinden yardım isteyenlere uzun boylu, mütenasip endamlı bir delikanlı kılığında gelerek yardım etmektedir.”

Kaynaklarda geçen bu halk inanışları bile onun ta sağlığından beri halk tarafından bir veli, mübarek bir zat olarak kabul edildiğini ortaya koymakta-

dır. Bu nedenle adı etrafında bir takım menkıbelerin oluşması doğal karşılanmalıdır.

Mustafa Vazih, ünlü eserinde bu türbenin bir “ziyaretgah-ı hass u âmm” olduğunu, her türlü hastaya şifa verdiğini, özellikle deliliğe iyi geldiğini, zincirler içinde gelen delilerin bir gece türbede yattıktan sonra iyileştiklerini yazmaktadır. Yazarın dediğine göre Çorum, Amasya, Merzifon, Yozgat, Kırşehir yöresi halkı yüzyıllardan beri Elvan Çelebi türbesini ziyaret etmektedir. Hastalar, dertliler, çocuğu olmayan kadınlar, delisi olan aileler onun manevi gücünden himmet beklemektedirler.

Bir batıl inanç olmasına rağmen yıllardır bu böyle devam etmektedir. Ayrıca burada adak kurbanları da kesilir. Ancak bu kurbanlar, dede-tekke için değil, Allah için kesilmelidir.

Yeşil Direğe İlişkin Halk İnanışları

Türbede bulunan yeşil direk, Elvan Çelebi’nin babası Derviş Aşık Paşa tarafından caminin yapılışı sırasında Kırşehir’den gönderilmiştir. Rivayete göre :

“Aşık Paşa, devenin bir tarafına şadırvan çanağı, diğer tarafına da yeşil mermer sütun yerleştirmiş, deveyi kendi başına Kırşehir’den göndermiştir. Deve, üstündeki yüklerle beraber Elvan Çelebi’nin huzuruna gelip imaretin önüne çökmüş ve oracıkta ölmüştür. Oradakiler devenin üstündeki yükü alıp onu öldüğü yere gömmüşlerdir. Oraya hâlen “Deve Mezarı” denmektedir.

Elvan Çelebi zaviyesinde bulunan Yeşil Direk, bu adı geçen direktir. Ziyaretçiler bu direği kucaklamaya çalışırlar. Kiminin kucağı kavuşur, kimilerinin de kavuşmaz. Kavuşanların günahlarının bağışlanacağına inanılır. Bu batıl inanç halen devam etmektedir.

Bu konuyu Tekkelihocazade Hakkı isimli Çorumlu bir şair de mısralarına taşımıştır.

Deve ile bu zat için gelen mermer bu mermerdir

Ne esmerdir, ne ahmerdir, velâkin rengi ahdardır.

*Derun-i asitan içre olup bir köşede mahfuz
İhata eyleyen etrafını masnu, muhaccerdir.*

*Gelen züvvar tutup anı bir kez kucaklar
Elin kavuşturan mesrur olup bahtiyar dilberdir.*

*Erişmezse eğer parmakların kıl kalbini halis
Dahi niyet-i hayr ile kucaklamak mükerrerdir.*

*Oku bir fatiha üç dane ihlas ruh-ı pakine
Muradına erişmeklik yetişmeklik mukadderdir.*

*Müzeyyen türbesi icre giren kesb-i safa eyler
Türabının kokusu misk ü amberle muattardır.*

*Biküllü dilde Elvan Çelebi namı mukayyettir
Mufasssal tarihinde aslı esbabı musattardır.*

*Sizin kemterinizdir, himmetinizi diriğ etmen,
Sülâlenâmenizde Hakkı'nın ismi muharrerdir.*

Yine yörede yaygın olan inanışa göre çevrede haksız yere kan akıtılırsa bu Yeşil Direk'te kan izleri görünürmüş. Bununla ilgili çeşitli haberler köy halkı arasında dilden dile dolaşmaktadır.

Elvan Çelebi Türbesinde Yeşil Direk

Şadırvan Çanağına İlişkin Halk İnanışları

Devenin getirdiği çanak, şadırvana konmuştur. Bu şadırvandan halen o çanağın içine Berrak su akmaktadır. Bir batıl inanış olarak hacet sahipleri oranın mecrasına bir havlu koyup üç ihlas bir fatiha okuyup dilek tutarlar.

“Allah’ım işim olursa buradan su çıksın” derler. Oradan havluyu alırlar. Eğer o hacet mukadder ise dedikleri şey su ile birlikte çıkar... Bu batıl inanış, Şadırvanın üzeri camekanla kapatıldığı için bugün uygulanamıyor.

Çorumlu şair Hakkı, camideki bu mermer şadırvan havuzu hakkında da methiye yazmıştır.

Direk ile deve üzre gelen havzu müdevverdir.

Ne balçıktır, ne ahcardır, bu bir mermer mücevherdir

Serapa türlü nakışla musannadır, musavverdir.

Mübarek inciden ebyaz, mücellâ levn-i ezherdir

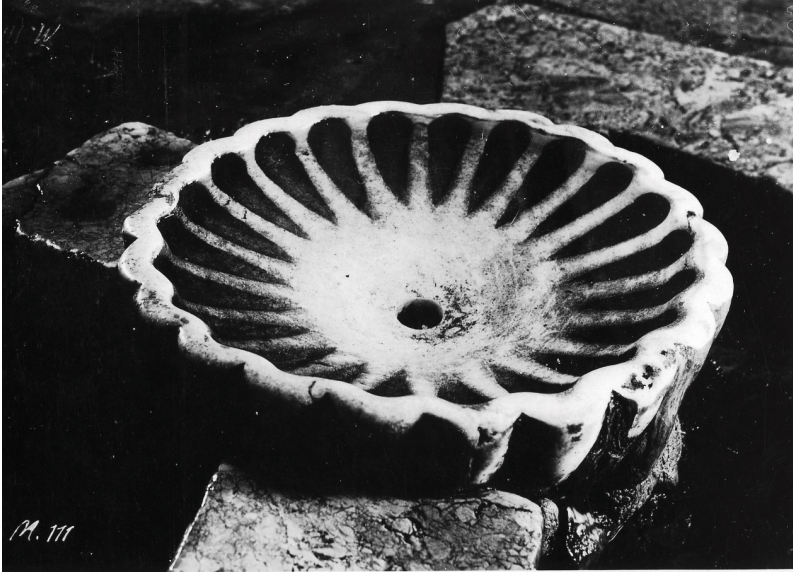
*Değildir munkati, kaş yaz derunu mal ile memlu
Lezizdir şekerden, baldan, zülâl-i âb-ı kevserdir*

*Mahrec-i âb olan aynın dıkıp gönlünde tut niyet
Talep eyle fûlan çıksın, bulunmaz nesne enderdir.*

*Derunu icre enbatla hububat nev'i hazırır
Muradına göre zahir olur bir gizli esrardır.*

*Güruh-ü evliya içre keramati muayyendir
Nazar kıl havz ile mermerde nutku hâlâ azhardır.*

*Oku bir fatiha üç ihlas ile ervahını şâd et.
O şahın, Hakkıya, al himmetini sen de, ekserdir.*

Türbenin içindeki Şadırvan Çanağı

Elvan Çelebi'nin Eseri ve Özellikleri

Elvan Çelebi, gönül dostu bir dervıştır. Duygu ve düşüncelerini şiir dili ile aktaran bir mutasavvıftır.

Onun en büyük eseri, hiç şüphe yok ki “Menakıb’ül-Kudsiyye” adlı menakıpnamesidir. Bu eser bulununcaya kadar (Cami’ün-Nezair) deki birkaç şiir ile Şeyhoğlu’nun (Kenz’ün-Kübra) sında naklettiği üç beyt ve İstanbul Millet (Ali Emiri) kütüphanesinde manzum eserler bölümünde 543 numarada kayıtlı bulunan (Nazire Mecması) ndaki bir gazeli bilinmekte idi.

Elvan Çelebi’nin büyük bir eserinin daha olduğu çeşitli kaynaklarda geçmekte idi. Oruç Bey’in Tevarih-i Al-i Osman’da, Taşköprülüzâde’nin Şakayık’ında ve Gelibolulu Mustafa Ali’nin Kühül-Ahbar’ında Elvan Çelebi’nin Menakıb’ül-Kudsiyye’sinden söz edilmekte idi. Ancak eserin tek bir nüshası bile elde mevcut değildi.

Menakıbü’l-Kutsiyye’nin Bulunuşu ve Tanıtımı:

Elvan Çelebi’nin bu büyük eseri bilinmesine rağmen elde bir nüshası bile yoktu.

Bu kayıp eser, Karaman’dan gelen bir çuval kitap arasında tesadüfen bulundu. Şöyle ki; Karamanlı Durmuş Ali Emre adında yaşlı bir adam bir çuval dolusu kitaplari incelenmek üzere 1957 yılında Konya Mevlana müzesine teslim ediyor. Bunlar arasındaki manzum bir kitabın, Elvan Çelebi’nin Menakıb’ül-Kudsiyye Fi-Menasib’il-Ünsüye adlı eseri olduğunu Necati Elgin fark ediyor. Eser 4937 numara ile müzeye kaydedilerek muhafaza altına alınıyor.

1957-1959 yılları arasında müze müdürü Mehmet Önder Menakıb’ül-Kudsiyye’yi ilim âlemine tanıtıyor..

Menakübü'l-Kutsiyye Çalışmaları

Eserin bulunuşu ve tanıtımından sonra bilim dünyasında yankı bulmasına rağmen uzun yıllar hiçbir ciddi çalışma yapılmadı.

İlk defa 1984 yılında Ahmet Yaşar Ocak ve İsmail Erünsal'ın müşterek çalışmasıyla eser yeni yazıya çevrildi ve 70 sayfalık geniş bir inceleme yazısıyla birlikte Türk okuyuculara sunuldu. Bu eserin ikinci baskısı 1995 yılında yapıldı.

Ahmet Yaşar Ocak ve İsmail Erünsal'ın kitabı okuyuş ve yorumlayış tarzına teknik itirazları olan Prof. Dr. Mertol Tulum da 2000 yılında “Tarihi Metin Çalışmalarında Usul - Menakıb'ül-Kudsiyye Üzerine Bir Çalışma” adlı eserinde kitabı yeni yazıyla tekrar çevirmiş, itiraz ettiği noktaları da uzun uzun anlatmıştır.

Biz bu ilim adamlarımızın teknik tartışmalarına takılmadan bu eserin tanıtımında büyük emekleri olduğu için her birime ayrı ayrı müteşekkirimiz.

Menakübü'l-Kutsiyye'nin Özellikleri

Menakıb'ül-Kudsiyye, Baba İlyas'tan başlayarak Elvan Çelebi'nin aile tarihini ortaya koyan, bir aile müdafaanamesi niteliği de taşıyan önemli bir eserdir.

Bu eser incelendiğinde Elvan Çelebi'nin düşünce dünyası, tasavvufi yaşayışı, inanç yapısı tüm netliği ile ortaya çıkmaktadır.

Menakıb'ül-Kudsiyye (2081+3) 2084 beyitten oluşmaktadır. El yazma nüshası 118 sayfadır.

Elvan Çelebi, Menakıb'ül-Kudsiyye'de aile tarihinden bahsederken ecdadının Selçuklularla ilişkilerinden sık sık söz eder Alaaddin Sultan'dan bahsederken;

“*Şah-ı âdil Alaaddin-i sultan*

Şem-ı Selçuk Cem-i âlemiyân”

Mısralarında adaletiyle över. Ama Gıyasettin ve Celâlettin Karatay'dan pek iyi bahsetmez. Dedelerinden onlara esir düşenleri Celalettin Rumi'nin kurtardığını anlatır:

Geldi daşra Celâl-idin vel

Ol meşayih yolunda himmet eli

Gönül ile bunlara viridi selam

Can ila ihtiram u hem ikram.

Elvan Çelebi'nin eserinde dönemin önemli simalarının adı geçmektedir. Şeyh Bali, Edebalı ve Hacı Bektaş-ı Veli bunlardandır. 1993 beyitten 2016 beyte kadar geçen bölüm bu büyük zatlarla ilgilidir.

Elvan Çelebi'nin Menakıbı'l-Kutsiyye Adlı Eserinin Tetkikinden Çıkan Sonuçları Söyle Sıralayabiliriz:

1-Kitabın giriş kısmında Allah'ın sıfatlarını zikreder, ona hamd ü sena ile söze başlar. Bu bölüm 77. beyit kadar sürer.

2-Kitabın son kısmında münacat, dua ve salat ü selam yer alır.

3-İçinde uzunca bir bölüm, Hz. Peygamberin hayatı, siyreti ile ilgilidir. Bu üç özelliği ile eser, Süleyman Çelebi'nin Mevlidi'ne çok benzemektedir.

4.Esasında kullanılan dil, döneminin Türkçesini yansıtır.

5-Şiirlerinde sık sık âyet ve hadis metinlerine yer verir. Bundan da iyi Arapça bildiği anlaşılmaktadır.

6-Bölümler arasındaki açıklamalarını Farsça yazmıştır. Esasında Farsça beyitler de yer almıştır.

7-Esasında incelenmesinde onun köklü ve ciddi bir din eğitimi aldığı kolayca anlaşılmaktadır.

8-Dini inancı itibarıyla Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflere sıkı sıkıya bağlı olduğu, Allah ve Resülü'nün emirlerini her şeyin üstünde tuttuğu her beytinde görülmektedir.

9-Tasavvuf anlayışında temel prensip iman, ibadet ve takvadır. Bunlardan uzak bir tarikat, şeyh, mürit, tasavvuf kavramına onun tefekkür dünyasında yer yoktur.

10-Esası kısmen de menakıpnâmedir. Kendi soyunun hayat hikayesini menkıbe üslubuyla şiir diliyle anlatır.

11-Devrinin tarihi olaylarına ve tarihi kişilerine zaman zaman atıfta bulunarak dönemin sosyal yapısı hakkında bilgi verir.

Elvan Çelebi'nin İnanç Yapısı ve Düşünceleri

Bir insanı yakından tanımak için ne dediğine ve ne yaptığına bakmak lazım. Hakkında söylenenlerle yetinmek, kişiyi yanlış tanımaya yol açabilir.

Bu nedenle biz, onun inanç ve düşünceleri konusunda söylenenler değil, kendi söylediklerine bakacağız. Eserini inceleyerek görüş ve düşüncelerini anlamaya çalışacağız.

Elvan Çelebi'nin eseri 14. yüzyıl Türkçesi ile yazılmış ise de bazı bölümleri sadeleştirilmeden anlaşılabilir. Onun için bu bölümde şiirlerinden alıntılar yaparak konuyu ortaya koymaya çalışacağız.

Allah'a Hamt ve Şükür

Elvan Çelebi, eserinin 77 beyitlik ilk bölümünde Allah'ın sıfatlarını zikreder. Onun kudret ve rahmetinden söz eder. Allah'a hamt ü senanın ve nimetlerinden dolayı O'na şükretmenin zarureti anlatır:

*Zahir u batın Evvel ü Âhir
Yogı var eylemeklige Kâdir*

*Dilese hem bu varı yok etmek
Zerrece yoktur ol emre emek*

*Cümle varlık senündür ey Sübhan
Şey'en lillah amân ü hem iman*

Allah ve Resulüne İtaat

Elvan Çelebi'ye göre; Esas olan, tanrı buyruğuna uymaktır. Batıla uymak şeytan işidir:

*Bâtıla hak diyü tapar şeytan
Dakı ana ne kim uyar hayvan*

Yeryüzünde Hz. Muhammed (s.a.v) e uyanlar da Ebu Cehil'e benzemek isteyenler de Kıyamete kadar daima bulunacaktır:

*Bir Muhammed sıfatlı bir Bu Cehl
Hâli olmaz bu dünyeden nâ-ehl*

Elvan Çelebi, Hz. Peygamber (s.a.v.)' e saygıda kusur etmez:

*Ver gönülden Muhammed'e salavat
Kim sana malum ola bu lemeat*

Hz. Peygamber'in Arkadaşlarına ve Ehl-i Beytine Saygı

Elvan Çelebi, Hz. Peygamber'in ashabına saygı ve sevgisini "Benim ashabım yıldızlar gibidir. Onlara uyarsanız kurtuluşa erersiniz." Hadisini beytinde zikrederek dile getirir:

*Şol ki "Ashabi ken-nüctüm" dedi
Bu makamdan haber virur ol şir*

Bu bağlamda Hz. Ebubekir (r.a.)ı da Hz. Muhammed (s.a.v.)' ile hicret esnasında Sevr mağarasında saklanan iki kişiden biri olarak anan ilahi buyrukla över:

*Fah-i âlem Muhammed-i Muhtar
"Sâniyesneyn iz hüma fil-gâr"
Yâr hem yar-ı yar-ı yar iy yâr
"Sâniyesneyn iz hüma fil-gâr"*

Elvan Çelebi, sahabenin ileri gelenlerine, dört halifeye hep hürmetle yaklaşır.

Dört önemli özelliği ile bilinen Hz. Ebubekir'i Sıddık sıfatıyla, Hz. Osman'ı haya örneği olmasıyla, Hz. Ömer'i adaletiyle ve Hz. Ali'yi ilimdeki dirayeti ile över:

*İlm ü sıdk u hayası vü adli
Hemçü Osman Ömer Bu Bekr ü Ali*

Hz. Ebubekir'e sıddık (doğruluk ve bağlılıkta örnek ve önder) derken Ebu Cehil'e de zındık sıfatını uygun görür:

*Bir Ebu Bekr görünür Sıddık
Ol Ebu Cehl bilinür zındık*

Elvan Çelebi'nin Hz. Muhammed (s.a.v.)' in ehl-i beytine, evlatlarına ve torunlarına özel ilgisi vardır. Her mümin gibi o da onlara yapılan zulümlere isyan eder.

*Hasaneyn ol güzidegan-ı dehr
Tas tas içtiler cefadan zehr*

Evlad-ı Resül'ün, ehl-i beytin çilesini, aslında evliya ve enbiyanın çilesine benzetir:

*Evliya v'enbiya havas u avam
Zehr nüş itdi kâs kâs müdâm*

Allah Dostları ve Görevleri

Elvan Çelebi, herkesi Allah’a dost olmaya ve Allah dostlarıyla dostluk kurmaya çağırır:

*Tanrı dostun dost tutan kişiler
Yerde vü gökte gün gibi ışıklar
Tanrı dostın dostına düşmen
Lanet okır ana zaman u zeman*

Tanrı dostu olmanın yolunun;

”قل ان كنتم تحبون الله فاتبعوني يحببكم الله“

(Deki : Allah’ı seviyorsanız bana tabi olun ki Allah da sizi sevsin) buyruğunun gereğini yaşamaktan geçtiğini vurgular :

*Bu bize pes degül midür kanun
Şok ki Allah buyurdu “fettebiun”
Ne dilerse sözün icabet eder
Anı sevmeyeni hasarat ider*

Allah dostlarının temel görevi, ona göre, Allah ve resulünün buyruğuna uymaktır:

*Oldu bunlar bu kulluğa meşkul
Şöyle kim Emr-i Hakk u Kavl-i Resul*

Allah dostluğunun da temeli, inanç sağlamlığıdır:

*Zerre-i itikad candan yig
Habbe-i sıdk iki cihandan yig*

Allah’a dost olan mü’min, diğer din kardeşlerinin de dostudur:

*Çünkü mü’min gözgüsü mü’mindir
Ne ki mü’minler oddan iymindir*

Allah dostunun gönlü geniş olmalıdır. Sevgi dünyasında herkese yer verebilmelidir. Gelen herkesi “ Merhaba, hoş geldiniz.” diyerek karşılayabilmeli, o ne halde olursa olsun “safa geldiniz “ diyerek dergahına kabul edebilmedir.

Elvan Çelebi, bu düşüncesini 1701. beytinde şöyle dile getirir :

*Merhabâ her ne kim gelür gelsün
Hurrremâ her ne kim olur olsun*

İlahi Aşk

İlahi aşk, tasavvufun temelidir. Kul Allah’a yaklaştıkça ilâhi aşkın cazibesine kapılır. Onun çekim merkezine girer. Onda yok olur ve onda tekrar var olur.

Elvan Çelebi bu ilahi manzarayı şöyle tasvir eder:

*Işk anı şöyle kendüye almış
Kim bu ışk kendü kendü ışk olmuş*

*Işk ise kanı bu aşık-ı muhta
Âşık ise kanı bu ışk-ı yâr*

*Işk u ma’suk u âşık ol olmuş
Ol u bu şol ortada ölmüş*

*Kılmış anı Çalap musavver-i ışk
Zahirin batının münevvr-i ışk*

İlahi aşkın cazibesine kapılan Allah dostu, ölmeden önce ölecektir. Onun, çevresine asla zararı dokunmayacaktır:

“İnneke meyyikün” hitab issi
Daki “mâ tedri mel-kitap” issi

Bu aşamada kişide bir takım haller olur, kerametler görülürse onu kendinden değil, Allah’dan bilmelidir:

Gel gör imdi veli-yi Rabbani
Fazl-ı Rahmani lutf-i Yezdani

Ol kim andan irer vilâyetler
Ol kim andan durur kerametler

İbadetler ve Rahmet

Değişik beyitlerinde namaz, oruç, hac ve zekattan bahseden Elvan Çelebi, keramet gösterebilseler de sofileri ölçülü olmaya, kendilerini Ebu Hanife’den büyük görmemeye çağırır:

Mesela ol zamanda bir sofî
Sanasın Ebu Hanife-i Küfî

İslam’da Allah’ın buyruğuna uymak esastır. Tevbe, insan içindir. İnsan oğlu işlediği bir günahı derhal tevbe etmeli, mutsuzluğa kapılmamalıdır. Elvan Çelebi, Allah’ın rahmetinden umut kesmenin doğru olmadığını, rahmetinin gazabından çok olduğunu bir beytine şöyle yerleştirmiştir:

“Sabakat rahmeti âla gazabi”
Didügi Hâlık-ı fırak u visal

Tasavvufta Tarikat Şeyh ve Mürit

Tasavvufda tarikat, Şeyh ve mürit gibi üç temel kavram, üç temel öge vardır. Elvan Çelebi herkesin Şeyh, mürit olamayacağını beyan eder ve kendine uyulması uygun olan mürşidi şöyle tanımlar:

*İktidaya yaramaz ol mürşid
Kim şeriatde dökmeye per ü bâl*

Derviş; İslâm'ın zahiri hükümlerine uymalı, batınını da iyi kavramalıdır. Şeriat ve tarikattan uzak bir dervişin tasavvufta asla yeri yoktur. Her şey, Allah ve Resulünün buyruğuna uymakla başlar:

*Ne ki Hak'tan Rasul'a oldı hitab
Emr ü nehy ü kamu sual ü cevab*

*Zahiran bâtınan bu ayatlar
Oldı bunlara iş ü san'atlar*

*Şöyle kim bir nefes şeriattan
Hâli olmadılar tarikattan*

Aslında tarikatta yol almak isteyen mürit, önce şeriatta yani dinin usul ve erkanında sağlam, kavi olmak zorundadır.

*Şer içinde kavi düriist erkan
Kim mürid üzre dutdı anı âyan*

Elvan Çelebi, zaman zaman şeriat ve tarikatı birlikte zikreder ve her ikisinde de müridin uyması gerekli kuralı kesin bir dille ortaya koyar:

*Hem şeriatta âlim u âmil
Hem tarikatta ârif u âfi*

Nebi ve Veli Anlayışı:

Elvan Çelebi, nebi ve mucizeye, veli ve keramete inanır ve inanılmasını da şart görür:

*Evliya enbiya değil mi hak
Hakka batıl demek nedir bir bak*

Bu noktada kimsenin haddi aşarak velilik makamlarından nebilik makamlarına geçemeyeceğini, Hz. Muhammed (s.a.v.)’den sonra artık peygamber gelmeyeceğini ama kıyamete kadar veli kulların daima bulunabileceğini şu beytinde vurgular:

*Dime di mi Nebi nebi yoktur
Sonra benden; veli veli çoktur.*

Kaza ve Kader İnancı

Elvan Çelebi, eserinde kader ve kaza konusuna da yer verir. Her şeyin bir sebebe bağlı olduğunu vurgular. Sebepsiz hiçbir şeyin cereyan etmeyeceğini, Tanrı’nın bunu böyle tanzim ettiğini anlatır:

*Her işe bir sebep kılıpdur Hak
Hiç sebebsiz değil her iş mutlak*

*Hod diyüpdür müsebbib ’ül-esbab
“Küllü şey’in sebep” bu fasl u bab*

Allah, her dilediğini yapar. Kulun iradesi Tanrının irade ve gücünü aşamaz:

*“Yef’alülllâhü mâ yeşâ” ol Hak
Gösterür her neden gerekse cemal*

Aslında kulun fililinde bile Allah'ın kudretinin işareti vardır:

*“Mâ remeyte iz remeyte” iy derviş
Hakkı Hak bil ne ki gerek bes ü biş*

Bela ve İmtihan

Kulun başına gelen belalar, dünyada onun imtihanıdır. Kul bu imtihanı kazanırsa Hz. Eyüp gibi sabreder, Hz. Nuh gibi tufandan korunur, Hz. İbrahim gibi ateşten kurtulur, Hz. Musa gibi denizden yaya geçer. Bu imtihanı kaybederlerse Nemrut, Firavun gibi helâk olup gider. Tarih, bunların hikayeleriyle doludur:

*Hak Taala sever kılın sınar
Bu söze nass (delil) çok çok ahbar*

*Nevha-i Nuh Nar-ı İbrahim
Hâl-i Eyyub Vakt-ı Kubh-ı âzim*

*Ol ulular bu suretle gitmiş
Bu azizler hem o safaya yitmiş*

*Nuh nitdi vü nitdi İbrahim
Gitti Nemrud gitti İbrahim*

*Âkibet âkıbat fena oldu
Ne ki Nemrud hışm ile öldi*

Yaratılış Sırrı

Elvan Çelebi ilahi kudretin ve Tanrı'nın yaratış sırrının olduğunu vurgular. “کن فيكون” (Kün fe-yekün) ‘Ol der, her şey olur.’ sırrını şöyle açıklar.

*“Kaf u nûn” gelmedi zuhura henüz
Dinmedin lafz-ı “Kün fe-kan” âşık
Kâf u nûn kim bize nüvişte–durur
Lâ-yezâl işiğimde işde-durur*

Hangi Dua Kabul Olunur?

Elvan Çelebi, duanın gönülden yapılmasını öğütler. Allah dostlarının, Allah aşkıyla yanıp tutuşanların dualarının mutlaka kabul olacağını söyler. Bu tür duaların Müstecap Dua (kabul edilmiş dua) olduğunu beyitlerinde zikreder:

*Kim kimü üzre bir dua kıldı
Her ne kim dilediyse ol oldu*

*Âşıkun hod duasını Allah
Kanda makbul kıldı evvel şâh*

*Âşıkun adı nişe âşıkdur
Şol sebab kim yolunda sadıkdur:*

*Âşıkun sâdıkun duası geçe
Ne dilerse olur senâsı geçer*

*Müstecab'ud-dua olan bayık
Kim ola bellü âşık u sadık*

*Müstecab'ud-dua zihi devlet
Padişahdan kula zihi rahmet*

*İy Hudaya bize rızasın onun
Müstecab eylegil duasın anun.*

Dua ile Bitiriş

Elvan Çelebi, “Menakıb’ül-Kudsiyye”nin son kısmında yine Allah’a hamd eder. Hz. Muhammed (s.a.v.)’i över. Rabbine bütün içtenliği ile yakarır:

*Sana hamd ü sena vü medh kılur
Cân-ı canân-ı ins’ü can Mevli*

*Rahmetün çok Kerimsin Yâ Rab
Fazlun okuş Kadimsin Yâ Rab*

*Ol Muhammed ki nûr-ı insandır
Nûr-ı insan u cân-ı cânandır*

*Evvelin ilmi âhirin ilmi
Ana Malum kıldın ey Mevli*

*Bizi onun yolundan ayırma
Ol bu girdiği yolundan tut ırma*

Menâkıbu'l-Kudsiyye'nin Son Beyitleri

.
Bu sözi şıdk-ıla işidenler
'İşk-ıla nûş idüp iş idenler

Rahmetün şerbetine tuş olsun
Ta 'latun nûrı-yıla boş olsun

Tâ felekten melek kıla seyrân
Tâ melekte gönül kala hâyran

Fazl u rahmet müdâm şey' li 'llâh
İy kamu kalmışa mu 'în Allâh

Îrdi encâma nâme-i kudsî
Oldı tarîh heft-şad u sî sî

Mustafâ yolına 'aleyhi selâm
Cân u 'akl u gönül gulâm gulâm

Temmetü'l-kitâb-ı Menâkıbü'l-Kudsiyye fî Menasibi'l - Ünsiyye

Hamd ol Hudâya kim tamâm oldı menâkıb uş
Ehl-i hakâyık anlaya vü bile kıla hûş

Hakkun rızâsını nice buldı velî nebî
Bilmek diler-isen gel ü dut bu kelâma gûş

İnkâr u cehli terk idüben gel şafâ-yile
Tâ kim olasın ol Çalabûn rahmetine tuş

Sonuç :

Elvan Çelebi; Allah ve Resulullah aşığı, namazın kılan, orucunu tutan, insanları seven, yaratıklara karşı şefkatli, tasavvuf ehli, takva ehli bir insan, bir veli kuldu. Yaşayışıyla çevresine örnek olmuş bir kişi. İslâm'ı bilen ve özüne sindiren bir zat idi. İslâm'a aykırı, Kur'an'a zıt, sünnete muhalif hiç bir söz veya davranışı öne sürülemeyecek ihlaslı bir dervişti. Ehl-i sünnet itikadına bağlı samimi bir mü'mindi.

O, insanları severdi. Hangi dinden, hangi tarikattan, hangi meşrepten olursa olsun tüm insanlara “Merhaba” der, değer verirdi.

Onun için insanlar da onu seviyorlar. Farklı dinlerden, farklı dünya görüşlerinden insanlar, onu ziyaret ediyor. Ona olan sevgilerinin tezahürü olarak geliyorlar, fatiha okuyorlar. Çevresinde huzur buluyor, dinleniyorlar.

Elvan Çelebi, kabrinin bulunduğu köye adını vermiştir. Burası şu an belediye bir köydür. Buranın belde olmasında bu mübarek zatın burada olmasının payı inkar edilemez.

Elvan Çelebililer bu zatın zaviyesine gereken önemi veriyorlar. Ama bu külliye'nin kaybolan bölümlerinin aslına uygun olarak ihyası yolunda bir adım atmaları gerektiği kanaatindeyim.

KAYNAKLAR

1. Abdullah Ercan: 14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler (İst.1991)
2. Ahmet Kabaklı : Türk Edebiyatı 6.Basım (İst.1985)
3. Ahmet Yaşar Ocak : Ebül Vefa Bağdadi T.D.V. İslam Ansk
4. Ahmet Yaşar Ocak : Baba İlyas T.D.V. İslam Ansk
5. Ahmet Yaşar Ocak : Baba İshak T.D.V. İslam Ansk
6. Ahmet Yaşar Ocak : Elvan Çelebi T.D.V. İslam Ansk
7. Ahmet Yaşar Ocak- İsmail Erünsal: Menakıb'ül-Kudsiyye Fi Menasib'il-Ünsiyye Baba İlyas-ı Horasani ve Sülalesinin Tarihi (Ank.1995)

8. Aşıkpaşazade: Aşıkpaşaoğlu Tarihi (İst.1970 Neşreden: Atsız)
9. Cemal Bardakçı : Anadolu İsyanları (İst.1940)
10. Evliya Çelebi : Seyahatname C.3 Sh.230 (İst.1314 Rumi)
11. Fuat Köprülü : Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar 5. Bası (İst.1984)
12. Günay Kut : Aşık Paşa T.D.V. İslam Ansk
13. Hüseyin Hüsamettin: Amasya Tarihi C.41 (İst.1327 Rumi)
14. Mertol Tulum: Tarihi Metin Çalışmalarında Usul- Menakıb'ül-Kudsiyye Üzerine bir Deneme (İst.2000)
15. Mustafa Vazıh : El-Belabilür-Raziyye Fi Mesail'il-Amasiyye (Amasya Beyazıt Halk Kütüp. El Yazma No:813)
16. Necla Pekolcay : İslam Türk Edebiyatı (İst.1981)
17. Neşet Köseoğlu: Elvan Çelebi-Çorumlu Dergisi 46-47-48 sayı (Çorum 1944)
18. Nihat Sami Banarlı : Resimli Türk Edebiyatı Tarihi (İst.1983)
19. Nişancızâde Mehmet Paşa :Mir'at-ı Kainat C.2 (İst. 1290 Rumi)
20. Ömer Lütfü Barkan : Kolonizatör Türk Dervişleri Vakıflar Dergisi II. (İstanbul-1974)
21. Said Kurt : Tacülarifin Ebü'l-Vefa (Sahabeden Günümüzde Allah dostları 7. Cilt) (İst.1995)
22. Semavi Eyice : Çorum'un Mecitözü'nde Aşık Paşaoğlu Elvan Çelebi Zaviyesi TM.XV (1968)
23. Semavi Eyice : Elvan Çelebi Zaviyesi T.D.V. İslam Ansiklopedisi
24. Turan Börekçi : Amasya Evliyalrı (Amasya.2002)

EN'AM ÇELEBİ

En'am Bir başka okuyuşa göre İn'am Çelebi, Mevlana soyundan geldiği ileri sürülmektedir. Ali İzzet Efendi, Tezkire-i Makamat'ta Ulupınar mevkiinde metfun olduğunu belirtir.

Ulupınar Köyü, eskiden Elvançelebi köyünün bir kilometre kuzeyinde bir köymüş. 1530 tarihli Tahrir defterlerinde 32 haneli, 160 nüfuslu bir köy olarak geçmektedir. 855/1451 miladi tarihli Elvançelebi vesikalarında Ulupınar köyü geçmektedir. Bu durum, 1596 tarihine kadar devam etmiştir. Bundan sonraki vesikalarda adına rastlanmamıştır. Burası günümüzde bir mevki olarak geçmektedir.

En'am Çelebi, Çorum'da kendi adına bir zaviye kurmuştur. 1416 tarihli vakfiye kaydında Ulupınar Köyünün tam malikanesinin zaviyesinin tevliyat, nezaret ve zaviyedarlık cihetine vakfedildiği görülmektedir. Bundan da anlaşılabileceği üzere En'am Çelebi, 15. yüzyıl başlarında yaşamıştır.

1576 tarihli Rum Evkaf defterinde En'am Çelebi Zaviyesi ismi geçmektedir. Yine 1576-1577 tarihli Defter-i Mufassal-ı Liva-i Çorum adlı belgede de Vakf-ı Zaviye-i İn'am Çelebi'den sık sık söz edilmektedir. Ulupınar Köyünün yanı sıra Sağmalca, Hacıbey, Sarvan ve Gürleyik köylerinin arazilerinin de bu zaviyeye vakfedildiği belirtilmiştir.

En'am Çelebi'nin kurduğu zaviyenin yönetimi konusunda bir takım tartışmalar olmuştur. 1888 tarihli kayıtlar göre bu tarihlerde zaviye, Mevlevihane olarak kullanılmaktaydı. Sonra yöneticileri değişti. Zaviyeye Mevlevi şeyhi İzzet Dede'nin tayini söz konusu oldu.

ARMUT DEDE

Mecitözü merkezinde Mescit Mahallesinde yatmaktadır. Hakkında herhangi bir bilgi olmadığı gibi mezar yeri de kesin değildir. Sadece Arapoğullarında Armut Dede diye bir yer bulunmaktadır.

HASAN BASRİ DEDE

Hasan Basri Dede'nin mezarı, Mecitözü merkezinde Mescit Mahallesindedir. Ancak hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kabri, halkın ziyaret ettiği mahallerdendir.

SARI DEDE

Mecitözü merkezinde Sarıdede mahallesinde metfundur. Kabri ziyarete açık olup hakkında malumat edinilememiştir.

ARAP DEDE

Mecitözü merkezinde Sarıdede mahallesinde metfundur. Kabri ziyarete açıktır. Ancak hakkında hiçbir malumat edinilememiştir.

ŞEYHLER DEDE

Halk arasında Şıhlar Türbesi olarak bilinir. Mecitözü'nde Şeyhler Mahallesinde metfundur. Horasan Erenlerinden olarak bilinmektedir. Babası, eşi ve çocuklarıyla buraya gelip yerleşmişler ve burada vefat etmişlerdir. Bu nedenle mahallenin adı da önceleri Şıhlar Mahallesi olarak anılmaktaymış. Hatta burada yaşayan halkın da bu zatın soyundan geldiğine inanılır.

Önceleri kabirlerin üstü açıkken köy halkı tarafından kapatılarak tam bir türbe haline getirilmiştir. Yan tarafına kurban kesilip pişirilebilecek kapalı bir mekan ilave edilmiştir. Çevre düzenlemesi yapılarak geniş bir alan ağaçlandırılmış ve yeşil alan oluşturulmuştur. Etrafı da tel örgüyle çevrilmiştir.

Bir halk inancı olarak konuşma zorluğu çeken çocuklar buraya getirilir. Türbenin kapısı üzerinde bulunan demir parçası çocuğun ağzına sokulunca konuşmaya başlayacağına inanılır. Bunun sonucunda çocuk iyileşince adak kurbanı, buraya getirip kesir ve misafirlere ikram edilir.

Ayrıcı bu türbe sayesinde bu beldede herhangi bir afet meydana gelmediğine inanılır. Yağmur duası burada yapılır. Topluca türbe ziyaret edilip fatihalar okunur. Bunun dışında da türbenin pek çok ziyaretçisi vardır.

ULUFE DEDE

Esas isminin Arif olduğu söylenen Ulufe Dede, Mecitözü'nün Kayı Köyü'nde hususi türbesinde yatmaktadır. Nereden geldiği ve kim olduğu hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Halk arasında Kurtuluş Savaşı yıllarında geldiğine dair çok zayıf bir rivayet bulunmaktadır.

Halkın bu türbeye ilgisi devam etmektedir. Burada adak kurbanlarını kesip ziyaretçilere ikram ediyorlar. Burada değişik bir halk inanışı bulunmaktadır. Buna göre çocuğu olmayan çiftler, türbeye gelip ziyaret ederken yumurta bırakıp dilek tutarlar. Allah'ın izniyle çocuk sahibi olacaklarına inanırlar. Ayrıca vücudunda yara/çıban bulunanlar da türbeye gelip dilek tutup bir yumurta bırakırlar. Belli bir zaman sonra yaralarının iyileşeceğine inanırlar.

Kayı Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 62 hane olup 281 kişilik nüfusa sahiptir.

TOPÇAM DEDE

Topçam Dede, Mecitözü'nün güneyinde Dağsaray Köyünde hususi türbesinde metfundur. Türbe, dağın tepesinde olup doğal güzelliği ve manevi havasıyla ziyaretçileri cezp etmektedir. Bu nedenle her sene geleneksel olarak yapılan şenlikler için bu mekan seçilmektedir.

Topçam Dede olarak bilinen zatın asıl isminin Emir Mehmet olduğu, Bayındır Köyü'nden buraya geldiği söylenmektedir. Rivayete göre 15. yüzyılda bir sefer sırasında ordu, Bayındır Köyünde istirahat etmektedir. Bu esnada Emir Mehmet, Bayındır'da değirmencilik yapmaktadır. Komutan, değirmenciden askerlere yemek yapmasını ister. Emir Mehmet, bir kazan yemek yapar. Ancak her kepçede farklı bir yemek çıkar. Bunu gören komutan, Emir Mehmet'i hayranlıkla izler. Ordunun hareket vakti geldiğinde onun da

orduyla beraber gelmesini ister. O da itiraz etmeden orduya katılır. Ancak şu an kabrinin bulunduğu yere gelince ortadan kaybolur. Ordu yoluna devam eder. Emir Mehmet de vefat ettiği zaman oraya defnedilir. Burada çok miktarda çam bulunduğu için buraya Topçam denilmiş ve içinde metfun bulunan zata da Topçam Dede denilmiştir.

Yöre halkı, burada yatan zata derin saygı duymaktadırlar. Türbeyi hürmetle ziyaret etmekte ve tarihi çamları da korumaktadırlar. Ayrıca her sene burada seçkin sanatçıların katıldığı şenlikler ve şiir dinlentileri yapılır.

Dağsaray Köyü, 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre 100 hane olup 416 nüfusa sahiptir.

BÜKSE DEDE

Bükse Sultan, Mecitözü'ne bağlı kendi adıyla anılan köyde metfundur. Önce kabrinin yeri belli değilmiş. Kabri keşfedilmeden önce de koyunlar, oradaki otları yemezlermiş, eğrek zamanında oraya yatmazlarmış. Kabrin yeri eskiden dere yatağındaymış ama sel geldiğinde su iki ayrılıp etrafında dolaşmış. Burada bir ulu kişinin yattığı keşfedildikten sonra kabir üzerine bir türbe yapıldığı rivayet edilir. Bükse Sultan'ın çok ulu bir kişi olduğuna inanırlar. Ziyaretçilerin pek çoğu, burada yapılan duaların kabul olacağı kanaatinde. Köy halkı da bu yatır sayesinde Allah'ın burayı afetlerden koruduğuna inanmaktadırlar. Bir halk inancı olarak özellikle ruh hastaları ile sara hastalarının bu türbeyi ziyaretleri halinde şifa bulacakları sanılmaktadır.

Bükse Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 32 hane olup 157 kişilik nüfusa sahiptir.

AĞCA DEDE

Ağca Dede, Emirbağ Köyünde hususi türbesinde metfundur. Bükse Köyünde yatan Bükse Sultan'ın kardeşi olduğu söylenir. Bu nedenle Bükse Sultan'ı ziyaret edenler, daha sonra Ağca Dede'yi ziyarete geliyorlarmış. Ağca Dede'nin buraya ne için geldiği bilinmemektedir.

Bir Ağca Dede de kaplıcalarıyla meşhur Beke Köyü'nde yatmaktadır. Köy halkı, bu türbeye büyük önem vermekte olup her yıl kurban kesip yağmur duasını burada yapmakta ve adak kurbanlarını da burada kesmektedir.

Emirbağ Köyü, 2000 yılı verilerine göre 81 hane olup 374 kişilik nüfusa sahiptir.

KAPAKLI DEDE

Kapaklı Dede, Alancık Köyü'nde metfundur. Peçeli Dede diye bilinir. Kadın mı yoksa erkek mi olduğu ihtilaflıdır. Ailece Kozören Köyü'nden geldikleri bilinmektedir. Halkın rağbet ettiği bir yerdir burada kurban kesip yağmur duasına çıkarlar. Ayrıca adak kurbanlarını da burada keserler.

Alancık Köyü, 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre 85 hane olup 420 nüfusa sahiptir.

ÇAĞNA DEDE

Çağna Dede, Elmapınarı Köyü'nde yatmaktadır. Ancak bu zat hakkında hiçbir bilgiye rastlanamamıştır. Ancak halkın ziyaret ettiği mekanlardandır.

Elmapınarı Köyü, 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre 85 hane olup 492 kişilik nüfusa sahiptir.

BAZİYE DEDE

Baziyet Dede de Elmapınarı Köyünde metfundur. Halk, burayı da ziyaret etmektedir. Ancak kim olduğu, neden geldiği hakkında bilgi bulunamamıştır.

KANBER DEDE

Kanber Dede, İbek Köyünün dışında arazide yatmaktadır. Aslında kendisine ait bir mezar bilinmemektedir. Buradaki büyük ağacın dibinde yattığı-

na inanılmaktadır. Ağaç kesilmeden önce yağmur duaları, burada yapılmış. Ancak günümüzde bura ile ilgili ritüeller terkedilmiş durumdadır.

İbek, 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre 72 hanelik bir köy olup 360 kişilik nüfusa sahiptir.

SARI DEDE

Sarı Dede'ye ait olduğu sanılan mezar kalıntıları, İbek Köyünde mevcuttur. Bu zatın da nereden geldiği ve kim olduğuna dair bir bilgi bulunamamıştır. Şu anda yağmalanmış bir mezardan başka bir şey kalmadığı söylenmektedir.

ERSUN DEDE

Ersun Dede'nin Horasan Erenlerinin müridi olduğu söylenmektedir. Kozören Köyü'nün 1 km. yukarısında mezarı bulunmaktadır. Nereden geldiği ve kim olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Köy halkın çokça itibar ettiği bir türbe olup buraya kurban adayıp burada keserler.

Kozören Köyü, 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre 108 hane olup 449 kişilik nüfusa sahiptir.

KAVAK DEDE

Asıl adının Mehmet olduğu ve Alancık Köyü'nden Kozören Köyü'ne geldiği söylenmektedir. Türbesinde bir halk inancı olarak mum yakarlar, buraya adak kurbanı getirirler. Halkın rağbet ettiği mekanlardandır.

ARAP DEDE

Arap Dede'nin mezarı, Kozören Köyünün içindedir. Nereden geldiği bilinmemektedir. bir halk inancı olarak burada da mum yakılır, adaklar adanır, kurban kesilir.

GAZİ DEDE

Gazi Dede'nin mezarı da Kozören Köyü mezarlığının içindedir. Bir dede olarak o da ziyaret edilmektedir. Doğal olarak ona da mum yakılmakta ve adak kurbanı kesilmektedir.

ÖREN DEDE

Ören Dede'nin mezarı da Kozören Köyü'nün meydanındadır. Burası da köy halkının ilgi gösterdiği mekanlardandır. Yine mum yakılıp adak kurbanları getirilir.

SÜTÇÜ DEDE

Sütçü Dede'nin mezarı, Kozören Köyü'nün içindedir. Bir dede olarak halkın sevgisini kazanmıştır. Burada da mum yakılıp adak kurbanları kesilmektedir.

BAYRAM DEDE

Bayram Dede'nin mezarı, Kozören Köyü'nün üst tarafında arazinin içinde bulunmaktadır. Bir halk inancı olarak burada da mum yakılıp adak kurbanları kesilmektedir.

GÜMÜŞLERİN DEDE

Bu zatın mezarı, Kozören Köyü'nün içindedir. Kabrinin üstü kapalıdır. Dedelerin hepsine köy halkı, büyük ilgi ve saygı göstermektedir. Bir halk inancı olarak buralarda mum yakarlar, kurban keserler, adak adarlar.

ERENLER

Asıl adı Molla Mehmet'tir. 18 asırda yaşamış olup Mecitözü'ne bağlı Kargı Köyü'nde imamlık yapmıştır. Halkı irşat faaliyetiyle meşgul olmuş-

tur. Vefatında onu köyün batısında 3 km. mesafede bir semte defnetmişlerdir. Ölümünden kısa süre sonra Yemen’de asker olan oğlunun da şahadet haberi gelmiştir. Oğlunu ve torununu çok seven annesi kabrinin yanına hayrına bir çeşme yaptırmıştır.

Çevrede çok itibar edilen bir veli olarak tanınır. Çocuğu olmayan kadınların onu çok ziyaret ettikleri bilinir. Doğan çocuğa da Eren adını verdiklerinden dolayı bu bölgede Eren adı yaygındır.

Kargı Köyü, 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre 84 hane olup 471 kişilik nüfusa sahipti.

ZÜNNUN DEDE

Zünnun Dede, Mecitözü’ne çok yakın olan (Danın) Söğütyolu Köyü’nün mezarlığında hususi türbesinde yatmaktadır. Alim ve sufi olarak tanınır ve halk tarafından teberrüken ziyaret edilir.

Bu zatın Mısır’dan geldiği, asıl adının Zünnun-ı Mısri olduğu söylenir. Ancak Zünnun-ı Mısri, dokuzuncu asırda yaşamış, ilk dönem mutasavvıflarından olup kabri Kahire’nin Giza bölgesindedir. Buradaki zatın aslının da o bölgeden gelmiş olması düşünülebilir. Ama akla en yatkın olanı, buranın Zünnun-ı Mısri’nin makamı olması ihtimalidir.

Söğütyolu Köyü, 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre 48 hane olup 212 kişi yaşamaktadır. Köyün eski adı Danın imiş, ondan önceki adı da Zünnun imiş. Zünnun Köyü’nün 1845 yılı Temettuat Defterlerine göre hane sayısı 8 olup nüfusu 40 kişiymiş.

SARILIK DEDE

Sarılık Dede, Kışlacık Köyünde eski caminin yanındaki türbesinde yatmaktadır. Hakkında fazla bir bilgi bulunmamasına rağmen, bir savaşta burada şehit olup kaldığı söylenmektedir. Hatta o savaşta yüzbaşının yardımcısı olduğu için kendisine Sarı Çırak dendiği gibi bir rivayet de vardır.

Bir halk inancı olarak sarılık hastalarını burayı çok ziyaret ettikleri bilinmektedir.

Kışlacık Köyü, 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre 123 hane olup 518 nüfusa sahiptir.

ŞİH ŞİPLİ DEDE

Şeyh (Şih) Şipli hazretleri, Fakıahmet Köyünün yukarısında yatmaktadır. Hakkında hiçbir bilgi bulunamamıştır. Ancak Fakıahmet Köyü'ne 1864 yılında Kafkas göçleriyle yerleşilmesinde önce buradaki eski köyün halkından olabileceği kanaati hakimdir.

Fakıahmet Köyü, 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre 12 hanelik küçük bir köy olup 42 kişilik nüfusa sahiptir. Sonradan emeklilerin yaptırmış olduğu yirmi hanelik yeni binalarla köyde gözle görülür bir gelişme olmuştur.

EZAN DEDE

Ezan Dede, Hisarkavak Köyünde hususi türbesinde yatmaktadır. Babasının Derviş İsmail olduğu söylenmektedir. Buralara irşat maksadıyla Erzurum taraflarından 14. yüzyılda geldiği sanılmaktadır.

Halkın bu türbeye ilgisi büyüktür. Bu çerçevede pek çok halk inancı ortaya çıkmıştır. Yörenin insanları, askere gidecek olan gençler için türbeden üç taş alırlar, asker uğurlarken kurban adarlar. Asker dönüşünde de aldıkları taşları yerine bırakırlar ve şükür için adak kurbanlarını kesip dost ve ahablarıyla yerler. Bu sayede en tehlikeli bölgelerde bile askerlik yapsalar, başlarına bir bela gelmeyeceğine inanırlar. Bütün adak kurbanları, Ezan Dede'de kesilir ve ziyaretçilere ikram edilir.

Cenaze durumunda yine burada kurban kesilir. O gün gelen herkese mutlaka sofra serilir. Düğünlerde de gelin ve damat, ayrı ayrı hamama götürüldükten sonra gelin ata bindirilerek Ezan Dede Türbesinin etrafını dolaştırdıktan sonra damat evine götürülür.

Hisarkaak Köyü, 1845 tarihli Temettuat Defterlerine göre 29 hane olup 145 nüfusa sahipken 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre 230 hane olup 1349 nüfusa sahiptir.

FEDAİ DEDE

Fedai Dede, Horasan Erenlerinin soyundan geldiği sanılmakta olup Mecitözü'ne bağlı Köseeyüp Köyü'nde 1886 yılında doğduğu ve 1910 yılında öldüğü bilinmektedir. Asıl adı, İbrahim'dir. Fedai, mahlasıdır. Babasının adı Mehmet Ali, annesinin adı Fatıma'dır. Aşk, sevdâ, erdem ve ehl-i beyt muhabbeti üzerine deyişleri vardır. Teberrüken ilahî aşkı dile getiren bir şiirini buraya alalım.

Yarem sardırmaya geldim yanına
Gayri tabiblere salma sultanım.
Mahrum etmek düşmez senin şanına
Noksanımı kusur kılma sultanım.

Özrünü mazur tut ruy-ı siyahın
Bağışla cürmünü bu pür-günahın
Kulu kurbanıyız biz bu dergahın
Beni yad yabancı bilme sultanım.

Fedai kulunu baht-ı said et
Münkirlerin güruhundan baid et
Mü'min kullar katarına kayıt et
Takdir defterinden silme sultanım.

Köseeyüp Köyü, 2000 yılı verilerine göre 76 hane olup 376 nüfusa sahiptir.

KESİKBAŞ ISIRGI DEDE

Kesikbaş Isırgı Dede, Beyözü Köyünde metfundur. Araştırmalara rağmen hakkında hiçbir bilgi bulunamamıştır.

Beyözü Köyü, 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre 130 hane olup 678 nüfusa sahiptir.

HASAN DEDE

Hasan Dede, Köseeyyüp Köyünde hususi türbesinde yatmaktadır. Hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak buraya islami anlatmak ve halkı irşat etmek için geldiği söylenmektedir.

Yağmur duası, burada yapılmakta olup kurban kesilerek duaya iştirak edenlere ikram edilir. Adak kurbanları da Hasan Dede Türbesi yakınının kesilmektedir. Yöre halkı, türbeye öperek girmekte olup ziyaret ve duada bulunurlar.

ABDURRAHMAN DEDE

Abdurrahman Dede de Köseeyyüp Köyü'nde yatmaktadır. Mezarı, köyün dışında, dağlık bölgededir. Nereden geldiği kesin olmamakla beraber buralara islami yaymak ve halkı irşat için geldiği bilinmektedir.

Yöre halkının Abdurrahman Dede'ye ilgisi büyüktür. Ona derin sevgi ve saygı duymaktadırlar. Bazıları, adak kurbanlarını burada kesmektedirler.

BALIM

Mecitözü'nün Kargı Köyü yakınında Hamam Tepesi denilen yerde yatmaktadır. **Balım Sultan** ise aynı ilçenin Totali Köyü'nün 2 km kuzeyinde çok yaşlı ardıç ağaçlarının arasında yatmaktadır. Bu zatın Hacı Bektaş-ı Veli'nin türbesi yanındaki Balım Sultan ile sadece isim benzerliği vardır.

Totali Köyü, 2000 yılı verilerine göre 50 hane olup 214 nüfusa sahiptir.

SAREK DEDE

Sarek Dede, Mecitözü'ne bağlı Sorkoğlan Köyü'nün bitişiğindeki türbesinde yatmaktadır. Hakkında hiçbir bilgi bulunamamıştır. Geçmişte köylüler burada yağmur duası yaparlarmış. Günümüzde buraya getirilen kurbanların rahat pişirilip yenilmesi için yanına bir aşevi yaptırılmıştır. (Ali Akkaya : age. II/275)

Sorkoğlan Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 90 hane olup 415 kişi bulunmaktadır.

KARA BABA

Mezarı, Sorkoğlan Köyünün güneyinde bahçelerin arasındadır. Hakkında hiçbir bilgi bulunamamıştır. Ziyaretçiler, özellikle Cuma akşamları burada mum yakmayı adet edinmişler.

Yine bu köyde mezarlığın yakınında bir taşın üzerinde at ayağına benzer bir iz bulunmaktadır. Köylüler, burayı Hz. Ali'nin atı olan Düldül'ün izi olarak kabul ederek ziyaretgaha dönüştürmüşlerdir. Aslında Hz. Ali'nin ve atının buralara uğraması imkansızdır. Ama halk inancı böyledir. (Ali Akkaya: age, II/275)

10. OĞUZLAR VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş:

Çorum'un kuzeybatısında, il merkezine 121 km uzaklıkta ve Obruk Barajı'nın kenarında şirin bir ilçedir. İlçe merkezinin nüfusu, 2000 yılı nüfus sayımına göre 4 654'dür. İlçeye bağlı 9 köyün toplam nüfusu ise 9 004'dür

Karaviran adıyla İskip'in en eski ve en büyük köyü idi. Buraya ilk yerleşimin ne zaman olduğu bilinmemektedir. Çorum'un geçirdiği tarihi evreleri Karaviran'ın da geçirmiş olması doğaldır. 1075 yılında Çorum ve havalisinin Danişmend Melik Ahmet Gazi tarafından fethinden itibaren Karaviran bölgesine de Türkmenlerin yerleşmesi başlamıştır.

13. yüzyılda Karadonlu Can Baba'nın buraya gelişiyle birlikte bölgede Türkleşme ve İslamlaşma hareketi kısa zamanda tamamlanmıştır. Tarihi o dönemlere kadar varan Karadonlu Camii, daha sonra kurulan Hacı Ali Ağa medresesi, buranın tarihi ve kültürel durumunu ortaya koymaktadır.

Köyün adı 1950'lerde Karaören şeklinde değiştirilmiştir. 1965 yılında belediyeleşmiştir. Bağları, bahçeleri ve ceviz üretimiyle bölgede ünlene bu beldenin adı, bir ara Cevizveren olarak değiştirilmek istenmişse de 1990 yılında Oğuzlar adıyla Çorum'un bir ilçesi haline geldi.

Oğuzlar'ın manevi cephesine damgasını vuran en büyük veli, şüphesiz ki Karadonlu Can Baba'dır.

KARADONLU CAN BABA

On üçüncü yüzyılda 1200-1270 yılları arasında yaşamış bir büyük velidir. Üzerinde kara elbise ile dolaştığı için Karadonlu lakabını alan Can Baba, Anadolu'nun İslamlaşmasında emeği geçen bir alperendir.

Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli'yi Sulucakaraöyük'te ziyaret eden Can Baba, Hünkar'ın kendisine nazar ve himmet eylemesini ister. Hacı Bektaş-ı Veli de gözlerini ve sırtını sıvazlar. O esnada gözündeki perde kalkar, kalp gözü açılır. Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli, Moğol imparatoru Cengiz Han'ın oğlu Gül Han'ın Erzincan'a yaklaştığını söyler ve Can Baba'yı onlara gönderir. "Mü'min ve muvahhit (Allah'ın birliğine inanan) olmadıkça ve sünnet olup islama girmedikçe Diyar-ı Rum'a (Anadolu'ya) giremezsin."demesini tembih eder.

Karadonlu Can Baba da Erzincan önlerinde Gül Han ve ordusunu karşılar. "Buradan ileriye gidemezsiniz. Sünnet olup islama girerseniz o zaman Anadolu'ya girmenize izin vardır."diyerek onları durdurur. Bunun üzerine Gül Han, ordusunun oracıkta konaklamasını emreder. Komutanlarını ve keşişi toplantıya çağırıp durumu müzakere eder. Sonra Karadonlu Can Baba'yı türlü imtihanlardan geçirmeye karar verirler. Eğer imtihanları başarırsa dinlerinden vazgeçip sünnet olarak islama gireceklerini ilan ederler.

İlk deneme, büyük bir kazanın içine su doldurup içine de Can Baba'yı yerleştirerek altına ateş yakıp kaynatma şeklinde olacaktır. Can Baba, bunu kabul eder. Bunun üzerine kazanın içine Can Baba'yı oturturlar. Kapağını kapatıp ağzını da sıvarlar. Altına ateş yakıp kaynatmaya başlarlar. Üç gün üç gece kaynatırlar. Ama Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli, kalp gözüyle olup biteni görür, himmet eyleyip kazanın suyunu serinletir. Dördüncü gün kazanı açtıklarında Karadonlu Can Baba'yı, kazanın içinde bağdaş kurmuş vaziyette ve dipdiri görürler. Fakat sözlerinde durup iman etmezler.

Gül Han ve etrafındakiler, onu büyük bir ateşin içine atmayı teklif ederler. Eğer bunlardan kurtulursa o zaman islama gireceklerini söylerler. Can Baba da bu teklifi, keşişle birlikte girmek şartıyla kabul eder. Hangimizin dini hak ise o, şu büyük ateşten kurtulur, o zaman herkes onun dinini kabul eder, diyerek kararını bildirir. Keşiş de utanma belasına bu şartı kabul eder. İkisi de el ele tutuşarak meydana yanan büyük ateşe dalarlar. Meydana yığılan odunlar yanıp bittiğinde ateşin ortasında Can Baba'nın tek başına dolaştığını gö-

rürler. Can Baba, ateşten yürüyerek çıkar ve Gül Han'ın yanına gelir. Keşişin parmaklarını Han'ın önüne bırakır. "Keşiş bize el verdi, gönül vermedi. Eğer gönül verseydi bir nesne olmazdı, eli gibi kendisi de ateşten kurtulurdu." der.

Can Baba'nın bu hali, Gül Han ve komutanlarını şaşkına çevirdi. Bir çare aradılar. Eşinin tavsiyesiyle zehir içmesini teklif eden Han, bir kadeh zehir içtiği ve bundan da kurtulduğu takdirde bu defa kesinlikle islama gireceğini ilan etti. Karadonlu Can Baba, hiç tereddüt etmeden o bir kadeh zehri aldı. Bismillah deyip hepsini içti. Erenlerin himmetiyle hiçbir şey olmadı.

Bütün bunları şaşkınlıkla izleyen Moğol Hanları ve askerleri, başka çıkış yolu bulamayınca Müslüman oldular. Müslümanlarla savaştan vazgeçtiler. Sultan Alaaddin'den kışlak ve yazlak isteyince o da Sivas'tan Kayseri'ye, oradan Çorum'a ve Ankara'ya, Malya Ovasına kadar bölgelerde kalabileceklerini bildirdi.

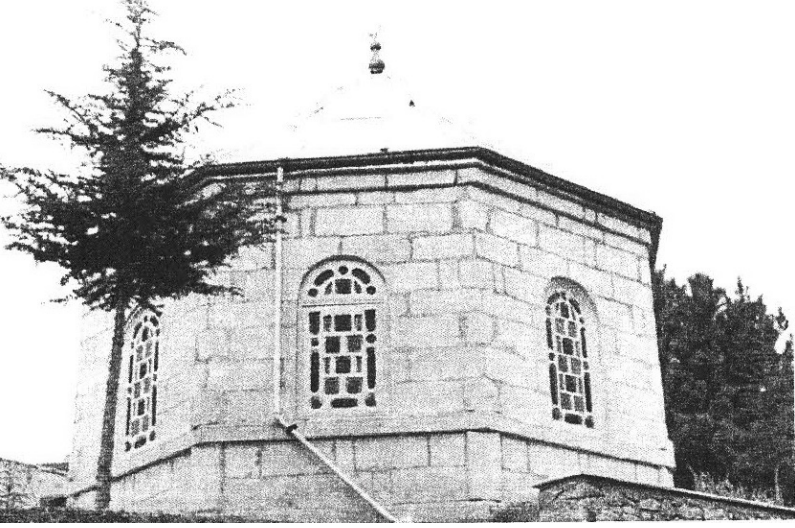
Moğolların islama girişine vesile olarak İslam Dünyasını bu büyük beladan kurtardıktan sonra Anadolu'nun İslamlaşmasına yönelik Karadonlu Can Baba, Anadolu içlerinde birçok yer dolaşmış, Karaören Köyü'ne, bugünkü adıyla Oğuzlar ilçesine geldiğinde hastalanmış ve vefat etmiştir. Allah, rahmet eylesin.

Kabri, Oğuzlar ilçemizedir. Üzerine güzel bir türbe yaptırılmıştır. Yolu Oğuzlar'a düşen herkes, oraya uğrar ve bir fatiha okur. Her yıl baharın başlangıcında "Aş Pişirme Törenleri" ve yağmur duası burada yapılır.

Vatandaşların bir kısmı usulüne uygun ziyaret ederlerken bir kısmı ise hastalıklarına şifa bulmak, çocuklarına şifa bulmak için ziyaret ederler. Dili açılmamış yani konuşması gecikmiş çocuklarında türbeyi ziyaret ettiklerinde şifa bulacağına inanılır. Asker uğurlama, gelin çıkartma, hacı uğurlama gibi olaylarda burayı ziyaret etmek adettendir.

KAYNAK

- Abdullah Ceyhan, XIII. Yüzyılda Yaşamış Oğuzlarda Metfun KARADONLU CAN BABA (Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler, sh.216-231) 2. basım, Ankara,1998

Karadonlu Can Baba Türbesi

11. ORTAKÖY VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş:

Çorum'un güneydoğusundadır. İl merkezine uzaklığı 53 km.dir. İlçe merkezinin nüfusu, 2000 yılı nüfus sayımına göre 3544'dür. İki beldesi ve 13 köyünde 8 763 kişi yaşamaktadır.

Son yıllarda yapılan kazılara göre Ortaköy-Şapınova bölgesi Hititlerin idari, dini ve askeri yönden önemli bir metropolüymüş. Bu konuda Huri diliyle yazılmış tabletler, önemli bir belge niteliğindedir. Bu bölgede Hititlerden sonra Frigler, Kimmerler, Medler, Roma ve Bizanslılara ait eserlere de rastlanmıştır. Türklerin hakimiyetine girdiği dönemlerde Ortaköy'ün yanında Asarköy ve Pınarköy adlı iki köy daha oluşmuş. Zaman içinde bu iki köy kaldırılmış, sadece Ortaköy kalmıştır. Adının buradan geldiği söylenmektedir.

Kesin tarihi belli olmamakla beraber Ortaköy'de 1324 yılında nahiye teşkilatı kurulmuş, Sivas vilayetinin Amasya sancağına bağlanmıştır. Çorum vilayeti kurulduğunda Ortaköy nahiyesi Mecitözü'ne bağlanmıştır. 1959 yılında ise Çorum'a bağlı bir ilçe haline gelmiştir. Bu tarihten itibaren belediye teşkilatı da kurulmuştur. Ortaköy ilçesi, geleceğini Şapınova kazalarıyla birlikte turizme bağlamış durumdadır.

Ortaköy merkezinde ve bağlı köylerinde yaptığımız araştırmalarda çok az ziyaretgah ismi tespit edebildik..

DOĞAN DEDE

Ortaköy'ün girişinde göletin kenarında ardıc ağaçlarının dibinde yatmaktadır. Kabrinin kesin yeri bilinmemektedir. Bir gelenek olarak özellikle yağmur duası, Doğan Dede mevkiinde yapıla gelmiştir. Bu bölgedeki ağaçlara kimse zarar vermemektedir. Orada kullanılmasının dışında evine götürülenlerin başına bir şeyler geleceğini hala inanılmaktadır. Batıl inanç olarak burada dilek tutup bir ağaca çaput bağlama geleneği devam etmektedir

DEMİRCİ BABA

Ortaköy’e bağlı Yaylacık (Göbsen) Köyünün kuzeydoğusundaki tepede hususi türbesinde yatmaktadır. Demirci Baba, rivayete göre Horasan erenlerindenmiş. Asıl mesleği demirciymiş. Askerlerin ihtiyacı olan kılıç, tahra, balta gibi savaş aletleri yaparak onlara malzeme hazırlarmış. Burası halkın ziyaretine açıktır. (Ali Akkaya: Köylerimiz II/ 372)

Yaylacık Köyü’nde 2000 yılı nüfus sayımına göre 327 kişi yaşamaktadır.

HÜMMET DEDE

Ortaköy’e bağlı Fındıklı Köyü’nün mezarlığı içinde yatmaktadır. Etrafı ağaçlıktır ancak buradaki ağaçlardan bir dal bile kimse evine götürmemektedir. Götürenin zarar göreceğine inanılmaktadır.(Ali Akkaya: Köylerimiz I/397)

Fındıklı Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 433 nüfusa sahiptir.

AĞBABA

Yine Fındıklı Köyü’nün doğusunda tepenin başında hususi türbesinde yatmaktadır. Türbenin mimarisi, mermer taşlarla yuvarlak bir şekil verilmiş olmasından dolayı farklı bir özellik taşımaktadır. Halkın ziyaretgahıdır. (Ali Akkaya: Köylerimiz I/397):

MANGILLI BABA

Ortaköy’e bağlı Kavakalan Köyü’nün güneyinde yüksek bir tepede yatmaktadır. Burayı ziyaret edenler adakta bulunmaktalar ve kurbanlarını burada kesmektedirler. Yemeklerin rahat yenilebilmesi için hayırseverler buraya bir aşevi yaptırmışlardır. Köy halkı, yağmur duasını burada yapmaktadır.

Kavakalan Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 125 hane olup 307 nüfusa sahiptir.

Bu köyde Uluçam denilen bir mevki vardır ki buradaki tarihi ağaçlardan dolayı ahali buraya çok önem vermektedir. Yaşlılar, buranın manevi değerine inandıkları için buraya defnedilmeyi vasiyet ederlermiş. (Ali Akkaya: Köylerimiz II/78)

12. OSMANCIK VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş:

Osmancık, Çorum'un kuzeyinde, ortasından Kızılırmak geçen şirin bir ilçemizdir. İl merkezine 56 km.dir. Çorum ve çevresinin pirinç ihtiyacını tek başına karşılamaktadır. Şehir merkezinin nüfusu, 2000 yılı nüfus sayımına göre 30 430 kişidir. 59 köy ve 1 beldesi vardır. Köylerinde ve beldesinde yaşayan nüfusun toplamı da 25 858 kişidir.

Osmancık tarihi, Hititlere kadar uzanmaktadır. Osmancık (Kandiber) Kalesi, bu dönemde yapılmıştır. Bu bölge, daha sonra bir süre İyon, Frigya ve Pers yönetiminde kalmıştır. Osmancık'ın bilinen ilk ismi Pimoliza'dır. Büyük İskender'in Anadolu'yu istilasından sonra Pontus kralı Mithridates zamanında birkaç kez tahrip edilmiştir. Daha sonra Amasya tekfurı, burayı komutanlarından Aflan'ın yönetimine bırakmıştır. Bundan dolayı kentin adı, uzun süre Aflonos olarak anılmıştır.

XI. yüzyıldan itibaren Oğuz boyları Anadolu'ya girmiştir. 1075 yılında Melik Ahmet Gazi Çorum'u Bizanslılardan aldıktan sonra Alayuntlu boyundan Sorgun Oymağı beyi Şerafettin Osman Gazi'yi kente emir olarak atanmıştır. Onun için Osmancık adının buradan kaynaklandığı söylenmektedir. Ancak Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin burada doğmuş olmasından kaynaklandığı konusunda ulusal ve yabancı kaynaklarda da bir farklı görüş vardır.

Danışmendliler döneminden sonra Osmancık, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yönetimine geçmiştir. Kadı Burhaneddin Beyliği'nin yönetiminde de kalan Osmancık, Yıldırım Beyazıt zamanında 1393 yılında Osmanlıların yönetimine geçmiştir.

Osmancık, önce Amasya'ya bağlı bir merkez iken 1864 yılında Yozgat'a bağlanmış ise de 1894 yılından itibaren Çorum'a bağlı bir ilçe statüsündedir.

Osmancık, camileri ve medreseleriyle önemli bir kültür merkezidir. Başta Koyun Baba olmak üzere bu ilçenin erenleri hakkında da bilgi vermeye çalışacağız.

KOYUN BABA

Giriş:

Kızılırmak'ın iki yakasına kurulmuş şirin bir ilçedir Osmancık. Ovası verimli, çeltiği boldur bu beldenin. Tosya'dan kalır yeri yoktur pirincinin. Ama Osmancık, Koyun Baba ile anılır olmuş. Ona tarihte ve günümüzde değer katan en önemli unsurdur Koyun Baba. O, şairlere ilham kaynağı, yazarlara konu olmuş. Kimi derviş, ondan almış dersini. Kimi araştırmacı onun hayat ve menkıbeleri ile süslemiş tezini. Sakin Karakaş, Osmancık'ı anlatırken Koyun Baba'dan destek almış:

Koyun Baba evliya ünlü bir veli
Ada Tepe'den türbeye uzanır eli
Tekkesini, köprüsünü ziyaret etmeli
Evliyalar mekânı, güzel Osmancık.

Anadolu'nun İslâmlaşmasında Horasan erenlerinin emeği büyüktür. Koyun Baba da Horasan'da dünyaya gelmiş bir alperendir. Asıl adı Seyyid Ali'dir. Annesinin adı, Zehra'dır. Hz. Ali'nin (ra) oğlu Hz. Hüseyin ve torunlarından İmam Rıza ile soyu ilintilenir. Bu nedenle Seyyitlerden kabul edilir.

Rüyada Talimat

Koyun Baba'nın hayatı, menakıpnâmelerden öğrenilmektedir. Ona göre onun Osmancık'a gelişi de bir menkıbeye dayanır.

Koyun Baba, genç yaşında bile bütün vaktini namaz kılarak, dua ve niyazla geçirirdi. Salih ve müslüman insanlara yardım eder, hastaların halini sorar, fukaraya elinden gelen yardımı esirgemezdi. Zühd ve takvası kemal mertebesine erişmişti. Bir gece rüyasında Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav.)'i görmüştü. Rüyasında ona:

-Ey evladım, hicret zamanın gelmiştir. Önce Beytullah'a git, tavaf et. Sonra beni ziyaret eyle. Sana sayısız nasipler verilmiştir. Şimdi onları arayıp bulmak zamanıdır, deyince Seyyid Ali yola koyulur.

Önce Bağdat yoluyla Kerbela'ya varır, ecdadını ziyaret eder. Oradan Mekke'ye yönelir, haccını eda eder. Oradan Medine'ye gelir. Büyük dedesi ve Hatem'ül-En'biya Hz. Muhammed 'Mustafa'nın (s.a.v.)' Ravza-ı Mutahhara'sını (kabrini) ziyaret eder. Orada Mescid-i Nebevî'de namaz kılıp dua ederken murakabeye dalar. Resulullah (s.a.v.)', ona "Rum diyarına (Anadolu'ya) gidesin. Hak Teala'nın hikmetlerini müşahade eylesin." diye tavsiye ve talimatta bulunur.

Anadolu'ya Hareket

Bu nida üzerine Seyyid Ali, Rum diyarına doğru yola çıkar. İlk durağı Şam'a varıp erenlerle sohbet eder. Ama gideceği daha çok yer vardır.

Günler sonra oradan hareket eder. Anadolu'da ilk durağı Bursa olacaktır.

Bursa'da Çobanlık

Seyyid Ali, Bursa'da Abdullah isimli bir zenginin koyunlarını gütmeye başlamıştı. Ama ağa ile yaptığı anlaşmaya göre çobanlık ücreti olarak birden fazla kuzulayan koyunların bu fazlalık kuzuları ona verilecekti.

O yıl bütün koyunlar ikiz veya üçüz kuzuladılar. Böylece Seyyid Ali, sürü sahibi oldu. Onun bu halini çekemeyen çobanlar, türlü iftiralarla ağasıyla arasını açmak istediler. Ama o hepsini yemeğe davet edip kış gününde kar altındaki kiraz ağacından onlara taze kiraz ikram edince hepsi de af dilediler.

Seyyid Ali, koyunlarına şefkatle muamele eder, onlara hiç değnek vurmaz, taş atmazdı. Ta o zaman ona Koyun Baba denmeye başlanmıştı.

Koyun Baba, bir gün sürüsünü otlatırken bir bağ kenarına geldi. Bağ O'na hal diliyle seslendi.

"Gerçek er isen şu koyunları bana salarsın. Senin himmetinle ırgatların olsunlar. Otlarımı ayıkласınlar."

Koyun Baba, kendisine ulaşan bu gizli sese uyup koyunlarını bağa saldı. Bağ sahibi bu hali görünce bağının mahvolduğunu sanıp Subaşına şikâyet etti. Gelip baktıklarında koyunların sadece otları temizlemiş olduğunu, bağa hiçbir zarar vermediklerini görünce hayret ettiler. Koyun Baba'dan af dilediler.

Konya'ya ve Menemen'e Uğradı

Sırrının ifşa olduğunu gören Koyun Baba, buradan Konya'ya doğru hareket etmiştir. Niyeti, orada sürülerini otlatmak ve bir engel çıkmazsa yerleşmektir.

Burada da kendini gizleyememiştir. Bir çobanın imdadına yetişmiş, sürülerini sulaması için derin kuyunun dibindeki kovayı çıkararak ona yardımcı olmuştur. Kerameti zahir olunca Konya'dan ayrılıp yola koyulmuştur.

Çobanlık gibi bir meslek seçip irşadı hedef almak zor iştir. O da bunu başaranlardandır. Osmancık'a varmadan önce yönünü Menemen'e çevirmiş, orada bir köyde bir müddet ikamet etmiş, çevre halkını irşat etmeğe çalışmıştı. Köyde Mustafa Faki adında bir zengin vardı. Koyun Baba da bunun koyunlarını gütmeye başladı. Sürü sahibiyle uyumlu olmasını çekemeyenler, evinde kalmasını dedikodu bahanesi haline getiriyorlar. Aile hayatını bile sarsacak sözler yayıyorlardı.

Bunun üzerine Koyun Baba, sürü sahibi Mustafa Faki'ye bir kış günü bağlara gezmeye gitmeyi teklif eder. Yanına da birkaç kişi almasını tembih etmeyi ihmal etmez. Bağlara varınca “Efendim, şu kiraz ağacından biraz kiraz toplasak da yesek, iyi olmaz mı?” der.

Köy halkı, bu sözü işitince “Şu kış gününde ağaçta yaprak bile yokken kiraz ne gezer” diye birbirlerine şaşkın şaşkın bakarlar. Koyun Baba, dua eder, köyün ileri gelenleri de amin der. Herkes elini yüzüne sürerken Allah'ın hikmetiyle o anda kiraz ağacı tomurcuklanır, yaprak açar, çiçeklenir ve kirazlar kızarmaya başlar. Görenler, şaşkınlıktan ne yapacaklarını bilemez hale gelirler. Koyun Baba, ağaca çıkıp onlara doyasıya yiyecekleri kadar kiraz toplar.

Koyun Baba hakkında çirkin dedikodular yayanlar, söyleyecek söz bulamamışlardır. Başlarını kaldırıp baktıklarında Koyun Baba'nın bir elinde

beyaz gül, diğer elinde kırmızı gülle kendilerini izlediğini müşahade ederler. Ağaçtan iner inmez eline ayağına sarılıp “Kusurumuza bakma; ne olur bizi affet” demeye başladılar. Koyun Baba da bir ailenin masumiyetine dil uzatıklarını, asıl onlardan özür dilemelerini hatırlatır.

Sırrının açığa çıktığını ve bunun velayet mertebesine uygun düşmediğini bilen Koyun Baba, köy halkıyla vedalaşıp oradan ayrılıp yola koyulmuştur. Yol üstünde bir mağarada riyazetle meşgul olmaya başlamıştır. Gündüzleri oruç tutmuş, geceleri sürekli namaz kılmıştır. Bu hâl, kırk gün devam etmiştir. Kırkıncı gün gizli bir ses O’na:

“Eş âşık çoban, arif çoban, dile benden, ne dilersin?” dedi. Koyun. Baba da:

“Seni isterim.” deyip üç defa tekrarladı.

Bunun üzerine o ses:

“Sen bizi istersin. Biz de seni dünyada ve âhirette azizlerden kıldık. Bir kara kayalı yerde keklik öter, toprağında kekik kokar bir velayet yurdu vardır. Varıp orada mekân tutasın. Sofra kurup gelen geçen Tanrı misafirlerini ağır-layasın.” buyurdu. Koyun Baba’ya bundan sonra karar kılacağı yeri tarif etti.

Kara Kayalı Kekik Kokulu Toprak

Koyun Baba, bu fermana uyarak kırk koyunuyla birlikte bu tarif edilen velayet yurdunu aramaya koyuldu. Bir aylık bir yolculuktan sonra bir gün ormanlık bölgeyi geçerek Osmancık toprağına ulaştı. Etrafını seyretmeye başladı. Ta uzaklarda bir vadi ortasında kara bir kaya bütün heybeliyle yükseliyordu. Bir nehir, kayanın bulunduğu vadide akmakta, kara kayanın etrafında bağlar bahçeler içinde bir şehir görünmekteydi. Bu kara kaya, Kandiber Kalesi’nin üzerine kurulmuş olduğu kaya idi ve bu şehir de Osmancık idi. Burnuna kekik kokusu, kulağına keklik sesleri gelmeye başladı. Aradığı yeri bulmuştu.

Oturduğu yerde büyük bir beyaz taş vardı. Yarım ton ağırlığındaki bu taşı yerinden oynatıp öyle bir fırlattı ki Arafat Tepe’ye vardı. “Ya Rabbi, bu taşın düştüğü yere defnedilmemi nasip eyle” diye dua etti.

Kırk Erenler

Koyun Baba, Osmancık’a geldiğinde burada Kırk evliya vardı. Bunların başındaki zat, Mantuk Baba denen ihtiyar bir dervişti. O gece dervişlerin hiçbiri kandilini yakamadı. Mantuk Baba’ya: “Bu hâl nicedir?” diye sorduklarında O, “Erenler, buraya sahip-i tasarruf biri geldi. Bu diyar, artık onun himmeti altındadır. Bizim kandillerimizin sönüşü de onun gelişine delâlettir.” dedi.

Bu hâli Kadri, “Menakıb-ı Koyun Baba” adlı eserinde şöyle dile getirir:

O nurun pertevi söndürdü mümi
Kamer yanında seyret bak nücûmi

Ayın yanındaki yıldızların heb
Ziyası olmaz nedir ona sebeb

Kamer nur-ı nücumun pertevin hem
Bütün mahv kılar hem öyle elzem.

Böyle der Mantuk Baba, dalar murakabeye. Sonra başını kaldırıp: “O zat, şu anda bu şehrin içinde bir sakız ağacının altında oturuyor.” der. Müritleriyle birlikte Koyun Baba’yı aramaya koyulurlar. O sakız ağacının dibinde Koyun Baba’yı zikrullah ile meşgul iken bulurlar. Sorarlar ona:

”Sahi gelişiniz nedendir? Mürşidiniz kimdir? Nasibiniz kimden verilmiştir?”

Şair Kadri, Koyun Baha’nın cevabını şöyle nakleder:

Koyun Baba bu sim kıldı idrâk
Didi ecdadımız hakkında levlâk

Buyurdı hâlık-ı bicün-i mevlâ
Eyü bildin ki ceddîm âl-i Zehra

O sultan-ı Şehid-i Kerbelâ'nın
Sülâlesindenim bilgil ben ânın

Horasan'dan gelürem anla rûşen
Resulün emri ile bil seni sen.

Dahi ismim benim Seyyid Ali'dir
O ceddîm nuru bende müncelidir.

Benim mürşidimi sormak ne hacet
Habibullah dirir ol tâc-ı ümmet

Bilâ-vasıta oldum andan irşad
Dil-i viranemi ol kıldı âbad

Koyun Baba, “Buranın himayesi artık bize verildi. Sizin başka illere gitmeniz gerek.” deyince durum anlaşıldı. Otuz dokuz derviş düştüler yollara. Yaşlı, Pir-i-fâni Mantuk Baba ise Koyun Baba'nın izni ve himmeti ile âhir ömrünü Osmancık'ta tamamladı.

Koyun Sevgisi

Koyun baba, Osmancık'ta da koyunlarını otlatmaya devam etmiştir. O şefkatli ve merhametli halini hep sürdürmüştür. Bir gün Adatepe eteklerinde koyun güderken sürüden bir koyun kaçmıştır,

Baba Hazretleri peşinden koşar ama bir türlü yakalayamaz. Koyunun ardından koşarak Adatepe’yi dokuz defa dolaşır. Adatepe’yi normal yürüyüşle bir defa dolaşmak üç saat sürüyor, derler. Bu kadar kovalamacaya dayanamazlar, yorgun düşerler. Sonunda koyunun boynundan tutar ‘Ya mübarek, sen de yoruldun ama beni de Eyüp sabrına nail ettin.’ diyerek koyunu kucaklayıp gözlerinden öper. Kimi menakıpnâmelerde ona bu sebeple “Koyun Baba” denildiği anlatılır.

Aynı olayı Şair Kadri, mısralarında şöyle dile getirir:

Baba bir gün koyunun ra’yederdi
Adatepe civarında güderdi

Koyunlardan birisi itti firar
Hemen ardına düşdi anda ey yâr

Tolaştı tepeyi üç defa ey can
Muvaffak olmadı tutmaya o sultan

Nihayet tutdı öpdi gözlerinden
Ki fikret hilmini, var sözlerinden

Beni hem kendini yordun mübarek
Be hey hayvan gücenme olma dilteng

Deyup anı koyunların içine
Getürdi saldı andı netti yine.

Kıskanan Var

Koyun Baba, artık Osmancık'ta karar kılmıştır. Namı, diyardan diyara yayılmıştır. Velayet ve keramet sahibi olduğu anlaşılınca müritleri de günden güne artmıştır. Her taraftan akın akın ziyaretçiler gelmeye, feyiz alıp memleketlerine gönül hoşluğu ile dönüp gördüklerini anlatmaya başlamışlardır. Bu hâl, çevresinde bir sevgi hâlesinin oluşmasının yanı sıra karşısında haset ve buğuz eden insanların da çoğalmasına neden olmuştur.

Gümüş beldesinin vaizi Abdullah Efendi de ona atıp üfölenlerdendi. Abdullah Hoca'nın yarenlerinden bir grup Koyun Baba'yı öldürmek üzere yola çıktılar. Güvercinlik köyü yakınında gusletmek için ırmağa girdiler. Çıktıklarında her birinin elbisesi üzerine birer yılanın çöreklediğini görüp hatalarını anladılar.

“Ey yılanlar, Koyun Baba'yı gerçekten seviyorsanız elbiselerimizin üzerinden uzaklasın, giyinelim.” deyince yılanlar su gibi akıp otların arasında kaybolup gittiler.

Gümüşlü Abdullah'ın adamları Koyun Baba'ya mürit olmak istediler. Koyun Baba onlara bu yolun çok çetin olduğunu anlatmaya başladı:

“Dervişlik ateşten bir gömlektir. Onu her kişi değil, er kişi giyebilir. Lokması, yedi ateşten geçmiş zehirdir. Onu da her kişi hazmedemez, er kişi hazmedebilir”

Onlar da Koyun Baba'dan himmet dilediler. Biri hariç on birine erenlerin nazarıyla nazar etti ve onları müritliğe kabul buyurdu.

Fatih'in Koyun Baba'yı Ziyareti

Koyun Baba'nın ünü, Osmancık sınırlarını aşmış, ta Payitaht İstanbul'a kadar ulaşmıştı. Tahtta Sultan Murat Han oğlu Fatih Sultan Mehmet bulunmakta idi. İstanbul'un fethinden sonra zaman zaman Anadolu'ya sefer eylerdi. Bir seferinde ordusuyla Osmancık'ta konakladı. Bu, İran Şahı Uzun Hasan'a karşı düzenlediği sefer olarak geçer menakıpnâmelerde. Ancak bu, tarihi gerçeklerle uyuşmamaktadır. Zira Fatih'in Uzun Hasan üzerine yürü-

mesi 1473 yıllarındadır. Oysa Koyun Baba 1467’de vefat etmiştir. Bu durumda Fatih ile Koyun Baba’nın görüşmeleri daha önceki yıllarda olsa gerektir.

Fatih Sultan Mehmet Han, Osmancık’a geldiğinde halkla sohbet ettikten sonra vezirini Koyun Baba’ya gönderir. Vezir Kızılırmak kenarına varınca “Velayet sahibi bir zatın huzuruna gidiyoruz. Gelin, ırmaktan abdest alalım.” der. Herkes abdestini alıp içi dışı pak olarak varırlar Koyun Baba’nın huzuruna. O anda bir kerametine de şahit olurlar. Uzun bir sohbete dalarlar. Halvetleri sona erince Hünkar Fatih Sultan Mehmet Han’ın otağına dönerler. Anlatırlar tüm gördüklerini. Fatih Sultan Mehmet Han, “O Allah erini ziyaret etmek bize vacip oldu.” diyerek ulemadan birkaç kişi ile birlikte Koyun Baba Hazretleri’ni ziyarete gelirler.

Bu esnada Baba hazretleri Cenab-ı Hak ile muaşeretinde bulunuyordu. Padişahın geldiği ona malûm olmuştu. Zikir ve duasını bitirip Fatih Sultan Mehmet Han’a yönelince Padişah doyumsuz mutluluk, tanımlanamaz bir sevinç hissetti. Selâm ve musafahadan sonra aralarında koyu bir sohbet başladı. Etrafındaki yiğitler ve âlimler onları saygıyla izliyorlardı.

Bir ara Fatih, Koyun Baba hazretlerine: “Baba Sultan, himmet nazar eyle. Birkaç muradımız vardır. Hak bunları nasip etsin.” dedi. Baba hazretleri de ona: “Muradın Hak’ça malûm ve muvafıktır. Var Allah yolunda cenk et. Gazan mübarek olsun.” diye dua buyurdu.

Fatih bu buluşmadan hoşnut olmuştur. Huzurundan ayrılırken birçok araziye onun hizmetine vakfetmiştir.

Altın Öğütler

Koyun Baba bu vakıf olayını duyunca dervişlerini toplayıp onlara şu öğütleri vermiştir:

“Benim kazanıma vakıf ekmeği koymayın, dibini deler. Hak Teala dergâhında bulgur bulamacı elverir.”

“Kimsenin ağacına tamah etmeyin, dirlik odunu yakın.”

“Yoldan geçeni hoş tutun. Misafiri ağırlamakta cimri davranmayın. Elinizde olanı kaçırıp aç kalmaktan korkmayın. Misafire harcanan gerisin geri yerine gelir.”

“Şeriat emrini muhkem tutun. Zira şeriat evinden dışarı çıkan, dört kapıdan da dışarı çıkmış olur.”

“Elinizi Allah için duaya, kul için ataya (cömertçe harcamaya) daima açık tutun. Alnınızın teri kurumasin. Kendinizi Allah yolunda alın teri dökmekten hayrından mahrum bırakmayın.”

”Dost kalbini ferah tutun. Düşmanlarınızın da kalbini kazanın.”

“Dervişlik dilerse, Allah’ın ipine sınımsız sarılın. Dervişlik, kişi kemâl bulunca gelir, size yetişir.”

“Birbirinize yâr olun. Birbirinize yâr oldukça bana da yâr olursunuz. Bana yâr olanların Hak Teala’ya yâr olması için dua ederim.”

“Hakkı her yerde koruyun. Ben iyiyi, yavuzu gözetirim, Yaramazı, haksızı bana gönderin. Onun hakkından ben gelirim. Tuttuğumu geç tutarım amma muhkem tutarım.”

“Eğer bu nasihatlerimi dinlemezseniz ansızın kaybolup giderim. Dinlerseniz, dünyada ve ahirette berhudar olun.”

Koyun Baba’nın öğütlerinin her biri som altın değerindeydi. Müritleri, onu can kulağıyla dinlediler, gönül kabına doldurdular. Ömürleri boyunca bu öğütlerin dışına çıkmamaya çalıştılar. Ne de olsa şeyh buyruğuydu, Baba öğüdüydü bunlar.

Köprü İsteği

Fatih Sultan Mehmet Han ile görüşmesinde, Baba hazretlerinin her isteğini yerine getirmek istediğini bildirilince o da: “Hayır hasenat yapmak istiyorsan Kızılırmak üstüne bir köprü yaptır.” dediği de rivayet edilir. Bu konunun değişik rivayetleri de vardır. Fatih döneminde bu köprü yapılamadı. Ama oğlu Sultan Bayezid zamanında kısmet oldu. Bunu Şair Kadri, şöyle anlatır:

Köprü’nün inşasına kıldı niyet

Vefa kılmadı ömrü, etti rihlet

Ânın oğlu Sultan Bayezid

Zamanında yapıldı oldu te’vid.

Fatih Sultan Mehmet Han, 1481 yılında, yani Koyun Baba'nın vefatından on dört yıl sonra vefat etmiştir. Bu durumda Koyun Baba Menakıpnamelerinde köprünün II. Bayezid zamanındaki inşaatında bulunması, geyiklerle taş taşınması gibi olaylar efsanevî niteliktedir. Menakıpnamelerin incelenmesinde bu özellik dikkate alınarak daha titiz olunmalı. Birilerini överken tarihî gerçeklerle de çelişkiye düşülmemelidir.

Şehzade Bayezid ile Görüşmeleri

Koyun Baba hayatta iken Şehzade Bayezid, Amasya'da vali idi. O zamanlar İstanbul-Bağdat yolu üzerinde önemli bir geçiş ve konaklama yeri olan Osmancık'a Şehzade Bayezid de uğramış olabilir. Etrafına şâir, sanat-kâr ve âlimleri de toplayarak seyahat etmeyi seven Şehzade Bayezid, tarihte veli olarak bilinir. Evliyalara karşı derin saygı ve sevgi duyardı. Bu nedenle devrinde önemli bir zat olan Koyun Baba'yı özellikle ziyaret etmiş olmasını söylemek, tarihî bilgilere de ters düşmez.

Şurası bir gerçek ki "Bayezid Veli Köprüsü" diye de anılan köprünün inşasında Koyun Baba'nın teşvik ve tavsiyeleri önemli yer tutmuştur.

Keramet ve Menkıbeleri

Koyun Baba'nın keramet ve menkıbeleri çeşitli eserlerde toplanmıştır. Bunların kimi Osmancık bölgesinde kimi de başka yörelerde geçmiş olan menkıbelerdir. Koyun Baba'nın otuzu aşkın keramet ve menkıbesi dilden dile dolaşmaktadır.

- Köylerine dehşet saçan ejderhalardan onları kurtarması,
- Ejderhanın taşlanması sağlamaı,
- Abdullah Vahşi adlı bir fakiri göz açıp yumuncaya kadar hac için Mekke'ye götürmesi, orada bir Arabın ona kurbanlık koyun getirmesi, Hac ibadetinin bitiminde onu yine aynı yöntemle Osmancık'a getirmesi,
- İbadet için girdiği mağarada yukarıya doğru yol gibi geniş delik açılmasını sağlamaı,

-Bu mağaradaki asasını çalan Boyabatlı bir kişinin sabahleyin yastığının altında asayı bulamayıp asanın tekrar mağaraya dönmüş olması,

-Müritlerinden Ali Koca'nın Tuna boylarında Vidin kalesine tayy-i mekân yoluyla ansızın gidişini sağlaması,

-Kargı Köyünde 110 yaşındaki çocuksuz kadının daha yaşlı eşinden çocuk sahibi olması için dua etmesi ve ikiz çocuğunun dünyaya gelmesi (Konunu ayrıntısına ileride girilecektir.),

-Zamanındaki bazı kadıların helâl-haram demeden rüşvet yemelerini ispat için köpeklerinin haram lokma konan kaplardan yal yemediklerini göstermesi,

Ve buna benzer keramet ve menkıbeleri çeşitli eserlerde geçmektedir.

Koyun Baha'nın menkıbeleri onun hayatta oluşuyla sınırlı değildir. O, ölümünden sonra da tasarruflarını sürdürmüştür.

-Tabutu taşınırken dervişlerini teskin için onlara görünmesi,

-İşaret ettiği yerde bir türbe yapılmak istendiğinde dökülen kerpiçlerin üç defa yağmurla eriyip gitmesine rağmen türbe mahallinde sellerin getirdiği taşların birikmesi, onun "Lazım olan kendi gelir." sözünün gerçekleşmesi şeklinde değerlendirilmesi,

-Türbenin inşası için su gerektiği sırada yer altından kaynak suyunun çıkması ve inşaatın bitimiyle suyun kesilmesi gibi ölümünden sonra da devam eden keramet ve menkıbelerinden söz edilir.

Koyun Baba'nın hayat hikâyesini anlatan menakıpnameler, Prof. Mehmet Kaplan'ın dediği gibi bir nevi destan karakteri taşımaktadır. Onlara biraz da bu gözle bakmakta yarar vardır.

Koyun Baba'nın Vasiyeti

Koyun Baba, vefatından önce müritlerini toplayıp onlara önemli vasiyetlerde bulunmuştur. Şair Kadri bunu şöyle anlatır:

Baba cem itti bir gün dervişleri

Haber viridi vefatından nişanı

Didi size vasiyyet eylerim ben
Vasiyyetim size olsun müberhem

Gelen züvvanma ikram idin siz
Dahi tatyib ile it'âm îdin siz.

Gelen giden yesinler nânımızdan
Verin süt yoğurt egnamımızdan

Rızâullah için it'am idin siz
Fakir miskinlere inam idin siz

Şeriatten cüda olman aman siz
İbadet eyleyin burada heman siz

Koyun Baba'nın vasiyeti uzundur ama verdiği mesajlar çok açıktır. O, Allah yolunun yolcusu, Resulullah'ın talimatıyla yola çıkan bir veli. Allah ve Resulü'nün buyruğuyla hayatını sürdürmüş. Son mısradan da geçtiği gibi İslâm şariatından bir an olsun ayrı düşmemek için hep ibadet etmiş ve müritlerine de aynı şeyi vasiyet etmiştir.

Türbesi ve Tekkesi

Koyun Baba'nın vefatını müteakip yapılan türbenin yanında bir cami, dervişler için meydan, bir yemek ve ziyafet evi, misafirler için kervansaray, mutfak ve kilerden söz edilir. Hatta bunları Sultan Bayezid Veli'nin yaptırdığı rivayeti yaygındır. Koyun Baba türbe ve tekkesinde bugün bunlardan nelerin kalmış olduğunu tüm Osmancıklar görmek ve bilmektedir.

Koyun Baba Tekkesi'ne ait çok sayıda vakıf varmış. Gürgen ormanı, çam ormanları, ardıc bağları ve ardıc ormanı gibi yerlerden başka Sarıalan ve

Saltuk mevkiinin de Koyun Baba Tekkesi'nin vakıf mallarından bir kısmını teşkil ettiği söylenebilir. Bu gayrimenkullerin şu anda kimlerin mülkiyetine geçtiğini araştırmak, başlı başına bir konudur.

Koyun Baba türbesinin ziyaretçileri, her dönemde olmuştur. Olmaya da devam edecektir. Allah dostlarını seven, kabirlerini ziyaret edip fatihalar okuyan mü'min kullar mutlaka olacaktır. Onu ziyaret edenlerden biri de Evliya Çelebi'dir. O, türbeyi ziyaretinde:

“Kudve-i erbab-ı tahkik, zübde-i Âl-i Âba
Mahzen-i sırr-ı velayet Hazret-i Koyun Baba”

(Gerçeği arayanların en önde geleni, Âl-i Âba'nın özü, evliyalık sırrının hazinesi Koyun Baba Hazretleri) diye övmekten kendini alamamıştır.

Koyun Baba Türbesi

Ancak Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde Koyun Baba'dan bahsederken “Şeyh Hazretleri, Hacı Bektaş-ı Veli'nin halifesidir.” diye bir ifade kullanmaktadır. Bunu neye dayandığını söylememektedir. Oysaki Hacı

Bektaş-ı Veli'nin 1270 yılında vefatına rağmen Koyun Baba 1467'de vefat etmiştir. Yani Hacı Bektaş-ı Veli on üçüncü yüzyılda, Koyun Baba on beşinci yüzyılda yaşamıştır. Bu nedenle biri diğerinin şeyhi veya müridi olması söz konusu değildir. Ama her ikisi de Allah ve Peygamber (s.a.v.)' yolunun yolcusu, ehl-i sünnet inancını bütün samimiyetiyle yaşayan Allah dostlarıdır.

Evliya Çelebi, Koyun Baba'nın türbesiyle ilgili şunları söyler:

“...Koyun Baba, buraya defnedilmiştir. Sonra Sultan Bayezid Veli, Koyun Baba'yı Kadir gecesinde görüp, vasiyeti üzerine bir yüksek kubbe, bir cami-i şerif, şanlı dervişler için meydan, bir yemek ve ziyafet evi, konuklar için misafirhane, bir çok odalı mutfak, kiler yaptırmış, bu hayır binaları baştan başa kurşunla örttürmüştür.”

Evliya Çelebi, tekkeyi, “Mutfağında gece gündüz nimet eksik olmaz.” diye tarif eder ve külliyeinin tamamını ayrıntılarıyla anlatır. Türbeyi ziyatine gelince bütün hislerini satırlara döker:

“Hakir, önce bu şehre girdiğimde, yüksek yerdeki mevkiye edep ile varıp, eşiğini öperek Es-selamü aleyk (Sana selam olsun.) diyerek türbeye girdim. Onun mübarek ruhu için hatm-i şerife başladım. Nurlu kubbesi misk ve anber kokusuyla dolu olduğundan tüm ziyaretçilerin beyinlerini kokulandırır. Her ziyaretçiye tekkede kalan fukara ve türbedarları, gül suyu serperler.”

“Mübarek bedeni üzerindeki Bektaşî sikkesini başıma geçirdim. O anda gözlerimden ve kulaklarımdan bir saat kadar yaş aktıktan sonra gözlerim Arap meşalesi gibi aydınlandı. Zira Karadeniz mıntıkasında kaldığımda gözlerimin nuru azalmıştı.”

Koyun Baba Tekkesi'nin bahçe kapısının üzerindeki kitabede iki satır halinde şunlar yazılıdır:

Asitane-i hazret-i Koyun Baba yapılup müşerref cevrinin

Ta müverrih bu mübarak bab-çün söyledi tarih-i bab-ı zilal.

(Koyun Baba hazretlerinin türbesi yapılarak onurlandırıldı./ Tarihçi bu mübarek yapı için Öğrenciler Şeyhi'nin tarihini söyledi.)

Tekkedeki kitabelerden türbenin 874/1469 tarihinde yapıldığı, tekkenin diğer kısımlarının ise 963/1558 tarihinde tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Evliya Çelebi'den başka birçok ünlü kişi burayı ziyaret etmiştir. Pir Sultan Abdal da onlardan biridir. Onu şu mısralarıyla över:

Kardaşlarım bile yola gidelim
 Matem aylarına yüzler sürelim
 Çıkıp yükeklere seyran edelim
 Alçakları sazdır Koyun Baba'nın.

Şair ve aşıklar, mısralarıyla dile getirmişler sevgilerini. Gönül erleri, fatiha ile, rabıta ile meşgul olup dervişlerle halleşmişlerdir.

Menakıbnameler ve Yeni Çalışmalar

Osmancık'ta yaşamış, orada vefat etmiş, oraya defn edilmiş Koyun Baba'yı incelemeye çalıştık. Edirne'de, Konya'da, Denizli'de, Ege kıyısında, İstanbul'da sözü edilen Koyun Baba türbelerini hiç ele almadık.

Koyun Baba'nın hayat hikâyelerini menakıbnamelerden derlemek mümkündür, demiştik. Bu konuda altı tane menakıbnameden bahsedilmektedir. Bunları ve ayrıntılarını araştırmacılara bırakıyoruz Bunların ciddi tetkikleri sonucunda farklı bilgilere ulaşmak mümkündür.

Bu konuda iki çalışmayı zikretmekle yetinmek istiyorum. Zira şu incelememde bu iki çalışmayı baz aldım.

1.Yard. Doç. Dr. Zeki Gürel'in "KOYUN BABA" adlı eseri: 2000 yılında Yör-Türk Vakfı yayınlarının ilk kitabı olarak çıktı. Aslında bu çalışma, 11. Çorum Hitit Festivali'nde 1991 yılında bir tebliğ olarak sunulmuştu. Bu eser, şu ana kadar yapılmış ilk özgün çalışmanın ürünüdür.

2-"Osmancık'ta Erenler Durağı KOYUN BABA" adıyla M. Şakir Çıplak'ın yayına hazırladığı Şair Kadri'nin "Menakıb-ı Koyun Baba" adlı manzum eseri: 2001 yılında Horasan Yayınları arasında neşredildi. Bu eserin asıl metni. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 1217 numara ile kayıtlıdır. Mehmet Şakir Çıplak'ın giriş bölümünde verdiği bilgiye göre bu eser, önce Çorum İlahiyat Fakültesi öğrencisi Harun Bayraktar'ın mezuniyet tezine konu olmuştur. Aynı nüsha 1999 yılında Çorum Hakimiyet Gazetesi'nde İsmail Torun ve Abdulkadir Ozulu tarafından bugünkü Türkçeye çevirisiyle birlikte

yayınlanarak kamuoyuna tanıtılmasına vesile olunmuştur. Eseri, bir mukaddime ile kitap halinde basın hayatımıza M. Şakir Çıplak kazandırmıştır. Temennimiz, diğer menakıpnâmelerin de gün ışığına çıkartılıp kitaplaştırılması yönündedir.

Koyun Baba'yı da içine alan Cevdet Saraçer'in uzun bir tetkik sonucu hazırladığı “Tarihsel Doku İçinde Unutulan Bir Kent Osmancık” adlı eserini zikretmek gerekir. Burada koyun Baba, ilkeleri, türbesi ve köprüsü hakkında geniş bilgi verilmiştir. Bu kitap da son yıllarda yayınlanan önemli kaynaklar arasına girmiştir.

KAYNAKLAR

1. Anakök, Tayyar, *Çorum Tarihi*, Basılmamış bir araştırma, 1950
2. Büyükyaka, Hüseyin: *Hız. Koyun Baba hayatı ve Kerametleri*, Tossya-1984
3. Çıplak, M. Şakir, *Osmancık'ta Erenler Durağı Koyun Baba*, Horosan Yayınları, İstanbul 2001
4. Çorum İl Yıllığı 1967
5. Ercan, Abdullah, *14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*, 2. basım, İstanbul-1998
6. Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Sdl. T.T.Kıran, N.Aktaş, M. Çevik, II, İstanbul
7. Evliyalar *Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul 1992
8. Gürel, Zeki, *Koyun Baba*, Yör-Türk Vakfı Yayını, Ankara 2000
9. Köseoğlu, Neşet, "Osmancık'ta Üç Kitabe", Çorumlu Dergisi, Yıl: 1938, Sayı: 5
10. Saraçer, Cevdet, *Tarihsel Doku İçinde Unutulan Bir Kent Osmancık*, İstanbul 2000
11. Şair Kadri (Abdulkadir Uslu), *Menakıb-ı Koyun Baba*, Çorum Hasan Paşa Küt. Demirbaş no: 1217
12. Torun, İsmail-Abdulkadir Ozulu, *Menakıb-ı Koyun Baba*, Çorum Hakimiyet Gazetesi (20 Aralık 1999-21 Ocak 2000)

AKŞEMSETTİN

Asıl adı Mehmet Şemsettin'dir. Akşemsettin ve Akşeyh unvanlarıyla tanınmıştır. Babası, Şey Hamza, Şamlıdır. Annesi ise Osmancıklıdır. Babasının Şamlı oluşundan dolayı Şam'da doğmuş olabileceğini söyleyenler olsa da 1390 yılında Osmancık'ta doğmuştur. Ünlü mutasavvıf Şeyh Şehabettin Sührevirdi'nin torunudur.

Akşemsettin, önce hafızlığını tamamlamıştır. Tahsiline Osmancık medreselerinde başlamış, Amasya'da devam etmiştir. Amasya Şifahanesi'nde dönemin tıp alimlerinden ders almış ve bu konuda kendisini yetiştirmiştir. Amasya'da tahsilini ikmal ettikten sonra Osmancık Medresesi'nde müderrisliğe başlamıştır. Günümüzde Akşemsettin Camii olarak bilinen mekanın aslında Akşemsettin'in yaptırdığı veya müderrislik yaptığı bir medrese olarak bilinir. Zaten mimari yönden medrese tarzında inşa edildiği belli olmaktadır.

Akşemsettin, ilmini geliştirmek için pek çok seyahat yapmıştır. Bu sayede pek çok sahada aranan bir alim olmuştur. Tıp tarihinde ilk defa mikrop konusunu güdeme getirmiş ve hastalıkların bu yolla bulaştığını söylemiştir. Hiçbir hekimin iyileştiremediği Çandarlı Halil Paşa'nın oğlu ile Fatih Sultan Mehmet'in kızlarından birini tedavi etmesiyle ünlenmiştir.

Akşemsettin yirmi beş yaşlarında Osmancık medresesinde görev yaparken tasavvufa meyleder. Kamil şeyh bulmak için İran ve Maveünnehir'e gider. Arzu ettiği gibi bir mürşit bulamayınca tekrar Anadolu'ya döner. Bu dönemde Ankara'da faaliyet gösteren Hacı Bayram-ı Veli'yi duyar ve ona yönelir. Ancak ilk ziyarette buradan ayrılıp Halep'teki Zeynüddin Hafi'ye gitmek üzere yola çıkar. Halep yakınlarında istirahat çekildiği sırada rüyasında boynunda bir zincirle Hacı Bayram-ı Veli'ye götürüldüğünü görür. Bu rüyadan çok etkilenen Akşemsettin, derhal Osmancık'a geri döner.

Buradan doğru Ankara'ya hareket eder. Hacı Bayram-ı Veli'nin burçak tarlasında orak biçmekte olduğunu öğrenir. Tarlaya gider ama Hacı Bayram-ı Veli'den hiç itibar görmez. Tarlada çalışan dervişlerin arasına katılarak burçak yolmaya başlar. Mola verilip sofrta hazırlandığında onu davet eden olmaz. Akşemsettin bencilliğini ayaklarının altına alarak köpeklere verilen yemekten yemek için elini uzattığı sırada Hacı Bayram-ı Veli: "Hay köse, beni

yaktın. Beri gel “diyerek onu hemen kendi sofrasına davet eder ve “Zincirle zorla getirilen konuğu bu şekilde ağırlarlar” der. Bundan böyle Akşemsettin, şeyhinin candan başlısı olur.

Akşemsettin, Hacı Bayram Veli’den aldığı aşkın lezzetini şöyle dile getirir:

*Bu kı ben bilmez idüm bu biracep sevdayımı
Bir zerresi ay u güneş bir katresi deryaımı*

*Bu ıskmış varlık kamlı eyü yavuz ucmak tamu
Gerü kalanı ey amû dek bir kuru kavgayımı*

*Bu ıška ders idememiş Ebu Hanife, Şafii
Hikmetleri şakirdi hem ol Bu Ali Sina’yımı*

*Ey Şemseddin gel Hüdühüd’e uy kim bulasın ışk sen
Kim la-mekan Kaf’ındaol bi-nişan Aka’yımı.*

Hacı Bayram-ı Veli, onu irşat göreviyle Beypazarı’na gönderir. Akşeyh, orada bir mescit ve bir değirmen yaptırarak halkı irşada başlar. Şöhreti kısa sürede yayılır. Şöhretinden rahatsız olan Akşemsettin, Beypazarı’ndan ayrılıp Çorum’un İskilip Kazası’nın Evlik Köyü’ne gelip yerleşir. Hizmet ve irşatlarını burada devam eder. Burada bir cami ve değirmen yaptırır. Evlik’te işret faaliyetlerine devam ettiği sırada hac görevini de ifa eder. Bu köyde ve çevresinde Akşemsettin’in hanımları, oğlu Nur’ul-Hüda’nın ve onun soyundan gelenlerin türbeleri bulunmaktadır.

Cami, çivi kullanılmadan yapılmış olup birbirine geçme usulüyle bağlanmış. Kitabesinde mealen şöyle yazılmıştır:

*Takva üzere kurulan mescidin tarihi,
Ariflerin onu anlayabilmesi için yazıldı.
Bu, takva sahibi kimseler için yapılan bir odadır.*

Tarihi bir sır olarak konuldu.

Bu oda ilim tahsil eden kişiler için yapılmıştır

Ve tarihi ariflere bir yurt olarak konulmuştur.

Bu oda, Salihler için kurulmuştur ve tarihi de

Arifler için bir yurt olarak konulmuştur.

Hicri 1032

İskilip'teki manevi hizmetinin tamamlandığına inandığı anda burada daha fazla kalmayarak Bolu'nun Göynük ilçesine gider ve orada vefatına kadar kalır. Bu dönemde şeyhi Hacı Bayram-ı Veli'nin vefat haberi üzerine onun cenazesinde bulunup görevlerini yerine getirdikten sonra tekrar Göynük'e döner. Orada irşat faaliyetlerine devam eder. Bundan sonra Bayramiye tarikatının Şemsiye kolunu sürdürür.

Akşemsettin, II. Murat zamanında Hacı Bayram-ı Veli ile birlikte sara-ya gitmişti. O zamandan beri ilişkilerinde belli bir düzeyde yakınlık vardı. Oğlu II. Mehmet zamanında da bu irtibat devam etti. Onun İstanbul'un fethine hazırlandığı günlerde Akşemsettin de Edirne'de talebesi II. Mehmet'in yanında bulunur. Ona manevi destek verir. Bu dönemde Fatih Sultan Mehmet'in hocası olarak anılmaya başlar.

Fatih Sultan Mehmet'in arzusu üzerine pek çok alim ve şeyhin yaptığı gibi arkadaşı Akbıyık ile İstanbul'un fethine katılmış ve Türk ordusunun manevi gücünü artırmada büyük rol oynamıştır. Kuşatmanın en sıkıntılı günlerinde Akşemsettin'in fethin yakın olduğu müjdesini vererek sabredip gayret göstermeleri gerektiğine dair Fatih'e yazmış olduğu mektup, fethin kısa sürede gerçekleşmesinde çok etkili olmuştur. Fetihten sonra Ayasofya'da kılınan ilk Cuma namazında hutbeyi Akşemsettin okumuştur.

İstanbul'un İslam ordularınca daha önceki kuşatmalarından birinde şehit düşen sahabeden Ebu Eyyup el-Ensari'nin kabrini de yine Fatih Sultan Mehmet'in isteği üzerine manen keşfetmiştir.

Fetihten sonra Fatih Sultan Mehmet'in Akşemsettin'e mürit olmak istediği bilinmektedir. Ancak o, padişahın bu isteğini kabul etmemiş ve görevinde adaletle hükmetmesinin daha mühim olduğunu hatırlatmıştır. Padişahın ısrarlı tutumu üzerine tekrar Göynük'e dönmüştür.

Akşemsettin'in kurmuş olduğu Bayramiye tarikatının Şemsiye kolu, kendisinden sonra Göynük'te oğlu Muhammed Fazlullah, Kayseri'de İbrahim Tennuri, İskilip'te Muslihiddin Atar, Ankara civarında da Hamza eş-Şami tarafından devam ettirilmiştir.

Akşemsettin'in tasavvufufla ilgili üç eseri bilinmektedir.

1.Def'u Metanii's-Sufiyye: Tasavvufun en ağır konularını açıklığa kavuşturan bu eserini Arapça yazmıştır. Kardeşi Ali Hamza tarafından Türkçeye çevrilmiştir..

2.Risaletü'n-Nuriyye: Tasavvufi konuları ihtiva eder. Bu da Arapçadır.

3.Makamat-ı Evliya: Türkçe kaleme alınmıştır. Mürit, mürşit, velayet gibi tasavvufi konuları detaylarıyla açıklamıştır.

Bunlardan başka tıpla ilgili olarak **Maddetü'l-Hayat** ve **Kitabü't-Tıp** adlı eserleri bulunmaktadır. Ayrıca Nasihatname-i Akşemsettin adlı yüz beyitlik bir de mesnevisi vardır. Şems, Şemsi, Şemsettin imzalarıyla şiirlerini yazmış, vahdet neşesini terennüm etmiştir:

*Sorma i dost kandadır,
Kanda dilersen andadır.
Sende gözet ki sendedir;
Senden ol hem cüda degil.*

*Diriyiz daima ölmemizüz,
Çürüyüp toprak olmazuz.*

*Harabat icre uşşakı görüp ta'n etme ey zahit
Ki ol rüsva-yı aşk olmuş yanıpdir derd-i Mevla'dan.*

*Temaşasın duyan aşkın nazar kılmadı ağyara
Kim daim aşk u şevk ister usanmaz ol bu sevdadan*

*Huda'nın âşıkı çoktur veli **Akşemmseddin** gibi
Kanı bir dertli âşık kim yana aşkı dilaradan.*

*Kendimi ısmarladım her ne ederse dost bilir
Gönlümü jeng eyleye dilerse yuya pasını.*

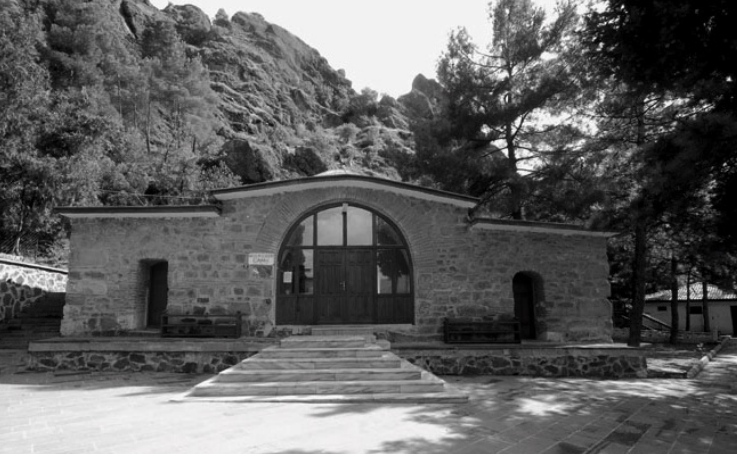
***Şemsiya** canı cihanı nedestin şimden geru
Hırka edin şal edin dervişlerin palasını.*

*Aşıksan maşuk için şöyle sen meydana gel
Şem-i aşkı göricek pervane gibi yana gel.*

***Şems**'e yoldaş olmak istersen olgıl bî mekan
Lâ mekan sahrasına anunla seyrana gel.*

Akşemsettin, hayatının son yıllarını Göynük'te müderrislik yaparak geçirmiştir. 1459 yılında orada vefat etmiştir. Türbesi Gölcük'te Gazi Süleyman Paşa Camii avlusundadır. Türbenin yakınında bulunan özel hazirede onun evladına ait mezarlar bulunmaktadır.

Osmancık'ta Akşemsettin tarafından medrese amaçlı olarak yaptırılan tek kubbeli bir cami vardır.

Osmancık Akşemsettin Camii

KAYNAKÇA

1. Algül Hüseyin- Kara Mustafa: Osmancık'ta Bir Müderris Akşemseddin, Ankara 2000
2. Bursalı Mehmet Tahir: Osmanlı Müellifleri, Sdl. A.Fikri Yavuz, İstanbul 1972
3. Çorum İl yllığı, 1967-1973
4. Erdoğan Abdulkerim- Turan Fatma Ahsen- Turan Refik: Hacı Bayra-ı Veli, 2. Basım, Ankara 2011
5. Evliyalar Ansiklopedisi: İstanbul 1972
6. Köprülü Fuat: Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1976
7. Köprülü Orhan F.- Uzun Mustafa: Akşemseddin, ADVIA İstanbul 19889
8. Tanay Nurettin: İlim ve Hilm Kenti İskilip, Ankara 2015
9. Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ans. I/206-2. Basım, Ankara 2007
10. Sami Şemseddin: Kamus'u-l A'lam , İstanbul 1306
11. Saraçer Cevdet: Tarihsel Doku İçinde Unutulan Bir Kent Osmancık, İstanbul 2000

BURHAN DEDE

Burhan Dede'nin, Osmancık'ta Köprübaşı'nda Gemici tarafında metfun olduğunu Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde bildirmektedir. Yüzlerce kerameti zuhur etmiş ulu pir olduğundan söz etmektedir. Ancak bu konuda başka bir yerde bilgi bulamadık. Hatta o ulu pirin mezarını da bulamadık. Şehrin yaşlılarının tarif ettiği yerde yaptığımız incelemede küçük bir çocuk parkının olduğunu gördük. Burhan Dede'nin makamı da oradaymış.

KEPÇELİ DEDE

Asıl adının Mehmet Abdullah olduğu söylenmektedir. Muhtemelen geçimini Tahta kepçe yaparak sağladığı için Kepçeli unvanıyla anılmıştır. Osmancık ilçe merkezinde Ulucami Mahallesi Kepçeli Sokakta 11 nolu binada ahşaptan yapılmış hususi türbesinde yatmaktadır. Kabri halkın ziyaretine açıktır.

KUM BABA

Asıl adının Hamza olduğu söylenen Kum Baba, kendi adıyla anılan Kumbaba Köyünde hususi türbesinde yatmaktadır. Türbesi, caminin yanındadır. Kum Baba'nın sandukasının yanında Büyük İbrahim Dede ve asıl adı İbrahim olan İpek Dede metfundur. Türbenin yanında cem yapılabilecek geniş bir mekan, yemek pişirme yeri de bulunmaktadır. Burada kurban kesimi de yapılmaktadır.

Bir rivayete göre Fatih Sultan Mehmet, bir rivayete göre de II. Beyazıt, sefer sırasında Kum Baba'ya asker göndererek askerlerinin atlarını beslemesi ister. Askerler, atlarının yem torbasına kum doldurduğunu görünce hayret ederler. Fakat atlar, torbadaki kumu yemeye başlarlar. O zaman torbalara bakarlarsa ki kumlar, iri taneli arpaya dönüşmüş. Dönüp derhal padişaha o dervişin ne kadar ulu olduğunu haber verirler. Köyde inceleme yaptığımız sırada bu menkıbeyi bize anlattılar. İşte bu olaydan dolayı o dervişin adı Kum Baba kalır. Asıl ismini kimseler bilmez olur.

Evliya Çelebi, 1648 yılında bu köye uğrayışını şöyle anlatıyor: “Kumbaba Tekkesine geldik. Kızılırmak kenarında iki yüz evli ve camili mamur bir köydür. Burada yine Ali Paşa ile Kum Baba’nın ziyaretine gittik. Ali Paşa, ağlayıp feryat ederek ‘İlahi, beni huzuruna yüzü kara kullarınla iletme. Son nefeste hüsn-i hatime nasip eyle.’ diye dualar etti. Tekke fakirlerine sadaka ihsan eyledi.”

Kumbaba Köyü, 1845 tarihli Temettuat Defterlerinde Kumcababa olarak geçmekte olup 18 hane olduğu ve 112 kişinin barındığı bir köy olarak belirtilmektedir. Günümüzde bu köy, ırmak kenarında geniş çeltik tarlalarına ve verimli arazilere sahip büyük bir köydür. 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre köyde 183 hane bulunmakta olup nüfusu 713 kişidir.

AHİ BABA

Ahi Baba, Kargı Köyü’nün üst tarafındaki mezarlıkta hususi türbesinde yatmaktadır. Asıl adı, Ahmet olarak bilinir. Halkın bu türbeye rağbeti ve ilgisi büyüktür. Geçmişte bir anlaşmazlık vukuunda aralarındaki sorunu çözdükten sonra herkesin sözünde durması için tarafların Ahi Baba Türbesine giderek aralarında Ahitleşmede bulundukları anlatılır.

Ahi Baba’nın hayat hikayesi, Koyun Baba’nın menkıbelerine kadar uzanır. Rivayete göre Koyun Baba, bir gün Kargı Köyüne gitmiş. Çeşme başında otururken 110 yaşında bir kadın, elinde su güğümüyle gelmiş. Çeşmeden su doldururken Koyun Baba, yaşlı kadının haline acıyıp sormuş:

-Suyu niye sen taşıyorsun? Senin oğlun yok mu?

--Vardı, öldü.

-İkiz çocuğun olursa birini bana verir misin?

-Ben yüz on yaşındayım. Bu yaşta çok mu olur?

-Allah, her şeye kadirdir. Dilerse elbette olur.

Bu sırada cebinden bir elma çıkartıp kadına uzatmış:

-Bu elmayı kocanla beraber yiyiniz. İnşallah iki çocuğunuz olacak.

Ama çocukların adların koyma işini bana bırakın.

Kadın, bu ihtiyarın sözünü tutup akşamleyin elmayı eşiyle bölüşüp yemişler. İkiz değil, çocukları olacağına bile ihtimal vermeyerek hayatlarına devam etmişler. Ancak bir süre sonra kadın, hamile olduğunu anlamış. Günü gelmiş. İki oğlan çocuğu dünya getirmiş. Adlarını koymadan çocukları alıp Koyun Baba'ya götürmüşler. Koyun Baba, birinin adını Mehmet, diğerinin adını Ahmet koymuş.

Koyun Baba, daha önce bir evladını kendisine teslim etme sözü aldığı için, Ahmet'i yanına almış ve onu kendisine kardeş edinmiştir. Bu nedenle kendisine kardeş anlamında Ahi Baba denilmiştir. Ahmet, Koyun Baba'nın sağlığında hep onun yanında kalmış ve hizmetinde bulunmuştur. Şeyhinin vefatından sonra Kargı Köyü'ndeki çiftliklerine gömülmüştür. Daha sonra üzerine türbe yapılmıştır.

Kargı Köyü, 1845 tarihli Temettuat Defterlerine göre 24 hane olup 148 kişi yaşamaktaymış. 2000 yılı Nüfus sayımı sonuçlarına göre 180 hane olup nüfusu 619 kişidir.

KEPEZ DEDE

Kargı Köyü'ne yaklaşık iki kilometre uzaklıktaki tepede yatmaktadır. Bu nedenle bu tepeye Kepez Tepe denilmiştir. Bunların civardaki yatırırlarla kardeş oldukları söylenir. Türbesi, halkın ziyaretine açıktır.

AHİ BABA

Ahi dergahında yetişmiş olduğu tahmin edilen Ahi Baba, Osmancık'a bağlı Geçek Köyü'nde yatmaktadır. Hangi esnaf grubuna mensup olduğu bilinmemektedir. Türbesi, İstanbul-Samsun yolu üzerinde olup beş yüz metre kadar içeridedir. Türbe, halkın ziyaretine açıktır.

BASİRET BABA

Basiret Baba, Başpınar (eski adıyla Karviran) Köyü'nün yukarısında özel türbesinde yatmaktadır. Yakınlarındaki ormanın içinde yatan Asar Dede ile birlikte Medine'den geldikleri söylenmektedir. Her ikisinin de bu bölgede irşat faaliyetlerinde bundukları tahmin edilmektedir.

Ankaralı bir işadamı, 2010 yılında buraya üç kubbeli büyük bir türbe yaptırmıştır. Bitişğine, ziyaret edenlerin rahatça namaz kılabilmesi için minareli bir mescit de inşa ettirmiştir.

Başpınar halkının ve çevre köylerin çok ilgi gösterdiği türbe nedeniyle daha önceleri burada her yıl yağmur duasına çıkılmış.

Başpınar Köyü, 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre 374 hane olup 1905 nüfusa sahiptir.

13. SUGURLU VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş:

Çorum'un güneybatısında gelişmiş ilçelerimizdendir. İçerisinden Çorum-Ankara yolu geçmektedir. 1904 yılında Sungurlu merkezinin nüfusu 5 808 iken 2000 yılı nüfus sayımına göre 35 096'ya yükselmiştir. Sekiz belde-sinde ve 102 köyünde toplam 147 944 kişi yaşamaktadır.

Sungurlu'nun tarihi M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzanır. Yörede ilk yerleşim bu tarihlerdedir. Hattiler bu bölgeyi önemli bir merkez haline getirmişlerdir. Daha sonra bölgeye Hititler hakim olmuşlardır. Asurlu tüccarların kurmuş olduğu Karum iş merkezine yakın olması nedeniyle değişik medeniyetlere sahne olmuş, Frig, Kimmer, Pers, Roma ve Bizans egemenliklerini yaşamıştır.

1075 yılında Çorum'un fethiyle birlikte Sungurlu da Bizans egemenliğinden Danişmendli egemenliğine geçmiştir ilçenin kurulduğu yere ilk defa Sunguroğlu adında Türkmen beyinin yerleşmiş olmasından dolayı buraya Sungurlu denildiği söylenir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi hayatı, 1243 yılında Köseadağ yenilgisiyle son bulmuş, bölge 1276 yılına kadar Moğolların denetimine girmiştir. 1308'de Anadolu İlhanlı Devleti'nin bir ili haline gelmiş, 1344'te Eretna Beyliğinin eline geçmiştir. Bu dönemde Anadolu'da Timur tehlikesinin baş göstermesi üzerine halkın isteğiyle Osmanlı idaresine girmiştir.

Sungurlu, 1423 yılında Çorum Amasya'ya bağlı bir sancak iken Çorum'la birlikte bir ara Ankara'ya, Sivas'a, tekrar Amasya'ya bağlanmıştır. Çorum'un 1864 yılında Ankara vilayetinin Yozgat sancağına bağlandığında Sungurlu'da bir ilçe haline getirilip Yozgat'a bağlanmıştır. Aynı yıl içerisinde belediye teşkilatı da kurulmuştur. 1894 yılında Çorum'un tekrar Ankara'ya bağlı bir sancak merkezi olmasıyla Sungurlu ilçesi de Çorum'a bağlanmıştır.

Çorum 1921'de müstakil bir sancak olunca Alaca, İskilip, Mecitözü, Osmancık, ve Sungurlu ilçeleri de Çorum'a bağlanmıştır. Sungurlu ekonomisi, tarım hayvancılık ve ticarete dayalıdır. Son yıllarda sanayileşmeye çok ağırlık vermektedir.

Sungurlu'nun manevi tarihinde Ergülü Baba, Demirşeyh gibi ünlü mu-tasavvıfların yanı sıra pek çok türbe olduğu bilinmektedir. Şimdi bunları ele almaya başlayalım.

DEMİRŞEYH

Asıl adı Mehmet olduğu söylenen Demirşeyh, 12. yüzyılda Anadolu'yu fethetmek için Horasan'dan gelen alperenlerdendir. Horasan'dan Anado-lu'nun fethi için hazırlanan Türk ordusunun komutanlığına Şeyh Mehmet ge-tirilmiştir. Bu orduya Balışeyh ve Sarışeyh adında iki ağabeyi de katılmıştır.

Ancak ordudaki bazı kişiler, onun çok genç olmasını bahane ederek ko-mutanlığa getirilmesini pek uygun görmemişlerdir. Uzun yolculuktan sonra şu andaki Demirşeyh beldesinin olduğu yerde düşmanla savaşa tutuşmuşlardır.

Savaştan önce bir köşeye çekilip dua eden Mehmet'in yanına gökten bir taş düşmüştür. Şeyh Mehmet, bu taşı eline alıp yoğurmaya başlar. Göster-diği bu keramet karşısında komutanlığına karşı çıkanlar da gelip biat ederler. Yapılan savaş sonunda Türk ordusu galip gelmiştir ama Şeyh Mehmet şaha-det şerbetini içmiştir.

Ağabeyleri Balışeyh Kırıkkale'nin Balışeyh beldesinde, Sarışayh de Çorum'un Sarışeyh köyünde şehit olmuşlardır. Ordu Anadolu'yu baştanbaşa geçip geri dönerken bu üç kardeşe türbe yapmışlardır.

Bir başka rivayete göre Demirşeyh, buraya yerleşmiş ve köye de Şeyh'in adı verilmiştir. Sungurlu bölgesinin Türklerin eline geçmesinden he-men sonra Demirşeyh türbesi yapılmıştır. Türbenin yanında bir de tekkesi vardır. Çorum bölgesindeki ilk Bektaşî tekkelerinde diye bilinir. Burada bir zaviyenin olduğu, ilk defa Demirşeyh Köyü'ne ait Temettuat Defterleri'nde zikredilmiştir.

Bir halk inanışına göre ermişler katına çıkan Demirşeyh, Balışeyh ve Sarışeyh her Perşembe akşamı bir araya gelirlermiş.

Osmanlılar döneminde bu tekkeye destek verilmiştir. Vakıf kayıtların-da bu zaviyeye ait pek çok arazi ve emlakın vakfedildiği yazılıdır. H.705/ M.1500 yılından itibaren Karakeçili ve Eşmedağı Deresi arasındaki arazilerin

öşürleri ve oralardan toplanan vergiler bu zaviyeye tahsil edilmiştir. Zaviyede gelip geçenlere yemek verilir ve halkın irşadı yönünde çalışmalarda bulunurmuş. Ayrıca zaviyede tasavvufi eğitim ve çocuk eğitimi konusunda faaliyet gösterilmiş ve halka çalışıp helalinden kazanmaları, ellerinin emeğiyle geçinmeleri öğütlenmiştir.

Temettuat defterlerine göre buranın zaviyedarı olan ve çiftçilik de yapan Tekkenişinoğlu Ali Ağa, Demirşeyh köyünde ve diğer köylerde bulunan vakıf arazilerinin hasılatından senelik 100 kuruş ücret almaktaymış.

Halk arasında anlatılan menkıbeye göre Demirşeyh'in duasıyla gökten büyükçe bir taş iner. Şeyh Mehmet, onu eliyle yoğurur. Sonra taş, yine yekpare hale gelir. Saf demir denilebilecek bu taş, bir rivayete göre Kalehisar Belediyesinin emri ile demirci dükkanında işlenmek üzere Kalehisar'a götürülür. Ama o taş, eski yerine döner. Bu üç kez tekrarlanınca demiri işlemekten vazgeçerler. İşte Demirşeyh adının bu demir taştan geldiği söylenilmektedir.

Buna benzer pek çok menkıbeyle anılan Demirşeyh'in türbesi, önemli ziyaret yerlerindendir. Manevi yönden bazı hastalıklara şifa ummak amacıyla ziyaret edenler de vardır.

Demirşeyh beldesi, 2000 yılı nüfus sayımına göre 370 hane olup 2564 nüfusa sahiptir.

Demirşeyh Türbesi

ERGÜLÜ BABA

Ergülü Baba türbe ve camisi, Çorum'un Sungurlu ilçesi Yörüklü belde-sindedir. Yörüklü beldesi, 2000 yılı nüfus sayımına göre 413 hane olup 3063 nüfusa sahiptir. Hacı Bektaş-ı Veli tarikatına mensup olan bu zat hakkında fazla bir bilgi yoktur. Bir yerde de Nakşibendi tarikatına mensup alim bir şey olduğu geçmektedir.

Ergülü Baba, yakınındaki Tülü Tepesi'nin boş ve anız haline üzülürmüş. Köylülere ben burayı yeşillendireyim de gölgesinde oturasınız, demiş ve bu-ralara karaağaç dikmiş. Ancak bu ağaçları kesen kişinin soyu kesilsin, yakan kişilerin de ocağı yansın diye bedduada bulunmuş.

Sonraki yüzyıllarda bu ağaçları kesenlerin soyu kesilmiş, evine götürüp yakan kişinin başına da bir felaket gelmiş. Bu hali görenler, Ergülü Baba'nın bedduasını hatırlamışlar va şeyhin tavsiyesine harfiyen uymuşlardır.

Kayıtlarda Ergülü Baba, Karahisar Temürlü nahiyesi'nin Sarıkamış Köyü'nden (bu günkü Yörüklü beldesinden) Şah Hüseyin ve kardeşinden aldığı bütün emlakini hicri 937, miladi 1528 yılında bu zaviyeye vakfetmiştir. Buraya kendi adıyla anılan bir cami yaptırmıştır. Bu bilgi, aynı zamanda onun yaşadığı dönemi göstermektedir.

Vakfiyesinin girişinde “Ariflerin kutbu ve yoksulların hadimi Ergülü Baba. Allah işlerinde başarılı kılsın.” ifadesi yer almaktadır ve bunun bizzat kendisinin vakfiyesi olduğu belirtilmektedir.

Bu vakfiyeye göre Yörüklü arazisinin tamamı, Kızılkışla, Kızıloğlak, Kuyuncak, Tirkeşkaya, Örenköyü, Ağören, Kengir (Çankırı), Kızılburun. Bu arazilerin tamamı, buralardaki bağlar ve bahçeler, hayvan çiftlikleri ve 3 değirmen (biri Kengirin'da, biri Sarıkamış köyünde, biri de Kızılburun'da) Karakısı, Kuşkaya arazilerinin tamamı.

Bu vakıf malları, Kanuni himayesinden önceki mallardır. Kanuni, Ergülü Baba'nın vakfiyesini himayesine aldıktan sonra Osmanlı siyasi sınırları içinde menkul ve gayrimenkul pek çok arazi, değirmen ve dükkânı vakfetmiştir. Bu gelirler, fakirlere, yoksullara ve kimsesizlere dağıtılmış ve imaret-hanelerde yemek olarak yedirilmiştir.

Ergülü Baba zaviyesinin imarethanesinde her gün fakirlere, Cuma ve Bayram günleri de herkese yemek verilirdi. Bayram ve Cuma namazları Ergülü Baba Camiinde kılınır ve yöre halkı din ve dünyadan haberdar olurdu.

Ergülü Baba Camii ve Zaviyesi, hicri 1273/ miladi 1856 yılında padişahın fermanıyla bütün binaları yeni baştan yapılır. Vakfiyeye ilk ifadeler tekrar yerleştirilir. Buna göre vakıf malları yalnız vakıf şartlarına uygun olarak kullanılır. Vakıf malları satılamaz, hibe edilemez, başkasına mülk olarak verilemez, değiştirilemez hatta icara bile verilemez. Yine vakfiyenin sonuna şu ifade aynen eklenmiştir: “Kim ki yukarıdaki şartları değiştirirse, Allah’ın, meleklerin ve insanların laneti onun üzerine olsun”

Zaviyenin mütevelliliği konusunda zaman zaman ihtilaf çıkmış ve konu mahkemeye intikal etmiştir. 1845 yılında dört hanelik olan köyde çiftçilik yapan ve aynı zamanda zavidarlık görevini de ifa eden Gazenfer Kethüda, zaviyenin arazisinin hasılatından 125 kuruş almaktaydı.

Bir halk inancı olarak çaresiz hastalıklara tutulan felçli ve çocuğu olmayanlar buraya gelip ziyaret ediyorlar, kurban kesiyorlar. Türbenin yanındaki odada Allah rızası için namaz kılıp dua ediyorlar. Ayrıca her hafta Perşembe günü ikindi namazında köy kadınları tarafından ziyaret edilir, temizliği yapılır. Köyün ileri gelenleri de bakım ve onarımına özen gösterirler.

Son yüzyılda iki kere ciddi tamir geçirmiştir. Son tamirini aynı köylü bir iş adamı, 1994 yılında yaptırmıştır.

Çevresinde çok sevilen Ergülü Baba, çok kişiye ilham kaynağı olmuş; türbesini ziyaret edenlerin çoğu, çocuklarına Ergülü adını koymuşlardır.

Ergülü Baba, kerametleriyle tanınan bir Allah dostudur. Halk arasında yaygın olarak anlatılan bir iki menkıbesini nakledelim:

Hırsızlar danasını çalıp yemişler. Ergülü Baba ho ho diye bağırarak danasını çağırdığında kemikleri bir araya gelerek dana canlanıvermiş. Ergülü Baba da hırsızlara ve köy halkına intizar etmiştir.

Evren Kaya denilen kayada bir ejderha türemiş, oralardan geçenleri yutarmış. Onu hiçbir güç, hiçbir silah öldürememiş. Ergülü Baba, kılıcıyla kayayı ikiye bölmüş, bakmışlar ki içinden kırmızı su akıyor. Böylece halk, ejderha belasından kurtulmuş, kendisi de oradaki çeşmenin yanına cami ve tekkesini kurmuştur.

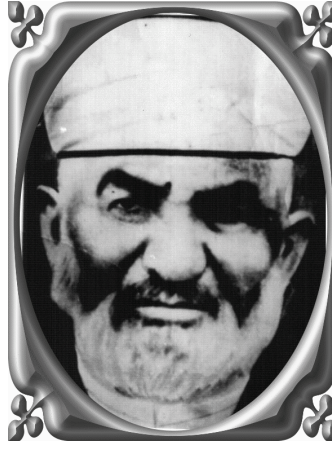

Ergülü Baba Türbesi

YEDİLER

Sungurlu merkezinde Fotoğrafçılar mahallesinde yatmaktadırlar. Yedi derviş veya yedi arkadaş oldukları söylenmektedir. Sungurluda irşat faaliyetlerinde bulundukları ve vefat ettikleri zaman kabirlerinin aynı bölgeye yapılması üzerine bu adla meşhur olmuşlardır. Türbe, halkın ziyaretine açıktır. Ancak haklarında bundan başka bir bilgi yoktur.

HÜSNÜ GÜLZARİ

Hüsnü Gülzari, gerçek adı Hüseyin olup 1872 yılında Sungurlu'un Bağcılı (Müdü) Köyü'nde doğmuştur. Hüsnü Gülzari, onun mahlasıdır. Annesi Kerküklüdür. Büyükdedesi Kadir Efendi'nin naklettiğine göre silsilesi, seyitlere dayanmaktadır.

Hüsnü Gülzari, Sungurlu'da medrese eğitimi görmüştür. İcazetini aldıktan sonra imam olarak tayin edilmiştir. Kendi köyünde uzun süre imamlık yapmıştır bu sırada Kırıkkale'nin Balıseyh ilçesine bağlı Hüseyinobası Köyü'nde Necati Dede isimli bir şeyhe intisap etmiştir. Necati Dede, Edirne'de askerlik yaparken Uşşaki tarikatına intisap ettiği için bu bölgeye bu tarikat onun vasıtasıyla gelmiştir. Hüsnü Gülzari de Necati Efendi'den el alarak zikir halkası tertip etmeye başlamıştır. Manevi mertebeye ulaşınca kendisine şeyhlik icazeti verilmiştir. Malum olduğu üzere Uşşaki tarikatında cehri (açık) zikir uygulanmaktadır. Kıyamda zikir halkası oluşturularak zikir yapılır.

Hüsnü Gülzari, artık bir Uşşaki şeyhidir. Tek amacı, insanlığın kurtuluşu için halkı irşat etmektir. Çok zorluklarla karşılaşmış, iki defa Yozgat cezaevinde yatmıştır. Çıktıktan sonra yılmadan hizmetine devam etmiştir. Birçok kişiye şeyhlik icazeti vermiştir. Bunların başında İskilip Yerli Köy'deki İbrahim İpek Efendidir.

Hüsnü Gülzari'nin şeyhliği sırasında ziyaretçisi pek çokmuş. Gelenlere iman, İslam, ahlak, edep, tevhit ve tasavvuf konularında sohbet eder, tavsiyelerde bulunurmuş. Ekonomik durumu çok zayıf olduğu halde ziyaretçilerinin hiç birini yemeden içmeden göndermezmiş. Hanesinde sofrası hiç eksik olmamış.

Hüsnü Gülzari hazretleri, gerekmedikçe keramet göstermezmiş. Bir gün iki kişi, merkepleriyle köye gelip onu ziyaret etmek istemişler. Ancak eşeklerini bağlayamadan şeyhin huzuruna doğru hareket etmişler. Kendi aralarında merkeplerin başına bir gelmese, diye konuşurlarken birisi “Eğer gerçek şeyhse bizim merkeplere sahip çıksın” diyerek yoluna devam etmiş. Şeyh Efendi’nin evinde o gece konaklamışlar, ertesi gün Şeyh Efendi’nin sohbetine katılmışlar. Şeyh Efendi’nin yorgunluğu ve uykusuzluğu her halinden belli olmaktadır. Sık sık esnemektedir.

Sohbet halkasında bulunanlardan birisi “Hocam, uykunuz mu var yoksa hasta mısınız?” diye sorunca Hüsnü Efendi, bu gece iki kişinin merkeplerin bekçiliğini yaptığını açıklamıştır. O iki kişi, şeyhin manevi mertebesini anlayarak eline sarılıp af dilemişlerdir.

Hüsnü Gülzari, bölgemizde Uşşaki Tarikatının en önde gelen temsilcisiydi. Şiirleri ve divanı vardır. E. Fatih Şağban, onun hakkında müstakil bir kitap yazmıştır. Onda şiirlerinden pek çok örnek vermiştir. Eyyüp Kayacı da onun hayatını, divanını ve tasavvufi görüşlerini bir kitapta toplamıştır.

Hüsnü Gülzari hazretleri, 1965 yılında vefat etmiştir. Kabri, yıllarca hizmet ettiği Müdü (Bağcılı) Köyü camiiinin avlusundadır. Mübarek ay ve gecelerde kabrine ziyaret akını olmaktadır. Hafta sonlarında çevre şehirlerden ziyarete gelenler vardır.

Allah rahmet eylesin.

Müdü (Bağcılı Köyü), 2000 yılı nüfus sayımına göre 36 hane olup 174 nüfusa sahiptir.

ARİF DEDE

Arif Dede, 1091 yılında Mahmatlı Köyü’nde doğmuştur. Bir alevi dedesidir. Aynı zamanda felç hastalının ziyaret ettiği bir ocaktır. 1969 yılında vefat edince Akpınar Köyü Mezarlığına defnedilmiştir. Mezar taşında “Zeynelabidin’e dayanan Sabıroğlu Ocağı Dedesi” ibaresi yazılıdır.

Daha sonra sevenleri tarafında üzerine büyük bir türbe yapılmıştır. Ka- bir ziyaretine gelenler, kapı girişinden itibaren duvarı ve eşiği öperek emekler

şekilde kabir etrafında üç defa dönerler. Her dönüşte kabir üzerindeki örtüyü öperler. Dualar okuyarak yapılan ziyareti tamamlayınca kabir üzerinde bulunan makas ile yeşil bezden bir miktar kesip alarak dertlere deva inancıyla saklarlar.

Ziyarete açık olan türbeyi çeşitli hastalıklarına şifa bulmak, dilek ve isteklerinin gerçekleşmesini temenni etmek için gelenler, adak kurbanlarını burada keserler ve orada bulunanlara ikram ederler.

Mahmatlı Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 31 hane olup 88 kişilik nüfusa sahiptir.

YEMLİHAN EFENDİ

Yemlihan Efendi, 1869 yılında Sungurlu ilçesinin Karaçay Köyü'nde doğmuştur. Karaçay Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 73 hane olup 324 nüfusa sahiptir.

Çiftçi bir ailenin çocuğudur. Kırıkkale'nin Delice ilçesinin Hüsiyinoba Köyü'nde metfun bulunan Uşşaki tarikatı şeyhi Necati Efendi'ye intisap etmiştir. Ondan aldığı feyiz ile tasavvuf yoluna girmiş ve kısa zamanda büyük merhale kat etmiştir.

Yemlihan Efendi ile ilgili şu kıssa, halk arasında çok anlatılır:

Karaçay Köyü ile Müdü (Bağcılı) köyü, bir birine yakınmış. Yürüme mesafesiyle altı saatlik bir uzaklıktaymış. Müdü Köyünden kendi köyüne gelin gelmiş bir bayana Yemlihan Efendi seslenmiş; “Kızım, ben babanın annenin köyüne gidiyorum. Bir isteğin var mı?” diye. Gelin de selam söyle demiş.

Günlerden Cuma imiş ve namaz vaktine de bir saat varmış. Yemlihan Efendi, Müdü Köyü'ne gitmiş. Aynı şeyhten intisaplı Hüsnü Gülzarı'yı ziyaret etmiş. Sonra gelinin anne-babasının yanına varmış. Onlara kızlarının selamını getirmiş ve iyi halinden söz etmiş. Onlar da fırından yeni çıkan çöreği bir beze sarıp Karaçay'a göndermişler. Yemlihan hazretleri, Müdü Köyü'nde Cuma namazını kılıp yola çıkmış. Kendi köyüne döndüğünde cemaat, Cuma namazından yeni çıkıyorlarmış. Geline annesinin gönderdiği çörek halen sıcağı. Halk, bu kadar mesafeye bu kadarlık zamanda nasıl gidip geldiğini ve buna benzer menkıbelerini halen anlatmaktadırlar.

Uşşaki tarikatı şeyhlerinden Yemlihan hazretleri, 1930 yılında vefat etmiştir. Köyün kenarında ahşap türbesinde yatmaktadır. Yakın köylerden ve

hatta yakın illerden pek çok ziyaretine gelenler olmaktadır. Gelenler, dua edip fatiha okumaktadırlar. Adak kurbanlarını burada kesenler de bulunmaktadır.

Allah rahmet eylesin.

HACI OSMAN EFENDİ

Hacı Osman Efendi, 1896 yılında Sungurlu'ya bağlı Paşapolat (Büyük Polatlı) köyünde dünyaya gelmiştir. Çocukluğu ve gençliği orada geçmiştir. Kurtuluş Savaşına katılmış, Afyon cephesinde bizzat görev yapmıştır. Askerlik dönüşü Uşşaki şeyhi Hüsnü Gülzari'ye intisap ederek tasavvuf yoluna girmiştir. Onun vefatından sonra halifesi Mehmet Ali Fehmi Efendiye intisap etmiştir.

Soyadı kanununun çıkışıyla Oruç soyadını almıştır. Didaktik şiirleri de bulunan Hacı Osman Oruç Efendi, şiirlerinde Bahri mahlasını kullanmıştır.

Ondan aldığı icazetle Yozgat ve Ankara çevresinde de irşat faaliyetlerini sürdürmüştür. 1980 yılında kendi köyünde vefat etmiş ve caminin avlusuna defnedilmiştir.

Allah, rahmet eylesin.

ÜÇ YATIR

Kırankışla Köyü'nde çayırılık mevkiinde üç yatırın yattığı bir türbe bulunmaktadır. Bunların Allah dostları olduklarına inanılır. Bu zatlar, çiftçilikle geçinirlermiş. Tarlalarını geyiklerle sürdükleri anlatılmaktadır. Ektileri araziden bol miktarda ürün alırlarmış. O bölgede bulunan Buğday Tepe, onların buğday yığdığı tepe imiş. Samanlarını yığdığı tepeye de halen Samanlık tepe denilmektedir. Samanlık Tepe'nin sarı ve saman rengine benzer olduğu, Buğday Tepesi'nin de buğday renginde kırmızı olduğu görülmektedir. Bu insanların samimiyetine inandıkları için halk, her sene bu türbede kurban kesip yağmur duası yapmaktadır.

Karakışla Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 59hane olup 265 nüfusa sahiptir.

ARİF GAZİ

Arif Gazi, Sungurlu-Deminşeyh yolu üzerindeki Arifegazili Köyü'nde Dedebayır mevkiinde metfundur. Arif Gazi, Anadolu'ya ilk gelen alperenlerdendir. Kendi adıyla anılan köyün yakınındaki tepenin üzerinde kabri bulunmaktadır. Özellikle ahali, yağmur duası için burada toplanır, kurban kesip topluca dua ederler. Kabri, herkesin ziyaretine açıktır.

Arifegazili beldesi, 2000 yılı nüfus sayımına göre 465 hane olup 3357 kişilik nüfusa sahiptir.

VAHİT EFENDİ

Vahit Efendi (Ulusoy), Karakaya Köyü'nde hususi türbesinde yatmaktadır. Türbede eşinin de mezarı vardır.

Vahit Efendi'nin Hacı Bektaş-ı Veli soyundan geldiği söylenmektedir. 1956 yılında vefat edince buraya defnedilmiş ve üzerine türbe yapılmıştır. Türbeyi ziyaret edenler, buraya adak getirirler ve kurban keserler. Ziyaretçilere pişirip ikram ederler. Türbe ve çevresinde Muharrem ayında cem de yapılır.

Karakaya Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 59 hane olup 295 nüfusa sahiptir.

EMİR DEDE

Emir Dede, Oyaca Köyü camiinin haziresinde metfundur. Türbenin pek çok ziyaretçisi vardır. Çocuğu olmayan bazı kadınlar, burayı ziyaret edip adakta bulunmaktadır. Kesilen kurban etleri ziyaretçilere ve köyün yoksullarına dağıtılmaktadır.

Oyaca Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 28 hane olup 110 kişilik nüfusa sahiptir.

MAHMATLI OCAĞI

Mahmatlı Köyü’nde türbe değil de ocak diye adlandırılan bir ev vardır. Buraya genellikle felçli olan kişiler getiriliyor. Hasta olan kişinin bu evde iki rekat namaz kılması sağlanıyor. O ocak denilen evde su içmeleri de gerekmektedir. Hasta, burada bir hafta kalıyor ve kimseyle görüştürülmüyor. Ayrılırken hastaya ekmek ve tuz veriliyor. Bu hizmetlerin karşılığında hasta veya ailesinin buraya adak kurbanı getirmesi gerektiği hatırlatılıyormuş.

14. UĞURLUDAĞ VE KÖYLERİNDEKİ ERENLER

Giriş:

Uğurludağ, Çorum merkezine 67 km. uzaklıktadır. Merkez ilçenin batısında yer almaktadır. 2000 yılı nüfus sayımına göre ilçe merkezinin nüfusu 7.521'dir. İlçeye bağlı 21 köyün nüfus toplamı da 8.631'dir.

Osmanlı Devleti zamanında Kızılören Köyü olarak bilinen köy, 1530 tarihli Çorum Livası Haritasında Kara Hisar-ı Demürlü Divanı'na bağlı olarak geçmektedir. 1845 tarihli Temettuat Defterlerine göre Kızılören Köyü'nün nüfusu 304 olup, 49 hane yaşamaktaymış.

İlk yerleşenlerin göçer gruplar olduğu söylenmektedir. Kızılviran, 1929 yılına kadar Çorum'un bir köyü olarak kalmıştır. Bu tarihte kendisine bağlanan 17 köy ile birlikte nahiye yapılarak İskilip ilçesine bağlanmıştır. 1954 yılında arkasındaki Uurlu Dağı'na izafeten adı, Uğurludağ olarak değiştirilmiştir. 1969 yılında belediyelik olmuş, 1987 yılında da ilçe statüsüne kavuşmuştur.

Ekonomisi genellikle tarım ve hayvancılığa dayalı olan Uğurludağ'ın manevi cihetine baktığımızda bazı yatırların bulunduğunu görmekteyiz.

MERT DEDE

Mert Dede'nin asıl adı Seyit Murat'tır. Uğurludağ'ın Mert Tepe denilen mevkiinde metfundur. Önceleri üzeri kapalı bir türbesi varmış. Ancak ilgisizlik nedeniyle zamanla kaybolmuştur. Hayatı hakkında bilgi bulunamamıştır

Bir menkıbesi dilden dile dolaşmaktadır. Bir rivayete göre ineğini kaybeden bir şahsın Rüyasına Mert Dede girer. Üç gündür aradığın inek filan yerdedir, diye ona yol gösterir. Adamcağız oraya gittiğinde ineğini oracıkta bulur.

Halk, Mert Dede'nin ermişliğine ve kerametlerine inanmaktadır. Mezarının yeri kesin olarak bilenemese de ona saygı duyar. O niyetle Mert Tepe'ye çıkıp ona dua eder ve yağmur dualarını da orada yaparlar.

ARAP DEDE

Arap Dede,, Mekke'den hicret eden Hattapoğulları aşiretine mensup, Hz. Ömer neslinden bir velidir.Kartaldağı Yaylasında metfundur. Bir yönüyle de Akkoyunlulardandır.

İskilipli Atıf Hoca'nın annesi de bu şeyhin torunudur. Halen mezarı bulunmakta olup herkesin ziyaret edebileceği bir mahaldedir.

KARA DEDE

Kara Dede'nin asıl adı bilinmemektedir. Uğurludağ'ın Ambarcı Köyü Mezarlığı içerisinde metfundur. Halkın sevip saydığı bir velidir. Herkes tarafından ziyaret edilmektedir. Yağmur duaları da bu türbenin çevresinde yapılır.

Ambarcı Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 71 hane olup 376 kişilik nüfusa sahiptir.

ÇATMA DEDE

Çatma Dede'nin asıl adı bilinmemektedir. Hayatı hakkında da bir bilgiye ulaşılamamıştır. Uğurludağ'ın Darlık Yaylası yolu üzerinde Çatma Türbesi denilen türbede yattığı söylenilmektedir. Burası da halkın ziyaretgahıdır.

KARA EVLİYA

Bu zatın da gerçek adı bilinmemektedir. İlçeye bağlı kendi adıyla anılan Karaevliya Köyü'nde mezarı bulunmaktadır. Köy de adını, bu meşhur veliden almıştır. Halkın ziyaretgahıdır.

Karaevliya Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 33 hane olup 264 nüfusa sahiptir.

URLU HASAN

Urlu Hasan denilen velinin Uğurludağ ilçesinin Çeloğlu Yaylası'nda Göl mevkiinde türbesi vardır. Onun için bu türbeye “Gölün Türbe” de denilmektedir. Ancak bu konuda fazla bilgi bulunamamıştır. Türbe halen halkın ziyaretine açıktır.

KARABEL DEDE

Asıl ismi bilinmemektedir. İlçeye bağlı Saz Köy'ün Karabel mevkiinde Karabel Tekkesi adı verilen tekkede yatmaktadır. Yakın dönemde yeniden elden geçirilen tekkede/türbede on iki tane sanduka bulunmaktadır. Halk, burada yatan büyük zatın Karabel olduğunu söylemekte olup o niyetle burayı ziyaret etmektedir. Çevre köylerin de katıldığı yağmur duası, burada yapılmaktadır. Pek çok insan, adak kurbanlarını bura kesip gelenlere ikram etmektedirler.

Saz Köyü, 2000 yılı nüfus sayımına göre 87 hane olup 560 kişilik nüfusa sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA

Abdülkadir Efendi, *Risale-i Şerh-i Velediyye*, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Kayıt no:2296/5)

Ahilik Ansiklopedisi II-II, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı yayını, Ankara, 2014

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I-VI, İst., 1982

Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, I İstanbul 1966

----- , *Maruzat*, 230

----- , *Tezakir*, IV, 9-11

Ahmet Feyzi Kütüphanesi Fihristi, Ç.H.P.Küt. Dem.No. 43880-34881

Ahmet Feyzi, *Feyz-i Rabbani Fi-Redd-i Batıl-ı İrani ala-Risaleti'l-Hüsniyye*, Ç.H.P.Küt. Dem. No: (936-937) ve(3931-3932)

----- , *Feyzü'l-Vahib Fi-Necat-i Ebi Talib*, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Demirbaş no:3253/1

Ahmet Feyzi, *Makamat-ı Sofiye Hakkında Feyziyet Risalesi*, Ç. H.P.Küt. no:871/5

----- , *Risale Fevaid-i Feyziyye Fi-Ahval-i Zevcat-ı Nebeviye*, Ç.H.P. Küt. No. 3747/4

Akkaya, Ali: *Köylerimiz Geçmişten Günümüze Köy ve Köy Hikayeleri*, 2 cilt, Ankara 2011

Akgündüz, Ahmet, 'Ebussuud Efendi', *DİA*, X, 365-371

Alaca Kaymakamlığı: *GeçmiştenGeleceğe Etonya Hüseyinabad ALACA*, Yozgat 2002

Algül Hüseyin- Kara Mustafa: *Osmancık'ta Bir Müderris Akşemseddin*, Anka-

ra 2000

Alıcı, Lütfi, İhramcızade İsmail Hakkı Toprak Efendi Şahsiyeti ve Eserleri, Ankara 2001, 16-17

Ali İzzet Efendi, *Tezkire-i Makamat*, İstanbul 1315

----- , *Tezkire-i Makamat: Çorum Evliyalari*, Sdl. Ethem Erkoç, İst., 1315, (Sadeleştirilmiş 2. basım 2002)

Anakök, Tayyar, *Çorum Tarihi*, Basılmamış bir araştırma, 1950

Arıncı, Rifat, ‚Şeyh Muhiddin Yavsi‘, *Çorumlu Dergisi*, Yıl: 1940, Sayı: 18, 535-537

Arslan, Yılmaz: Geçmişten Günümüze Kaymakam Gözüyle Ortaköy Gerçeği, Ankara 1994

Askalani, İbni Hacer, *el-İsabe Fi-Temyizi's-Sahabe*, Beyrut 1853, V, 18-21.

Aşçı İbrahim Dede, *Çok Yönlü Bir Süfinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı-Aşçı Dede'nin Hatıraları*, Haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, Kitabevi, İstanbul 2006, II, 605-616

Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Nşr. Atsız, İst., 1970

Aşkar, Mustafa, *İskilipli Şeyh Muhyiddin Yavsi Hayatı-Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara 1996

Atalay, Adil, *Tam Hüsnîye*, Can yayınları, İstanbul 1992

Avcı, Casim, ‚Kufe‘, *DİA*, Ankara, 2002, XXVI

Aydınlı, Abdullah-İ.Lütfi Çakan, ‚Aşere-i Mübeşşere‘ *DİA*/3, İstanbul 1993

Badeli, Nahsen: *Osmancık 2000*, (Kaymakamlık Yayını), İzmir, 2001

Bağdadi, Abdülkuddüs, *el-Hizanetü'l-Edeb*, 3. Basım, Mısır 1989 I, 444-476

Baltacı, Cahit, *Hamit Mahmut‘*, *DİA*, XV, İstanbul

- Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İst., 1983
- Bardakçı, Cemal, *Anadolu İsyanları*, İst., 1940
- Barka, Ömer Lütfü, *„Kolonizatör Türk Dervişleri‘ Vakıflar Dergisi*, II. İst., 1974
- Başa, Abdurrahman Re’fet, *Sahabe Hayatından Tablolar*, Çev. Taceddin Uzun Ankara 1991
- Başaran, Özdemir: *Tarihi ile Osmancık*, Ankara 1974
- Belazuri, Ebü’l-Abbas Ahmed b. Yahya, *Ensabü’l-Eşraf* X, Beyrut 1996
- Börekçi, Turan, *Amasya Evliyalari*, Amasya.2002
- Buhari, Ebu Abdullah b. İbrahim, *Sahih-i Buhari*, IX, ist., 1981
- , *et-Tarihü’l-Kebir*, VI, 2.basım, Beyrut, 1991, 312-314.
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Sdl. A. Fikri Yavuz, İstanbul-1972
- Büyükyaka, Hüseyin: *Hız. Koyun Baba Hayatı ve Kerametleri*, Tosya-1984
- Ceyhan, Abdullah, *„XIII. Yüzyılda Yaşamış Oğuzlarda Medf un Karadonlu Can Baba‘, Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler*, 2. Basım, , Ankara 1998
- Çıplak, M. Şakir, *Osmancık’ta Erenler Durağı Koyun Baba*, Horosan Yayınları, İstanbul 2001
- Çorum İl Yıllığı 1967, 1973
- Çorumlu dergisi, Yıl :1940, 1941, 1943, Sayı: 26, 27, 30, 40, 41, 42, 43
- Dalkıran, Sayın, *Ahmet Feyzi Çorumi’nin El-Eyzü’r-Rabbani’si Işığında Osmanlı Devleti’nde Ehl-i Sünnet’in Şii Akidesine Tenkitleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yayını, İstanbul 2000

- Darimi, Ebu Muhammed Abdullah ed-Darimi, *Sünen-i Darimi*, İst., 1981
- Defter-i Mufasssalı Liva-i Çorum (H 984/ M.1576-1577 tarihli) C.I- Ankara-2014
- Dündar, Abdulkadir, *„Abdalata Zaviyesi’*, Uluslar arası Osmanlı’dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu
-, Çorum Cami ve Mescitleri, Ankara 2004
- Ebu Nuaym, *Hilyetü’l-Evliya*, Darü’l-kütüb”l-İlmiyye, Beyrut
- Ebu’l-Ula Mardin, *Medeni Hukuk Cephesi’nden Ahmet Cevdet Paşa*, 16, 18, 20-21, 60, 164
- Ekmekçi, Emin: *Geçmişten Günümüze Bütün Yönleriyle Hacıhamza Beldesi*, Ankara 2005
- Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İst., 1970
- Ercan, Abdullah, *14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*, İst., 1991
- , *14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*, 2. basım, İstanbul-1998
- Erdoğan, M. Akif: XIV ve XV. Yüzyıllarda Çorum, (Defter-i Mufasssal-ı Liva-i Çorum kitabının sunarken) Ankara,2014
- Erdoğan, Abdülkerim:- Turan, Fatma Ahsen- Turan, Refik: *Mana Önderi Hacı Bayram-ı Veli*, sh. 237-239, 2. Basım, Ankara- 2011
- Erdoğan, Abdülkerim: Ankara Eerenleri I/ 157, Ankara 2012
- Erdoğan Abdülkerim- Turan Fatma Ahsen- Turan Refik: *Hacı Bayram-ı Veli* 2. Basım, Ankara 2011
- Erkoç, Ethem, *Sahabe Evliya Ulema Yurdu Çorum*, 2008-Çorum
-, *Ahmet Feyzi Efendi’*, Çorum Hakimiyet Gazetesi, (23-24 Mayıs 2002)
- , *Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Çorum Yöresi’*, Çorum 2009

..... , *Çorum Evluyaları (Tezkire-i Makamat) Ali İzzet Efendi'den Sadeleş-tirme*, 3. Basım, Ankara 2007

..... , *Yirmibirinci Yüzyılda Çorum İli ve İlçeleri*, Çorum 2001

Ertekin, Hamdi, *'Son Dönem İskilipli Alimler'*, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler Sempozyumu*, TDV Yay., Ankara 1998, 407-410

..... , *Zengin Tarih Kenti İskilip*, 2012, (İskilip Belediyesi Yayını)

Eskitürk, İhsan, *Bir Başka Yolculuk*, Ankara 2003, 8-23

Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Sdl. T.T.Kıran, N.Aktaş, M. Çe-vik, II, İstanbul

-----, *Seyahatname*, İkdam Matbaası İstanbul, 1314

Evliyalar Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi, XII, İstanbul 1992

Eyice, Semavi, *'Çorum'un Mecitözü'nde Aşık Paşaoğlu Elvan Çelebi Zavi-yesi'*, TM.XV, 1968

Eyice, Semavi, *'Elvan Çelebi Zaviyesi'*, DİA, İstanbul

Fayda, Mustafa, *İslamiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Uludağ.Ü. İlah. Fak. Yayını Ankara 1982, 58-61, 115-118.

Gündoğdu, Abdullah, *Çorum'un 2 numaralı Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme* (H.1268-1280/ M.1852-1863), Yayınlanmamış Yüksek Li-sans Tezi, A.Ü. Sos.Bil.Ens., Ankara 1989

Gürel, Zeki, *Koyun Baba*, Yör-Türk Vakfı Yayını, Ankara 2000

Gürsel, M.Selim, *Çorum* 1997

..... , *Çorum'da Yatan Meşhur Yatırlar* (Tezkire-i Makamat- Ali İzzet) Ço-rum-1997

Haffener, A., *'Amr b. Ma'dikerip' İA*, İst., 1978, I, 415

Hakim En-Nisaburi, *el-Müstedrek*, Beyrut 1990

Haksever Ahmet Cahid, “Çorum Tarihi ve Kültüründe Tasavvuf Geleneği, Çorum-2009 (Çorum Belediyesi Kültür Yayınları)

Halit Muhammed Halit, *Ricalün Havle’r-Resul*, Beyrut 1973

Hammer, Joseph’Von, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul-1991, II, 1-3

Heysemi, Nurettin Ali b. Ebubekir, *Mecmauz-Zevaid ve Menbeu’l-Fevaid*, Beyrut 1986

Hüsametdin, Hüseyin, *Amasya Tarihi*, III, İst., 1927

İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Sünen-i İbni Mace*, II, İst-1981

İbni Abdülberri, *el-İsabe Fi Esmâ’is-Sahabe* (El-İsabe Fi Temyiz’is-Sahabe adlı eserin kenar hamîşi), Daru Sadr, Beyrut

İbni Asakir, *Muhtasarı Tarihi Dimaşk*, Şam 1985 IX, 137-139.

İbni Hacer el-Askalani, *el-İsabe Fi Temyiz’is Sahabe*, Daru’l-kütüb’il-İlmiyye, Beyrut, III, 73-77.

İbni Kesir, *el-Bidaye ve’n-Nihaye: Büyük İslam Tarihi*, Çev. Mehmet Keskin İst., 1994

İbni Kudame, *et-Tebyin fi-Ensabi’l-Kureşîyyin* Beyrut 1988, 514-515.

İbni Kuteybe, *eş-Şi’r ve’ş-Şuara*, I, Beyrut 1994, 240-242.

----- , *Kitabu’l-Maarif*, Beyrut 1960

----- , *Kitabü’l-Maarif*, 6.Basım, Mısır 1992

İbni Sa’d, *et-Tabakatü’l-Kübra*, Beyrut 1957

İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-Gabe Fi-Ma’rifeti’s-Sahabe*, Kahire 1970

İczetnameler, Ç.H.P.Küt. Dem. No: 5536/6-23 ve 3237/9

İlmiyye Salnamesi, İstanbul 1334, 376-377

İlter, Figen: *Bir Anadolu Kenti İskilip*, Ankara 1992

İsen, Mustafa, *Gelibolu'lu Mustafa Âli*, Ankara 1988

İsfehani, Ebu'l-Ferec, *Kitabü'l-Egani*, XV, Mısır 1999, 208-245.

İslam Alimleri Ansiklopedisi, „Muhyiddin İskilibi maddesi“, İstanbul ts., XIV, 164-167

İsmail Paşa el-Bağdadi, *Hediiyetü'-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Asaru'l-Musannifin*, İstanbul 1955

İskilip Kaymakamlığı: *Tarihten Günümüze İskilip*, 1999-Çorum

Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, 6.Basım İst., 1985

Kadi, Abdülfettah, *Esbab-ı Nizul: Sahabe ve Muhaddislere Göre*, Çev. Salih Akdemir, 3. Basım Ankara 1996

Kalay, M.Şerafettin, *Peygamber Dostları Örnek Nesil*, İst., 2001

Kandehlevi, M. Zekeriya, *Ashab-ı Kiramdan Örneklerle Müslüman Şahsiyeti* Çev. Yusuf Karaca İst., 1997

Kandehlevi, M.Yusuf, *Hadislerle Hz. Peygamber ve Ashabının Yaşadığı Müslümanlık*, Çev. Ahmet Büyükçınar-Ömer Tekin, 2. Basım, İst., 1977

-----, *Hayatü's-Sahabe*, Çev. Sıtkı Güllü, İstanbul 1996

Kara, Adem: *Osmanlı Teşkilat Yapısı İçerisinde Çorum Sancağı*, İstanbul 2008

Karaman, Hayrettin, *Hadis Usulü*, İst., 1965

Karaman, Hayrettin: *Bir Vamışlı Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, I-II-III, İstanbul 2008

Karataş Nurbanu- İflazoğlu Evrim Can: *Vardan Yoğa İki Irmak Arasında Ale-viliğin İzleri*, Ankara 2015

Kayacı, Eyyüp- *Hüsn-ü Gülzarî-Hayatı, Divanı ve Tasavvufî Görüşleri*, Ço-rum 2015.

Kazancı, Ahmet Lütfi, *‘Çorumlu Osmanlı Alimleri ve Şeyhleri -Müzakere’, Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu* (1-3 Ekim 2004

Kehhale, Ömer Rıza, *Mucemü ’l-Müellifin*, Beyrut 1993

Koç İbrahim: *İstan.ul’un Manevi Fatihi Akşemseddin*, 2. Basım, İstanbul - 2007

Koçyiğit, Talat, *Hadis Usulü*, Ankara 1967

Korkmaz, Şerif, *Çorum ’un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet)*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Ü. Sosyal Bil. Ens. Ankara 2003

Köksal, M.Asım, *İslam Tarihi Mekke ve Medine Dönemi*, İst. 1987 Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 5. Basım İst., 1984

Köprülü, Orhan: *‘Abdal-Edebiyat’, DİA*, I, 61-62

Köprülü Orhan F.- Uzun Mustafa: *Akşemseddin*, TDVİA 2/299-302, İstanbul 1989

Köroğlu, Nuri, *Hadimü ’l-Fukara Abdullah Gürbüz Hazretlerinin Haya-tı-Şahsiyeti-Fikirleri-İrşadı*, Konya 2006, 45-65

Köseoğlu, Neşet, *‘Çorum ’da Beyler Çelebi ve Muzaffer Paşa Camii ve Min-beri’, Çorumlu Dergisi*, Sayı:3

-----, *‘Elvan Çelebi’, Çorumlu Dergisi*, Sayı: 46-47-48, Çorum 1944

- ----, *‘Köy Adlarına Göre Bir Araştırma’, Çorumlu Dergisi*, Yıl: 1939, Sayı:13

----- *‘Osmancık’ta Üç Kitabe’, Çorumlu Dergisi*, Yıl: 1938, Sayı: 5

-----, *‘Tarihte Çorum Köyleri Abdalata’, Çorumlu Dergisi*, Yıl: 1939 Sayı: 14

-----, ,*Yer Adları* ' Çorumlu Dergisi, Yıl: 1938, Sayı: 3

Kurt, Said, ,*Tacülarifin Ebü'l-Vefa* ',*Sahabeden Günümüzde Allah dostları*, VII, İst.,1995

Kurucan, Ahmet-Z. Mercan, *Cennetle Müjdelenen On Sahabi*, İstanbul 2001, 311-319.

Kut, Günay, ,*Aşık Paşa* ', *DİA*, İstanbul

Mecdi Efendi, *Hadaiku 'ş-Şakaik*, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989 I, 349-351

Mecitözü Kaymakamlığı; *Zaman ve Belgelerde Mecitözü*, 2013

Mehmed Zihni, *el-Hakaik*, İst., 1311

Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 448, Sdl. A.Fikri Yavuz, İstanbul 1972

Mevdudi, Ebü'l-A'lâ, *Tefhimü 'l-Kur'an*, Çev. Muhammed Han Kayani, İst., 1996

Mizzi, Cemalettin Ebu'l-Haccac Yusuf, *Tehzib 'ül-Kemal Fi Esmâ'r-Rical*, 2.Basım, Beyrut 1992

Mucemü 'l-Müfrehes li-Elfazi 'l-Hadisi'n Nebevi I-VIII, İst., 1988

Muhammedoğlu, Aliyev Salih, ,*Erdebil* ', *DİA*, XI, 276-277

Mustafa Ali, *Künhü 'l-Ahbar*, İst., 1277

Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, Çev. Mehmet Sofuoğlu, İst.,1970

- , *Sahih-i Müslim III*, İst., 1981

Müstakimzade Süleyman Sadettin, *Mecelletü 'n-Nisab Fi 'n-Niseb ve 'l-Küna ve 'l-Elkab*, 324b ve 443a vr. Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü no.628, Tıpkı Basım, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 2000

Müttaki, Ali, *Müntehab Kenzü'l-Ummal Fi-Süneni'l-Akval ve'l-Ef'al* (Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inin kenar hâmişi)

Nedvi, Ahmet-Said Saib el-Ansari, *Asr-ı Saadet Ashab-ı Kiram*, Çev.Ali Genceli Nşr.Eşref Edip, İstanbul 1963, II, 9-51.

Nedvi, Şah Muinüddin Ahmed-Said Sahib Ansari, *Asrı Saadet: Peygamberimiz ve Ashabı*, Çev. Ali Genceli İst., 1985

Nesai, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şaib el-Horasanî, *Sünen-i Nesai I-VIII*, İst., 1981

Nişancızâde Mehmet Paşa, *Mir'at-ı Kainat*, II, İst., 1290 Rumi

Ocak, Ahmet Yaşar, ,Ebül Vefa Bağdadi', ,Baba İlyas', ,Baba İshak', , *Elvan Çelebi'* maddeleri, *DİA*, İstanbul

Ocak, Ahmet Yaşar-İsmail Erünsal, *Menakıbü'l-Kudsiyye Fi Menasibi'l-Ün-siyye Baba İlyas-ı Horasani ve Sülalesinin Tarihi*, Ankara 1995

Osmanlı Ansiklopedisi, İstanbul 1996, II, 261

Osmanlı İlmiye Salnamesi, 422-423

Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, Yay. haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul, 2006, II, 466-467

Pekolcay, Necla, *İslam Türk Edebiyatı*, İst., 1981

Ramazanoğlu, M. Sami, *Ashab-ı Kiram*, İzmir 1975

Rehber Ansiklopedisi, XV, 13-16.

Rudani, Muhammed, *Cem'u'l-Fevaid (Büyük Hadis Külliyyatı)*, Çev. Naim Erdoğan, İst., 1997

Sabuncuoğlu, İhsan, *Çorum Maarif Hayatı*, Çorum 1943

, ,....., *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim*, I-II, Ankara 1972

Sabuni, Muhammed Ali, *Safvetü'l-Tefasir*, Çev. S. Gümüş ve N. Yılmaz, İst., 1995

Sahabiler Ansiklopedisi (Nesil Yayınları)

Salih, Subhi, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, Çev. M.Yaşar Kandemir, 4.Baskı, Ankara 1986

Saraçer, Cevdet, *Tarihsel Doku İçinde Unutulan Bir Kent Osmancık*, İstanbul 2000

Seher, Jürgen: Hattuşa Rehberi- Hitit Başkentinde Bir Gün, İzmir, 1999

Serin, Ahmet: *Mecitözü Kargı'da Erenler Dede*, Çorum 2011

Sezikli, H. Ahmet, *Amr b. Ma'dikerip'*, DİA, İstanbul 1991, III, 88.

Söylemez, M.Mahfuz, *Bedevilikten Hadariliğe Kufe*, Ankara 2001

Sungurlu Kaymakamlığı: 2000'li yıllarda bütün yönleriyle Sungurlu, 2000- Çorum

Suyuti, Celâlettin, *Lübabü'n-Nükul Fi-Esbabi'n-Nüzul*, Beyrut 1994

Şağban, Eyüp Fatih, *Gülzarı Hüsnîya*, İstanbul 2003

----- , İbrahim İpek Efendi Divanı İpek Yolu, İstanbul 2002

Şahin, - Hacı Haldun: *Çorum Nüfus Defterleri (1837-1844)* Ankara 2012

Şahin, Kamil, *"Ahmet Feyzi" DİA*, II

Şair Kadri (Abdulkadir Uslu), *Menakıb-ı Koyun Baba*, Çorum Hasan Paşa Küt. Demirbaş no: 1217

Şamil İslam Ansiklopedisi

Şatibi Kasım 6. Fiyere, *Şerh-i Hurzi Emami*, (Yusuf Bahri hattı -Hasan Paşa Kat. No:202)

Şemseddin Sami, *Kamusu'l-A'lam*, İstanbul 1306, I, 722

- Şevki, Ahmet, *es-Sabıkun İle'l-İslam*, Kuveyt 1977
- Şibli, Mevlana, *Asr-ı Saadet: İslam Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, IV, İstanbul 1974
- Şimşek, Halil İbrahim, *„Şiranlı Hacı Mustafa Efendi'nin Hayatı ve Tasavvuf Anlayışı", Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*
- Taberi, İbni Cerir, *Tarih-i Taberi*, Çev. Faruk Gürtunca, İst. 1998
- Tanay Nurettin: *İlim ve Hilim Kenti İskilip*- Ankara 2015
- Tarihten Günümüze İskilip*, İskilip Kaymakamlığı Yayını
- Tercüman Sahabiler Ansiklopedisi*
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen-i Tirmizi*, I-V, İst., 1981
- Torun, İsmail-Abdulkadir Ozulu, *„Menakıb-i Koyun Baba", Çorum Hakimi-yet Gazetesi* (20 Aralık 1999-21 Ocak 2000)
- Tuğrul, Nazmi, *Çorum Tarih ve Coğrafyası*, Çorum 1927
- Tulum, Mertol, *Tarihi Metin Çalışmalarında Usul-Menakıbü'l-Kudsiyye Üzerine bir Deneme*, İst., 2000
- Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ans. Akşemseddin, 1/206, 2. Basım Ankara 2007
- Uçakçı, İsmail: *Tarihi Kültür ve İnançlarıyla Sungurlu*, Ankara, 2004
- Uğurludağ Belediyesi: *Çorum Uğurludağ İlçesinin Tarihi*, 2008
- Uludağ, Süleyman, *„Abdal: Tasavvufi Yönü", DİA, I, 59-60*
- 387 Numaralı Muhsebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri*, II, 937/1530 Osmanlı Arşivi Yayını, Ankara 1997
- Ülkü, Hayati, *İslam Tarihi*, İst., 1996

Üzüm, İlyas, *„Hüsniye‘, DİA, XIX*

Vadi, Ebu Abdurrahman Mukbil b. Hadi, *es-Sahihu'l-Müsned Min-Esbab'in-Nüzul*, Beyrut 1993

Vahidi, Ebul-Hasan Ali b. Ahmet, *Esbab'ün-Nüzul*, Beyrut 1993

Vazih, Mustafa, *el-Belabilü'r-Raziyye Fi Mesaili'l-Amasiyye*, Amasya Beyazıt Halk Kütp. El Yazma No: 813

Yoksul, Can: *Teslim Abdal*, (Basılı değil)

Yusuf Bahri Hattı, *Ata el-Feyyaz Şifa-i Kadı İyaz* (H.P. Küt. No:363 ve 9242)

Yusuf Bahri Hattı, *Bahrü'l Mazarîf* (H.P.Küt. No:2114)

Yusuf Bahri Hattı, *Cami üs-Sagır Şerhi* (H.P.Küt. No: 3475)

Yusuf Bahri Hattı, *İsagoci Şerhi* (H.P. Küt. No:5032)

Yusuf Bahri Hattı, *Lübabü Erbab Fi İlmi İrab* (H.P. Küt. No:2843)

Yusuf Bahri Hattı, *Nuhbet'ül-Fiker* (H.P. Küt. No:3656)

Yusuf Bahri Hattı, *Risale Fi Muslihın Neş* (H.P. Küt. No:786)

Yusuf Bahri Hattı, *Risale-i Akaid* (H.P. Küt. No:976)

Yusuf Bahri Hattı, *Risale-i Beyanı Vahdet-i Vücut* (H.P. Küt. No:782)

Yusuf Bahri Hattı, *Risale-i Dua* (H.P. Küt. No:561)

Yusuf Bahri Hattı, *Şerh-i Lükabil Erbab* (H.P. Küt. No:2778)

Yusuf Bahri Hattı, *Şerh-i Semaili Şerîf* (H.P. Küt.No:3610)

Yusuf Bahri Hattı, *Şerh-i Telhıs-ı Atbel* (H.P. Küt. No: 4788)

Yusuf Bahri Hattı, *Telhıs-i Miftah-ı Meani* (H.P. Küt. No:2428)

Yusuf Bahri Hattı, *Tuhfetü'l Ahbab* (H.P.Küt. No:788)

Yusuf Bahri Hattı, *Umdet'ül -Akaid* (H.P. Küt. No:3988)

Yücesoy, Hayrettin, 'Kadisiye Savaşı', *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 136-137.

Zebidi, Ebu'l-Abbas Şihabuddin, *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercümesi*, Çev. Ahmet Naim-Kamil Miras, Ankara 1968-71

Zehebi, Şemseddin Muhammed Ahmed, *el-Kaşif Fi Marifeti Men lehü Rivayetün Fi Kütübissitte*, Cidde 1992

----- , *Siyeru Alami'n-Nubela*, 9. Basım, Beyrut 1993

Zettersteen, K.V., 'Sa'd b. Ebi Vakkas', *İA* X, 18-20.